T.C.

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNİN HALKBİLİM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Yeliz OKAY

Niğde

Ekim, 2018

T.C.

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNİN HALKBİLİM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Yeliz OKAY

Danışman: Prof. Dr. Faruk ÇOLAK

Üye: Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT

Üye: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye: Prof. Dr. Hatice İÇEL

Üye: Doç Dr. Cengiz GÖKŞEN

Niğde

Ekim, 2018

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum 'Refik Halid Karay'ın Eserlerinin Halkbilim ve Toplumsal Değişim Açısından İncelenmesi' başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 26/10/2018

Yeliz OKAY

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Faruk ÇOLAK danışmanlığında **Yeliz OKAY** tarafından hazırlanan **"Refik Halid Karay'ın Eserlerinin Halkbilim ve Toplumsal Değişim Açısından İncelenmesi"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 26 / 10 / 2018

JÜRİ :

Danışman : **Prof. Dr. Faruk ÇOLAK** .....

Üye : **Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT** .....

Üye : **Prof. Dr. Hikmet KORAŞ** .....

Üye : **Prof. Dr. Hatice İÇEL** .....

Üye : **Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN** .....

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK
Enstitü Müdürü V.

ÖN SÖZ

Türk edebiyatının roman ve hikâye alanında en önde gelen isimlerinden biri olan Refik Halid Karay, hemen tüm eleştirmenler ve araştırmacılar tarafından dil ve üslup olarak da aynı niteliği ile ön plana çıkmaktadır.

Eser verdiği dönem itibariyle Yeni Türk Edebiyatı'nın ilgi alanına giren, Karay aynı zamanda gençlik yıllarında politikayla ilgilenmiş ve bu alanda sivrilmiş olduğundan özellikle Meşrutiyet ve Millî Mücadele dönemlerinde Türk Siyasal hayatı için belirgin bir kişiliktir. Aynı zamanda hayatını gazetecilikle kazandığı ve ilerleyen yaşlarına kadar günlük gazete yazısı da yazdığı için Türk Basın tarihinin de kayda değer isimlerinden biridir. Bugüne kadar Refik Halid hakkında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak roman ve hikâyelerinde yola çıkarak edebî yönünü ve özellikle Millî Mücadele döneminde takındığı muhalif tavrından ötürü de siyasî yönünü incelemek üzere kaleme alınmıştır. Bu tezde ise onun son üç yılda İnkılâp Kitabevi tarafından gazete koleksiyonları taranarak tespit edilen ve tasnif edilerek on sekiz cilt halinde ve Memleket Yazıları başlığı altında yayımlanan yazıları ile neredeyse eksiksiz bir biçimde oluşturulan külliyatı üzerinden yola çıkılarak tüm eserlerinden halkbilim unsurları saptanmış ve yine bu esrelerdeki toplumsal değişme sosyolojik bir bakış açı ile ortaya konmuştur.

Tezin ilk bölümünde, ilk olarak halkbilim unsurları ele alınmıştır. Bu bölümün folklor, âşık edebiyatı, mâniler, fıkralar, atasözleri deyimler bilmeceler, tekerlemeler gibi kalıplaşmış sözler her bir alt başlık için tanımlar ve kavramsal yaklaşımları da kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Daha sonra bunların eserlerde nasıl, ne şekilde ve hangi bağlamlarda kullanıldığı örneklerle sunulmuştur.

İkinci bölümde ise halk kültürü ve toplumsal yaşamın nasıl değiştiği, zaman içinde nasıl şekillendiği ve evrildiği ele alınmıştır. Bu doğrultuda çocukken ailesinden çevresinden bildiği Tanzimat dönemi, kendi çocukluğunu geçirdiği Abdülhamid dönemi ve gençlik yıllarına denk gelen Meşrutiyet dönemi ve Mütareke ve Millî Mücadele yılları, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ilk Anadolu sürgünü ve Millî Mücadele'den sonra yurtdışında kaldığı on beş yıl ve nihayet 1938'de yurda döndükten sonra tek partili hayat, çok partili hayata geçiş yılları gibi çok farklı

dönemleri yaşayan, yakından tanıma ve gözlemleme fırsatı bulan Karay'ın eserlerindeki bu toplumsal farklılaşmanın izi sürülmüş ve sosyolojik bir bakış açısı ile konu irdelenmiştir.

Tezin diğer bir başlığı ise İstanbul üzerinedir. Sürgün yılları hariç hayatının tamamını çok sevdiği ve kültürüne her bakımdan hâkim olduğu bu şehirde geçiren Karay'ın eserlerinde hem halkbilimsel hem halk kültürü ve hem de sosyolojik ve toplumsal değişim açısından çok önemli saptamalar ve gözlemler bulunmaktadır. Bu saptama ve gözlemler ve bunlarla ilgili değerlendirmeler tezin ilgili bölümünde yer almıştır.

Dolayısı ile bu tezde amaçlanan Türk edebiyatında memleket hikâyecisi ve hatırat yazarı olarak şöhret bulmuş, eserlerinde halk kültürü ve toplumsal değişimle ilgili oldukça dikkate değer tespitler sunan bir yazar olan ve bu özellikleri açısından oldukça dikkat çekici bir yazar olmasına rağmen bu yönüyle hemen hemen hiç çalışılmayan Refik Halid Karay'ın roman ve gazete yazılarında yer alan halkbilim unsurlarının sistematik olarak incelenmesi ve toplumsal değişim açısından irdelenmesidir.

Bu çalışma İstanbul Üniversitesinde başlayan ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde nihayete eren oldukça uzun ve zorlu bir serüvenin neticesidir. Benimle birlikte sürecin yoğun manevi zorluklarına katlanan ve benim için gözleri uzağa dalıp üzülen, yaşananlara anlam veremeyen herkese ithaf ediyorum. Çalışma başladığında hayatta olan rahmetli babamız Orhan Okay ve Nurettin Albayrak'ı rahmetle anıyorum. Annem, babam ve kardeşlerime her aşamadaki desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Ama en büyük teşekkür sahibi sürecin zorluklarına benimle daha doğmadan katlanmaya başlayan oğlum Ediz Meftun. Doktora sürecinde benimle birlikte yorulan ve üzülen vazgeçecek olduğumda hadi diyen eşim Cüneyd Okay'a sonsuz minnettarım. Serüvenin tanığı olan ve desteklerini hiç esirgemeyen hocam Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat'a, daima olumlu ve rahatlatan tavrı ile beni destekleyen danışmanım Prof. Dr. Faruk Çolak'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yeliz Okay

ÖZET

DOKTORATEZİ

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNİN HALKBİLİM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

OKAY, Yeliz
Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Faruk ÇOLAK
Ekim 2018, XIII + 540 sayfa

Romanları ve hikâyeleri ile bilinen Refik Halid Karay aynı zamanda Türkçe'ye olan hâkimiyeti ve kendisine özgü akıcı ve güzel üslubu ile de bilinir. Gençlik yıllarında siyasetle de ilgilenen Refik Halid Millî Mücadele döneminde Ankara'ya karşı takındığı muhalif tutum sebebi ile yurt dışına gitmiş ve daha sonra 150'likler listesine dâhil edilmiştir. 1938'de yeniden Türkiye'ye dönen Karay 1965'teki ölümüne kadar İstanbul'da yaşamıştır. Bu tezde siyasî ve edebî yönü değişik çalışmalara konu olan Refik Halid eserlerindeki halkbilim unsurları ve yine bu eserlerine yansıyan halk kültürü ve toplumsal değişim incelenmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra yirmibeş yıldan fazla bir zaman gazete ve dergilerde yazılar yazan Karay'ın bu yazıları 2014 yılından itibaren toplanarak bir araya getirilip yayımlandığından ilk defa olarak inceleme olanağı bulunmuştur. Böylelikle eksiksize yakın bir külliyat incelenerek Karay'ın eserlerinde geçen halkbilimsel unsurlar belirlenmiş ve onun yaşamında önemli bir yer tutan İstanbul, hem folklor hem de toplumsal değişme açısından sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda, yazarın özellikle İstanbul'un Abdülaziz, Abdülhamid, Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemlerinde geçirdiği toplumsal değişim, yemek kültürü, dinsel gelenekler ve din algısındaki değişiklikler, kadın-erkek ilişkileri, alışveriş ve esnaf kültürü ve özellikle İstanbullu olarak tarif ettiği İstanbul çocuğu tiplemesi öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halid Karay, Halkbilim, İstanbul, Toplumsal Değişim

ABSTRACT

PHD. THESIS

THE ANALYSIS OF REFİK HALİT KARAY'S WORKS IN TERMS OF FOLKLORE AND SOCIAL CHANGE

OKAY, Yeliz
Supervisor: Prof. Dr. Faruk ÇOLAK
October 2018, XIII + 540 pages

Refik Halid Karay is widely known with his short stories, novels, amplitude and fluency in Turkish. He was also active in politics during the Armistice years (1918-1920) and was dissent to National Struggle in Ankara. He lived abroad and returned Turkey in 1938 and lived in İstanbul until his death in 1965. In this dissertation, Refik Halid's works are examined in terms of folkloristic elements, folk culture and social change. Karay wrote in newspapers and magazines in more than twenty-five years after his return to Turkey. However, these writings have been compiled and published since 2014 and that is why they have been analysed for the first time. Karay's all published books and his collected articles between 1938 and 1965 are examined, folkloristic elements in these works have been identified and Istanbul, which has an important place in his life, has been handled with a sociological point of view both in terms of folklore and social change. In this context, the author's social change in Istanbul especially in the time of Abdülaziz, Abülhamidid, Constitutional Monarch and the early Republican periods, food culture, religious traditions and changes in the perception of religion, women-men relations, shopping and craftsmen culture, and especially his attitude to daily life of İstanbul and İstanbul culture.

Keywords: Refik Halid Karay, Folklore, Istanbul, Social Change

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **XI**

0. GİRİŞ **1**

0.1. Araştırmanın Konusu 1

0.2. Araştırmanın Amacı 2

0.3. Araştırmanın Metodu 3

0.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları 3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. REFİK HALİD KARAY'IN HAYATI, EDEBÎ YAŞAMI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı (14 Mart 1888 - 18 Temmuz 1965) 5

1.2. Gazetecilik ve Edebî Yaşamı 7

1.3. Eserleri 9

İKİNCİ BÖLÜM

2. REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE HALKBİLİMSEL UNSURLAR

2.1. Halkbilim/Folklor 12

2.2. Halk Edebiyatı 15

2.2.1. Âşık Edebiyatı / Saz Şiiri 16

2.2.1.1. Karacaoğlan 18

2.2.1.2. Âşık Ruhsati 32
2.2.1.3. Yunus Emre.....33
2.2.2. Anonim Halk Edebiyatı 35
2.2.2.1. Mâni 35
2.2.2.2. Ninni.....41
2.2.2.3. Tekerleme.....43
2.2.2.4.Türkü 45
2.2.2.5. Bilmeceler 57
2.2.3. Anlatmalar.....63
2.2.3.1. Masallar.....63
2.2.3.1.1. Motifler 65
2.2.3.1.1.1. Dev Motifi.....65
2.2.3.1.1.2. Formeller 66
2.2.3.1.1.3. Masal Diyarları ve Yaratıkları 67
2.2.3.1.1.3.1. Kafdağı.....67
2.2.3.1.1.3.2. Zümrüdüanka/Anka Kuşu 69
2.2.3.1.1.4. Binbir Gece Masalları 70
2.2.3.1.1.5. Pamuk Preneses ve Yedi Cüceler: 72
2.2.3.2. Fıkralar 77
2.2.3.2.1. Nasreddin Hoca.....78
2.2.3.2.2. Bektaşî.....89
2.2.3.2.3. Bekri Mustafa.....92
2.2.3.2.4. Kahramanı Bilinmeyen Fıkralar.....93
2.2.3.3. Halk Hikâyeleri 106
2.2.3.3.1. Zaloğlu Rüstem 107

2.2.3.3.2. Yaygın Bilinen Halk Hikâyesi Kahramanları (Leyla-Mecnun/Ferhat-Şirin/Aslı-Kerem/Tahir-Zühre) ..108
2.2.3.3.3. Veliefendizade: 114
2.2.3.4. Efsane/Mitoloji.....115
2.2.3.4.1. Genel Olarak Mitoloji Kavramı 117
2.2.3.4.2. Mitolojik Kişi ya da Varlıklar.....119
2.2.3.4.2.1. Roma/Grek Mitolojisi 119
2.2.3.4.2.2. Yakın Şark Mitolojisi.....133
2.2.3.5. Kalıplaşmış Sözler 134
2.2.3.5.1. Atasözleri 134
2.2.3.5.2. Deyimler.....199
2.2.3.5.3. Argolar 417
2.2.3.5.4. Dua-Beddua (Alkış/Kargış)-İlenç 427
2.2.3.5.4.1. Dualar /Alkışlar.....428
2.2.3.5.4.2. Beddua-İlenç 450
2.2.3.5.5. Yeminler.....457
2.2.3.5.5.1. Din Üzerine Yapılan Yeminler: 457
22.3.5.5.2. Diğer Yeminler: 463
2.2.3.5.6. Diğer Kalıplaşmış Sözler: 463
2.2.3.5.6.1. Dinî İnançları ve Tanrı'dan Beklentileri Yansıtan Kalıp Sözler 464
2.2.3.6. Geçiş Dönemleri ile İlgili Gelenek ve Görenekler.....479
2.2.3.6.1. Evlenme: 480
2.2.3.7. Halk İnanışları:.....480
2.2.3.7.1. Din Temelli İnanışlar: 481
2.2.3.7.1.1. Türbe-Yatır Ziyareti.....482
2.2.3.7.1.1.1. Merkez Efendi - Sünbül Efendi: 484

2.2.3.7.1.2. Hızır İnancı ve Hıdırellez:.....488
2.2.3.8. Çeşitli Varlıklarla/Unsurlarla/Olaylarla İlgili İnançlar.....492
2.2.3.8.1. Devlet kuşu: 493
2.2.3.8.2. Fal.....493
2.2.3.8.4. Nazar: 499
2.2.3.8.5. Büyü: 501
2.2.3.8.6.Tılsım: 502
2.2.3.8.7. Çeşitli Varlıklarla İlgili Diğer İnanışlar 502
2.3. Halk Bilgisi 508
2.3.1. Halk Sağlığı ve Halk Hekimliği.....508
2.3.2. Hastalıklar ve Halk İlaçları: 510
2.3.2.1. Bitki ve Yiyeceklere Dayalı İlaçlarla Tedavi:.....510
2.3.2.2. İnanışlara Dayalı Tedaviler: 514
2.3.2.3. Diğer Tedavi Yöntemleri. 516
2.3.2.3.1. Büyü: 516
2.3.3. Halk Takvimi – Halk Meteorolojisi 517
2.3.3.1. Halk Takvimi: 518
2.3.3.1.1. Erbain (soğukları): 519
2.3.3.1.2. Eyyam-ı Bahur: 520
2.4. Dinî Dönemler.....520
2.4.1. Ramazan:.....520
2.4.2. Bayramlar:.....525
2.4.3. Kandiller:.....527
2.5. Halk Tiyatrosu/Seyirlik Halk Oyunları.....528
2.5.1. Orta Oyunu:.....528
2.5.1.1. Kavuklu Hamdi 530

2.5.2. Meddah.....531
2.5. 3. Tuluat 531
2.5.4. Hokkabaz.....532
2.5.5. Karagöz 533
2.5.5.1. Beberuhi: 535
2.5.5.2. Razakizade/Rezakizade.....535
2.5.5.3. Tuzsuz Deli Bekir 536
2.6. Çocuk Oyunları 539
2.7. Gelenekler-Görenekler.....544
2.7.1. Dinî Gün ve Dönemlerle İlgili Gelenek ve Görenekler: 549
2.7.1.1. Dinî Görenekler.....551
2.8. Halk Oyunları:.....551
2.8.1. Zeybek:.....552
2.8.2. Horon: 553

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL DEĞİŞİM VE İSTANBUL

3.1. Refik Halid Karay ve Sosyoloji 556
3.2. Refik Halid ve İstanbul 557
3.2.1. İstanbul Çocuğu 558
3.2.2. İstanbul Kültürü 564
3.2.2.1. İstanbul Türkçesi.....564
3.2.2.2. İstanbul ve Çiçek Kültürü 565
3.2.2.3. İstanbul'da Mimarî Yapı - Binalar - Mefruşat.....566
3.2.2.4. İstanbul ve Hayvanlar 567
3.2.2.5. Toplumsal Ritüeller ve Gelenekler 569

3.2.2.5.1. Sürre Alayları 569
2.2.2.6. Yeme İçme ve Mutfak Kültürü 570
2.2.2.7. Gezinti Kültürü.....573
3.2.2.8. Bekçiler 575
3.2.2.9. İstanbul'a Ait Diğer Gelenek, Görenekler ve Âdetler: 576
3.2.2.9.1. İstanbul Hamamları.....577
3.2.2.10. İstanbul Kültürü ile İlgili Diğer Konular 578
3.2.2.10.1. İstanbul Fokloru ve Toplumsal Değişim Açısından: Üç Nesil Üç Hayat.....581
3.2.2.10.1.1. İstanbul'da Doğum.....582
3.2.2.10.1.2. İstanbul'da Düğün.....583
3.2.2.10.1.3. İstanbul ve Ramazan 584
SONUÇ 586
KAYNAKÇA 589
A. REFİK HALİD KARAY'IN KİTAPLARI 589
B. DİĞER KAYNAKLAR 590
ÖZ GEÇMİŞ 604

KISALTMALAR

A1 Aydede 1922 - 1.

A 2 Aydede 1948 - 2.

A 3 Aydede 1948 - 3.

A Anahtar

AA Ağaç ve Ahlâk

AEBS Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün.

AF Aziz Feylesofum: Refik Halid'den Rıza Tevfik'e Mektuplar

AOD Ayın On Dördü

AP Ay Peşinde.

APH Ago Paşa'nın Hatıratı

BAS Bir Avuç Saçma

BBH Bu Bizim Hayatımız

BDBD Bir Denizden Bir Denize.

BG Bu Gazeteciler

BİS Bir İçim Su

BS Bugünün Saraylısı

CDT Cihangir Dalkavuğu Tarih

Ç Çete

D Deli

DK Doğuştan Kadıncıl

DÖ Dişi Örümcek

DYY Dört Yapraklı Yonca

EESG Ekmek Elden Su Gölden

EÖR Edebiyatı Öldüren Rejim.

EYÖ Elli Yıl Önceki

GH Gurbet Hikâyeleri

GS Guguklu Saat

GSS Güzel Sanat Suçları

Hİ Hep İstanbul

İA İlk Adım

İBY İstanbul'un Bir Yüzü

İCKİki Cisimli Kadın

İHHA İnsanlık Halleri – Huy Arabeskleri

İYS 2000 Yılın Sevgilisi

KD Kirpinin Dedikleri

KDA Karlı Dağdaki Ateş

KKA Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da.

KT Kadınlar Tekkesi

MH Memleket Hikâyeleri

Mİ Minelbab İlelmihrab

MK Makyajlı Kadın

MZSG Mutfak Zevkinin Son Günleri

N Nilgün

PİH Pek İyi Hatırlarım

S Sürgün

SAİK Sakın Aldanma İnanma Kanma

SCHM Sulhte Cimri Harpte Müsrif

SK Sonuncu Kadeh

T Tanıdıklarım

TAGH Taklitten Âdete Gündelik Hayat.

T Ş Tanrı'ya Şikâyet

ÜNÜH Üç Nesil Üç Hayat

YB Yüzen Bahçe

YADV Yer Altında Dünya Var.

YKYezidin Kızı

YSF Yerini Seven Fidan

0. GİRİŞ

Halkbilim araştırmalarına malzeme sağlayacak en önemli kaynaklardan biri de şüphesiz edebiyatçıların verdiği eserlerdir. Roman, hikâye ve şiirlerde geçen halkbilim unsurlarını tesbit etmek ve bunları sistematik olarak incelemek bu alana yapılacak önemli bir katkı oluşturmaktadır. Benzer şekilde folklorik unsurların edebî eserlerde kullanılması da hem edebiyatçıların konularının hem de dil ve üsluplarının zenginleşmesine katkıda bulunur. Refik Halid Karay hem doğup büyüdüğü ve yaşamının uzun yıllarını geçirdiği İstanbul'un hem de sürgün olarak bulunduğu Anadolu ve Suriye ve Ürdün'ün folklorik özelliklerini ve halk kültürünü yakından tanıma fırsatı bulmuş ve bunları eserlerine konu olarak ya da konu ve üslubunu zenginleştirmek için kullanmış bir yazardır. Dolayısıyla kuvvetli gözlem gücünü bu zengin malzeme ile birleştirmesi ve sadece roman ile hikâyelerinde binlerce gazete yazısında bunları akratmış olması araştırmaya değer bir öğe olarak ortaya çıkmaktadır.

Çok genç yaşta yazı hayatına atılan Karay, uzun sayılabilecek ömründe Türkiye'nin çalkantılı siyasî hayatına yakından tanıklık etmiş ve köklü toplumsal değişimleri de içinde yaşayarak görmüş ve bunu da eserlerine aktarmıştır. Bu açıdan bakıldığında İstanbul halk kültürü, toplumsal değişim ve sosyolojik yaklaşım gibi başlıklar bakımından da incelenmesi gereken bir yazardır.

0.1. Araştırmanın Konusu

Türkçe'ye olan hâkimiyeti ve eleştirmenler tarafından beğenilen üslubu ile Refik Halid Karay, eserlerinde gerek konu olarak gerekse dil ve üslubu zenginleştirme amacı ile halkbilim unsurlarına yer vermiştir. Refik Halid Karay ve eserleri ait olduğu edebiyat şubesi itibariyle genellikle/doğal olarak Yeni Türk Edebiyatı alanı incelemelerine konu olmuştur. Aynı zamanda kısa bir müddet Mütareke döneminde Posta ve Telgraf Umum Müdürü olarak görev yapmış ve bu süre zarfında Millî Mücadele kadrolarıyla ters düşen siyâsî faaliyetler içinde de bulun ması ve 150'likler olarak adlandırılan vatandaşlıktan çıkarılıp ülkeye girmesi yasaklanan kişiler arasında yer almasından dolayı Türk siyasal hayatı ya da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanları

tarafından da incelemeye tâbi tutulan bir yazardır. *Aydede* gibi kendi çıkardığı dergiler de olduğu ve çok sayıda değişik dergi ve gazetelerde yazar olarak yer aldığından Türk Basın Tarihi'nin de bir öznesi konumundadır. Dolayısı ile başta akademik incelemeler olmak üzere hakkında farklı alanlarda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır.

Bu çerçevede Yeni Türk Edebiyatı alanında doktora tezi olarak Refik Halid Karay'ı çalışan Şerif Aktaş tezini önce kısmen (Aktaş 1986) sonra da tamamen (Aktaş 2004) yayımlamıştır. Bu tez Karay'ın yalnızca o dönem yayımlanmış olan hikâye ve romanlarını Yeni Türk Edebiyatı alanıyla sınırlandırılmış olarak ele almaktadır ki gazete yazıları hemen hiç dikkate alınmamıştır. Yenal Ünal Türk Siyasal Hayatı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bağlamında Karay hakkında bir doktora tezi yazmış ve yayımlamıştır (Ünal 2013). Nihat Karaer ise yine Karay'ın siyasî yönünü ele alan yüksek lisans çalışması yapmış ve kitap haline getirmiştir (Karaer 1998). Her iki eser de sınırlı sayıda kaynağı kullanmış olmalarıya bir ortak paydada birleşmektedir. Mehmet Nuri Yardım da yazar hakkında çok kısa ve ansiklopedik bilgi veren küçük bir kitapçık hazırlamıştır (Yardım 1997).

Ayrıca Karay'la ilgili değişik üniversitelerde yapılıp yayımlanmamış dil ve edebiyat lisans üstü çalışmaları da bulunmaktadır. Refik Halid ile ilgili *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedis*i gibi değişik ansiklopedilerde maddeler ve yine değişik antolojilerde kısa bilgiler de mevcuttur.

0.2. Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı Refik Halid Karay'ın basılı roman ve hikâyeleri ile tematik olarak bir araya getirilen gazete yazılarındaki halkbilimsel unsurları ortaya çıkarak analizini yapmaktır. Bu unsuların Karay'ın eserlerinde nasıl ve ne şekilde kullanıldığı ve eserlere nasıl bir anlam ve zenginlik kattığı da ayrıca irdelenecektir.

Ayrıca bugüne kadar halkbilim açısından incelenmeyen Refik Halid Karay'ın eserleri bir bütün olarak ele alınarak Karay'ın Türk edebiyatı ve basın tarihine katkıları yanında halkbilimle olan ilişkisi de açığa kavuşturulmuş olacaktır. Bunun yanında uzun sayılabilecek ömrü boyunca İstanbul'un değişik dönemlerine tanıklık eden Karay'ın İstanbul kültürüne ve İstanbul halk kültürüne dair bilgisinin eserlerine nasıl aksettiği ve bu devirlerde yaşanan toplumsal değişimin sosyolojik bir bakış açısı ile ele alınması da bu tezin bir başka amacını oluşturmaktadır. Böylelikle Karay

bugüne kadar incelenmediği bir biçimde halkbilim, toplumsal değişim ve dönüşüm ve sosyolojik yaklaşımla ilk defa bir bütün olarak ele alınmış olacaktır.

0.3. Araştırmanın Metodu

Tez temel olarak halkbilim/folklor disiplini çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle Refik Halid Karay'ın bütün basılı eserleri ve ölümünden sonra bir araya getirilen gazete yazıları taranmış ve bütün halkbilimsel/folklorik unsurlar tesbit edilmiştir. Tezin diğer bir ilgi alanı olan toplumsal değişim ögeleri de aynı şekilde saptanmış, bunlar sistematik olarak irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

0.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırıma Karay'ın, kitap şeklinde tüm basılı eserlerini kapsamaktadır. Ayrıca Tuncay Birkan ve Mustafa Apaydın tarafından gazete ve dergiler taranarak bir araya getirilen yazılardan oluşan kitapların tamamı da çalışmaya dâhil edilmiştir. Ancak bu iki derlemeci tarafından görülmeyen gazete yazıları ve 1938 sonrası dönemle ilgili -eğer var ise- çalışma dışı kalmıştır. Ayrıca Meşrutiyet döneminde yazdığı yazılar da kapsam dışında kalmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. REFİK HALİD KARAY'IN HAYATI, EDEBÎ YAŞAMI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı (14 Mart 1888 - 18 Temmuz 1965)

Refik Halid Karay 1888'de İstanbul Beylerbeyi'nde doğdu. Babası Mudurnu'lu maliye başveznedarı ve Bank-ı Osmanî Nâzırı Mehmed Halid Bey annesi Kırım kökenli Nefise Ruhsar Hanım'dır. Ailesi Karakayış ismiyle anıldığından Refik Halid bir süre bu soyadını kullanmıştır (Okay 2001: 481). Ailesinin oturduğu Beyazıt, Vezneciler ve Erenköy gibi semtlere göre kış aylarında Vezneciler'deki Şemsülmaarif yaz aylarında ise Göztepe'deki Taşmekteb'de devam eden Refik Halid daha sonra Galatasaray Sultanîsi'ne devam etmişse de mezun olamadan ayrılmıştır (Aktaş 1986: 8-9). Bir süre Hukuk Mektebi'ne devam eden Karay, bir yandan da Maliye Nezareti'nde memuriyete başlar. Meşrutiyet'in yeniden ilanından (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908) sonra her iki kurumdan ayrılarak gazeteciliğe başlar. İttihad ve Terakki'ye muhalif bir tutum sergilediği için Sadrazam Mahmud Şevket Paşa' nın öldürüldüğü (11 Haziran 1913) suikast sonucunda birçok muhalifle beraber o da önce Sinop'a oradan sırasıyla Çorum, Ankara ve Bilecik'e sürgün edilir ve Birinci Dünya Savaşı'nın tamamına yakın bir süreyi bu illerde geçirir. Dönemin etkin ismi Ziya Gökalp'ın aracılığı ile sürgün cezasının geri kalan kısmını İstanbul'da ikametle geçirir.

Mütareke'nin imzalanmasından (30 Ekim 1918) sonra İttihad ve Terakki'yi şiddetle eleştiren yazılar kaleme alır ve Hürriyet ve İtilaf'ın yeninden kuruluşunda önemli rol oynar ve bu fırkanın kurduğu mütareke dönemi hükümetlerinde aralıklarla iki kere[14 Nisan -Ekim 1919 ve 5 Nisan Eylül 1920] (Aktaş 2004: 46-47) Posta ve Telgraf Umum Müdürü olur.

Bu dönemde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele ve onun lideri Mustafa Kemal Paşa ile telgrafların iletilmemesi meselesi sebebiyle oluşan gerginlik giderek artar ve 1922'de yurt dışına gider. Daha sonra Lozan Antlaşması ile sayısı belirlenen ve Türkiye'den gönderilecek olan Yüzellilikler listesine dahil edilir. Bir süre Beyrut'ta ve 1927 sonlarına kadar Cünye'de yaşayan, daha sonra Halep'e yerleşip gazetecilikle geçinen ve *Vahdet* gazetesinde Türkiye'deki yeni rejim lehinde yazılar yazan (Karaer 1998: 99-100) Karay, 1938'de çıkan af kanunundan sonra Türkiye'ye döner ve Tan gazetesinden başlayarak çok sayıda değişik gazete ve dergilerde yazılar yazar romanlar yayımlar. Geçirdiği bir ameliyat neticesinde 18 Temmuz 1965

tarihinde ölür. Mezarı Zincirlikuyu'dadır. İlk eşi Nazıma Hanım'dan (1916) on aylıkken ölen Elhan (Ünal 2013: 125) ve Mahmut Ender (1919-2009) (Birinci 2009: 9) ikinci eşi Nihal Hanım'dan (1927) ise Uğur (1933-2005) isimli çocukları olmuştur.

Refik Halid Karay; Aydede, Dürenda, Kirpi,Kirpi-i Natüvan, Mübeccel Halid, Nakş-ı Berab, R (e). H (a). Vakanüvis gibi takma adlar da kullanmıştır. Yazılarında ve eserlerinde kendi adını harf inkılâbından sonra da daima "d" harfi ile yazdığını "Ben 'Halid'i sonunda bayram manasına da gelen 'id' harflerini kullanarak yazarım" cümlesiyle açıklar (Karay, 2014: 47). Bu tezde de bu yazım şekline uyulmuştur.

Burada Refik Halid Karay'ın 1922-1938 arası 150'lik olarak geçirdiği sürgün yılları için şunları söylemek gerekir. Sürgünün ilk yıllarında rejimle ve rejimin ileri gelenleriyle ilgili sert, keskin ve olumsuz düşünceleri olan yazar ilerleyen zamanlarda bu yaklaşımından vazgeçmiştir. O sıralarda Fransız mandası altındaki Suriye'ye bağlı olan Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı için yazılar yazan Karay rejim için de, zamanla, daha olumlu düşünmeye başlamıştır. 1935 yılında Rıza Tevfik Bölükbaşı'na yazdığı bir mektuptaki şu cümleler dikkat çekicidir:

> *"İttihadçılar zamanında da sürülmüş idim, o zaman mel'un heriflerin yaptıklarına uzaktan baktıkça içimin yağı erirdi: 'Aman yine bir pot kıracaklar, bir halt yiyecekler, memleketi mahvedecekler!' diye üzülür, kızar, söver sayardım. Korktuğum da oldu ya. Bu defa öyle endişelerden uzağım. Biliyorum ki külhanbeyler her hususta açıkgöz, marifetli ve kudretlidirler. Bir muhatara bile görünse kemâl-i emniyetle cıgaramı tüttürüp bekliyorum. Nasihate ihtiyaçları yok. Rahatlığım bu noktada, merbutiyetim de oradan geliyor. Vatan sevgisinde ve vatanı sağlam kiyasetli ellerde gördüğümden. Bazılarının sandığı gibi affa liyâkat kesbetmiş görünmekten değil. Hususi menfaat ve istifadeler üstünde de bir memleket aşkı mevcut olabileceğine inanmak lâzımdır sanıyorum. Kendimizin yapamadığımızı başkalarının da yapamayacağına hükmetmek doğru olmasa gerektir; vesselam"* (A. F. s: 144).

Refik Halid, Mustafa Kemal hakkında olumlu düşünmeye başlamıştır:

Nitekim [İngiltere] Musul işinde Türkiye'yi de ezecekti. Mustafa Kemal dâhisi bunu sezdi ve hakkından vazgeçmeği daha vatanperverâne ve kiyâsetli bir kurtuluş yolu yaptı. İşi avamperverâne 'Ya Girit! Ya ölüm!" maskaralığına çevirmedi (A. F. ss: 144-145).

Gene benzer şekilde –kendisi için 1938 yılının Haziran ayında af çıkması sebebi ile- Atatürk için şunları söylemektedir:

"Anlaşılıyor ki af münhasıran Atatürk'ün arzusuyla yapılmıştır. Bu cihet Meclis'te tebarüz ediyor. 'Yaşasın Atatürk!' demekte haklı imişim.(A. F. s: 159).

1.2. Gazetecilik ve Edebî Yaşamı

Hukuk Mektebi'ni bırakıp gazeteciliğe *Servet-i Fünun*'da başlayan Refik Halid Karay'ın ilk imzalı yazısı 1909'da 'Ayşe'nin Talii' adlı hikâyesidir (Büyük Türk Klasikleri 12 1992: 74). Tercüman-ı Hakikat gazetesinden sonra kendisi *Son Havadis* isimli kısa ömürlü bir gazete çıkarmış daha sonra Kirpi takma adıyla *Kalem* ve *Cem* dergilerinde mizah yazıları kaleme almaya başlamıştır. Sivri bir dille yazdığı muhalif yazılarını *Şehrah* gazetesinde sürdürdü. Sürgüne gönderilmesine sebep olan bu yazılara beş yıl kadar ara verdikten sonra bu sefer Mütareke sonrası *Vakit, Tasvir-i Efkâr* ve *Zaman* gazetelerinde yeninden başladı. Sabah gazetesinde baş yazarlık *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* ise yazarlık yaptı. *Aydede* isimli bir mizah mecmuası çıkardı. Bütün bu süreçte Anadolu'da yürütülen Millî Mücadele'ye karşı bir tavır sergilediğinden bu sefer Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin zaferinin ardından yurtdışına gidince Halep'te Türkçe çıkan *Doğru Yol* (1924-1928) ve *Vahdet* (1928-1937) gazetelerinde yazdı (Tanzimat 2001: 483). 1938'de yurda döndükten sonra *Tan* gazetesi başta olmak üzere *Yeni İstanbul*, *Zafer, Akşam* gibi günlük gazetelerin yanında yeniden çıkardığı *Aydede* ve *Aile, Hür Kalem, Yeni Mecmua, Her Şey, Mizah, Hafta, Çiçek, Türkiye Haftası* gibi dergilerde yazılar yayımladı. 1938'den sonra yazılan bu yazıların tamamına yakını 2015 yılından itibaren İnkılap Yayınevi'nce derlenerek kitap hâline getirildi.

Meşrutiyet döneminde ilk olarak mizah sahasında ün yapan Refik Halid, Fransız edebiyatından ve özellikle de Maupassant'dan etkilenmiştir (Büyük Türk Klasikleri 1992: 75). Gazetecilikten gelen gözlem gücü ve ayrıca sürgünde geçen yılları hikâyelerine yansımış, ayrıca gene gördüğü ve geçirdiği dönemler itibariyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte yaşanan modernleşme ve değişimleri de eserlerine aktarmıştır.

Dilde sâdeleşme ve millî edebiyatın biçimlenmesinde önemli bir payı bulunan Refik Halid "Türkçe'yi/İstanbul Türkçe'sini en iyi kullanan yazar" olarak değişik çevrelerce kabul görmüştür. Ali Birinci'ye göre "yirminci asırda Türkçe'nin en kıvrak ve maharetli kalemlerinden biri ve belki de birincisi"dir (2009: 7). Nihad Sami Banarlı üslubu ile ilgili şu cümleleri kullanır:

"*Refik Halid her şeyden önce Türkiye Türkçesinde edebiyat dilimizde yerli ve millî ve zevkli bir kıvam kazanması yolunda gerçek hizmeti dokunmuş bir nesir ve hikâye sanatkârıdır. Onun zeki ve usta kaleminden ışıklı bir hareket güzelliği ile rakseder gibi dökülen duru ve şeffaf nesir, dili yirminci asır Türkçesinin 'örnek dili' olabilecek derecede güzel ev sağlam bir mimariye sahiptir*" (1971: 1206).

Ahmet Kabaklı ise onu "Türkçe'ye yepyeni, sıcak, çekici, oynak bir üslup getiren yazar" olarak niteler ve "İstanbul halkının Türkçesi'ni kullandığı"nı yazar (Kabaklı, 2002/3: 782). Ayrıca halk kaynağından derlenmiş zengin bir kelime hazinesi olduğunu da ekler. Hatta "Refik Halid Türkçesi" denilen bir ayrı lisan tarzı da ortaya koymuştur (Yardım 1997: 30).

Refik Halid Karay'ı besleyen kaynaklar hemen hemen Batı kökenlidir. *Fecr-i Âti* topluluğu içinde yer alan Refik Halid, *Servet-i Fünun*'u 'millî ruh' bakımından eksik bulan Karay hakkında Orhan Okay şu görüşleri öne sürer:

> *"Sürgün olarak Anadolu'da geçirdiği yıllar, Anadolu insanlarının ilk defa gerçekçi bir gözle edebiyata yansımasına vesile olur. Ustalıkla kullandığı İstanbul Türkçesi, hikâyelerindeki her tabakadan Anadolu insanının psikolojisini ve davranışlarını ifadesiyle Millî Edebiyat çığırının başta gelen yazarları arasında yer almıştır. Özellikle Memleket Hikâyeleri samimî ve gerçekçi üslubuyla Anadolucu edebiyatın ilk önemli ürünlerindendir. Yurtdışındaki sürgün yılları da ona bir taraftan vatan hasretinin en güzel hikâyelerini yazdırırken diğer taraftan Türk romanının başarılı egzotik romanlarını kaleme almasına imkân vermiştir. Günlük hayatında etrafındaki kişilerin zaaflarını yakalayarak zeki ve iğneleyici nükteler sarfeden, yer yer onları küçültücü bir dil kullanan, bununla beraber sohbetleri aranan bir şahsiyet olduğu değişik hâtıra ve portrelerde anlatılan Refik Halid'in bu üslubu hiciv yazılarında hatta roman ve hikâyelerinde de dikkati çeker. Böylece Türk toplumunun Meşrutiyet ve Cumhuriyet'le yaşadığı değişmeleri*

benimsemekle beraber yeni zengin mirasyedi ve alafranga tipleri hicvetmekten de geri kalmamıştır" (2001: 481).

Karay'ın romanlarındaki kahramanların büyük çoğunluğunu yüksek sosyete çevresinden seçtiğini belirten Şerif Aktaş da şu düşünceleri almıştır:

"Bu insanlar umumiyetle Avrupalılar gibi yaşamak isterler. Fakat içinde doğup büyüdükleri toplum ve aldıkları terbiye buna engeldir. Çünkü onlar Tanzimat'tan sonra kusurlu yönleri edebî eserlere konu olan garplılaşma sevdasıyla aslî değer hükümlerinden uzaklaşmış bir zümrenin meydana getirdiği sosyal çevrede; bilgisiz kimselerin elinde Avrupalılar gibi terbiye edilmek istenen insanlardır. Kısacası söz konusu şahıslar sosyal şartların dejenere ettiği kimselerdir. Refik Halid romanlarında bunların karşısına Osmanlı konak terbiyesini hizmetçi olarak çalıştığı rical evlerinde tanıyan kabiliyetli insanlar çıkarıyor. Ayrıca yazar harp ve türedi zenginlerin maddî bakımdan sıkıntı çekmeden büyüyen çocuklarını da umumiyetle mirasyedilerin âkıbetine uğratır. " (1986: 141).

1938'de yurda dönmesinden sonra hem gazetecelik hem de romancılık anlamında giderek verimli bir düzeye gelen Refik Halid romanlarını neredeyse tamamını bu dönemde yazmıştır. Eserlerinde şahit olduğu sosyal değişmeleri aktarırken bir yandan kadın erkek ilişkilerinde yeni hayattan yanadır öte yandan da bir sosyal figür olmasını desteklediği kadının ahlâki ölçülerde eskiye bağlı olmasını savunur (Kolcu 2007: 176).

1.3. Eserleri

Hikâye:

Memleket Hikâyeleri 1336/1919; *Gurbet Hikâyeleri* 1940/*Yer Altında Dünya Var*, 2009

Roman:

İstanbul'un İç Yüzü 1336/1920 (*İstanbul'un Bir Yüzü* 1939); *Yezid'in Kızı* 1939; *Çete* 1939; *Sürgün* 1941; *Anahtar* 1947; *Bu Bizi Hayatımız* 1950; *Nilgün* 195-1952; *Yer Altında Dünya Var* 1953; *Dişi Örümcek* 1953; *Bugünün Saraylısı* 1954; *2000 Yılın Sevgilisi* 1954; *İki Cisimli Kadın* 1955; *Kadınlar Tekkesi* 1956; *Karlı*

Dağdaki Ateş 1956; *Dört Yapraklı Yonca* 1957, *Sonuncu Kadeh* 1965; *Yerini Seven Fidan*; 1977

Mizah-Hiciv:

Sakın Aldanma İnanma Kanma 1915; *Kirpinin Dedikle*ri 1916; *Ago Paşa'nın Hatıratı* 1922; *Ay Peşinde* 1922; *Guguklu Saat* 1925; *Tanıdıklarım* 1922

Kronik:

Bir İçi Su: 1931; *Bir Avuç Saçma* 1937, *İlk Adım* 1941; *Üç Nesil Üç Hayat*; *Makyajlı Kadın*; *Tanrı'ya Şikâyet* 1944

Hatırat:

Minelbab İlelmihrab 1964; *Bir Ömür Boyunca* 1990 Ankara: (hazırlayan Ali Birinci)

Piyes:

Deli: 1990

Tuncay Birkan tarafından gazete ve dergilerde çıkan yazıları konu benzerlikleri göz önünde tutularak İnkılâp Kitabevi tarafından aşağıdaki kitaplarda bir araya getirilmiştir:

Memleket Yazıları

1) *Hep İstanbul*; 2) *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da;* 3) *Edebiyatı Öldüren Rejim;* 4)*Mutfak Zevkinin Son Günleri*; 5) *Pek İyi Hatırlarım;* 6) *Doğuştan Kadıncıl*; 7) *Bu Gazeteciler*; 8) *Ağaç ve Ahlâk*; 9) *Türkçe'nın Tadı ve Âhengi*; 10) *Bir Denizden Bir Denize*; 11)*İnsanlık Halleri-Huy Arabeskleri*; 12) *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*; 13) *Cihangir Dalkavuğu Tarih*; 14) *Elli Yıl Önceki*; 15) *Güzel Sanat Suçları*; 16) *Sulhte Cimri Harpte Müsrif*; 17) *Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün*

Rıza Tevfik- Refik Halid Mektuplar. (hazırlayan: Abdullah Uçman)

İKİNCİ BÖLÜM

2. REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE HALKBİLİMSEL UNSURLAR

2.1. Halkbilim/Folklor

Tezin ana kısmını halkbilim unsurlarının incelenmesi oluşturduğu için Halkbilimin/Foklorun tanımnı kısaca vermek yerinde olacaktır. İngilizce folk (halk) ve lore (bilim) kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelene folklor ve onun Türkçe karşılığı olan halkbilim; sosyoloji, psikoloji, tarih, etnoloji, etnografya, dilbilim, edebiyat, tıp, zooloji, botanik gibi bilim ve disiplinlerle ilgili olan bir daldır. Türkçede 'halkıyat' olarak da adlandırılan folklor kısaca halkın maddî ve manevî kültürünü oluşturan unsurları, kendine özgü yöntemlerle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen ve yorumlayan bir bilim dalıdır (Albayrak 2004: 177; Örnek 2000: 15). Özkul Çobanoğlu ise folkloru "insan davranışlarını ve geleneklerini, objesi olan insanı daha iyi anlamaya ve onunla ilgili daha derin bir bilgiye kaavuşmak amacıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan bağımsız bir bilim dalıdır" şeklinde tarif eder (1999: 2005). Folklor biliminin amacı, dünyadaki 'halk' tanımına uyan bütün insan topluluklarının kültürel miraslarının kayıt altına almak; gelecekte de yeni insan grupları veya yeni gelenekler oluştukça bunları kaydetmeye devam etmektir (Dağlı 2015: 36).

Refik Halid, müstakil olarak kendi döneminde kullanıldığı şekliyle hem 'folklor' kavramını kullanmış hem de bir unsur olarak folklor ürünlerinden bahsetmiştir. Karay, Türk dilinin yapısı dikkate alındığında Türk folklorunu kuru ve yavan olarak nitelemenin yanlış olacağı görüşünü şu şekilde ifade eder: *"Dilimizin hüviyetini de göz önüne alalım: Türk folkloru kuru ve yavan değildir, teşbihli ve denklidir".(*T. s: 143). Refik Halid'in, bir başka yazısında folklor kavramını karşılamak için 'halk bilgisi' kelimesini kullanması dikkate değerdir:

Bizim halk bilgimizde yani folklorumuzda kiraz şöyle der: 'Arkamdan dut yetişmese beni yiyenlerin boynu çöpüme dönerdi!' (D. s. 181).

Türk folklorunun giderek fakirleşmesi tehlikesi Karay'ın üzerinde durduğu konulardan birini oluşturur:

Böyle gider, yazılar hep bildiklerimizi, söylene söylene artık gülümsetmek ve düşündürmek hassasını kaybetmişleri tekrarlamakta devam ederse dilimizin hikâye ve

fıkra zenginliğini fakruzaruret manzarası alacak, yeni nesillerin elinde Türk folklorunun, gıdalı taneleri değil, kupkuru, yavan ve çıplak koçanı kalacak! (S. A. İ. K. s: 145).

Refik Halid bir yandan da folklorik malzemenin kaybolmaması kültürel belleğin yitimi olarak görürken , kayıt altına alınması için de düşüncelerini şu şekilde ortaya koyar:

Folklor bakımından zararımız büyüktür. Yenilerin ve bizler gibi yarı eskilerin, esasını bilmeden kullandığımız bir takım tâbirler, maruf tâbirince 'mebni alelhikâyeler' yani bir vaka, âdet, anane üzerine meşhurlaşıp dilde mekân tutmuş sözler vardır ki onların aslını faslını, nenin nesi olduğunu ve ne demeye geldiğini bütün teferruatıyla ancak ahrete yolcu ettiğimiz bu seçme eski zaman adamları veya meraklıları bilirlerdi. Hem bilirler, hem de kısaca zarifçe, derli toplu, yerinde ve tadıyla anlatmak marifetini gösterirlerdi. Layığı veçhile fıkra anlatmak bir sanattır, az kişiye müyesserdir; yazması ise aha zor ve daha nadir kabiliyetlerdendir (S. A. İ. K. s: 137).

Bir başka yazısında da yakın arkadaşı Refii Cevad Ulunay (1890-1968)'ın yazılarının bir araya getirilmesinin Türk folklor tarihi açısından çok faydalı olacağını dile getirir.

(Refii Cevad) *Ulunay'ın tiyatro, ortaoyunu, Karagöz, hokkabaz, pehlivan, millî dans, türküler, meşhur nekreler ve nedimler hakkında bildikleri eğer bir kitaba toplansa, noksansız bir folklor tarihimiz elde edilir* (B. G. s: 51).

Halkbilimi oluşturan unsurların derlenmesi ve kayda geçirilmesi için teşvik edici cümleler yazan Refik Halid'in bu konuda samimiyetle acı çektiği ve endişe ettiği yazdıklarından anlaşılabilir. Yirminci yüzyılı bir "folklor asrı" olarak nitelemesi başlı başına Karay'ın bu alana olan ilgisini/öngörüsünü göstermektedir. Bilmecelerin derlenmesi gereğini vurgulması da endişesinin bir ifadesidir.

Bilmem ki şu folklor asrımızda, dil işlerine ve kültüre hayli himmet ve bilhassa masraf edilirken bilmecelerimizin bir dergisi yapıldı mı? İçinde pek hoşları vardır (İ. A. s: 43).

Karay yeni nesil yazarların tâbirleri kullanarak yazılarını zenginleştirebileceğini ve böylelikle bunların kaybolmasının önüne geçilebileceğini ve nihayet bunlarla ilgili bir sözlük yapılmasının lüzumunu vurgular.

Fikrimce yeni muharrirlerimiz lisanın zenginliği sayılan ve kurulaşmasını, katılaşmsını önleyen eski tâbirlere yazılarında daha çok yer vermek lüzumunu hatırdan çıkarmamalıdırlar. Bir 'tâbirler sözlüğü' bizim nesilden ziyade yenilere yarayacaktır sanırım (A. A. s: 153).

Karay bilmece ve deyimlerden başka deyimlerin öyküsünü ve kökenini açıklayan fıkraların da derlenip bir kitapta bir araya getirilmesinin faydalı olacağı görüşündedir:

Görüyorsunuz ki bu gibi meşhur tâbirlere münasebeti olan fıkraların derlendiği bir kitap, yalnız âlimcesine değil, zarif bir üslupla da yazılması şartıyla hem folklor hem yeni edebiyat itibariyle zevk verici mühim bir kazanç teşkil edecekti (S. A. İ. K. s: 143).

Atasözleri ve fıkraları Türk folklorunun beslendiği en önemli iki kaynak olarak gören Refik Halid'e göre bunlar bir milletin zekâsını, karakterini, kültünü, kestirme sevimli ve eğlenceli yoldan başka milletlere tanıtmağa yarar (T. A. G. H. s: 742). Karay'ın aşağıya alıntılanan cümleleri Türk folkloruna yaklaşımını ve uluslararası bir nitelik kazanması için neler yapılması gerektiği yolundaki düşüncelerini göstermesi bakımından dikkate değerdir:

> *"Nasreddin Hoca yabancı âlemde bize hiç yük olmadan en faydalı propagandayı yaptı, yapmakta devam ediyor. Bektaşi fıkraları da şayet ayıklanıp seçilerek yabancı dillere çevrilse Türk'ün haksızlığa, içtimâî nispetsizliğe bâtıl itikatlara karşı olan isyanını pek hoş, nefis, ince, eşsiz bir kudretle belirtecek mahiyettedir. Öbür hikâyelerimiz arasında da her milletin hoşlanacağı güzelleri büyük bir yekûn tutar. Güzeldirler, zira o fıkralar insan karakterlerini Frenklerinkinden daha derin surette tahlil etmekle de kalmazlar, gülüncü en canlı noktasından yakalarlar ve sonunu gayet iyi bağlarlar. Bunları toplamak, yazmak, başka lisanlara çevirmek -klâsikleri dilimize tercüme etmek kadar- lüzumlu ve faydalıdır. Aldıklarımıza karşı bir şeyler vermek lâzımsa atasözleri Nasreddin Hoca ve Bektaşi fıkraları, çeşitli hikâyelerimizin tercümeleri hem değerli birer karşı hediye yerine geçerler hem de şimdilik yeni fikir yayımlarımızdan hiçbirinin yapamayacağı propagandayı sağlamış olurlar"*(T. A. G. H. s: 742-743).

Refik Halid'in bu görüşleri nesilden nesile aktarılan sözlü kültür ürünlerinin işlevine değinmesi bakımından önemli olduğu kadar kültürümüzün ve sosyal hayatımızın uluslararası düzeyde tanıtımı için bu gün de süren çabaların kaynağı olarak vurgulanabilir.

Dört Yapraklı Yonca'da yan karakterlerden biri olan Abdurrahman Efendi'nin iyi niteliklerini vurgulamak için 'folklora meraklı' olduğunu ifade eder.

Abdurrahman Efendi okur yazar tüccarlardandı, bilhassa ırkının tarihine ve folkloruna meraklıydı. (D. Y. Y. s: 192).

Refik Halid davulun diğer folklorik ögelerle bağlantısını şu cümle ile açık bir şekilde ortaya koymuştur:

Bizde 'davul' folklorumuza girmiş millî bir ses kaynağıdır; güzel manilerimize ilham ve şevki o vermiştir. Köy düğünleri, at yarışları, pehlivan güreşleri, yolcu karşılayıp, zafer kutlayış, askere çağırılış-biz askere gidişe de şenlik mahiyeti veren bir milletiz- gibi bütün topluluklarda davulun rolü vardır. (A. 2. s: 353).

2.2. Halk Edebiyatı

Halkbilimin bir alt kolu olan Halk Edebiyatı'nın tanımı da kısaca şöyledir: Halkın edebiyat zevkini karşılamak üzere sözlü olarak ortaya konan, kendine özgü bir dili üslubu bulunan edebiyat koludur (Albayrak 2004: 227). Güzel ve Torun bu tarifteki 'kendine özgü bir dil'i 'genellikle sade bir dil' şeklinde tanımlarlar (2008: 38). Nurettin Albayrak'a göre anonim halk edebiyatı, âşık edebiyatı ve dinî-tasavvufî halk edebiyatını oluşturanlar ve bunları okuyup yaşatanların 'halk' olduğu göz önüne alınırsa bu üç dal halk edebiyatını oluşturmaktadır (2012: 7). Turan Karataş'ın tanımı ise şöyledir: "Anonim edebiyat ürünleriyle (masal, bilmece, halk hikâyesi, efsane, fıkra, atasözü, algış, kargış, tekerleme) birlikte âşık ve tekke edebiyatına mensup halk ozanlarınca ortaya konan şiirleri (koşma, varsağı, kalenderî, nefes) kapsayan edebiyat kolu ve söz konusu ürünleri inceleyen bilim dalı" (2011: 231).

Refik Halid, Türk Halk Edebiyatı için *Nilgün*'de ve *Doğuştan Kadıncıl*'da övgü içeren cümleler kurar.

Bizim halk edebiyatı aşk için yüksek örnekler vermiş, bir takım masallarla âşık tipini ideal şekline sokarak çok iyi yaşatmıştı. (N. s: 513).

Bizim halk edebiyatı aşk için ne güzel örnekler vermiş, bir takım masallarla âşık tipini ne mükemmel yaşatmıştır (D. K. s: 206).

Karay halk edebiyatında 'el'e önem verilmediğini de şu cümlelerle dile getirir:

> *"Bizim divan edebiyatı göz, kaş ve saire ile fazla meşgul olmuştur. Ama ele ehemmiyet vermemiştir. Halk Edebiyatı da öyledir. Türkülerde de kâfi derecede yer almaz. 'Telgrafın telleri, pamuk gibi elleri' ile 'toprak ile oynamış, belli güzel elleri' şarkısı gibi birkaç tane varsa da kıymet ifade etmez. Karacaoğlan elleri unutmamıştır*. (D. K. s: 356). *Şu cihet gariptir ki Divan Edebiyatı olsun Halk Edebiyatı olsun bizde ellere diğer kadın uzuvları kadar ehemmiyet vermemiş, en çok göz, kaş, boy, saç, tüytüs, ben, kirpik, dudak ve ağızla uğraşmıştır. Hoş hiçbirini de mübalağadan sıyrılıp akla yakın surette tasvir edememiştir ya!* "(D. K. s: 352).

Refik Halid, hayranlık duyduğu Rıza Tevfik Bölkükbaşı'yı da "halk edebiyatını ruhuna uygun restore eden" kişi olarak nitelemesi dikkate değerdir.

Şiirlerinde eski ile yeniyi şaşılacak bir hünerle birbirine katmış yine eski ile yeniden en şirin, en nazlı, çiçek zarifliğinde kelimeleri arayıp bulmuş, vezin ile kafiyede eskiyi yeni, yeniyi eski sandıran sihirli marifete erişmiş, halk edebiyatımızı hem içten hem dıştan, ruhuna mimarisine deha katarak 'restore' etmiş o büyük şairden [Rıza Tevfik Bölükbaşı] *yemek hususunda da beklediğimiz ne olabilir?* (M. Z. S. G. s: 68).

2.2.1. Âşık Edebiyatı / Saz Şiiri

Âşık edebiyatı "halkın anlayabileceği lisanla yazan, daha çok hece veznini kullanan, saz çalarak diyar diyar dolaşan, çok defa âşık adıyla kalem şuarasından, divan şâirlerinden tefrik olunan şairlerin heyet-i mecmuası"dır (Boratav 1982: 28). Saim Sakaoğlu da 'âşık'ın "saz çalma, hazırlıksız şiir söyleyebilme, başka âşıklarla söyleşebilme, edebiyatın kendine özgü kurallarına uyma gibi özellikleri"nin bulunması gereğini ifade eder (2014: 15). Bunun yanında Sakaoğlu ãşık, saz şairi, ozan, halk ozanı, sazlı ozan, halk şairi, hak şairi, meydan şairi, çöğür şairi gibi kavramları da açıklamıştır (1986: 249). Nazım biçimlerine göre koşma, destan, semâî, varsağı; nazım türlerine göre güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt (Albayrak 2012: 8) olarak sınıflandırılan âşık edebiyatı anonim ürünlerin dışında kalan yani söyleyeni

belli olan manzum eserlerden oluşur (Karataş 2011: 64-65). Benzer şekilde Erman Artun göre de halk şiiri, halkın içinden yetişmiş kişilerin hece ölçüsü ile yazarak özel bir biçimde ortaya koydukları ürünlerdir ve halk şairleri zaman içinde, mensubu bulundukları toplumun yaşadığı değişiklikleri bu ürünlere yansıtmışlardır (Artun 2012: 3-4). Âşık edebiyatı bireysel olduğu kadar aynı zamanda sosyo-kültürel bir gelenek edebiyattır (Gündoğdu 2007: 114). Âşık edebiyatının 16. yüzyıldan itibaren sosyo-kültürel bir kurum hâline geldiği kabul edilir (Cankaya 2013: 588). Fuad Köprülü bu durumu âşık edebiyatının kökünün geçmişe dayandığı ancak 16. yüzyılda gelişmeye başlayıp 17. yüzyılda olgunlaşma evresine girmek şeklinde açıklar (1962: 30-31). Umay Günay da bu görüşü "XVI. yüzyıldan itibaren bütün imparatorluk topraklarında ilk millî Türk şiir geleneğinin İslamiyet, yerleşik medeniyet, çağın kültür ve bilgi birikimi, beklenti ihtiyaç ve zevklerine göre şekillenerek Âşık Edebiyatı geleneği halinde gelişmiştir" cümlesiyle desteklemektedir. (1993: 21).

Âşık edebiyatı İslamiyet öncesi ozan-baksı geleneği ile beslenmekle beraber tekke ve divan edebiyatlarından da etkilenmiş ve bunların sonucunda kendine özgü bir icra geleneğine sahip olabilmiştir. (Çıblak 2008: 24). Âşıkların zaman içinde oluşturdukları kurallar ve sistemler bütününe de Âşıklık Geleneği denilmektedir. (Saraç-Özdemir 2015: 111) Vasfi Mahir Kocatürk'e göre ise halk şiiri ve saz şiiri kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır ancak "edebiyatımızda münhasıran halka veya münevverlere mahsus bir tarz yoktur, millete mahsus bir tarz vardır ve bunlardan biri 'halk şiiri' değil ilmî ve tarihî adıyla 'saz şiiri'dir" (1963: 5).

Karay halk şiirinde Ahmet Yesevi'nin önemli bir etkisi olduğu görüşündedir:

Meselâ Ahmet Yesevi… Bu, gerçekten değerli Türk sûfisi çeşit çeşit Türk oymakları, ülkeleri, o arada Anadolu üzerinde halk dili, halk şiiri, halk ahlâkı, daha kısa sözle Türk geleneği bakımından kıymet biçilmez derecede hayırlı tesirler yapmış onun eseri izi sayesinde memleketimizi Arap ve İranlının mânevi baskısından kendini kurtarabilmiştir. (E. Ö. R. s: 274).

Karlı Dağdaki Ateş'te destan okuyan bir halk şairi vardır:

Halk şairlerinden biri sesinin olanca kudretiyle bir destan okuyor (.)Köylü şairin destanı gayet tanınan kafiyeli bir hicviye idi. Uzamasına rağmen sıkılman dinledim bazı yerlerini ise yepyeni bir buluş mahiyetinde gördüm. Kuvvetli parçalarını köylüler çok iyi seziyor, alkışlıyordu. (K. K. A. s: 100).

Saz şiiri ya da Âşık şiiri Karay'ın eserlerinde ağırlıklı olarak halk şairleri üzerinden geçer.

2.2.1.1. Karacaoğlan

Refik Halid Karay kendi deyimiyle bir 'İstanbul Çocuğu' olmasına rağmen özellikle Andadolu'da gelişen halk şiirine ve âşık tarzı manzumelere özel bir ilgi göstermiştir; bunların başında da Karacaoğlan gelir.

Refik Halid Karay, Sermet Sami Uysal'ın kendisi ile yaptığı bir röportajda en çok beğendiği yazarlar sorulduğundan Ahmet Midhat ve Hüseyin Rahmi'yi söylerken 'Ya şairlerden?' sorusuna tek bir kişi ile cevap verir? *Karacaoğlan* (D. K. s: 377). Çünkü '*asırlardan beri, koca bir halk kitlesi, koca Anadolu hep' onun sözleriyle avunmaktadır ve 'bugün edebiyatın en ince manâsını anlayan' aydın gençlik de ona kulak vermektedir. 'Artık o, dağda kalmış bir ses değildir*' (D. s: 160).

Refik Halid'in bu tercihi romanlarında ve günlük yazılarında ortaya çıktığı gibi bir makalesini tamamen Karacaoğlan'a ayırmıştır. (D. ss: 132-168) Beş bölüme ayırdığı makalesine sürgünde geçirdiği Hatay günlerini anlatarak başlayan Karay, o dönemde bu bölgenin statüsünün belli olmadığını ama daha 1924'te buranın 'Türk' kalacağını yazdığını ifade ederek başlar. Onda bu kanaati uyandıranın dağların, ovaların, insanların rengi olduğunu ve bu rengin bir hususiyeti, mânası dili ve yüreğinin bulunduğunu ve bu rengin kendisi ile konuştuğunu, yadırgamadan anlaştıklarını, o rengin bir de musikisi, güftesi ve bestesinin var olduğunu belirterek ismini verir: Karacaoğlan!

"Karacaoğlan'ı ilk defa Amok'ta[Amik] işittim; karlı bir gecede, göl kenarında, bir Türk köyünde… Yani Karacaoğlan'ın bir zamanlar dolaştığı yerde. " (D. 133).

'*Bende Hatay'a bağlılığı Karacaoğlan arttırdı da diyebilirim; Karacaoğlan'a muhabbetimi Hatay arttırdı da. Onun sevdiği yerleri sevdim, onun sevildiği söyleşildiği yerleri sevdim. Biraz da şairin mizacı benimkine benziyor diye sevdim*' (D. 134) cümlesiyle görüşünü ifade eden Refik Halid bu sevgiden yola çıkarak onun için bir 'etüt' hazırladığını söyler. Bu etüdün Türkiyatçı uzmanlığı ya da edebiyat tarihi bakışıyla hazırlanmamış olabileceğini belirttikten sonra işe Karacaoğlan'ı

şiirlerine alıştıktan, ruhunu mizacını kavradıktan sonra ona mal edilen, ancak onun olmayan sahte şiirleri ayırt etmenin daha kolay olabileceğini söyler.

Hakkında kitap* çıkaran Sadettin Nüzhet Ergun'un da halk şairinin doğum tarihini tesbit edemediğini ancak kendi kendi kanaatinin ikiyüzelli yıl kadar evvel doğmuş olabileceğini ve Kozan, Maraş, Antep, Halep, Amok ovası civarında yaşadığını Ham, Şam ve Karadeniz kıyılarına seyahat ettiğinin eserlerinden anlaşıldığını açıklar. Yazdığı şiirlerin kendi hayatını anlatan belgeler olarak görülebileceğini söyleyen Karay bu şiirleri altıya ayırır. (D. ss: 134-138).

1- Aşk cinsî inhimak kısmı

Refik Halid'e göre Karacaoğlan aşkta gayet 'cismanî'dir, vücuttan tat almak için sever ve bu konuda açık ve cesurdur. Bu kanısını,

Seherden uğradım dostum köyüne,
'Hoş geldiğin sevdiğim in!' dedi bana.
Tomurcuk memesin verdi ağzıma,
'Yorgunsun sevgilim em!' dedi bana.

mısralarıyla örnekleyen Refik Halid Karacaoğlan'ın hayatının hep sevda peşinde ve çapkınlıkla geçtiğini yazar.

2- İçlilik - Hislilik.

Yukarıda anılan özelliklerinin yanında şairin aynı zamanda 'gayet ince duyguları olan bir adam' olduğunu Karay, şairin menekşenin boynu bükük duruşu ile ilgili olarak söylediği

Kadrin bilmeyenler alır eline,
Onun için eğri biter menekşe.

alıntısıyla ortaya koyar. Benzer biçimde bir kaynak başında köylü kızlara rast geldiğinde bu yerin şen olduğunu ancak kızlar çekilip gidince etrafa bir hüznün çöktüğünü bu durumdan müteessir olan Karacaoğlan'ın şu mısraları yazdığını aktarır:

Güzel gitti diye pınar ağladı,
Acıdı yüreğim, yandı pınara!

---

* Karacaoğlan. 1927. Konya Vilayet Matbaası. 141 sayfa

Karay'a göre burada Karacaoğlan kendisine değil kızsız, güzelsiz kalan pınara ağlamaktadır ve yüreği pınar için yanmaktadır.

3- Teşbih ve Tasvir

Ay doğup da şafak atmakta sandım,
Meğer yarin düğmeleri çözülmüş

Dizelerini örnek vererek Karacaoğlan'da benzetiş, anlatış, canlandırış ve imrendiriş kuvvetinin çok yüksek olduğunu iddia eden Karay, şairin tasvir gücünü göstermek için de

Karca Oğlan yavuz ata binerdi,
Üstümüzde avcı kuşlar gezerdi,
'Ha' deyince beş yüz atlı inerdi!

mısralarını delil olarak sunar.

Refik Halid'in burada şairin ismini "Karca' olarak kısaltmasındaki açıklaması dikkat çekicidir. Hece vezninin zorlamasıyla Karac ya da Karaç şeklinde yapılan kısaltmanın öz Türkçe'de 'kıptî' anlamına geldiğinden şaire yakışmadığını dolayısı ile kendisinin 'Karca okunmasına taraftar' olduğunu (D. s: 136) açıklar.

Karay bu 'tasvir' konusunda dağları, yaylaları, hayvanları kısaca bütün tabiatı en ince ayrıntısına kadar güçlü bir şekilde başarıyla gerçekleştirdiğini ifade eder.

4- Tarikat ve dinî düşünceler

Karay'a göre Karacaoğlan bir 'epikürist'tir dolayısı ile mistik ruhlu değildir. Dinî konulara şiirlerinde nadiren yer verir.

Üç yüz altmış birdir servinin dalı
Dallarında biten iki gül nedir?
Okuyup da ince dilden bilene
Kitap nedir? İman nedir? Yol nedir?

Refik Halid, yukarıdaki mısraların Karacaoğlan'a atfedildiğini ancak onun mantıklı, realist, dünya adamı kafasına bu düşüncelerin sığmayacağı fikrindedir.

5- Politik ruhu

Buradaki ‘politik’ kelimesini ‘şehir ve memleket idaresi’ anlamında kullanan Refik Halid, Karacaoğlan’ın ‘kahve politikacısı ağzıyla’ memurlardan, yolsuzluklardan şikâyet ettiğini şu dörtlüğü örnek göstererek dikkat çeker:

Ustalar yapıyı tersine yapar,
Esnaflar işine hileler katar,
Zamane kadısı altına tapar,
Doğru hak şeriat sürülmez oldu.

6- Vatan sevgisi

‘*Her gurbet gezen adam gibi bu sevgi de onda derindir, hazindir*’ (D. S.137) cümlesiyle konuya giriş yapan Karay, göl üstünde uçan bir ördek görünce yurdunu andığını, turaç kuşunun öttüğünü duyunca içinin yandığını, memleketinde bıraktığı sevgililerini yad ettiğini, vatan havasını özlediğini; bir müddet çapkınlıkla avunsa da sonunda hiçbir yeri beğenmediğini ekler ve

Vatan tutup eğlenecek yer değil!

diyerek sazını sırtlayıp ocağına döndüğünü yazar.

Bu tasniften sonra Refik Halid, Karacaoğlan’ın kişiliği ile ilgili bir incelemeye girişir. Buna göre yaşadığı yerlerdeki toplulukların anlattıklarına göre Karacaoğlan ‘güzel bir adam değil’dir, ‘fazla esmer, yanık ve kavruk’tur (D. s: 138). Karay’a göre kendisine bu isimin verilmesinde/kendinsin bu ismi almasında bu esmerliğinin etkisi olması olasılık dahilindedir. Ten renginin koyuluğunu yüzüne vuran bir kıza karşı şu dizleri söylemesi anlamlıdır:

Bana kara diyen dilber!
Gözlerin kara değil mi? (D. s: 138).

Karay bu dizelerden o kadar etkilenmiştir ki; Edmond Rostand’ın eserinde Cyrano de Bergerac’a kendi burnunun büyüklüğü hakkında söylettiği tirad kadar zenin bulmuştur. *Karacaoğlan* siyah renkli çok sayıda örnek verdikten sonra sözlerine şu dizelerle son verir:

Kara donludur Beytullah,
Örtüsü kara değil mi?

Refik Halid, Karacaoğlan'ın yol kesme, kervan soyma, cebir kullanma, kırıp dökme gibi eylemlerle işi olmadığını buna da gücünün yetmeyeceği görüşündedir. Bunu delillendirmek üzere de

Keleş değilim ki kervanlar bozam (D. s: 139)

mısrasını gösterir. Karay buradaki 'keleş'in İstanbul lehçesindeki aptal ahmak gebeş gibi anlamlara değil bilakis yiğit, cesur, kuvvetli iri yarı manasına geldiğini ifade eder ve Köroğlu'nun yiğitlerine gönderme yapar. Buradan yola çıkarak Karay, Karacaoğlan'ı kara yağız, ufak tefek, sazı omzunda dere tepe dolaşan, dinç, çevik gözü daima kadında ve kadın bedeninde olan bir kişi olarak tanımlar (D. s: 140). Ayrıca Karacaoğlan divan şairleri ve divan şairliği izinden yürüyenlerden, eserleri arasında kaside bulunmamasıyla, konağında uzun süreli mihman olduğu bir adam olmamasıyla, kimseye mihnet etmemesiyle, açık hava, kır ve hürriyet çocuğu olmasıyla yarıldığını iddia eder. O kasideyi sadece kadınlara yazar; gezindiği saraylar ise pınar başlarıdır der.

Sallanı salanlı gelmiş pınara,
Kadir Mevla'm işimizi unara,
Gün doğmadan şevkin düşmüş pınara,
Gün üstüne bir gün daha doğar mı? (D. s: 140).

Üç güzel de aştı şimdi pınarı,
Taramış zülfünü, vermiş tımarı,
Ak gerdanın altı zemzem pınarı,
Ağzımı verdim de kanırdı beni! (D. s: 140).

Karay 'her epiküryen gibi *Karacaoğlan*'ın eserlerinde ümitsizlik, korku, keder ve hodbinlik sezildiği'ne dikkat çeker. Hayatın ve aşk ona neşe vermektedir ancak bunlar büyük eziyetler sonunda elde edilebilmektedir ve sonu ölümdür.

Karca Oğlan der ki, yaktın yandırdın,
Ecel şarabını verdin, kandırdın,
Emreyledin, Azrail gönderdin,
Hiç de doğmamışa döndürdün beni! (D. s: 141).

Üç derdim var birbirinden seçilmez, Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm! (D. s: 141).

Karacaoğlan'da kadına düşkünlüğün çok genç yaşlarda başladığını

Varıp da değince onbeş yaşıma,

Bir kuru sevdaya yeldirdin beni! (D. s: 141).

mısralarıyla delillendiren Karay, ömrünü kadın peşinde koşmakla geçirdiğini ve yeni kadınlarla tanışmak için sık sık yer değiştirerek seyahate çıktığını söyler:

Karca Oğlan der gibi gurbet gezerim,

Nerde güzel varsa onu sezerim. (D. s: 142).

Güzelleri çok diye eğlendim kaldım,

Kalem kaşlı güzelleri Hama'nın! (D. s: 142).

Hatta hiç gitmediği yerleri bile kadınlarının güzel olduğunu duyduğu için şiirlerinde anmıştır:

Benden selam söyle Aydın iline,

Top kara zülüflü mayalarına! (D. s: 142).

Karacaoğlan aşkı değil kadınları sevmektedir. Gittiği yerlerde kadınları görür görmez hoşlanmakta ve hemen onlar için şiir yazmaktadır:

Nagihan geçerken uğradı yolum,

Tizin'de bir Arap güzeli gördüm,

Ben su istedim o sofra gönderdi,

Tizin'de bir Arap güzeli gördüm.

Altıma attılar alaca kilim,

Ağzımda kurudu dudağım, dilim,

Sunayı görünce büküldü belim,

Tizin'de bir Arap güzeli gördüm.

Öğer Karca Oğlan yarini öğer,

Zülüf pare pare gerdanı döğer,

Bin altın vermişler, bin daha değer,

Tizin'de bir Arap güzeli gördüm. (D. ss: 143-144).

Karay, Tizin'in Halep ile Hatay arasında kendisin de uğradığı bir köy olduğunu belirtir. Karacaoğlan'ın yaşadığı yerler ve hayatı hakkında oluşan çok sayıda efsane mevcuttur (Alptekin 1986: 33-36). Kendisinin de altına bir alaca kilim verdiklerini ancak bin altın verip, bin altına daha değecek bir güzel görmediğini söyler.

Refik Halid'e göre Karacaaoğlan'ın kadında en sevdiği şeylerden biri bendir. O denli ki 'sayılmaz benleri binden ziyade' diyerek bu durumu mübalağa ettiğini ifade eder.

Bir beni var kaşla göz arasında,
Bir beni de ak göğsünü bendetmiş! (D. s: 144).

Bir Beni Var manzumesinde bir ben için 'başımın tacıdır' değerlendirmesini yapar ve hatta "Kâbe'de hacıdır" ve "bahası Gürcistan, Hindistan, Arabistan'dır" der. (D. s: 144). Daha da ileri giderek 'bensizlik' *Karacaoğlan* için adeta bir kusurdur der.

Ak göğsünün üzerinde
Sana bir ben gerek idi! (D. s: 145).

Refik Halid, Karacaoğlan'ın şişman ya da dolgun kadınlardan hoşlanmadığını, mutlaka ince kadınları beğendiği fikrindedir.

Severim güzeli ince olursa,
Boyu uzun beli ince olursa. (D. s: 145).
Bu incelik dişler için de geçerlidir:
İnce mercan gibi ufak dişinde,
Tatlı tatlı söyler dili Zeyneb'in! (D. s: 145).

Karay, *Karacaoğlan*'ın kadında beğendiği diğer özellikler ise '*salına salına yürümesi ve keklik gibi sekmesi*' olarak ifade eder. Halk şairinin kadından bahsederken araya mutlaka kuğular, turnalar, sunalar, söğütler, gül, sümbül ve menekşe gibi güzel kokulu çiçekler, bal, turunç, şerbet gibi yiyecek ve içecekler karıştırarak şiirin havasını çiçeklendirdiğinin altını çizer. (D.ss: 146-147). *Karacaoğlan*'ın şiirlerinde ortaya çıkan bir başka özelliği de genç hatta çocuk yaştaki kızlara duyduğu ilgi olarak ifade eden Karay bu duruma örnek olarak aşağıdaki şiiri gösterir.

Zeynep pek küçüktür, halden bilmiyor,
Ön eyledim, hiç yanıma gelmiyor.
Yaz gelip de meyveleri yetmemiş,
Şeyda bülbül konup figan etmemiş,

Bahçesinde mor menekşe bitmemiş! (D s: 146-147).
On birinde bir yâr sevdim,

Taze açmış güle benzer,

On ikide şeker, şerbet,

Oğul vermiş bala benzer. (D. s: 147).

Refik Halid'e göre *Karacaoğlan*'ın bu ilgisi çocuk yaştaki kızların ileride güzel birer kadın olacak olmalarındandır.

Varıp bir kız on yaşına girince,

Açılmadık bir tomurcuk gül olur. (D. s: 147).

On birinde mah yüzüne bakılır,

On ikide kızın kahrı çekilir,

On üçünde ak gül olur açılır,

On beşinde sevda düşer başına,

On altıda yarlar girer düşüne

(.)

Çok heves etmeyin kocamış kıza (D. s: 147).

Aynı şekilde *Karacaoğlan* hep taze ve el değmemiş olan güzellerin peşinde olduğunu ifade eder.

Bir yayla isterim ili göçmedik,

Lalesi, sünbülü, gülü geçmedik,

Bir güzel isterim eller değmedik,

Koldan kola sarılmış neyleyim. (D. s: 148).

Refik Halid, Karacaoğlan'ın bir kızla bir gelini mukayese eden şiirini de inceler:

Kız:

El değmedik bir tanecik arıyım

Peteklerim mühürlüdür bal ile

Gelin:

Gelin der ki kalk gidelim pazara,

Uğratalım usul boyu nazara,

Beş on türlü yemiş gelir oraya,

Yektin mi alırlar, yoksa hamı mı?

dedikten sonra kız 'yorma gelin yorma oğlan benimdir' der ve gelin de

Hey kız senin bir gecelik işin var
İkincisi sen de bana dönersin

cümlesiyle konuşmayı sonlandırır.

Ve nihayet şair de son hükmünü verir:
Biri gül, biri gül menekşesi,
Karca Oğlan ikinize kul olur. (D. ss: 150).

Karay'a göre gelinler de *Karacaoğlan*'ın ilgi alanına sıkça girmektedir ki şu mısralarla ortaya çıkmaktadır:

Sana dedim allı gelin, has gelin,
Suya gider, sağ elinde tas gelin,
Çizme olam ayağına giyersen,
Ökçesin de çamurlara bas gelin!
Giyin kutnu kumaş karşımda salın,
Kodesinler şu yiğidin bu gelin!
Boğum boğum al kınalı el ile
Gelin olup bize gelesi kızlar! (D. ss: 152-153).

Karay, *Karacaoğlan*'da bir kızın evlenmesinin bir meyvenin kopması ya da bir çiçeğin koparılması anlamına geldiği düşüncesindedir:

Karca Oğlan der ki: Ermediler mi?
Tomurcuk güllerin dermediler mi?
Koynunda beslenen ayvayı narı
Çözüp düğmelerin deresim geldi! (D. s: 153).

Küçük yaştaki kızları sevme konusunun sadece kendisi için değil her erkek için geçerli olduğu kanısındadır Karacaoğlan:

On beşinde bir güzeli sevmeyen
Bu dünyada hayvan gelir bön gider (D. s: 153).

Refik Halid Karay, Karacaoğlan'ın aşkta minnet ve cebirden hoşlanmadığını fikrindedir.

Eğer güzel bende gönlün yoğise
Benim işim minnet ile zor değil!

Karay,

Bir ah çeksem dağı taşı eritir
Gözüm yaşı değirmeni yürütür.

mısralarının da *Karacaoğlan* için yavan kaçtığını –hatta ona atfedilmiş olabileceğini- onun kişiliğinin böyle büyük dertlere düşmesine müsait olmadığını iddia eder. (D. s: 154) *Karacaoğlan*'daki gam ve melal gurbette gezerken yurdunda bıraktığı sevdiklerini hatırladığı zamanlarda ortaya çıkar.

Benden selam eyle sevgili yâre,
Perişan hatırın sor seher yeli!
Bildir ahvalimi dostuma benim,
Sevdiğim ne söyler, sor seher yeli! (D. s: 155).

Yine Karay *Karacaoğlan*'ın aşkta fedakâr olmadığını zaman zaman rast gelinen

Sara idim dostun usul boyunu,
İster ise boyuncuğumu vuralar! (D. s: 155).

mısralarını'bol keseden atmak' olarak değerlendirir. *Karacaoğlan* çok lafı, fazla nazı sevmez doğrudan konuya girer:

Ayvası, turuncu burnumda kokar,
Soyunup koynuna girmek muradım! (D. s: 155).

Benzer şekilde Karay, *Karacaoğlan*'ı 'aşk oburu' olarak niteler.

Bir kötü gönlüm var, güzelden geçmez,
Ne güzele doymaz gözüm var benim. (D. s: 55).
Karacaoğlan'ın zaman zaman sadece,
Karacaoğlan gönül ne ister bizden
Hiç gitmiyor gönül gelinden kızdan! (D. s: 156).

ve

Bir gececik misafirim koynuna,
Ne olursun, sermayeden ne gider? (D. s: 156).

gibi 'yarı kaba' laflar etmediğinin altını çizen Karay,

Uçup uçup dağ salından gelirsin,
Gelişin nereden yalnız ördek?
Ben bilirim bizim ilden gelirsin,
Söylesin bir kelâm diliniz ördek.

(.)

Karca Oğlan der ki bir telin eğri,
Sağ yanın sol yanın püskürme benli,
Boynunu çevirmiş bir yana doğru,
Kaynar pınar olsun yolunuz, ördek! (D. s: 157).

gibi içli mısraları da söylemektedir. Halk şairinin menekşe için söyledikleri de bu özelliği için bir başka delildir:

Kadir Mevlâ'm seni öğmüş yaratmış,
Çiçekler içinde birdir menekşe!
Bitersin güllerin harı içinde,
Korkarım yüzüne batar menekşe!

(.)

Yavru niçin boynun eğri tutarsın
Senin derdin benden beter menekşe.

(.)

Kadrin anlamayan alır eline,
Onun için eğri biter menekşe! (D. s: 158).

Karay'a göre büyün bu betimlemeler her şairin düşüneceği zarif düşüncelerden değildir. Yurdundan geçici olarak uzaklaşması gerektiğinde sevdiğine tavsiye yollu yazdığı manzume için Refik Halid; eda, vezin, kelimeler ve ifade tarzının hüznü açısından çok etkileyici bulmaktadır.

Ala gözlüm ben bu ilden gidersem,
Zülfü perişanım kal melil melil,
Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla göz yaşı sil melil melil.
Yeğin ey sevdiğim, sen seni düzelt,
Karayı bağla da beyazı çöz at,

Doldur ver badeyi bir dahi uzat,
Ayrılık şerbetin ver melil melil.

(.)

Vurup gurbet iline vâsıl olunca,
Dostlardan haberim al melil melil. (D. s: 159).

Karay'ın *Karacaoğlan*'dan hoşlanmasının bir diğer sebebi de herkesin başından geçmiş olabilecek küçük olayları 'çok tatlı bir dille canlandırmış olması' ve 'hiçten bayağı denilecek bir şeyi bal gibi bir lisanla söylemesi'dir.

Irak değil ak pınarın başına
Turna yârim selam saldı gel diye… (D. s: 160).

Halk şairini '*güzelliği ibadet eden bir putperest*' olarak niteleyen Karay, bu görüşünü

Ela gözlerini sevdiğim dilber
Şu gelip geçtiğin yerler öğünsün!
Kadir Mevla'm seni öğmüş yaratmış
Kısmeti olduğun kullar öğünsün (D. s: 160).

mısralarıyla delillendirir.

Karacaoğlan'ın benzetmelerini yaşadığı coğrafyanın belirlediğini dolayısı ile düz ve basit olduğunu düşünen Karay şu örneği verir:

Başı al balalı küçük gelin,
Seherde açılan güle dönmüşsün.
Başına takmışsın altın çelengi,
Turnadan alınan tele dönmüşsü! (D. s: 161).
Karacaoğlan ifadeleri halk konuşmasından almıştır:
Her sabah her sabah gelir geçerler,
Dünyalar durdukça durası kızlar. (D. s: 161).
Güzel sevme derler, nasıl sevmeyim?
Sevsem öldürürler, sevmesem öldüm. (D. s: 162).

Refik Halid'e göre bu son mısra *Karacaoğlan*'ın 'devise'idir, hayatının izahıdır.

Karacaoğlan'ın tabiat tasvirlerini de 'hafif fırça darbeleriyle ve az renkle yapılmış zarif manzara kartpostalları ve peyzajlar' niteleyen Refik Halid aşağıdaki mısralara makalesinde yer verir:

Yavşanlı'da olan koca çınarı,
Yel vurur, yaprağı parlar görünür,
Höyüklü yüksektir, bir duman tüter,
Başı pare pare karlar görünür! (D. 162).

Dağlara da ilgi duyan *Karacaoğlan* şiirlerinde sık sık dağ motifine yer verir:

Yaz gelir de iller çevrilir konar,
Güzeller suyundan içer de kanar,
Altın küpe kulakta mum gibi yanar,
Gördükçe artıyor imanım dağlar. (D. s: 166).
Aynı şekilde portre çiziminde de güçlüdür:
Sabahleyin kalkar Kuran'ın okur,
Kâkülün görür de bülbüller şakır! (D. s: 163).

Zaman zaman,

Güvercin duruşlu, keklik sekişli,
Kıl ördek boyunlu, ceylan bakışlı
Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı
Şöyle bir güzel ver/var? gönül eyleyim. (D. ss: 163-164).

Halk konuşmasıyla söylediği ama güzel bir Türkçe kullanmıştır. Ancak,

Sen düşürdün gül benzime gazeli (D. s: 164).
Kasvetli gönlümün gamın eriden,
Karanlık kalbimin çırası kızlar. (D. s: 164).

değişik kullanımlara da yer vermiştir.

Refik Halid,

Gün doğmadan şevkin düşmüş pınara
Gün üstüne bir gün daha doğar mı? (D. s: 164).

mısralarından da çok etkilenmiştir ve gözünün önünde kendi bildiği manzaraların canlandığını ifade etmiştir.

Karacaoğlan'ın bilhassa Antep ve civarında sazı omzunda gezdiğini ve güney bölgesine ait çok sayıda yer ismi zikrettiğini ifade eden Refik Halid şiirlerinden bir kısmı ile ve bazı ekler ve hoş bir senaryo ve güzel bir müzikle pastoral bir *Karacaoğlan* piyesinin sahneye konulabileceğini düşünmektedir (D. s: 150).

Bu ayrıntılı makalenin sonucu olarak Refik Halid Karay öncelikle *Karacaoğlan*'ın en seçme şiirlerinden toplanmış bir antolojisinin hazırlanması gereğini vurgular. Karacaoğlan'a atfedilip kendisine ait olmayan şiirlerin nasıl belirlenebileceği konusu Saim Sakaoğlu tarafından da '*Bir Şiirin Karacaoğlan'a Ait Olup Olmamasının Ölçütleri Neler Olmalıdır?*' başlıklı müstakil bir makale ile gündeme getirilmiştir. (2014: 185-198) Bu parçalar halk şairinin sanattaki kıymetini boğmaktadır. Karay'ın ikinci önerisi bu şiirleri harf sırasına göre değil kendinin yukarıda belirttiği bir biçimde sınıflandırılmasıdır. Bu şekilde okuma işi daha kolay ve keyifli olacaktır. Bunun arkasından ise rediflerin başlık olarak seçilmesini teklif eder. Her yönüyle epikürist bir saz şairi olarak nitelediği Karacaoğlan'ın aynı zamanda içli olduğunu ve şiirlerinde melal ile şehvetin birleştiğini belirtir. Candan bir aşk şairi olduğu, duygularını heyecan, zevk, rayiha, renk ve şekil güzellikleriyle kaynaştırabildiği için bütün Güney Anadolu'nun sevgilisi olmuştur. '*Halk edebiyatını yeniden bulduğumuz günden beri artık bu isim, köylü ve şehirli hepimizinkidir, bütün milletindir*'(D. s: 168). diyen Karay sözlerini *Karacaoğlan*'dan şu alıntı ile son verir:

Elvan çiçekler sokma başına,
Kudret kalemini çekme kaşına,
Beni unutursan doyma yaşına
Gez benim aşkımla yar melil melil! (D. s: 168).

Görülüyor ki Refik Halid Karay için *Karacaoğlan* sadece en sevdiği şair olarak kalmamış aynı zamanda şiirleri üzerinde düşünmüş, divanının nasıl yayımlanması gerektiği üzerinde kafa yormuş ve hatta müzikal bir tiyatro eseri yazılmasını bile arzu etmiştir.

Karacaoğlan, Karay'ın diğer eserlerinde de şu şekilde geçmektedir:

Lalegül ve emsali gibi. Karacaoğlan bunlara şeker, şerbet kızlar der, geçer. (Y. B. s: 46).

Herhalde rutubet bu yaşta bile sana körpe, buğusu üstünde Karacaoğlan kavlince şeker, şerbet kızlar kadar zarar vermez. (D. Y. Y. s: 42).

Saatlerce kamışlar arasına gizlenip kuş ve balık geçimi beklerken türküye de merak sarmış üç telli bir sazla Karacaoğlan havalarını çalmaya da alışmıştı. Orada çetenin kılavuzluğunu o yapar fakat dağda bu iş Yoksul'un uhdesine düşerdi (Ç. s: 51).

Milli Müdaafa masrafımız orta hesap günde yalnız bir milyon lira tutuyormuş. Karacaoğlan'ın başka bir vesile ile candan, gönülden söylediği gibi "bir milyondan da benden!" diye haykıracağım geldi (A. E. B. S. s: 85).

Fakat oradaki dağ gezintilerinde kadın ve erkek şen üniversitelilerin kahkahaları, çığlıkları, çılgınlıkları yerine burada Öksüz'ün mırıldandığı Karacaoğlan türkülerini dinliyor; memleket aşkının bağrını yaktığını duyuyor (Ç. s: 52)

(Çevrenin)Kadınların da gözyaşlarını silmeğe yaradığını Karacaoğlan anlatıyor:

Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla gözyaşını sil melil melil. (P. İ. H. s: 218; 240).
Meteliksiz Karacaoğlan'ın bol keseden attığı gibi:
Bin altın vermişler, bin daha değer. (E. E. S. G. s: 71). (T. A. G. H. s: 153).
Karacaoğlan elleri unutmamıştır. (D. K. s: 356).

Böyle zamanlarda Nedim ile Karacaoğlan'ın çapkın mısralarına başvurur, pek de canlı, ahenkli okurdu (.) Arkasından halk şairine geçti:

Ela gözlerini sevdiğim dilber
Şu gelip geçtiğin yerler övünsün… (K. T. s: 225).
Bahçelerde gördüm nice gülleri
Ömrümce sevecek gül bulamadım

diye sızlanır. (D. Y. Y. s: 100).

2.2.1.2. Âşık Ruhsati

Karay, *Aydede*'ye 1948'de yazdığı *Vesikalar Komedyası* adlı yazının başlangıç bölümüne Âşık Ruhsatî'den bir bölüm almıştır:

Vesikalar Komedyası

Bir vakta erdi ki bizim günümüz
Koyun belli değil, kurt belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Deva belli değil, dert belli değil.
Âşık Ruhsatî (A. 2. s: 192).

2.2.1.3. Yunus Emre

Türk edebiyatının en büyük mutasavvıf şairlerinden ve millî edebiyatın doğup gelişmesinde önemli pay sahibi olan Yunus Emre (1240/41-1320/21) (Albayrak 2014: 17) bazı yazarlar tarafından tasavvuf yönü ile ön plana çıkarılmış ve bir 'halk şairi' olmadığı ancak 'halkın şairi' olduğu iddia edilmiştir (Gölpınarlı 2008: 132). Karay'ın önem ve eserlerinde yer verdiği diğer bir halk şairi *Yunus Emre* için *Kadınlar Tekkesi*'nde hakkında fazla bilgi bulunmadığını ve mutasavvıf bir oduncu derviş olduğunu belirtir:

*Yunus için oduncu bir derviş olduğu söylenir***.** (K. T. s: 388).

Hayatını bilemediğimiz koca mutasavvıf Yunus Emre acaba o coşkunluğuna varmak için aynı şeyi yapmadı mı? (K. T. s: 168).

Yine aynı romanda *Yunus Emr*e adına ve bu halk şairini araştırmak üzere bir enstitü kurulması düşünülmektedir.

Bunlar bir Yunus Emre Klübü veya derneği kurmak niyetinde imişler. Hepsi de şairin hayranı! Küçük hanımlardan biri –İngiliz şivesine kaçan hoş bir telaffuzla- diyor ki:

"Bütün dünyada Ömer Hayyam klüpleri var; neden memleketimizde bir tek Yunus Emre Cemiyeti bulunmasın!(K.T. s: 384-385).

Karlı Dağdaki Ateş'te ise kahramanlardan Sabahat Hanım, *Yunus Emre* hayranıdır ve zaman zaman halk şairinden mısralar da okur.

Öğretmenliğini ettiği Kız Sanat Okulu müdiresi Yunus Emre hayranıydı; şiirleri dilinden düşmezdi. Etrafındakilere de hayranlığı telkine çalışırdı, alay vesilesi olurdu. Şapka öğretmeni Zeria müdirenin Yunus'a düşkünlüğünden şüphelenmişti. Binnur'a demişti ki: 'Ayol, bu kadında dervişliğe meyilden ziyade onunla perdelediği,

ahlakî şekle soktuğu basbayağı cinsten bir isteklilik görüyorum ben. Dikkat etmedin mi? 'Gel gör beni aşk neyledi'leri söylerken isteri nöbetine tutuluyor (K. D. A. s: 16).

Nihayet bir gün Sabahat Hanım iki genç öğretmene:

Canım kurban olsun senin yoluna

Adı güzel, kendi güzel Muahmmed

diye yüksek sesle okurken… (K. D. A. s: 17).

Refik Halid'in eserlerinde Yunus Emre ile ilgili geçen diğer kısımlar aşağıdaki gibidir:

Şu karlı dağın tepesinde Yunus Emre'nin anladığı manada olmasa bile aşk oduyla yanmak kısmetim! (K. D. A. s: 16).

Ne o goygoyculuğa mı başladınız?

Yunus'u okuyoruz (.) (K. D. A. s: 37)

Bu sabah neden böyle bizim Sabahat Hanım gibi fazla hisli coşkunum? Neredeyse ben de yüksek sesle Yunus'tan şiirler okuyacağım.

Müdire Hanımın tekrarladığı bir beyit birdenbire hafızasında çınladı:

Geliniz varalım Yusuf'u görelim

Yüzünün nurundan bin açlar doyalar(K. D. A. s: 105).

Bak Yunus ne söylüyor:

Gönül Çalab'ın tahtı, gönüle Çalap baktı. (K. D. A. s: 92).

*Bütün şarklılık, Müslümanlık, hatta mistisizm sadece o çiğ turuncu ve acı yeşil kargacık burgacık Acem motifli yazmalardan ibaret. Böyle bir yere Yunus Emre'nin ruhaniyetini sokmak imkansızdır. Aman sayın bayanlar, baylar. Yunus Emre klubü veya zaviyesi döşenirken sakın züppece bir şey, Garplı usulü Şarklılık, eskiye rağbet yapılmasın. (*K. T. s: 388)

Sizin pek sevdiğiniz Yunus Emre de buyurur ki:

Cezbe-i aşk olmayınca neylesin şeyhim beni (K. T. s: 491).

Konağa Mesnevi tercümesini Fıtnat soktu; Yunus Emre'yi o tanıttı. (K. T. s: 27).

Evet mümkün olsa da Yunus zaviyesi bir orman kenarına kurulsa… (K. T. s: 390.)

Tevekkeli kız bir 'Yunus Emre' klübüdür tutturmamış! (K. T. s: 396).

Yunus Emre:

Yaban yolun gözetme, yol evde, taşra gitme
Can yolu can evinde can razını can duyar.
demiştir. (M. Z. S. G. s: 167).

Hatta tatlı bir söz olarak çocuklar hakkında 'uşacıklar' da denirdi. Yunus Emre:

Uşacıklar, oğlancıklar bülbül gibi
Öter gibi dememiş midir? (T. A. G. H. s: 740).

2.2.2. Anonim Halk Edebiyatı

2.2.2.1. Mâni

Türk halk şiirinde ekseriyetle hecenin yedili ölçüsü ile söylenen ve üçüncüsü serbest, diğerleri kafiyeli dört mısradan meydana gelen nazım şekli'ne mâni denir (Ayverdi, 2005: 1932). Genellikle kadınlar ya da kızlar tarafından söylenen (Duran 2011: 187) mânilerde ilk iki dize, asıl söylenmek/vurgulanmak istenen son iki dizeye (Oktürk 1985: 18) hazırlık yapılmasını sağlayan doldurma dizelerdir (Oğuz v. d. 2014: 244). Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen mânilerde halkın değişik kesimlerinin düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini ve ortak kültürünün sergilenişi görülür (Artun 2012: 7). Mâniler Türk Anonim Halk Edebiyatının en yaygın türlerinden biri olarak kabul edilir. (Elçin 1997: 324) ve Ramazan ayında bekçiler, sokak satıcıları, niyete ya da fala bakan kızlar, semâi kahvelerinde âşıklar tarafında değişik ortamlarda söylenebilir. (Kaya 1999: 19). Mâniler konularına göre ve yapılarına (nazım birimi, her bentteki dize sayısı, hecelerdeki durak yerleri, kafiyeleri, doldurma dize olup olmaması, bent veya dizelerdeki formel ifadeler) sınıflandırılabilirler (Köse 2008: 293). Ağırlıklı olarak anonim bir tür olmakla beraber yazanları ya da söyleyenleri belli olan mânilerde bulunmaktadır. (Alçın 2014: 21-22).

Refik Halid Karay eserlerinde zaman zaman kullanmakla beraber mâninin tanımı üzerinde kafa yormuştur. '*Türk'e mahsus bir ayırıcı cins halk şiiri*' (M. K. s: 182) ve '*bir aşk cıvıltısı*' olarak nitelediği (P. İ. H. s: 218) mâniyi Karay şu şekilde tanımlar:

"Mâni neye derler? Başka hislerden ve heyecanlardan ziyade sevgiyi terennüm eden bir nevi halk şiiri. O şiirlerle aşk örülür yahut derdinden şikâyet edilir yahut da sevgilinin güzelliği anlatılır. Bu itibarla manilerde halkımızı en içli ve coşkun tarafından, gönül yönünden incelemek aydınlatmak anlamak münkün olduğu kadar onun şiir ve 'lirizim' kıymetini kavramak ayrıca aşk tesiri altında dile geldiği zaman dil meselesinde gösterdiği kudreti de ölçmek imkân dahiline girer. " (E. Ö. R. s: 263).

Bir başka yazısında da yine mâniyi tarif etmiştir:

"Mâni nedir? Edebiyat öğretmeni lisanı ile teknik tarifini bir yana bırakalım da özünü söyleyelim: Mâni Türk halkının aşk cıvıltısıdır. Bu halk o şiirlerde başka hislerden ve heyecanlardan ziyade sevgiye yer verir. Onlarla aşkı över yahut dert yanar yahut da sevgilisine derdini döker veya sevgilisinin güzelliğini anlatır. " (E. Ö. R. s: 258).

Refik Halid'e göre mâniler '*halk kadınlarının fikir ve his oyunlarıdır; çoğu el oyunlarımız ve gergef işlerimiz kadar orijinal, marifetli, sevimli, nazlı, nazik sanat eserleridir*' (E. Ö. R. s: 259-261). Bir başka yazısında da '*az sözle çok şey anlatan, dört satırla göz önünde bir levha çizen, gönül âleminden haber veren his ve fikir oyalarıdır*' (E. Y. Ö. s: 40) der. Mânilerde 'kuşlar çiçekler, yemişler, altın tas, gümüş kemer, sırmalı çevre, ipek kuşak, ibrişim püskül, dağ ve pınar başı, dumanlı dağlar, mor menekşe, penbe sünbül, söğüt dalı, gül yaprağı' gibi güzel şeylerin sıkça tekrarlandığını anlatan (E. Y. Ö. s: 41) yazar ardından şu örnekleri verir:

Tabiat Tasvirleri:
Geldi bahar çağları,
Duman aldı sağları,
Yârsiz diken görürüm,
Mor sünbüllü bağları.

* * *

Yel eser dal salınır,
Kudretten ney çalınır,
Benim yârim pek kıskanç,
Güle baksam alınır.

* * *

Gök dağlar morardı gel,
Gül benzin sarardı gel,
Akşam oldu gün battı,
Samanlık karardı gel.

* * *

Dumanlar alçak alçak,
İniyor denizlere,
Hem ağlar hem gülümser,
Öleyim o gözlere.

* * *

Şu karşıda ak dağlar,
Gölgesi sulak dağlar,
Yâr aklıma gelince,
Karlanır uzak dağlar.

* * *

Hey dağlar taşlı dağlar,
Çiçekli, kuşlu dağlar,
Sen de yârden mi ayrıldın,
Gözlerin yaşlı dağlar.

* * *

Bir ay doğdu meşeden,
Göründü dört köşeden,
Rengini gülden almış,
Kokuyu menekşeden.

* * *

Sevgiliyi Tarif:
Şu karşıda kız gezer,
Âhu gibi göz süzer,
Söylerken bülbül olur,
Sünbül gibi saç çözer.

* * *

Ay altında sarı gül,
Yarı konca yarı gül,
Tez açılır, tez solar,
Olmasaydın bâri gül.

* * *

Mavi yelekli yârim,
Beyaz bilekli yârim,
Nasıl bensiz durursun,
Mermer yürekli yârim.

* * *

Sarı yazma başında,
Kalem oynar kaşında,
Benim bir yârim vardır,
Onüç, ondört yaşında.

* * *

Gül koydum gül tasına,
Koydum yâr odasına,
Dilbere çelenk lâzım,
Alnının ortasında.

* * *

Penbe üzüm salkımda,
Yeşil yaprak ardında,
Benim bir sevgilim var,
Canevimin altında.

* * *

Zarif Buluşlar

Yâri gönderdim yola,
Gözlerim dola dola,
Tanrım bir bulut gönder,
Yârime gölge ola.

* * *

Ver yüzüğünü saklayım,

Parmağıma takayım,

Ahtım ile ahtolsun,

Gül yerine koklayım.

* * *

Gök güvercin olayım,

Gergefine konayım,

Avcı çeker vurursa,

Dizlerinde öleyim.

* * *

Bir küçücük kuş idim,

Göğsüne konmuş idim,

Niçin ürküttün beni,

Ben senin olmuş idim.

* * *

A benim bahtiyarım,

Gönlünde tahtı yârim,

Yüzünde göz izi var,

Sana kim baktı yârim.

* * *

Karanfilim ek beni,

Bir saksıya dik beni,

Eğer konca açarsam,

Al göğsüne tak beni.

* * *

Uzaklar seçilmiyor,

Gönüldür geçilmiyor,

Gönül bir top ibrişim,

Dolaşmış açılmıyor.

* * *

Kar yağar kiriş gibi,

Eridim gümüş gibi,

Ben yâri arzularım,

Turfanda yemiş gibi.

* * *

Dağlar dağladı beni,

Gören ağladı beni,

Demir zincir kâr etmez,

Saçın bağladı beni.

* * *

Penbe sünbül tanyeri,

Tenimin sultan yeri,

Bakışlar uğradıkça,

Solup kızaran yeri.

* * *

Bir mendil işe yolla,

Ucun gümüşle yolla,

İçine beş elma koy,

Birini dişile yolla.

* * *

Al kamayı, sok bana da,

Ben de bıktım bu candan,

Sen doldur, ben içeyim,

Koynundaki fincandan (E. Ö. R. s: 259-261).

Mânilerde mendil ile çevre daima beraber anıldığını (P. İ. H. s: 218) ve gül, sümbül ve karanfil çok yer tuttuğunu ve onlarda da araya gül karışınca bülbül unutulduğunu ifade eden Karay şu örneği verir:

Geldi divane bülbül,

Oldu pervane bülbül,

Gül kokusu duyunca

Başlar feryada bülbül. (M. K. s: 182).

Gül yerine sümbülün girdiği bülbüllü manilere de şu örneği gösterir:

Şu karşıda kız gezer,

Ahu gibi göz süzer,

Söylerken bülbül olur

Sünbül gibi saç çözer! (M. K. s: 183).

İstanbul'da Hıdırellez'de 'mâni çömleği' geleneğini anlatırken çocukluktan aklında kalan şu örneği verir:

Bülbül yuvada inler

Susar, kalbini dinler. (C. D. T. s: 375).

Aynı 'mâni çömleği' geleneğe bir başka zaman şahit olan Karay'ın aklında kalan mâni şu şekildedir:

Gök güvercin olayım

Gergefine konayım

Avcı çeker vurursa

Dizlerinde öleyim (E. Y. Ö. s: 41).

Onyedinci yüzyılın önde gelen Fransız şairlerinden Malherbe' (155-1728)'den bahsettiği bir yazısında onun bir mısrasıyla aynı bağlamda söylenen şu maniye yer verir:

Ay altında sarı gül,

Yarı konca, yarı gül

Tez açılır tez solar

Olmasaydı bari gül (M. K. s: 183).

Karay'ın diğer eserlerinde mâniler şu şekilde yer almaktadır:

Aksiliğe bak ki kimi beğensem, hangi kadın hoşuma gitse malum manideki gibi hepsinin yüzünde Baki'nin göz izi var. (K. T. s: 401).

İttihad hükümeti gelir, hemen hamam natırı gibi: 'Sümbülümsün sen benim, ben seninim sen benim!" mânisini okur (S. A. İ. K. s: 83).

Uzaklara gidelim!

İnci mercan dizelim! diyeceğiniz gelmiyor mu? (T. s: 184).

2.2.2.2. Ninni

Ninni veya nenni kelimesinin, Türkçede ne zamandan beri kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Genel olarak ninni kelimesi, ninni sonlarında tekrarlanan bir

nida ve terennüm unsuru, çocukları uyutmak, avutmak için söylenen bir çeşit türküleri tavsif eden bir kelimedir (Çelebioğlu 1995:13). Abdurrahman Güzel ve Ali Torun'a göre ninni bir yönüyle öğretici genellikle tek dörtlük şeklinde ve çocukları uyutmak için anne ya da dadıları tarafından söylenen anonim halk şiiridir (2008: 156). Ninniler çocuğun uzun ömürlü olması, nasibinin bol olması, nazar ve hastalıklardan korunması, bebeğin ağlamaması, uslu olması, çabuk büyümesi, gelin ya da damat olması, çocuğun gelecekte mutlu olması gibi dilekleri içerir (2012: 95). İsmail Güleç, istisnaları olmakla beraber ninnilerin genellikle mani biçiminde olduğunu vurgular(2015: 96). Ninnilerde hazır şiir örneklerinden faydalanılabilirken doğaçlama yoluna gidildiği de olur (Oğuz ve diğerleri 2014: 250).

Zeki Karakaya'ya göre ninnilerin ayırt edici özellikler şunlardır: Çok eskilere dayanması; ağızdan ağıza aktarılması; uzun ömürlü olması; yapısında değişkenliklerin görülebilmesi, anonimliği ; içinde bulunulan şartlara ve söyleyen kişilere göre oluşması; söz sanatlarının basitliği, bireysel olayların aktarımı, anlam ve mantık bağlantısı olmayan ses tekrarlarını barındırması, bilgi verici özelliğinin azlığı, ezgi ile söylenmesi, rahatlatıcı ve sakinleştirici bir ritme sahip olması (2004: 46). Ninniler yüklendiği fonksiyonlarına (çocuk uyutmak gibi), teknik özelliklerine (kaç heceli oldukları gibi) göre sınıflandırılabilirler (Farsakoğlu 2011: 26). İşlevsel olarak ayrıca anne çocuk arasındaki bağı kuvvetlendirmesi, bebeği müzik ve ritmle tanıştırması [(Kıraç 1997: 38)], duygusal, sosyal gelişime yardımcı ve dil gelişimine destek olması (Çek 2015: 720) gibi özellikleri de vardır (Ungan 2009: 24-52). Ayrıca nesilden nesile bir kültür aktarım işlevi gördüğü de belirtilmelidir (Gelişli-Yazıcı 2016: 2 ; Kırcı 2014: 46-50). Necati Demir ve Fikriye Demir de ninnileri konularına göre 24 ana başlık altında tasnif etmeyi de denemişlerdir (Demir-Demir 2010: 33-360).

Âmil Çelebioğlu, ninnilerin büyük bir bölümünün dilek ve temenni mahiyetinde olduğunu söylerken, bebeğin anne ya da babasının ölümü üzerine yer yer ağıt karakterinde olduklarına değinir. Ayrıca ninnilerin psikolojik ve sosyolojik özelleriklerine de değinen Çelebioğlu, annelerin söyledikleri ninnilerde sosyal hayat içindeki değerlerin, toplumun değer yargılarının dair izlerinin de bulunabileceğini ayrıca kadının anne rolü gereği içinde bulunduğu psikolojik durumun da ninnilere yansıdığını vurgular (Çelebioğlu, 1995: 23).

Ninni Refik Halid'in eserlerinde doğrudan yer alan bir folklorik unsur değildir. Nâdir olarak kullandığı örnekler olarak aşağıdakiler verilebilir:

Beni çocuk yerine mi koyuyorsun? Ninni de söyleyecek misin? Eleni Dadı'nın vaktiyle sesi pek güzeldi. Bir kardiyamu derdi yüreğimizi titretirdi. (S. K. s: 190).

Araba işlemeyen gürültüsüz sokaklardan geçerken beşik tıkırtıları, salıncak gıcırtıları ve kalınlı inceli ninni sesleri işitilir: "Dana girdi bostana, kov bostancı danayı" ve "Karga karga gak dedi, çık yollara bak dedi" nevinden. (Ü. N. Ü. H. s: 14*).*

O hoş şivesiyle eski mizahî şiirlerinden kendi farkında olmamakla beraber bugünkü edebiyat zemin ve zamanına uygun düşen birini 'danalar girmiş bostana, kov bostancı danayı' ninnisi yerine mırıldanmaya koyuldu. (E. Ö. R. s: 154).

2.2.2.3. Tekerleme

'Bir dilin özelliklerinden olan hoş, şaşırtıcı, basma kalıp söyleyiş', 'masalların ve halk hikâyelerinin başında mizah unsuru olarak söylenen yarı anlamlı, yarı anlamsız, kafiyeli, klişeleşmiş giriş sözleri', 'saz şairleri arasında yarışma niteliğindeki karşılıklı şiir söyleme', 'bilhassa ortaoyununda kullanılan hoş, şaşırtıcı ve güldürücü karşılık' (Ayverdi 2005: 3089) gibi sözlük anlamları bulunan tekerlemenin tarifi "*masal, hikâye, halk tiyatrosu, bilmece gibi türlerin içinde, âşık edebiyatında, çocuk oyunlarında ve bazı törenlerde ya da bağımsız olarak halk edebiyatı türü*"dür (Albayrak 2004: 492). Pertev Naili Boratav tekerlemenin hangi türden halk edebiyatı ürünlerine bağlanmış olursa olsun bir takım biçim, anlatım ve içerik özellikleriyle onlardan ayrıldığını, kimi tekerlemelerin ise başka türlerden bağımsız olarak da varlıklarını gösterdiği görüşündedir (1969: 145). Boratav, tekerleme türünün başlıca niteliğinin, herhangi bir ana konudan yoksun oluşu biçiminde tanımlar ve "*baş uyaklar ve uyaklarla elde edilen ses oyunları ile çağrışımlarla bir birine bağlanıvermiş, belirli bir şiir düzenine uydurulmuş, birbirini tutmaz bir takım hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gel*"diğini anlatır (Boratav 1969: 145). Tekerlemeleri ilk önce şekil bakımından '*manzum ve mensur*' olarak ikiye, bağlı bulundukları tür ve bağımsız oluşlarına göre de '*masal, oyun, tören ve bağımsız tekerlemeler*' dörde ayrıran Nurettin Albayrak'ın (Albayrak 2004: s. 492-494) yanında 'sayışmaca, bağımsız söz cambazlığı, oyun, kızdırma, masal" (Yardımcı 1998: 1) tekerlemeleri gibi tasnifler de söz konusudur.

Refik Halid Karay'ın eserlerinde yer alan tekerlemeler şu şekilde sıralanabilir:

Çukura düştü çıkamaz.

Sen Waterloo'dan sonra, kanadı yolunmuş kuş gibi,

"Çukura düştü çıkamaz

Pırpır eder uçamaz" bir halde deniz kenarına mıhlanmış, kalakalmıştın; İngiliz gemisine kendi ayağınla gitmekten başka çare bulamamıştın. (T. Ş. s: 72).

Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm.

Pek azı müstesna, çoğu suyun üstüne çıkmayı bilirler ve ömürlerinin sonuna kadar:

Gitti gülsüm, geldi Gülsüm,

Azrail ettiğini bulsun!

tekerlemesini tekrar ederler. (M. K. s: 89).

Kabaramazsın Kel Fatma

Zira bakıyor, yalnız Ayşen değil, her kadın merdivenleri çıkarken de, inerken de kendisine sinema yıldızı tavırları veriyor. Yaşlıları, şişmanları, kara kuru olanları, hepsi de! Hoş erkeklere de bir "kabaramazsın Kel Fatma"lık geliyor ya! (B. S. s: 93).

Vaktile, hatta vaktile demeyelim, daha düne kadar hükümetler meclise sundukları bütçeleri sanki kusursuz bir meta, bir şahaser, harikulade yüksek bir maliyecilik vesikası imişçesine göğüslerini gererek gururlu bakışlar ve süzüşlerle, kabara kabara, kabaramazsın kel Fatma pek azametle ortaya koyarlardı. (A. 3. s: 121).

Komşu komşu hu…

İş anahtarlarda! Kafesini süren, kapısını aralayan, sokaktan gelen geçen hep sorar: "Anahtar nerede? Suya düştü, su nerede? İnek içti, inek nerede? Dağa kaçtı; dağ nerede? Yandı; külü nerede? Savruldu, vay benim köse sakalım!' tekerlemesini hatırlatacak bir halde sualli cevaplı mufassal coğrafya kitabı okur gibi birçok sorgu sual!" (K. D. s: 144-145) (P. İ. H. s: 309).

Kurt geldi, kuzu kaptı.

Bizim yangınlarımızda bir de, daima çeşmelerle kumpanya musluklarının anahtarları bulunmaz; nedir ne sıkıntıdır o? 'Kurt geldi bir kuzu kaptı, anası gitti

aramaya, çoban gitti aramaya…' tekerlemesi gibi bekçi sakaya, saka imama, imam karakola koşar; giden gelmez, gelen getirmez bir hal… (K. D. s: 144).

Şu köşe yaz köşesi.

Pre-pa-ra-tu-ar… Ne belâ! İçinde dil alışkanlığı kolayımıza gelen iki heceden, yani 'pa-ra'dan şikâyetimiz yoktu ama hepsi birbirlerine karışıp bağlanınca o söz 'şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi' şaşırtmacası kadar dilimizi bozar bizi pepemeye çevirirdi. Sözümüzü ancak okul memurları anlardı. (P. İ. H. s. 393-394).

Her birinde bir oğlan çocuk kafası beliren beş beşiz beşiği yerine beş boş beşiz beşiği! (Son cümle 'Bu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi' yahut 'Keşkekçinin keşkeklenmiş keşkek kepçesi' gibi, hatta tekrarlaması daha zor, sanırım). (T. A. G. H. s: 172).

Deli deli tepeli.

Bence Picasso şudur:
Deli deli tepeli
Kulakları küpeli (G. S. S. ss: 100-101).

Yerden göğe küp dizseler.

Et pahalanabilir, ekmek bozulur, fasulye fırlar, her şey olabilir ve geçim zorluığu üzerinde hepsinin fena tesiri görülür. Lâkin şekerinki öyle değildir. Şekere zam, yerden göğe dizilen küplerin bir tanesini çekivermek kadar:

Seyreyle sen gümbürtüyü.
dedirtecek bir kıyamete sebep olur. (A. 2. s: 163).

Cenab'ın lisanındaki o zarafet, Nazif'in kalemindeki o metanet ile kıyas olunsa biçarenin inşası:

Yerden göğe küp dizseler masadakına rana uygun düşerdi. (G. S. s: 143).

2.2.2.4.Türkü

Halk edebiyatı ürünleri arasında biçim mi tür mü olduğu en çok tartışılan (Albayrak 2012: 24) ve sözlük anlamı "çoğunlukla dörder mısrâlı bentlerden oluşan, 11'li hece vezniyle düzenlenen ve kendine mahsus bir beste ile okunan halk edebiyatı nazım şekli' (Ayverdi 2005: 3217) olan Türkü'nün kaynağı olan kelimenin Türk

olduğuna dair görüşler vardır (Güzel–Torun 2008: 161). "*Daha çok söyleyeni belli olmayan ve çeşitli ezgilerle, değişik makamlarla icra edilen bir koşma türü*" (Karataş 2011: 134) olarak tanımlanan türkü hakkında halkbilimi ile uğraşanların ortak tanımı ise "*Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkıları*" olduğudur (Dizdaroğlu 1969: 162; Mirzaoğlu 2001: 78). Türküler, içerisinden çıktıkları toplumun hemen her türlü ruhi durumunu, sosyal algısını, heyecanını, kabul veya retlerini, geçmiş ve geleceğini, sevincini, kederini, badirelerini vs. konu edinirler (Balkaya 2013: 141). Zaman içinde türküler kişiden kişiye ya da topluluktan topluluğa aktarılırken gerek zamanın değişmesi gerekse kişisel ya da toplumsa duygulanma ve düşünüşlerin etkisi ile hem şiir hem de melodi olarak değişmeler gösterebilmektedir (Vural 2001: 401). Bazı türküler masallardan doğmakta ya da bazı masallarda türküler de geçmektedir bu iki tür arasında zaman zaman bu tür bir geçişkenlik de görülmektedir (Gökbakar 1947: 44).

Refik Halid Karay İstanbul'dan uzakta geçirdiği uzun yılların etkisiyle hem İstanbul türkülerini özlemiş hem de yaşadığı ve gezdiği yerlerin türkülerinden etkilenmiş ve bunları hem romanlarında ve hikâyelerinde hem de günlük yazılarında kullanmıştır. Öncelikle Karay türkü kavramının yanında fiil olarak değişik durumları ifade etmek üzere farklı kelimeler kullanmıştır. Bunlar arasında en sık kullandıkları 'türkü söylemek' (D. Ö. s: 44), (E. E. S. G. s: 204), (A. O. D. s: 158), (A. s: 150), (A. s: 159), (İ. Y. S. s: 314), (S. s: 127), (D. K. s: 132), (Y. A. D. V. s: 153) ve 'türkü çağırmak' (A. P. H. s: 53), (S. A. İ. K. s: 83), (A. 1. s: 38), (A. 1. s: 491), (P. İ. H. s: 371), (H. İ. s: 453), (A. 2. s: 266)'tır. Diğerleri türkü okumak (İ. Y. S. s: 265), (D. s: 15), (G. S. S. s: 158) Türkü mırıldanmak (İ. Y. S. s: 271), (M. H. s: 64); Türkü çalmak (D. Ö. s: 42), (A. s: 152) ve Türkü tutturmak (A. 1. s: 234)'tır.

Karay, türkünün kendince tanımını da yapmaya çalışmıştır:

Türkü nedir? Türkü millî ve ferdî hayatın irili, ufaklı bütün vakalarını-doğum, ölüm, aşk, kaza, cinayet, düğün, harp, kıtlık, su baskını, yer teprimi, istila ve zafer, bozgun, yaz, kış, ay ışığı, yolculuk- hepsini hafızadan hafızaya götürüp saklayan bir ölmez külliyat, bir yanmaz tarihtir. (M. K. s: 157).

Karay türkü hakkında görüşlerine şöyle devam eder:

Türkü, ayrıca, bir memleket albümüdür. Orada kır manzaraları kadar kıyafet şekillerini de bulursunuz. Hayat tarzını ve âdetleri belirtip canlandırmak bakımından

da türkülerin en değerli vesikalar olduğuna şüphe yoktur. Fakat türkünün asıl kıymeti halk ruhunun aynası olmasındadır. Halkın sanat kabiliyetini ve hislilik derecesini türkülerle ölçebiliriz; içini ve özünü türküleri inceleyerek görebiliriz; halk seciyesi en fazla türkülerde abartılı bir şekil alır. 'Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al derler', bir milleti de türkülerine bakıp almak doğru olur (M. K. s: 157).

Bir başka yazsınında da türkü ile ilgili şunları yazar:

Zira türkü bir hâdise hakkında halkın verdiği hükmün ifadesidir. Halk eskiden bizdeki mühim cinayet davalarında jüri vazifesini türkü ile görür; kimin haaklı kimin haksız olduğunu, kurban kimlerdir, suçlu hangisi, bütün bunları türkülerle bildirir, nesillerin hâtırasına geçirirdi (G. S. S. s: 179).

Ayrıca, "*Türkü deyip de geçmemelidir; türküler ve benzerleri, halk ruhunda sızıp toplanan sanat kaynağının fışkırışlarıdır. Ayrıca bir millet türkülerle avunur, yine türkülerle sevinç veya keder, her türlü heyecanını ifade imkânını elde ederek hayatın zevkini sürer; yahut yükünü hafifletir.* " (M. K. s: 156). Refik Halid de yukarıda belirtildiği gibi türkü kelimesinin 'Türk'ten geldiği görüşünü "*Hatta biz, türküye kendi millet adımızı nisbet etmek suretiyle, Fransız'ı da bu hususta geri bırakmışızdır*" cümlesiyle dile getirir. Benzer biçimde "*Türkçemizde kendi adımıza malederek kullandığımız tek şey 'türkü' değil midir?*" sorusuyla görüşünü destekler. (G. S. S. s: 179).

Fransa'da türkünün ortaya çıkışını, Türk türküleriyle ile karşılaştıran Karay, Fransız türküsünü, hatta şiirini, çalgısı boynunda asılı diyar diyar dolaşan *trubadur*ların, gezgin saz şairlerinin kurduğunu, Türkiye'de ise bunu *Ozan*lar'ın üstlendiğini belirtiyor. "*Bizim Karacaoğlanlarımız Âşık Gariplerimiz, Âşık Ömerlerimiz vardır; bizde de türkü ile şiirin kaynağı birdir. Fakat Fransız türküsünün başlangıcı nihayet ortaçağa kadar gider; Türk türküsü kendi tarihin en geri çağına saplanmıştır*" (M. K. s: 157) diyerek bu karşılaştırmasını değişik bir boyuta taşır. '*İstanbul Mehtapları ve Halk Türküleri'* başlıklı yazısında 'sayılı bir yaz mehtap âlemi yaşadığını fakat o güzel âlemde 'mühim bir eksiğin farkına vardığını' anlatan Karay bu eksiğin 'Türkü', olduğunu belirtir: Türk Türküsü! Karay, o dönemde gündemde olan caz müziğinin '*ne yazık ki bizim çok verimli o millî halk sanatımızı da baltaladı. İnceleyenler pek iyi bilirler. Türk halkı türkü, ninni, mâni ve çeşitlerinde birinci dereceye ulaşmıştır*' demektedir (M. K. ss: 155-156). Karay'a göre halkın

kendi gücü oranında yükseliş çırpınmasının eseri türküdür. Halkın türküye başvurmasının sebeblerinden biri de halk tabakasının, sevgi, sevinç, cengâverlik, kin, devlet idaresinden hoşnutsuzluk, âfetlerden ve felaketlerden sızlanış gibi duyguların etkisi altında, sanat yolundan üst tabakaya atlama ihtiyacıdır (M. K. s. 158). Refik Halid, türküye dudak büken ileri kültürlü aydın kesimin de 'çoktan yükseğe çıktığını sandığı halk ruhunun benliklerinde yeniden uyanıp sıcaklığının gönüllerine yayıldığını' anladıklarını iddia eder. Karay '*Türkü Deyip Geçmemeli*' başlıklı yazısına da yaşanılan dönemde neden eskisi kadar yeni halk türkülerinin ortaya çıkmadığını sorarak başlar. Çocukluğunun geçtiği devirlerde hemen her yıl gerçek olaylardan yola çıkılaraak 'mechul' kişilerce yeni türkülerin söylendiğini hâlbuki –fikir adamlarına göre- demokrasilerin gelişmesiyle halkın 'pöhpöhlendiğini' ve her türlü ümit ve hayal kapılarının açılmasının sonucunda, halkın bütün engel ve azrulara set çeken yönetimlerde halkın kendini avutmak, aldanmak, oyalanmak için başvurduğu bir teselli vasıtası olan hatta bir anlamda bir hınç almaya da yarayan türkünün de tartışma ve özgürlü ve yayıncılık genişlemesiyle giderek önemini kaybettiğini iddia eder.

Refik Halid'e göre türküye doğrudan musıki demek gerçekçi bir yaklaşım olmamakla beraber '*halkın ruhuna varmak için en emniyetli yol*' olarak görülebilebilir. Sanatla uğraşanların da halk ruhunu bulmaları gerektiğini ifade eden Karay ancak '*halktan olan her şey güzledir*' yaklaşımının da yanlış olduğun bununla beraber halkla temas etmeyen eserin de büyük olamayacağını belirtir. Okuyucusuna "*musıki behreniz ve irfan seviyeniz ne olursa olsun, türkü dinlerken az çok mütehassis olmaya mahkûmsunuzdur. Zira türküler halkın en samimî sesidir ve halkın sesi de bütün beşeriyetin sesidir*" hitabıyla yazısına son verir (G. S. S. ss. 144-145).

Karay, türkülerin ve halk müziğinin köylerin elinde olduğunu, her yerde olduğu gibi bir takım gönül duyguları ve yerli olayların etkisi altında vücut bulduğunu ve millletle beraber yaşayıp gideceğini görüşünü dile getirir. (G. S. S. s: 149).

Karay, Anadolu türkülerinde kadının rolünün büyük olduğunı ve gerçek olaylara dayanılarak söylenen yanık türkülerde kadının ya bir şüphe üzerine haksız yere vurulduğunu yahut bir ailenin intikamına kurban gittiğini yahut da tek aşkın kendisine çok görülüp ve öldürüldüğünü söyler.

Refik Halid, türkülerde kin ve ksıkançık sebebiyle dağa kaldırılan namuslu kızın parçalanması, sevdiği kızla kaçan bir delikanlının veya her ikisinin yolda

arkalarından yetişilerek katledilmeleri gibi zalimliklerin yer aldığını belirterek çirkin ve murdarca olaylara rastlanmadığını, türküsünü yapmak için köylülerin cinayete kurban giden sevgililerin faziyet masumiyetine inanmaları gerğini belirtir (G. S. S. s: 178). Köylü halkın bu masumiyet ve mağduriyet için âbideler diktiğini, bu âbidelerin türkler oldugu görüşünü dile getiren yazar bunların yıkılmasının, tanımasının, toza karışmasının olanaksız olduğunu iddia eder. Karay burada köylü türküleriyle şehirli türkülerin kendince bir ayrımını da yapar: "O yanık türküler varsa da onlar şehir mahsülüdürler" (G. S. S. s: 178). Anadolu'da Manisa'da Kadir isimli biri tarafından şüphe üzerine kama ile öldürülen Zahide adlı kadın ağzından yazılan şu türküye bir örnek olarak yazısına alır Karay: "Beyim vurdu sol yanımdan kıymadan". (G. S. S. s: 178).

Refik Halid konu ettiği bir türkünün sözlerinden yola çıkarak değerlendirmelerde de bulunur:

İçinde bulunduğumuz sahneye karakteristik bir not ilave edecek olan şu türküyü dinleyelim:

Hamamın kapısı vuruldu
İçeri meclis kuruldu
Ayol! Ayol!
Hamamda gördüm bir taze
Elinde altın yelpaze
Ayol! Ayol!

Yukarıdaki türkü işte o dejenere zevkin hamam kubbelerinde yıllarca çınlayıp nice senelerden sonra bizim kulaklarımıza kadar gelen güfte ve bestesidir…

Türkünün ilk mısraını dinlerken yumrukla vurulan bu tokmaksız tahta kapının 'güm güm' akislerini duyar gibi oluyoruz. Sonra, içerideki meclisin uğultusu da buna karışıyor. Elinde altın yelpaze, yüksek nalınlarını tıkırdatarak, tepe camları buğulanmış, dumanlı bir âlemde salına salına giden yarı çıplak, ipek futalı, saçları topuklarında tazeyi de görüyoruz ve o manalı 'ayol'larla ne denilmek istediğini de anlıyoruz! (Ü. N. Ü. H. s: 65).

Benzer bir yaklaşım *Güzel Sanat Suçları*'nda da geçerlidir. "Eskiden umumî efkârı heyecana getiren acıklı hadiseleri ve cinayetleri hemen türküye sokmak âdetti'

diyen Karay, ondört yaşlarındayken İstanbul'u alt üst eden bir olayın türküsünün yapıldığını söyler:

Leman gidiyor fırkatine can dayanır mı?
Lemanım ile vuslatımız mahşere kaldı!

ve kahramanını, bizzat tanıdığı türkünün hikâyesini nakleder:

"Peki bu Leman kimdi? Tuhafı şu ki bizim eve gelip gidenlerden olduğu için çocukluğumdan haremde tanımıştım. Erenköyü'ndeki Kozyatağı'ndan Bostancı'ya inen kestirme yolun üzerinde kocasının bir bostanı vardı (.) Kışın Unkapanı taraflarında bir evde tabanca kurşunu ile ölüp giden Leman Hanım'ı mahkeme tafsilatını verilen hükmü ve bütün o çağı hatırlamıştım. Cinayet mi intihar mı? Mahkeme cinayet hükmüne vararak kocayı cezaya çarpmakla beraber şüphe devam edip gitti. Yukarıdaki türkü, suçu bir türlü üzerine almayan ve hapisahanede karısının yasını tutup gaaliba hürriyetin ilanı tarihine kadar mevkuf kocanın ağzından söylendiğine göre halk da cinayete inanmamış yahut inanmamağı, türkü yapmağa daha elverişli bulduğu için intihar şıkkını tercih etmiştir. Bu türkünün hapishanede bizzat koca tarafından güftelenip bestelendiği de söylenip dururdu" (G. S. S. s: 175).

Karay'ın Güneydoğu Asya bölgesinde geçen uzun romanı *Nilgün*'de yurda duyulan hasret zaman zaman türkülerle dile getirilir:

Karısına yine harp zamanı bir takım Türkçe türküler de öğretmiş; hâlâ unutmamışlar. Tekrarlıyor:

Telgrafın telleri
Pamuk gibi elleri
Şivesi öyle tuhaf ki… hele
Ah dudu dillim
Ben yanıyorum

parçasını söylerken aldığı tavır insanı gülmekten katılacak kadar komik. (N. s: 709-710).

Ne türküler çalıp söylemedik: Entarisi ala benziyor'dan Receb'im sana para vereceğim'e kadar bütün İstanbul türküleri…

Hele mütareke devrinde, muntazam maaş alamayan ve aldıklarıyla geçinemeyen bir takım mütekaid memurların macun satarken grup halinde boru ile çaldıkları ve okudukları

Hediye'dir, kız senin adın Hediye!
Fındık, fıstık aldım yare, ye diye!
türküsünü defalarca tekrarladık. (N. s: 210).

Refik Halid, Mütareke Dönemi anılarını naklederken bu yıllarda hazinenin gelirlerinin düştüğünü, memur maaşlarını ödemekte güçlük çektiğini, özellikle emeklilerin maaşlarının ödenemediğinden bu insanların müzik grupları kurarak sokaklarda para kazanmak amacıyla 'Kız senin adın Hediye! nevinden bayağı türküler' söylediklerini anlatır. (C. D. T. s: 410).

Zaman zaman çocukluğunda ya da sürgün dönemlerinde duymuş olduğu türkülerden de bahseder: Başlarına tavşan kuyruklarından süsler takmış, kıvırcık beyaz saçlı yaşlı zencilerin sokak sokak gezip kabak çalarak, soytarılık ettiklerini ve şu türküyü söylediklerini hatırlar:

Kabak da taktım boynuma
Dıngala, dıngala dıngala (İ. A. s: 145).
Çocukluğumuzda kaygusuzca söylediğimiz
Karabiberim; top şekerim!

türküsü bile derhal biber ve şeker zamlarını hatırlatıyor, hepimizi dilhun ediyor. (A. 3. s: 227).

Dudaklarım türkü mırıldanıyordu, Ankara koşmaları söylüyordum. (D. s: 71). *Ben de işte Bilecik'e gidiş sevinciyle Ankara koşmalarını hafiften ıslıkla geçiyordum.* (D. s: 74).

Karay, pek hoşlanmadığı *Çadırımın Üstüne Şıp Dedi Damladı* türküsünden de söz eder:

Dayım da ona bizim türkülerden birini öğretmeye çalıştı. Benim bilmediğim bir Çingene türküsüydü bu… Çadırın tepesine şıp diye damlayan bir şey, karakoldan, veresiye vermekten bahseden saçma sapan güfteli, oynak bir türkü. (İ. C. K. s: 76).

Bağırıyor, tepiniyor, türküler söylüyor. O yılların modası bir Çingene türküsünü, Çingene ağzıyla. Sonra hep birden, kıvrıla kıvrıla, el çırparak gülüyorlar:

Veresiye vere vere kalmadı, kalmadı
Allah canımı almadı, almadı. (D. Y. Y. s: 54).

Vallahi isterse '*Çadırımın* Tepesine' türküsünü bile nefes diye insana yutturur! (K. T. s: 182).

Yeri geldiği zaman bir türkünün Çingene türküsü olduğunu yukarıdaki gibi ifade eden Refik Halid aynı şekilde aşağıdaki nitelemeyle türkü örneği verir:

Mesela o Çingene türküsüne, bir yerden duyarak zihnine hak ettiği:
Çocuk da giriyor yaşına, yaşına
Takke de istiyor başına başına.
parçasıyla ayrı bir hoşluk katar. (D. Y. Y. s: 75).

Benzer şekilde Kürt türküsünü de vurgular:

Cenup Anadolu'dan bildiği Kürt oyunlarını hatırlatan bir türkü tutturdu.
Süt içtim dilim yandı
Döküldü kilim yandı (D. Ö. s: 155).

Karay yukarıdaki gibi –sözlerinden dolayı- hoşlanmadığı bir başka türküden de söz eder:

Maalesef türkü şarkı da pek bilmem:
Anne ben hastayım marul isterim
havasından başkası hatırıma gelmiyor. Bu hastalıklı türkü de neşemi ifade edemeyecek ki… (S. A. İ. K. s: 20).

Türkülerin güncel konuları ele alan eserler olduğunu/olması gerektiğini ifade eden Karay,

Kâtip uykudan uyanmış, gözleri mahmur
Kâtibime setre de pantol ne güzel yaraşır!
türküsü işte memur ve kâtip kıymetinin pek yüksek ve kadınlarca çok rağbette olduğu devrin modasını ve zihniyetini gösterir. (Ü. N. Ü. H. s: 37).

Aynı türküyü başka vesilelerle de anmıştır:

İlk setre pantolon giyerek Üsküdar'a giden kâtibin şimdiki kıyafeti eskisine benzemiyor. (K. D. A. s: 80)

Yani kılıçlı mı istersin, yoksa (*türkü okuyarak) kâtip uykudan uyanmış gözleri mahmur*!" (D. s: 15)

Bazı güncel konuların türkülere yansımamasının büyük eksiklik olduğu görüşündedir:

Öyle değişiklikler nerede, bugünün İstanbul'u neşeli halk türkülerini de artık çıkaramaz oldu. Kırk yıl önce olsaydı atom yahut naylon üzerine şimdi ne türküler, ne kantolar söylenirdi! (A. 3. s: 481)

Özellikle Orta-İç Anadolu'da bilinen *Gesi Bağları* türküsü de Ankara ve Çorum'da sürgün yaşayan Refik Halid Karay'ın eserlerinde yer almıştır:

Gesi bağlarında bir top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var!
*türküsü*yle *epeyce kulağımı çınlatmışlardı*. (D. s: 40).
Gesi bağlarında bir top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var (M. H. s: 58).

Hayatının ilk dönemlerinde siyasî faaliyetlerin içinde bulunan ve bundan da büyük zarar gören Refik Halid, bundan dolayı siyaset bağlantılı türküleri de yazılarında kullanmıştır:

Meşrutiyet'in ilk günlerinde ağızlarda dolaşan 'Geceler gündüz oldu!' türküsü asıl şimdi hem maddi hem manevi iki bakımdan bir hakikat olmuştur. (Ü. N. Ü. H. s: 139).

Muhalifler geçer: 'Cepkenim dalda kaldı, gözlerim yolda kaldı!' türküsünü çağırır! (S. A. İ. K. s: 83).

Telgrafın Telleri türküsü de iki farklı kitapta yer almıştır:

Karısına yine harp zamanı bir takım Türkçe türküler de öğretmiş; hâlâ unutmamışlar. Tekrarlıyor:

Telgrafın telleri
Pamuk gibi elleri
Şivesi öyle tuhaf ki… hele
Ah dudu dillim
Ben yanıyorum

parçasını söylerken aldığı tavır insanı gülmekten katılacak kadar komik. (N. s: 709-710).

'Telgrafın telleri, pamuk gibi elleri' türküsü tuttur, istifadene bak! (K. T. s: 354).

Bir Rumeli türküsü de Refik Halid tarafından kullanılmıştır:

At Martini Debreli Hasan dağlar inlesin! türküsünde olduğu gibi Yalova dağları da şu 500 rakamının katmer katmer uğultusiyle muhakkak inlemiştir. (A. 2. ss: 244-245).

Karay İstanbul kültürünün bir parçası olan Rumca türkülere de yer vermiştir:

Feyzullah pestten bir türkü tutturdu ama bu türkü Rumca idi; türküde ikide bir 'kardiyamu' sözü geçiyor (du). (Y. S. F. s: 172).

Yalnız Türkiye'nin değil Fransa'nın türkülerine de değinmiştir Refik Halid:

Garpta Fransız milletinin baş şiarı türküdür; hatta bu milleti ve tarihini anlatırken 'orada her şey türkü ile başlar türkü ile biter' derler. (M. K. s: 156).

Refik Halid Karay'ın eserlerinde geçen diğer türküler de aşağıya alınmıştır:

Türküler birbirini kovaladı. ' Sana da dayanamıyorum Osman Ağa'dan zamanın modası 'Yolculuk var' kadar çeşitlisi. (Y. S. F. ss: 192-193).

Hani benim Hamidiye Marşı ile Aman Aman Bağdat'lıyı çalan bir saatim vardır, kuşları talim ederdim… (B. B. H. s: 108).

Şu dakikada benim anlayıp beğendiğim o'Yanakları al al olmuş kadifeli gelin'dir. Şimdicik konyak yerine viski içiyor. Bir gün viski de içecek, çaydan değil kendinden geçecek… (E. E. S. G. s: 15).

Yürü yavrum yürü, saçlarını sürü.
Bereket türküyü pes perdeden söylüyor (D. Y. Y. s: 131).

Bir türkü tutturdum. Yüzüm gülüyor, şen şatır odadan odaya gidip geliyorum; Şerife Dadı'nın hatırını alıyorum, ısrar edip ona da bir eski zaman türküsü söyletiyorum. Bunu hakikaten hoş okur:

Bir bahçeden bir bahçeye salla yemeni!
Allı yemeni, pullu yemeni! (A. O. D. s: 158).

Türkü mü söylediğin Dede? Dur bak söyleyeceğim işte..

Fincanı taştan uyarlar

İçine badem koyarlar.

Pimpirik Dede keyif içinde fakat hocalığını da unutmuyor, düzeltiyor.

Fincana koydukları badem değil, badedir. Senin anlayacağın rakı. (D. Y. Y. 142).

Hatırına bir memleket türküsü geldi.

Söğüdün yaprağı narindir narin

İçerim yanıyor, dışarım serin. (S. s: 64).

Meclise bahriye çiftetellisiyle nihayet verirlerdi: Masa üstünde sandık

Bütün milletçe yandık

Meğerse postal imiş,

Biz onu adam sandık. (S. s: 77).

Arabayı kullanan Yeniçeri kıyafetli adama 'İspir' derler, hatta türküsü vardır:

Aman İspir yavaş koştur,

Küçük hanım oruçludur! (Ü. N. Ü. H. s: 117).

Kastamonu ormanlarının çam kokulu yüksek havası içinde coşarak türküler tutturdu. Bir aralık baktım arabacımın türküleri pek yeni vakalara, millî felaketlerimize dair düşündürücü, yakıcı şeyler. Edirne müdafii Şükrü Paşa'ya ait bir türkü pek yanıktı, tekrarlattım ve Anadolu'nun Rumeli yakasındaki parçasına karşı duyduğu emeli inleyen besteye ben de katıldım. (D. ss: 71-7).

Az sonra da incir dalından bir türkü işitildi:

Pencereden kar geliyor

Arkama baktım yar geliyor

Terzi ellerin kırılsın

Yelek de bana dar geliyor. (S. K. s: 109).

Birdenbire parmak şaklatıp bel bükerek:

Turnam turnam!

Ben buralarda durmam!

yahut

Receb'im sana para vereceğim

Vermezsen karakola gideceğim!

gibi bayağı bir türkü söyleseydi meclisin vakarına uymayan bir hoppalık yapmış olurdu. (İ. A. s: 39).

Peki 'kaya başı' nedir? Bilenler azalmıştır. Yüksek ve sürekli sesle söylenen köylü türküsüdür. (A. 3. s: 416).

Şüphesiz ki, yalnız edebiyat değil, türküler ve şarkılar da (bülbülden) tiksinmeme yardım etmiştir. Bülbül deyince aklıma birdenbire şu sarhoş ağzı:

Bülbül olsam kona da bilsem dallere
diye başlayan, köçek havası ve çocukluğumun bülbül kantosu gelir. (M. K. s: 184).

Anadolu'da meşhur bir Deveci türküsü vardır. (A. A. s: 156).
Çocukluğumuzda kaygusuzca söylediğimiz
Karabiberim; top şekerim!
türküsü bile derhal biber ve şeker zamlarını hatırlatıyor, hepimizi dilhun ediyor. (A. 3. s: 227).

Karay *Bir Eski Türkü İçin* başlıklı bir yazısında da bir kendi yorumunca bahriye türküsünün hikâyesini anlatma gayretine girişir ve şu nakaratı örnek vererek hikâyeye başlar:

Yakası çifte de çapalı adalım aman, sen kime yandın?
Fizan'a gideni, gideni Şaziye'm aman, gelme mi sandın?

Karay'a göre türkü Sultan Abdülaziz devrine (1861-1876) ait olmalıdır. Heybeliada'daki bir Bahriye talebesi Şaziye isimli bir genç kıza aşık olmuştur ve ona şöyle hitap eder:

Sana da yaptırayım Şaziye'm aman, fildişi tarak
Tara da kâhküllerini Şaziye'm aman bir yana bırak!

Bu 'zarif' temennilerden sonra kızın titiz babası bu ilişkiye ve evliliğe razı olmaz ve türkünün feryat ve ağlama safhası gelir:

Sana da yaptırayım Şaziye'm aman, bin dallı fistan,
Üstüne yazdırayım Şaziye'm aman, bir yanık destan!

Bir gün kızın babası işi ilerletir ve bahriyeliyi Fizan'a göndertir. Şaziye de kanlı gözyaşları dökmeye başlar. Araya çok sayıda kişi girer, bahriyelinin çöllerden

dönemeyeceğini söyleyerek kızı başkası ile evlenmeye ikna ederler. İlerleyen zamanlarda bahriyeli Fizan'dan kaçar ve sevdiğinin penceresinin önüne gelir ve kendisine yüz verilmediğini ve üstelik kızın evlendiğini görünce şöyle söyler:

Yakası çifte de çapalı adalım aman sen kime yandın?
Fizan' da gideni, gideni Şaziye'm aman, dönme mi sandın?

Karay bu son cümleleri 'en sade bir Türkçe, en sıcak bir lisan ve en munis bir beste ile matem ile hayattan şikâyet ediyor' şeklinde yorumlar. (A. P. H. s. 174-176).

2.2.2.5. Bilmeceler

Sözlü edebiyat türlerinden biridir, şiirsel bir klişe içinde karşılık bekleyen bir küçük sorudur. Çok defa nesneyi veya ilkeyi tek bir kelime ile ifade eder. Metinlerde verilen ipuçları ile bu nesnenin bulunması söz konusudur (Başgöz-Tietze 1999:2).Çelebioğlu ve Öksüz'ün çalışmasında bilmece, bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek, o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyeneya da okuyana bırakan oyun, olarak tanımlanmıştır (Çelebioğlu, Öksüz 1979: 7). Bilmece eski Türklerde 'tabuzguk', 'tabzug', "tabuzgu", 'tabzuguk', 'tamızıg' gibi isimlerle anılmıştır (Öcal v. d. 2014: 255). Türk halklarının bilmecelerini toplayan en eski kaynak İtalyan ve Alman misyonerlerinin Kıpçak lehçesinde konuşan Türk boylarından topladıkları dil materyalleriyle Kırım'ın Solhat köyünde 1294 1295 yıllarında yaratılan ve eski Kıpçak lehçesine ait 1300 kelimeyi ve yaklaşık 50 bilmeceyi içinde bulunduran Kodeks Kumanikus" tur (Curayeva 2011: 26-27).

Şükrü Elçin'e göre bilmeceler:

"Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı akıl, zekâ ve güzellik nevinden mücerret kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın- uzak münasebetler ve çağırışmalarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözeller". dir (Elçin 1970: III).

Bilmece'nin tanımı da bir bilmecenin konusu olmuştur: (Çelebioğlu-Öksüz 1979: 7).

Dağlardan, taşlardan,
Canlıdan, cansızdan,
Yiyilir, içilirden,

Yiyilmezden, içilmezden,
Ben söyliyeyim, sen bil!

Bilmeceler farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Amil Çelebioğlu ve Yusuz Ziya Öksüz ilk olarak tip bakımından bir tasnife giderler. Bu bağlamda verilen cevaplar bakımından, muhavereleri bilmeceler, cevabı manzum olanlar, kelime oyunu karakteri gösterenler ve takildî olarak beşe ayrılır. (1979 s. 10-11). Cevapları bakımından tek cevaplı, iki cevaplı ve çok cevaplı olarak da üçe ayrılmaktadır. Aynı yazarlara göre billmeceler ifade bakımından da 'ne, nedir, kimdir, nedir o?' gibi soru soranlar;

Hiçbir soru sormayıp haber cümlesi içerenler:

Akşamları kapanır
Sabahları açılır (perde);

Birinci şahıs ağzından söylenip mülkiyet veya hususiyet bildirenler:

"Benim bir oğlum var"
"Benim bir kuyum var"
"Her sabah kalkar
Elimi yüzümü öper" (Havlu)

Bilmecenin cevabı olan şeyin konuşması:

Ot yedim etlendim,
Su içtim, sütlendim,
Aç kapıyı Fatma!
Dört ayakla ben geldim. (koyun)

Birden fazla cevaplı olanlarda iki cevabın konuşması:

Eğri büğrü nereye?
Sana ne beli doğru! (duman –baca) (Çelebioğlu-Öksüz 1979 s. 13).

Şükrü Elçin ise bilmecelerin tasnifinde aşağıdaki şekli tercih etmiştir:

Manzum ve mensur bilmecelerde oluşan 'Folklor Mahsülleri' ve 'muamma' ve 'lügaz'den meydana gelen 'Ferdî Eserler' (Elçin 1970: IV-XII).

İçel, ise bilmeceler konusunda yaptığı çalışmalarda bilmecelerin şekil itibarıyla sağla bir yapıya sahip olmadığını, dörtlük şeklinde olan bir bilmecenin bazen beyit, bazen üçlük,bazenbeşlik bazen de nesir olarak karşımıza çıktığını ifade

eder ve varyantlaşma denilebilecek bu durumun bilmecelerin yayıldığı geniş Türk coğrafyası kadar - bölgeden bölgeye geçişlerdeki unutmalar – kaynak kişinin hafızasına da bağlı olduğunu ifade eder. Bu durumun anlam bakımından bozulmaya ve yapısal değişikliklere yol açtığını vurgular (İçel 2007 :s.76). Bilmecenin sözlü kültür hafızasında nakil edildiği esnada uğradığı bu değişimler ve bilmecenin diğer türler ile birlikte kullanımı konusunda İçel'in, 'Bilmecelerin Şiirsel Yapısı' adlı eseri detaylı bilgiler içermektedir. (İçel. 2010)

Refik Halid Karay'ın da bilmeceler özel bir ilgisi vardır bir 'folklor asrı' olarak nitelediği yirminci yüzyılda dil ve kültür işlerine büyük paralar harcanırken bir yandan da bilmecelerin derlenmesi gerektiğini belirtir (İ. A. 43). Bu görüşe paralel olarak Karay bir de bilmece tasnifi denemesine girişir:

> *"Bilmecelerimizi iki kısma ayırmak lazım: Birincisi tarifleriyle medlulleri arasında sıkı münasebet ve benzeyiş olanlar ki yukarıdaki körük bu kısmın bir misaldir. İkinci kısımdakiler akıl yormakla ve müşabehet, mutabakat aramakla bulunmaz, sırf semaidir, yani evvelceden öğrenmiş olmanız icap eder: 'yer altında babam başı' nevinden. Niçin lahana yer altında babam başı olsun? Bir kere lahana yerin altında değil, üstündedir; şalgam dense, eh pek azıcık da olsa tutar. Fakat bundan daha aykırı düşenleri bilirim: 'Hacı oğlu hoca, kolu budu kısa' tavşan bilmecesidir; bütün ömrünüzce düşünseniz bulamazsınız. Size ne olduğu söylenince: 'Ha sahi!' dedirtenler yahut bir nebze incelik ve şiir taşıdığından dolayı güzel gelenler ekseriyeti teşkil eder. 'bir kızım var gelen öper, giden öper' bu boş olanlardan bir tanesidir; bilmiyorsanız ve merak ediyorsanız söyleyeyim: Bardak."* (İ. A. ss: 43-44).

Orta Asya'da doğan Türk bilmeceleri zaman içinde Anadolu'ya ve oradan da Rumeli'ye kadar taşınmış ve yenileri de bunlara eklenmiştir (Hasan 2005: 9-10).

Özellikle çocukluk döneminin hatırında yer eden halkbilim unsurlarından bilmeceler de Refik Halid Karay'ın benzetme yapmak amacıyla kullandığı anonim türler arasında yer almıştır. [Refik Halid bir yazısına 'Bilmece-Bildirmece' başlığını vermiştir. (K. D. 20)]. Bu bilmeceler –cevaplarına göre- şu şekilde sıralanabilir:

Bardak:

Artık hatırlayamıyorduk. Bir müddet düşündük, taşındık ve nihayet 'bardak' manasına gelen 'bir kızım var gelen öper, giden öper' nüktesini murahhas mesullerin eteklerine benzettik. (K. D. s: 22).

Balon:

Körün bilmecesi gibi ağzı var dili yok, nefesi var canı yok, yaşlı etliye sütlüye karışmaz. (C. D. T. s: 184).

Çilek:

Çileğin kendisini, şerbetini, şurubunu, dondruma ve tatlısını, ille tarlasında eğilip eğilip şükranımı arz için reveranslar yaparak yemesini pek severim de bilmecesini beğenmem: Bir küçük dal, yemesi bal. Kafiye düşkünlüğü uğrunda, görüyorsunuz ya, yerden bir karış uzayamayan fideyi dal yani pireyi deve yapmışlar. (D. s: 179).

-"Alçacık dal, yemesi bal!"

- "Çilek..."

-"Daha?

-"Ayan tahsisatı!" (K. D. s: 22)

Çivi:

Alkışladık ve tekrar sorduk:

-"Bir küçücük arpacık, başındadır tablacık".

-"Çivi!" (K. D. s: 20).

Def:

Ben sordum:

-"Bir oğlum var yüzü deriden, kulakları demirden" şunu bilir ve benzetirseniz size aferin..." Bir hayli düşündüler. Yüzü deriden, kulakları demirden bir oğula malik olmak dehşetli bir talihsizlikti. Böyle bir evlat ne ihtarat ve tedrisatı dinleyebilir, ne de yaptığı hatalar karşısında kızarır, nedamet duyardı; ben söylemeye mecbur oldum:

-"Def!" (K. D. s: 22).

Çok şükür ki ortada def görmüyordum. "Bir oğlum var yüzü deriden, kulakları demirden". İşte bu tef bilmecesidir ve bilmece o sevimsiz nesnenin bütün çirkinliğini gösterecek mahiyettedir. (İ. A. s: 43).

(Dikiş) İğne (si):

Kimi çok yer değiştiren valileri, kimi daima tebdil-i mevki eden köprünün medhalini buna benzetiyor; fakat dikiş iğnesi manasına gelen 'bir kızım var, tek gözü var' bilmecesi müttehiden Hariciye'ye tensip olunuyordu. (K. D. s: 21).

Hindistancevizi:

Haydi biraz da bilmece söyleşelim. 'Yüzü maymuna benzer, kafası kupkuru, içi süt dolu… nedir o bil!'. Çocukların her biri bir şey söyler, doğru çıkmaz; nihayet öğretmen anlatır. Hindistancevizi! Bir gülüşme bir neşe ki değme gitsin! (Ü. N. Ü. H. s: 33).

Karpuz:

Hatta Abdülhamid zamanı, Meşrutiyet'e kıyasla o bakımdan daha iyi vaziyetteydik; hiç değilse bir Çocuklara Mahsus Gazete çıkardı; abone olmuştum, bulmacalarını çözer, tahsin varakası alırdım. Kırk şu kadar yıl önce çözdüğüm bilmecelerden biri hâlâ aklımdadır: Kar-buz-karpuz! (B. G. s: 98).

Keçi:

Lider Sadık Bey:

-On Temmuz'un gebesi Ahmet Rıza idi, ebesi ben. Fakat memesini Talat verdi, bozuk süt katıldı, oğlan soysuz oldu.

Ben:

-Dağdan gelir taştan gelir k. çı açık eniştem gelir. (A. 1. s: 221).

Kağıt:

Bizlerde ise sicim kağıttan, çuval kağıttan, elbise kağıttani kösele kağıttan galiba dostluk da öyle. Hani bir bilmece vardır, kağıt bilmecesi: Minareden attık kırılmadı, suya attık kırıldı;hakikaten kağıttan masnuat, tıpkı gazeteciler gibi. (S. A. İ. K. s: 63).

Kedi:

'Tıpış tıpış yürürsün, samur kürkü sürürsün, sen bir beye benzersin, niçin yaya yürürsün?' bilmecesi devr-i sabıkta arabada giymeye mahsus kürklü paltolar imal ettirip şimdi yaya gezenlere veyahut şimdi kürklü paltolarını arabada giyip sonra yaya gezeceklere teşbih olundu. (K. D. s: 21-22).

Kiremit:

*Hele Hac'dan dönenlerin develer hakkındaki sitayişleri ve mübalağalı rivayetleri yılan hik*âyesi kadar uzun sürer can sıkardı. "*Sıra sıra develer birbirini geveler", ' kiremit' demesine bir bilmecedir*. (A. A. s: 156).

Körük:

Vakanüvis sordu:

-"Ağzı var, dili yok, nefesi var, canı yok; derisi var, kanı yok! Nedir o bilin?"

-"Körük". (K. D. s: 21).

İçinde pek hoşları vardır. Mesela körüğü anlatan "Ağzı var dili yok, nefesi var canı yok derisi var kanı yok gibi" (İ. A. s: 43).

Yüksekten atıp tutma, gürleyici nutuklar, tank tayyare yürüyüşleri, afi ve caka içinde öyle yoruldum ki Gandi'nin körük bilmecesini hatıra getiren 'ağzı var dili yok; nefesi var canı yok' tarifine uygun meslek ve mezhebini beğeneceğim geliyor. (T. s: 174).

Lahana/Pırasa/Yılan/Yanardağ:

Bir başkası 'yer altında babam başı' dedi, 'maarif' diye haykırdık ve 'yer altında babam bıyığı'nı Nafia'ya, 'yer altında yağlı kayış'ı Orman ve Maadin'e 'yer altında kaynar kazan'ı İttihat fırkasına münasip gördük. (K. D. s: 21).

Limon:

Dün yine oturduk ve tatlı bir eğlence aradık. Arayan şifasını da bulur belasını da derler, nihayet biz de vaktimizi hoş geçirecek bir bahis bulduk. Masumlar gibi bilmece söyleşecektik. Evvela ben başladım dedim ki:

- "Mesela 'küçücük fıçıcık, içi dolu turşucuk' nedir o? Bilin bakayım".

-"Limon!" (K. D. s: 20).

Patlıcan

'*Kısacık boylu, kadife donlu*', '*Hacı oğlu hoca, kolu budu kısa*' ve '*Ayakları kısa kısa, kendi durambalisa*' bilmeceleri hakkıyla müşebbihi bihine tefriz edildi. (K. D. s: 22).

Süpürge:

Kimisi buz üstünde kaymayı –hatta buz üstünde yazmayı- sever; kimisi tenis oynamayı, kimisi ayı avını, kimisi de otomobil yarışını… 'Çat burada çat kapı arkasında'dırlar, sesleri kâh Tuna boyundan kâh Alp dağından kâh gökyüzünden, kâh denizaltından gelir. (B. A. S. s: 166).

2.2.3. Anlatmalar

2.2.3.1. Masallar

"Kulaktan kulağa nakledilerek gelen olağanüstü maceralarla, kahramanlıklarla süslenmiş hayalî hikâye"ye (Ayverdi 2005: 1944) masal denir. Pertev Naili Boratav masalı "nesirle söylenmiş tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarında inandırmak iddiası olmayan kısa anlatı türü" (1982: 75) olarak tanımlarken Güzel ve Torun "kadınlar tarafından daha çok çocuklara anlatılan, şahıs ve vakaları insan ve tabiat üstü hususiyetler ve nitelikler taşıyan hikâyeler" olarak tarif eder (2005: 196). Albayrak ise masalı "genellikle, halk tarafından oluşturulan, ağızdan ağza ve kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların, olağanüstü yaratıkların ve tanrıların başından geçen ve tamamen hayal ürünü olan gerçek ve gerçek dışı olayların iç içe anlatıldığı hikâye" olarak tarif eder (2004: 363). Diğer benzer halkbilim ürünleriyle karşılaştırıldığında masal, fıkra ve efsaneye göre uzun, destan ve halk hikâyesine göre kısa, eğlendirirken eğiten, ibret veren, iyilik ve güzelliğin özendirildiği, sonunda iyilerin ve iyiliğin kazandığı ve dinleyenlerin anlatılanların gerçek olmadıklarını bildiği metinlerdir (Güleç 2015: 18-19).

Bir başka deyişle "masallar dil ve anlatımdaki akıcılığı, kapsamının genişliği, içeriğindeki olağanüstülük ve kahramanlarının ak-kara/iyi-kötü renklerde ifade edilişi ile diğer türlerden farklı yapıdaki metinlerdir. Masallarda görülen ortak bir yön de güzele/güzelliğe ait vasıfların güçlüde, iyide, kötülüğe, çirkinliğe ait vasıfların da kötüde çirkinde toplanmasıdır" (Azar 2009: 603).

Anlatıma dayalı halk edebiyatı ürünlerinden biri olan masallar çocukları için eğitim ve sosyal gelişim açısından katkı sağlarken yetişkinler için de bir çeşit roman ve hikâye işlevi görürler (Çıblak 2005: 127). Masallar herhangi bir toplum tarafından benimsenebilecek duygu, düşünce ve olaylar barındırmakla beraber dili, anlatımı ve üslubu ile millî bir özellik arz eder (Önal-Gündoğan-Tuna 2015: 122). Masalların kaynağı ve ortaya çıkışları ile ilgili mitolojik, Hindolojik ve antropolojik sınıflandırılması genel kabul edilen bir görüştür (Arıcı 2004: 161). Bilge Seyidoğlu bu gruplandırmayı ekoller üzerinden mitoloji, Hindoloji ve antropoloji okulları olarak yaparken (Seyidoğlu 2006: 32), Saim Sakaoğlu da aynı doğrultuda Tarih öncesi, Tarihî ve Etnografik görüşler olarak yapmıştır (Sakaoğlu 1999: 5). Seyidoğlu ayrıca masalların ortaya çıkışını mitolojilerin içinde yer alan kutsal hikâye ve merasimlerin zamanla unutulmasıyla ilişkilendirir (Seyidoğlu 1990: 2). Masallar yapıları gereği yüzyıllar boyunca sadece sözlü olarak aktarılan halkbilim ürünleri olmuştur (Aslan 2011: 124).

Refik Halid çocukluğunda dinlediği ve çocuklarını bırakıp giden bir babanın anlatıldığı masalı yeri geldikçe anmıştır. *Dişi Örümcek*'te babası yanında olmayan Tuğrul'u, Hayati bu masalı anlatarak avutmaya çalışır.

> *Tek başına kalan çocuğu yanına çekti; sonra kucağına aldı:*
> *'Sana bir masal anlatayım' dedi. 'Tın tın eden kabacık' masalını…*
> *Nurper kapıdan girdiği zaman Hayati'yi o vaziyette Tuğrul'a masal söylerken buldu.* (D. Ö. s: 232).

Sonuncu Kadeh'te Murad, Cemşid'e şöyle hitap eder:

"Masalı ninem söylerdi; hele bir tanesi vardı, 'tın tın eder kabacık, beni bırakıp giden babacık' masalı… Dinlerken hüngür hüngür ağlardım." (S. K. s: 190).

Türk hikâyelerinin Keloğlan'ını da yalnız zekası bakımından değil, tehlikeli işlere atılması ve korkulu vakalara katılması cihetinden iyiliğe yarar bir maceracı sayabiliriz. (İ. H. H. A. s: 303).

Baktım ucu bucağı bulunmaz bir salondayım; daha ufalmış, şaşırmış Yedi Cüceler'deki Keloğlan'a dönmüşüm. (Ü. N. Ü. H. s: 207).

Masal âleminde geçitleri girift bir yeraltı dehlizini aşarak efsunlu hazineyi ele geçirmeğe çalışan Keloğlan sizdiniz! (H. İ. s: 184).

2.2.3.1.1. Motifler

Halkbilimciler, masallarda en sık tekrarlanarak kullanılan ayırt edici bir özellik olarak ortaya çıkmış unusurları motif olarak adlandırmıştır. (D'Huy 2014: 13). Bir başka deyişle masalda sık sık tekrarlanan ve yaşama gücüne sahip en küçük öğeye motiftir. (Albayrak 2010: 414). Birçok değişik konuya bağlanabilen ve konu olarak gelişebilen motifleri (Propp 2008: 16) altı ciltlik kitabında toplayan Thompson da "*eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük öğeleri*" (Albayrak 2014: 414) olarak tanımlar.

Refik Halid Karay, masallardan söz ettiği kimi eserlerinde değişik motiflere de yer vermiştir.

2.2.3.1.1.1. Dev Motifi

"Korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı" (Albayrak 2010: 136) olarak tarif edilebilecek dev birçok masalda geçen bir motiftir. Marira Leach'e göre dev korkunç, iri cüsseli, aptal, insan eti yiyen bir varlıktır. İsveç, İskoç, İrlanda ve Norveç mitlerinde kocaman bir hayvan; Yunan mitlerinde ejderha; Rus ve Macar mitlerinde ise yılan olarak algılanmaktadır. (Gökçimen 2010: 167) Ahmet Gökçimen'e göre devlerin ortak özellikleri şu şekildedir:

"Masaldan masala değişiklik gösterse de tek gözlülük, aptallık, insan eti yemeleri, canlarının bedenlerinden başka bir yerde bulunması, uzun ömürlü olmaları; çeşme, şişe, bahçe, ev, güvercin, kaplan ve geyik gibi hem canlı hem cansız varlıklara dönüşmeleri; sihirli tüyleri, birden başlayıp yirmi dörde kadar ulaşan baş sayıları ve bazen harabelikte bazen de sarayda yaşamaları bu devlerin genel vasıflarındandır. " (2016: 167).

Refik Halid'in eserlerinde dev genel olarak bir dudağı yerde bir dudağı gökte Arap olarak geçmektedir. Ve bu dev, çok kullanılan bir masal repliği olan 'dile benden ne dilersin'i de sıkça kullanmaktadır.

Of der demez önümde bir dudağı yerde bir dudağı gökte bir Arap peyda olsa ve 'dile benden ne dilersin' deyiverse… (T. s: 99).

Şöyle bir kere masaya vurdunuz mu karşınıza her emrinizi ifaya hazır bir dudağı yerde bir dudağı gökte 'dile benden ne dilersin?' diyen bir Arap çıkmamasına hayret ediyorsunuz. (T. A. G. H. s: 336).

Bir dudağı yerde, bir dudağı gökte zenci yahut sağ memesini sol omzuna, soldakini sağa atmış dev anası size "Dile benden ne dilersin!" demiş, dilediğinizi yapmaya razı olmuşçasına, peri masallarındaki gibi mi? (P. İ. H. s: 418) (A. 3. s: 463).

Masallarda şehzadesi, beyza*desi her neyse biri boşa koyar dolmaz, doluya koyar almaz, sağa başvurur bulmaz, sola koşar olmaz; nihayet bunalıp derinden, yürekten bir of çeker; bakar ki karşısında bir dudağı yerde, bir dudağı gökte kocaman bir zenci 'dile benden ne dilersin?' diye soruyor.* (S. A. İ. K. s: 56).

Bu yaşlı meymenetsiz kadının basma entarili kolları sıvalıydı, önü göbeğine kadar yırtmaçlıydı, meydandaydı. Gelişini ürkek ürkek seyrediyorduk: Bir memesinden kan, bir memesinden irin akan masal devanalarını hatırlıyorduk. (İ. A. s: 36).

2.2.3.1.1.2. Formeller

Masalın başında ortasında ya da sonunda yer alan söz kalıpları formel olarak adlandırılır. Saim Sakaoğlu formelleri şu şekilde açıklar:

"Masalın bünyesinde muayyen vazifelere ve muayyen bir sekle sahip olan kalıplaşmış ifadelere formel denilmektedir. Bunlar masalın bünyesinden ayrılmayacak kadar onun malı olan ifadelerdir. Anlatıcı için bir yardımcı olduğu kadar ustalığını göstermesi bakımından da bir ölçüdür. Usta anlatıcılar, dağarcıklarında bulunan bu formelleri en uygun yerlerine serperek değerlerini ortaya koyarlar. Ayrıca sıkıştığı veya herhangi bir yeri hatırlayamadığında da bunlara başvurarak durumu idare edebilir. " (Sakaoğlu 2002: 250).

Sakaoğlu bu formelleri Başlangıç, Geçiş, Benzer Durumlarda Kullanılan ve Bitiş Formelleri, biçiminde tasnif etmiştir (Sakaoğlu 1999: 56-58).

Refik Halid Karay'da da bu formeller eserlerinin değişik yerlerinde üslubu ve akıcılığı güçlendiren ve renklendiren unsurlar ortaya çıkar:

Bir varmış bir yokmuş, serseri ruhlu bir İstanbul çocuğu varmış; on dokuz yaşında başını alıp diyar diyar dolaşmaya başlamış. (N. s: 349).

Adını ve tarihini unutmuş olalım, evvel zaman içinde bir gün beni tahtelhıfz değilse de resmi usulde resmi bir makamdan çağırdılar. (M. K. s: 150).

Masallarımızdaki 'gidersin, gidersin karşına bir saray çıkar, kapısında duran kurdun önündeki otu alır, kuzuya verir, kuzunun önündeki eti kurda götürürsün' yahut 'bir çeşmeye rastlar, açık musluğunu kapar, kapalısını açarsın' kabilinden bu esrarlı tarif karşısında üç bön çelimsiz ve tecrübesiz genç şaşırakalmıştık. (İ. A. s: 31).

Masalımız üçünün de dileklerine kavuşmasıyla bitiyor. Benim hisseme bir nevi 'kırk satır mı kırk katır mı?' düştü. (N. s: 496).

Sanki masallardaki gibi bir zalim padişah, cezamı vermek için 'kırk satır mı istersin kır katır mı?' diye sormuştu. (D. s: 82).

*1 Mayıs'ı nihayet istediği gibi tesit etti. Hem de paskalya ve açık havaya tesadüf etmek suretiyle ne şaşaalı bir tarzda. Masallarda olduğu gibi o muradına erdi, şimdi biz geçelim kerevetine! (T. s: 6*3).

İnşallah vatan da kaybolan hürriyet beyi bulur, ana oğul sarılıp öpüşürler ve kırk gün kırk gece şenlik ederler. O ermiş muradına biraz da, ne olur, biz geçelim kerevetine! (A. 1. s: 226).

Yüreğine korku giren padişah, bahçıvanı affetmiş. Onlar ermiş muradına biz çıkalım "kerevetine! (A. 2. s: 295).

2.2.3.1.1.3. Masal Diyarları ve Yaratıkları

Masal Diyarları, masallarda geçen uzak ya da erişilmesi zor yerler, ülkeler olarak tanımlanabilir: Hind, Çin ve Kafdağı gibi.

2.2.3.1.1.3.1. Kafdağı

Sözlükte "Ankâ kuşunun yaşadığı ve yeryüzünü çepçevre kuşattığı kabul edilen efsanevî dağ" (Ayverdi, 2005: 1510) olarak geçen Kafdağı Nurettin Albayrak'a göre, "efsane ve masallarda geçen, dünyayı çevrelediğine inanılan ve arkasında cinlerin perilerin bulunduğu var sayılan zümrütten dağ" dır. (Albayrak 2010: 296) Kafdağı, masallarda genellikle uzaklık ve erişilmesi güçlük sembolü olarak yer alır.

"Tam manasiyle *Kafdağı*'nın köpüre köpüre serin dereler akan bir yamacı mı? *Kafdağı* Kafkasya'nın avam ve masal ağzındaki ismidir" (B.S. s: 153) cümlesiyle tarifini yaptığı *Kafdağı*'nı Refik Halid de bu özelliklerini ön plana çıkararak kullanmıştır:

Evin ve yatağın sanki Kaf Dağı'nın ardındadır; erişilmeyecek kadar ıraktadır. (İ. H. H. A. s: 103).

Maceranın tarihi ve yeri eskidir; hem de romantiktir. *Kafdağı'nın ardında!* (K. T. s: 404).

Onlar için memleketimiz Kaf Dağı'nın arkasındaki hayali bir belde ve Avrupa hileli gölgelerini sinemada seyrettiğimiz kabataslak ülke değildir. (B. G. s: 50).

Karay'ın *Kafdağı*'nı kullandığı bir başka şekil de 'çok kibirli olmak' anlamına gelen bir deyim olduğu halde bu başlık altında değerlendirilen'burnu *Kafdağı*'nda olmak'tır:

Ne versen kimseyi memnun edemiyorsun, herkesin burnu Kafdağı'nda! (E. E. S. G. s: 90).

Kafdağı'ndaki burunlar Kayışdağı'ndan da aşağıya indi, şimdiden. (A. 2. s: 194).

Hele şu dünkü donsuz kıza bakın burnu Kafdağı'nda… (E. E. S. G. s: 217).

Çokları gibi burnu Kafdağı'nda, ne oldum deliliği etmez bu kız (K. T. s: 552).

Karay'ın eserlerinde *Kafdağı* şu kullanımlarla geçmektedir:

Gülüşü ise bir mesele olurdu; Kafdağı ikiye ayrılıp ortasından bir ikinci ay doğmuş kadar dünyayı heyecana verirdi. (B. A. S. s: 166).

Yüksekliğinin yanında Kaf Dağı küçük bir tepe gibi kalmıştı. (İ. Y. S. s: 237).

Bizim İstanbul'un iç köyleri Çin Seddi veya Kaf Dağı ardında kalmıştır. (H. İ. s: 136).

Hatta kara dağ değil, Kaf Dağı olsa bile… (A. P. s: 183).

Dış çehre epice değiştirilmiş, olanlar dünyayı hayrette bırakmıştır. *Bizim de sevincimizden başımız Kafdağı'na erişmişti*. (A. 3. s: 242).

Silo yaptırmayan, lâkin hiç lüzumu olmadığı halde kocaman, muazzam, muhteşem Kaf Dağı azametinde parlamento binası kurmağa kalkışan bir hükümete buyrulur? (A. 3. ss: 200-201).

2.2.3.1.1.3.2. Zümrüdüanka/Anka Kuşu

Kafdağı'na bağlı olarak anılması gereken, Simurg olarak da bilinen ve"Bir kartal büyüklüğünde kırmızı ve yaldızlı kanatlara sahip, birçok yüzyıl boyunca yaşayan bir ağaç kütüğünün üzerinde kendini yakan ve yine kendi küllerinden doğan bir hayalî kuş" (Gardin-Olorenshaw 2014: 671) olan Zümrüdüanka "Kafdağı'nın tepesinde direkleri abanoz, sandal ve öd ağaçlarından köşk gibi bir yuvada yaşar" (Albayrak 2012: 20).

Zümrüdüanka Refik Halid'in eserlerinde özellikle hayalî ve ele geçmez özellikleri ön plana çıkartılarak kullanılmıştır:

*Bir k*âtip, bugünkü bir müteahhit kadar, evlenecek kızların hülyasında mekân tutmaktadır; b*ilhassa setre pantollu, hele kravatlı olanları Zümrüdüanka kuşu gibi ele geçmez, rüyada yaşar bir mahluktur.* (Ü.N.Ü. H. s: 37).

*"Bir büyüvü, bir sihirbaz mı yapacak o işi? Sihirli kül*âh mı giyeceğiz? *Zümrüdüanka kuşunun sırtına mı bineceğiz? Himalaya tepesinde gizli bir şehre mi konacağız?* (N.s: 460).

"Kuş mu" dediler. "Biz sana kuş yapalım da gör. Senin Zümrüdüankan nihayet bir çocuğu nihayet gak dedikçe su, gık dedikçe ekmek, sırtında zor götürebilmişti; bizimki Davut peygamberin bütün kadınlarını ve çocuklarını alıp uçurur". (T. Ş.s: 11).

1942 Birincikânunu'nda ise kaz, Zümrüdüanka gibi bir masal kuşundan farksız ve bulunmaz olsa gerektir. Bulunsa da belki yemesi suçtur, hatta bazı yerlerde kaz kesenin kafasını balta ile uçurmaları bile mümkündür! (A. A. s: 169*).*

Maruf Bey: - Yahu bu koca kuşlar da nedir, ömrü billah bu kadar irisini görmemiştim; kartal desem değil, akbaba desem değil… Acaba Zümrüdüanka bunlar mıdır? (D. s: 30).

Annem endişeden sapsarıydı; beklenen bu şeytan arabasının, oğluna bela olmasından korkuyor, aylardan beri kardeşimi Zümrüdüanka gibi acayip bir kuşun sırtında göklerde uçarken, yuvarlanırken, düşüp bin parça olurken görerek haykıra ağlaya uyanıyordu! (D. s: 96).

Kaç tane bakanın, kaç yıldan beri, kaç yüz defa gelip -yere batmış şehir, denize gömülmüş hazine, sular altında kıt'a, Kaf Dağı'na konmuş zümrüdanka

ararcasına- yangın sahalarile yarısından fazlası bomboşİstanbul içinde arsa bulmağa çalışması görülmüş, işitilmiş, tarihe geçmiş, misline menendine rastlamış işlerden midir? (A. 3. s: 248).

"Hele başınızdan geçen vakadan sonra. Bir de şunu düşünmeli. Servetinizin şımarıp havailikler yaptırmayacağı ağırbaşlı kadın Anka kuşudur beyefendi, nerede öylesi?" (K. T. s: 436).

2.2.3.1.1.4. Binbir Gece Masalları

Kafdağı aynı zamanda Binbir Gece Masalları'nda da geçen bir masal mekânıdır. Doğu'dan Avrupa'ya geçen edebiyat ürünleri içinde en etkileyicilerinden biri Binbir Gece Masalları olmuştur (Akkoyunlu 1983: 3). Çok eski zamanlarda Hint ve Çin diyarlarında hüküm süren Şehriyar isimli bir hükümdarın her gün başka bir kızla evlenip ertesi gün onu idam ettirmesi ve sıranın kendisine gelmesi üzerine vezirin kızı Şehrazat idam edilmemek için her gece sonu gelmeyen ve son derece meraklı bir masal anlatmaya başlar. Her masalı bir öncekine ekleyerek anlatan Şehrazat bunu 1001 gece boyunca sürdürür ve sonunda idam edilmekten kurtulur (Binbir Gece Masalları 1997: 6-7). Batılılar tarafından Arap Geceleri olarak adlandırdıkları için çoğunlukla Arap masalları şeklinde düşünülen Binbir Gece Masalları'nın içinde yer alan motif ve unsurlar bakımından Anadolu Türk masalları ile de zaman zaman benzerlikler göstermektedir (Nazlı 2016: 343).

Karay, *Binbir Gece Masalları*'nı ve bu masallarda geçen kimi olay ve karakterleri benzetme yoluna giderek üslubunu güçlendirmek için kullanır:

"Binbir gece kıssasındaki Aladdin'in feneri şimdi bende!" diye düşündü. Zira sihirli fener hikâyesini, bütün urban gibi o da kulaktan bilirdi. (G. H. s: 35).

"Bira uyku verir, şarap sersemlik, votka ve cin helecan! Hâlbuki bize uyanık, ayık, sakin kafa lazım. Bütün gece gözlerimiiz kapamadan iki devir yaşayacağız. Sizi Binbir Gece Masalları'ndaki gibi ta fecre kadar oyalayacağım". (İ. Y. S. s: 94).

"Gülrevan… Çok hoş doğrusu. Öztürkçecilik cereyanından evvel konmuş, iyi de olmuş, adeta bir sultan ismi. Binbir Gece Masalları'ndan alınmışa benzeyen ve Hint hükümdarının Çin hakanına gelin gitmiş dünya güzeli kızını hatırlatan da bir isim. (Y. B. s: 44).

Sanki o işlemese ne mutfakta balık kızaracak, ne sürahiden bardağa su boşanacaktı. Bütün hayat, hareket bu aletten geliyordu; makine dursa her şey, hepimiz Binbir Gece Masalları'ndaki gibi taş kesecektik. (H. İ. s: 337).

Meğerse Fransa'nın Moskova Büyükelçisi ile elçilik erkânından iki zat, uzun ve karışık bir seferden sonra Haydarpaşa'ya varmışlar; gardan çıkmışlar, merdivene ayak basmışlar, fakat inememişler ve Binbir Gece Masalları'ndaki büyülenmiş adamlar gibi ilk basamakta mıhlanıp kalmışlar. (H. İ. s: 68).

Sağır Marsilya'lı ellerini tavana kaldırıyor; bağırdığını sanarak pes sesle cevap veriyor:

"Une sultane de Mille et Une Nuits! Mais, c'est un vrai bijou! (Hakiki bir Binbir Gece sultanı, hakiki bir mücevher) (N. s: 197).

Birinci Osman zamanı Bilecik Kalesi'ne kadın kıyafetinde silahşör ve Binbir Gece Masalları'nda saraya küp içinde haydut sokulması gibi. (T. Ş. s: 56).

Merak etti; oturdukları odanın kapısına kulağını verip içeriyi dinledi. Gittikçe hayreti artıyordu, acaba dedikleri doğru muydu? Binbir Gece Masalı gibi bir sergüzeşt (İ. B. Y. s: 187).

Diğer cihetten harp devirlerinde insanlar her zamankinden ziyade hissî ve hayalî bir yalancı âlemde oyalanmaktan, avunmaktan hâzederler. Eski şark dünyası ve ortaçağ dünyası, o sebepten dolayı Binbir Gece'lere ve peri masallarına kapı açmıştı. (E. Ö. R. s: 64).

"Öyle bir şey vardı görmüştüm, ismi başka idi galiba?... Ne oldu şimdi?"

"Ne mi oldu? Binbir Gece Masalları'ndaki gibi bir sultan!" (S. K. s: 240).

Via Roma baştanbaşa yüksek koket çamaşırı kokuyor. Vitrin zenginliğinde de israf var, sanki Ali Baba ve Kırk Haramiler hazinesini ele geçirip modern şekilde sergilemişler. (Y. B. s: 12).

Artık kapımızdan içeriye adımımızı attık mı haricî hayatla aramızda 'Ali Baba ve Kırk Haramîler' masalındaki mağara gibi tılsımlı bir hâil gerilecek. (T. A. G. H. s: 73).

Yelpazenin bir güzelliği de Avrupalı kadına ara sıra, diledikçe, bir yaşmak hizmetini görmesi yüzünüm alt kısmını kapatıp yalnız gözlerini meydanda bırakarak onu bir Şark mahbubesine bir 'Binbir Gece' sultanına benzetmesiydi. (D. K. s: 294).

Mesela Robinson ve Gil Blas ayrı ayrı şekilde, biri faziletli, öbürü âdi birer maceracıdır; *Binbir Gece Masallarında* iki huyda serseri tipler mühim yer alır. (İ. H. H. A. s: 303).

Çelikten kalelere tekerlek takıp koşturan sendin! Kaleleri de yine sen kanatlandırdın; Binbir Gece Masallarında yalnız sihirli kilimi ve çocuk masallarında cadı karısının küpünü uçuran eski zaman hayallerini en korkunç şekilde sen gerçekleştirip yumuşacık halı yerine zırhlı kuleleri ve topraktan yapılmış çanak yerine çelikten dökülmüş hisarları havalandırıdın. (T. Ş. s: 108).

*"Side, Sibel ve Zerrintaç masallarının fevkalade parlak, meraklı başlangıçlarına bakarak! Hem de 2000 yıllık masallar. Homer'inkiler kadar eski olmamakla beraber Binbir Gece'lere nazaran gene de antikite sayılır"***.** (İ. Y. S. s: 36).

Resimdeki odayı nasıl buldunuz? Güzel mi? Seyrine doyulmayacak derecede nefis adeta Binbir Gece masalı için bir dekor mu? (G. S. S. 109.)

Refik Halid zaman zaman Fransız/Batı masallarından da örnekler vermiştir. Bunlardan biri en çok bilineni *Kırmızı Başlıklı Kız*'dır.

Hani Fransızca'da resimli bir Kırmızı Başlıklı Küçük Kız masalı vardır, kurt büyükananın yatağına girer, başına da kocakarının takkesini geçirir, avını bekler. İşte o güzel kadınlar bu takkeli kurda dönerlerdi, deniz başlıkları öyle münasebetsiz, zarafetsiz şeylerdi. (İ. A. s: 75).

Bu bağlamda diğer Batı masallarını da şu şekliye yer almıştır:

2.2.3.1.1.5. Pamuk Preneses ve Yedi Cüceler:

Ünlü Alman masalcılar Jacob Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859) tarafından 1812 yılında derlenen (Can 2011: 278) Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalı bütün dünyada yaygınlaşmıştır. Refiik Halid de bu popüler masaldan söz eden yazarlar arasına katılmıştır. Pamuk Prenses, Karay'ın eserlerinde güzellik ve masumiyetin sembolüdür.

Ekmek Elden Su Gölden'de İlhami, Ferhan'a Pamuk Prenses üzerinden iltifatta bulunur.

Bu akşamki elbisenizle Pamuk Prenses kadar güzel ve masumsunuz. (E. E. S. G. s: 113).

Aynı kitapta bu sefer Armenak, Nezire için aynı benzetmeyi yapar:

"Melek buna derler. Kapıdan mı girmiştir yoksam gökten doğrudan masamıza mı inmiştir? Ruj sürmemiş, makyaj yapmamış, tırnaklar ojesiz, ekndinden boyalı. Peri padişahının kızıdır veya Pamuk Prenses'in ta kendisidir. Bayıldım. (E. E. S. G. s: 20).

*Dört Yapraklı Yonca'*da Somnur'u tasvir ederken de gene Pamuk Prenses'e gönderme yapar.

Somnur bu, kalabalıkta ve bayapılıkta, vücudu ahlakına eşit küstah vurguncunun kızıdır ama iki taraflı incelikte, iyi yüreklilikte, içlilikte Pamuk Prenses nevinden bir masal kızını andırır. (D. Y. Y. s: 8).

Karay, Türk Prenesesi diye nitelediği Nilgün'ü de Pamuk Prenses'e benzetmiştir:

Nilgün Sultan -senelerce sonra filmini gördüğüm zaman benzettiğim gibi- Pamuk Prenses sevimliliği ile Seylan'ın hayal bahçelerinde bütün çiçeklerden daha güzel daha taze, bir masal perisi olmuş geziyor... (N. s: 174).

Bu masalın diğer yönünü oluşturan Yedi Cüceler ve kötü cadı kısmı da *Bu Bizim Hayatımız*'da geçer. Mazlum Sami eski sevgilisi Hüsniye'ye kızdığında onu kötü cadıya benzetir:

Ne kadın! Acuze ruhlu bir şey. Elinde sopası eksik. Eğer çirkin, çökkün olsa Yedi Cüceler'deki büyücü karıya benzeyecekmiş. (B. B. H. s: 259).

Meşhur çocuk masalındaki maymunun lantern majik'i gibidir; lambasının yakılması unutulmuştur. (D. s: 52).

Masaldaki Hollanda peynirinin içine girip etliye sütlüye karışmayan mesut fare ta kendisidir. (T. Ş. s: 72).

Benzer şekilde Hristiyan ve Yahudi kutsal kitaplarından doğmuş masallardan da söz etmiştir:

İncil ve Tevrat masallarına ait kara kalem levhalardan. Yusuf'un kuyudan çıkarılışı, Lut'un elinde kadeh, kucağında kendi öz kızları, zıvanadan çıkışları gibi.. (D. s: 84).

Karay çocukluğunda dinlemiş olduğu masallardan da örnek verir:

Hele bir masal vardı ki sıhhatte bulunan kızı –sevdalısına veremli diye yutturmak, merhametini çekmek için- yatağa yatırırlar ve altına kuru yufkalar sererlerdi.: Şehzade odasında ziyarete gelince kızcağız kımıldanınca yufkalar çıtırdar, kızcağız da bir yandan kesik kesik öksürür, bira yandan da "Ah kemiklerim! Vah kemiklerim!" diye inleyip sızlardı. (P. İ. H. s: 549-550).

Karay, kaleme aldığı metinleri, masallarda geçen karakterleri anmak ya da olayları örnek vermek suretiyle renklendirmiştir:

Üç turunç masalındaki uyuyan sultan yatıyormuş gibi (D. s: 95).

Bir masal yaşıyoruz değil mi sevgilim?. 'Tılsımlı Ayna' masalı. 'Ayna içinden çıkan Nilgün Sultan' masalı. Güzel kızlar hep turunç içinden çıkmaz a… (N. s: 610).

Kızıverirsem kendisini değil, şeyhini bile kırk katırın kuyruğuna bağlatır, masallardaki gibi kırk parça ederdim. (G. H. s: 36).

Dedim ya Mısır seni masal dünyasına atmıştı. Cücelerin ve müneccimlerin eksikti. (T. Ş. s: 76).

Hesapsız âşık: Çoban kızının şehzadeyi, Keloğlan'ın padişah kızını, uşağın hanımını, hizmetçinin beyi sevmesi kabilinden küfüv olmayan aşk kurbanı… (M. K. s: 31).

Masallardaki çoban kızı kadar güzel fakat görgüsüz… (K. T. s: 168).

Hani *masallarda* vardır. *Şehzadenin* b*eğendiği cariyeyi bir yatağa yatırırlar da altına kurutulmuş hamur sererlermiş, kımıldandıkça kütür kütür eder, kız da 'ah kemiklerim, vah kemiklerim!' dermiş.* (S. A. İ. K. s: 17).

Prenses böyle kendi kafasına uygun muhakemeler yürüteceğine masallardaki gibi bir kuş olup Şeyh'in penceresine konabilseydi onun bu din telakkisi kuru, cahil ve görgüsüz sevgiliyi bütün (.)meşgul olduğunu anlardı. (K. T. s: 421).

Yukarıda anlatılanlardan başka Refik Halid, bazı masalları da bütün ayrıntıları ile okuyucuyla paylaşmıştır: Bunlardan biri *Sakın Aldanma İnanma Kanma*'da yer almıştır.

> *"İlk masalda son zamanlarda sürekli kötülük yapan hayvanlar aslanın başkanlığında bir toplantı yapmaya karar vermişler. Toplantının başında ilk sözü aslan alarak karacaları nasıl parçaladığını, develeri nasıl pençelediğini, Kâbe yolundaki hacılara nasıl eziyet ettiğini itiraf etmiş. Bunun üzerine tilki ayağa kalkmış ve insaflı düşünülmesi gerektiğini, karacaların Tanrı tarafından aslanlar yesin diye yaratıldığını, develerin, toplantıya katılan hayvanların en büyük düşmanları olan insanları sırtlarında taşıyıp onlara hizmet ettiğini ve benzer şekilde hacılar da insan olduğu için kendilerinin düşmanı olduğunu söyleyerek sözlerini bitirmiş. Bu konuşma üzerine katılan bütün hayvanlar aslanı hoş görmüşler. İkinci olarak söz alan kurt nasıl kuzuları kaçırıp parçaladığını ve çobanları nasıl öldürdüğünü anlatmış. Bu itirafa rağmen ileride kurtla ters düşmek istemeyen hayvanlar onu da hoş görmüşler. Sıra merkebe gelmiş. O da bir gün çok aç ve susuz kaldığını ve dayanamayıp kendine ait olmayan bir çayırdan bir tutam yeşillik koparıp yediğini itiraf etmiş. Bunun üzerine diğer bütün hayvanlar "el malından velev ki bir tutam olsun kopardın ha? Hay alçak hay, işte günahkâr! Yakaladık, bre tutun şu haini parça parça edelim!" demişler ve bin parçaya ayırmışlar"*

Refik Halid, masaldan yapılan bu çeşit bir kötülük araştırmasının ne anlama gelebileceğini alaya alır. (S. A. İ. K. s. 104-106).

Diğer bir masalda *Tanrı'ya Şikâyet*'te yer almıştır. "Küçüklüğünüzde nineniz, dadınız, bacınız, komşu kadın, hoca hanım, kurşuncu Molla, içlerinde herhalde biri size kurukafa masalını söylememiş miydi?" cümlesiyle başlayarak kendi çocukluğunda kimler tarafından anlatıldığı yolunda önemli bir bilgi vermiş olur. (T. Ş. s: 191).

" *Adamın biri gezerken ayağına bir kafatası çarpmış. Alın yerinde fosforlu bir ışıkla "Ne idim? Ne oldum? Ne olacağım?" yazıyormuş. Adam ilk iki soruya anlam vermiş ama artık kemik haline dönmüş kafatası için "Ne olacağım?" sorusunu anlamsız bulmuş. Kafatasını yanına alıp evine götürmüş. Evde çok huysuz bir karısı olduğu için kafatasını dolaba saklamış. Bunu fark eden karısı, adam gidince dolabı açmış ve kafatasını görünce düşüp bayılmış. Ayılınca kocasının kendisini bir başka kadınla aldattığını, kadın ölünce de kafatasını alıp sakladığını düşünmüş. Sinirlenmiş ve kafatasını demir bir çubuğa geçirmiş ve ocaktaki odunların üzerine dikmiş. Tam o esnada kocası girmiş ve yazının hikmetini anlamış ve demiş ki: "Meğerse 'daha ne olacağım?' diye düşünüp sormakta hakkın varmış. Zavallı kurukafa!"* (T. Ş. 193-194).

Çocukluğumda annemim anlattığı bir masalı hatırladım: Bir ev varmış, içine konan bekçiyi ertesi sabah ölü bulurlarmış. Mahallede cesaretli bir kadın çıkmış. 'Bu gece bekçiliği ben yapacağım' demiş. Niçin bekçi koyarlarmış. Masal bunu izaha lüzum görmüyor. Bekçilik müddeti akşam ezanından sabah ezanına kadar…

Kadın lâzım olan öteberiyi yanına almış, saatinde içeriye girmiş odalardan birine yatağını sermiş. Tam uykuya dalacakmış, biri dürtmüş. Bakmış ki karşısında genç, dinç bir kadın. Bekçi soğukkanlılıkla:

'Benden ne istiyorsun?' diye sormuş ve şu cevabı almış:

'İş!'

'Git' demiş, 'aşağı taşlıkları yıka, kurula!'

Bir dakika sonra geri dönen –peri mi, cin mi yoksa perilere cinlere bağlanmış benî beşer mi her neyse- o kadın gene gelmiş, dediklerini yaptığını, bitirdiğini haber vermiş ve sormuş:

'İş?'

'Bütün camları sil ve parlat!'

İyi amma yine bir dakika geçmiş geçmemiş öteki''İş' diye tekrar başına dikilmemiş mi? Bekçi kadın usanmamış. Her defasında mesela 'Küpleri boşalt, çeşmeden su taşı, doldur!', 'Hamamı yak, temizle!', 'Kiremitleri aktar!', 'Bacaların

içini uv, parlat1' kabilinden ona iş göstermiş. Nihayet tam sabah ezanları okunurken iş perisi odaya girmiş demiş ki:

'Beni yendin! Tılsım bozuldu! Sana canını bağışlıyorum; artık bu ev herkese tekin oldu; perili değildir, hayrını gör!' (K. K. A. ss: 60-61).

2.2.3.2. Fıkralar

Bir düşünceyi bir olayı en kısa ve etkili yoldan anlatan özlü, nükteli, mizah ve hiciv unsurları taşıyan küçük hikâye, fıkra olarak tanımlanır (Ayverdi, 2005: 952). Bir başka tanıma göre ya bir ders veren, ya bir dünya görüşü belirten ya da insanı güldüren kısa nükteli söz birliğidir (Karataş 2011: 194-195). Bir başka anlatışla güldürücü, düşündürücü küçük mizah ve hiciv hikâyeleri olan fıkralar toplumun aksaklıklarını, yanlış davranan kişileri ve dikkat çekici her türlü görünüşü bir vaka çerçevesinde nükteli olarak anlatırlar (Güzel-Torun 2008: 215). Türk fıkraları konu olarak "insana nesne özelliği veren davranış, nitelik ve kusurlar/Ferdî özellikler; sosyal hayat, idare eden-edilenler; dinî inanç ve uygulamalar ve ahlakî ve ailevî değerler tasnif edilebilir (Eker 2009: 113-114). Nasreddin Hoca ve İncili Çavuş gibi kahramanları tamamen belli ya da Bektaşî veya Temel gibi kısmen belli olan fıkralar olduğu gibi kahramanları belirsiz kişilerden oluşan fıkralar da vardır (Yıldırım 1999 s:37-38.)

"*Türk fıkraları arasında öğrenemediklerim elbette vardır. Fakat şüphesiz ki ifratla kullanmamakla beraber bir çoğunu bilirim ve bilmekle kalmayıp ayrıca üzerlerinde herkesin düşünmediği noktalardan tetkik yapmaktan da zevk alırım*" (T. A. G. H. s: 741) diyen Refik Halid Karay yazılarında ve romanlarında sıkça fıkralara başvurmuştur. Fıkraların ne anlama geldiği ve nasıl kullanılacağı yönünde görüşlerini de bildirmiştir:

Öyle sanıyorum ki başta Nasreddin Hoca'nınkilerle Bektaşilerinki olmak üzere Türk mizah zekâsının asırlardan beri yığdığı çeşitli fıkraları şu son yıllar içinde gelişi güzel kullanarak, belki de harcayarak çoktan bitirdik (.) Bir milletin fıkra haznesi ne derece zengin olsa gene bu israfa dayanamazdı (.) Şimdi tekrardan çok şükür usandığımız, usandırdığımızı da anladığımız için artık fıkraların çoğunda Nasreddin Hoca, Bektaşi Babası, İncili Çavuş, Kambur Mehmet bilmem hangi nekre veya soytarı hikâyesi yer almıyor (B. G. s: 93) Çok az işitilmiş olmazsa, hele kısa tutulmamış bulunursa, yazının kalitesi düşüyor. Zira bildiğimize tekrar gülmek epey

zordur. Okuyucudan hafif bir gülümseme koparmak lazımsa onu kafamızdan gelen yeni bir buluşla yapmalıyız. Eski bir fıkrayı hatırlatmakla değil. Çok fıkra bilmek marifet olabilir (B. G. s: 94).

2.2.3.2.1. Nasreddin Hoca

Tanınırlık açısından en geniş bir coğrafyaya sahip olan Nasreddin Hoca, çok sayıda yazarın eserlerinde kullandığı bir tiptir. Pertev Naili Boratav, Nasreddin Hoca'yı ünü Türklerle uzaktan yakından ilişki kurmuş çok sayıda ülkeye yayılan bir halk bilgesi olarak görür (Boratav 1969: 94-95). Hakkında, yaşadığı yerler ve zaman hakkında değişik görüşler bulunan Nasreddin Hoca Konya'lıya göre "geniş halk tabakalarının, Türk ulusunun iç varlıklarından bir parçadır ve Türk zarafetinin ince Türk zekâsının bir timsalidir" (Nasreddin Hoca 2005: 225). Alptekin-Sakaoğlu ise "Hoca fıkralarında toplumun aksayan yönlerini göz önüne sermiş ve her turlu haksızlığın karsısında olmuştur" görüşündedir. (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 51). Nasreddin Hoca fıkralarında geçen Sultan Alaaddin, zalim Akşehir Beyi, Timur gibi kişiler; subaşı, sipahi kadı gibi devlet görevlileri; annesi, karısı, karısının annesi gibi kadın figürleri; kültürel zenginliğin göstergesi olan âdet ve gelenekler ve değer yargıları dönem hakkında bilgi veren çok önemli unsurlardır (Şanlı 2009: 264-267).

Refik Halid Karay da yeri geldiğinde Nasreddin Hoca'nın vurucu cümlelerini kullanarak ya da zaman zaman fıkrasının tamamını alarak yazılarını hem esprili hâle getirmiş hem de güçlendirmiştir.

"*Foklor bakımından bütün bir milletin karakter ve zekasını temsil eden*" ve "*muaazzam bir varlık, değme millete nasip olmamış büyük, eşşsiz bir şahisiyet*" (G. S. S. s: 72) ya da "*bütün bir milletin karakter ve zekâsını temsil eden*" (A. E. B. S. s: 53) şeklinde nitelendirdiği Nasreddin Hoca'yı "Kauçuk eski Yunan *Nasreddin Hoca*'sı *Ezob*'un anlattığı dil gibidir, ne faydasına ne zararına had çizilebilir. " (P. İ. H. s: 288) (A. 3. 453) cümlesiye Ezop'a benzeten Karay, öncelikle Hoca'ya ait olmadığı halde ona atfedilen fıkralardan şikâyetçidir ve 'sahte' Nasreddin Hoca fıkralarını ayırt etmek için bir metod önermektedir:

"Önce şunu bilmeliyiz ki uzun yer tutan, uzun uzun anlatılan, uzayan, izah ve tefsire muhtaç olan Nasreddin Hoca fıkrası yoktur. Hoca'nın fıkralarını sahtelerinden ayırmak için tek çare şudur: Fıkralarda birbirine uygun, aynı seciyeye işaret eden, aynı teknik, mizaç ve zihniyeti belirten bir 'ana vasıf' aramak. " (E. Ö. R. s: 265).

Refik Halid'in en sık kullandığı Nasreddin Hoca fıkralarından biri Akşehir gölüne maya çaldığı 'ya tutarsa?" fıkrasıdır:

Nasreddin Hoca'nın bir fıkrası vardır: Hoca Akşehir Gölü'nün kenarına oturmuş elinde çanak, suya kaşık kaşık yoğurt atarmış. Birisi sormuş:

-Nedir bu yaptığın Hoca?

-Göle maya atıyorum, yoğurt tutturacağım!

-Canım, hiç su maya tutar mı?

-Ya tutarsa? (A. 1. s: 153).

İşte piyasaya çeşitli gazete ve mecmualar o ümitle sürülüyor. Nasreddin Hoca'nın

Akşehir Gölü'ne yoğurt mayası atması kabilinden… Ya tutarsa? (B. G. s: 190).

Bu Nasreddin Hoca'nın 'ya tutarsa?'sı kadar geniş bir ümit ve hayal sayılsa da… (A. 3. s: 101).

Nasreddin Hoca'nın pek mânalı bulduğum, az bilinen, o sebeple de az tekrarlanan fıkralarından biri hâlimizi ve kaderimizi çok iyi anlatır. Hoca ahbaplarına dert yanmış, demiş ki:

"Kaç senedir canım bir bademli helva istiyor; bir türlü pişirip yiyemedim"

Yanındakiler şaşmışlar; "Bu o kadar güç bir şey değil, neye pişiremedin?" deyince hoca şu cevabı vermiş:

"Un bulundu, yağ bulunamadı; yağ bulundu şeker bulunamadı. Vakıa hepsinin bir aray geldiği de oldu ama kader bu ya, o vakitte ben bulunamadım!". (T. A. G. H. s: 504).

Refik Halid'in eserlerine aldığı Nasreddin Hoca fıkralarının isimleri ve bu fıkraların eserlerine nasıl yansıdığı aşağıda verilmiştir:

Arapaça Zorluğu

Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

- 'Daraba' ne kelimedir? Bilir misin?

- Bilirim ama söylemem, demiş, zira iş bununla kalmaz, tasrifini sorar, anamdan emdiğim sütü burnumdan getirirsin.! (M. İ. s: 313).

Ha Arpa Ha Buğday

Nasreddin Hoca'yı kandırıp yalancı şahitliğe götürmüşler. Hoca şahadet sırasında buğday diyeceğine arpa demiş. Mahkemeden çıktıktan sonra arkadaşları etrafını almışlar:

- Aman Hoca Efendi demişler, yanlış oldu, buğday diyecektin..

Hoca şu cevabı vermiş:

-Behey abdallar, yalan olduktan sonra ha arpa ha bıuğday! (A. 2. ss: 319-320)

Akide Bozukluğu

Nasreddin Hoca şer'i bir ilam almak için Sivrihisar kadısına işi düşmüş. Kadı rüşvetsiz hiçbir iş yapmazmış. Hoca düşünmüş taşınmış, iki testi almış, içlerini balçık denilen yapışkan çamurla doldurulmuş, en üstlerine birer miktar bal koymuş, götürüp Kadı'ya vermiş. Bu sayede istediği ilamı da koparmış.

Öğle yemeğinde Kadı Efendi bal testilerini hatırlamış. "Hele şunlardan sofraya koyunuz bakalım" demiş. Ne görsünler sıvama balçık..

Kadı hemen mübaşiri çağırmış: "Ne yap ne et şu Nasreddin Hoca'nın eline verdiğimiz ilamı geri al!" emrini vermiş. Mübaşir Hoca'yı çarşıda bulmuş:

- Kadı Efendi biraderiniz selam söyledi, demiş. Demin verdiği ilamda bir bozukluk varmış, geri getirsinler de tashih edelim diyor.

Hoca gülmüş:

- Evlad, demiş, bozukluk ilamda değil, Kadı Efendi'nin akidesiyle bal küplerinde! (A. 2. s: 326).

Az Gelir

Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasından da anlaşıldığına göre memleketimizde eski bir derttir. Malum a Hoca, softalığı zamanında, cübbesinin altında kocaman bir bıçakla yakalanmış; subaşının karşısına, herif ateş püsküreerek

'Bu ne' demiş. 'Medrese talebesinin üzerinde bıçak ne geziyor?'

'Kitaplarımızda yanlışlar olur da onunla hakkeder düzletirim'

'Kitap yanlışı bu kadar büyük bıçakla mı düzeltilir?'

'Aman efendim, öyle yanlışlar vardır ki, bu bile az gelir?' (M. K. s: 100).

Üzüm

Üzüm üstüne şu fıkrasını hatırlıyorum:

Bir akşam kendisine uzak memleketlerden bir misafir gelmiş, Hoca bunu yedirmiş, içirmiş, nihayet tam yatılacağı zamanda misafir her devirde emsali bazı arsız şairler gibi matlubunu vezne sokarak:

Bizim iller, bizim iller,
Yatarken de üzüm yerler

diye bir de yemiş ve gece kahvaltısı isteyince, Hoca derhal şu şekilde kıtayı ikmal etmiş ve açgözlüyü susturmuş:

Bizde öyle âdet yoktur
Saklarlar da kışın yerler! (S. A. İ. K. s: 135).

Kafaya Kepçe

Bu vaziyet Nasreddin Hoca'nın –herkesçe pek meşhur olmayan- şu fıkrasını hatırlatıyor:

Üç arkadaş süt yemek için toplanmışlar. Bunlardan Hoca ile birisi süt kabına ekmek doğramakla meşgulken öbürü –yapma etme dur demelerine aldırmayarak- kaba düşen ekmek parçalarını kaşığı ile biteviye atıştırırmış. Nihayet Hoca kızmış, süte ekmek bastığı bakır kepçeyi herifin başına indirmiş ve yere yuvarlanıp gözleri bir tarafa kaymış tuhaf tuhaf kendine baktığını görünce demiş ki: 'Ne doğrar, ne basar, ne elini çanaktan keser… Sonra kafasına kepçeyi yiyince işte böyle küser!' (İ. H. H. A. s: 168).

Karpuz

Bir gün Hoca yanına birkaç karpuz almış, dağa oduna gelmiş, tutmuş karpuzları kesmiş, birer defa ısırıp ısırıp tatsız diye müzahferat içine atmış... Bir müddet geçince hararet basmış ne yapsın? Çare yok 'şuna dokundu, buna dokunmadı' diye hepsini yemiş bitirmiş... (K. D. s: 152).

Hoca'nın 'ona değmiş, buna değmemiş' ibareli karpuz fıkrasını yazmaya lüzum yok; evvela attıklarını sonra sıkışınca tutmak zarureti itibariyle hayata uygun ve çok manalı ise de temiz bir fıkra değildir. (S. A. İ. K. s: 135)

Tok Kurt

Nasreddin Hoca dağda odun keserken bir kurt gelmiş, eşeğini parçalayıp yemiş, Hoca avdetinde bakmış ki kurt işini bitirmiş kaçıyor, civardaki birkaç adam da arkasından 'tutunuz! yetişiniz!' diye bir avaza haykırıyor, anlamış ki canavarı tutmanın imkanı yok, zaten tutulsa da merkep yine yerine gelmeyecek, bağıranlara hitaben 'telaşınız nedir?' demiş 'bırakın bari tok kurt yokuş yukarı zahmet çekmesin!' (K. D. s: 169).

Bademli Helva

Nasreddin Hoca, "canım kaç senedir bir bademli helva istiyor ama bir türlü pişirip yiyemedim" diye ahbaplarına dert yanmış. "peki ama" demişler "bu o kadar güç bir şey değil neye pişirmedin?"

"Un bulundu, yağ bulunamadı, yağ bulundu badem bulunamadı, vakıa hepsinin bir araya geldiği de oldu ama kader bu ya o vakit de ben bulunamadım" (M. Z. S. G. s: 122).

Mavi Boncuk

Hiç değilse Hoca gibi iki tarafı da 'mavi boncuğum kimde ise sevdiğim odur' diye idare lazım. (A. 2. s: 99).

Refik Halid Karay, bazen fıkraları metinlerinde kulanırken fıkra yerine hikaye demiştir. Bu anlamda hikaye kelimesi aslında olay, mesele, durum yerine kullanılmıştır. İstanbul günlük konuşmasında bir mesele ortaya konurken "hikaye budur" ifadesi sıkça kullanılan bir ifadedir. Karay aşağıda ve pek çok yer de durumu ortaya koymak için fıkranın gücünden yararlanırken "hikaye budur" ifadesine başvurmuştur.

Nasreddin Hoca'nın mavi boncuk hikâyesi! (Y. S. F. s: 129).

Bana ne sana ne:

Nasreddin Hoca'ya birisi "Demin bir tepsi baklava gidiyordu" demiş de "bana ne?" ve "ama sizin eve gidiyordu" deyince de "sana ne?" cevabını almıştı (M. Z. S. G. s: 123).

Hoş bana ne? Nasreddin Hoca'ya gönderilen baklava hikâyesinde olduğu gibi… (İ. C. K. s: 69).

Deveye Kanat

Nasreddin Hoca bir gün camide vaaza çıkmış; fakat galiba şimdiki dünyanın karışık bir zamanına rast geldiğinden belki de, ahval icabı belalı mevzulara temas yasak edildiğinden sakala bıyığa suya sabuna dokunmamak ve herkese nikbinlik vermek için:

'Ey cemaat' demiş. 'Şükrediniz ki, Allah deveye kanat vermedi'

Halk hayrete düşmüş ve birisi dayanamayıp sormuş:

'Verseydi ne olurdu?'

'Damlarınıza konar evlerinizi başınıza göçertirdi!' (S. A. İ. K. s: 131).

Netekim pek zeki bir adam olan Nasreddin Hoca bunu sezmiş ve 'şükredin ki Allah deveye kanat vermedi; verseydi damlarınızı başınıza geçirirdi' demiştir. (A. A. s*: 152*).

Nerede Nasreddin Hoca'nın: 'Şükredin ki, Allah deveye kanat vermedi; verseydi damınıza konar, evinizi başınıza çökertirdi!' dediği mesut günler? (İ. H. H. A. ss: 50-51).

İnce eleyip sık dokumak

Tıpkı Hoca merhumun icraatı gibi: Bir gün bakmışlar elinde kazma, kocaman bir çukur kazıyor; 'ne yapacaksınız?' demişler, 'mahalleli söyleniyor, bizim evin sokak ortasında yıkılıp kalan molozunu gömeceğim' demiş; 'ya buradan çıkan toprağı ne yapacaksın?' sualine karşı hiddetlenmiş: 'yooo! Bak ben o kadar ince eleyip sık dokuyamam!' demiş (K. D. s: 151).

Secdeye kapanan çatı

Hoca'nın bir fıkrası vardır: Seyahatte iken bir tekkeye misafir olmuş. Fakat bakmış ki yattığı odanın tavanından ve kirişlerin arasından korkunç çatırtılar

işitiliyor. Hemen şeyhi bulmuş: 'Efendi' demiş. 'Bu çatı galiba bakımsızlıktan göçecek…'

Şeyh işi mugalataya vurmuş:

'İşittiğin sesler tehlil, teşbih sesleridir. Sade biz değil, tekkemiz de sabaha kadar zikirle meşgul olur. '

'İşte ben de sonunda sizin gibi vecde gelip secdeye kapanmasından korkuyorum a!' (S. A. İ. K. ss: 131-132) (A. 2. s: 317).

İncir

Merhumun incir hakkında iki fıkrası mevcuttur ve birisi meşhurdur:

Hani Timurlenk'e ayva hediye götürmek istemiş de karısı işe karışarak incir götürmesini tavsiye etmiş o da 'kırk yılda bir kadın sözü dinle' nasihatine uyarak bir sepet incirle zamane cihangirinin huzuruna girmiş. Meğerse Timurlenk, yahut tarihe sadakat etmek lazımsa-zira Hoca o devirde çoktan göçmüştü-Selçuk beyi bu meyveyi hiç sevmezmiş ve anlaşılan terbiyesiz bir herifmiş de, başlamış incirleri birer birer sepetten alıp getirenin kafasına atmaya… Öbürü her darbe yiyişinde:

'Çok şükür Yarabbi!' dermiş.

Nihayet bu hamd ü senanın sebebini merak edip soran beye demiş ki:

'Nasıl şükretmeyeyim, karının sözünü dinlemeyip de ayva getirmiş olsaydım şimdi kafam bin parça olacaktı!'

Fakat şu hikâye daha latiftir ve daha az işitilmiştir:

Zenginlerden biri Hoca'yı davet edip yanında aşçıya kaymaklı incir tatlısı emretmiş. Nihayet vakit gelmiş, sofraya inilmiş, yemekler yenmiş ve bitmiş, incir tatlısı görünmemiş. Hoca mahzun mahzun otururken ev sahibi o zamanki usule uyarak Hoca'ya Kur'an-ı Kerim'den bir 'hizip' okumasını söylemiş. Hoca Besmele'yi çekmiş, Kur'an'da olduğu gibi âyette 'vettini vezzeytuni' diye başlayacağına incir manasına gelen 'tin' kelimesini hazfederek:

'… Vezzeytun' diye başlayınca zengin zat itiraz etmiş:

'Efendi' demiş, 'vettini'yi unuttun mu?'

'Onu ben değil siz unuttunuz!' (S. A. İ. K. s: 134-135).

Son ümidim şu dağın arkası:

Hoca merhum merkebini kaybetmiş, hem türkü söyler hem ararmış. 'merkebini kaybeden türkü söylemez, feryat eder!' demişler; Hoca cevaben: 'Bir şu dağın ardında ümidim kaldı, orada da bulamazsam seyredin siz bendeki feryadı!' demiş. (K. D. s: 153).

Nasreddin Hoca eşeğini kaybetmiş, türkü söyleyerek ararmış. Bir bedbin adam bu hale şaşmış. 'Eşeğin kaybeden türkü söyler mi?' diye itiraz edince, hoca, 'Şu dağ ardında ümidim kaldı; orada da bulamazsam seyret sen bendeki figanı!' demiş. Hâlbuki hoca hayatın sırrını bilen oportünist ve nikbin bir filozoftu. Eşeğini bulamayınca ağlamazdı, teselli noktasını keşfeder, odununu kendi sırtına yükler ve ormandan dönerken tatlı tatlı şöyle düşünürdü: "Elime bir para geçerse yeni bir eşek alacağım; zaten eskisi huysuzdu, lagarlaşmıştı; yenisini daha genç, daha dinç seçerim!" (B. S. A. ss: 159-160).

'Acaba bir yabancıya memleketinizi tanıtacak teşkilatınızı nerede bulabilirim?' Nasreddin Hoca'nın ümidi gibi şu dağın ardında. (B. G. s: 178).

Davalı-Davacı

Kullanınca da Nasreddin Hoca'nın kadılığındaki gibi hem dâvacıya hem dâva edene hem de dâva dışında kalanları haklı göreceği geliyor. (A. 3. s: 339).

Buldunuz sahibi ölmüş eşeği

Nasreddin Hoca'nın 'buldunuz sahibi ölmüş eşeği' sözüne taalluku olan fıkra da pek meşhur olmadığından anlatmaya değer sanırım:

Bir gün Hoca dağda odun keserken dermanı kalmayacak derecede yorulmuş bir ağacın dibine çömelmiş; terliymiş, rüzgâr da esiyormuş; bakmış ki vücudu buz kesmiş gözleri kararıyor, öldüm zannıyla kendisini yere hareketsiz bırakıvermiş. O esnada kurtlar eşeğine musallat olup yemeye başlamışlar. Biçare Hoca bir aralık güçlüke başını kaldırabilip:

'İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği!' demiş… (S. A. İ. K. s: 141-142).

Eski defterleri açar, cemazielevvelinden başlarım!

Buldun sahibi ölmüş eşeği! (B. A. S. s: 90).

İpe un sermek

İpe un sermek lakırdısı da yine Hoca'nın bir fıkrasından alınmıştır:

Komşusu urgan istemiş. Hoca içeri girip çıkarak 'ip boş değil, kadınlar üstüne un sermişler!' demiş; komşu: 'Efendi, bu nasıl iştir? Hiç ipe un serilir mi?' diye itiraz edince Hoca demiş ki.

'Vermeye gönül olmazsa ipe un da serilir!' (S. A. İ. K. s: 142).

Lanet

Hoca'nın yaz mevsimine ve meyve bolluğuna ait bir fıkrası da budur:

Ahbaplar kendisini yaylaya davet etmişler; hava serin, su soğuk, kimsenin canı kasabaya dönmek istemiyor. Nihayet bir karar vermişler, herkes üzerine bir masraf alacak, irfane ile beş on gün kalacaklar. Kimi 'eti benim üzerime', kimi 'meyvesi benim üzerime' diye bir şey deruhte ettikten sonra susup duran Hoca'nın yüzüne bakmışlar:

Hoca: 'Bu ziyafeti terk ederek ayrılırsam Allah'ın laneti de benim üzerime!' demiş. (S. A. İ. K. s: 136).

Taş üstünde taş, omuz üstünde baş

Meşhur hikâyedir: Akşehir Subaşı'sı bir köyü devre gitmiş, Bir hafta sonra avdetinde Hoca merhumun 'bari eğlenebildiniz mi?' sualine şu tafsilatı vermiş: 'Birinci günü bir yangın oldu, köyün yarısı yandı; ikinci günü sel bastı, sular çocuk davar eşya ne varsa aldı götürdü; üçüncü günü bir han yıkıldı, halk altında kaldı; dördüncü günü bir deli dört kişi kesti; beşinci günü mescide yıldırım düştü; altıncı günü bir manda kudurdu beş adam öldürdü; yedinci günü de ben döndüm…' Hoca hemen atılmış: 'İyi ki çabuk avdet ettin, yoksa birza daha kalsaydın köyde taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmayacakmış!' demiş (K. D. ss: 149-150).

Koku Alan Komşu

Nasreddin Hoca'nın bir akşam evinde karnı acıkmış. 'Ah ne olur, şimdi naneli bir çorba olsa da içsem' demiş. Tam o sırada kapı çalınmış, komşunun kızı elinde bir boş kâse içeri girmiş demiş ki.

'Anam hasta, sizden bir kâse çorba istiyor'

Hoca bunu işitince:

'Yahu' demiş, 'bizim komşular malihülyadan da koku alıyorlar!' (B. A. S. s: 90).

Öküz

"Hoca'nın kocaman bir öküzü varmış. İri boynuzlarının arası o kadar cazibeli görünürmüş ki 'ah bir oraya binsem' diye sahibine hasret çektirir, rüyalarına girermiş; nihayet bir gün arzusu hasıl olmuş, öküz çayıra uzanıp yatarken Hoca fırsat bu fırsattır demiş, hayvanın alnına atlamış, fakat daha bir lahza yerleşmeye vakit bulmadan bir baş sallantısıyla beyin üstü yere kapanmış; o sırada hali görüp öldü zannıyla ağlayan karısına kendisini biraz toplar toplamaz: 'Vakıa hayli zahmet çektim, çok da zevkini çıkaramadım ama hele arzuma nail oldum ya!' demiş." (K. D. ss: 150-151).

Katırın götürdüğü yere

Hoca merhum kendini mahir süvari addetmiş, haşarı bir katıra binmiş, fakat bakmış ki hayvanın başını bir türlü istediği cihete çeviremiyor, 'nereye efendi?' diye o sırada kendine sual soran ahbabına dönmüş 'katırın istediği yere!' demiş. (K. D. s: 150).

Nasreddin Hoca'nın katırı gibi artık sen onun istediği yere değil o senin istediğin yere gittiğini görerek o zaman zekâna itimat ederdim. (A. P. s: 112).

Aklın varsa göle koş

Nasreddin Hoca bir gün eşeğine çalı çırpı yüklemiş köye dönerken 'acaba' demiş 'şuna bir ateş versem tutuşur mu?' Hemen çubuğunu uzatmış, derhal kuru dallar ateş almış… Biçare merkep sırtında yangın, sağa sola koşar, ne yapacağını bilmezmiş. Hoca bunun üzerine merkebe hitaben arkasından haykırmış: 'Aklın varsa doğru göle koş!' demiş. (S. A. İ. K. ss: 86-87).

Bu gidişle hiç!

Harp zaten Nasreddin Hoca'nın at üstünde kavut denilen şekerli unu yemesi gibi bir şeydir, ağzını atmadan çoğunu yel kapıp götürür. Hocayı bu halde görenler sormuşlar: 'Ne yiyorsun?', 'Bu gidişle hiç!'demiş. (T. Ş. s*: 20*).

Karay, bir başka yazısında da şu fıkrayı nakleder:

Fakat herkesin bildiği şu fıkrayı hatırlatalım: Nasreddin Hoca komşusundan bir kazan ister. Birkaç gün sonra komşusu, kazanı geri almaya gelince Hoca kazanla birlikte bir de tencere verir: "Kazan doğurdu bu da sizin" der. Komşusu sevinerek kazanı da tencereyi de alır gider. Bir müddet sonra Hoca kazanı komşudan tekrar ister. Bu defa komşu kazanı almaya geldiği zaman Hoca "Kazan öldü!" der. "Aman Hoca kazan ölür mü?" diye hayretle soran komşusuna Hoca şu cevabı verir: "Kazanın doğurduğuna inandın da öldüğüne niçin inanmıyorsun? (A. E. B. S. s347).

Nasreddin Hoca, Karay'ın eserlerinde farklı kullanımlarla aşağıdaki şekillerde yer almıştır:

İki Nasreddin Hoca fıkrası, davul, süpürge teneke gibi üç tuhaf kelime bir araya getirilip biraz da üzerine biraz da üzerine tecavüz eklemekle ortaya mizahi bir yazı çıkarmış olmayız. (A. P. s: 198).

Tevekkeli o ciheti pek mükemmel sezen Nasreddin Hoca 'ben senin gençliğini de bilirim! Dememiştir… (İ. H. H. A. s: 387).

Bir eşeğin mütefekkir gözlerinde okudum: 'Ben olmasa idim Nasreddin Hoca yalnız Akşehir ile Sivrihisar arasında değil, şöhret yolunda da yayan kalırdı!' (İ. H. H. A. s: 98; s: 419).

Bana kalırsa Nasreddin Hoca'nın maruf fıkrası gibi 'doksan dokuzu veren biri de verir!' (A. 1. s: 196).

Nasreddin Hoca'nın tabut hakkında dediği gibi: "İçinde olma da neresinde bulunursan bulun!". Müreccahı odur. (A. F. s: 111).

Ondan sonra da tam açlığa alışmak üzereyken Nasreddin Hoca'nın merkebi gibi mürt olacağız. (S. A. İ. K. s: 41).

Nasreddin Hoca'nın meşhur 'ye kürküm ye!" hikâyesi zamanında kürkler samurdandı. (İ. A. s: 154).

Hani Nasreddin Hoca 'karla ekmek yemesini ben icat ettim ama kendim de beğenmedim' demiş. (T. s: 131).

Nasreddin Hoca'nın yatağanla düzelteceği kocaman yanlışları bir tarafa bırakırsak keyif bozucu mesele gazetelerdeki üslup ve gramer ihmalleridir. (B. A. S. s: 138).

Derken sırtı boş giden bir eşeğin üstüne başka bir bulut iner, o bulut da bir insan biçimine girer; hem de kavuklu sarıklı, cübbesini arkasına toplamış, şişman ve babacan bir kadı tipini andırmak şartiyle… Bugüne kadar çizdiklerimizden çok daha karakterli bir Nasreddin Hoca şimdi karşınızdadır. (A. A. ss: 197-198).

Hem de sarıklı, sakallı, cübbesini arkasına toplamış şişman bir köy imamı tipi!

Yahut Nasreddin Hoca! (N. s: 523.)

Nasreddin Hoca gibi siyasiler de ancak düştükleri zaman 'zaten inecektik!' derler. (M. İ. s: 235.)

'Ye kürküm ye', 'kavga bizim yorganın üstüne imiş', 'ipe un sermek' gibi Nasreddin Hoca'ya atfedilen birçok sözlerin hikâyeleri pek meşhur oldukları ve tekrarından vazgeçilemeyeceği için daha asırlarca, kıyamete kadar bile ziyaa uğramayacak. (S. A. İ. K. s: 138).

2.2.3.2.2. Bektaşî

Bektaşî kültürüne dayanarak oluşmuş bit tip olan Bektaşî yalnızca kendi kültür ortamıyla sınırlı kalmayan tüm çevrelerce bilinen ve sevilen bir tiptir. Çünkü Türk insanının sorguladığı ya da sormak istediği hususları dile getirmektedir (Şahin 2010: 257). Eleştirel bir kişilik olarak görülen Bektaşî tipi, hayatı seven, duygulu, şakacı, güleryüzlü ve ölçülü konuşan argo ve tahrik edici söz kullanmayan zaman zaman çözüm yolları da önermektedir (Işık-Erdem 2015: 265). Ancak Hüzeyin Özcan'ın belirlediğine göre Bektaşî fıkralarında argonun azımsanmayacak bir yeri bulunmaktadır

Refik Halid Karay vurgulamak istediği bir konuyu esprili bir dille anlatmak istediği zaman Bektaşî fıkralarına başvurmuştur. Özellikle Bektaşîlerin geleneklere ve dinî anlayışlara yaklaşımları ile ilgili fıkralar Karay için bir malzeme oluşturmuştur. Ramazan ve oruç tutmak bu başlıklardan biridir:

Derviş Ahmet isminde bir Bektaşî fıkarası, yaza tesadüf eden bir Ramazan günü susuzluktan bunalmış, dili damağına yapışmış; tam o esnada da şakır şakır akan bir çeşmeye rastlamış. Dayanmış, hemen avuçlarını açmış, ağzını musluğa vermiş, billur damlaları sakallarından döke döke, göğsünü ıslata ıslata, kana kana içmeye başlamış. Bunu gören birisi: 'Ne yapıyorsun, baba? Utanmıyor musun? Ramazan on

iki ayda bir gelir!' diye çıkışınca demiş ki: 'Ramazan her sene gelir fakat Derviş Ahmet dünyaya bir kere gelir!'. (Ü. N. Ü. H. ss: 198-199.)

Bir mecliste hazır bulunanlardan birine sorarlar:

'Kaç gün oruç tuttunuz?'

'Bir gün!'

Meclistekilerden bir Bektaşî de aynı suale maruz kalınca şu cevabı verir:

'Bu efendi benden bir gün fazla tutmuş' (Ü. N. Ü. H. s: 199).

Sıyamda kaide 'her kim ki hilali görür, oruç tutsun' olduğunu bilen bir Bektaşî, gökte Ramazan ayını görmemek için başı hep yerde yürürmüş. Bir gün yolda yine böyle giderken durgun bir su birikintisinde ayın gayet berrak aksiyle karşılaşmış, kızmış; başını göğe kaldırıp aya hitaben:

'Anladık be mübarek' demiş, 'Ramazan olmuş… Gel de gözümün içine gir' (Ü. N. Ü. H. s: 199).

Bir Bektaşî'ye sormuşlar:

'Orucu mu seversin yoksa namazı mı?'

'Orucu severim'

'Niçin?'

'Mübarek tatlı tatlı yenir de ondan!' (Ü. N. Ü. H. ss: 199-200).

Bektaşî'nin teki Ramazan'da nasılsa tek bir gün oruç tutmuş, sonra mecliste konuşulurken birinin 'Bu Ramazan bir gün orucumu kaçırdım!' diye teessüf ettiğini işitince:

'Kederlenme be imanım' demiş 'o senin kaçırdığın oruç yabana gitmedi, biz tutuverdik!' (Ü. N. Ü. H. s: 200).

Bektaşi'nin yanında herkes oturup Ramazan'dan bahisle 'Ah, on iki ayın sultanı… Keşke senede bir yerine iki defa gelse' deyip dururlarmış. Bektaşi 'inanmam' demiş, 'zira sizler Ramazan çıktı mı bayramlar, şenlikler eder, birbirinizi tebrike gidersiniz. Sevdiğinden ayrılan hiç bayram eder mi? Hem siz bizim bayram ettiğimizi gördünüz mü? Biz ikisini de hoş görenlerdeniz!' (Ü. N. Ü. H. s: 200).

Bir Bektaşi'yi oruç yerken yakalayıp kadının huzuruna çıkarırlar ve oruç tutmamasının sebebini sorarlar. Bektaşi 'seferiyim!' cevabını verir; fakat mahkemede hazır bulunan mahalleli: 'otuz senedir burada oturur, yalan söylüyor!' diye aksine şehadet edince Bektaşi der ki:

'Dünyada yirmi dört saat bile kalacağıma elimde senedim yok a… Ben ahrete seferiyim!' (Ü. N. Ü. H. ss: 200-201).

Ramazan'a dair Bektaşi fıkralarının en meşhuru da mahut 'gâvur oldum kendimi kurtardım; Müslüman oldum seni kurtardım!' hikâyesidir. (Ü. N. Ü. H. s: 201)

Karay'ın alkol almakla ilgili değindiği bir fıkra da şudur:

İşretin yasak edildiği bir devirde Bektaşi dedesi gizlice bir meyhane köşesine saklanıp korka korka rakısını içermiş. Meyhaneci: 'yahu' demiş, 'elbette senin bir evin vardır, rakını orada rahat rahat içsen olmaz mı?' Bektaşi cevap vermiş: 'o senin dediğin Ramazanda olur' (Ü. N. Ü. H. s: 201).

Arsız herifin biri Ramazanda fakir bir Bektaşi tekkesine dadanmış, her iftar vakti gider: 'Sofra Ali'nin imanım hu!' der, sininin başına çökermiş. Şeyh bu hale dayanamamış, bir gün yine herif 'sofra Ali'nin, imanın hu!' deyince baba yemeği hemen ortadan kaldırmış ve demiş ki: 'Sofra Ali'nin erenler ama lokma bizimdir; istersen boş sofrayı yala azizim!' (Ü. N. Ü. H. s: 201).

'İhsan, nedir bu hal, yıkansana!' dediğimiz zaman bize bir fıkra naklederdi:

'Bektaşi'ye yıkan demişler, yooo! demiş. Cenab-ı Hak bizi topraktan halk etti, öyle su ile oynamaya pek gelmez!' (T. s: 8) (H. İ. s: 163).

Çilek ise 'yıkansana!' diyenlere, 'insan topraktan yaratılmıştır, su ile fazla oynamaya gelmez' cevabını veren Bektaşi babasının fikrindedir. (D. s: 178)

Hani Bektaşi'nin biri hamama gitmiş, yıkanmış, fakat parası yokmuş, çıkarken tam kapı önünde 'Ya Rabbi! Ya cebime iki mangır ihsan et, ya şu kubbeyi yık ki çıkabileyim!' diye dua etmiş, duasının ikinci şıkkı kabul olunmuş 'gürr!' diye hamam çökmüş. (A. P. H. s: 60.)

İstanbul şehri, şehirlerin Bektaşi babasıdır. (H. İ. s: 163).

2.2.3.2.3. Bekri Mustafa

On yedinci yüz yıl ortasında yaşamış 'namlı ayyaş' Bekri Mustafa Ağa'dan yola çıkarak İstanbullu ayyaşların sembolü olmuş (Koçu 1961: 2436) bir fıkra kahramanıdır. Zaman içinde bu isim etrafında fıkralar ortaya çıkmış ve halk ağzında bir kişinin ayyaş olduğu anlatılmak istendiği zaman Bekri Mustafa tâbiri kullanılmıştır. Refik Halid Bekri Mustafa'yı şöyle tarif eder:

Bekri Mustafa'nın ruhu şad olsun! Zira merhum rakı değil, şarap içerek o şöhreti bulmuş, sed kanunun neşrine kadar, yıllarca türbesinin kandili sönmez ve ziyaretçisi eksilmez bir mertebeye ulaştırarak şarap sayesinde değme evliyaya müyesser olmamış bir mevkie yükselmişti (A. 1. s: 79).

Karay, alkollü ortamlarda bulunmayı ve bu şekilde eğlenmeyi sevdiği için Bekri Mustafa'yı da bu doğrultuda andığı olmuştur:

Vaktiyle Bekri Mustafa'yı gece yarısı bulut gibi sarhoş yakalamışlar, o zamanın zaptiye kapısına getirip tıkmışlar ve sormuşlar:

-Söyle bakalım, gece yarısı sarhoş olarak sokakta ne dolaşıyorsun?

-Siz bana karışamazsınız ben Yeniçeriağası'yım!

Ne kadar zorlasalar ağzından başka bir cevap alamamışlar. Fakat ertesi sabah bâ-falaka istintaka çekilince bülbül gibi söylemeye başlamış. O zaman:

-Hani, demişler, gece Yeniçeriağası'yım diyordun?

-Efendim, demiş, sabaha karşı ayıldım, istifa ettim! (A. 1 s: 79).

Karay'ın eserlerinde geçen diğer Bekri Mustafa anekdotları şu şekildedir:

Bekri Mustafa bir gün gizlice bir meyhanede içerken bostancıbaşı içeri girer. Bekri hemen şişesini kapar, meyhanenin bahçesindeki havuza atlar. Ağa:

-Bre çık oradan! diye haykırır. Bekri Mustafa der ki:

-Yooo… Buraya sen karışamazsın, kaptan paşa karışır! (A. 1. s: 297).

Eski anekdotlarımız ve fıkralarımız şarap üzerinedir. Bekri Mustafa'nın bile ne içerek o acayip şöhreti yaptığını henüz pek doğru olarak bilmiyoruz. (M. Z. S. G. s: 425).

İkbal sarhoşluğuna gelince, ötekilerden de kötüdür; yedi tane Bekri Mustafa'nın huzuruna razı olacağınız gelir. (D. s: 186).

2.2.3.2.4. Kahramanı Bilinmeyen Fıkralar

Yukarıda tanımı yapılan fıkranın kahramanı belli olmayan sınıfına girenler de Refik Halid'in esprili üslubunu kuvvetlendirmede önemli bir rol oynamıştır. Karay bu fıkraları bir yandan okuyucuyu güldürmek bir yandan da anlatmak istediği fikri değişik bir bakış açısıyla güçlendirmek için kullanmıştır ve bunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Çok az işitilmiş olmazsa, hele kısa tutulmamış bulunursa, yazının kalitesi düşüyor. Zira bildiğimize tekrar gülmek eper zordur. Okuyucudan hafif bir gülümseme koparmak lazımsa onu kafamızdan gelen yeni bir buluşla yapmalıyız. Eski bir fıkrayı hatırlatmakla değil. Çok fıkra bilmek marifet olabilir. (B. G. s: 94).

Karay çocukluğunda öğrendiği fıkraları da hatırlar ve okuyucu ile paylaşır:

İlkmektep çağında iken kıraat kitabında okuduğum bir fıkrayı kırkbeş seneden beri hâlâ hatırımdan çıkaramam. Elinde kapalı bir sahan ile yoldan giden çocuğa 'içinde ne var?' diye sorarlar da 'bilinmesi lazım gelse idi üstünü örtmezlerdi' cevabını verir. (M. Z. S. G. s: 27).

Hoca Hafız Efendi adı ile anılan zat şu mânasız fıkrayı büyük bir hikmet ihtiva edermiş gibi mühim bir eda takınarak anlatmıştı: Bilmem hangi padişah kırda gezerken bir kiremitçi sergisi önünde durmuş ve dükkâncıya demiş ki: 'Kiremitçi, kiremitten kerem et!'. Öteki cevap vermiş: 'Kiremitten kerem olmaz, kerem et de geri git!'. (P. İ. H. s: 53).

Zaman zaman da bildiğini ve özellikle beğendiğini belirtir:

Yine bildiklerimden ve hoş bulduklarımdan bir fıkra da kurdun kuyruğuna dair olanıdır:

İki arkadaş kurt avına çıkmışlar; dağ, tepe, birçok dolaşıp arandıktan sonra, nihayet bakmışlar bir kurt ini, içinde de kurt yavruları... İki avcıdan birisi ine sokulmuş, yavruları yakalamakla meşgulken dişi kurt yetişmiş, hemen ine atılmış, öbür avcı ne yapsın? Derhal kurdun kuyruğundan yakalamış, o çeker, beriki

bırakmaz, toz, duman, in ağzında kıyamet koparmış. İçerideki avcı meselenin farkında değil:

-Yahu diye bağırmış. 'ne toz edip duruyorsun?'

Diğeri şu cevabı vermiş:

*'Kurdun kuyruğu koparsa sen o zaman tozu, dumanı görürsün!' (*S. A. İ. K. s: 140).

Şurup bahsi bana şu fıkrayı hatırlatır: Şurup meraklısı bir adam varmış. Kendi eliyle çilekten, vişneden frenküzümü ve menekşeden sekiz on türlü şurup kaynatır; her birinden bir miktar kaynatarak bir şurup kokteyli yapar; misafirine ikram edermiş. Bitabbi misafirler de bu latif çeşnili, çiçek kokulu kevseri yudum yudum dillerini damaklarına vura vura keyifle ağır ağır içerlermiş. Bir gün mahalle imamı da ziyarete gelmiş, meraklı zat ona da bir bardak sunmuş. Fakat zevkten mahrum bu obur ve açgözlü softa derhal bir nefeste, soluk almaksızın o canım şurubu midesine indirmiş. Bunu gören ev sahibi dayanamamış:

'Be hey adam' demiş. 'Anladık zevkin yok, fakat hiç olmazsa sünnet-i seniyye mucibince üç seferde içseydin. (D. s: 180).

Bir fıkra hatırladım: Vaktile birini idama mahkum etmişler, memleketin âdeti, orada mahkumlar kazığa vurulurmuş. Fakat yerdeki otuz kazıktan birini seçmek hakkı mahkumun imiş; zamanımızdakilere bir kadeh rom ve bir sigara içmek hakkı verildiği gibi… Adamcağız evvelâ birinci kazığa bakmış, beğenmemiş, ikinci üçüncü dördüncü, sırasile kazıkları dolaşır, muayene eder, vazgeçer, bir başkasına gidermiş. Hâkim kızmış:

"Be herif" demiş "ne dolaşır durursun, beyhude zaman geçirirsin?"

"Aman efendim, bırakın dolaşayım, buna kazıktan kazığa ömür sürme derler" (M. Z. S. G. s: 125).

Hoşaf bahsi geçerken de aklıma şu fıkra gelir:

Bir adam misafirliğe gitmiş, hava sıcak olduğundan ortaya eski usul bir kâse buzlu hoşaf getirmişler ve misafire küçük bir kaşık vermişler. Ev sahibi ise kepçeyi eline almış, doldurur doldurur içer ve her içişte 'Oh öldüm' dermiş. Misafir bakmış ki kendi kaşığına ancak bir yudum giriyor ve hoşafın zevki çıkmıyor, karşısındakine:

'Efendi' demiş. 'Hele şu kepçeyi bana ver, bir kerecik de ben öleyim'. (D. ss: 180-181).

Bu da iş mi? Meşhur fıkradaki 'Kırkkilise'yi idare eden bir Manastır'ı idare edemez mi?' diyen kadı efendi gibi koca dünyaya nizam ve intizam veren dâhi, bir küçücük şehri ıslaha muvaffak olamaz mı? (M. K. s: 78).

Valilerimizden 62 tanesi da hakikaten değerli idare âmirleri olabilirler. Malum Kadı'nın, 'Kırk kiliseyi idare eden bir manastırı idare edemez mi?' nüktesini hatırlatacak ehil insanlardır. (A. 3. s: 205).

Kürke ait fıkraların en meşhuru Hoca'nınki olmakla beraber, ikbal ve içki sarhoşluğunun yaptırdığı lütuf ve ihsan vaatlerinin hiçliğini göstermek itibariyle şu fıkra da hoştur:

Eski vezirlerden birisi işret sofrasında iken huzuruna bir iş için mahalle imamı girmiş. İçki tesiri ile cömertlik damarı kabaran paşa kâhyasına demiş ki:

-Yarın hatırıma getir, imam efendiye bir samur kürk hediye edelim!

İmam ertesi sabah kâhyayı bulmuş, zorlamış, efendisinin yanına sokmuş; kendisi de perde arkasından dinlemiş. Kâhya:

-Efendimiz, demiş. İmam efendiye bir kürk vaat buyurmuştunuz.

-Aldırma gece sarhoşlukla öyle bir halt etmişim!

Bunu işiten ve kürk hülyaları ile sabahı eden imam dayanamamış başını perdeden içeriye uzatmış, demiş ki:

Haltı siz gece değil, asıl şimdi ettiniz! (İ. A. s: 158).

Tıpkı kaplumbağa hikâyesi gibi. Bir gün "Bu sene üzüm çok olacak!" demiş. "Nereden bildin?" diye sormuşlar. "Gönlüm öyle istiyor!" demiş (A. F. s: 105).

Bazen de bir fıkra anlatacağı zaman okuyucuyu ortak etmek için 'bildiğiniz gibi, malumdur ya' gibi bir tanıtım cümlesi kullanır:

Hoş bir hikâyedir; çoğunuz bilirsiniz: Vaktile bir beldeye bir adam gelmiş; dünyaya parmak ısırtacak bir marifet yapacağını söylemiş. İş padişahın kulağına gitmiş, irade çıkmış, ahali meydana toplanmış. 'Göster bakalım marifetini!' demişler. Herif ortaya bir çuvaldız dikmiş; sonra yüz arşın uzaktan attığı yüz iğneyi bu çuvaldızın gözünden geçirmiş. Alkışlar! Padişah marifet sahibini huzuruna çağırmış

ve hazinedarına emretmiş. 'Evvela kendisine yüz altın ver!'. Vermişler. 'Şimdi de yatır yüz sopa vur!' Hayrete düşen vezirlerine dönmüş demiş ki: 'Yüz altın verişimin sebebi yaptığı işin hakikaten bir maharet oluşudur. Fakat zekâ ve istidadını böyle saçma faydasız bir işe hasredişi de yüz sopa cezaya değer! (İ. H. H. A. 416).

Çok maruf fıkradır: Anaç balık mini minilerini başına toplamış, oltalardan sıyanet için isimlerini tarif ede ede tarifata girişir, iğnelerin şeklini, şüpheli yemlerin mahiyetini ve kurtulmanın çarelerini anlatırmış… Birden üstlerine bir saçmalı ağdır inmiş… Yavrular:

-Aman ana, demişleri sen bundan bahsetmedindi. Buna ne derler?

-Buna baştan inme derler, çaresi yoktur! Demiş… (A. 1. s: 282).

Malum fıkrayı bilirsiniz: Vaktiyle yazın bile sırtında kürkünü daha doğrusu gocuğunu çıkarmayan daima kış kıyafetinde iş gören bir mezarcı yahut mezarlık bekçisi varmış, neden öyle yaptığını soranlara:

"Buraya her gün şu kadar kişi gömerler, hiçbirinin sıcaktan öldüğünü işitmedim. Hâlbuki çoğunun soğuk alarak hastalandığını, o yüzden öldüğünü söyleyip dururlar!" demiş. (P. İ. H. ss: 180-181).

Fıkra malumdur a, hani mirasyedinin biri bir dalkavuk tutmuş, tecrübe için ilk günü sofrada patlıcan yemeğine bakarak:

-Bu yenir nesne midir? Hiç sevmem! demiş, öteki derhal tasdik etmiş; bire beş katarak patlıcanı yerlere geçirmiş… Ertesi gün bey aynı sebzeden kemal-i hararetle bahsetmiş, hemen bendesi atılmış: 'Hakkınız var efendimiz' demiş 'dünyada bundan leziz sebze yoktur, kırk türlü yemeği olur!' o zaman mirasyedi:

-Peki ama, demiş, sen dün onu zemmediyordun?

-Ben patlıcanın değil, sizin dalkavuğunuzum! (A. 1. s: 63).

Güzel bir fıkra vardır: Vaktiyle dervişandan bir zat dağ tepesinde bir kovuğa yerleşmiş, riyazet ve ibadetle demgüzar olur, ömrünü her türlü menahiden uzak, saf ve sakin geçirirmiş. Nihayet ermişler miyanına girmiş. Şehre indiği bir gün vasıl olduğu mertebeyi halka ispat için tutmuş, dört ucunu bağlayarak başındaki tülbenti dala asmış:

-Getiriniz bana bir tas su! Demiş, getirmişler, bu suyu tülbentin içine dökmüş. Bir damlası yere akmamış! Ötede çedik pabuç yapan bir rint meşrep adam varmış, hemen atılmış:

-Gel derviş baba, demiş, dağ başında riyazet kolaydır, şu benim yerime otur, bak karşıdan yosma bir kadın geliyor, müşterimdir, benim yerime onun ayağının ölçüsünü sen al!

Derviş razı olmuş, kadın eteğinin ucunu şuh bir tavırla şöyle kaldırmış, yumuk ağzını uzatmış beklemiş… Öteki elini uzatmış, an-ı vahitte bütün maneviyatı derinden sarsılmış… Sarsılmasıyla beraber tülbentteki su da derhal süzülüp boşanmış! (A. 1. s: 187).

Meşhur Yahudi hikâyesinde olduğu gibi, 'utanmıyor musun be adam!' diyeceği geliyor ama tıpkı o Yahudi gibi bana 'gören utansın!' cevabını vermesi ihtimalini düşünerek susmayı ve gözümü yummayı tercih ediyorum. (İ. A. s: 202).

Deveye sormuşlar:

- Yokuşu mu seversin, demişler inişi mi?

- Bu ikisinin ortası yok mu, yahut düz başınıza mı yıkıldı demiş… Bu fıkra malumdur. Fakat daha akıllı bir deve aynı suali:

- Yokuşu mu seversin, yoksa inişi mi diye sordukları zaman daha hoş bir cevap vermiş:

-Allah üçünün de belasını versin!

- Canım, demişler biz sana iki sual sorduk, sen üçüne cevap veriyorsun, üçüncüsü nedir?

- Düzü unuttunuz mu demiş. (A. 1. s: 35).

Adamın biri mahalle aktarına gitmiş. 'Birader' demiş bana müleyyicane bir ilacın varsa ver'. Aktar bir toz uzatmış Fakat üç gün sonra adamcağız tekrar dükkânın önünde: 'aman birader ilacın fazla tesirli çıktı, harap oldum. Önüne geçecek başka bir ilaç isterim' Aktar yine bir toz uzatmış. Üç gün sonra adam yine karşısında: 'Aman birader tıkandım kaldım, ölüyorum. Sende ikisi arası bir ilaç yok mu? Dükkâncı başını sallamış ve demiş ki: 'Öyle bir ilacım olsaydı adam olurdum, mahalle kenarında aktar değil!' (İ. H. H. A. s: 42).

Refik Halid, Hristiyan kültürüne ait fıkralara da yer vermiştir:

Bir papaz çömezi nasılsa yolunu bulmuş, kendisini bir köye papaz tayin ettirmiş. Fakat ömrübillah vaftiz nedir görmemiş, öğrenmemiş, yapmamışmış. Talihsizliğe bakın ki köye vardığının haftasında önüne, vaftiz edilmek üzere yeni doğmuş bir sürü çocuk dizmişler. Yeni papaz eline bunlardan birisini almış, evirmiş çevirmiş, nihayet sıcak suya baş aşağı daldırıvermiş. Çıkarmış ki yavrucak haşlanıp boğulmuş… Hiç istifini bozmamış çocuğu anasına uzatmış:

'Bunun işi bitti' demiş. 'Bir başkasını verin!' (S. A. İ. K. ss: 145-146).

Yeni evlenmiş bir genç kadın köyün papazına başvurmuş ve kocasının kendisine fazla düşkünlüğünden, gösterdiği muhabbet çokluğundan şikâyette bulunmuş. Papaz da herifi çağırmış, imsak perhiz tavsiyeleri vermiş; adamcağız da bu tavsiyelere riayet etmeye çalışacağı vadiyle çıkıp gitmiş. Fakat delikanlı ertesi günü, seher vakti, papazı yakalayıp acele evine götürmüş; mevsim yazmış, yeni gelin bahçede, bir yeşil çardak altında, üstünden yorganı atmış, saçlar darmadağınık, göğüs bağır meydanda uyuyormuş.

Papaz manzaraya şöyle bir bakmış, bakmış da kocaya dönmüş:

'karının yanına girecek misin?' demiş. 'yoksa ben gireyim mi?' (S. A. İ. K. s: 146).

Karay'ın yer verdiği diğer fıkralar da şunlardır:

Kadının biri oğlunu kebeci çıraklığına vermiş; oğlan hem pek haşarı hem de ukala dümbeleğiymiş. Bir hafta geçmemiş, evine dönmüş. Anası sormuş:

'Neye geldin?'

'Zanaati öğrendim de ondan geldim'

Usta dükkânda meraka düşmüş kadını bulmuş:

'Yahu' demiş 'senin çocuk artık gelmez oldu!'

'Gelip de ne yapsın, artık o zanaati öğrendi'

'Allah Allah nasıl öğrenmiş bakalım anlatsana!'

'Direğe yünü sararsın, tekme ile yuvarlarsın, olur bir kebe…'

Usta gülmüş:

'Hay piç kurusu hay' demiş. 'Kendisi öğrendikten başka anasına da öğretmiş!' (S. A. İ. K. s: 147).

Bir kadın ölen kocasının cenazesi başında, âdet olduğu üzere hafıza Yasin suresini okutturuyormuş fakat her durak yerinde bir Allah'ın kelâmını keser:

'Hoca efendi' dermiş 'bu surede bir türceun vardı, okumadın!'

Hâfız cevap vermez, tahammülü tükenmekle beraber sırasını beklermiş. Nihayet surenin sonu ve turceunun yeri gelmiş. Hoca Kur'an'a devamla ve Türkçe cevabını Arapçaya karıştırarak usul ve tecvid ile şöyle okumuş:

'Acele etme be hatun! İşte geldi turceun' (S. A. İ. K. s: 147).

Bir köylü çocuğu medrese tahsili yapmak için şehre gitmiş ve sıla maksadıyla köyüne döndüğü zaman artık Türkçesini küçük görüp hep Arapça kelimelerle ve tecvid âhengiyle konuşmaya başlamış. Bir gün oturduğu odaya bir köpeğin girip kenarda duran hamuru yutmaya koyulduğunu görünce –yerinden kalmayı softalık azametine yediremeyerek- anasına uzaktan birkaç kere seslenmiş.

'Ya Ümmi vahit kelp dahilen derunen eklerleyor hammuri!'

Anası sanmış ki, oğlu ders okuyor… O perde perde yükselip seslendikçe kadıncağız da içinden şöyle söylenirmiş:

'Rabbim kem gözden esirgesin, hele bakın gürül gürül ne de güzel okuyor'' (S. A. İ. K. ss: 147-148).

Kaymak fıkrasında olduğu gibi… Bir hanıma sormuşlar:

Kayak sever misiniz?

Aman demiş bayılırım

Çok hazzettiğini sanarak önüne bir tabak kaymak getirmişler; görür görmez şakadan düşüp bayılmış. (D. s: 72).

Agop Ağa isminde birisi ölmüş. O memlekette ölünün değerliliğinden bahisle cenazesi arkasından ağlamak âdetmiş ama Agop Ağa'nın hiç kimse bir meziyetini hatırlayamıyormuş. Cömert, güzel, cesaretli, bilgiç, işgüzar, iyi yürekli, hülasa bir şeycik değil mi? Karısına sormuşlar:

'Ne diye ağlayalım?'

Kadın da düşünmüş, taşınmış, kocasının tek fazileti, meziyeti, marifeti yok ki söylesin… Birden hatırına gelmiş lisanının hususi şivesiyle demiş ki.

'Eve döndiyse merdivenleri dörder dörder atlar idi!'

'Ah Agop Ağa! Vah Agop Ağa! Merdivenleri dörder dörder atlayan Agop Ağa!' (S. A. İ. K. s: 149).

Köylünün eşeğini kurt parçalamış. Adamcağız kurdun arkasından şöyle söylenirmiş:

'Bir gün sen de öleceksin ama neyleyim ki ben yaya kaldım!' (S. A. İ. K. s: 149).

Bir fakir köylünün azgın bir keçisi varmış; kasabaya giderken hayvanı sağlam bir kazığa bağlayarak kulübesinin içinde bırakırmış. Bir gün dönmüş ki, keçi kazığı sökmüş, odada ne varsa kırmış, yemiş, içmiş, dökmüş, dağıtmış, hülasa yangın yerine çevirmiş. Köylü bu manzara karşısında:

'Hay şeytan hay, bak ne yapmış?' diyecek olmuş; şeytan hemen köşeden görünmüş:

'Vallahi' demiş, 'ben keçiye ne yapacağını öğretmedim; yalnız kazığını gevşettim!' (S. A. İ. K. s: 150).

Eskiden –bugünkünden başka şekilde- bir kul alımı satımı hüküm sürdüğü sırada, zevkine düşkün yaşlı bir zat, ikide bir esir pazarına gider, en seçme güzellerden bir tanesini alıp beraberinde eve döner ve akşam işinden avdet eden genç oğlunu işaret ederek taze halayığa:

'Öp kardeşinin elini!' dermiş.

Zavallı genç karşısına dizilen bu sayısı tükenmez nazenin kardeşlere, yetişemeden kardeş oldukları için sataşmaya cesaret edemezmiş.

Bir gün efendi baba, yeni satın aldığı halayığı, nasılsa kendinden evvel pazardan eve yollamış. Genç, hüsn-i tesadüf evde bulunuyormuş, fırsatı kaçırmamış ve biraz sonra kapı çalınıp da aksakallı peder, çehresinde neşe, ziyafete hazır, içeri girince hemen halayığı öne sürmüş ve ona şu emri vermiş:

'Öp babanın elini!" (S. A. İ. K. ss: 150-151).

Bu fıkra şudur: Adamın biri soğuk kış günü ahbabını ziyarete gitmiş kendisine Punç ikram etmişler, pek beğenmiş, ne ile yapıldığını sormuş. 'çayın içine bir kadeh konyak koyar; bir dilim de limon atarsınız olur' demişler. Adam evine dönünce hemen karısına seslenir:

-Hanım çabuk bana çay yap!

-Çay yok!

-Öyleyse bir kahve pişir, bir kadeh de Konyal getir!

-Konyak bizde nerede, rakı var ya…

-Rakı olsun, limon da isterim!

-Limonumuz kalmadı sirke getireyim

-Peki!

Kahveye bir kadeh rakı dökmüş, üzerine de sirke gezdirmiş ve punç niyetine içmiş… (İ. A. s: 22) (A. 1. ss: 41-42).

Fıkra malumdur*: Gizli ilimler öğrenmek üzere bir hoca yanına verilen oğluna elinde sakladığı tesbih tanesini göstermeyerek babası sormuş: 'Bil bakalım nedir bu?' Genç demiş ki 'Yuvarlak bir şey ortası delik olduğuna göre değirmen taşı!' Hocası imtihan sırası mecliste imiş: 'Ne yapayım' demiş 'ben oğlunuza ortası delik ve toparlak olduğunu öğrettim ama kendisinde değirmen taşının avuca sığmayacağını anlayacak kadar idrâk yok!*' (İ. H. H. A. s: 38).

Döviz işi softanın va'zına döndü. Hani camide başka kadınlara süsten feragat feragat tavsiye ederken kendi karısının şatafatını ileri sürenlere:

*"Bizim hasbaya yakışıyor!" demiş. (*A. 3. s: 197).

Hani maruf bir fıkra vardır: Mahrûkîzadeler ailesinden bir zatın konağı yanmış, pürtelâş bâb-ı hükümete koşmuş, kapıdan girer girmez recûl-i asr gülmüş:

-O buyurunuz bakalım, İki Kavrulmuş Bey! Demiş. (A. 1. s: 194)

Hani bir dilenci ağniyadan birine:

-Beş on lira ver hacca gideceğim! demiş, o da:

-Fukaraya hac caiz olmaz! Deyince

-Ben senden sadaka istiyorum, fetva değil! Demiş. (A. 1. s: 40).

Hani meşhur fıkradır, çocuğun biri anam ölsün de babam genç bir kadın alsın, yüzüm gülsün diye dua edermiş; aksi çıkmış babası ölmüş, anası kocaya varmış, işi ters olmuş. (S. A. İ. K. s: 57).

Hani herifin biri meyhaneye girmiş. "Rakı isterim ama sert olsun!" demiş. Meyhaneci küp dibinde yere yuvarlanıp yatan dört beş sarhoşu göstererek: "Nah" demiş, "mostrası meydanda". (M. İ. ss: 37-38).

Fakat maruf bir fıkra vardır. Vaktiyle bir adamı idama mahkûm etmişler; âdet-i belde iktizasınca orada mahkûmlar kazığa vurulur imiş. Fakat siyasetgâhtaki otuz kazıktan birini intihap hakkı mahkûmun imiş. Adamcağız evvela birinciye bakmış beğenmemiş, ikinci, üçüncü sırasıyla kazıkları dolaşmağa, muayeneye başlamış. Hâkim kızmış:

-Herif, demiş, ne dolaşır durursun?

-Aman efendim, demiş, bırakın dolaşayım, buna kazıktan kazığa ömür derler! (A. 1. s: 283)

Hani hırsızın biri bir türbenin sandukasına örtülü kıymettar şallara göz koymuş. Bir fırsat gözetlermiş. Derken mahallede çıkan bir yangından istifade ederek içeriye sokulmuş, fakat tam işini göreceği sırada ahali türbenin etrafına toplanmışlar, mahallenin halâs ve selameti için alevlerin ışığı altında kadın, erkek, çoluk çocuk dizilip medfundan istimdada başlamışlar. Hırsız bakmış ki yakalanacak hemen sandukanın altına girmiş. Girmiş ama ateş de türbenin saçağını sürmüş. Halk oralarda değil, hâlâ mahallelinin maneviyatla kurtulacağını ümid ederek duada devam ederlermiş. Hırsız diri diri yanacağını anlamış, canını kurtaramak lâzım fakat şalları da bırakmak istemiyor, ne yapsın, aklına bir hile gelmiş, sandukayı sırtlamış, yerinden doğrulmuş, açık kapıdan dışarıya doğru yürüyüvermiş. Halk lâl ve hayran korku ve haşyet içinde arkasından bağırırlarmış:

-Bizi bırakıp da böyle nereye a devletli?! (A. 1. s: 262).

Tasma üzerine bir hikâye daha vardır: Şeytan elinde yüzlerce yular ve tasma giderken bir adama rast gelmiş; adam meraklı imiş, sormuş: 'bu tasmalar nedir? Ne işe yarayacak?

Şeytan da demiş ki: 'Bende herkes için bir tasma vardır, boynuna geçirir, istediğim tarafa çeker sürüklerim…'Adam: 'Hani benimki, göster bakayım!' deyince şeytan gülümsemiş: 'Senin gibileri ben tasmasız da götürürüm!' demiş. (A. 1. s: 177).

Vilayetlerden birinde eşraftan birinin damadı, bayram münasebetiyle kayınpederinin elini öpmeğe gelir, kayın peder de yanında yer gösterir, biraz sonra misafirler sökün ederler, her yenisi geldikçe hane sahibi 'hoş geldin şöyle buyur' der ve damadına 'sen de azıcık aşağı geç, ağa otursun' emrini verir. Nihayet damada kapının yanındaki son iskemle düşer. Ne yapsın kalkar: -Ne o gidiyor musun?

-Ne yapayım peder efendi, işimiz bir hoşgeldine kaldı! (A. 1. s: 197).

Adamın biri servetine tamahen yaşlı, kör, kötürüm ve kambur bir kadınla evlenmiş… Aziz ehibbasından biri dayanamamış:

-Canım, demiş, bu yekçeşm mahlûku da niye aldın?

-Fena mı, diye cevap vermiş, kabahatlerimin yarısını görmez!

-İyi ama ayağı da sakat…

-Daha âlâ bir tarafa çıkmaz.

-Peki, kamburuna ne diyelim?

-Artık o kadarcık da bir kusuru olmasın m? (A. 1. s: 60).

Merkep, horoz, köpek toplanmışlar; baş başa vermişler; bu böyle olmaz bir yer beğenelim, orayı şenletelim, şunu bunu toplayalım, köy kuralım demişler. Horoz ötecek, köpek havlayacak, merkep anıracak, dağlar dereler sesleriyle şenlenecek ve bunu duyan gelecek, onlara iltihak edecek… Muvafakat hasıl olmuş, bir orman kenarı seçilmiş, hazırlanmışlar. Derken bir tilki görünmüş, horoz misafir geldi manasına bir ötünce merkep koşup çifte atmış, köpek öteden yetişip kuyruğunu kapmış, bir kıyamettir kopmuş… Tilki vartayı atlatınca uzaktan sormuş:

-Siz buraya ne yapmak için toplandınız?

-Dağı şenlendireceğiz, demişler.

-Sizde bu huy varken güç şenlendirirsiniz, demiş… (S. A. İ. K. ss: 88-89).

Meşhur Karakuş'un oğlu bin kuruşa katır almış; babasına söylemiş, bedelini istemiş; fakat Karakuş'un o gün nekesliği üzerinde imiş, bu bedeli çok bulmuş, vermemiş. İşe çocuğun lalası müdahale etmiş:

-Aman efendim, demiş, biz onu bin kuruşa değil, dokuz yüz doksan kuruşa aldık!

-Ha o başka, öyle ise hazinedara söyle de versinler! (A. 1. s: 195).

Gayet abus, şedit, huysuz bir zengin, konağında hizmetkârları tir tir titreşirler, işten vakit bulup da şöyle bir dakika geçirmeye imkân bulamazlar, gülüşüp söyleşemezlermiş…İşte bu zengin, kâhyasıyla beraber esir pazarına gitmiş, güzel bir cariye göstermişler, muayene etmiş, sonra demiş ki:

İyi, âlâ ama dişleri biraz bozukça… Güldüğü zaman fena görünecek!

Kâhya hemen söze karışmış:

-Aman efendim, demiş, ne zararı var devlethanenizde ona gülmek müyesser olmaz ki… (A. 1 ss: 66-67).

Hani çocuğun birine hocası sormuş:

- Dörtten dört çıkarsa ne kalır? demiş. Çocuk cevap verememiş.

- Canım demiş dört kuruşun olsa da bu dört kuruş da düşse cebinde ne kalır?

- Kuruşların düştüğü delik! (A. 1 s: 65).

Hani hocanın biri imtihanda çocuğa:

-Şu harfin adı nedir? emiş de yavrucak heyecanla

-Şeklini pekâlâ biliyorum ama adı dilimin ucuna gelmiyor! demiş. (A. 1. s: 69).

Hani değirmencinin biri muharebeye giderken eli piştovlu Türk Beyi'ne imrenmiş, onu yerine bırakıp cenge kendi gitmiş de sonra kafasından vurulmuş, hekimler başucunda istişare ederler, 'beynine dokunduysa tehlikelidir' derlermiş. O zaman herif yerinden doğrulmuş: 'merak etmeyin efendiler' demiş 'benim kafamda beyin ne arar, beyinlisi değirmende kaldı'. (S. A. İ. K. s: 86).

Vaktiyle şahın çirkin bir nedimi varmış, onun yanından en çirkinler latif ve nefis kalırmış… Bir gün bu nedim seyahate çıkmış, avdetinde kendisinden daha çirkin birisini getirip huzura takdim etmiş:

- Efendim, demiş, bu adamın bana pek büyük bir iyiliği dokundu, ihsanınıza nail olursa kölenizi minnettar etmiş olursunuz!

Şah beş on kese altın attıktan sonra sormuş:

-Ne gibi bir iyilik bakalım, demiş, anlat!

-Ona baktıkça 'benden beteri varmış!' diye teselli bulurum, daha büyük iyilik mi olur? (A. 1 s: 73).

Vaktiyle bir mücrim idama mahkûm olur, tam asılırken hâkimin ayaklarına kapanır:

-Aman efendim, der, üzerinizde benim hakkım vardır, pederim komşunuzdu!

-Ya öyle mi adı neydi?

-Ben şimdi korkumdan kendi adımı unuttum, babamınkini nereden hatırlayacağım! (A. 1. s: 69).

Kamburun birisi Perşembe gecesi hamama gitmiş, yıkanırken etrafını cinler almış. 'Çarşambadır, Çarşamba!' derlermiş, bu da onlara uymuş 'Çarşamba!' diye beraberce raksetmişler tutup kuleye fırlatmışlar, bir de yere inmiş ki kamburu yukarıda kalmış, yükünden kurtulmuş! Hemen macerasını diğer bir kambura anlatmış, o da kalkmış hamama gitmiş, fakat doğru sözlü bir adammış, cinler 'Çarşambadır Çarşamba!' dedikçe o 'Hayır nasıl olur perşembe' dermiş, nihayet onu da kubbeye fırlatmışlar yere inmiş ki diğerinin kamburu da sırtında… (A. P. H. ss: 68-69).

Delinin biri hamamda eline bir ustura geçirmiş şuna buna sallarmış, müşteriler hep kaçmış, içeriye girmek kimin haddine, hamam sahibi başını kapıdan uzatıp 'Arslanım, yiğidim vazgeç bu şakadan…' diye yalvarır yakarırmış fakat deliye nasihat kâr eder mi? Bir türlü güzellikle meramını anlatamazmış, tam o esnada kapıdan zil zurna sarhoş bir müşteri girmiş, hamamcı:

'Aman' demiş 'nafile soyunmayın içeride deli var, elinde bir ustura herkese saldırıyor'!

Herif hiç aldırmamış 'Sen karışma' demiş, sellemehüsselam içeriye dalmış ve deliye birden bağırmış:

'Ulan elindeki ne?'

'Ustura…!

'Gel öyleyse şu sakalımı traş et!' Ve oturmuş, korkudan şapır şapır titreyen deliye sakalını bir güzel traş ettirmiş! (A. P. H. s: 69).

'Gel canımı al!' diye çağırıp da karşısında ölüm meleğini görünce: 'Sırtıma şu yükü koyuver!' diyen ihtiyar bütün insanların hissiyatına tercüman olmuştur. Ölmemek için kahır ve cefa çekmeye kim razı olmaz. (G. S. s: 105) (T. Ş. s: 160).

Tıpkı şu fıkradaki gibi: Adamcağızın biri konuşurken meramını izaha bir türlü muvaffak olamaz, biteviye 'demek isterim ki…' sözünü kullanırmış. Bir gün tahammülü tükenen muhatabı dayanamamış, çıkışmış: 'diyemedikten sonra kaç para eder? (B. G. s: 57).

Hani adamın biri, kıt zamanı, bir hana girmiş. 'Hancı' demiş, 'yoğurt yumurta isterim, baldan da haberin olsun!' Hancı biraz sonra bir parça kara ekmek ve bir baş soğanla dönmüş: 'İşte soğan' demiş. 'işte ekmek, halden de haberin olsun!' (G. S. s: 117-118).

Hani çingenenin biri karlı havada, balık ağı gibi delik deşik olan çergisinden parmağını dışarı uzatmış da: 'Açıkta olanlara Allah acısın!' demiş. (A. P. H. s: 101).

2.2.3.3. Halk Hikâyeleri

Köy odalarında, kahvehanelerde bir anlatıcı tarafından anlatılan, bir takım tarihî kişiliklerin, âşıkların, halk arasında meşhur olmuş kahramanların maceralarını, aşk öykülerini dile getiren anonim ürünler (Karataş 2011: 232) olan halk hikâyeleri, göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk ürünlerinden olup aşk, kahramanlık gibi konuları işleyen, kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hin-İran olan büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatılardır (Artun 2012a: 137). Destanlar dönemimin sonunda ortaya çıkan halk hikâyelerinde tarihsel olayların daha az olması, nazım nesir karışık bir yapının bulunması-ki bu diğer halk edebiyatı türlerinden ayıran en belirgin şekil özelliğidir (Bozdoğan 2013: 13), Zamanla nesir kısmının ağırlık kazanması olaylar ve kişiler bakımından gerçeğe daha yakın olması bunları destanlardan ayıran önemli özelliklerdir (Albayrak 2012: 79). Pertev Naili Boratav'a göre "Halk hikâyeleri, destanîleşmiş masallardır veyahut da destanîliklerini kaybetmiş, masallarla çok karışmış destanlardır (Boratav 2016: 21).

Halk hikâyeleri konu bakımından biçim ve hacimleri bakımından sınıflandırılabilecekken (Boratav 2002: 15), Dede Korkut ve Köroğlu gibi eski Türk geleneklerinden beslenen, Battal Gazi ve Ali Cenknâmeleri gibi İslâmiyet'in etkisiyle konusunu dinden alan ve Kelile ve Dimne, Şehnâme gibi İran-Hint kaynaklarından

beslenenler olarak da üçe ayrılabilir (Güzel-Torun 2008: 221). Ayrıca aşk, derebeyleri ve aşiret beyleri, eşkıya ve diğer konular gibi başlıklar gibi bir tasnif de yapılmaktadır (Boratav 2002: 90-91).

Halk Hikayeleri ile ilgili ayrıntılı bir tasnif, Çolak'a ait olup, konuları bakımından, coğrafi yayılışlarına göre, kaynaklarına göre olmak üzere halk hikayeleri üç aşamalı olarak tasnif edilmiştir.Konuları bakımından halk hikayelerini; *Aşk hikâyeleri, kahramanlık hikâyeleri, aşk ve kahramanlık hikâyeleri* olarak tasnif ederken, Coğrafi yayılışlarına göre halk hikayelerini; *Sadece belirli bir coğrafî bölgede bilinen halk hikâyeleri, Türk Dünyası'nın bir kısmında bilinen halk hikâyeleri, Türk Dünyası'nın tamamında bilinen halk hikâyeleri* olarak tasnif eder. Son olarak da kaynaklarına göre halk hikâyelerini*; Türk Kaynağından gelenler, İran-Hint kaynağından gelenler, Arab-İslâm kaynağından gelenler* olarak tasnif eden Çolak, halk hikâyelerini âşıklar tarafından tasnif edilerek nazım-nesir karışık söylenen ve hikâyelerin anlatım ve tasvir bölümleri mensur, konuşma ve heyacan ifâde eden yerleri ise manzum olduğuna dikkat çeker (Çolak 1994: 5).

Genel olarak fasıl, döşeme, asıl konu, sonuç ve dua, efsane gibi beş bölümden (Albayrak 2007: 11-12) meydana gelen Türk halk hikâyelerin en çok bilinenleri Kerem ile Aslı Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi aşk hikâyeleridir.

2.2.3.3.1. Zaloğlu Rüstem

Refik Halid Karay'ın eserlerinde halk hikâyeleri doğrudan yer almamakla beraber bu hikâyelerinin kahramanlarından sıkça faydalanılmıştır. Bu kahramanlardan biri Zaloğlu Rüstem'dir. Rüstem, Firdevsî'nin Şehnamesi'nde destanlaştırılan İran tarihinin efsaneleşmiş ünlü kahramanı, pehlivanıdır. Babasının ismi Zal olduğundan bu isimle anılır. Zaloğlu cesaretini yine bir başka masal kahramanı olan Anka kuşundan alır; bu kuş aynı zamanda Rüsteme'e gaipten haberler de verir (Gökçimen 2010: 173) Zaloğlu Rüstem, Refik Halid'in eserlerinde bu özellikleriyle benzetme ya da mukayese amaçlı kullanılmıştır:

*Bu Bizim Hayatımız'*da Mazlum, Hüsniye'nin kendisinden olan çocuğu hakkında bilgi aldığı hizmetçi, Hüsniye'nin yeni evlendiği kocası hakkında da şununları söyler:

"Çocuğu var mı şimdi Hüsniye'nin?"

"Var ya Küçük Bey'ciğim, var elbette... Ama eksik doğdu. Yedi ayda. Görseniz yedi aylık olduğuna inanmazsınız; tosun gibi! Sütü gür kızcağızın… Kocası da cahil ama enine boyuna bir delikanlı. Zaloğlu Rüstem sanki!" (B. B. H. s: 117).

*Bu Gazeteciler'*de de okuyucuların, gazete yazarını nasıl ve hangi sözlerle teşvik ettiğini şöyle ifade eder Karay*:*

"İlk hamleleriniz şayet keskin ve dikkati çekecek, seyre değecek kadar hünerlice olduysa ulu orta kendilerini meydana atmaktan çekinen okuyucu sesleri, takdirleri başlar arkanızdan yükselmeğe:

-'Aferin! Bravo!' 'Aslansın delikanlı' Zaloğlu Rüstem'sin pehlivanım!', 'Seni doğuran ana övünsün', 'Yaşa! Varol' (B. G. s: 112).

Fransız bakanların Fransız meclisince nasıl sorguya çekildiğini ve nasıl zor durumda bırakıldığını ve bu baskılar karşısında bir bakanın nasıl güç duruma düşeceğini anlattığı *Aydede*'de çıkan bir yazısında Zaloğlu benzetmesi yapar:

"Kaldı ki Fransız nazırının başında bir mebusan meclisi mevcuttur; insanı öyle sigaya çeker, öyle terletir, yorar, anasından emdiği sütü burnundan getirir ki Herkül'üm, Yavuz'um Zaloğlu Rüstem'im diyen bir adam bile buna güç dayanır". (A. 2. s: 106).

Dişi Örümcek'te Hayati, yerli Arap Ebu Ali'yi görünce kapıldığı telaşı Ebu Kasım mukayesesi ile yapar:

"Baktı ki Ebu Ali karşısında… Evet eski kavas Ebu ali. Fakat neden sonra tanıyabildi. Vücut ve çehre züğürdüEbu Kasım onun yanında Zaloğlu Rüstem sayılabilirdi. (D. Ö. s: 189).

2.2.3.3.2. Yaygın Bilinen Halk Hikâyesi Kahramanları (Leyla-Mecnun/Ferhat-Şirin/Aslı-Kerem/Tahir-Zühre)

Yukarıda sayılan aşk hikâylerinin kahramanları da Refik Halid için malzeme teşkil etmiştir. Çocukluğundan itibaren bu kahramanlara ait anlatılarla büyüdüğünü

Çocukluğumuzda bir erkeğe ve bir kadına kolayca âşık demezlerdi. Zira Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre aşkın mikyası ve âşıkın tarifi idi. Şimdi sıpınişi aşk adı verilen vakalar, edepsizlik, kudurmuşluk, itlik, külhanbeylik, ırz düşmanlığı gibi isimlerle anılırdı. (D. K. s: 206).

cümleleriyle açıklar. *Nilgün*'deki başkarakter Ömer'in ağzından da benzer görüşleri dile getirir:

Çocukluğumda -şimdi düşünüyorum da- bir erkeğe ve bir kadına kolayca âşık demezlerdi. Zira aşkın mikyası o devirde Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre idiler. (N: s: 513).

Karay çocukluğunda okuduğu kitap ve gazeteleri anlatırken halk hikâyesi basma kitaplardan söz eder ki bu dönemde bu tarz halk hikâyelerinin kitaplar aracılığı ile nisbeten geniş sayılabilecek kitleler tarafındna okunduğuna işarettir.

Bir aralık –zannederim 12-13 yaşlarını bulmuştum- Sahaflar çarşısından Kerem ile Aslı-Ferhat ile Şirin, Acem basması denilen kitaplar da almıştım; başına evdeki dadı, bacı, besleme, sütnine, gibi ümmî kadın ve kız tayfasını toplayıp yüksek sesleokumağa çalışmıştım. (P. İ. H. s: 148).

Üç Nesil Üç Hayat'da Abdülhamid dönemini anlatırken şu anekdota yer verir:

Romanlar, piyesler bu asırda aşklar üzerinde kuvvetli tesirler yapıyordu; Fakat Kerem ile Aslı ve Ferhat ile Şirin henüz nüfuzunu kaybetmemişti. O kadar ki bu halk masalı kahramanlarının sonunda birbirlerine hasret gitmeleri yüzünden Karagöz oyunlarında bir iki âşık delikanlı dayanamamış, bıçaklarını çekip kendi yüreklerine sokuvermişlerdi (Ü. N. Ü. H. s: 52).

*Bir Avuç Saçma'*da ilk aşklarından bahseden Refik Halid sekiz yaşında Göztepe'de taş mektepde tandığı kız çocuğu için şu satırları yazar:

Göztepe'de bir taş mekteb vardı ki civar sayfiyelerinin bütün kibar çocukları oraya giderdi ve akşamüzeri kapısında midilliler, sepet arabalar ve kupalar beklerdi. Kız erkek beraber okurduk. Onu bu yenisini Leyla ile Mecnun efsanesinde olduğu işte böyle mahalle mektebinde tanıdım ve sevdim (B. A. S. s: 131).

Karay, *Sonuncu Kadeh* adlı eserinde bu kahramanları şöyle analiz eder:

Ya müfrit âşıklar akıl hastası mıdırlar?

Halk masalları o cihetli pek mükemmel belirtir, hanımefendi. Mesela yalçın kayaları delen Ferhad ile sevgilisinin dizine başını dayadığı için teması muhafaza pahasına otuz iki dişini söktüren Kerem basbayağı birer delidir; hem de katil deli.

Ne gibi? Anlayamadım.

Gayet açık. Birincisi kendisine sevgilisinin öldüğü haberini getiren fesatçı kocakarıyı bir kazma darbesiyle yere cansız serer, arkasından kendi canına kıyar.

Ya Kerem?

Daha müthişi odur, bir kundakçıdır. Zira maşukasıyla gerdeğe girdiği gece elbiselerini tutuşturarak kızla beraber yanar. Büyülü gömleğin ateş alması keyfiyeti bir tevildir. Efsaneleri bırakalım, hakikat dünyasında da o gibi vakalar olmuyor mu? Evlendikleri gece azgın bir cinsi sapıklık yüzünden gelini öldürenler çok görülmüştür, sonra intihar edenler de…

Peki Leyla ile Mecnun tipleri?

Leyla iradesiz bir kızcağızdır. Mecnun ise bütün arazı ile bir melankoliktir. Azılılar grubuna girer, tıbbın inhitat diye tarif ettiği ruh hali içinde, saç sakal birbirine karışmış, kılık kıyafet sıçanlara ziyafet, dağlarda, sahralarda tek başına dolaşır, şiirler okur, hayvanlarla haşır neşir olur ve konuşur. Muhakkak ki tansiyonu düşük, kanında beyaz kürecikler eksik, bünyesi lenfavi idi biçarenin…

Ama bunlar masal beyefendi!

Hakikatte benzerlerine bakılarak uydurulmuş masallar, adeta tıp edebiyatından ciddi örnekler, bu masallardaki iki tipe göre iki Âşık vardır. Biri Ferhad gibi –Frenkçe agitation, Osmanlıca teheyyüc, Türkçe heyecanlanma- coşma halindeki azgın deli. Öbürü Kerem misali depresion inhitat halindeki çökkün deli. (S. K. ss: 96-97).

Benzer biçimde halk hikâyelerinde geçen aşk kahramanlarını da bazen sadece erkek tiplerini bazen de hem erkek hem kadın tiplerini anarak eserlerinde kullanmıştır:

"Evet, hele kızlarda ahlar, oflar, iç çekmeler, göğüs geçirmeler, dalgınlık, tenha yerlerde ve kırlrda dolaşmlar, insanlardan kaçış. Bütün bunlar Mecnun'un mübtela olduğu hastalığın artmayan ve kısa zamanlarda muhakkak şifa ile nihayetlenen şekilleridir. Ferhad'ın mübtelası olduğu müthiş illet de o sizin aklı başında dediğiniz Aşıkları hafifinden epeyce sarsar" (S. K. s: 98).

Sonuncu Kadeh'teki bu tanımlamaları yine aynı romanda geçen ve aşkın derecelerini betimlerken kullandığı farklı bir Ferhad tasviri takip eder:

Beşincisi artık Ferhad mertebesine yaklaşır, işi intihara, cinayete kadar götürür, yani çıldırır. (S. K. s: 99).

*Nilgün'*deki Ömer için de 'Hak âşığı' tanımlaması yaparken halk hikâyeleri tiplerinden faydalanır:

*Artık tam manasıyla bir şark masalı kahramanı idim Binbir Gece hik*âyelerindeki, *Leyla ve Mecnun, Kerem ile Aslı efsanelerindeki erkek tipi… Sevgilisini arayan Hak âşığı! (N. s: 324).*

Bu hak âşıklığı *Kadınlar Tekkesi*'nde şeyh Bâki'nin Gürcü kızı Neşide'ye olan tutkusunu anlatmak için Neşide tarafındn da kullanılır:

"Muhakkak ki beni delicesine seviyor. Mecnun olup çıkmış. Gönlüne meram anlatamıyor. (.)Daha derin bir tarafı vardı. Leyla ile Mecnun'larda bütün o hikâyelerde anlatılanlar nevinden bir Halk âşıklığı! (K. T. s: 143).

Karay, İspanyol nezlesi olduğunda çıkan vücut ısısını esprili bir biçimde 'İspanyol Nezlesine Dair' Kerem'in yanmasına benzetir

Maazallah parlamama bir şey kalmamıştı. Şilte, yorgan, cibinlik, karyola nahegan alev alıverecektik. Âşık Kerem'in döne döne yanıp tutuşması keyfiyetini şimdi pek akıldan aykırı görmüyorum. (S. A. İ. K. s: 45.)

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında İngiliz Başbakanı Chamberline'ı tarif ederken "Leyla! Leyla!" yerine "Sulh! Sulh!" diyen bir sulh Mecnun'u; Aslı'nın dizine başını koyup otuz iki dişini söktüren Kerem'e ve ölümünü de sevdiğine hasret olarak cayır cayır yana Kerem'e benzetir. (S. C. H. M. s: 56).

Halk hikâyelerinin içeriğindeki facialar da Refik Halid'in gündemindedir:

Ah hassas kalpliler, benim gibiler için işte bu eşek davası da bir Ferhat ile Şirin bir Kerem ile Aslı sergüzeşti kadar fecidir! Hülasa bu da nev-i diğer bir aşk faciasıdır. (G. S. s: 187).

*Bu Bizim Hayatımız'*da Mazlum Sami'nin kendi çocuğu olduğunu düşündüğü Ömer'i ve annesi olan Hüsniye'yi seneler sonra bulması, kendi ağzından şu şekilde anlatılır:

Biçare kadın, sen olanları ve olmuşları bilsen, hikâyesini dinlesen şuracıkta hüngür hüngür ağlardın! Ferhat'la Şirin, Kerem'le Aslı hikâyesini de geçti bu. (B. B. H. s: 262).

Karay, bazı aşkları da yükse değerde bulmadığını göstermek için halk hikâyelerinde anlatılan kişi ve olayların döneminin kapandığını söyler. *Nilgün*'de Tayfur'la, Nilgün'ün kendisini sevmediğini düşünen Ömer arasında şu konuşma geçer:

"Demek ki beni hiç sevmemiş!" diye söylendim. Yüksek sesle söylenmişim ki Tayfur:

"Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı devrinde değiliz" diye cevap verdi. (N. s: 245).

Yerini Seven Fidan'da, Erbil'e, yasak aşk yaşadığı dayısının genç karısı "Demin söylediğim gibi ahbaplığımıza yasak bölgeye girmeden devam edemez miyiz?" diye sorması üzerine Erbil "Birbirimizi bu derece istediğimiz halde mi? İmkânsız. Ne ben Mecnun'um ne de sen Leyla*"* cevabını verir.*. (Y. S. F. s: 136).*

Gemiyle uzun bir Avrupa gezisine çıkan Rıdvan Napoli'de güleryülzü bir kadın satıcının kendisine nasıl ikinci bir şapka satmaya ikna ettiğini Kerem üzerinden anlatır *Yüzen Bahçe* romanında:

"Aldığı malları olduklarından güzel gösteren gülümseyişi yok mu, işte bana hiç de niyet etmediğim halde ikinci şapkayı aldırtan da odur. Kerem'in otuz iki dişini söktürmesi gibi mağazayı boşalttıracak bu hanımefendi tebessümü!" (Y. B. s: 13).

Karay yine espirli bir biçimde el aldığı Mecnun tipine Dişi Örümcek'te başka bir karakter kazandırır. Buna göre romanda konsolosoun onsekiz yaşında çok Leyla isimli pek de güzel olamayn bir kızı vardır. Karay burada araya girerek der ki:

"Asıl bu Leyla'yı sevene Mecnun denir! Evlenmenin bir tarafı da güzel güzel isimler altında şu galat-ı tabiat mahlûkatı almaktır. (D. Ö. s: 31)

Meşrutiyet dönemindeki (19081-1918) mebusan meclisi seçimlerini eleştiren Karay muhalif Zeki Bey'in katledilmesi üzerinde özellikle durur. Kendisi de İtiihat ve Terakki'ye muhalif olan Refik Halid, sevilen bir saygı duyulan bir gazeteci olan ve katli (10 Temmuz 1911), basını ve kamuoyunu günlerce meşgul eden (Güncü 2016:

63-69) Zeki Bey'in katlini de halk hikâyelerinde âşıkların düştüğü durumla mukayese eder.

Hem suzişli bir eyvah ki, ateş alıp tutuşan Kerem'in, dağ başında yuva yapan Mecnun'un, dağlar delen Ferhad'ınki yanında isterim ki kapı gıcırtısı kadar ehemmiyetsiz ve tesirsiz kalsın (K. D. s: 188)

Refik Halid, Galatasaray'da okurken Edebiyat-ı Cedide akımından nasıl etkilendiklerini şu şekilde nakleder:

Biz 'edebiyat-ı cediede'nin ohlarına, ahlarına, 'heyhat' ve 'efsus'larına ağız uydurmuş, inim inim inliyor; züppe birer Mecnun gibi upuzun saçlarımızı önümüze diz çöküp iç çekiyor, ağlıyor cüce Ferhat'lar misali kuru kafamıza kalemimizin küsküsünü vurup of çekiyorduk. (S. A. İ. K. s: 205).

Refik Halid 'Aşka Dair' başlıklı yazısına 'âşık olsam' diye başlar ve gözü hiçbir şey görmeden "Ne memleket derdi, ne maişet kaygısı, Mecnun gibi 'Leyla! Leyla! Diye gezsem" diyerek bu konudaki düşüncelerini aaçık bir biçimde ortaya koyar. (T. s: 84).

Karay doğuda ve batıdaki bir takım eserlerle Türk halk hikâyelerini de karşılaştırmıştır:

*Her insanın kafasında bir romancı yatar. Hattâ insanlar birbirlerinin eksiğini tamamlayarak ortaya pek meraklı romanlar çıkaran kolektif hikâyecilerdir. Mesela Babil'ce yazılmış Gılgamış Destanı'ndan tutunuz Binbir Gece Hikâyeleri'ne ve bizim Ferhat ile Şirin cinsinden aşk masallarına kadar nice hikâyeler bir şahsın değil el ve fikir birliğiyle nesillerin hazırladıkları, kotarıp önümüze koydukları kolektif eserlerden başka nedir? (*E. Ö. R. s: 140).

Eskiden de Leyla ile Mecnun'lar, Ferhat ile Şirin'ler, Romeo ve Jülyet'ler yahut da kavuştukları halde birbirlerine doyamayan Manon: 'lar La Dame aux Camelias falanlar filanlar vardı. (T. Ş. s: 124).

Hani Timurlenk'e mi, yoksa Hülagu veya Cengiz'e mi her ne ise bu kabilden bir müstevliye atfedilen bir hikâye vardır: Bunlardan birisi fethettiği memleketlerden birine gayet ağr bir vergi tarh etmiş ve adamlarını gönderip şehir ahalisinin ahvalinden malumat istemiş:

-Efendim, demişler halk yeis ve endişe içinde…

-Öyle ise bir misli cizye daha tarh olunsun!

Bu para da toplanmış, adamlar yine gitmişler, bakmışlar ve dönüp arz etmişler:

-Yeis ve endişe devam ediyor!

- âlâ cizyeye bir misli daha zam edilsin!

Para tekrar tahsil olunmuş, memurlar yine tahkikata başlamışlar ve avdetlerinde demişler ki:

-Aman efendim, görmeyiniz, ne neşe, ne şetaret, düğünler, dernekler, donanmalar, bayramlar, ahali öyle memnun, mesut keyifli ki…

-Ha öyle ise kâfi… Demek artık para suyunu çekmiş, sıra ümitsizliğe, yakalarını bırakınız. (A. 1. ss: 167-168.)

Halk arasında isimleri ya da yaptıkları ile ünlenen ve anonimleşen kişiler de Refik Halid'in eserlerinde yer almıştır.

2.2.3.3.3. Veliefendizade:

Reşat Ekrem Koçu'nun aktardığına göre Veliefendizade, 19. yüzyılda yaşamış meclislerindeki dalkavuklukları ile fıkralara konu olmuş bir mirasyedidir (Koçu 1966:s.4214). Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde Dalkavukluk Esnafı maddesi içinde Veliefendizade'nin içinde geçtiği fıkralarla yer vermiştir.

Karay, eserlerinde Veliefendizade'ye temsili tip olarak çeşitli olayların içindeki kişileri anlatırken niteleme amaçlı yer verir.

Biz 'aman şu hükümeti gücendirmeyelim; sadaka olarak verdiği ekmek parası elimizden gitmesin' diye kime külah sallayacağımızı bilemezken o dünyaya aldırmıyor, konağında Veliefendizade gibi mirasyedicisine keyfine bakıyor. (K. T. s: 103).

Artık Veliefendizade'nin veya cahil mirsayedilerin etrafına dizilenler şeklinde ve kıyafetinde dalkavuklara rastlayamayız. (M. K. s: 84).

İster yeni ister eski her zengin kazanç ve para kaynağının ne olduğundan şüpheye düşen ve bunları birbirinden sonra halk karşısına çalgılı, çağnaklı,

Veliefendizade mirasyediliklerini hatırlatan sefahet manzaraları sermekten çekinmelidir. (T. A. G. H. s: 500).

Mesela meşhur Veliefendizade'nin tarzı, dalkavuklarına, kışın keten entariler giydirip ellerine yelpazeler vererek kır sefasına çıkartmak nevinden böyle, eziyetlisindendi. (İ. A. s: 191).

2.2.3.4. Efsane/Mitoloji

Sözlük anlamı halkın hayâl gücünden doğan ve dilden dile söylenirken bu hayâl gücüyle şekil değiştirerek olağan üstü nitelikler kazanan hikâye olan (Ayverdi 2005: 808) efsane, eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen hikâye (Albayrak 2004: 163) olarak da tanımlanır. Bir başka deyişle söylence olarak da tâbir edilen efsane anlatı türleri içinde masal, destan ve halk hikâyesine göre daha kısa, içinde abartma ve olağanüstülük bulunan nesir anlatıdır (Oğuz 2014: 145). Bir başka tanımla "gerçekte olmayan fakat insanlarca olmuş gibi tasavvur edilen bir takım olayları anlatan, edebi kıymeti az bir çeşit masaldır (Karataş 2011: 168). Efsanenin temelinde yatan ana unsurlardan biri dindir. (Kara 1993: 5). Bilge Seyidoğlu'na göre ise efsaneler bir veya birkaç motif ihtiva eden kısa anlatım türleridir ve bu özelliği ile masaldan ayrılırlar. (Seyidoğlu 2005: 13).

Mitoloji kavramının kökü olan mit kelimesinin aslı eski Yunancaya dayanmaktadır. Mit kelimesi ile ilgili değişik tanımlar yapılmıştır. Türk Dil Kurumu'na göre mit geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi'dir. Mit: sözlük anlamı olarak *söylence* ile eş anlamlıdır. Türk Dil Kurumu'nun verdiği bir diğer tanıma göre mit; tanrılar, kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine anlatılanlar, masallar, öyküler; bir toplumda öykü biçiminde canlı olarak yaşayan eski gelenek ve görenekler bağlamı, insanlığın en eski yaşantı ve düşüncelerinde dile gelmiş olan öyküler; imgelem ürünü olarak estetik incelemenin konusu olan öyküler; ulusların en eski yaşantılarının simgesel olarak dile gelişi;dinsel nitelikleri olan erkek ve kadınlarla ilgili olaylarla, kutsal varlıklarla ilişkili hayvan, bitki ve nesneleri konu alan masal türü gibi anlamına gelmekdir. Yine Türk Dil Kurumu'na göre bir başka sözlük anlamı tarih öncesi tanrılarının serüvenlerini anlatan öykü, ve eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen imgesel öyküler gibi tanımları vardır. (TDK 2016). Bu tanımlardan hareketle mit ile efsaneler birbirine çok

yakın metinlerdir. Ancak zamanları farklıdır. Buna göre mit, insanlığın uzak geçmişindeki inanma ile ilgili metinleri, efsaneler ise yakın geçmişteki inanmaları konu edinirler. Mit ile efsanenin birbirleri ile en çok benzeştiği yönü Saim Sakaoğlu her ikisinin de inanma yönünden gerçek olarak kabul edilmeleri olduğu görüşündedir (Sakaoğlu 1980: 21).

Efsane, üsture, masal, destan, esatir gibi kelimeler zaman zaman mit kavramını karşılamak için kullanılmıştır. Mircea Eliade'ye göre mit "kutsal bir öyküyü ve doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yalnız kozmos olsun isterse onun yalnızca bir parçası (söz gelimi bir ada bir bitki türü) olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini" anlatır (Eliade 1993: 13). Bir başka tanıma göre ise mit, uzak geçmişte var olduğuna inanılan farklı veya bugünün dünyasından önceki bir dünyada insan dışı -tanrısal-varlıkların kutsal kabul edilen öykülerini konu edinmektedir (Oğuz 2014: 138). Türkçe'de genel olarak mit ve mitoloji terimleri farklı tanımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Sedat Veyis Örnek, 'Mit' karşılığı efsane'yi "Tanrıların, insanların, kahramanların ve evrenin yaratılışının yanı sıra" hayatta ilk defa ortaya çıkan durum ve konum ve kurumları konu edinen "bunları destansı ve şiirli bir biçimde anlatan, çoğu zaman kutsal sayılan öyküler" olarak tarif eder (Örnek 1973: 25). Mitler ve buna bağlı olarak Mitoloji, efsaneler sözlü bir biçimde anlatlıp yaygınlaşarak –ve yine zaman içinde yazılı bir biçime de kavuşarak- bugüne kadar gelmiştir. Zaman aynı efsanede ya da mitolojide bölgelere ve çağlara göre farklılıklar gözlemlenmiş olması bu sebepledir. Mit'lerin güçlerini ona inan ve onu yaşatan toplulukların kendisine duyulan inançtan aldıkları genel olarak kabul edilen bir görüştür. Buna paralel olarak mit'lerin ortaya çıkışını bir kültürel ihtiyaç olarak kabul edilişi de yaygın bir görüştür. İsmet Zeki Eyuboğlu ise efsanelere başka bir açıdan bakar:

"Söylenceler tanrılaştırılmış insanların, insanlaştırılmış tanrıların-tanrıçaların egemenlik sürdükleri geniş bir varlık alanıdır. Bu alanın da yaratıcısı da yine insandır. İnsan yarattığının 'kulu' olunca kendi özünden uzaklaşır; varlığını biçimlendiren ögeler, düzenleyen değerler çözülür (.)Söylence-inanç bağlantısı güncel olayları etkileyecek bir içerik kazanmakta eski, daha eskiyle beslenerek, etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır (.) Söylenceler, birer yaratı ürünü olarak kaldığı sürece toplulukların düş gücünü, yaşama anlayışını, evrene hangi gözle baktıklarını gösterme bakımından üzerinde durulmaya değer varlıklardır" (Eyuboğlu 2007: 6-7).

Bu genel tanımlamalardan sonra mitoloji Yunan/Roma ve Türk mitolojisi hakkında kısaca bilgi vermek gerekir. Mitoloji denildiğinde akla ilk olarak Yunan ve Roma mitolojisi ve bunların etrafında dönen mitolojik efsaneler gelir. Mitolojiyi efsaneler bilimi olarak tanımlayan Azra Erhat'a göre bu bir yanılgıdır aslında kaynağı ağırlıklı olarak Anadolu, Mezopotamya, Girit, Fenike ve Mısır olan bir Akdeniz efsaneler topluluğu vardır ve fakat bu sözlü ürünlerin Yunan ve Roma uyruklu yazarlar tarafından Yunanca ve Latince olarak yazıya aktarılmasından kaynaklanmaktadır (Erhat 1972: 8).

Refik Halid Karay'ın gerek roman ve hikâyelerinde gerekse gazete yazılarında efsane, mitoloji ve mitolojiden doğan efsaneler iç içe geçmiş ve bu kavramlar zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Karay, genel olarak Erhat'ın söz ettiği Akdeniz toplulukları efsanelerini eserlerine konu etmiştir. Özellikle *2000 Yılın Sevgilisi* romanında batı Yunan/Roma mitolojisine ve bu mitolojiden doğan efsane ve kahramanlara ne denli hâkim olduğu görülmektedir.

2.2.3.4.1. Genel Olarak Mitoloji Kavramı

Refik Halid Karay değişik eserlerinde yeri geldiğinde mitoloji kavramını ve bu kavramın çağrıştırdıklarını kullanmaktadır. Refik Halid, eserlerinde Roma ve Greklere ait mitolojik unsurları kullanmıştır. Aşağıdaki üç örnekte mitolojik kahramanları aynı paragraf içinde kullanmış okuyucunun da bu kahramanları bildiğini varsaymıştır:

Ayrıca mitoloji tipleri, Jüpiter'den başlayarak kadınlı erkekli en büyüklerinden keçi ayaklı 'pan'lara ve ince endamlı 'nemf'lere kadar zihninde geçit resmi yapmaktadır. Fahir bir ilah değilse de İliada'daki kahramanlardan biri bir Aşil'dir. Hikâyesini de hatırlıyor: Likomedya kızları arasında kadınsı bir ömür sürerken Ülis geliyor, ortasında bir kılıç saklı olan mücevherle dolu sepeti ortaya boşaltıyor. Kızlar kıymetli taşları kapışıyorlar. Fahir, hayır Aşil kılıcın üzerine atılıyor. Sonra Truva savaşları… Ve tek ölüm noktası topuğuna saplanmış zehirli ok ile vuruluşu. (İ. Y. S. s: 89).

Afrodit benim (.) Ben sadece hüsün ve şehvet timsali değilim, hem Urania'yım, yani ilahi aşkım, hem de Pandenos, yani süfli aşk. İzdivaç ilahesi olan Menfidia da benim, fahişeler hamisi Hetera da yine ben! Pontia ismiyle denizlerin ve Nikafor adıyla zaferlerin ilahı olduğum gibi.. Dalgaların içinden çıktığım için bana

Anadimen de derler, deniz köpüğünden yaratıldığım için Afro da! Bir ismim de Flora'dır: çiçek açış. Bir ismim de Feronia'dır; feyiz ve bereket! Libentina da benim: zevk; Gentriks de: ana… Zafer demek olan Viktriks yine benim ismimdir. (M. K. s: 13).

Sen Turova harbinde ilahtın ve o harplerde mukaddes sayılırdın; 1200 gemi dolusu genç cengâver bir güzel kadının kurtarılması için sefere çıktığı gün… Agamemnon olmadıkça Menelas ve Ajaks kardeşlerle bütün o Ülisler, bilhassa Aşil bulunmadıkça sen lüzumsuzsun. Güzellik; Hektor'u kavgada, Paris'i ok atarken, Aşil'i yaralı görmekte ve Prenses Andromak ile Kassandr'ı esir kafilesiiçinde seyretmekteydi. İlyada, Odysseia ve Eneid gibi eserlere vücut veren harplerde bir ilahın rolü olabilir. (T. Ş. s: 46).

Mitoloji konusunda zengin bir bilgiye sahip olan Karay zaman zaman bu konunun okullarda okutulması ve gençlerin de mitoloji bilgisiyle donanımlı hâle gelmesiyle ilgili görüşlerini de romanlarında ve yazılarında yansıtmıştır. Galatasaray Sultanisi'nde öğrenci olduğu yıllarda mitoloji dersinin kendi düşünce ve hayal dünyasını nasıl etkilediğini 1942 yılında yazdığı bir yazıda şöyle ifade eder:

Mektepte iken eski dünya tarihine başladığımız sırada bize ilk önce Yunan efsanelerini öğretirlerdi. Şiirle dolu bu güzel efsanelerin doğuştan hisli ve hayale kapılmağa istidatlı genç bir beyin üzerinde yapacağı tesirler çok derin çok devamlıdır. Hele o talebe yatılı mektepte bulunup da akşamları, dış hayatla münasebeti kesilerek ille okumak ve konuşmadan boyuna düşünmek zorunda kalıyorsa kendisini bitmez tükenmez bir zevk haznesine kavuşturacak sihirli anahtarı elde etmiş, ayrıca ince sanata olan meylini arttıracak bir hocayı da bulmuş demektir. Yeni öğrendiğim her efsane üzerinde saatlerce düşünüp kaldığımı ve hayalî tiplere lüzumundan fazla gerçeklik vererek gözümün önünde dipdiri canlandırdığımı, âdeta onlarla yaşadığımı, haşır neşir olduğumu hâlâ pek iyi hatırlarım. (H. İ. s: 95).

2000 Yılın Sevgilisi'nde, Güldal'ın tanrıça Sibel hakkında bilgi sahibi olması ve bunu okulda öğrenmesi Fahir'i memnun eder.

"- Sibel bir ilâhenin ismi değil miyid? Hatta ilahlar anası bir ilâhenin?

-Evet çok iyi biliyorsunuz, tebrik ederim. Zamanımızda değme bir genç hanım bunu bilemez. Yaşlı başlı erkekler, kendilerini âlim sananlar bile..

-Ama bilgim o kadar. Bir de heykeli gözümün önüne geliyor gibi: Oturduğu koltuğun yanlarında iki aslan vardır. O mu?

-Odur. Grek ve Roma mitolojisi bahsinde, mektepte mi okuttular?" (İ. Y. S. s. 29).

(Marmara Denizi)Tanındığı devirden son yıllara Çanakkale zaferine kadar hikâyesi herhangi büyük denizininkinden daha dolgun daha canlı ve daha zengindir; mitoloji ve destan kaynağıdır. (B. D. B. D. s: 63).

Karay mitoloji ile ilgili bilgilerini değişik vesilelerle kullanmaktadır. Buna İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların içtiği şampanya miktarı hakkında verdiği bilgi de dahildir:

Almanlar dört yıl süren Fransa işgali sırasında 60. 000. 000 şişe şampanya içmişler! Sanırım bu köpüklü şarabın icadından beri hiçbir zafer bu kadar lüks bir ziyafet şeklinde kutlanmamış, Baküs ilahının Mars ilahını çağırdığı, sarhoş ilahçıklarla dolu mitolojik bir düğüne benzememiştir. (M. Z. S. G. s: 404).

Refik Halid Karay'ın genel anlamda mitoloji ile ilgili değinmeleri aşağıdaki iki örnekte sunulmuştur:

Tamara'yı himayesi altına alması için güzellik ve denizcilik ilahına bir koç adadı. (İ.Y. S. s: 120).

Nihayet Grek mitolojisini zihninde araştırırken trenin kalktığını fark etti. (İ. Y. S. s: 34).

2.2.3.4.2. Mitolojik Kişi ya da Varlıklar

Mitolojik kişiler ya da karakter ve kahramanlar Karay'ın eserlerinde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

2.2.3.4.2.1. Roma/Grek Mitolojisi

Andromeda

Yunan mitolojisinde Kral Cepheus ve Kraliçe Cassiopea'nın kızları, Perseus'un eşidir. Bir zincirle kayaya bağlanıp kurban edilmeyi beklenen ve Pegasos'a binen Perseus tarafından kurtarılan efsane kahramanı Yezid'in Kızı'ndan aynen bu şekli ile verilir:

Kısrağının bağını çekti. Şimdi hayvan iki art üzerinde şaha kalkmıştır; uçup süvarisyle beraber kaybolması ihtimalini akla getiren masal tablosu. Yunan efsanelerini canlandırıyor. Yunan efsanelerini canlandırıyor. Perse'nin kurtardığı Andromed, sanki Pegaz'ın sırtındadır. Bu kız bütün taşkın modernliği içinde beni daima tarihe ve lejantlara götürüyor; tarihin ve efsanelerin misilsiz tablolarını ancak Zeliha yaşatabiliyor. (Y. K. s: 109).

Karay Hıdırellez'i anlattığı bir yazısında Hıdır diye tarihsel bir kişilik bulunduğunu, bunun Hristiyan inanışındaki Sen Jorj'a karşılık gelmesinin muhtemel olduğunu ve Türklerde de Hıdır'ın darda kalmış insalara gözüktüğünü söyleyerek şöyle bitirir: "Fakat bütün bunların bir tek aslı vardır ki oda Yunan efsanesindeki Andromede'in kanatlı atına bindirip kurtaran Persee masalıdır". (C. D. T. s: 538).

Aphrodite

Eski Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası olan Aphrodite/Afrodit eserlerinde kadın konusunu sık sık işleyen Refik Halid için malzeme teşkil etmiştir. *2000 Yılın Sevgilisi*'nde Afrodit için yapılmış bir tapınak tasvir edilir:

Şehrin en muhteşem meydanında, Tanrıça Afrodit mabedinin önünde idi. Bu ilahe aynı zamanda denizciliğin de koruyucusu olduğundan deniz yoluyla mamurluğa kavuşan Side'nin de koruyucusu idi. Sekiz sıra onaltışar sütunun tuttuğu binaya girdi; ortada ilâhenin heykli, altı kenarlı mermerden yüksek bir kaide üstünde duruyordu. Bu kaideye en mâhir sanatkârlar gül, elma, nar ve mersin yaprakları işlemişlerdi; zira bunlar ilahenin remizleriydi. (İ. Y. S. s: 120).

Afrodit gibi bir hüsün ilahının mermer heykeli yerine yaban öküzü kemiklerinden yapılmış müstehcen bir Hotantu putu diktiler. (T. Ş. s: 93).

Afrodit rüyama girdi. (M. K. s: 11).

Artemis

Diana olarak da bilinen Artemeis Zeus ve Leto'nun kızı, Apollon'un kardeşidir. Kardeşinden bir gün önce doğup doğumda yardım ettiği annesinin çektiği acıları görmüş ve bâkire kalmaya yemin etmiştir. (Erhat 1972: 73).

Vücudunda kendinden olmayan sadece ayaklarındaki sandallar kalmıştı; onları da -bâkireler ve izdivaçlar ilâhesi Artemis'in ırmaklı ormanlarda soyunuşunu hatıra getiren çok zarif bir eğilme vaziyeti alıp- birer birer attı; hele ata binercesine

bacaklarını kaldırıp 'valahrum'a girişi daha hoş bir manzara teşkil etmişti.. (İ. Y. S. s: 155).

Onyedinci yüzyıl Fransa'sının edebiyat ve sanat öncülerinden Markiz de Rambouillet (1588-1665)'ten söz ederken onu *"Fransa'nın birinci ilahesi, Arthemice'i işte bu Markiz'dir"*. (D. K. s: 295) şeklinde nitelemiştir. İstanbul'da bazı çocukların leblebi ya da leblebi tozu alabilmek için eski dönemlerden kalma çeşmelerin musluklarını çaldıklarını büyük bir üzüntü ile anlatan Refik Halid "Leblebi uğruna nice Diana mabedleri yanmıştır" diyerek yapılan işin vicdanlara sığmadığını belirtmek istemiştir. (T. A. G. H. s: 613).

Apollon

Mitolojide Anadolu kökenli olan ve okçuluk, sanat ve müzik tanrısı aynı zamanda şairlerin de babası olarak görülen (Erhat 1972: 61) yakışıklı Apollon hakkında çok sayıda efsane vardır. Karay da *2000 Yılın Sevgilisi*'nde, Appollon'u bu son yönüyle ön plana çıkarır:

Korsanlık seferinden dönen bu yakışıklı Apollon vücutlu pervasız delikanlıyı davetli kadınlar göz hapsine almışlardı. Meclise yenisi hem de o derece mükemmeli gelince yanındaki erkekleri bir anda yavan, hareketsiz, kifayetsiz, kıyafetsiz bulmuşlardı. (İ. Y. S. s: 126)

Karay, Atatürk'ün beşinci ölüm yıldönümü münasebetiyle yazdığı bir yazıda onu mitolojideki Apollon'a ve Herkül'e benzetir.

Asırların yapamıyacağı işleri saatlere sığdıran ey Apollon vücutlu ve Küpidon bakışlı yirminci asır Herkül'ü! (A. E. B. S. s: 148)

Arganautlar

Argo gemicileri olarak da bilinen Arganaut'lar Teselya'dan yola çıkıp Karadeniz kıyılarındaki (Gürcistan) altın postu getirmeye giden efsanevî yolculuğun kahramanlarıdır. (Erhat 1972: 65-67). Karay, *Yezid'in Kızı*'nda bunlardan söz eder:

Gürcistan kralının sarayındaki altın tüylü kuzuyu ele geçirmek için bir çektiriye binerek, haritasız ve pusulasız, Karadeniz'e açılan Argonotlardan biri de odur. (Y. K. s: 103).

Boğaziçi'nde hakkında efsaneleri aktarırken Arganaut'ları da anlatır:

Argonodlar seferine gelince, bildiğiniz gibi elli kadar Grek, Kolsid ülkesindeki altın yapağıyı ele geçirmek için Argo adında bir gemiye binerler. Ege Denizi'nden Çanakkale ev İstanbul boğazlarını geçerek Karadeniz'e girerler; bin türlü sergüzeştlerden sonra nihayet Kolsid'e varırlar ve kral kızının yardımı ile sihirli yapağıyı bulup dönerler. (H. İ. s: 97).

Atalante

Babası Lykurgos erkek çocuğu olmasını istediği için Atalante doğunca onu dağ başına bırakmıştır. Onu ayılar emzirmiş, avcılar bulup yetiştirmiş ve çok iyi bir avcı olmuştur. Aynı zamanda çok iyi bir yarışçı olan Atalante'yi ancak yanına üç altın elma alarak yarışan Melanion yenebilmiştir.

Bir derginin "elma dendiği zaman hatırlanacak altı kişi kimdir?" sorusuna Refik Halid şu cevabı verir:

Fakat altıncısı? Meğerse Atalante efsanesiymiş: Gayet iyi koşucu olan bu güzel kıza âşığı ancak bir perinin verdiği üç altın elmayı atıp yedirmek suretiyle yetişmiş ve onu elde etmiş. Ne hoş masal. (M. K. s: 139).

Bellereophontes/Pallas

2000 Yılın Sevgilisi'nde geçen, Belleros'u kaza ile öldürdüğü için Bellereophontes adını alan yakışıklı ve mert bir efsane kahramanıdır. (Erhat 1972: 92) Pallas ise beş değişik kahramanın ortak adıdır. (Erhat 1972: 299).

"Bu kızı Tarsos İzopar'ın elinden almak istiyorum. Hem de gecikmeden… Ne yapmalıyım?"

"Bir Bellerefon olsaydın ve Pallas sana kanatlı atını verseydi belki böyle bir işin uhdesinden gelebilirdin". (İ. Y. S. s: 121).

Camın Bulunuşu Efsanesi

*Deli'*de icatların hikâyelerini anlatırken camla ilgili efsaneler özel bir yer ayırır Karay:

Efsane itibariyle camın kâşifi Fenikelilerdir. Bunun hakkında iki rivayet iki masal vardır. Bunun birisi Fenike sahiline çıkan bazı güherçile tâcirleri, ocak yapmak için taş bulamazlar, gemilerindeki güherçileleri kullanırlar. Ateş yanıp da güherçiler eriyince kumla karışır, cama benzer bir madde hasıl olur (.) Diğer rivayet

bir çoban kumsalda koyunlarını otlatırken hava kararır, fırtına kopar ve bir yıldırım düşer. Yıldırımın düştüğü yerde kumların erimesiyle cam hasıl olur. (D. s: 92).

Çatışan Kayalıklar Efsanesi

*Hep İstanbul'*da Boğaziçi ile ilgili efsaneleri anlatırken Çatışan Kayalıklar'ı da aktarır:

Efsaneler arasında İstanbul'a münasebeti oldukları için en ziyade alâkamı çeken ikisi idi: Çatışan kayalıklar ile Argonodlar seferi…

Birincisi şudur: Karadeniz Boğazı'nın iki tarafında korkunç birer kaya varmış; bu kayalar yerlerinde mıhlı, bildiğimiz kıpırdamaz kayalardan değilmiş, öfkelendiler mi aralarından geçen zavallı gemilere nöbetleşe saldırırlar, biri yürür, çarpar, geri çekilir sonra karşıdaki harekete geçer, pertav eder, döner bu suretle gemiciler sağdakinden kurtulayım derlerken soldakinin pençesine düşerler ve nihayet ikisinin çatıştıkları dakikada bin parça olarak coşkun dalgalara sert akıntılara gömülüp giderlermiş! (H. İ. ss: 95-96).

Eos

Yunan mitolojisinde şafak tanrıçasıdır ve 'gül parmaklı' olarak betimlenen Eos da Karay'a bu özelliği ile konu olur:

Bambius, yalnız aya tapan bu barbar güzeline dikkatle baktı ve dayanamadı, arkadaşına fısıldadı:

Gül parmaklı gün ilahesi Eos kadar güzel. Onun gibi sanki geçtiği yerlere kırağı serpiyor; içimize sabahın serin ışığını ve tazeliği yayıyor. (İ. Y. S. s: 138).

Gordion'un Düğümü

Efsaneye göre Phrygia kralı Gordias, Gordion şehrini kurmuş ve şehrin girişine koyduğu arabanın okunu öyle çapraşık bir düğümle bağlamış ki kimse çözememiş. Tanrılar bu düğümü çözebilecek kişinin Asya kralı olacağını vaad etmiş. Büyük İskender buraya geldiğinde düğümü keserek çözmüş (Erhat 1972: 149). Efsane, Karay'ın *Deli* adlı eserinde şöyle geçer:

Artık hayat mücadelesine çıkan gencin elinde Gordiyo düğümünü ikiye biçen İskender'in kılıcı, insan ve hayvanlara aynı zamanda hükmeden Süleyman'ın mührü ve duvarların arkasını, dağların ardını gösteren Alâeddin'in feneri vardır. (D. s: 47)

Herakles/Hercules- Hydra Ejderi

İnsanın doğaya karşı yenilmez saldırma ve dayanma gücünü sembolize eden Herakles bir ulusal kahraman haline gelmiş kişiliktir. (Erhat 1972: 175). Lerna bataklığındaki dokuz kafalı bir yılan olan Hydra'nın zehir saçan kafalarını tek tek koparmış ve ölümsüz olan son kafasını da büyük bir kayanın altına gömmüştür. (Erhat 1972 s: 175). Karay bu mitolojik olayı 2000 Yılın Sevgilisi kitabında zikreder:

Onu konuşma hassasından mahrum bırakan tabiatı yumruklamak, devirmek, bir Heraklius olup bir Heraklius olup İdr ejderi imişçesine bu zalim varlığı kargılamak arzusu duydu. (İ. Y. S. s: 114).

Yunancada Herakles olan bu mitolojik kahramanın ismi Roma mitolojisinde Latin dilinde Hercules olmuştur ki, Karay daha çok bu ismi tercih etmiştir:

1950'li yıllarda İstanbul'da hükümetçe girişilen yol ve meydan açma amaçlı imar harketlerini Karay, Herkül üzerinden eleştirir:

Su da o bütçe ile sağlanmaz, yani son defa yine yapıldığı gibi, zamlarla bol suya kavuşulamaz. İmarı Herkülvâri ele alan hükümet su davasını da ancak öyle bir kudretle kazanabilir. (H. İ. s: 513).

Avrupa'nın büyük limanlarını neden sevdiğini anlatırken limandaki etkinliklerin sürürdürülmesi için gereken çabayı Herkül'ünküne benzetir:

Muazzam limanların hiç dinmek bilmeyen çalışma hayatı, çalışma manzarası, bu dinamizm, bu Herkül'cesine gayret, hele sularda teknelerinin siyah, kırmızı, yeşil, gümüş rengi ile tarhlar çiçeklendiren gündüz hâli. (B. D. B. D. s: 71).

Cihangir ve Salacak semtlerini karşılaştırırken Karay, tercihini Salacak'tan yana koyar ve Cihangir için şu görüşleri dile getirir:

Hâlbuki berikine bakan zevk sahibi bir adamın sinirlenmemesi, Herkülvâri bir kuvvete sahip olup da şu Augias ahırlarını temizlemek veya Musevi peygamberi gibi tılsımlı sakal bıyığı sayesinde bu koskoca binaları yere göçürtmek arzusuna kapılmaması imkânsızdır. (H. İ. s: 92).

1948 yılında yazdığı bir yazıda devlet bürokrasisini ve bu bürokrasinin ağır işleyişinden şikâyet ederken bu işleyişin ancak Herkül kuvvetiyle yıkılabileceğini beliritir:

Fakat kırtasiyecilik öyle mel'unca kök salmış ve etrafına sayısız sürgün türetmiş bir aylangoz ağacı ve ayrık otudur ki Augeas'ın ahırlarını temizleyen Herkül bile hakkından gelemez. (A. 2. s: 72).

Millî Mücadele döneminde Ankara'ya karşı mesafeli bir tutum sergileyen Karay, Halide Edib Adıvar'ın da bu mücadele içinde yer alıp onbaşı rütbesi alması ile işgili alaycı bir tutum takınır:

Bu makalede Halide Hanım'ın kumandanı onun için:

'Halide Edib onbaşı bir Herkül'dür' diyordu. Bu tevcih ve hüsn-i zanna karşı benim guguklu saati cidden aradım. Eminim ki çeyreğini, yarımını beklemeden birbiri arkasına elli adet 'Guguk!'u bir solukta bastırırdı". (A. 1 s: 77).

Bir Akdeniz gemi seyahati esnasında sıcaklardan şikâyet eden yazar bu duruma çözüm bulmak için kendinde olağanüstü güçler bulunmasını ister:

İnsan bu işi başarmak arzusuyle kendisinde Herkül veya Jüpiter kudreti arıyorbir mitoloji ilâhı olmaya can atıyor. (B. D. B. D. s: 81).

Ağaç sevgisini değişik yazılarında sıkça dile getiren Karay, bir fidanın büyüyüp gelişerek bir ağaç olması ve ağaçların da ormanı meydana getirmesinin nasıl zor bir süreç olduğunu şu cümlelerle anlatır:

O ne mücadeledir! Taşlarla, topraklarla, böcekler, solucanlar, yağışlar, donlar, rüzgârlar ve sam yelleriyle, kasırgalar ve tipilerle uzun seneler, her mevsimde daimî bir boğuşma, göğüs germe, omuz verme hâlindedir. Her fidan bir Titan, her ağaç bir Herkül'dür; bir orman ise devler mahşeridir. (M. K. s: 62).

İkaros

Efsaneye göre Girit'li Ikaros kapatıldığı yerden kaçabilmek için yaptığı kanatları balmumu ile yapıştırarak uçmuş ancak gurura kapılarak yükseldikçe güneş balmumunu eritmiş ve denize düşerek ölmüştür. *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*'ne alınan yazısında Karay bu efsaneye temas eder:

Yunan efsaneleri arasında, balmumundan kanat takarak gökte yükselen fakat babasının nasihatini dinlemeyip güneşe fazla yaklaştığı için de kayalara yuvarlanan İkar bir rivayete göre bu marifeti Girit'te yapmış ve o felakete de aynı adada uğramıştır. (İ. H. H. A. s: 84).

Kroisos

Krezus ya da Karun zenginliği ile bilinen eski Lydia kralıdır. Karay, Batı Anadolu'da gezisinde Bergama'ya uğrayışını Krezüs'e bağlar.

Vaktimiz pek dar: Öğleye kadar eski Bergama'yı yani bir zamanlar milyonlarca inanı barındırdığı anlaşılan muazzam medeniyet merkezinin bakiyesini gezeceğiz: Krezüs dedikleri *Karun*'un ülkesinde dolaşacağız. (K. K. A. s: 131).

Kybele

Azra Erhat'a göre Kybele "kaynağı Anadolu olan ve tarih öncesinin en gerilerinden tek tanrılı dinlerin yerleştiği dönemlere kadar uzanan ve Akdeniz yöresini kapladıktan sonra bir yandan kuzey ülkelerine öte yandan Asya'nın içlerine dek yayılan, birçok ulus, uygarlık ve kültürlerde değişik adlarla anılıp hep aynı prototipe indirgenebilen Ana tanrıçadır" (Erhat 1972: 53).

Fransızca yazılışı Cybéle olacak; eski Anadolu'da bir ilahe adı. Kucağında ya da iki tarafında aslanlar duran heykellerle temsil edilen ilahlar anası ilahe…. (İ. Y. S. s: 24).

Kız Kulesi Efsanesi

İstanbul Boğazı'nın girişinde bulunan Kız Kulesi ile ilgili değişik efsanelerden üçünü Refik Halid nakletmiştir.

Bir ara Kızkulesi'nin masalını da anlatmıştı:

Leandre isminde bir delikanlı, Hero adındaki güzel rahibeye bir bayram yerinde rastlayıp <u>Âşık</u> oluyor. Bu rahibe deniz ortasında bir kulenin tepesinde sevgilisine yol göstermek için ateş yakıyor; o da yüzerek kuleye geliyor, buluşuyorlar. Fakat bir gece fırtına ateşi söndürüyor, delikanlı yolunu şaşırıyor, boğuluyor. Hero kuleden kendisini atarak ölüyor. (K. T. s: 202).

Bir kral kızı varmış. Bir falcı eline bakmış. 'Bu kız bir yılan sokmasından zehirlenip ölecek'demiş. Babası kral da kızını korumak için deniz ortasındaki bir kuleye yani Kızkulesi'ne kapatmış. Yılan gelemez ya. Kulenin önünden kayıkla bir çilekçi geçiyormuş, kral kızı imrenmiş, halayıklarına emretmiş, bir sepet çilek satın aldırmış. Meğerse sepette bir yılan gizlenmiş imiş. Kızı sokmuş, falcının dediği olmuş. (K. T. ss: 202-203).

Kızkulesi hakkında sayısı kestirilemeyen asırlardan beri nesiller efsane uydurmaktan kendilerini alamamışlardır. Zehirli yılan tarafından sokulmak korkusu ile karadan ilişiği kesilerek Kızkulesi'ne kapatılan ve kayıklı satıcıdan aldığı çilek sepetine gizlenmiş engereğin kurbanı olan kral kızı masalında ancak Kleopatra hikâyesi sezilmektedir. Mitolojideki Leandre efsanesi ise Çanakkale Boğazı ile alâkalı olduğundan Frenklerin kuleye verdikleri 'La Tour de Leandre' isim ilim gözü ile yetersizdir. (H. İ. s: 172).

Medusa

Yunan mitolojisinde gözlerine bakanı taşa çevirdiğine inanılan yılan saçlı, keskin dişli, dişli ve Gorgon kardeşlerden tek ölümlü olandır. Bu yüzden insanların kahramanı Perseus tarafından öldürülebilmiştir.

Karşımda bu mermere yan yana işlenmiş üç Medus başı sıralandı. Canlı olduklarına yemin edecektim. Bana bir bakış bakıyorlardı ki efsanesinde olduğu gibi taş kesilmemden ürktüm. (İ. Y. S. s: 108).

Mephistophles

Daha önceleri de kullanılan ancak özellikle Rönesans döneminde Hristiyan mitolojisinin bir figürü olarak beliren şeytan tipi. Karay Mephistophles'i yakından takip ettiği Ankara yangınını tasvir ederken kullanır.

Yangının ikinci sabahı Ankara'nın dörtte üçü ortadan silinmişti. İlk vardığım gün dağdan bakınca devden ırgatların mamuttan katırlara yığdırdıklarını sandığım enkazı bir Mefistofeles ordusu ateşten kazmalarla yakmış, kordan kümelere toplamış, alevden süpürgelerle uzaklara dağıtılmış, görünürde iz, eser bırakmamıştı. (D. s: 62).

Meşe Ağacı

Meşe ağacı ya da meşe ağaçlarından meydana gelen orman Yunan mitolojisinde sıklıkla geçen sembollerdir. Meşe baş tanrı Zeus'u da simgeler. Ayrıca Promtheus da ateşi tanrılardan çalıp insanlara bir meşe odunu ile getirmiştir. Makyajlı Kadın'da Refik Halid meşenin mitolojideki farklı özelliklerini sıralar ve bu ağacın Zeus'u ve onun Roma mitolojisindeki karşılığı olan Jüpiter'i sembolize ettiğini vurgulamıştır.

Daha eskiden de Yunan mitolojisinde bunu büyük ilah Zeus'un kutlu ağacı sayarlar ve ilk insanların meşe palamutlarıyla karın doyurduklarını sanırlardı. Hatta

tapınaklarda rahipler meşe yapraklarının hışıltısını dinleyerek kayıptan haber verirlerdi. Daha ileriye vararak meşe kabukları altında bir takım dağ, orman ve su perilerinin saklandıklarına bile inanlar çoktu. (M. K. s: 69).

Eski Roma'da meşe Jüpiter'in ağacıydı ve yararlık cesaret gösterenler, meşe dalından taçlarla mükâfatlandırılırdı. Goluva'lar ise her milleten fazla o ağaca karşı dindarca bir saygı beslerler, şerefine ayinler şenlikler yaparlardı. (M. K. s: 70).

Minerva

Sembolleri zeytin dalı, mızrak ve baykuş olan Yunan tanrıçası Athena'nın Roma mitolojisindeki karşılığıdır (Erhat 1972: 263). Minerva Karay'ın *Pek İyi Hatırlarım* kitabında Galatasaray lisesinden sınıf arkdaşlarını anlattığı bir yazısında geçer. Buna göre hemen hepsi edebiyat dünyasında yer etmiş okul arkadaşlarının isimlerini sayar ve ileride bu kadar şöhret olacak insanın nasıl bir araya geldiğini şöyle açıklar:

Bir mektebin ve bir neslin yetiştirdiği yirmiye yakın imza! Hakikaten çok, hakikaten bereketli, hatta belki hakikaten fazla. Ne olmuştu da böyle olmuştu? Eşref saate rastgelerek yediğimiz meşhur pilava Minerva ilâhesi sihirli parmağını mı sokmuş. (P. İ. H. s: 368).

Minos

Zeus'la Europe'nin oğlu olan efsanevî Girit Kralı olan (Erhat 1972: 263) Minos da Refik Halid'in *Bir Denizden Bir Denize* kitabında geçer.

Saatlerce seyrettiğim şu Girit tarihten evvelki çağda dikkate değer bir medeniyet beşiği olmuştu. Minos devri. Mitolojiye göre kanatlanıp göğe güneşe erişmek hırsı ve hevesi deyine buralarda uyanmıştır. (B. D. B. D. s: 85)

Nuh Tufanı Efsanesi

Hemen bütün dinlerin ortak paydası olan tufan efsanesi dinlerin dışında da şekillenmiştir. Zeus insanlığı bir tufanla yok etmeye karar verir ve bundan ancak Deukalion ve karısı Pyrra kurtulacaklardır (Erhat 1972: 371). Nuh Tufanının diğer bir versiyonu olan bu efsanenin aslı da Karay'da şu şekilde geçer:

'Size bizim hoş lejandlarımızdan bazılarını anlatayım' dedi. 'Mesela bir tufan hikâyesi. Dünyayı basan sular çekilir gibi olunca Nuh'un gemisi kayaya çarpıp tehlikeli bir yara aldı. Nuh sordu:

Bu deliği kim kapatacak? Yılan ortaya atıldı:

'Ben' dedi, 'şu şartla ki benî Âdemi elime teslim edeceksin, kanını emeceğim' Nuh teklifi kabul etti, fakat tehlike kalmayınca yılanı yakaladı, ateşte yaktı ve küllerini rüzgârın önüne serpti. Bu küllerden pireler peyda oldu ve insanların kanını dünya durdukça usul usul, azar azar emmeye koyuldu. (Y. K. s: 70).

Orpheus

Çalgısıyla vahşi hayvanları büyüleyen, ezgisiyle ölümü alt edebilen destansı bir ozan Orpheus (Erhat 1972: 293) *Makyajlı Kadın*'da da bu özellikleri ile ön plana çıkar:

Yunan masalları arasında Orphée nedir? Güzel sesini işittirince sadece etrafındaki insanları değil, vahşi hayvanları ve manzaraları bile güzellik cezbine kaptırıp onları bambaşka bir hilkat ve tabiat veren bir sihirbazdır. (M. K. s: 20).

Phoenix

Habeş ülkesinde yaşadığına ve küllerinden yeniden doğduğuna inanılan ve yukarıda Türk mitolojisinin bir unsuru olarak anlatılan anka/ kuşunun Yunan mitolojisindeki karşılığıdır. *Deli* kitabında bu efsaneyi nasıl öğrendiğini anlatır.

Sonraları Yunan mitolojisindeki efsane kuşunu öğrendiğim zaman, bakır ibrik hayalimde ateş üstünde civciv çıkaran bir Feniks olmuştu. (D. s: 42).

Kimin aklına gelirdi ki masal kuşu 'Feniks' gibi bir gün mamur, ışıklı yepyeni bir şehir doğacak? (M. Z. S. G. s: 313).

Pomona

Roma mitolojisinde meyveleri geliştiren tanrıça olarak bilinir. (Erhat 1972: 322).

Meyveler ilahesi Pomona kadar güzel sevgilinle mesut ol. (İ. Y. S. s: 145).

Poseidon

Olympos'lu tanrılara içinde denizi sembolize eden ve denizlerin mutlak hâkimi olan Poseidon *Hep İstanbul*'da geçmektedir:

Poseidon kimdir? Yunan efsanesine göre deniz, denizcilik ve fırtınalar tanrısıdır; bunu Romalılar Neptune yapmışlardır. Sular altında haşmetli bir sarayda

oturur fakat ara sıra idaresi altında bulunan dünya denizlerini gezmek için elinde üç dişli bir kargı geçtiği yeri alt üst ederek yolculuğa çıkarmış. (.) Güya o geçidi bir ejder bekler, gemileri yutarmış. Ejder aslında Poseidon ile Gea'nın Charybde imiş. Bir münasebetsizlik yapmış. Hercule'ün öküzlerini çalmış; büyük Tanrı Zeus da buna öfkelenerek kızı yıldırımla çarpmış, denizin dibine yollamış, bir girdap şekline sokmuş. (H. İ. s: 96).

(Rumeli Hisarı-Emirgan arasındaki) 'Şeytan Akıntısı'nın da bir masalı var; o akıntı, belki de bütün Boğaziçi akıntıları gibi cinler ülkesi imiş ve bu cinler merhametsiz *Poseidon*'ın emri altında bulunurmuş (H. İ. s: 99).

Prometheus/Atlas

Mitolojide Titan'lar soyundan gelen İspetos'la Kymene'nin oğludur. Zeus, Prometheus'u zincirlerle bir sütuna bağlar ve karaciğerini bir kartala yedirir. Prometheus ateşi çalan bir titan olarak bilinir. Prometheus'un kardeşi Atlas ise Zeus tarafından dünyanın bir ucuna dikilip gök kubbe üstüne yüklenmiştir.

*Bu belki de Atlas'ın kardeşi Prometos id*i. (İ. Y. S. s: 129).

Semiramis/Tomris

Eski Yunan mitolojisinde efsanevî asma bahçeleri yaptıran güzel, kahraman ve becerikli Babil kraliçesi Semiramis (Erhat 1972: 345-346) Amazon kraliçesi Tomris de yine *2000 Yılın Sevgilisi*'nde geçer:

Ne Semiramis ne de Amazonlar Kraliçesi Tomris bizim Side'nin yeni güzellik kraliçesiyle boy ölçüşemez, eşitlerine ancak Olempos'da rastlanır. (İ. Y. S. s: 149).

Mesela ahirette de büyük sükse yapan yine Semiramis, Mesalina (.) hep o çeşit kadınlar. (T. Ş. s: 123).

Sfenks

Yunan mitolojisinde geçen yolculara birtakım bilmeceler sorarak bilemeyenleri yuttuğuna inanılan efsanevi yaratık.

Şayet Yunan efsanelerindeki insafsız Sfenks, bir gün aklına esip de mesela Kadıköy İskelesi'nin başına dikilse ve gazetelerde bu kelimeyi anlamadan okuyanlardan her birine muamma sorar gibi manasını bir soruverseydi o semt ahalisinden maktul düşenler yüzde doksan beşi geçerdi! (T. A. G. H. s: 680).

Sibylla/Sibel

Mitolojide gelecekten haber veren efsanevî kişiliklerden bir olan Sybylla (lar) değişik dağlarda bu arada yeri tam olarak bilinmeyen Olympos dağ (larından birinde)ında yaşar. (Erhat ss: 346-347).

Sibel Frigya ülkesinin ilahesidir. Ona büyükana Magna Mater unvanı da verilmiştir. Toprağın ve hayvanların ilahesi olduğundan ormanlar içinde, dağ tepelerinde aslanlarla, azılı hayvanlarla ve maiyetini teşkil eden cinlerle birlikte yaşadığına inanılırdı. Buralarda Frigya'nın erkek ilahı olan Attis ile vahşi kanlı müthiş kavgası dilden dile dolaşırdı. Yılda bir defa isim günü kutlanırken büyük bir bayram olur, kadın ve erkek figüranlar tarafından ilaheler ilahesinin bütün aşk maceraları, ıstırap çile ve cefa, dövünme, ölüm nihayet Attis'in yeniden hayata dönüşü temsil olunurdu. Cinlerin rolüne girenler Sibel heykelini ormanlarda dolaştırırlar, cezbe halinde danslar ederler ve safahatlar yaparlardı. Kanlı, kızgın vahşi bir ayindi o. Ayin esnasında flütler, tefler, ziller, darbukalar, boynuz borular çalınır, bıçaklar işlerdi. (İ. Y. S. ss: 29-30).

Sibel ilahesi Olemp dağından inseydi daha haşmetli olamazdı. (İ. Y. S. s: 119).

Şiva/Shiva - Baal

Hind mitolojisinden yok edici bir tanrıdır. Baal de Molek'tir.

Galatasaray Karakolu'ndan Baal ve Siva gibi korkulurdu. (C. D. T. s: 378).

Tantal/Tantalos Efsanesi

Manisa'nın Spil Dağı'ndan hüküm süren Tantalos ancak Zeus'a karşı Kybele'yi öne çıkardığı için lânete uğramıştır. Ceza olarak aç ve susuz bırakılmıştır. Çenesine kadar su dolu bir yerde ve yemişlerle meyvelerle dolu ağaçların altındadır. Ancak ne zaman su içmek istese sular aniden çekilir ve ne zaman yemek istese bir rüzgâr çıkar yemişleri ve meyveleri bulutlara savurur. İşte Lydia kralının maruz kaldığı bu cezaya Tantal/Tantalos işkencesi denmiştir (Erhat 1972: 357-358).

Karay'da Tantal efsanesi ve işkencesi *Dört Yapraklı Yonca* romanında aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Bundan daha tatlı bir eziyet düşünülemez. Emire adeta Tantal efsanesindeki gibi ağzının önünde durduğu halde tam ısıracağım sırada uzaklaşan enfes bir meyve olacak… Ama sonu zafer! (D. Y. Y. s: 115).

Aynı efsane *Yerini Seven Fidan*'da:

Bana mitolojide okuduğumuz Tantal azabını hatırlatıyor. (Y. S. F. s: 85).

ve *Hep İstanbul*'da ise

Yunan masallarındaki 'Tantal işkence'sinde olduğu gibi el ermez güç yetmez, ah eder geri dönerdik. (H. İ. s: 77).

şeklinde geçmektedir. Fikir hürriyeti konusunda kendisine sorulan bir soruya bu işin çözülmesinin mitolojideki Tantal işkencesine dönüştüğünü belirterek cevap verir. (A. E. B. S. s: 340).

Yerebatan Sarnıcı/Sarayı Efsanesi

İstanbul Sultahahmet'te bulunan ve altıncı yüzyılda inşa edilen Yerebatan sarnıcı etrafına oluşmuş Bizans efsanelerinden birini Karay, *Hep İstanbul*'da aktarmıştır:

Bizans ve Konstantiniyye tarihini düşündüren birçok isimler arasında en fazla tipik olan Binbirdirek ve Yerebatan'dır. Dedelerimiz o kadar süslü, ihtişamlı bir yerin sarnıç olacağına akıl erdiremedikleri için düşünmüşler taşınmışlar, şu kulp takmışlar: Bir kocaman saray varmış, kubbesini yüzlerce sütun tutarmış. Bir gün yer yarılmış ve saray yerin dibine olduğu gibi geçivermiş. Belki de bu saray bir fıskıfücur mekânı idi. Allah onu yeryüzünden kaldırmıştı; böyle bir binanın adı ne olabilirdi? Yerebatan Sarayı. (H. İ. s: 50-51).

Zeus

Hakkında en çok efsane anlatılan eski Yunan mitolojisinde tanrıların tanrısı ya da tanrıların babası olarak bilinir. Roma mitolojisindeki karşılığı Jüpiter olan Zeus'a Karay'ın mitolojik bir atmosfer çizdiği *2000 Yılın Sevgilisi*'nde değinilmiştir.

Saraydan hele İzopar'ın barbarının pençesinden gözdesini almak –hâşâ sümme hâşâ- Zeus'un elinden yıldırımını kapmaktan daha zordur. (İ. Y. S. s: 121)

Küçük ilahe uğur getirdi. Tamara'yı bize Zeus yolladı. (İ. Y. S. s: 187).

Yeni harpleri Olimpos Dağı'nda ve Jüpiter'in yanında yeri olan büyük bir ilah himaye edemez. (T. Ş. s: 46).

2.2.3.4.2.2. Yakın Şark Mitolojisi

Refik Halid eserlerinde Yunan ve Roma mitolojilerinin yanında Şark mitolojisine de değinmiştir:

Esrarlı bir şato muaşakasını düşündüren gizli merdiven ve bir şark mitolojisine benzeyen tılsımlı ayna masalı. (N. s: 621).

Dahhak

Efsaneye göre omuzlarında ejderha ve yılan başlarına benzer iki kemik çıkan zulmü ve kötülüğü seven İran hükümdarı. Karay da bu özellikleri ile Dahhak'ı anar:

Dahhak her gün iki delikanlının beynini yermiş. (D. s: 171).

Karakancolos

Türk mitolojisinde de yer alan ve özellikle çocukları korkutmak için icat edilmiş hayalî yaratık, cadı vampir. (Ayverdi, 2005: 1570).

Ne sen ne o Tatar yosması eline su dökemezdiniz. Hele Yonca dediğiniz Karakancolos, vah vah aynalı şeydi. (D. Y. Y. s: 266).

Karakancolos yavrusu pek sevimsiz mahlûk. (D. K. s: 66).

Molek/Moluk

Kendisine canlı hayvan ve çocukların yakılarak kurban edildiği Kenanilerin ve Fenikelilerin tanrısı olarak bilinir. Refik Halid Karay, güncel ekonomik ve siyasal gelişmeleri de eserlerinde işleyerek mitolojiden örnek verir. 7 Eylül 1946'da Recep Peker hükümeti zamanında alınan ekonomik önlemleri eleştirmek tanrı Molek'i kullanır:

7 Eylül kararlarına eski, efsanelerde bahsi geçen korkunç ilahlar gibi ömrümüzce boyun eğmek zorunda mıyız? 7 Eylül diye tıpkı 'Moluk' ilahı nevinden gaddar bir puta mı bağlıyız? (A. 2. s: 171).

Kübik bir gulyaabani gibi İstaanbul'un tepesinden, Boğaziçi'ne doğru şiş karnı, beton kazma dişleri, damsız saçaksız, kubbesiz, yarı kesik beyinsiz kafasile ve modern bir Moluk heykeli çirkinliğle şaha kalkmasıdır. (G. S. S. 114).

Karay'ın eserlerinde efsaneler ya da geçmiş zaman figürleri ilgili geçen diğer değinmeler şu şekildedir:

Efsaneye göre kocaman balık Yunus'u o noktada karaya bırakmıştı. Başka bir rivayete bakılırsa taş kulenin üstünde, vaktiyle Büyük İskender'in durdu. Lahdin böyle sipsivri, upuzun bir sütun üstüne konmasının sebebi, oradan geçecek bütün fatihlere Makedonya'lı genç cihangirin kendilerinden yüksek olduğunu anlatmaktı. (Ç. ss: 65-66).

Arap çadırlarında anlatılan bir efsane vardır. Bazı geceler bu heybetli harabeler arasında bir dişi aslan görünür, karaltılar içinde döner, dolaşır ve nihayet figana benzeyen bir narayla çölü inletir, tekrar gözden nihan olurmuş. Bu Zeyneb'in ruhuymuş, gelir sevgili beldesinde saltanat günlerinin hasretini çeker, esirliğinin matemini tutarmış! (Y. K. s: 57).

Hayır, bu fikir pek eskidir; kurbağanın sesine âşık olup da kırk yıl göl kenarı bekleyen adam hikâyesini işitmedin mi? Bu bir Türk görüşüdür; bizim folklorumuzda yer almıştır. (Y. S. F. s: 244).

Yeni sene kimimize sorduğu bilmecenin cevabını alamayınca ölüm cezasına çarptırılan Sfenks yahut gözü bağlı, ayakları tekerlekli, elinde bereket boynuzu bir Tikhe gibi görünüyor. (B. A. S s: 157).

İncecik tül örtünüzle bir Nefertiti veya Amaniritis olarak sizinle karşılaşmayı nasıl istemezdim? (İ. Y. S. s: 373).

2.2.3.5. Kalıplaşmış Sözler

Bu bölümde Refik Halid'in eserlerinde geçen deyimler, atasözleri, argo sözler, dualar/beddualar (alkışlar/kırgışlar), yeminler (antlar) ele alınmıştır. Aksi belirtilmedikçe atasözleri ve deyimlerin anlamlarını belirlemek için Türk Dil Kurumu'nca hazırlanan *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* kullanılmıştır.

2.2.3.5.1. Atasözleri

Darb-ı mesel olarak da bilinen atasözünün sözlük anlamı 'bir düşünceyi gerçek ve hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne kadar gelmiş ve halka mal olmuş kısa söz'dür (Ayverdi 2005: 199). Bir milletin atalarının uzun bir süreçteki deneyimlerinin sonucu oluşturdukları temel yargılarını genel-geçer kural olarak

ilkeleştiren, toplum tarafından da benimsenerek gelenekselleştirilen kalıp sözlerdir (Oğuz 2014: 208). Erman Artun'a göre atasözleri, "atalardan gelen ve onların yüzyıllar içinde deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ve yargı şeklinde aktaran anonim nitelikli kısa ve özlü sözlerdir (Artun 2004: 224). Nurettin Albayrak ise 'ataların yüzyıllar içindeki tecrübe ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ve yargı şeklinde nakleden doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü söz' (Albayrak 2009: 2) olarak tanımlar. Nazım ve nesir ya da her iki türden birden olabilecek atasözlerinin bir görünen anlamı ve bir de kast etmek istediği asıl ikinci anlamı vardır ve içinde bir takım edebî sanatlar barındırabilir (Güzel-Torun 2008: 206). Ömer Asım Aksoy'a göre 'her atasözü belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz' (Aksoy 1984: 19). Atasözlerinin bir kısmının ortaya çıkışı çok eski tarihlere kadar uzandığı gibi bir kısmı da onlara göre daha yeni tarihlerde ortaya çıkmış olabilir (Dilçin 2000: XVI).

Refik Halid Karay'ın hem roman ve hikâyelerindeki karakterler hem de günlük gazete yazılarında bizzat kendisi atasözlerini sıkça kullanmıştır. Öncelikle Karay'ın atasözleri ile ilgili genel tanımı ve nitelemesi şu şekildedir:

Karay *Mutfak Zevkinin Son Günleri*'nde atasözünün nietliklerini pilav benzetmesi üzerinden sayar:

Hâlbuki pilav, atalar sözü gibi az ve tok kelime çok şey anlatması, süsü manasında olması lazım gelen, kolay görünüp güç becerilen bir yemektir. (M. Z. S. G. s: 268).

Pirinç, Kazeviler içinde Mısır'dan gelirdi. Dimyat'tan… Meşhur atalar sözü bu uzak ticaret yolundan ve iskelesinden doğmuştur. (M. Z. S. G. s: 266).

Karay zaman zaman vurguyu kuvvetlendirmek, zaman zaman anlatıma espri katmak zaman zaman da kişisel özellikleri bu şekilde ön plana çıkartmak amacı ile kullanılan atasözleri alfabetik sıra ile değerlendirilmiştir:

Acele işe şeytan karışır:

"Düşünüp taşınmadan ivedi olarak yapılan işten iyi sonuç alınamaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Aksoy'da şu şekilde geçer: İvilerek yapılan iş yanlış, bozuk olur (Aksoy, 1988, s:74). Bu atasözünü Karay, şu şekilde kullanır:

Münhallere memur tayin etmemek yoluyla memur miktarını hissolunacak derecede azaltmak için kaç yıl ister? Yarım asır belki yetmez! 'Acele işe şeytan karışır', derler ama çok aheste işe de karışan yine odur. (A. 2. s: 64).

Acı patlıcanı kırağı çalmaz:

"Herhangi bir duruma alışkın olan kimseyi benzer kötü durumlar etkilemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Aksoy şu şekilde açıklar: İşe yaramayan kimsenin bozulacak nesi vardır kizararlı etkenler ona dokunsun?(Aksoy, 1988, s:75)

"Bir kadınla üç erkek… Geçen hafta da buradaydılar. Kadın göle girdi, yıkandı, yüzdü; hava soğuktu, hastalanmamış ki, yine geldi işte". (İ. C. K. s: 38).

Herhalde yaz mevsiminde o ev pek âlâdır. Kışın rutubeti ve dalga gürültüsü olsa gerektir. Lâkin 'acı patlıcanı kırağı çalmaz'. (A. F. s: 81).

"Geçirdi be… Hâlbuki ümitsiz diyorlardı. Fakat 'acı patlıcanı kırağı çalar mı?' İyi bir adam olsaydı çoktan giderdi". (T. s: 92).

Yardılar temizlediler, bittim. Onbeş gün yatakta kaldım, şimdi iyiyim. 'Acı patlıcanı kırağı çalmaz' (A. F. s: 55).

Aç tavuk kendini darı/buğday ambarında sanır:

"İnsanlar, yokluğunu, yoksulluğunu çektikleri şeyler için olmayacak hayaller, düşler kurar." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Şimdi de öyle yaptı kendisine hitap ederek: 'Hepsi bitti üzerime bir de metres peyledim. Hem ayrandan hem bayramdan olursam görürüm günümü. 'Aç tavuk düşünde darı görür derler a!' (Y. S. F. s: 32).

Akşama Damad Salih Paşa ile görüştüğümüz esnada işi açtım, tedbirli davranmak lazım geldiğini söyhledim. "Öyle şey olamaz" dedi "aç tavuk kendini darı anbarında sanır. Bir halt edemezler" (P. İ. H. s: 519). (A. 3. s: 462).

"Çamlar altında buluşacağız, göl kenarında kendimizden geçeceğiz, yarın sabah da erkenden sizleri uykuda bırkaıp beraberce cipe atlayıp kaçacağız. Dünyanın öbür ucuna!"

'Aç tavuk kendini darı ambarında sanır'. Aç dedim de aklıma geldi; ne yiyeceğiz Hüseyin Efendi?" (İ. C. K. s: 39).

Açtı ağzını yumdu gözünü*:*

*"*Öfkelenerek veya kızarak ağır sözler söyledi." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

'Açtı ağzını yumdu gözünü'. Öbürleri ilk önce şaşırdılar sonra üstünde forması, belinde kılıcı cebinde parası olmayan bu mütekait zabitten çekinmeye lüzum olmadığını hatırlayarak terslediler. (S. s: 32).

Adam olacak çocuk adımından belli olur:

"Bir kimsenin yeni başladığı işte usta olup olamayacağı ilk davranışlarından anlaşılır." Anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Bir taşla üç kuş vurmak demektir. Serçe kuşu anlaşılmasın. Dedim a, hangi cihetten baksak uygun… 'Adam olacak çocuk bakışından belli'ymiş, başa çıkarılacak iş de tutumundan anlaşılıyor. (S. A. İ. K s: 37).

Temmuz kucağımıza bir Seçim Kanunu verecek. Nur topu gibi bir yavru mu?'Adam olacak çocuk sesinden belli' derler. Kanun tasarısının manzarası da ufuklarımıza akseden sesi de bizde bu iman ve kanaati hasıl etmedi. (A. 2. s: 75).

Ağaca balta vurmuşlar sapı bedenimden demiş:

"İnsana en yakını bile kötülük edebilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

(Recep) Peker İstanbulludur he de galiba İstanbul mebusudur. Bir ona bakınız bir de Sivas mebusu Eğinli Günaltay'a! Bir ona bakınız, bir de Sivas mebusu Eğin'li (Şemseddin) Günaltay'a! Tevekkeli ormandaki ağaçlar baltaya bakarak 'sapı bizden' demezlermiş! (A. 3. s: 354).

Ağır otur da molla desinler:

"Ağırbaşlı ol ki büyüğümüz diye sana saygı göstersinler." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Ay bu tabiri nereden öğrendin?"

"Kraliçe Natali'den… 'fam fasil' diye boyuna başka kadınları çekiştirir. Kendisi güya elde edilmesi güç bir matahmış gibi haspanın! 'Ağır otur da molla desinler' kabilinden… (D. Ö. s: 257).

Ahlatın iyisini ayı yer:

Kendilerine yakışmayan güzel bir şeyi eline geçirenler için kullanılan bir söz.

"Armudun bir Türkçesi de 'ahlat'tır. 'Ahlatın iyisini ayı yer' sözünde kast edilen yemiş, ayılar bahçelere kadar inmediklerinden aşı görmemiş yaban armudu olsa gerektir. (M. Z. S. G. s: 352).

Ak akçe kara gün içindir:

Çalışarak kazandığımız para, dar zamanımızda bizi sıkıntıdan kurtarır. Bu atasözü Aksoy'da şu şekilde geçer: Kazanmakla mutluluk duyduğumuz para, dar zamanımızda bizi sıkıntıdan kurtarır. Böyle durumlarda parayı harcamaktan çekinmemeliyiz (Aksoy: 1988 s:88)

'Ak akçe kara gün içindir' deriz, ama bazı kere gelecek nesillerin koleksiyonlarını süslemek için de olabilir. Para lüzümludur lakin işe yaramadığı da çoktur. (İ. H. H. A. s: 258).

Akıl akıldan üstündür:

"Bir kimsenin aklına gelmeyen bir çare, başka birinin aklına gelebilir."Anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Akıl akıldan üstündür ta arşa varınca…" derler; galiba deli deliden üstün ta Merih'e varınca! (T. A. G. H. s: 683).

Akıl var, yakın var:

"Herhangi bir şey bilgiye ve mantığa dayalı olarak yapılmalıdır; her şey ortadadır." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

'Akıl var yakın var' sözünü unutmayalım. Aklen öyle hükmediyorduk; biraz da geçmişi örnek tutuyorduk. (T. A. G. H. s: 329).

Akıl yaşta değil baştadır:

"Akıllı olmanın yaşla ilgisi yoktur, bazı küçükler büyüklerden daha akıllı olabilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Yaş ve baş… Adam sen de! Allah'ın ihsanına şükret. Rint ol. 'Akıl yaşta değil baştadır'! (D. s: 83).

Akılsız başın zararını/cezasını ayak çeker:

"Bir işte düşüncesizce davranan kişi her türlü olumsuz sonuca katlanır." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

O zat kafasını pazara çıkarıp yine kendi kafasını beğenerek geri alan, kendi zekâsına herkesten fazla kendisini hayran kalan mesut adamlardan biridir. Hâlbuki o gün yaptığını çok eskiden, telefon yokken bile atalarımız şu sözle anlatırlardı. 'Akılsız başın zararını ayak çeker!' (İ. H. H. A. s: 113).

Hayati kendine öfkelendi ve söylendi: "Akılsız başın cezasını ayaklar çeker. Cehennem sıcağında boşu boşuna bir çeyrek saat yol yürümüş oldum. Periler götürsün o Nurper haspasını!" (D. Ö. s: 68).

Alışmış kudurmuştan beterdir:

"Alışılan bir şeyden kolayca vazgeçilmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Öyle bir şey yapmaya kalkarsan seni ayaklarımın altına alır, kemiklerini kırarım. Yeter artık! Zaten istediğin bu ya! 'Alışmış kudurmuştan beterdir', derler. (Y. S. F. s: 221).

Alet işler el övünür:

"Bir kimse ne kadar usta olursa olsun gerekli araçları olmadan kusursuz iş yapamaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Çocuğu, yaşlıyı ve genci eve bağladığı ev hayatına ısındırdığı, birçok işleri dışarıdan usta getirmeden kendi elile başarmağa alıştırdığı için bu 'alet işler övünür' sözüne uygun takım taklavat adeta sosyal bir değeri haizdir. (T. A. G. H. s: 155).

Anasına bak, kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak, bezini al:

"Bir kızın karakterini öğrenmek isteyenler, anasının durumunu göz önüne alırlarsa aldanmamış olurlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

O fikirdeyim ki 'kenarına bak bezini al; anasına bak kızını al' nevinden bazı atalar sözüne 'imzasına bak, izanını anla' gibi bir yenisini de eklemek mümkündür. (İ. H. H. A. s: 465).

Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al dedikleri gibi 'yemeğine bak, adamını al' demek de kabildir ve böyle demekle çok doğru ve çok irfanlı bir söz de söylenmiş olur. (A. P. H. s: 48).

"Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al" sözüne göç arabasını da eklersek hata etmiş sayılmayız. (T. A. G. H. s: 448).

Halk seciyesi en fazla türkülerde kabartılı bir şekil alır: 'Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al derler', bir milleti de türkülerine bakıp almak doğru olur. (M. K. s: 157).

"Kenarına bak bezini al; anasına bak kızını al" derler. "Hocasına bak talebesini al" demek daha doğru olur. (A. E. B. S. s: 164).

Anca beraber kanca beraber:

"İki veya daha çok kişi yaptıkları iş kötü de gitse birbirlerinden ayrılmamalıdırlar**.**" anlamında kullanılan bir atasözüdür.

'Anca beraber kanca beraber'. Sen de bizimlesin. Ayak satıcılığı elverir, tabanlarımız patladı. (S. s: 32)

Arayan (şifasını)Mevla'sını da bulur belasını da:

"İyiyi amaçlayanlar iyiye, kötüyü amaçlayanlar ise kötüye ulaşırlar**.**" anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Dün yine oturduk ve tatlı bir eğlence aradık. 'Arayan şifasını da bulur belasını da' derler; nihayet biz de vaktimizi hoş geçirecek bir bahis bulduk. (K. D. s: 20).

At at oluncaya kadar sahibi mat olur:

"Bir çocuğu, bir işçiyi yetiştiren her bakımdan çok yorulur, yıpranır**.**" anlamında kullanılan bir atasözüdür.

'At at oluncaya kadar sahibi mat' olur, derler. Bazı koca da karısı kadın oluncaya kadar iki kat olur. (B. A. S s: 71).

At binenin kılıç kuşananın:

"Her şey, onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışır**.**" anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Ne diyeceğim, dünya onların… Pek de iyi ediyorlar, madem ki ceza verildiği yok… Herkes seninle benim gibi ahmak olmaz. 'At binenin, kılıç kuşananın!'". (T. A. G. H. s: 91).

At sahibine göre kişner/eşinir:

"İnsanlar başlarında bulunan kişinin etkisi altında kalarak onun tutumuna göre davranırlar**.**" anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Lakin bu kahramanane misalle zat-ı dehşet-hizlerini huysuz ata benzetmiş olduklarının acaba farkındalar mı? Mademki teşbihi kendileri kendilerine muvafık bulmuşlar, bize ısrar düşmez. Fakat benim bildiğim huylu veya huysuz her 'at sahibine göre eşinir veya *kişner'.* (A. 1. s: 120).

'At sahibine göre kişner' derler; otomobil de içindekinin ikbal derecesine uygun bir tesir yapar. (C. D. T. s: 271).

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. "Küçük de olsa birtakım belirtilerin önemli olaylara işaret olduğunu anlatan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Bereket ki İstanbul valisi geçen günkü basın toplantısında öyle birprojeden malumatı olmadığını bildirdi de öfkemiz biraz yatıştı. Yatışmakla beraber –ateş olmayan yerde duman olmaz- içimiz büsbütün de ferahlamış değildir. (H. İ. s: 253).

Gazetedeki haberlerin ne dereceye kadar hakikate uygun olduğunu tabiatiyle kestiremeyiz. Şu var ki 'ateş olmayan yerden duman çıkmadığı2 gibi hiçbir asıl ve esasa istinat etmeden oraya Yargıtay başkanı ile adalet bakanı arasında münakaşa olduğu kabilinden bir şayia da yayılamaz. (A. 3. s: 39).

Ayağında donu yok, fesleğen ister başına.

"Yoksulluğuna bakmayarak süs ve gösteriş yapmak ister." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Evde bardak ve tabak bulamazken camekânları sıra sıra süsliyen termoslardan bir tane de ben aldığım zaman kendi kendime 'ayağında donu yok başına fesleğen takar' demekten kendimi alamadım. Hudutlarımızı yalnız lüzumluya sokmak, harp zamanı politikasının ihmale gelmez bir icabıdır. (D. K. s: 326).

İstanbul hem kel hem foduldur. Yani ayağına giyecek bir şeyi yoktur, başına fesleğen takar. Köylünün yine dört tarlası, üç öküzü, iki merkebi, bir bağı bir miktar da altını vardır. (A. 1. s: 123).

Ayağını yorganına göre uzat:

"Giderini mutlaka gelirine uydurmalısın." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Ayağını yorganına göre uzat", dile kolay. Ben bunun bu kadar güç bir iş olduğunu denemişlerdenim. (.) Hoş yukarıdaki atalar sözüyle anlatmak istenen şey bu değildir; bir hesap, bir tutumluluk öğüdüdür. (A. 3. s: 360).

Yüzbaşı Tahsin isimli filmeri bu bakımdan beğendim. Herkes ayağını yorganına göre uzatmalı değil mi a canım! (G. S. S. s: 359).

Az söyle çok dinle/işit:

"Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Az söylediğinden dolayı insna nadiren pişman olur; fakat fazla söylediğinden dolayı ekseriya…"

Bizim Türkçe'de bir darb-ı mesel vardır: 'Az söyle çok işit!' (B. A. S. s: 100).

Balık baştan kokar:

"Bir işte aksaklık başta olanlardan kaynaklanır. Aksoy'da şöyle geçer. Baştakilerin tutumu bozuk olan toplumda her şey bozuk olur (Aksoy 1988, 127). anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Sanıyorum ki erkek için de kadın için de saçların esaslı ziyneti ve tuvaleti –ne şekil be briyantin ne boya ne de renktir- temizliktir. Ötekilerin hepsi var da çoğumuzda bu yok! Balık baştan bazı insan da saçtan kokar. (İ. H. H. A. s: 341)

Bana dokunmayan yılan bin yaşasın:

"Birçok kimse, kendilerine kötülüğü dokunmayan kişiye ilişmek istemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Her iş döner dolaşır ölçüye, üsluba ve insafa dayanır. Bana zararı dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın derler… Yalancı da yaşasa olur ve zehirsiz yılan gibi zararsız yalancı da bulunur. (İ. H. H. A. s: 377).

Beyazın adı esmerin tadı var:

"Beyaz tenli olanlar güzel sayılsa da gerçek güzellik ve şirinlik esmerlerdedir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

'Beyazın adı var, esmerin tadı var' sözü bir teselliden ibarettir; esmerlik kusurdur; hususiyle şimdiki durumdaki gibi hem yanık esmer hem de zayıf olursanız felaket!. (Ü. N. Ü. H. s: 98).

Bedava Sirke Baldan Tatlıdır:

"Masrafsız ve emeksiz elde edilen şeyler insana hoş gelir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

İçimden:

-Hey gidi günler hey, dedim, sahi bedava sirke baldan tatlı imiş. (A. 1. s: 247).

Bekârlık sultanlıktır:

"Evlenmeden tek başına yaşamak daha iyidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Başka ırktan kara yağız bir delikanlı! Karı çeşni değiştirmeye teşne imiş. Bekârlık Sultanlık mı bilmem ama muhakkak ki bekârın başında taç bulunmasa bile boynuz da yoktur. (D. Ö. s: 28).

Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur:

"Çok çalışmasına karşın belli bir düzeyden öteye gidemiyor." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

'Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur' fehvasınca her yangından sonra harikzede yerlerin tamir ve tecdidini vaat eden hükümet eski harabelere daha bir tahta perde bile çekemedi. (K. D. s: 143).

Elli sene evvel de Ahmet Cevdet merhum o zamanki İkdam gazetesinin başmakalelerinde bizlere aynı dersleri verir dururdu: 'Oğlum bina okur, döner döner yine okur', dersi bu kadar uzun sürmemeliydi. (B. D. B. D. s: 152*).*

Çok eski zamanları bırakalım; yüz şu kadar yıllık teceddüt tarihimiz hemen hemen aynı kusurlu hareketlerin tekrariyle yazılmıştır ve o sebepten 'oğlum bina okur, döner döner yine okur' sözü ile hulasa edilecek şekilden kurtulamamıştır. (A. 3. s: 173).

Bilmediği beş vakit namaz, onu da şeytanlar komaz:

"Çok becerikli ve yetenekli olan bazı kişiler çalışmak, iş yapmak istemez, tembellik ederler**."** anlamında kullanılan bir atasözüdür.Karay'ın eserinde şu şekilde kullanılır:

"Erbil'in imtihandan korkusu yoktur, birincilikle girer"

"Girer girer. Oğlanın başaramayacağı iş yoktur. Bilmediği beş vakit namaz onu da şeytanlar komaz! (Y. S. F. s: 11).

Bir çiçekle bahar olmaz:

"Küçük, güzel bir belirti ile doyurucu sonuca ulaşılmaz; çapkın kimseler için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Ömürleri alışverişle süslenip püslenmekle gösterişle geçmiyor mu? Ne mal kıymeti biliyorlar ne can!"

"Ama sen, annen…"

Bir çiçekle yaz olmaz amca! Bizim de kusurumuz çok. (E. E. S. G. s: 70).

Bir çiçekle yaz olmaz, bir kadınla da nefis körlenmez. Asıl tat da tatların değişmesinden olur. Değişmeyen tatta tat kalır mı? (S. K. s: 199).

Söylemişti ama kimseye dinletememişti. Filizdi fidan oldu, koncaydı çiçek oldu. Bir çiçekle bahar olmaz demişlerse inanma. Böylesi baharın tıpatıp kendisidir. (E. E. S. G. ss: 149-150).

Evet 'bir çiçekle bahar olmaz2 derlerse de o bir çiçek çok çiçeki baharın müjdecisidir, arkası gelecek demektir. (T. A. G. H. s: 674).

Bir çiçekle bahar olmaz derler. Aşk baharı tek çiçekle olur. (T. s: 147).

Bir dirhem et bin ayıp örter:

"Biraz kilo almak pek çok kusur örter." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

İnsan âdeta 'bir şey bir kumaş parçası bir yatak çarşafı bulsak da şunu örtsek' dedirtiyor. Masraflıca oldu ama değdi doğrusu… Bir dirhem et bin ayıp örter, derler. İki metre kumaş da öyle imiş, meğerse! (A. 2. s: 209).

Bir günün beyliği beyliktir:

“Hoşa giden bir durum, kısa da sürse çekici ve güzeldir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Ne saadet ya Rabbi, bolluk, bereket, sulh içindeyiz. Devam edecek inşallah. Hoş ne kadar devam ederse yine kârdır. ‘Bir günün beyliği beylikti’r derler. Bu böyle günler için söylenmiş tecrübeli bir atalar sözüdür; beylik sözlerden değildir. (M. Z. S. G. s: 154).

Bir hatır, iki hatır, üçüncüsünde vur yatır:

“Bir defa yaptığı yanlışlıktan ders almayan ve bunu devam ettirmek isteyen kimselere bu yanlışlarını devam ettirme fırsatı verilmemelidir (Albayrak 2009: 257). anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Anadolu’da şu söz vardır: Bir hatır, iki hatır, üçüncüsünde vur yatır! Haydi yatırmağa kadar gitmeyelim ama bütün yâranı bermurad etmek için de hazinenin dibine darı ekmeyelim. (A. 2. s: 85).

Bir acı /fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır:

“İyilik küçük de olsa unutulmaz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Hoş ben bunu da az görüyorum sanmayınız. Bir kahvenin kırk yıllık hatırı vardır, artık düşününüz bir teneke Halep yağının hatırı alelhusus Harb-ı Umumî hengâmında kaç yıl kaç asır sürmelidir?. (A. P. s: 137).

Lisanımıza ‘bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var’ kabilinden sözler ve şiirler, türküler yerleştiği gibi büyük konaklarda da uşakların dairesine ‘kahve ocağı’ denilmiştir (M. Z. S. G. s: 387).

Bir kötünün yedi mahalleyle ziyanı dokunur:

“Bir kötünün, yalnızca yakın çevresine değil daha geniş çevrelere de zararı dokunur.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Bir cihet daha var ki insanları da alakadar ediyor: ‘Bir kötünün yedi mahalleyle ziyanı dokunur’ d*erler, bir kuduz köpeğin de bir şehir köpeklerine ziyanı dokundu., binlerce hemcinsinin itlafına sebep oldu.* (A. 1. s: 176-177).

Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, sonunda yakalanırsın çekirge (üçüncüsünde avucuma düşersin çekirge):

"Birkaç kez saklanabilen bir suç günün birinde ortaya çıkarak yapanı kötü bir duruma düşürür, suçlu cezasız kalmaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

*Doğrudur. Yalnız bizim hayatımız, biraz da yine bir Türk sözüyle 'bir sıçrarsın çekirge… iki sıçrarsın çekirge… üçüncüsünde ele geçersin!' hakikatini andırır. (*T. Ş. s: 79).

Kendisine ispat edeceğiz. O şimdilik, önünden ardından bihaber söve dursun. Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, bu defa kurtulamazsın! Hemen Allah o günleri göstersin (S. A. İ. K. s: 102).

Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar:

"Herkesin yararlanabileceği şeyden bazıları yararlanır da başkalarına yararlanma fırsatı vermezlerse büyük kavga çıkar." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Ayrıca Sosyalist Hilmi'nin İştirâk adlı ve 'Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar' rümuzlu gazetesinde 'Vicdan' başlıklı başka bir hikâyem çıkmıştı. (P. İ. H. ss: 316-317) (M. Z. S. G. s: 123).

İşte İstanbul'un beklediği orada açan bu yepyeni baharı burada da seyretmek o çiçekleri buarada da koklamak o ruh gıdasına burada da kavuşmaktır. Niçin biri yesin biri baksın? Velev ki musiki ziyafetinde olsa dahi! (G. S. S. s: 150).

Boğaz dokuz boğumdur:

"Bir söz iyice düşünmeden söylenmemelidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Yutkunma adedini ne kadar azaltsak bir kârdır. Boğaz dokuz boğmaktır derler; bunu imrenip yutkunurken çok iyi anlıyorum. (M. Z. S. G. s: 125).

Böyle gelmiş böyle gider:

"Her zaman böyle olmuş, gene de böyle olacak." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Ben ihtiyarlayıncaya kadar, o büsbütün tükeninceye kadar! Böyle gelmişiz böyle gideceğiz! (A. 1. s: 101).

Bu lodosa (sıcağa) kar mı dayanır?

“Aşırı harcamalarla eldeki imkânlar çok çabuk tükenir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

“Böyle giderse düşman daynamayacak ben neticeyi pek yakın görüyorum!”

“Şüphe mi var, ben de öyle, bu lodosa kar mı dayanır?” (G. S. s: 18).

Bu sefer de yıldırım harpleri hepimizi şaşırttı; çorap söküğü gibi birbiri ardından çözülen ordularr, hele Fransız bozgunu o sıcağa hiçbir karın dayanamayacağı hissini verdi. (S. C. H. M. s: 69)**.**

Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu:

“Sözleri ve davranışları birbirini tutmuyor, çelişiyor.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Yahu bir taraftan Arapça kaidelere uygun söylenmiş kelimelere harp açarsınız öbür taraftan öz Türkçe bir sözü Arap kaidesiyle maskara edip bağrınıza basarsınz.?Bu perhiz ne? Bu lahana turşusu ne? (D. Y. Y. s: 143).

Bugünün işini yarına bırakma:

“Bugün yapılması gereken bir işin ertesi güne bırakılması iyi değildir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

*En gayretli düzenli adam bile bugünün işini yarına bırakma nasihatine ancak lodoslu günlerde uymakta kusur eder**.** (A. A. s: 38).*

Bugünün işini yarına bırakma, deriz. Yıllardan beri takip ettiğimiz inşaat siyasetimizle biz, aksine bugünün işlerini yarına bıraktık; yarınkilerini ise bugün yapmağa kalkıştık. İşte netice! (A. 2. s: 202).

Bülbülün çektiği dili belasıdır*:*

“İlerisi düşünülmeden söylenen söz insanın başına dert açabilir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Bülbülün çektiği dili belasıdır derler, insanınki de öyle… *Hatta yazı ile kalemin icadından sonra çektiğimiz belalarda dil kadar kalemin de tesiri olmaktadır*. (A. A. s: 193).

Büyük başın ağrısı büyük olur:

"Her insanın derdi ve sıkıntısı şöhreti ve imkanı kadardır." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Arap ve Suriye'li ruhları arasında farklar var. Biz bunu tahlille meşgulüz ve zorluk çekiyoruz. Bir Türk darb-ı meseli hatırlıyorum. Büyük başın ağrısı büyük olur. (Ç. s: 47).

Can boğazdan gelir:

"İnsan yiyeceğine önem vererek güçlenebilir veya yemeden yaşamak mümkün değildir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Can boğazdan gelir; doğrudur ama o boğaza hem zevkle hem sıhhate uygun tarzda hizmet etmek, ne bulursan mideye indirmemek şartiyle! (M. Z. S. G. s: 67).

Kendisini bana sempatik gösteren bir tarafı da budur sanıyorum: Can boğazdan gelir, çok defa sanat da öyledir… Hele espri! (S. C. H. M. s: 456).

Çivi çiviyi söker:

"Güçlü bir şey, kendisi güçlü olan başka bir şeyle veya durumla etkisiz bırakılır." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Çivi çiviyi söker, doğrudur. *Kadın bir zehir ise panzehiri de yine kadındır. Kadın eliyle açılan gönül yarasını yine bir kadın eli sarar.* (B. A. S s: 71).

"Ömürsün dayı"

"Ömürüm zahir. Çivi, çiviyi söker; bir aşk da başkasını. Bakalım Mevla'm neler eyler, neylerse iyi eyler" (İ. C. K. s: 83).

Zekânla yaşa! Ne feraset! Ayol küçük hanım şeyhle beraber gitti. Lerzan Hanım'ı götüren bizim Baki! Aşk olsun herife! İki görüşte işi pişirivermiş. Çivi çiviyi söker derler a… (K. T. s: 353).

Çoğu gitti azı kaldı, altı sini bezi kaldı:

"Uzun süre uğraşılıp bitirilmek üzere olan bir işin durumunu belirtmek için kullanılan bir söz (Albayrak 2009: 310)." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Neyse yarın öbürgün o eski hikâyenin kahramanı yahut herhalde canlı bir ferdiyle karşılaşacağım. Çoğu gitti azı kaldı. (B. B. H. s: 79).

Anadolu'dakiler de buradan sızanlara inamasalar iyi ederler. Zaten çoğu gitti, azı kaldı; pek yakında birbirimizin önüne düşeceğiz ve hangimiz ak hangimiz kara gözlerimize öyle iman edeceğiz. (A. 1. s: 292).

Bekliyorum ve o semte bir gezinti yapmağa hazırlanıyorum. Çoğu gitti azı kaldı diyelim. (T. A. G. H. s: 453).

Fenerbahçe gibi bir nimetin kadrini bilmediğimiz için, bir heccav çıkıp da İstanbul'a 'Nankörler Şehri' derse kızmayalım! Fakat zannederim çoğu gitti azı kaldı. Anadolu yakası imar planıyla beraber Fenerbahçe'ye de umran nuru yağmak üzeredir. (M. K. s: 60).

Hapse sokarlarken 'çoğu gitti azı kaldı, ben de sizi böyle iki aya kalmaz sille tokat deliğe sokacağım, hele biraz sabredin!' der arkasına iki yumruk bir tekme daha yerdi. (T. s: 22).

Yarın ucuz bolluk barış devri gelince, ziyanı yok hem çok söyler, hem çok yer, ziyafetlerden yalnız baş uğultusu ile değil mide tokluğu ile çıkarız. Çoğu gitti azı kaldı. (T. A. G. H. s: 490).

Çoğu gitti azı kaldı, iki saate varmadan rahat edeceğin bir yerde bulunacaksın. (İ. Y. S. s: 278).

Yakında Tuna Ren harabelerinde yazın gaga vurup sükunetle, huzurlayavru çıkaracak, mahvolmuş Avrupa medeniyeti üstünde de nesil üreteceksiniz. Çoğu gitti azı kaldı! (T. Ş. s: 42).

Çok naz âşık usandırır:

"Başka şeylerde olduğu gibi nazlanmada da aşırı gidilmemelidir usandırır." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

"Türk aşçısınına da beğeneceksin; beğendiğin tatlıları, börekleri bütün İstanbul yemeklerinin hepsini orada bulacaksın"

"Fazla nazlandığının fakında mısın? Aşık usandırıyorsun! Nilgün memnuniyetsizliğini anlatan hareketiyle sol tarafa başını çevirdi; artık konuşmuyor. (N. s: 545).

Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur:

“Ne kadar uzak düşmüş olurlarsa olsunlar, insanlar günün birinde birbirleriyle karşılaşabilirler.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Dağ dağa kavuşmaz derler. İşte Toroslar, Amanoslara kavuşuyor. (T. Ş. 47).

Dağ doğura doğura bir fare doğurmuş:

“Büyük şeyler beklenen bir işten önemsiz bir sonuç alındığında söylenen bir söz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Çok şeyler bekliyoruz; kenarından köşesinden olsun, bazısının yapıldığını görmek, derhal tatmin edilmek değilse de ‘ha başldı’ demek ihtiyacındayız. Dağ bir *fare doğur*masın… *Korkumuz budur*. Zira yıllardır ona alıştık (A. 3. s: 96).

Damlaya damlaya göl olur*:*

“Azar azar olagelen şeyler birikerek önemli bir niceliğe ulaşacağı için küçümsenmemelidir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Damla damla göl olur derler; şüphesiz ki böyle âşıklık uğrunda tek tük lâkin biteviye işlenen cinayetlerle de beşeriyet, neticede bir zelzele, bir kolera, bir harp zayiatı verir,, aşk bir felaket olur (M. K. s: 42).

Davulun sesi uzaktan hoş gelir:

“İşin içinde olmayanlar o işi kolay veya kârlı sanırlar.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Milletler birbirinin hal ve akıbetinden ibret dersi almıyorlar! Dytdum ki uzaktan davulun sesi hoş gelir derler, dört beş senedir Asya’nın Türk, Acem hudutlarında kopan şamata zevklerine mi gitmiş ne olmuş, Çin de ayaklanmış, bizlere İranlılara dönmek için olacak, Millet Meclisini açmaya, şu kârızârı fenada bir de maharetini, kabiliyetini göstermeye icrayı hüner etmeye karar vermiş. (K. D. s: 117).

Eski zaman hikâyeleri davulun sesi gibi uzaktan hoş gelir. (C. D. T. s: 291).

Davulun sesi uzaktan hoş gelir; ergene karı boşaması kolaydır. Türkçemizde daha bunlara benzer sözler ne kadar çok. (A. E. B. S. s: 257).

Demir tavında dövülür:

“Her iş zamanında ve uygun durumda yapılır.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Meram Bey’in ‘demir tavında dövülür’ ve fırsat ki havâ-yı tizperdir sözlerinden kastı neydi? Düşünüyor. (Y. B. s: 215).

Dert gitmez, değişir:

“İnsan bir dertten kurtulduğunda onun yerine başka bir dert geleceğini iyi bilmelidir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Gelgelelim elli altını ele geçirmek kaçta kaç kişiye müyesser olurdu? Şimdi de karşılığı olan 1500 şu kadar kağıt parayı bulan çok mu? Tevekkeli atalarımız “Dert gitmez, değişir” dememişler. (P. İ. H. s: 327).

Deliye her gün bayram:

“Her fırsattan yararlanarak bayrammış gibi davrananlara ve her şeyi eğlenceli yönden alanlara söylenen bir söz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Bizim şenliklerimizle bayramlarımızdaki bu kesret, ahalideki bu keyif, tiyatro, sinema ve sair ezvaka olan şu inhimak da acaba parasızlıktan ve ümitsizlikten mi neşet ediyor, bilmiyorum. Haniya deliye her gün bayram derler, benim fikrimce bu zamanda akıllıya değil her gün, hatta asıl bayram bile bayram değildir. (A. 1. s: 168).

Dervişin fikri neyse zikri de odur*;*

“İnsan, önem verip düşündüğü şeyi konuşmaktan kendini alamaz. İnsan, kafasının içindeki düşünce ne ise konuşmasında onu dile getirir (Aksoy, 1988 72).” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

*Her neyse biz ramazandan bahsedeceğiz; arasıra böyle sürçülisan etmemek k*âbil olmuyor, *Dervişin fikri neyse zikri de odur*; *hoş görmeli*! (S. A. İ. K. s: 41).

Dilin kemiği yok:

“İnsan doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Dünyada hiçbir adama müyesser olmayan bu mazhariyetten dolayı ne kadar iftihar etseniz yeri var. Biri birine şunu der, bunu der; 'dilin kemiği yok' fehvasınca daha müthişlerini de söyleyebilir. (M. İ. s: 26)

Dipsiz kile boş ambar:

"Para, mal tutmayanın durumunu veya bir iş için boş yere uğraşıldığını anlatan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şekilde yer alır;

Politika ne nankör bir meslek, ne 'dipsiz kile boş ambar2 imiş! İşte misali Ahmet Rıza Bey. Bakınız siz bile birdenbire bu isim karşısında tereddüde, hayrete düştünüz. (B. A. S. s: 75).

Meyhane ile ikbalhanede yapılan projelerin ne haddi vardır ne hesabı.' Dipsiz kile boş ambar', doldur doldur dur; neticesi olmadıktan sonra, o yerlerde hülyaya öyle bir vüsat gelir ki, değil kendi evine kendi dairene nizam vermek, cihanı baştan başa düzeltmek işten bile değildir. (A. P. H. s: 58).

Kusurumu affet, Sabih mel'unu aramıza girdi, dipsiz kile boş ambar işlerle beni fuzuli işgal ederek mektubunun cevabını geciktirmeğe sebep oldu. (A. F. s: 98).

Fil 'ben yüz sene evvel de, yirmi yıl önce de böyle dipsiz kile boş ambar, ne mukasemeler gördüm!' manasına kayıtsızca başını çevirdi ve önündeki taze ot yığınından bir iri demet çekip midesine indirdi. (T. Ş. s: 87).

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar:

"Doğru olmakla birlikte başkalarının işine gelmeyen sözleri söyleyenlerin sevilmediğini anlatan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Darbımesellerimizden asrımıza en fazla uyanı 'Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar' sözüdür. Buna şöyle bir ilave bile ister: "Onuncusunda da kafasını gözünü yararlar" (T. Ş. s: 33).

Dost başa düşman ayağa bakar:

"İyi bir görüntü verebilmek için her zaman temiz giyinip kuşanmak gereklidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Dost başa düşman ayağa bakar derler. Ben de başa bakıyorum ve bu eski kafayı beğenmiyorum. (S. C. H. M. s: 335).

Dünya gençten gence, dinçten dincedir:

“Dünyaya gelen her canlı büyür yaşlanır ve öldükten sonra da yerini kendisinden sonra gelen ve kendisinin yetiştirdiği gençlere bırakır. Onlar da sırası geldiğinde yerlerini kendilerinden sonra gelenlere bırakırlar ve böylece dünya boş kalmaz (Albayrak 2009: 377).” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Doktor: “Onun bir gün senden ayrılacağını biliyorduk” diye söylendi. “Gözü büyükte. Eh İstanbul’dan marangoz Veli dayısı da çağırıyor postu serip rızkını bulacağı bir ev hazırken durur mu? Dünya gençten gence, dinçten dince… Elbette başka bir kâtip eline geçer. ” (Y. S. F. s: 7).

Dünyanın tadı göz, aşın tadı tuz, evin tadı kız:

“Dünyayı görmek, tanımak ve sevmek için göz, bir yemeğe lezzet katan en önemli şey tuz, bir evin neşe kaynağı ise kızdır (Albayrak 2009: 379).” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Evin tadı kız derler ama bu kız için söylenmemiştir o söz. Zavallı da boy pos da yoktu. Nesi vardı ki zaten. Şimdi sofada dövünüyordu. Gün görmemil Hacı’ya dönmüştü. (Y. S. F. s: 16).

Düşenin dostu olmaz:

“Varlıklı kişi yoksullaşınca çevresindeki dostlarından kimse kalmaz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Gözlerini dört aç! Son dost sözü olarak şunu da ilave edeyim: ‘Düşenin dostu olmaz’ derlerse inanma, bak ta Buhara’ya düştüğün hâlde ben dostluğumda hâlâ sabit kademim. (A. 1. s: 84).

Düşmez kalkmaz bir Allah:

“İnsanların talihsizliklere uğraması olağandır.” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Memur bunları “Yataklı vagonlarda çalıştığıma bakma. ‘Ben de birçoğu gibi adam evladıydım; iyi görmüşlerden. Düşmez kalkmaz bir Allah!’ der gibi söylemişti. (İ. Y. S. s: 40).

Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane:

“Herkesin ölümü için bir sebep vardır. Kişi nasıl olsa ölür. Ama her ölüm bir nedene dayanır. Kimi ölümlerinnedeni olarak gösterilen şeyler ölüm sonucunu doğuracak şeyler olmaktan uzaktır. Bunlar bahanedir; asıl neden, kişinin yaşama süresinin sona ermiş olmasıdır (Aksoy, 1988, 186).” anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Baş ağrısı. Fakat bunun ‘ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane’ lafıyla münasebeti yoktur. Cihana aşk da hemen hemen ecel kadar bizi geç de olsa atlayıp geçmeyen bir akıbet olarak gelmiştir. (T. Ş. s: 216).

El/âlemle ile gelen düğün bayram:

“Herkese birden gelen sıkıntı ve felakete katlanmak, yalnızca bir kişiye gelene katlanmaktan daha kolaydır.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserinde şu şeklide yer alır:

Evkaf Müdürü Yahya Bey’in sesini duydular.:

“Hak âşığıyla alay edilmez, çarpılırsınız vallahi!”

“Hepimizi çarparsa âlemle gelen düğün bayram”. (K. D. A. s: 37).

Elçiye zeval olmaz:

“Bir kimseden başka bir kimseye herhangi bir haber ulaştıran, bu aracılığından dolayı sorumlu tutulmaz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserinde şu şeklide yer alır:

Kalenderli etrafında bakınınca kaşlarını çatmıştı:

“Pek gizli tutulması lazım gelen bir sebep mi var?”

“Elçiye zeval olmaz. Dostumun son arzusu, hayatta tek emeli sizi bir defa, bir lahzacık görmektir”. (K. T. s: 666).

Ele verir talkını, kendi yutar salkımı:

“Kendisinin inanmadığı ve tutmadığı öğütleri başkalarına kolayca verir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserlerinde eserinde şu şeklide yer alır:

*Siz söyleyene değil söylenene ve söyletene bakınız. Şurası muhakkak ki bana ‘ele verir talkını, kendi yutar salkımı’ diyemezsiniz. (*M. Z. S. G. s: 629).

İsimlerin başına getirilen bütün o eski elkabı, hatta şimdiki 'bay'ı çok gördükleri başvekilleri bile sadece adlarile andıkları halde gazetecilerin –'halka verir talkını, kendi yutar salkımı' fehvasınca- birbirlerini üstad payesine yükseltmeleri insanın tuhafına gidiyor. (E. Ö. R. s: 87).

'Ele verir telkini, kendi yutar salkımı!' sanki bu zat için söylenmiş. Gelene gidene 'ot yiyiniz! Sudan başka bir şey içmeyiniz!' diye nasihat verirken elinde ya dolu bir rakı kadehi yahut tabağında iri bir tane külbastısı var. (A. F. s: 102).

Yarın ezkaza makaleme bir fıkra sokuverirsem hücuma geçecekler. "Hah" diyecekler "Gördün mü sen de talkın verdin, salkım yuttun!" (B. G. s: 96).

Eline, diline, beline sahip ol:

"İnsan eliyle başkalarına, kötülük yapmamalı, başkalarının namusuna göz dikmemeli ve gereksiz yere konuşup kalp kırmamalı (Albayrak 2013: 413)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Bunu öğretmek de öğrenmek de kolaydır. Asıl güç olan maneviyat terbiyesinde ustalaşmaktır. Bizde 'eline, diline, beline sağlam olmak' diye bir söz vardır ki kâmil adamın tam tasviridir (.)Bu atalar sözü başlı başına bir ahlâk düsturu ve terbiye kitabıdır. (İ. H. H. A. ss: 135-136).

El ile gelen düğün bayram:

"Herkese birden gelen sıkıntı ve felakete katlanmak, yalnızca bir kişiye gelene katlanmaktan daha kolaydır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

O değişmese bile benim görüşüm değişir, tesellisini bulur, hiç olmazsa şöyle derim:

-Adam sen de… Elle gelen düğün bayram.

Zira her makalede bedbinlik ve nikbinlik biraz da mide veya kese vaziyetine bağlıdır. (T. Ş. s: 198).

Kanunların ayrısız gayrısız tatbikini görüp de en zorluklu günlerde "il ile gelen düğün bayram" diyebilen bir millet mesuttur ve bunu dedirtebilen hükümet ise tam manasiyle bir millî hükumettir. (A. E. B. S. s: 49).

Ensesine vur lokmasını al:

“Yumuşak huylu kimseye her istenilen kolaylıkla yaptırılabilir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

“Ayol baksana melek gibi çocuk! Ensesine vur, lokmasını al! Şimdiye kadar adı çıkmamış, otomobili falan da yok ki mana versinler. Bu tarafları haraca kesen zamane zenginlerin evlatlarına benziyor mu?”. (D. Y. Y. s: 131).

Yeni hareket tarzımızı haklı göstermek için her şeyin kalıbından çıktığını, şeklini ve az çok ruhunu değiştirdiğini, başkalaştığını söylüyoruz da iş sizin hizmetçiye gelince yerinde saymasını ve bıraktığımız yerde otlamasını, ensesine vur, lokmasını al vaziyette kul köle olarak kalmasını istiyoruz. (T. A. G. H. s: 125).

Ergene karı boşamak kolay:

“Bir işin içinde olmayanlar o işteki güçlükleri küçümserler.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserinde şu şeklide yer alır:

Hiç aldırmaz, bıyık altından ve sakal üstünden gülüp geçerdim. Ama diyeceksin ki ‘ergene karı boşamak kolaydır, hele sakallı olsa idin de bak nasıl kızardın’ Asla!. (A. 1. s: 223).

Eski çamlar bardak oldu:

“Devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserinde şu şeklide yer alır:

İngiliz gemisine kendi ayağınla gitmekten başka çare bulamamıştın. Eski çamlar bardak oldu, yeniler için böyle akıbetler mutasavver değildir. İstedikleri zaman istedikleri yerden ‘pır!’ diye uçarlar. (T. Ş. s: 72).

Eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağardı:

“Her şeyin yenisi sevilir.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserinde şu şeklide yer alır:

“Eskiye rağbet olsa bilmem ne pazarına nur yağardı” derler; herhalde eskinin bu devirden fazla hiçbir devirde daha fazla rağbet göreceğine ihtimal vermem. (S. A. İ. K. s: 31-32).

Eşek hoşaftan ne anlar (suyunu içer, tanesini bırakır):

“Bilgisiz, görgüsüz kimse ince, güzel şeylerin zevkine varamaz, değerini ölçemez. anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’da şu şeklide yer alır:

Sabahleyin başım kazan gibi, gözlerim şiş ve kanlı, masama oturdum, küçük bir pusula yazıp kuzuyu, ben de bir ahbabıma hediye yolladım. Aklı varsa hemen kessin ve yesin… Zira merhamet yerinde gerek. Eşek hoşaftan, kuzu merhametten ne anlar? (B. A. S. s: s: 11).

‘Eşek hoşaftan ne anlar’ diye bir söz vardır. Eşek bizden hoşaf istemiyor ki. Anlamadığını istemek insanlara mahsus bir huydur. (B. A. S. s: 73)

Eti senin kemiği benim:

“Çocuğu ben doğurdum ama onu eğitmek sana düşüyor anlamında bir söz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserinde şu şeklide yer alır:

Vaktiyle çocuğumuzu mektebe götürdüğümüz zaman softaya ‘eti senin kemiği benim’ dermişiz. (A. E. B. S. s: 308).

Fazla mal göz çıkarmaz:

“Ne kadar ve ne türden mal olursa olsun malın fazlası elden çıkarılmamalıdır, mutlaka bir gün gelir lazım olur.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’da şu şeklide yer alır:

Vakıa fazla mal göz çıkarmaz diye bu havadislerin bizim gazetelere geçmesinde zarar görmeyenler bulunabilir. Fakat böyle havadisler eğer mütekabil olarak neşredilmezse neşreden tarafın gösterdiği bu fazla tehalük biraz başka manaya da gelebilir. (B. G. s: 230).

Fındık/Kestane kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş:

“Soyunu, yetiştiği yeri veya çevreyi hor görenler için kınama yollu söylenen bir söz.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’da şu şeklide yer alır:

Millet Meclisi kürsüsünde, sayın bir mebusun bazı yerli filmleri tenkit ederken ileri sürdüğü fikirler bu bakımdan çok doğrudur ve yaptığımız münasebetsizlikler ‘fındık kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş’ sözüne çok uygundur. (A. E. B. S. s: 83).

Garip kuşun yuvasını Allah yapar:

“Garip ve kimsesiz kişiye Tanrı yardım eder.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’da şu şeklide yer alır:

Garip kuşun yuvasını Allah yapar. Amenna… Fakat ey Allah’ım kuş yurdunda kalsa da yuvasını kendi yapsa daha iyi olmaz mı? (B. A. S. s: 73).

Geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler*:*

“Geçmişte kalan olayların üzerinde durulmasında bir yarar yoktur. Geçmişteki başarıları ya da can sıkıcı olayları anıp övünmek, üzülmek neye yarar? Geçmişi unutalım da bugünkü ve yarınki durumlara bakalım (Aksoy 1988, 206).” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

“Şu emniyet memuruyla ne zaman, nasıl tanşltın? Onu da anlatsana”

“Başka bir gün yoruldum artık. Yoruldum artık, hepsi geçmiş, geçmişe mazi derler, yenmişe kuzu… Biz güne bakalım yanıma gelsene; gel de başını dizime koy. (Y. S. F. s: 219).

Fikrim sorulsa bugün de reyimi dünü düşünerek sevine sevine yine ona verirdim. Zira ben ‘geçmişe mazi, yenmişe kuzu’ diyen unutkanlardan değilim. (E. Ö. R. s: 187).

Ne olsa bir eski ve şanlı damat hediyesiydim. Bugün dünya parolası şudur: Geçmişe mazi denir, yenmişe kuzu! Tankın geçtiği yerlerde ot bitmeyeceğe benziyor. (T. Ş. s: 87).

Geçti Bor’un pazarı, sür eşeği Niğde’ye.

“Artık iş işten geçti.” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Dil encümeni azalığını gözüne kestirdin de dikkati üzerine çekmek için marifet mi ibraz ediyorsun? Bu encümenin mebusluğa mahreç olduğunu işitmişsin galiba. Geçti Bor’un pazarı sür eşeğini Niğde’ye! (D. s: 179).

Zaten ağız tıkamanın en iyi hatta vaziyete göre tek yolu da budur. Ceza ve matbuat kanunlarında ek madde ilavesi yahut basın idaresinden bir direktif yollanması şüphesiz daha kolaydı ama geçti Bor’un pazarı, sür eşeğini Niğde’ye. (A. 3. s: 239).

Bereket – bir meşhur sözü değiştirip kafiyeleştirerek nakledelim – geçti bunun pazarı, sür eşeğini dışarı! Yani geldiği yere, yabancı ülkeye. (A. E. B. S. s: 164).

Geleceği varsa göreceği de var:

"Kötülük yapmaya kalkışacak olursa karşılığını elbette görür." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Cesaret iksiri! Zito Metaksa! Kahramanca cama sırt çevirdik. ; başlarımızı kaza ve bela taşına mertcesine nişangâh yaptık ve kayıtsız fütursuz, şöyle söylendik. "Hacet yok, geleceği varsa göreceği de var!" (İ. A. s: 41).

Gelen gideni aratır*:*

"Beğenilmeyen bir kişinin yerine öyle birisi gelir ki eskisini aratır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Geçirdiğimiz bu harp, yarın göreceğimizden çok yumuşak, çok hafiftir ve gelen gideni aratır sözü yalnız insanlar için değil, harpler hakkında da doğrudur. Daha henüz ölüyü soyan harpteyiz ona rahmet okutturacak olan kazıklısına sıra gelmedi. Fakat bu gidişe göre eli kulağındadır. (T. Ş. s: 147).

Fenalığın çoğu buna alışamadığımızdan ne yapacağını bilemediğimizden ileri gelmişti. Gelen gideni aratır derler amaa 1914-1918 harp sonu kadar kötüsüne bir daha düşülmez sanıyorum. (S. C. H. M. s: 67).

Gelen paşam, giden ağam:

"Yönetim kimde olursa olsun benim için fark etmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Sonbahar geldi, seyahat mevsimi içindeyiz; hem bu yıl, yine politika seyyahlarına yol göründü, dört beş senede bir ne acayiptir ki bu belde halkı mecburi seyahate sevk olunuyor. Ne diyelim meşhur sözü biz de tekrar edelim: Gelen paşam, giden ağam! (A. 1. s: 411).

Gemisini kurtaran kaptandır:

"Güç bir duruma düşüldüğünde ne yapıp edip kendisini veya yakın çevresindekileri kurtaranlar için söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Bugünün zenginlerinden gördüğüm kusurlardan biri de gemisini kurtaran kaptan diyerek hayatta muvaffak olamayanları küçümsemeleri, hiç saymaları, yok farz etmeleridir. Düşkün hısım akrabaya, civar fıkaraya karşı uzak dururlar. (İ. H. H. A. s: 114).

Maneviyatınızı bozan haberler alırsınız. "Efendim" derler "Cami Bey geri dönmüyormuş, vapur şirketi teşkil etmiş, gemisini kurtaran kaptandır cevabını veriyormuş"! (A. 1. s: 391).

Ne yazık ki tarih boyunca aaçık muhalifin başına gelmedik kalmamıştır; kapalı daima gemisini kurtaran kaptan mevkiini muhafaza etmiştir; edecektir… (C. D. T. s: 223).

Gidip de gelmemek var, gelip de bulmamak var:

"Uzak bir yere giden kişi dönmeyebilir, dönebilse de ayrılırken bıraktığı yakınlarını bulmayabilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Derin derin, bayıltıcı bir şekildedir. Çarçabuk giyindim, ev halkının bakışları. Ah bu merhametkâr bakışlar. *Öyle ya nereye gidiyorsunuz malum mu? Gidip gelmemek var, gelip bulmamak var…* (A. P. s: 131).

Gönül kocamaz:

"İnsanlar yaşlansalar da gönüllerindeki sevgi ve istekler tazeliğini yitirmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

İşine akıl ermez. Herhalde görüştüğümüz zaman bana hepsini anlatacaktır. Gönül kocamaz derler ama Şeyh'inki kadar da genç haylaz kaldığı pek nadirdir. Fetebarekallah! (K. T. s: 377).

Görünen köy kılavuz istemez:

"Ne kadar gizlense de gerçekler ortadadır" anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Beğendi sevdi ise bu elbette sonra düşüneceği yahut hiç düşünmeyeceği bir meseledir. Görünen köy kılavuz istemez, görünen yüzün de nüfus kağıdına ihtiyacı yoktur. (D. K. s: 90).

Yahu kırk senelik iş o! Servet sahibi olduğu bize gönderdiği kumaşlardan, halılardan, üçyüz kağıttan da anlaşılıyor. Görünen köy kılavuz istemez. Zengin olmuş işte! (B. S. s: 41).

Gözden ırak olan gönülden ırak olur:

"Ayrı düşenlerin arasındaki sevgi de zamanla azalır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

"Galiba araları fena açıldı; kız görünmüyor ki hakikati düşüneyim" Viskonsül çöl dönüşü pansiyonda yemek yediklerinden biri, tam on altı gündür onu gözden kaybettiğini hesaplamıştı ve 'Gözden ırak, gönülden ırak' sözünün asılsızlığına kanaat getirmişti. (D. Ö. s: 233).

O 'azıcık ölüm'ün gerçek ölümle münasebeti pek yoktur. Şair 'unutmak ve unutulmak' hadiselerini 'azıcın ölüm' sayıyor ki, çok zarif bir telmihir. Bizim de bir 'gözden ırak gönülden ırak' sözümüz yok mu?. (B. D. B. D. s: 61).

Gülü seven dikenin katlanır:

"İnsan sevdiği kimse veya sevdiği iş yüzünden gelecek sıkıntılara katlanır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Acaba 'gülü seven dikenine katlanır' fehvasınca zatıaliniz beni bütün kusurlarımla beraber mi kabullendiniz? Böyle ise mahcup ve minnetar ettiniz. Size 'zatıâli' demek kendime demek gibi bir şey oluyor. Pardon! (B. G. s: 44).

Güzele bakmak sevaptır:

"Güzele bakarken Tanrı'nın neler yarattığını düşünür ve büyüklüğünü anlarız." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Güzele bakmak günah değildir derler. O halde çirkine bakmak sevap sayılmalıdır. Gönül yapmak sevap değil midir? (B. A. S s: 70).

Güzele ne yakışmaz:

"Güzel ne giyse yakışır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Güzele ne yakışmaz. Çiçekbozuğu bile. Hâlbuki çirkine çiçek bile yaraşmaz. (B. A. S. s: 72).

Hangi rüzgâr attı?

"Bir yere uzun süre uğramamışken beklenmedik bir zamanda gelenlere sitem yollu söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

"Hangi rüzgâr attı seni *Nebil? Ne iyi ettin de aradın? Pek sevindim doğrusu"* (Y. A. D. V. s: 335).

Haydan gelen huya gider:

"Kolay ve emeksiz kazanılan şeyler elden kolay çıkar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Mesela Anadolu gazeteleri yarın 'vay hain-i vatanlar vay!" yahut 'düşman parası değil de nedir?' yahut 'haydan gelen huya gider' serlevhaları altında Abdullah Çavuş biraderimizin dişinden tırnağından arttırdığı ve yine bir gün dar bir zamanda büyük bir fedakârlıkla fırkasının selameti için sarf edeceği bu paraya ne menbalar atfederler! (A. 1. s: 362).

Her horoz kendi çöplüğünde öter*:*

"Herkes ancak kendi çevresinde bir değer taşır ve sözünü orada geçirebilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Hatta kimisi karısından gizli olarak çiftliğine bile getirip kâhyasının evine yerleştirmiş, kimisine ev bile yaptırmıştır. İstanbul merakı Salih'te yoktur. O, kendi çöplüğünde öten bir horozdur. (E. E. S. G. s: 89).

Orada yad ellerde kalmış gibi olmalarıdır. Her horoz kendi çöplüğünde öter, biz de baskı makinesi sesi ve matbaa mürekkebi kokusu duyulan yerde şevke gelir, bülbül kesiliriz. (B. G. s: 73).

Her boyayı boyadı bir fıstıkî yeşil mi kaldı?

"Yapılması gereken bir şey varken, önemsiz, zorunlu olmayan şeylerle ilgilenildiğinde söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Biraz da kızıla, lâciverde, turuncuya, bilhassa şı ışık maskeleme devrinde elektrik mavisine de rağbet göstersinler. Mamafih her boyayı denedikten sonra, atalar sözünde olduğu gibi, fıstıkîyi de unutmamalıdır. (D. K. s: 318).

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır:

“Herkesin kendine özgü bir çalışma yöntemi, bir iş yapma biçimi vardır. Her kişinin kendine özgü bir çalışma yolu, bir işyapma biçimi vardır (Aksoy 1988, 229).” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay’ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Karakış ve ‘Karaköy’. Her yiğitin bir türlü yoğurt yemesi olduğu gibi herkesin de kar yüzünden evde kapalı kalınca kendine göre bir çeşit vakit geçirmesi vardır. (H. İ. s: 78).

Fakat her yiğidin bir yoğurt yiyişi olduğu gibi her ırkın kendi yaradılışına ve zihniyetine uygun bir savaş tarzı olabileceğini kabul etmeliyiz. İşte Tunus gibi. (S. C. H. M. s: 83).

Turist vapuru limana girerken kaptan hoparlörlerle ihtarda bulunur. Görülüyor ki her yiğitin bir yoğurt yeyişi var. (T. A. G. H. s: 455).

Dâhilde yüksek vazifelerle mükâfatlandırarak kendilerini mürşitlik hizmetinden uzaklaştırıyor. Her yiğidin bir yoğurt yeyişi vardır deyip geçemeyiz. Geçmiş zamanda iyi neticeler vermiş olan tarzdan zamaneye uyularak faydalanmak pekâlâ mümkünüdür. (E. Ö. R. s: 240).

Sonra baston kullanış tarzı da ‘her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır’ kabilinden şahıslara göre değişir. (E. Y. Ö. s: 56).

Dün uzaktan uzağa ut çalanlarla gazel okuyanlar bugün bir arada çalıp serenat yapıyorlar. Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olduğu gibi her devrinde bir eğlence şekli vardır. (G. S. S. s: 167).

Ben bittabii kendimin vatan haini mi, haşir mi olduğumu daha yakından bildiğim cihetle, bu sebepten gülmüyorum; vatanı sevmek hususunda tıpkı her yiğidin bir yoğurt yiyişi gibi, her kişinin de bir tarzı bulunduğunu ve aradaki farkın ne kadar derin olduğunu gördüm. (M. İ. s: 245).

Hafta içinde gazetemdeki rakı aleyhdarı yazılara göz gezdirirken ta çocukluğumdan başlayarak bugüne kadar gördüğüm rakı sofraları, rakı içme tarz ve usulleri tablo tablo hâtıramda canlandı. Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardırderler; her adamın her memleketin de kendine göre bir rakı içişi olduğu muhakkaktır. (M. Z. S. G. s: 425).

Her yiğidin gönlünde bir arslan yatar:

"Herkesin kendine göre büyük bir emeli vardır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Zengin olduğunu hesaba katarak 'Ölümümü beklemeyeceğimi kim temin eder?' diye de düşünüyordu. Hepsinden mühimi gönlünde bir aslan yatmasıydı; yani bir kadın tarafından sevilmek ihtiyacındaydı. (S. K. s: 238).

Herkes kaşık yapar ama sapını ortaya getiremez:

"Herkes bir iş yapar ancak istenildiği kadar güzel ve kusursuz olmaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

"Herkes kaşık yapar ama sapını ortaya getiremez" derler. Sapı ortaya gelmeyince buna pek de kaşık adı verilemeyeceği meselesini geçelim, omlet öyledir. (M. Z. S. G. s: 280).

Yine kaşık üzerine birçok atalar sözümüz vardır ki bunlardan bir tanesi '*herkes kaşık yapar ama sapını ortaya getiremez*' sözüdür. *Başka milletlerden hiçbirinin bizim kadar kaşık güzelliğine meraklı olduğunu sanmıyorum.* (M. Z. S. G. s: 96).

Hikmetinden sual olunmaz.

"Allah'ın yaratıcı gücü karşısında sebep aranmaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Avrupa medeniyetine inanıp iman getirmiş müminlerdendim; "Allah'ın işine karışılmaz, hikmetinden sual edilmez, ne yaparsa iyi yapar" gibi bir körü körüne itaat yolunu tutumuştum. (İ. A. s: 51-52).

Dayanamamış, kadının kulağına fısıldamış: "Allah'ın hikmetinden sual edilmez, akıl ermez işler çoktur, size bu yasağı da bir azizliktir. Hâlinize baktıkça içim parçalanıyor" (İ. A. s: 167).

Biz de Engürü armudu derdik. Fakat nedense -Dil meselelerinin hikmetinden sual olunmaz- sıra bala, kediye ve keçiye gelince Ankara kelimesini kullanırdık. (D. s: 39-40).

Akla gelmeyecek bir adam, mesela şanlı biri, bir doktor profesör, bakan, müteahhit, ne bileyim meşhur bir sima ile karşılaşırsak tuhaf olur. Allah'ın

hikmetinden sual edilmez. İster misin sütçü kızını kışın Maçka'da oturan altmışlık bir hanımefendi bulalım? (B. B. H. s: 35).

Horozu çok olan yerin sabahı güç olur:

"Karışanı çok olan işlerden sonuç güç alınır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Tarafsız ve resmen müstakillerle yediyi… İki yılda ne feyizli, bereketli gidiştir bu! Horozu çok olan yerin sabahı güç olur! *Fakat asıl yekûna bakarsanız değişiklik yoktur*. (A. 2. s: 83).

Huy canın altındadır:

"İnsanı alışkanlıklarından, huylarından vazgeçirmek mümkün değildir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Yüz şu kadar sene oluyor, nikâhlarını yenilediler. Fakat hani sizler 'huy canın altındadır' dersiniz. Çok doğrudur. Hatta can çıktıktan sonra da huyun çıkmadığını burada anladım. (T. Ş. s: 122).

Bilmiyor değilim, hem pek iyi bilirim. Değişmesi değiştirilmesi imkânı yok: Huy… Huy canın altındadır. (A. F. s: 75).

İbadet de mahfi/gizli kabahat de:

"Yapılan iyilikler göstermelik olmamalı, işlenen suçlar, ayıplar açığa vurulmamalıdır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Önce hana uğramış oğluna çıkışacağına –gelinini sevmediğinden- bir daha kadın, madın getirecek olursa etrafta duyulmamasını tembih etmişti:

İbadet de mahfi, kabahat de! (D. Ö. s: 64).

İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır:

"Başkasına zararı dokunacak bir davranışı yapmadan önce iyi düşün, kendi kendini eleştir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Fakat 'evvela iğneyi kendine batır da çuvaldızı sonra başkasına' diyen pek mânalı ve haklı darbımeselimize uyarak bugün aynı sütunlarda gazeteciliğimizin bir eksiğini söylemek istiyoruz. (B. G. s: 221).

İki cambaz bir ipte oynamaz:

"Kurnazlıkta eşit olan iki kimse birbirlerini aldatamaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

İspanyol nezlesi de sanki sizin cebr ü kahrınızdan ürkmüştü; sizler onu bile ürkütmüştünüz; İki cambaz bir ipte oynamaz fehvasınca devr-i kahiranenize ancak sinsi sinsi ürkek ürkek iş görebiliyordu. (S. A. İ. K. s: 96).

İki çıplak bir hamama yakışır.

"İki yoksul kimsenin birbiriyle evlenmesi uygundur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

"Şunu da söyledim. 'Evlenmemiz eksikti. İki çıplak bir hamama yakışır. Sevmeye seviyorum seni. Ama sonumuz ne olacak? Hem pek gençsin, gençlerden payımı aldım'" (D. Ö. s: 247).

Ne akıl bu sırada evlenmek. Bari aldığı kız zengin olsa, hayır muallime imiş. İki çıplak bir hamamda yakışır derler. Bu yoksuzluk içinde senesi içinde ayrılmazlarsa 'yuh' bana. (G. S. s: 16).

"Malum ya" dedi. "İki çıplak bir hamamda yakışır ayrıca öyle okumuş bir kızla senlik benlik davasından başını alamazsın. Hem kel hem fodul olurlar. Çoğul hayata yüklü girme evladım". (Y. S. F. s: 19).

İki gönül bir olunca samanlık seyran olur:

"Birbirini seven insanlar için zenginlik önemli değildir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Bu cevap da kâfi geldi. Gençlik bu… Biz yan yana olmak şartıyla hepsine razıydık. Köyde samanlık da mı yoktu? Gönlümüz mademki birdi, bu bize seyran olacaktı. (A. P. H. s: 168).

Adam sen de, kovulsanız bile ne gam! İki gönül bir olunca samanlık seyran olur. Nereye atılsanız, velev ki dünya denen vahşi ülkeye, size orası cennetten güzel görünecektir. (İ. A. s: 167).

Evlenecekler gerçekten sevişiyorlarsa düşecekleri sefaleti unuturlar da şayet evlenmekle refaha kavuşacaklarsa bunu bir türlü akıllarından çıkaramazlar.

Samanlığın seyran oluşu bundandır. Çiftlerden biri evlenme yoluyla samanlıktan çıkıp kâşâneye kurulmayı düşündü. (D. Y. Y. s: 111).

İlk bahtım, altın tahtım (su aktım):

"İnsanın bir konuda elde ettiği ilk şans çok kıymetlidir ve ilk şansı çok iyi kullanmak gerekir. Sonraki şansların hiçbiri ilk şansın yerini tutmaz (Albayrak 2009: 550)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Şimdi sofada dövünüyordu. Gün görmemişm Hacı'ya dönmüştü. "Kaçırdı delikanlıyı" diye mırıldandı. " İlk bahtın, altın tahtın! Fırsattan faydalanmasını bilseydi". (Y. S. F. s: 16).

İman ile para kimdedir, bilinmez*:*

"Kimin ne kadar parası bulunduğunu, kimin ne kadar Tanrı□ya yakın olduğunu kimse bilemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Öyle ya benim, senin, şunun veya bunun iradı ve kazancı nedir, kim bilebilir ki? İman ile para kimdedir, bilinmez derler. (A. 1. s: 149).

İt ürür kervan yürür:

"Gerçekleşmesi doğal olan işler engellenemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Maksatları incitmebeni çıbanı gibi bu memleketi izaç! Onun için gözümüzü açmalı, geceyi gündüze katmalı, gürültüye pabuç vermeyip yürümeye bakmalı… Meşhur misaldir: İt ürür, kervan yürür! Onlara inat memleketi kurtarmalı! (S. A. İ. K. s: 93).

İt ite buyurmuş, it kuyruğuna:

"İşi yapmak istemeyen onu mutlaka başkasına ısmarlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Haydi büfeye git de şunu gözünün önünde hemen yaptırıver. Ama başında dur. 'İt ite buyurmuş, it kuyruğuna' olmasın!... (B. B. H. s: 154).

İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir:

"Karşılık beklemeden iyilik yap." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

'İyilik et de denize at balık bilmezse Hâlik bilir' demişler. Ben bu atalarsözünü evvela ya balığı 'hâlik', ya hâliki 'balık' gibi okunması icap ettiğinden dolayı sevmem; yani selaset itibariyle. (B. A. S. s: 25).

Kabahat samur kürk olsa kimse sırtına/üzerine almaz:

"Hiç kimse suçlu olduğunu kabul etmek istemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

'Kusur' yerine muharrir, azıcık fikrini yorup 'samur kürk olsa kimse üzerine almaz' diye yazsaydı, biz bu cümle ile daha zekalı, daha zerafetli bir surette - hem de atalar sözlerimizden birini hatırlayarak- 'kabahat'i bulmaz, bulunca da marifetli bir iş yaptığımızı görerek daha fazla zevk duymaz mıydık?. (T. A. G. H. s: 519).

Kaçan balık büyük olur:

"Elden kaçırılan fırsat gözde büyütülür." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Bize hoş görünmelerinde aşk ve ihtiras yüzünden öldürülmüş olmalarının tesirini aramak lâzımdır. Kaçan balık büyük farzedildiği gibi âşığı tarafından öldürülen yahut bıçaklanan kadın da güzel sanılır. Bunu en iyi bilen mork doktorudur. (D. K. s: 241).

'Kaçan balık büyük olur' sözünü de bu pırlantanın yanına güvenle koyabiliriz. (P. İ. H. s: 480).

Kaçanın anası ağlamaz:

"Tehlikeden kaçan kazançlı çıkar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Korku bazı defa mantığın ve aklın bir refleksi, insan kurtarıcısı olabilir. Atalarımız bu hakikati 'kaçanın anası ağlamaz' şeklinde anlatmışlar. Kaçan daima korkak değildir. (Y. A. D. V. s: 305).

İşte size üçbatınlık bir aile hayatından iki sahneli örnekler. Kaçanın anası ağlamamış derler. Uyuşanın anası ağlamadıktan başka ayrıca gülmüştür de! (A. 3. s: 48).

Kaçanın anası ağlamaz derler; zamanı gelince sayfiyeden kaçıp şehre kavuşanların da, şüphesiz gönüllerine sonbahar hüznü düşmez ve gözlerinde şehir hasreti tütmez. (A. A. s: 56).

Kadının fendi, erkeği yendi:

"Kadınlar kurnazlıkta erkeklerden üstündürler." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserinde şu şeklide yer alır:

Bahsi kestiler ve iki ahbap daha geldiğinden briçe oturdular. Oyun arası Hayati arada bir başını sallayıp bir şeyler söyleniyordu. Kadının fendi erkeği yendi. Komedyası bu! (D. Ö. s: 219).

Kambersiz düğün olmaz*:*

"Her toplantıda veya her işin içinde bulunmak merakında olanlar için yarı sitem, yarı şaka olarak söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Kınacıyan Hanı'nda biriken bu vatandaşların çoğunu tanımıyordum. Bildiklerimden Mahmut Sadık vardı, Asaf Muammer vardı; hiç Kambersiz düğün olur mu, bittabi Fatin Hoca da vardı. (M. İ. s: 85).

Öyleleri nasılsa yolunu bulup bir kere ön planda yer almışlardır; artık kambersiz düğün olmadığı gibi bunlarsız da hükümet yahut parti olmaz. (A. 2. s: 34).

Karadeniz'de gemilerin mi battı?

"Çok düşünceli ve durgun görünen kimseler için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

İşte azizim asıl kızdığım bu… Evvelleri çatık çehre ile gelse 'Karadeniz'de gemilerin mi battı?' diyen haremim bile politikadan misaller, teşbihler buluyor. Artık bu hale tahammül mü edilir? Bıktık bu politikadan!.. (K. D. s: 69).

Siz hoş bir nikbinlik dalgası geçedurunuz, yalnız kalınca kaşları çatılmıştır, Karadeniz'de gemileri batan arpacı kumrusu gibi düşünen odur, bu dünyayı pembe gördüğünü sandığınız adam! (İ. H. H. A. s: 41).

Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu*:*

"Bir şeye tam güvenmeyip ileride ne olacağı konusunda bilgi sahibi olunamadığı durumlarda kullanılan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Kesenizle beraber kalbinizdeki İstanbul muhabbetinin de yerinde yeller estiğine hiç şüphe etmiyorum. Daha hele dur, bu şehir sana ne oyunlar eder… İstanbul, senin anlayacağın, *Karaman'ın koyunu* gibidir, *sonra çıkar oyunu*! (A. 1. s: 235).

Kaynatmakla şap olur mu şeker, cinsine tükürdüğüm cinsine çeker:

"Kötü asıllı şey ve kişi iyiye dönmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Şeker pusuya yatmış bir düşmandı, üzerine varmamalı. Şekere zam şekeri şapa çevirmektir. 'Şap olur mu şeker' diye meşhur bir söz vardır. Olur. Fiyatına zam yapınca. (A. 2. s: 165).

Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez:

"Büyük çıkarlar beklenen durumlarda küçük fedakârlıklar yapılmalıdır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Misafirperverliğe mugayir hareket suçuyla cezalandırılamayız ama ayıplanırız. Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez fehvasınca pek nâzikleştik o hususta! Hoş gelen kaz mıdır, giden tavuk mudur bunu sonradan öğreneceğiz. (A. 2. s: 268).

Kel başa şimşir tarak:

"Birçok gereksinimi varken gereksiz özenti ve gösterişle uğraşanlar için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Aklıma gelen bir takım atasözleri muhakkak her devirden ziyade bugüne uymaktadır. Faraza kel başa şimşir tarak ve başına fesleğen takmak gibi… (A. 2. s: 30).

Bir buçuk liram gitti, yarım lira da iane diye o sıska karı kopardı… Ha! Ya ağızlık? Kel başa şimşir tarak! Tütünüm yok içecek, benim kehribar ağızlık neme? (G. S. s: 20).

Bir banyo yasağı su buhranını dörtte bir nisbetinde hafifletilebilirdi. Ha kel başa şimşir tarak ha susuz şehirde banyoya merak! (H. İ. s: 162).

Artık bunlara ne gerek var, dört odalı kira evinde yirmi dört kişilik saksonya yemek takımını da, kesme billur tuvalet eşyasını da kullananlara deli derler. Kel başa şimşir tarak… (G. S. s: 35).

Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur:

"Bir kimse veya bir şey yok olduğunda değer kazanır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

'Kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı', hikmetini 'mazi' içinde söyleyebiliriz. (İ. H. H. A. s: 460).

Düşünelim. Dedelerimiz düşünmüşler ve 'kör ölür badem gözlü olır kel ölür sırma saçlı' sözünü bunun için söylemişlerdir. (C. D. T. s: 161).

Bildim bileli şu İstanbul yakışıksız hareket edenlerle dolu bir şehirdir. 'Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü' fehvasınca ölmüş yılları fazla pöhpöhlemekteyiz. Eskiden de sokaklarımız küstah külhanbeyleri, tulumbacılar, palikaryalar yüzünden yüz kızartıcı vaziyette idi. (H. İ. s: 550).

'Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur'. İşte atalar sözlerimiz içinde en büyük kıratta, en güzel yontulmuş, suyu en temiz bir pırlanta. (P. İ. H. s: 480).

*"Hey gidi günler hey!" Bu söz muhakkak surette halden şik*âyetçi ve maziye tahassürü ifade etmez; b*ir daha geri dönmeyecek olanın hatırasına 'kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü' fehvasınca bir rikkat sadakası gibi ihsan edilir.* (P. İ. H. s: 366).

Kelden köseye yardım/muavenet olmaz:

"Kendisinin eksiği bulunan ve yardıma muhtaç olan bir kimse başkasına yardım edemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Kendi memleketlerinde bir muhacir ve bir gurbetzede gibi aç mahrum ve yoksul bırakmıştı. Kimin kime imdat etmeye mecali vardı? Kelden köseye muavenet mi olur? (A. P. s: 87).

Yardım dilekleri… Kelden köseye yardım mı olur? (M. K. s: 127).

Bir takım kısa akıllılar "Başkalarını doyurmak bize mi kaldı? Kelden köseye yardım mı olur?" diyorlar. (A. E. B. S. s: 199).

Kelin merhemi olsa kendi başına sürer/çalar:

"Kendi işini halledemeyen kişiden aynı durum için yardım alınamaz. anlamında kullanılan bir atasözüdür." Karay'da şu şeklide yer alır:

O kaynak ki 'kelin merhemi olsa kendi başına çalar' fehvasınca her yerden daha harap, kirli, zevksiz ve umumî yıkıntıya senbol olacak derecede bakımsızıdır. Orası Babıâlî'dir. (C. D. T. s: 539).

Kendi başını bağlayamayan, gelin başı bağlayamaz:

"Kendi değerini bilmeyen başkasının değerini bilemez. Kendi işini göremeyen başkasına yardımcı olamaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Kendi başını bağlayamayan, gelin başı bağlayamaz. (P. İ. H. s: 286).

Keskin sirke küpüne zarar*:*

"Öfkeli, sert kimsenin zararı kendisinedir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Can kurtaran yok mu?"

"A! Ne oluyorsun yahu! Çıldırdın mı? Elâlem bize bakıyor. Delinin biri bu! Tevekkeli ikide bir kapı dışarı etmiyorlar. Keskin sirke küpüne zarar!" (İ. H. H. A. s: 28).

Kılık kıyafet sıçanlara ziyafet:

"Giyinişi ve görünüşü kötü ve tiksindirici olanlar için söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Çekilmeye çalışırsınız, daha kötü bir duruma düşersiniz: Kol kola yalpa vuran iki sarhoş. "Kılık kıyafet, sıçanlara ziyafet" nevinden. Ona da razısınız. (H. İ. s: 462-463).

Uzun süren harbin bir cilvesi de şu: 'Kılık kıyafet, sıçanlara ziyafet' sözüne uygun, eski püskü hatta lime lime elbiseli bir adamın değeri şaşılacak derecede yüksektir. (T. A. G. H. 258).

Geçen gün benden elli lira istedi beşe razı oldu. Kılık kıyafet, sıçanlara ziyafet sözünün canlı misaliydi. Artık kurtulmaz, onu veya öyle birinin geleceğini de intihar başlığı altında gene gazetelerde okuyabiliriz. (Y. S. F. s: 98).

Giyim kuşam da ancak 'kılık kıyafet, sıçanlara ziyafet' sözile anlatılacak bir duruma düşmüştür; pek bozulmuştur. (T. A. G. H. s: 521).

Kır atın ya huyundan ya suyundan:

"Kişi arkadaşlık ettiği kimseden etkilenir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Delikanlılığımda kaç yıl Avrupa kaldırımı çiğnemişim. Zola'yı aslından okumuşum. Bilmezdin? Merhume karım Ağavni sosyoloji öğretmeniydi. Kır atın yanında yatan ya huyundan ya suyundan dememişler? (E. E. S. G. s: 10).

Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?:

"Kendisini bildiği günden yaşlanıncaya kadar iyi bir insan olarak yaşayan bir kimse, değişerek kötü bir insan olamaz; hayata Müslüman olarak gözlerini açmış ve Müslüman olarak ömrünü geçirmiş birinin ömrünün sonunda doğru gayrımüslim olması düşünülemez (Albayrak 2009: 632)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Mesela bizim Cemşit böyle biriyle evlenir, çekidüzene kavuşur, cemiyet içine çıkacak kıyafete girer, belki delidolu fikirlerini bırakır, son senelerini insan gibi geçirirdi, servetinin nimetlerinden, nasibini alırdı. İmkân mı var? Kırk yıllık Kani olur mu Yani? (S. K. s: 85).

Ne yeni fırkalara inan ne tatlı ümitlere kapıl, ne Ali'den fayda bekle, ne Veli'den iyilik um. Eski hamam eski tas. Zannetme ki katır doğurur, kısır emzirir, Kırk yıllık Yani, Kâni olur… (S. A. İ. K. s: 82).

Kısmetinde ne ise kaşığında o çıkar:

"Kişi ne kadar çabalarsa çabalasın alın yazısındaki şeye ulaşır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Amma bana hep çürük, ham, ufak ve kurtlu kiraz çıkarmış; yanımdakine ise olgun, dolgun, kızıl ve tombalak. Ne yapalım, kısmetinde ne ise kaşığında o çıkar derler. Mukadderatın önüne geçilmez; çürüğünden bile yediğine şükrede, hoş görür geçersin. (D. s: 183).

Okur, yazar, çalışır, vaktimi pekâlâ geçiririm. Ne yapalım? Kader! Kısmetinde olan kaşığında çıkar derler a…Bu sefer de kaşığımda yine menfazedelik çıkmıştı. Talihim gurbetten açılmış. (M. İ. s: 375).

Kız halaya, oğlan daya çeker:

"Erkek çocuk dayısına kız çocuk halasına çeker (Albayrak 2009: 729)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Bildiklerini, işittiklerini sıralıyor, ahlâkından şüphelendikleriyle kızının çehresi arasında mukayeseler yapıyordu: Kız halaya çeker, oğlan dayıya. Fakat benim bacım evliya gibi bir kadındı. (S. ss: 115-116).

Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla:

"Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Dehşetli kâr varmış bu işte; şöyle onbeş yirmi bin bulsalar…" Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla! Kabilinden Ata Efendi'ye hitap ediyordu, ama Ayşen'i hedef tutuyordu. (B. S. s: 71).

Bu kelime oraya zannederim büyüklere karşı bir nezaket ve idare-i maslahat için konulmuş adeta "kızım sana söylüyorum gelinim sen dinle" fehvasınca "çocuğum sen bak; büyüğüm sen öğren" manâsına… (T. A. G. H. s: 684).

Rahmetli Ahmet Refik'in Osmanlı tarihinden naklettiği vakaları, basın hürriyetinin pek kısaldığı sıralarda hâlimize işaret ve idareden şikâyet maksadına atfedeneler 'kızım sana söylüyorum gelinim sen anla' demesine getirenler çoktu. (C. D. T. s: 465).

Şurasını kaydetmek lazım. Paşa elbette bu emri benim kendi şahsi arzu ve kanaatimle vermediğimi veremeyeceğimi pek iyi biliyordu. Fakat "Kızım sana

söylüyorum gelinim sen anla" fehvasınca darbeyi posta idaresine vuruyor lâkin bunda hükümeti kast ediyordu. (M. İ. s: 220).

Biraderim bir gün müdüriyet odasında bana ikisinden bahsederek malumat ve kabiliyetlerini övmüş, zımnen yani 'Kızım sana söylüyorum gelinim sen dinle!' fehvasınca beni küçümsemiş "Böyle gençler var, bulup yetiştiriyorum, istikbale hazırlıyorum" gibi sözlerle azıcık nefsini pohpohlamayı da unutmamıştı. (P. İ. H. s: 450).

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür:

"Başka bir kimsenin malı bize olduğundan daha değerli görünür." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Ne zaman bir başkasının zevcesine veya sevgilisine gözlerim arzu, ihtiras ile kaysa bu dost ihtarı gözümün önünden geçer, kendimi toparlarım ve 'belahete lüzum yok' derim, "Unutma: komşunun tavuğu komşuya kaz görünür. (B. A. S. s: 49).

Korkak bezirgân ne kâr eder ne zarar/ziyan:

"İş yapmaya korkan tüccar, kendisini zarardan korur ancak kazanç da sağlayamaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Ben geçen sene Sümerbank'ın birdenbire kırması yüzünden pamukludan uğradığım zararı hâlâ çıkaramadım. "

"Çok mu zararın dayıcığım?"

"Korkak bezirgan ne zarar eder ne kâr…" (D. Y. Y. s: 192).

Korkulu rüya görmektense uyanık yatmak hayırlıdır:

"Tehlikeli bir işe girişmektense o işin sağlayacağı kazançtan vazgeçmek daha iyidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Feci şey! Korkulu rüya görmektense uyanık yatmak hayırlıdır derler. Tatlı hayale kapılmaktansa kuru hakikate göğüs germek de öyledir; daha hayırlı ve öbüründe ehvendir. (İ. H. H. A. s: 92).

Gideyim dedim. Lâkin tanımadığım yerlerde belki kendimi koruyamam diye vazgeçtim Evvel Allah hakkından gelirim ama korkulu rüya görmektense uyanık yatmak evladır. (D. Ö. s: 256).

Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler:

"İstenilen nitelikteki şey bulunamadığında onun daha düşük nitelikte olanına da razı olunur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Gölgesi kafes kafes, toprağı katı ve akçıl, sadece çam dikilmiş yavan bir bahçe kenarına o ismin verilmesi şehzadeyi kızdıracağına güldürmektedir; nükte yapıyor: " Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler". (S. s: 74).

Köprüden geçinceye kadar ayıya dayı derler*:*

"Kişi işini gördürünceye kadar yardım beklediği kimseyle iyi geçinir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

*Asıl diplomatlık köprüden geçinceye kadar ayıya dayı demek*tir… *İşte esaslı kaide bu.* (B. A. S. s: 168).

Köre renk sağıra âhenk sorulma:

"Bir şeyin niteliği hakkında bilgisi olmayan kişiye, o şeyin sözü edilmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Ha onlardan fikir sorulmuş, ha benim gecelik külâhımdan. Köre renk sağıra âhenk sorulur mu? Biz Almanya'nın cakasına tutulduk. (S. A. İ. K. s: 86).

Kurdun adı yaman çıkmış, tilkicik var baş keser:

"Öylesine sinsi ve kurnaz kimseler vardır ki adı zalime, haine ve kötüye çıkmış kimselerden daha tehlikelidirler." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Hacı tasdik etti: "Girer girer. Kurdun adı yaman çıkmış, tilkicik var baş keser. Oğlanın başaramayacağı iş yoktur". (Y. S. F. s: 11).

Kurt dumanlı havayı sever:

"Kötü niyetli kimselerin ortalıktaki karışıklıklardan yararlanırlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hiç yeniçeri sergerdeleri padişahın kuvvetlendiğini, soygunlara kalktığını akınların yasak olduğunu arzu eder mi? Kurt dumanlı havayı sever. Balık bulanık suda avlanır. Bal tezek tütsüsüyle alını, hiç onlar günlük güneşlik havayı, duru suyu, açık işi severler mi?. (S. A. İ. K. s: 90).

Kuş uçmaz, kervan geçmez/göçmez:

"Kimsenin uğramadığı ıssız ve sapa yer." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

"Yarın buralarda kuş uçmayacak kervan geçmeyecek, taş üstünde taş omuz üstünde baş kalmayacak" denilseydi içinde yaşadığı debdebeli medeniyetin yerinde yeller esebileceğini aklına sığdırmayacaktı. (T. Ş. s: 129).

Bostancı bundan ibaretti. "Yeni Kariye" denilen sırttaki köyün kuruluşu daha sonradır. Hattâ birçok kişi ilk evler yapılırken "Allah'ın dağında oturulur mu? Kuş uçmaz, kervan göçmez bir yer!" diye şaşıp kalmıştı. (P. İ. H. s: 168).

Selanik yolu üzerinde kuş uçmaz kervan göçmez bir köprüyü bekleyen müferezeye katılmıştı. (C. D. T. s: 462).

"Bir haber var mı? Gelen giden olmadı mı?" diye telaşla sordum. Kâhyam diyor ki:

"Bıraktığınız gibiyiz, beyim. Burada ne olabilir ki zaten! Kuş uçmaz, kervan geçmez bir yer… (Y. A. D. V. s: 287).

İçeri dalan kar ve soğuk da bana bir av bulmuş aç canavar hırsıyla sarıldı. İşte gene gece, gene tipi, gene yollar. Fersahlarca aylarca uzanan kuş uçmaz kervan geçmez vahşi yollar. (G. H. s: 74).

Türk'ün son zamanlarda çok hayret verici bir sürat ve olgunlukla gelişen kabiliyetlerden biri de resimdir. İlkokul çağlarında ve en uzak âdeta kuş uçmaz kervan göçmez kıyı ve köşelerde bile resim istidadı âdeta fışkırıyor. (K. K. A. s: 156).

Derken Çorum'dan menfasını Bâlâ kasabasına naklettiler. Mütarekeye kadar zannederim hayatını orada kuş uçmaz kervan göçmez yüce dağ başında geçirdi. (T. s: 63).

"Hayır, yürüyün gidelim!" diyor, İstanbul'a yaklaştıkça iyileştiğini söylüyormuş; fakat üçüncü gün kendisini yarı yarıya kaybetmiş uçmaz kervan göçmez yılan bağırsağını sürümez bir dağ başında, bir handa yatırmışlar. (T. s: 34).

Babası, merhume namına bomboş bir yere cami kurdu. Suadiye Camii. Herkes 'kuş uçmaz, kervan göçmez' yerde cami mi yapılırmış diye söyleniyordu. Yine Hikmet-i Hüda orası da bir mamure kesiliverdi. (D. Y. Y. s: 123).

Yahu dışarıda kıyamet kopuyor, fırtına, yağmur, gök gürültüsü, şimşekler. Ayrıca kuş uçmaz kervan geçmez bir dağ başında ormanlar arasındayız; önümüzde kötü bir petrol lambası. (İ. C. K. s: 52).

Laf lafı/Söz Sözü açar:

"Bir konu üzerinde konuşulurken ilgisi dolayısıyla söz başka bir konuya geçer, sohbet uzar, gider." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Sözlerimi hulusuma ve hüsn ü niyetime bağışlayacak tıynette bir hürriyetperver, bir münevver olmasaydı elbette ben de her ihtimali hesaba katarak böyle kendisi gibi azıcık lüzumsuz konuşmazdım tabii. Söz sözü açar. (A. 2. s: 95).

Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır:

"Mart ayındaki şiddetli soğuklarda insanlar ellerine geçen her şeyi yakmak zorunda kalırlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Mart denilince bizim neslin hatrına kedilerden ve mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır sözünden önce bir 31 Mart gelir.

Merhametten maraz doğar/hâsıl olur:

"Kimi kişiler, kendilerine acıyıp iyilik edenlerin başını derde sokarlar veya bu iyiliği kötüye kullanırlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Acıma yerinde gerektir: 'Merhametten maraz hâsıl olur' derler. Bu söz sanki vurguncu için söylenmiştir. (A. E. B. S. s: 74).

Mısır'daki sağır sultan duydu:

"Duymayan kalmadı." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Asıl âşığın gözü şeşi beş görür, kulağı Mısır'daki sağır sultanın duyduğunu bile duymaz, burnu koku almaz, dili tat ayırmaz, aklı muhakeme kabul etmez; vaktinden evvel istiskaya uğramış bir yarı bunaktır. (M. K. s: 44).

Mızrak çuvala sığmaz:

"Gizli tutulması imkânsız durumlar karşısında söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Kirli bir su şimdi önümde dupduru hâle gelmiş. Şöyle de düşündü: "Neşide'yi bir lahza görüp de ne olacak? Fakat neylersin! Mızrak çuvala aşk ise mantığa sığmaz. (K. T. s: 686).

Hele mızrağın çuvala girmeyeceği vaziyetler karşısında yapacak başka şey yoktur. (A. E. B. S. s: 312).

Minareyi çalan kılıfını hazırlar:

"Kolay kolay gizlenemeyecek kadar büyük bir yolsuzluğu yapan kimse, sorumluluktan kurtulma yollarını önceden düşünür." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

'Minareyi çalan kılıfını hazırlar' deriz ya… O kanunu da bir şeye benzetmiş, kılıfa uydurmuşuz. (A. 3. s: 308).

O fırka için seçim hazırlığı çalınacak minareye kılıf hazırlamak gibi bir şeydi. (C. D. T. s: 462).

Siz neredesiniz, o nerede? Siz hâlâ onun bıraktığı yerde otlamaktasınız. Cami Bey minareyi vurdu, meğerse kılıfını evvelceden hazırlamış imiş. (A. 1. s: 184).

Misafir umduğunu değil bulduğunu yer:

"Konuk, ev sahibinin kendisine çok şeyler ikram etmesini bekleyebilir ama ev sahibi ancak evinde olanları ikram edebilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Misafir umduğunu değil bulduğunu yer kabilinden ilkbahara iştahla, ümitler ve hulyalarla hazırlanmak doğru olamaz. (M. K. s: 151).

Müflis bezirgân eski defterleri karıştırır:

"Tüccar züğürtleyince, belki bir kimsede alacağım kalmıştır diye eski defterlerini gözden geçirir; vaktiyle önemli işler yapmış olanlar, düşkünlüklerinde eski durumlarını anarak, anlatarak avunmaya çalışırlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Müflis bezirgân eski defterleri yoklar fehvasınca makale zemini bulmak için evvelceden evin bir tarafına kaldırılmış olan kitap yığınlarını karıştırırken gözüme kırmızı astar kaplı iri bir cilt ilişti. (S. A. İ. K. s: 152).

Mum dibine ışık vermez:

"Etkili kişi kendi yakınlarına yardımcı olamaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hani herkesin şeytanı içindedir derler, senin de kafanda! Bu zekâya ben ne diyeyim ki yaptığı hayır ürküttüğü kurbağaya değmiyor. Mum dibine ışık vermez demişler. Senin zekânın da sana faydası yok! (A. P. s: 110).

Ne oldum dememeli ne olacağım demeli:

"Kişi bugün içinde bulunduğu parlak durumun sürüp gideceğini sanmamalı, yarın kötü bir duruma düşeceğini hatırdan çıkarmamalıdır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

İnsan ne oldum dememeli, ne olacağım demeli… Bana karşı ettiğin büyük sözün bir cezası da olması gerektir. (A. 1. s: 83).

Hele vapurun kendisi, kırk şu kadar yıl evvel ilk Bursa seyahatini, anlattığım şekildeki bir vapurla yapan adama neler anlatmıyor! Bu sözümden sakın şöyle bir fikir yürüteceğimi sanmayınız. Ne idik ne olduk? Terakki böyle olur. (K. K. A. s: 52).

Ne sakala minnet ne bıyığa:

"İnsan en yakın akrabalarından bile yardım istemeyerek kendi imkânlarıyla yetinmelidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Şimdi de gözleri istediğim saat -ne sakala minnet ne bıyığa!- odunu atınca tam bir istiklal ile yıkandığım sobalı hamamda!. (T. A. G. H. s: 122).

Ne şaşkın ol basıl, ne taşkın ol asıl:

"İnsan kötü işlere bulaşmamalı ki daha sonra kötü durumlara düşmesin." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hatta zaman icabı etrafındakileri gördükçe ekseriya, 'Ben daha iyiymişim'de. Senin düsturun 'Ne şaşkın ol basıl, ne taşkın ol asıl!' değil mi? En âlâsı da budur. (A. P. s: 108).

Ne şiş yansın ne kebap:

"İki taraf da gücendirilmesin veya korunsun." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Deme?

"Evet işte dinle!". Cümleleri okudu. Firuz şaşırdı, bir şey söylemedi; söylemesi gerekti? Ne demeli ki ne şiş yansın ne kebap… Sonunda mırıldandı. (E. E. S. G. s: 186).

Ne şiş yansın ne kebap. "Yeşilay Cemiyeti gazoz fişekleriyle meyva suyu satacakmış. (M. Z. S. G. s: 415).

Saydığımız ve daha açıkça sayamadığımız sebepler dolayısıyledir ki, hükümet kararsızlıklara düşmekte, bir 'ne şiş yansın ne kebap' politikası gütmekte 'ayıdan kork, izinden kork' fehvasınca sağdan soldan müttefiklerden veya hasımlarından çekinerek radikal tedbirlere başvurmağa yanaşamamaktadır. (S. C. H. M. s: 415).

Nerede o bolluk.

"Bu işi yapmak sanıldığı kadar kolay değil, imkânlar sınırlı." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Dünya ve memleket ahvali keşke müsait olsa, temiz tiyatrolarımız bulunsa da temsillerimiz! Fakat nerede o bolluk? (T. A. G. H. s: 603).

Niyet hayır âkıbet hayır:

"Her girişilen işin niyeti önemlidir, iyi niyetle girişilen bir işin sonu doğal olarak hayırlı olur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Zannederim, niyeti bu oltanın ucunda zokayı yutmuş bir kocaman alabalık da götürmektir. Garanti edemem. Fakat ne diyeyim niyet hayır, âkıbet hayır. (T. Ş. s: 77).

Fakat tam kırk yıllık tecrübemizle biliyoruz ki o 'hüsni niyet' iş görmeğe yetmez; yetmediği için de işler hüsni niyet sahibi rical elinde de bir türlü iyi gitmez. Yani 'niyet hayır, akıbet hayır' sözündeki ikinci 'hayır' kelimesi çok defa nefy edatı manasını alır. (A. 2. s: 61).

İstanbul'un da bir temizlik ameliyatına ihtiyacı var. Onu Londra'ya gönderemeyiz. Allah sizi kurtardı; siz de yine Allah'ın yardımıile bizi şu sıkıntıdan, şu murdarlıktan kurtarırsanız, hayır duamızı alırsınız; sayın belediyecimiz. Niyet hayır, âkıbet hayır! (A. 3. s: 353).

Yakında –bazı kitaplar da dâhil- yeni neşriyattan yine bahsetmek niyetindeyim. Niyet hayır, akıbet hayır! (A. 3. s: 357).

O kadar kusur kadı kızında da olur:

"Üzerinde durulmaya değmeyecek kadar küçük bir kusurdur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Kendisine lüzumlu propagandayı yapmamaktan ve kapısı önünde rahmetli sadrazamın büstünü dikmekte gecikmekten başka tenkid edecek tarafını bulamıyoruz. O kadar kusur kadı kızında da bulunur. (H. İ. s: 224).

Bir kusuru varsa kulakları fazlaca iri imiş… Bu kadar kusur kadı kızında da bulunur. (T. A. G. H. s: 683).

"Aman Başbakanımız yurd içinde gezintiye çıkacakmış. Allah vere de yine sinirlenmese, dilini pek tutsa diye üzüntüye kapılarak arkasından okuyup üflemeleri de akla gelir. Hoş bu kadarcık kusur kadı kızında da bulunur. Fakat bulunmasa daha iyi olur. (A. 2. s: 95).

Biz vestiyer işindeki bir aksaklığı lüzumundan fazla büyülterek asıl başarıyı küçülteceklerden değiliz. O kadarcık kusur kadı kızında bile bulunur. (T. A. G. H. s: 544).

Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz:

"Hiçbir şey için olmaz deme, dünyada olmayacak şey yoktur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Deme o rezaletten sonra yine mi yüz yüze geldiniz, barıştınız? İmkânı yok bunun! Olmaz!"

"!Olmaz olmaz deme olmaz olmaz, sözünü unutma" (S. K. s: 235).

Hatta birisi çıkıp daha terbiyesizce bir şey söylese yine inanmalıyız. 'Olmaz, olamaz' dememeliyiz. Böyle diyenler daima aldandılar. 'Olmaz olmaz deme olmaz olmaz' sözü çok yerindedir. Hele münasebetsiz şeyler hakkında! (D. K. s: 281) (A. 3. s: 347).

O nisbette de sürprizlerle çevrilmiş olması tabiidir. Binaenaleyh bizim 'olmaz olmaz deme, olmaz olmaz' sözünün tam yeridir. Bakalım kim kimin dostu kalacak,

hangi düşmanlar birbirinin dostu kesilecek ve hangi dostlar arasında boğuşmalar kopacak? (T. Ş. s: 83).

Ben şimdi hiçbir şeye 'olmaz' demiyorum. Umumi Harp bize 'olmaz olmaz deme olmaz olmaz' hakikatini ne güzel öğretti. Hem dizüstü geldik de öyle öğrendik. (S. A. İ. K. s: 47).

"Aftan istifade ederek hapishaneden çıkmış bir kürek mahkumu da olabilir, adi cinayet suçundan…Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz. Hayatında gizli tutması lazım kirli bir vaka var, muhakkak". (K. D. A. s: 34).

Öfke baldan tatlıdır:

"Öfkeye kapıldığında bağırıp çağırmak insanı rahatlatır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Affedersiniz efendim, kusuruma bakmayın, malum a öfke baldan tatlıdır derler. İnsanın gözü o anda bir şey görmüyor. Buyurunuz şöyle teşrif ediniz; şuraya yanıma lütfen" (B. B. H. s: 150).

Öfke baldan tatlıdır derler amma bu tatlılık, sanırım alkol, kokain ve morfindeki gibi zehirlenme sonu muhakemenin kaybedilmesinden ileri gelir. Öfkeden ziyan görmeyene acaba rastladınız mı? (İ. H. H. A. s: 100).

Öfke ile kalkan zarar ile oturur:

"Öfkesine kapılarak iş gören sonunda güç duruma düşer." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Öfke baldan tatlıdır. Amma bu tatlılık muhakemenin kaybedilmesinden ileri gelir. Doğrusu öfke ile kalkan zarar ile oturur sözüdür**.** *Öfkeden ziyan görmeyen acaba rastladınız mı?*. (İ. H. H. A. s: 100).

Zararın neresinden dönülse kârdır da onun için olsa gerek! Öfke ile kalkan zararla oturur derler. *Biz öfkesiz de kalksak yine ve daima zararla oturanlardanız.* Hikmet-i Hüda… (A. 2. s: 79).

Öksüz hırsızlığa çıkarsa ay ilk akşamdan doğar/ Öksüz oynaşa çıkmış, ay akşamdan doğmuş:

"Talihsiz kimse bir şeyden yararlanmaya kalkışsa karşısına akla gelmedik engeller çıkar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hiç böyle muannit aksilik görmedim, sıcağı çok sevdiğimi talihime ezkaza duyursam temmuz ortasında, galiba, kış yapacak. Öksüz kırk yılda bir hırsızlığa çıkmış, ay akşamdan doğmuş; lakin bu iş hesapsız tutulmuş da ondan böyle olmuş. (S. A. İ. K. s: 58).

Öküz öldü ortaklık bozuldu*:*

"İki ortak veya taraf arasındaki yakınlığın dayandığı sebep yok olduğunda bu yakınlık da çözülür." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Bir talihsizlik eseri olarak tam törene katılacağı zaman hakkın rahmetine kavuşan eski ve mesleğinde ünlü bir insanın hiç olmazsa oğlu, kızı eşi, düşünülmüyor; babalarının veya bağlı kaldıkları kocalarının yerine törene çağrılarak bu suretle getirilmiyor. Öküz öldü ortaklı ayrıldı gibi çirkin bir durumdan daima kaçınmalıyız. (B. G. s: 61).

Ölme eşeğim, ölme /yaza yonca bitecek/yonca bitince:

"Umutsuz bir bekleyişi anlatmak için söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hatta o fikirdeyim ki bütün dünyaya şamil ideal bir maarif sistemi kurulmadıkça ne harplerin önü alnabilir ne devamlı bir sulhun temeli atılabilir. İnsanlık âlemi ancak ruhlarımızdaki zorbalık istidadını körletecek bir maarif sistemine kavuşmak suretile rahata erebilir. Yani ölme eşeğim ölme, yonca bitince! (İ. H. H. A. s: 172).

Ölme eşeğim ölme yonca bitince... Gönderilse bile o toz duman o kıyamet içinde mesaj değil, ferman bile okunmaz. (T. Ş. s: 69).

Birinci ihtiyar: Bu hale geldşiten sonra bahsettiğimiz devletle el ele vermek ve beraberce cihan sulhünü korumak!

Üçüncü ihtiyar: Zehî tasavvuru bâtıl, zehî hayali muhal
İkinci ihtiyar: Ölme eşeğim ölme, yonca bitince!

(A. E. B. S. s: 34).

Papaz her zaman pilav yemez.

"Bir insanı hep aynı hileyle kandıramazsın; insan zaman zaman değişiklik ister; her zaman aynı fırsat ele geçmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hem benim başka seferlerim, muharebelerim, bir sürü zaferlerim, Marengo'larım, Austerlitz'lerim, İana'larım yok mu? Yalnız Moskova ile Waterloo'yu tutturmuşsunuz. Her zaman papaz pilav yemez! (T. Ş. s: 126).

Papaz her gün pilav yemezmiş; elbette yememelidir, ancak 'yarın bir pilav yesem' diye düşündüğü gün o pilav bir kıymet kesbeder. (T. A. G. H. s: 658).

Para ile iman kimdedir, bilinmez.

"Kimin ne kadar parası bulunduğunu, kimin ne kadar Tanrıya yakın olduğunu kimse bilemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Bu cihet hususî hayatımı alâkadar eder. Siz ne düşünürseniz düşününüz. Para ile iman kimdedir, bilinmez! *Tokluk açlıktan iyi olduğu gibi paralı bilinmek de parasız bilinmekten daha iyidir*. (P. İ. H. s: 110).

Para parayı çeker:

"Para sahibi olmak para kazanmayı sağlar (Albayrak 2009: 757)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Haftaya ziyaretine gittiğim zaman Şemsi'nin yeni öğrendiklerini can kulağıyla dinlemeyeceği ve bazı ricalarda bulunmayacağı ne malum? "Para parayı çeker. İster misin Ali Dingil'le bir de Mısır piyangosu çıksın! Şu hanende bayanların talihi açılırsa pir açılıyor. (B. B. H. s: 142).

Parayı veren düdüğü çalar:

"Para harcadığında insan istediğini elde edebilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Kaçta kaç şoförde bu özlü selabet vardır? Hem 'parayı veren düdüğü çalar' sözü sanki otomobil için söylenmiştir. Bir yığın papel saydıktan notörün başına kurulduktan sonra gel de düdüğü çalma! (İ. H. H. A. s: 397-398).

Pazarda Fatma'cığın adı mı olur?

"Pek çok insanın olduğu yerde insanın kendisine gerekli önemin verileceğini sanması boş bir hayaldir (Albayrak 2009: 373)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Emin ol ki bugün bütün o mütefekkirlerin, ediplerin en çok düşünüp en esaslı fikirler hasıl ettikleri ne lisan meselesidir, ne edebiyat; potinlerinin altı, pilavlarının yağıdır. Pazarda Fatma'cığın adı mı olur? *derler, bu gürültüde edebiyatın lafı mı olur?* (S. A. İ. K. s: 27).

Perşembenin gelişi Çarşambadan bellidir:

"Bir işin sonunun nasıl olacağı şimdiki gidişinden belli olur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Yeni yıl için kimseden fikir sormayınız. Ne lüzum var? Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir. (İ. H. H. A. s: 261).

Sabah ola hayrola:

"Sabah olsun, o vakte kadar iş belki düzelir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Artık gece değildi; şafak sökmüştü"

" Sabah ola, hayır ola! Geçmiş olsun. Evde epeyce eğlendiniz, yani kaldınız, dinlendiniz mi?" (İ. C. K. s: 128).

Sabırla koruk, helva, dut yaprağı atlas olur:

"Sabreden insan olması olanaksız gibi görünen işlerde bile başarı olur (Albayrak 2009: 767)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Eski Kenan Bey'i size iade edeceğiz. 'İstemem, gitsin!' diyerek bağıran adam yanından beş dakika ayrılmana tahammül edemeyecektir. O günü de bulacağız. Sabırla koruk, helva, dut yaprağı atlas olur! (A. s: 233).

Sağır işitmez (duymaz) uydurur (yakıştırır):

"Sağır, yanında konuşulan şeyleri işitmez ama konuşanların durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Sağır işitmez uydurur" derler. Anlamadığı lisanla yazılmış bir gazeteye göz gezdiren de aynı vaziyettedir. (T. A. G. H. s: 151).

Sakla samanı gelir zamanı:

"Gereksiz görülen şey ileride gerekli olabilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

*Tutumlulukta azlık çokluk, küçüklük büyüklük yoktur; her tutum ne kadar hiçten olsa yine faydalıdır: Sakla samanı, gelir zamanı***.** (İ. H. H. A. s: 109).

Sel gider, kum kalır:

"Geçici durumlara güvenmek doğru değildir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hükümetler seldir gider, valiler kumdur kalır. Fakat bu iş öyle dört senelik demokrasi tecrübesiyle olmaz; nesillerin geçmesini ister. (A. 3. s: 178).

Fakat daha evvel size Ankara'da ilk demokrat millet meclisinin açılışından Ankara Palas salonlarile bar ve bahçesindeki –sel gider kum kalır- fehvasınca- dekor ve mobilyalar yerlerinde durduğu halde şahısların değişmesinden ve saireden bahsetmekliğim lazım geliyor. (K. K. A. s: 216*).*

Bugünkü insanların çoğu her devirdeki gibi bir müddet saman alevi gibi boş, kof, süreksiz ve özsüz şöhretler peşinde koşuyor; birinden öbürüne atlıyor, uzun bir kararsızlık devri geçiriyor. Lakin sonunda yine sel gidiyor, taş kalıyor. (G. S. S. s: 289).

Sıçan olmadan çuval delme:

"İnsan başaracağından emin olmadığı işlere girişmemeli (Albayrak: 2009: 786)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Hacı bir daha inledi ve: "Geç onu! diye bağırdı. Sıçan olmadan çuval delmeye kalkıştı. Kaç gün kaç ay sürer bu iş?" (Y. S. F. s: 7).

Sinek küçüktür ama mide bulandırır:

"Önemsiz, küçük gibi görünen bir şey kötü ve olumsuz bir izlenim yaratır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Tansiyon düşüklüğü: Sinek küçüktür ama mide bulandırır. Dahası vardır: Mide bulandırması şahsî bir tesirdir. (A. 2. s: 69).

Başka yazılarda daha büyük kusurlara rastlıyoruz. Bunlar küçük de olsalar mide bulandırırlar; tarihin içine düşen sineklerdir. (C. D. T. s: 489).

Son pişmanlık fayda etmez:

"İş işten geçtikten sonra pişman olmanın faydası yoktur." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Daha evvelden aranızda uyuşunuz, birleşiniz, kafa tutunuz. Son pişmanlık fayda vermez. (T. A. G. H. s: 120).

Söz gümüşse sükût altındır:

"Susmak bazen konuşmaktan daha iyi sonuç verir." anlamında kullanılan bir atasözüdür.

*Bunlara bakınca XX. asır devlet adamlarının her devirdekinden fazla, büyük ihtiyatla konuşmaları lazım geldiğine inanıyoruz. Sük*ût *asıl şimdi altın oldu.* (İ. H. H. A. s: 211).

Suyu bardakta, gemiyi duvarda seyretmeli:

"Akan suyun ve hareket eden geminin özellikleri hakkında fikir sahibi olmak zordur (Albayrak 2009: 803)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

'*Gemiyi duvarda, suyu bardakta gör' derler, kaynanayı da yalnız fotoğrafta***.** (İ. H. H. A. s: 98).

Sükût ikrar (dan) demektir/gelir:

"Susmak kabul etmek demektir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Olabilir ki işe karışması değerli bir vatandaşın temize çıkmasını da temin eder. Sükût ikrar demektir amma beraet-i zimmet asıldır. (B. G. s: 53).

Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer:

"Bir olaydan gerekli dersi alan, sonra uyanık davranır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Biliyoruz süt içerken ağzın yanmış şimdi yoğurdu üflüyorsun. Etliye sütlüye karışmamayı anlarız ama bu derecesini değil. (T. Ş. s: 162).

Sütten ağzı yanan yoğurdu üflermiş. Hürriyet sütü –belki de ihtiyatsızlığımdan- benim yalnız ağzımı yakmakla kalmadı tam 22 sene süren ama o çilelere uğramamış menfa ve gurbet çilesiyle gençliğimi kavurdu. (K. K. A. s: 48).

Şeyh uçmaz mürid uçurur:

"Bir kişiye inanlar, onu olduğundan çok üstün görürler ve onda olağanüstü özellikler bulunduğuna herkesi inandırmak isterler." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Malum a, '*şeyh uçmaz, müridi uçurur*' derler (M. K. s: 42).

Tabuta girdikten sonra pencere aranmaz:

"Ölmüş bir insan için dünya malı iyisinin ya da kötüsünün hiçbir farkı yoktur (Albayrak 2009: 813)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Her an ufukta harp gemileri yahut çok yakınımızda bir denizaltı periskopu görünebilir".

"Ne yaparız?"

"Bizde bir atasözü vardır: Tabuta girdikten sonra pencere aranmaz…"

Kahkahalarla gülüyor. güldüğümü bekliyor, ben de gülüyorum. (N. s: 655).

Talihi yâr olanın yâr sarar yâresini:

"Şansı iyi olan bir insanın problemlerine sevdikleri çözüm bulur (Albayrak 2009: 814)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

İyi ki mebus değilim. Benim girdiğim meclis haftasonu tatil olurdu. Hâlbuki talihliler meclisi dört seneyi de aşıveriyor. 'Talihi yâr olanın yâr sarar yâresini' demişler, benim yaramı yârdan vazgeçtik, ağyar bile sarmaz da sokak ortasında kıvrılıp kalırırm diye korkuyorum.. (S. A. İ. K. s: 59).

Taş yerinde ağırdır:

"Kişinin değerini en iyi bilenler, kendi çevresinde bulunanlardır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Ne de 'taş yerinde ağırdır' nevinden bir atalar sözüdür. Aslı tarihin bir faslına vakasına hayat tarzına, bir eski âdete, hayat tarzına, şöhret yapmış bir şahsa ait hikâyelerin dilde kalmış bir kırpıntısıdır. (S. A. İ. K. s: 138).

Taşıma su ile değirmen dönmez:

"İşi yapacak olanda yeteri kadar güç bulunmadıkça başkalarının küçük katkılarıyla sürekli ve büyük bir iş yürütülemez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

İnsan ancak kendi kuvveti ile yürüyen; dürtmeden, sıkıştırmadan, peşinde koşmadan, kendiliğinden alâka çekip tesir yapan eserlerle öğünebilir. Zaten taşıma su ile değirmen dönmediği gibi methiye zoru ile de bir eser, milletin vicdanına sıcaklığını yayıp, gönlünde coşkun coşkun çalkalanamaz. (E. Ö. R. s: 75).

Tereciye tere satılmaz:

"Birine çok iyi bildiği bir şeyi öğretmeye kalkmak." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Gözlerini yapmacıktan faltaşı gibi açıp bönlük taklidi yapmaz güzelim. Tereciye tere satılmaz. İşte açıkça söylüyorum: Sadun'dan ayrılır ayrılmaz ne olsa evleneceğiz, kurtuluş yok. (D. Ö. s: 331-332).

Terzi kendi söküğünü dikemez:

"İnsanlar başkalarına yaptıkları hizmetleri kendilerine yapamazlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Terzi kendi söküğünü dikemez, derler; bunun gibi anlaşılan eczacılarda kendi ilaçlarını kullanıp kendi sıhhatsizliklerini önlemiyorlar. (T. A. G. H. s: 750).

Terziye göç demişler iğnem başımda demiş:

"Kendisine gerekli olan şeyler kolay taşınır olan kimsenin bir yerden başka yere göçmesi daha kolaydır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Son gülen iyi güler. Ben sonunu sana mektubumun başında söylemiştim. Pırrr. Terziye göç demişler iğnem başımda demiş. Yeni devrin ululları arasında ihtiyatlı adamlar çoktu; çoğunun ne çocuğu ne çoluğu ne de taht gibi taç gibi ağırlığı var. (T. Ş. s: 75).

Bahçemde kalemini kullanarak gül veya zakkum, çeşitli bir takım çiçekler yetiştirmek suretile irsi bahçıvanlık istidadına ayrı bir şekil verdim. Kalem güzel sanatlar arasında taşınması en kolay olan vasıta ve âletlerin başında gelir. Terziye göç demişler iğnem başımda demiş. (M. Z. S. G. s: 28).

Teşbihte hata olmaz:

"Yeri geldiği zaman çirkin, kaba bir benzetme ile anlatıma daha etkili bir hava verilmesi saygısızca bir davranış değildir, kimse bundan alınmamalıdır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Teşbihte hata olmaz derler; şu var ki teşbihte zevksizlik hatta terbiyesizlik çok olur. (T. A. G. H. s: 326).

Bizler vaktiyle Kemalleri, Şinasileri –teşbihte hata olmaz!- böyle öğrenmemiş mi idik? (A. F. s: 39).

Ziyafetlerde uzun, çok defa kof nutukların ardından –teşbihte hata olmaz- Hızır gibi imdada yetişmesi faydalı taraflarından biridir; hatip ısırmasının panzehirlerinden biri şampanyadır. (M. Z. S. G. s: 410).

Türk'ün aklı sonradan gelir:

"Eğitimsiz, saf insanlar yaptıkları işler için kurnazlık düşünmez. Çoğu kez başkalarının oyunlarıyla karşı karşıya kalır, gerçeği öğrenir ve bir daha aynı şekildedavranmamaya çalışır (Albayrak 2009: 840)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Benim anladığıma göre "Türk'ün aklı sonradan gelir" sözü yanlıştır. Aklı sonradan başına gelen Türk değildir, Türk hükümetidir. O sözü dedelerimiz hükumetler için söylemişlerdir. (A. 3. s: 120).

Ummadık taş, baş yarar:

"Elinden hiçbir iş gelmez sanılan bazı kimseler önemli işler başarabilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Vapurda gördüğüm zaman hiçten bir beslemeye benzettiğim acıdığım kadın bizi daha birinci ayında ne hallere soktu! Bir müddet daha geçse iler tutar yerimiz kalmadıktan başka birbirimize girmeyeceğimiz de malum değil. Ummadık taş baş yarar. (D. Ö. s: 94).

Ustamın adı Hıdır, elinden gelen budur:

"Gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Nerede o Başbakan ki:

-Eh artık yetişir. Lüks devri kapandı!

diye yumruğunu masasına vursun; en yüksek memurundan hademesine kadar bu işlere göz yumanlara haddini, hududunu bildirsin. Bu da mı yapılamaz? Yapılamıyor işte! Ustamın adı Hıdır, elinden gelen budur! (A. 2. s: 52).

Utanma pazar, mideyi bozar:

"Taraflar birbirine ne denli yakın da olsalar bir alışverişte açıkça konuşup anlaşmaları gerekir, ayıp olur kaygısıyla başta değinilmeyen konular yüzünden sonradan araya soğukluk, kırgınlık girer." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Ya 'palas' kelimesi? Utanmapazar, mideyi bozar! Otelci misin sayın bay? Hem bu palasların hepsi de gerçekten palas olabilmek için epeyce büyümek ister. Şimdilik sadece 'palaz'dırlar. (A. 3. s: 296).

Üzümü ye bağını sorma:

"Yararlandığın şeyin nereden geldiğini araştırma." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Nihayet ırgatbaşı: " Üzümünü ye de bağını sorma. Benim bildiğim para bu kadarla kalmaz, yine yollarlar. Seninle meşgul olan biri zuhur etmiş,kısmetin açıkmış" diye bahsi kesti, güzelce vakit geçirdiler. (S. s: 61).

İstanbul olmazsa Ankara olsun. İş yerde değil mahsüldedir. Üzümünü ye de bağını sorma derler. (H. İ. s: 114).

"Bana ne? *Üzümünü ye de bağını sorma! Nasıl yanarsa yansın… Kömürü alıp evime yığdım sen ona bak!"* (T. A. G. H. s: 690).

Asıl elimizin altında bir fikir ve sanat merkezinin bulunmasıdır. İstanbul olmazsa Ankara olsun. Üzümünü ye de bağını sorma dememişler? Bize lazım olan da dolgun fikir ve sanat salkımlarıdır. (S. K. s: 207).

Hazırladığı teryağıyla dövülmüş balı, ekmeğe sürüp Binnur'a uzatt.:

"Yemene bak… Üzümünü ye de bağını sorma derler". (K. D. A. 101).

Var evi kerem evi, yok evi verem (elem) evi:

"Varlıklı ailenin durumu konuk ağırlamaya, gereken yerlere yardım etmeye, armağanlar vermeye elverişlidir; yoksul ailenin evinde sıkıntı ve dertten başka bir şey bulunmaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Onun şimdi dolabında bir kumbarası ve bir banka defteri var. Geçenlerde gözüne ilişmişti. Bin sekiz yüz lirayı aşmış! Tabii var evi kerem evi, yok evi verem evi… (B. S. s: 134).

Ya deve ya deveci:

"İlerisi için verdiğim sözden korkmuyorum, o zamana kadar şartlar değişebilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Paralar tükenmişti. Sıra yeleğin astarındaki beş liralığa geldi.

Peki ama sonra?

Bu bizi on gün doyurur o zamana kadarya deve ya deveci. (S. s: 32).

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar:

"Söylenen söz yalansa durum çok geçmeden anlaşılır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Mamafih saydığım faydalarına rağmen siz yine halk dilindeki manada diplomat olmayınız. Zira dolandırıcının mumu yatsıya kadar yanar dedikleri gibi bu diplomatın mumu da çoğu defa sabah ezanına yetişmiyor. Biliriz ki mum sönünce ışığa alışanlara yıldızlı gece bile zifiri karanlık görünür. (B. A. S. s: 170).

Türkçe'mizde 'Yalancının mumu yatsıya kadar yanar' diye bir atalar sözü geçer. Bu eski zamanlar için söylenmiş, şimdi doğrunun mumu bile olacağından şüphem çok.. (T. Ş. s: 33).

Yaş yetmiş iş bitmiş:

"Yaşı ilerlemiş insandan fayda beklenmez." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Bizde 'yaşı yetmiş, işi bitmiş' diye bir atalar sözü vardır. Sen bu yaşa yedi sene daha katabildiğin halde yine dipdirisin. (S. C. H. M. s: 431)

Yel kayadan ne alır:

"Sağlam karakterli kişiler, sağlam temele dayanan işler önemsiz etkilerle sarsılmaz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

'Sizi nerede bulabilirim? Nerede görüşelim?' gibi mülakat arzuları… Beyhude zahmet! 'Yel kayadan ne alır?' (M. K. s: 127).

Yel üfürdü sel götürdü:

"Mal birdenbire ve sebepsiz ortadan yok oluverdi. anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

O günü iple çekenlere ve büyük mühim sarsıntılı heyecanlı münakaşalar bekleyenlere rastladık Zira bilmem ne kadar yıldan, yıllardan beri yel üfürdü su götürdü kabilinden rahatça idare edilmeğe alışmıştık. (A. 3. s: 221).

Yerin kulağı vardır:

"Gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

"Beyefendi" dedi, "Bunları bana söylememeli idiniz. Yerin kulağı vardır. Hem ben ağzı gevşek bir adam da olabilirim. Size hıyanet de edebilirim. Beni müşkil bir mevkiye soktunuz". (S. s: 109).

Yıl uğursuzun:

"Arsız, yüzsüz kimselerin el üstünde tutulduğu ve işlerini dürüst kimselerden daha kolay yürüttükleri bir zamanda yaşıyoruz. Karay'da şu şeklide yer alır:

Milyoner bir kadınla mı evlendi yoksa define mi buldu? Olur a 'yıl uğursuzundur' derler. Servet kördür, şans şaşı! (B. A. S. s: 36)."

Yırtıcı kuşun ömrü az olur:

"Başkalarına saldırmayı alışkanlık edinen kimsenin düşmanı çok olur, bu düşmanlar onun canına kıyarlar." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Meşrutiyet ricali ise yırtıcı kuşun ömrü az olur fehvasınca, yaşlanmaya vakit bulamamışlardı. (S. C. H. M. s: 432-433).

Diğer taraftan valsler ve benzeri tangolar hâlâ rağbettedir. Yırtıcı kuşun ömrü az olur denilir ya! Hadden aşırı fazla acayip ve hoyrat dansların da hayatı kısa sürüyor. (T. A. G. H. s: 648).

Yiğit lakabıyla anılır:

"Yiğit kazandığı ünle tanınır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

*Size kendimi takdim edeyim. Emiyet-i Umummiye sabık şube müdürlerinden senâk*ârınız Mehmet İhsan… *Gözlüklü İhsan yahut Boşnak İhsan diye tanılırım. Yiğit lakabıyla anılır*. (S. s: 107)

Yolcu yolunda gerek:

"Vakit geçirmeden yola devam edilmeli." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

'Yolcu yolunda gerek' deyip hemen kalkıyoruz: Anvers'de geceleyeceğiz. Rotterdam'ı gündüz gözü ile görmeyecek miyim? Öyle şey olmaz, tekrar geleceğim. (B. D. B. D. s: 125).

Doktor Canktan hatırlattı:

"Yolcu yolunda gerek! *Çocuğu alıkoymayalım. Yapacağı bir sürü iş vardır".* (Y. S. F. s: 16).

Yuvayı dişi kuş yapar:

"Evin kadını anlayışlı, idareci ve tutumlu olursa ancak o zaman evde dirlik düzenlik sağlanır." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Harte Aile Kadını: Yuvayı dişi kuş yaparderler. Fakat çok defa aile yuvasını değil, erkeğin yuvasını yapan, kurulmuş yuvayı yıkan cinsidir; kuş beyinli kadındır. (D. K. s: 133).

Yüksek yerde yatma yel alır alçak yerde yatma sel alır:

"İnsan kendi durumuna göre bir yaşam tarzı benimsemeli, arkadaşlarını da ona göre seçmelidir." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Yüksek yerde yatamam yel alır; alçak yerde yatamam sel alır! diye fazla düşünür, fazla üzülür bir parça çamurdan çekinirsen dünyada ne durursun, bu yola ne girdin? (A. P. s: 109).

Yüz yüzden utanır:

"İnsanlar karşı karşıya geldiklerinde daha kolay uzlaşabilirler." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Konuşacağın bir şey varsa kötürüm değilsin ya, efendi efendi ağır ağır gidersin, gitmişken bir kahve, bir sigara da içersin; diyeceğini adam gibi karşı karşıya söylersin. Hem yüz yüzden utanır derler. Telin götürdüğü boğuk kısık sesin tesiri mi olur? (D. s: 128).

Zararın neresinden dönülse kârdır:

"Sürüp giden zararlı bir işten ne kadar erken vazgeçersek daha sonra uğrayacağımız zararı o kadar azaltmış oluruz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'da şu şeklide yer alır:

Er geç tramvaylardan vazgeçmeğe mecburuz. Niçin şimdiden buna teşebbüs etmiyor, tedricen bazı hatları kaldırmıyoruz? Zararın neresinden dönülse kârdır da onun için olsa gerek! (A. 2. s: 79).

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar:

"Birinin zenginliğinden çok söz etmenin gereksizliğini, yersizliğini belirtmek için söylenen bir söz." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

Olur a, bir gün kalkar, yakın ahbabı olduğu anlaşılan Mazlum Sami'ye yahut karısı Şehriyar Hanım'a bahsediverirdi. Hatta bir oyun da yaptı. "Her neyse" dedi. "Bize ne? Zenginin malı züğürdün çenesini yorar. " (B. B. H. s: 24-25)..

Şu konuşmamı okuyan servet sahibi "Zenginin malı züğürdün çenesini yorar!" diye gülümseyebilir. (T. A. G. H. s: 484).

Zürefanın düşkünü, beyaz giyer kış günü:

"Daha önce iyi bir durumda olan kişi bu konumunu kaybettiğinde uygun olmayan, yersiz davranışlarda bulunur. Vaktiyle durumu elverişli olduğundan giyimine özen gösteren kişi, eski durumunu yitirince mevsime, modaya uymayan şeyler giyinir; Vaktiyle toplumda belli bir yeri olan kişi, eski durumunu yitirince herkesin yadırgadığı, alay ettiği işler yapar (Aksoy 1988, s:200)." anlamında kullanılan bir atasözüdür. Karay'ın eserlerinde şu şeklide yer alır:

'Zürefanın düşkünü, beyaz giyer kış günü' sözü de servetini yedirdikten sonra sefalete düşen ve kış mevsiminde sandık dibinde kalmış elbiselerle süslenen bu meslek kadınları için söylenmiştir. (Ü. N. Ü. H. ss: 66-67).

Samur kürk gibi bir de keten kumaş devri geçirmişiz. '*Kibarın düşkünü keten giyer kış günü' o devirden kalma sözlerdendir. Yavaş yavaş keten azaldı. Yerini şu bildiğimiz patiskaya bıraktı*. (D. K. s: 271) (P. İ. H. s: 177).

Gelinciklere bakarken her birinin bir ateş parçası olmadığına ve toplayıp önümüze yığarak ısınamadığımıza üzülürüz. Çiçek açmış elma ve armut ağaçları o saatte bize kibarın düşkünü, aklar giyer kış günü sözünü hatırlatır. (A. A. s: 34).

Refik Halid bir yazısında da içinde 'baş' geçen atasözlerini sıralamıştır.

İşte içinde 'baş' kelimesi yer alan birkaç atalar sözü:

Kel başa şimşir tarak. - Kelin merhemi olsa kendi başına çalar. - Büyük başın derdi büyük olur. - Ağrısız baş olmaz. - Balık baştan kokar. - Dost başa düşman ayağa bakar. - Azıcık aşım kavgasız başım yahut kaygusuz başım. - Akılsız başın derdini ayak çeker. - Başından büyük söz söyleme. - Başa gelen çekilir. - Başına gelen bilir. - Başına gelen bilir. - İki el bir baş içindir. - Ayağında donu yok, fesleğen takar başına. - Akıl yaşta değil baştadır. - Ya devlet başa, ya kuzgun leşe! - Bir baş her yere sığar. - Taşı taşa, başı başa vururlar. - Ummadığın taş baş yarar. Vakitsiz öten horozun başını keserler. (A. 3. s: 414-415).

Aynı şekilde deveyle ilgili atasözlerini de şu şekilde sıralamıştır:

Atalar sözü olan ya deve ya deveci ya üstündeki hacı! Zamanla ve herhangi bir sebeple düşmanlardan kurtulmanın imkânını ve işlerin düzeleceğini anlatır ki

hususi bir fıkraya dayansa gerektir. Deveci ile görüşen kapısını büyük açmalı (yani yüksek muhite giren ve zengin kimselerle düşüp kalkan icap eden fedakârlığa katlanmalı), Deve bir pula, pul olmazsa neylemeli? (yani bir mal istediği kadar ucuzlasın, paran yoksa neye yarar?), Deveyi yardan atan bir tutam ot (yani küçük bir menfaat uğruna tehlikeye sürüklenmek).

Refik Halid nadir olmakla beraber doğu ve batı kültürlerinin sözlü ürünlerinden atasözlerine de yer vermiştir:

Bunlardan sonuncusu bir Çin atasözüydü: Siz ıstırap kuşlarının başınız üzerinde uçmalarına mani olamazsınız ama saçlarınızın arasına yuva yapmasını önleyebilirsiniz. (K. D. A. s: 15).

Aslanın cana kastetmesi gülerektir, manasına şarkta bir söz vardır; zahir müsteşrikler garp serdarlarına bunu öğretmişler. (T. Ş. s: 75).

Mademki senin yerine gidecek olan benim, niçin kendi ayakkabılarımı eskiteyim? Hoşuma giden Fransız sözü vardır: 'Hediye götürmekle cimrinin gözüne girilmez'. Bunlar işin biraz gülünç ve biraz da çirkin taraflarıdır. (İ. H. H. A. s: 109).

Frenkler "Elbise insanı papaz yapmaz" yani "suret"in değişmesiyle "siyret"te bir fark olmaz, derler. (T. A. G. H. s: 197). (T. A. G. H. s: 398).

Araplar 'Hükümdarların sözü, sözlerin hükümdarıdır' derler. Ama biz yukarıdaki cümleye bir hükümdar tarafından söylenmiş olmasından ziyade ismi geçen hükümdarın güzelliği anlama hassasına güvendiğimiz için kıymet veriyoruz. (H. İ. s: 252).

İşte bu sözler aranılan cevabı teşkil eder. Farisîde "kuş yem bulduğu yere gider" diye bir söz vardır; mütefekkir ve sanatkârın ille yokluk çekmesi şart değildir; o hem geçinebileceği hem de kendine benzerlerin toplandığı bölgeyi bulmak ister. (H. İ. s: 113).

Fransızca'da insan zekâsının en köklü ve sert bir kuvveti nihayet yeneceğini göstermek için birde atalarsözü bulunmuştur: Küçücük adam koca meşeyi çökertir. (M. K. s: 70).

Moda hakkında mübalağalı sözler söylenmiştir. Mesela bir Fransız atasözü şudur: 'Modayı deliler yapar, ona akıllılar uyar' (D. K. s: 80, 259). (T. A. G. H. s: 470).

Ama diyeceksin ki bunun bir sonu vardır, meşhur Fransız atalar sözünü hatırla: "Son gülen iyi güler". Ben sonunu sana mektubumun başında söylemiştim: Pırrr! (T. Ş. s: 75).

Fransızların "Bir felaket hiçbir zaman tek başına gelmez" atasözü meğerse büyük hakikatlerden imiş. Fakat Fransız atasözü eksikti. Ben daha mühim bir hakikat keşfediyorum. (M. İ. s: 21).

Söylenmiyor ama faraza Ankara'da o ismi bilmeyen pek yok, burada da bilen çok. Sadece basit bir gazete okuyucusu için o cihet gizlidir; mahremdir, sırdır. Frenkler 'hükümet sırrı, kukla sırrı' derler; böyle bir şey işte… (A. 3. s: 250).

Fransızların 'papaz elbisesi insanı papaz yapmaz' sözü ne kadar doğrudur… Netekim o dadıyı da dadı kıyafeti dadı yapamamaıştı. Ama bir gün belki katil yapacaktı. (D. K. s: 122).

Frenklerin 'zevkler ve renkler münaşakaya gelmez' derler; annem bu yemeği severdi; çocukları ise ellerini sürmezlerdi. (M. Z. S. G. s: 95).

Söz gider yazı kalır derler. (Latin atasözü) Laf! Bugün her ikisi de dipdiri, sapasağlam kalıyor. (İ. H. H. A. 210).

Geçirdiğimiz buhran gerçekten ehemmiyetli, diğer taraftan da öfkelendiricidir. Japonlar "yelpaze sallamakla sis dağılmaz" derler. (A. E. B. S. s: 96).

2.2.3.5.2. Deyimler

Deyimleri inceleyen disiplini ifade eden Deyimbilim/İdiomatik'in zaman zaman atasözü, dua ve beddua gibi kalıplaşmış söz dizilerini de kapsamına aldığı iddia edilmiştir. (Gümüşatam 2012: 358). İfade gücünü arttırmak için bir araya getirilen ve genellikle gerçek anlamları dışında bir anlam kazanarak kalıplaşmış kelime öbeği (Ayverdi 2005: 694) anlamına gelen ve bu disiplinin temelini oluşturan deyimin ya da bir başka deyişle tâbirin dört temel özelliği vardır: Deyim en az iki kelimeden oluşmalı; bu kelimeler genel olarak mecaz anlamda kullanılmalı; bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbı ve kalıplaşmış şekle girmiş (yani içinden bir kelime alıp yerine bir başka kelime konulamaz) olmalıdır (Albayrak 2010: 139). Ömer Asım Aksoy'a göre bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbı özelliğiyle deyim, atasözünden kesin bir biçimde ayrılmaktadır yani deyim düstur niteliğinde bir söz değildir (Aksoy 1965: 33). Deyimlerin asıl

anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar oluşturması gereğini ifade eden Şükrü Elçin'in (Elçin 1986: 642) yanında genellikle mastar şeklinde kullanıldığını belirten görüşler de vardır (Karataş 2011: 134).

Kullandığı üslupla ve Türkçe'nin inceliklerine hâkim olmasıyla tanınan Refik Halid Karay için deyimler, bu özelliklerini ön planı çıkarmak için kullanabileceği en önemli araçlardan biridir. Deyimlerin ve atasözlerinin eski dönemde ihmale uğradığını "*lisan bahsinde Arapça ile Acemceye ehemmiyet verilir, Türkçe sözler, tâbirler atasözleri ihmale uğrar hatta hiç benimsenmezdi*" (D. K. s: 56) cümlesiyle dile getiren Karay, bunları kullanmanın önemine ve unutulmaması gereğini de "*Bu gidişle dile pek yeni geçmiş tabirlerin hikâye ve şahısların bile hatırda tutabileceğimizden şüpheliyim. Belki bir nesil sonra '**derdini Marko Paşa'ya anlat**', '**ben şahımı bu kadar severim**', sözlerinin de asıllarını ve bu sözleri meşhur eden şahsiyetlerin hüviyetleri unutulacak*" (S. A. İ. K. ss: 138-139) sözleriyle temas eder. Karay, o dönem için yeni bir kelime olan 'deyim'i de bir vesile ile kullanmıştır.

"Ay sen bu deyimi nerden öğrendin?" (E. E. S. G. s: 150).

Deyimlerin arkasında yatan ve ortaya çıkmasına sebep olan hikâyeler de değinen Karay yazılarında zaman zaman bunlara da yer vermiştir: *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*'ne alınan bir yazısında yumurta ile ilgili deyimleri ve bunların ne anlama geldiklerini sıralar:

Türkçe'de insan hakkında yumurtlama sözünü zaten kullanırız. Amma alay etmek, dokunmak ve taş atmak için! 'Cevahir yumurtladı' derler; ağzımızdan saçma sapan lakırdılar çıktığı, ukalalık ettiğimiz, bilgiçlik tasladığımız ve herkesin bildiği şeyleri bir tavır takınarak söylediğimiz zaman! 'Yumurtlamak' gevezelik etmek ve sır tutamayıp meydana vurmak manalarına da gelir. Birine 'haydi yumurtla bakalım' dediğimiz zaman bu sözün 'öğrendiklerini, bildiklerini, uyduracaklarını; söyle rahat et kurtul!' gibi bir manası vardır. 'Yumurtlayıverdi' sözü de saklanması lazım gelen meseleyi vaktinden önce münasebetsizcesine açığa vurdu demektir. (İ. H. H. A. s: 127).

*Aydede'*de çıkan bir yazısında da '*yaya kaldın Tatar ağası*' deyimin nasıl ortaya çıktığına değinir:

"Yaya kaldın tatar ağası" cümlesinin işaret ettiği fıkra (.) Bir tatar ağası uzak bir yere gayet acele bir ferman götürürken yolda atını çatlatmış; ilk köye koşmuş ve

bu yoksul köyün ağasına: "Atını getir!" demiş, "eyerini de sırtına vurmayı unutma!". Köylü angaryayı atlatmak isteyip "atım yok!" deyince tatar öfkelenmiş: "Çıkar atı" diye haykırmış, "çıkarmazsan at yerine senin dinine biner imanını sürerim!"

Köylü dinsiz, imansız, yaman ve yılmaz herifin biri imiş, gülmüş ve demiş ki: "İşte şimdi yaya kaldın tatar ağası!" (A. 2. s: 337).

*[*Medeniyet yolunda *yaya kaldın Tatar ağası*! (S. A. İ. K. s: 38); Yoksa 'yaya kaldın Tatar ağası'. (T. A. G. H. s: 118).

Sakın Aldanma İnanma Kanma'da ise "Kabahat Kimde Pavlinda'da" deyiminin hikâyesini aktarır:

Geçen gün, orta yaşlı münevver bir zat, söz arası, esasını bilmeden 'kabahat kimde? Pavlinada' tâbirini kullanınca gözümün önüne eski Şehzadebaşı'nda Kel Hasan'ın tiyatrosu orada komik düettolar söyleyen bir karı koca artist, Todori ile Amalia geldi. Galiba tuhaf bir kanto arasında, birdenbire mızıka susar, bunlar da sahnenin önüne kadar gelirler ve seyircilere uzanıp Rum şivesiyle:

-E kabahat kimde? Diye sorarlardı.

Kemancı yerinden şu cevabı fırlatırdı:

-Pavlinada!

İşte aklımda doğru kaldıysa bu tâbir o kantodan doğmuş, kabahati meçhul bir şahsa yükletip işin içinden sıyrılmak felsefesi halkın hoşuna gittiği için de dilimize intikal etmişti. (S. A. İ. K. s: 139).

Aynı kitapta yer verdiği bir başka deyim hikâyesi de "*birinin cemaziyelevvelini bilmek*"üzerinedir:

Siz 'ben onun cemaziyelevvelini bilirim' sözüne hikâyesini işitmedinizse bile mana verebilir misiniz? Arabi aylardan neden muharrem, recep, zilkade ve rebiyülahir değil de ısrar edilerek cemaziyelevvel seçilmiş? Hem bir adamın ahlakı, serveti, cehaleti, münasebetsizliği, içyüzü her şeyi bilinebilir, bunu anlıyorum; fakat cemaziyelevveli de ne oluyor ve ne demektir? Bu yıllardan beri merakımı mucip olur dururdu. Nihayet dünyanın her memleketinde, her devrinde rast gelinen bir işgüzar ve ahlaksız tipin tasvirini şu aşağıdaki fıkrayı öğrenince işin hikmetini anladım ve Türk halk hikâyeciliği dehasının bir numunesiyle daha karşılaşmış olduğuna sevindim:

Vaktiyle hükümet dairelerinin birinde küçük bir evrak memuru varmış. Adamcağız o zamanın usulünce üzerlerinde Arabi ayların isimlerinin yazılı bir sürü kocaman torbaya sabahtan akşama kadar resmî kâğıtları doldurmakla ömür tüketirmiş. Bir gün dairenin müdürü çarşı hamamına gitmiş; bakmış ki karşısında bu kâtip efendi de soyunuyor ve işin acayibi iç donunun üzerinde gayet iti harflerle 'cemaziyelevvel' yazılı! Devlet torbalarını usulcacık aşırıp alt kısmına çamaşır diye kullandığını anladığı bu memur az zamanda, nasılsa parlayıvermiş, büyük mesnetlere geçmiş, para ve itibar kazanmış; azametinden yanına yanaşılamazmış. Vazifesinde mıhlanıp kalan müdür bu hâle şaşar, sırrı meydana vermekten korkar fakat içinde saklamaya da razı olamaz eski torba çamaşırlı yeni talihli, burnu Kafdağı'nda kabara kabara giderken, başını sallar, arkasından şöyle söylenirmiş:

'Ben onun cemaziyelevvelini bilirim!' (S. A. İ. K. s: 143-144).

Yine aynı kitapta bu sefer 'baklayı ağzından çıkarmak' deyiminin öyküsüne yer verir:

Baklayı ağzından çıkarmak sözüne ait hikâyeyi de şöyle öğrenmiştim:

Vaktiyle bir şeyh ve Derviş Mehmet adında bir küfürbaz müridi varmış. Şeyh hadisten, ayetten, cennetten, cehennemden bahseder, bin nasihatte, ihtarda bulunur, yine dervişi fena huyundan vazgeçirmezmiş. Düşünmüş, taşınmış, bir başka usül keşfetmiş, müridine bir bakla vermiş. 'Bunu dilinin üstüne koy, çıkarmadan sakın ağzını açma!" demiş.

Bir gün yağmurlu havada, şeyh önde, derviş arkasında bir evin önünden geçerlerken tık tık cam vurulmuş, bir kadın sesi:

-Aman şeyh efendiler biraz durur musunuz?

Zahir hastaya nefes ettirecekler yahut başka bir mühim ihtiyaçları var zannıyla durmuşlar. Beş dakika geçmiş on dakika olmuş, sırılsıklam bekleşiyorlar, haber yok. Şeyh dayanamamış, kapıyı vurmuş, sormuş; içeriden demişler ki:

-Kuluçka yatıracaktık, bir kavukluya bakarak yumurtaları koyarsanız civcivler tepeli çıkar demişlerdi de onun için sizi durdurduk!

Bunu işitince şeyh müridine dönmüş:

-Ne bekliyorsun Derviş Mehmet, demiş. 'Baklayı ağzından çıkarsana! (S. A. İ. K ss: 139-140).

Karay, Birinci Dünya Harbi yıllarında sürgünde iken *Peyam* gazetesinde yazı yazması istendiği zaman kendisine ilk önce takma isim olarak Derviş Mehmet'i seçmiştir.

Ben evvela 'Derviş Mehmet' imzasını muvafık bulmuştum, hani ağzından baklayı çıkaracak olan Derviş Mehmet… (M. İ. s: 109)

Ancak isim o zamanki padişah V. Mehmed Reşad'ı hatırlatacağı için bundan kaçınır ve Aydede imzasını kullanmaya başlar. *Sakın Aldanma İnanma Kanma*'da 'gözünden sürme çalmak' deyimine şu cümlelerle açıklı getirir.

Bir eserde gözüme iliştiğine göre 'gözünden sürmeyi çalmak' sözü hiç de çoğumuzun sandığı gibi çehredeki malum görme uzvuna ve süs olsun diye etrafına çekilen boyalı toza ait değilmiş:

Vaktiyle bahriye inşaatı için Haliç'teki tersaneye Anadolu'dan uzun ağaçlar, serenler getirilir, deniz kenarında hususi ambarlara istif edilirmiş. Bu serenlere 'sürme' ve o ambarlara da 'göz' denilirmiş. Bazı açıkgöz cesaretli delikanlılar geceleri karşı sahilden bir kayıkla gelirler, 'göz'leri açarlar, 'sürme'leri çekerler ve çalabildikleri ağaçları kayıklarının ardına bağlayarak usulcacık su üzerinde sürüp götürür, satar, bu sanatla geçinirlermiş. Silahlı gözcülerin önünde yapılan şu hırsızlık pek ustaca ve tehlikeli bir iş olduğundan hakkıyla şöhret kazanmış ve tahta inşaat modası geçmesine rağmen lisanımıza demir atıp kalmıştır. (S. A. İ. K. ss: 140-141).

'Parmağı ile yürütmek' deyimin öyküsü de şöyledir:

Bazı insanlar hakkında 'yularsız yürütürüm, parmağımla yürütürüm' tâbirleri kullanılır; bununda hikâyesini şöyle anlatırlar:

Elinde bir sürü yularla şeytan yolda giderken karşısına bir adam çıkmış ve şeytana yularları ne yapacağını sormuş.

'Her insanın bir yuları vardır, boyunlarına takar, istediğim tarafa çeker götürürüm!'

Adamcağız merak etmiş:

'Hani öyle ise benimki?'

'Senin gibileri için yulara ne hâcet? Nereye istesem parmağımla yürütürüm!' (S. A. İ. K. s: 142-143).

*İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri'*ne alınan bir yazısında da içinde 'sakal' kelimesi geçen deyimleri sıralar:

'Sakalı ele vermek' başkasının nüfuzuna geçmek, onun elinde âlet olmak mânâsına gelir. 'Sakalına gülmek' ne demektir? Alay etmek mi? Hayır… Bir maksat için hoşuna gidecek sözler söyleyerek birini kendi tarafına çekmek, ona yalancıktan dost görünmek! 'Sakalına kır düşmüş', 'ak sakala minnet ne bıyığa', 'aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım', 'sakalın ak mı kara mı, önüne düşerse görürsün' tâbirlerini de unutmayalım. (İ. H. H. A. s: 174).

'Sakalı değirmende ağartmak', tecrübe sahibi olmadan dünyayı görmeden, Hanya'yı Konya'yı tanımadan, hiçten bir iş üzerinde ihtiyarlamak demesine gelir. 'Her gördüğün sakallıyı baban mı sanırsın?' sözü hale, tavra kılık kıyafete adlanılmasına, iyi ve babacan görünenlerin kötü huylu çıkabileceğine işarettir. 'Saçı sakalına karışmış' cümlesi perişanlık, bakımsızlık, dervişmeşreplik tarifidir. 'Aksakallı karasakallı' demekle, büyük küçük herkesi kast ederiz. 'Kösenin sakalı bitince' ile 'balık kavağa çıkınca' aynı mânâdadırlar. Vaktile sürüncemede kalan bir iş hakkında 'sakalı bitti' sözü kullanılırmış' (İ. H. H. A. s: 176).

Aynı şekilde *Ağaç ve Ahlak*'ta 'deve' kelimesi ile ilgili tâbrler hakkında şu açıklamalara yer verir Karay:

Bunların başında deve yapmak tâbiri gelir; yani başkasının malını, mülkünü bir hile kendi üzerine geçirmek ve elindekini şaşkınlığa, sersemliğe getirerek yutmak. Ama o tâbirden çok daha kuvvetlisi de vardır ki yarı yarıya unutulmasına ve tam sırası geldiği halde kullanılmamasına esef olunur: 'Deveyi hamudu ile yutmak'. Akıllara şaşkınlık verecek derecede suiistimali, milyonluk hırsızlıkları anlatmağa yarayan bu tâbir pek hoş bir buluştur. (A. A. s: 153). *Meselâ deve tımarı tâbirinin ne demesine geldiğini bilenler gittikçe azalıyor. Üstünkörü, savsaklama yapılan bir iş hakkında söylenir ki etrafa bakınca çok defa kullanmak için vesileler çıkmadığını iddia edemez.* (A. A. ss: 153-154). *Benzetmeye yarayan Sürre devesi- Hecin devesi gibi salınmak-Salma deve gibi gezinmek-Deve gibi lök lök yürümek-Deve hamuru-Deve hamuru yutar gibi sözler…* (A. A. s: 154). *Hecin devesi gibi salınmak zarif şekilde yürümek mânasına ise de, salma deve gibi gezinmek aksinedir, pek ağır, geleni geçeni rahatsız edercesine kaba saygısız yürümeyi gösterir. Lezzetini anlamadan, hapur hupur, terbiyesizce yiyen kimsenin tarifi deve hamuru yutar*

gibidir. Deve hamuru da galiba yemeğin baştan savma yapılanıdır. Devede kulak azlığı belirtmek, yok deve ve yok devenin başı mübalağaya itiraz için sarf edilir; pireyi deve yapmak ise mübalağaya işarettir. Zor iş deveye hendek atlatmak sözile anlatılır. (A. A. s: 154). *Unutmayalım: Deve bağırtan, taşlık yokuş ve Evliya devesi, saf bön adam demesine gelir.* (A. A. s: 155).

Refik Halid 'baş'ile ilgili deyimler hakkındaki görüşünü de –halk kullanımını da vurgulayarak- şu cümlelerle dile getirir:

"Halk ağzı tâbirler bakımından da içinde 'baş' kelimesi geçen pek canlı sözler vardır: Meselâ:

Başında kavak yeli esiyor. At başı beraber. Başıboş bırakmağa gelmez. Dertsiz başını derde sokmuş. Başından büyük işe kalkışmak. Başına gelecek var. Ecel geldi cihana baş ağrısı bahane. Dostlar başından uzak. Darısı dostlar başına. Darısı başına, rastığı kaşına. Vay başıma gelenler! Yalınayak başı kabak. Taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmamış. Yüz verme, başına çıkar. Başı altında kalsın. Başımıza taş yağacak. Ahfeş'in keçisi gibi başını sallar. Başına taçına ederler. Başımın üstünde yerin var. Ellini sallasan başı tellisi. Eşek başı mıyım ben? Devenin başı! Başına teller taksın. Başına benim kadar taş düşsün. Başın gözün sadakası. Ali kıran baş kesen!

Şu noktaya dikkat edelim: Dilimizde başın kıymetini düşürmek veya kabalığına işaret etmek istediğimiz zaman 'kelle' kelimesini kullanırız. Pişmiş kelle gibi sırıtmak. Kelle kulak yerinde. Kelle götürür gibi. Kellesini koltuğa almak. (A. 3. ss: 415-416).

Bir sırasını getirince 'başına atmak, başından atmak, başını yemek, baş kesmek, baştan çıkarmak, başa vurmak, başına sarımsak, başında patlamak, başına çalmak, baş sallamak, başını sallamak, baş bağlamak, başına çıkmak gibi 'baş'la yapılmış düzinelerce mastarları ve mâna farklarını belirteceğim. Ayrıca 'baş belâsı, baş ağrısı, başucu, başımla beraber" gibi sözleri de sıralayacağım. (A. 3. s: 417).

Deyimlerle ilgili bu açıklamaları yapan Refik Halid, izahı gereken diğer deyimleri de söyle sıralar:

Mesela 'çevir kazı yanmasın' deriz; elbette bunun bir hikâyesi vardır. Yine 'ne halt eder ağanın beygiri', 'çıkar baklayı ağzından', 'akıllısı değirmende kaldı', 'pilavdan dönenin kaşığı kırılsın', 'bulmuş sahibi ölmüş eşeği', 'kurdun kuyruğunu koparma', 'gözünden sürmeyi çalar' gibi lakırdı garnitürü olarak kullandığımız ve

kullanmakta devam edeceğimiz meşhur sözler hep aslı olan ve hoş sohbet adamlar tarafından tertip edilen bir vaka ve fıkradan alınmadır; dil pelesenki olmuştur. Hatta işte şu dil pelesenki tâbiri bile izaha muhtaçtır. (S. A. İ. K. ss: 137-138). Hatta değil böyle hikâyelere dayanan sözler 'altı kaval üstü şişhane', 'düttürü Leyla', 'Tırhallı, hep bir halli', 'ipipullah, sivri külâh', 'al eline, vur duvara', 'pestenkerâni', 'vurdumduymaz kel ayvaz' gibi tâbirlerin de esaslarını tedkik lâzımdır. (S. A. İ. K. s: 138).

Karay'ın dile yerleşmiş deyimlerle eserlerinde geçen kısımlar şu şekildedir:

Lisanımızda 'kına'dan birkaç tâbir de üremiştir. 'Kınalar yakmak' sevinci anlatmağa yarar; 'kına koysun' sözü de acayiptir; başkasının felâketini görüp hıncını almak demesine gelir. (D. K. s: 352).

Şu kaza bak denildi mi gözümüzün önüne gerçekten kaz değil, ahmaklığıile tanınmış, ahmaklığı yüzünden akan bir cinsdaşımızı arar (.) Kolayca aldatılan, hiçbir sözü kavramayan ve daima alay edilen adam kazdır. Kaz gibi yüzüme ne bakıyorsun? Kaz gibi durma! Kaz gibi yoldular! Sözleri çoğumuzun ağzından düşmez (A. A. ss: 170-171).

Refik Halid *Tandıklarım*'da gönül kelimesi ile ilgili türetilen deyimler hakkında birer paragraflık açıklamalar yapmıştır. Yapılan bir kusuru, kabalığı, haksızlığı unutturmak affetirmek için nazik söz söylemek '*gönül almak'*; çoğu defa gençler için âşık olmak anlamında kullanılan '*gönül vermek*'; farkında olmayarak tutulmak bağlamında '*gönlü akmak*'; "*visalden evvelki hâleti ifade eden âşıklık hâli*" '*gönül çekmek*'; canı istemek ve içi çekmek yerine geçen '*gönlü çekmek*'; darılmak manasında '*gönlü kalmak*'; çalışıp çabalayarak, güzel vaatlerde bulunarak birini kendisine âşık etmek '*gönül çelmek*'; sevmek bağlanmak anlamında '*gönlü bağlamak*'; evvelden istemeden bir şeye razı olmak '*gönlü olmak*'; aldatmadan yumuşak sözlerle ikna etmek '*gönlünü etmek*'; arzusunu yerine getirmek '*gönlünü yapmak*'; iyilik etmek '*gönül yapmak*'; gücendirmek '*gönül kırmak*'; üzülmek sebepleri oldğu halde üzmemeye çalışmak '*gönlünü hoş tutmak*', ötekini berikini kendisine çekmek âşık etmek huyu, marifeti '*gönül avlamak*'; hiçten sebepler bulup üzülmekten kurtulmak '*gönül avutmak* '; şüpheye düşmek '*gönlü bulunmak*'; ferahlamak '*gönlü açılmak*'. (T. S. 161-164).

Karay *'Gâvur Aklı'* ile ilgili de şu açıklamayı yapar: *"Gâvur aklı deriz; böyle derken de hem alay ederiz hem de beğendiğimizi sezdiririz*". (A. A. s: 111).

Karay'ın eserlerinde geçen deyimler ve bunların kullanımdaki anlamları şu şekildedir (aksi belirtilmedikçe deyimlerin anlamları *Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden alınmıştır):

Abayı yakmak:

"Aşırı biçimde gönül vermek, tutulmak, âşık olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu yıl Fenerbahçe'de işi pişirmişler, kıza Göksu'da abayı yakmış gibi sözler o gezinti ve eğlenti yerlerinin aşk ve alaka üzerindeki mühim tesirini ve rolünü gösterir" (Ü. N. Ü. H. s: 50).

"Bir başkası haykırdı: "Olmaz, sakın seyretmesin; sonra abayı yakar, elimizden alır Şam'a götürür".

"Yağma yok, vermeyiz; isyan çıkarırız. Halep'i Şam'dan ayırırız". (S. s: 209).

"Emire'nin yüreği çarptı ama kibrine yedirip sormuyor:

"Ona gelince galiba abayı yaktı kızcağızım".

"Uyduruyorsun" (D. Y. Y. s: 57).

Açığa vurmak:

"Belli etmek, ortaya çıkarmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Şemsi buna benzeyenlerle Akıntıburnu'ndaki çalgılı gazinolarda rastlar. Zaten salonda da oradaymış gibi oturuyor. Hiç yontulmamış; nerede bulunursa 'hükmüm parama geçer' diye düşündüğünü bütün haliyle açığa vuruyor ve ayrıca açığa vurmakla övünüyor. (B. B. H. s: 74).

Açtırma ağzımı:

"Kötü bir söz söylememe fırsat verme anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Bir gün ahbablarımdan biriyle kır gazinosuna gitmiştim. Vay efendim vay! Herkesin namusuna dokundu... Ne ahlâklı adamlarmışsınız sizler. Açtırmayın ağzımı". (D. Ö. s: 85).

"Öteki gülüyor:

"Kufuv nedir? İstanbul'da olsaydık kimlere verecektik? Birkaçını çıkar, damat paşalar kimlerdir sanki? Açtırma ağzımı" (S. s: 83).

Adam sen de:

"Bir işin önemsenmediğini anlatmak için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Fakat diğerleri benimki gibi pastırma yazına duacı. Peki ama ne olacak ne yapacağım? Adam sen de! Allah kerim, daha kışa vakit var, biz bugüne bakalım!" (G. S. s: 16).

"Düzineyi bulur, aşardı bile. Bende bir müddet mendiller kalırdı ama uçlarına düğümlü ak ve sarı akçeler çoktan uçmuş olurdu. Elime geçen parayı yiyip tüketen israfçı ve tutumsuz bir adam olacağımı da o zaman anlamış ve pervasızca 'adam sen de!' demiş, geçmiştim. Bu huy devam ediyor" (P. İ. H. s: 220).

"Kenan bir müddet gelip geçenlerin hayretine aldırmadan onlara bakıyor:

Adam sen de! Ne acımak lazım ne iğrenmek… Server Edib gibi dünyayı olduğu şekliyle almalı Kimi sürünerek kimi lüks içinde yüzerek aynı işi yapıyor. Ama yapmayanda var" (A. s: 152).

" Kim bilir oyun meraklıları o 'geniş ölçüde tevziat' müjdesinden ne kadar sevinmişlerdir. "Adam sen de!" demişlerdir, "yağ da bal da yok olsun iskambil kağıdı bol ya!" (T. A. G. H. s: 475).

"O değişmese bile benim görüşüm değişir, tesellisini bulur, hiç olmazsa söyle derim:

Adam sen de… El ile gelen düğün bayram! Zira her makalede bedbinlik ve nikbinlik biraz da mide veya kese vaziyetine bağlıdır" (T. Ş. s: 198).

"Bu mevkiin şerefsiz olmadığını elbette sen, herkesten evvel tasdik edersin. Zaten -adam sen de- bir gün galip ve mağlup hepiniz aynı yerde buluşacak değil misiniz? Kıyamete kadar vaktiniz var, oturur, rahat rahat münakaşa edersini". (T. Ş. s: 77).

Ağır basmak:

"Ağırlık olarak fazla gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Kendi zamanımızdan uzağa götürmek suretiyle de zihnimizin ağır basan yükünü –tıpkı bir paketi bir elden öbür ele alış kadar- insana hafiflemiş göstereceğinden hem faydalı, hem lüzumludu" (C. D. T. s: 61).

"Hükümet işlerine yine yalan karışıyordu ama bu devede kulak, filde göz üzümde çekirdek tereyağında kıl kabilinden hiç mesabesinde idi; yer tutmaz ağır basmazdı. Dünyanın bu kadarcık yalana tahammülü vardı" (T. Ş. s: 23).

Ağız kalabalığı:

"Birbirini tutmayan gereksiz sözler." anlamında kullanılan deyimdir.

"Halk böyledir; yaygaracı, telaşçı, bol hareketli, gevezedir. Cevap vermek hususunda bile birbirlerini geçmek istediler, mallarını beğendirmek isteyen ayak satıcısı gibi bir lafazanlık, bir ağız kalabalığı ki… Neden sonra işi öğrendik. Gırtlağını iç tarafından bir eşek arısı sokmuş" (G. H. s: 28).

Ağzı var dili yok:

"Pek sessiz, kendi hâlinde anlamında kullanılan bir söz; konuşamayan, derdini anlatamayan anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Sakın teşrifinizde nazırlara bed muamelede bulunmayınız. Zavallılardan hiç fenalık görmedik, ağızları var, dilleri yok; onlar kanun fedaisi. Kanun diyorlar, kanun işitiyorlar" (S. A. İ. K. s: 98).

Ağzından girip burnundan çıkmak:

"Türlü yollara başvurarak birini bir şeye razı etmek, kandırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Doğrusu natıka ve hüsn-i idaresine hayran kaldım. Fransızların ağzından girdi burnundan çıktı, kandırdı ve menfi bir cevapla başımızdan attı. Mesele de kapandı" (M. İ. s: 228).

"Seher gazinocunun yüzünü okşadı, o lisanla:

Merak etme" dedi. Ne lazımsa yapar ben, girer ağzından çıkar burnundan! Gazinocu anlayamadığı bu söze bön bön gülümsüyordu; belli ki kantocu kıza güveniyordu" (S. s: 194).

Ağzını açıp gözünü yummak:

"Öfke ile, sonunu düşünmeden ağzına gelen bütün ağır sözleri söylemek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Birden yastıktan yorganın altından başımı çıkardım.

Kuzum" diye başladım, "sen hiçbir sabah kavgasız işine gidemez, evinden çıkamaz mısın?" Ve ağzımı açtım, gözümü yumdum, sayıp dökmediğim kusur, kabahat kalmadı" (G. S. s: 22).

"Ama Tekel'e mi? Konyağı takdir ederek mi? Hayır. O konyağa hiddetlenerek ağzını açıp gözünü yuman piyaniste hitaben! Ne olurdu azıcık uydurma ismi kadar olsun konyağa benzeseydi" (A. 3. s: 326)."

"Fakat Koraltan ağzını açıp gözünü yummuş. Halk Partisi polis ve jandarmasının müstevli düşman Fransız polisinden daha menfur olduğunu söylemiş". (A. E. B. S. s: 338).

"Benim bildiğim tekkede zikreden dervişler gibi hep bir ağızdan: "Hay hay!" çeken onlardı; alkışlamadıkları ne Galiçya seferi kaldı ne Bulgar hudutları. Hükümet onlara: 'Açın ağzınızı, yumun gözünüzü!' demişti. Ağızlarını dev gibi açtılar, gözlerini sımsıkı kapadılar". (S. A. İ. K. s: 84).

"Biletçi bu pek çılgınca taşkın, insafsız öfkeye mana veremedi afalladı kaldı. İşte o zaman benim içimden bir 'ağzımı açıp gözümü yumma' arzusudur kabardı; yaka paça karakollara düşmeyi göze alacak oldum…" (İ. H. H. A. s: 369).

"Mustafa Kemal Paşa hakikaten mevkiini terk edemez, Anadolu'yu bu aciz kabinenin elinde bırakamazdı. Değil o, ben bile yerinde olsa idim, ağzımı açar gözümü yumar söylemedik lakırdı bırakmaz ve merkezden gelecek emirlere kulak asmazdım". (M. İ. s: 234).

Ağzını bıçak açmamak:

"Üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

*"Böyle ıslak soğuk rahatsız bir yerde aşağıdan yukarıdan kaseden öksürük sesleri arasında nasıl müzakere edilecekti? Benim ağzımı bittabi bıçaklar açmayacakt*ı…" (M. İ. s: 114).

"Yine öyle:

"Düşününüz burada kendi evini durup dururken kış üstü İstanbul'a kira ile nakl-i hane etmeği… Billahi ağzımı bıçaklar açmıyordu".

"Haydi o neyse ne… Fakat döndüğün zaman yerinde yeller esmiş bulacaktın!" (A. 1. 416).

Ağzı (bir karış açık) kalmak:

"Çok şaşırmak, şaşakalmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"İçinden:

"Hah hah" diyordu, "şimdi böyle, kızıyla bir arabada kol kola, kucak kucağa giderken bizi pinpon görse… Amma da şaşırır ha, ağzı bir karış açık kalırdı!" (S. s: 186).

"Teninin üstünde kış yaz sadece bir incecik, yumuşacık gömlek var. Ya senin yerindeki? Ağzın bir karış açık kaldı değil mi?O bir hanım kızdır, kazak bluzun göğsünü fazlaca meydana çıkardığı bir genç ve güzel bayan" (Ü. N. Ü. H. s: 43).

"Pek şaştın, ağzın açık kaldı… Fakat bunlar bir şey mi? Hele şu mektuba bak, ne anlıyorsun? Hiç… El yazısıyla yazılmış, imzalı bir ticaret mektubu! Evet, öyle". (D. s: 86).

Ağzı kulaklarına varmak:

"Çok sevinmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kalfalardan genç güzel bir kızla evlenmiş: Şehzade ikide bir alay ediyor: "Müveddet Bey, kulakların bu sabah yine düşmüş ne o uykusuz mu kaldın?" filan gibi… Herifin ağzı kulaklarında!. (S. s: 121).

Herkesin koşup birbirini çiğnediği, bayıla ayıla seyredip hazdan ağzı kulaklarına vararak dışarı çıktığı filmler bende yüzde doksan dokuz ter tesir yapar. (G. S. S. s: 293).

Artık mahkeme mekik dokurcasına işliyordu. Başsavcının ağzı kulaklarına varmıştı. (C. D. T. s: 78).

Küçük bir merakım daha vardı; sabık Nevniyaz Kalfa nihayet tavsiyesine uymamı yani eve bir kadın getirmemi nasıl karşılamıştı. Ağzı kulaklarında olmalıydı.

Nitekim aşağı indiğimizi ayak seslerimizden ve merdiven gıcırtılarından anlayıp mutfak kapısında göründü. (Y. A. D. V. s: 156).

Ağzından bal damlamak/dökülmek:

"Çok tatlı konuşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bazı kadının içinde zehir kaynar, lakin ağzından bal dökülür. Bazısı uzaktan kelebek gibi görünür; iğneli arı olduğunu sokunca anlarsın. (B. A. S s: 69-70).

Ağzının suyu akmak:

"Çok beğenip istemek, imrenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ağzımızın suyu aktı. Pehlivan peşinde giden mahalle çocuğu gibi yalın ayak başı kabak, elde yok sırtta yok, arkasına takıldık, dünyaya meydan okuduk. Şimdi cümlesi sulh perver. (S. A. İ. K. s: 86).

Ben büyüyünce harp çıkar çıkmaz vurguncu olurum, vurgunculardan herkes yaka silker gibi görünüyor ama ağızlarının suyu akıyor. (T. A. G. H. s: 92).

Ah çekmek:

"Derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek." anlamında kullanılan deyimdir.

Vaktiyle satıp savdığı haşmetli bir banka binasına bakar; belki ah çekmez; şöyle söylenir:

"Keşke hesabımı bilseydim. Şayet bunu olsun satmasaydım, böyle sürünmezdim". (T. Ş. s: 164).

Ahreti boylamak:

"Ölmek" anlamında kullanılan deyimdir.

Mesela bu dokuz ay esnasında müthiş bir kolera hüküm sürebilirdi ve tesadüfen annemiz de mikroplu bir bardak su içerdi ve yine tesadüfen bu mikrop bağırsaklara kadar canlı olarak gider, hastalık zuhura gelir ve biz de dünya yüzünü bir dakikacık olsun görmeden tabut içinde validemiz, onun içinde de biz diyar-ı ahreti boylardık. (A. P. H. s: 91).

Ahtapot gibi:

"Sırnaşık, yapışkan; sömürmek amacıyla birçok işe, konuya el atan kimse." anlamında kullanılan bir deyimdir.

Bu binanın önünden geçerken memleketi felakete sürükleyen siyasi fırkanın ahtapot gibi Ankara'ya da uzattığı tüylü, çirkin, soğuk ve kıskaçlı ellerinden birini görmüş gibi kızar ve ürkerdim. (D. s: 76).

Akan sular durmak:

"İtiraz edememek, söyleyecek sözü kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat talebe topluluklarını seyahatten alıkoymak neden? "Aman efendim bunda anlamayacak ne var? Paramızın lüzumsuz yere harice akmasını önlüyoruz". Akan sular durur. Durmaz (A. 3. s: 196).

Bilirler elbette. Bilmiyorlarsa öğrenmeleri ve tatbikata lâzımdır. Ama sinemalar pek zayıf tarafımızdır. 'Buyurun' ediverdiler mi akan sular durur. Nazik adamdır şu sinemacılar! (A. 3. s: 289).

"Dua, sena, medhiye ve kaside okumak hususunda birbirimizden gerri kalmıyorduk" diyebilir; nitekim diyor da… Deyince akan sular duruyor! Nasıl durmasın ki? (A. E. B. S. s: 311).

Akıl sır ermemek:

"Bir işin niteliğini, gizli yönlerini anlayamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

*"Zeynep Hanım'ın konağının yerine bir yangını müteakip derhal muazzam bir fakülte kurulmağa başlandı. O nasıl vücud buldu da on beş yıldır bir adalet sarayı yapılamadı? Akıl sır ermi*yor ki!" (A. 3. s: 300).

Akla karayı seçmek:

"Bir işi başarıncaya değin çok sıkıntı çekmek, güçlüklerle karşılaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Camie ve cami avlusuna kurulan sergiye girmek için akla karayı seçerdik ve henüz kuyruk nizamın bilmediğimizden itişir, kalkışır ramazaniyelik sigara ve tütün satan reji yani inhisar barakası önünde birbirimizi çiğnerdik". (P. İ. H. s: 199).

Akmasa da damlar:

"Çok değilse bile az çok bir gelir veya kazanç sağlar." anlamında kullanılan deyimdir.

Gurbetteki 22 yıllık tecrübem göstermiştir ki az kanaat etmek şartiyle bir doktor daima arkadaşlarından daha iyi durumdadır. Akmasa da damlar. Hem ne tezgâh ne atölye ne matbaa hiçbir şey kurmağa ihtiyacı yoktur (P. İ. H. s: 121).

Aklı başında:

"Sürekli akıllı davranan." anlamında kullanılan deyimdir.

Şebnur- (koşup yarı açar, bakar, Maruf Bey'e döner) Yakup Tekin Bey geldi. (kinaye ile)İşte aradığımız aklı başında adam! (D. s: 24).

Aklı başından gitmek:

"Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ne zahmet efendim inayet buyrunuz" dedi. İçinden hiç şüphe yok: "Yüreğimi ağzıma getirdin, vazgeçtim senin nezaketinden a kadit adam, aklım başından gidiyordu" demiştir. (S. A. İ. K. s: 18).

Aklınla bin yaşa:

"Herhangi bir sorun karşısında hemen çözüm üreten kişiye bu özelliğinin beğenildiğini belirtmek için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Yaş ve baş…

Adam sen de! Allah'ın ihsanına şükret! Rint ol. Akıl yaşta değil baştadır. Aklınla bin yaşa! (D. s: 83).

Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini:

"Kişiye, kimi zaman en sevdiği hısımı (akrabası) bile öyle kötülük eder ki bunu düşman bile yapmaz. Çünkü hısım (akraba), kişinin içini, dışını ve nereden vurabileceğini, onu yakından tanıdığı için daha iyi bilir."anlamında kullanılan deyimdir.

Onlardan birinin kızı veya gelini gazete sütunlarına girseydi ben de aynı şeyi yapmaya kalkışmaz mıydım? Hani akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini derler ya doğrudur. Birbirimizi iğnelemekten hazzederiz. (E. E. S. G. s: 174).

Lisanımıza akrep diyince 'akrabanın akrabaya akrep etmez etdüğün' sözünü hatırlamamak da mümkün değildir. Hatta akrebiyle meşhur olmayan yerlerde bile bu hayvanın sevimsiz, soğuk adı, o sözden dolayı, ikide bir yine anılır. (A. A. ss: 179-180).

Âlemin/Elin/Herkesin/Milletin ağzı torba değil ki büzesin:

"Başkalarının söyleyeceklerine engel olunamaz." anlamında kullanılan deyimdir.

Plaja da yollamayalım. Hele direksiyon başına geçip ver elini Şile, cankurtaran arabası gibi otomobil koşturan bizim Ferdacığa da kim bilir neler söylerler? Ağızları torba değil ki büzelim. Varsın söylesinler. (E. E. S. G. s: 181).

Öfkelendirici şeyler söylemekte birbirlerinden aşağı kalmıyor. Ağzı torba değil ki büzesin. Hele kelâm hürriyeti elde olduktan sonra! (A. 2. s: 116).

Alı al, moru mor olmak:

"Telâş veya yorgunluktan yüzü kıpkırmızı kesilmiş." anlamında kullanılan deyimdir.

İlla arkasından bana kanaat versin diye "ucuz" demesi yok mu? İşte bu son metanetimi de kaybettiriyor. Kavgadan dönen bir adam gibi alım al, morum mor dükkândan öyle çıkıyorum. (S. A. İ. K. s: 30).

Ali kıran baş kesen:

"Zorba." anlamında kullanılan deyimdir.

"Başkaları ve mütehassıslar ne fikirdedirler bilemem; sezdiğime göre ikide bir, bir şeye kızınca "Ben vali olsaydım, polis müdürünün yerinde bulunsaydım" diye söze başlayıp söyle yapıp böyle edeceğini Ali kıran baş kesen rolüne gireceğini, radikal tedbirlerle dünyayı muma çevireceğini ileri sürenler, kısacası ölçüsüz bir tagallüp hasreti çekenler bal gibi ruh hastalarıdırlar". (İ. H. H. A. ss: 367-368).

Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:

"Birinden aldığını öbürüne, bir başkasından aldığını da ona vererek işini yürütmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Belli günlere yazı yetiştirmeyi üzerine almış bir muharrir filan gün, filan tarihte borç ödemeye mecbur, gelirine güvenilmez kazancı kıt bir adama benzer; aklı ne yapıp edip, Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye, parayı vererek kurtulmaktır. (E. Ö. R. s: 129).

Allah yürü ya kulum demiş:

"Az zamanda çok para kazananlar veya işinde çok ilerleyenler için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Sızlandı: "Bizimkine de Allah yürü ya kulum deyiverirse gayri buraya dönmez…" (Y. S. F. s: 17).

Allah'lık:

"Hiçbir şeyle ilgilenmeyen, olaylardan haberi olmayan." anlamında kullanılan deyimdir.

Faytona binerek iki defa her tarafı bilhassa bakımsız kısımları dolaştım. Bizim İstanbul'un kenar mahalleleri gibi Allah'lık!Kadın kıyafeti de değişmemiş. (K. K. A. s: 63).

Altı kaval üstü şişhane/şeşhane:

"Giysilerini birbirine uygun düşüremeyen, yakıştıramayanlar" için söylenen bir sözdür.

Altı alay üstü kalay:

İçi, dışı gibi özenilmiş olmayan şeyler için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Zira bu caddede mağazaların parlaklığına, debdebe ve haşmetine rağmen birçok yerlerinde 'altı kaval üstü şişhane' yahut 'altı aalay üstü kalay' kabilinden gayet bakımsız harap sefil binalar yer almaktadır. (T. A. G. H. s: 250).

Anan yahşi, baban yahşi:

"Birini, bir işe razı etmek için onu övmek amacıyla söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Aksi olacak devriye ile de karşılaşmayayım mı?Anan yahşi baban yahşi, dökmediğim dil kalmadı ama kime dinletirsin? Yakaladıkları gibi karakola tıktılar. (Ü. N. Ü. H. s: 132).

Anasından emdiği süt burnundan gelmek:

"Birine bir iş yaptırırken çok sıkıntı çekmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kurtuluncaya kadar da dokuz doğurur; akla karayı seçer; anasından emdiği süt burnundan gelir.

Yine pencerenin önüne geldim bakıyorum. (E. Ö. R. s: 129).

Ne var? Ne oldu?

Ne olacak, anamdan emdiğim süt bugün burnumdan geldi!

Hele dur biraz nefes alayım! (A. P. H. s: 152).

Kaldı ki üstü kaval içi şişhane bir salaş tiyatro binasında bin zahmetle ter dökerek anadan emilen süt burundan gelerek öküzle kurbağa masalındaki gibi yarışa çıkmak kan kusup da kızılcık hoşafı yedim demeğe benzemiyor mu? (G. S. S. s: 242).

Nâzır bunlara başvurur, Ermeni tâbirince yalvar yakar olur, anasının memesinden emdiği süt burnundan gelir, nihayet koparırdı. Ayıp utandırıcı şeyler ama hakikat! (P. İ. H. s: 331).

Kaldı ki Fransız nâzırının başında bir mebusan meclisi mevcuttur; insanı öyle bir sigaya çeker, öyle bir terletir, yorar anasından emdiği sütü burnundan getirir. (A. 2. ss: 105-106).

Bodur ve ablak bir Anadolulu kız. Bütün mahalle şahit. Zavallının on senedir bu kapıda çekmediği çile kalmamış, sille tokat anasından emdiği süt burnundan gelmiş… (A. 1. s: 490).

Devlet reisinin de kabine başkanının da bazı defa anlarından emdikleri süt burunlarından gelir. Buhran günlerce sürdüğü gibi yeni kabineler bir bir arkasından sukut edebilir. (A. 3. s: 89).

Pekiyi hatırladıklarıma göre o gün veya öyle günlerde benim ya dişim ağrırdı; ya attan tekme yemiş olduğum için sızılar içinde bir kenarda somurtmuş otururdum, yahut içeride kızamıktan içeride yorgan döşek yatardım. Başkalarını bilmem ama, anamın anasının emdiği süt burnundan getirirdim. (H. İ. s: 200).

Maaş kırar; yani aylık çıktığı zaman ödenmek üzere fahiş faizle ödünç para verir hem de yalvarta yakarta analarından emdikleri sütü burunlarından getire getire. (Ü. N. Ü. H. ss: 39-40).

"Rahat huzur yok. Hoş bu bir şey mi? Önümüz bahar... Sen bendeki yorgunluğu bu cephede o zaman gör! Anamdan emdiğim Kevser burnumdan gelecek!". (T. Ş. s: 121).

Zira yarın arslan, yarın dalkavuğu olan tilkinin ölümünden dolatı taahkikaat açar, senin o civardan geçtiğin ve onunla ve onunla ölümünden evvel konuştuğun meydana çıkar, sorgu sual, mahkeme, hapishane anandan emdiğin süt burnundan gelir. (B. A. S. s: 30).

Yahut o da geveze benim kendisine hayatımı borçlu olacağım bir zattır; vapur kaçırmak suretiyle kazadan yakamı sıyırmış oluyor, bana daha yirmi senede türlü sefaletle anamdan emdiğim sütü burnumdan getirmeğe sebep oluyor, bugünün tatlı, refahlı bir ölümünden beni men ediyor! (A. 1. s: 143).

Yirmi otuz top kağıt, sekiz on ressam, dört beş muharrir, birkaç memur ve iki üç mürettipten mürekkep mini mini bir heyet. Hâlbuki o bile anamdan emdiğim sütü gün gelmiyor burnumdan getiriyor... (A. 1. s: 389).

Anasını eşek kovalasın:

"Sözü edilen kimse veya iş için bıkkınlık, dikkate almama ve umursamama anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Kendi hayatını, âhır ömründe kurtarmış olmak Şakir Bey'i büsbütün insafsız etmişti; hatta bu insafsızlık gurbette yerleşip gün görünce memleketine ve memleketlisine karşı biir yüksünme şeklini almıştı; açıkça demiyordu ama zihninden 'analarını eşek kovalasın, ne halleri varsa görsünler, ben şahımı bu kadar severim!' tarzında bir düşünce beslediğini belli ediyordu. (S. s: 53).

Anasını satmak:

"Önem verme (vermem), aldırma (aldırmam), umursama (umursamam)! anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

İki ahbab sürgün zarlara sarıldılar. Apti'nin 'al bakalım düşeşi, hababm ha, vay anasını sattığımın' gibi sürekli gevezeliği arasında parti akşama kadar sürdü. (S. s: 22).

'Hay bunak o da mı gelmiş! Hay teres sen de mi geldin!' gibi gıyaben iltifatlarda bulunduktan sonra: 'Topunun *anasını satayım' cümlesiyle bu hesaba bir yek*ûn çizip başka işlerine döner. (İ. B. Y. s: 126).

Anası turp (sarımsak), babası şalgam (soğan):

"Ne olduğu belirsiz kimselerin çocuğu." anlamında kullanılan deyimdir.

Kasabada adam mı kaldı? Hepsi İstanbul diyip buralardan ayaklarını çekti. Kalan da kırk diyip kırk bir diyemeyecek bir sürü uyuz. Ne beklersin? Anası sarımsak babası soğan! (Y. S. F. s: 11).

Anasının nikâhını istemek:

"Bir şeye değerinden çok para istemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Zira hapishaneden çıkar çıkmaz evvela mesken buhraniyle karşılaşacak. Oteller ateş pahasınadır; ev yoktur; varsa da hava parası yahut kira olarak analarının nikâhını isteyeceklerdir. (A. 2. s: 139).

"Aman keyfimi bozmayayım… Ne getirirler, nasıl getirirler ne isterler, üstelik analarının nikâhını da isteseler, altımdan iskemleyi de çekseler sesimi çıkarmayayım". (T. A. G. H. s: 556).

Artık kümesi büyültüp köşk, ahırı genişletip villa, bahçevan kulübesine bir kat çıkıp apartman diye öne sürerek anasının nikâhını çeyiziyle beraber istemek devri geçiyor. (A. 2. s: 147).

İlk fırsatta göndereceğiz fakat galiba posta ile değil. Anasının nik*âhını istermiş. O zaman astarı yüzünden pahalı olur.* (A. F. s: 69).

Şunun için vazgeçiyordum. Pazarlık edecektim. O, bir tutamlık papatya için anasının nikâhını isteyecekti; uzun uzun yayvan yayvan nağmeli ve edalı konuşacak, diller dökecekti. (T. A. G. H. s: 352).

Anlayışına turp sıkayım:

"Şaşırmak hayret etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Dirayetinize diyecek yok!" derse. Bu cümlenin kaba şekli 'anlayışına turp sıkayım' tabiridir ve genç edibin nisbeten nazik tarizi size tamamiyle o son sözün tesirini yapar! (M. K. s: 126).

Ar/Haya damarı çatlamak:

"Utanç duyulacak şeyleri sıkılmadan yapan, utanmaz." anlamında kullanılan deyimdir.

Lakin halk içinde sürünmek ayıp; hatırdan bile geçmiyor. Hatta Sarah Berndhart'ın Tokatlıyan Lokantası'nda ve herkesin gözü önünde pudralanması dünyayı hayrete düşürmüştü: 'Ne olacak? Oyuncu değil mi? Haya damarı patlamıştır!' (Ü. N. Ü. H. s: 98).

Arabayı çekmek/Çek arabanı:

"Git buradan! anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Gazetelerde mevki tutmuş aptal bir güruh, bir ketebe gürühu, cahil ve bunak muharrirler hemen tası tarağı toplayıp arabalarını çekmeli ve yerlerini bize vermelidir! (E. Ö. R. s: 53).

Arada kaynamak:

"Karışık bir durumda gereken ilgiyi görmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

*İnsan şaşkınlıkla bir gaf yapar zaten sinirler gergin. "Hah" derler. "İşte kabahatliyi bulduk; dostluk münasebetlerine nifak sokan, siyasi havayı bozan oymuş!". Arada kaynar gidersin. (*T. Ş. s: 29).

Aralarından kara kedi geçmek:

"Birbirinden soğumak, aralarına soğukluk girmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Sözünü ikmal edemedi, aramızdan –kara kedi yerine şimdilik- bir elektrikli tramvay geçti, işim acele idi yürüdüm gittim. (M. İ. s: 70).

Aralarından su sızmamak:

"Aralarında çok yakın, sıkı fıkı arkadaşlık bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir aydan beri Paros ile Barsimon aralarından su sızmaz dost olmuşlardı. Geceleri el ayak çekilip kale dışındaki Konas sarayı sükûnete gömüldükten sonra müneccimin odasında buluşup geç vakte kadar sohbet ediyorlardı. (İ. Y. S. s: 253).

Arif olan anlar:

"Herkesin anlayacağı kadar açık söylenmeyen bir sözün gerçek anlamını kavrayanlar için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Arif ise anlar 'borcumuzu vermeyeceğiz, bir kahvemizi olsun içiniz' manasına… Galiba sevdi, suratını astı, içinden muhakkak: 'Kahven yerin dibine batsın bana paramı ver' diyor. (G. S. s: 17).

Kendi kendine:

'ârif olan anlar!" demişti, galiba. İnşaallah anlayan çıkar. Asıl hüner anlamayana anlatacak bir sistem kurmaktır. (A. 3. s: 94).

Armut piş ağzıma düş:

"Bir işe emek harcamaksızın onun kendiliğinden olmasını bekleyenlerin durumunu anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Memleketi yere geçiren bir zelzele, içinden çıkmayacağınız bir yangın, tahlis ümidi olmayan bir vapur kazası, demir ve insan enkazından ibaret bir tren müsademesi hülasa elinizle yalnız kendinize veremediğiniz ölümü size armut piş ağzıma düş kabilinden cümbür cemaat temin edecek bir musibet! (A. P. H. s: 60).

Projelerini hep 'armut piş ağzıma düş' hülyası üzerine kurarlar, mesleğin zahmetini göze almazlar. (A. E. B. S. s: 190).

Bunlar Bilecik Tekfuru'nunki gibi o kadar da çürük, kof, armut piş, ağzıma düş kabilinden ele geçmeye müsait, bekçisiz ve hazırlıksız kıtıpyos memleketler imiş. (T. A. G. H. s: 410).

Bu boş düşmek tabirindeki pratik, kolay, şöyle kendinden şıp diye hemen oluverme marifetine dikkatinizi çekerim; enstantane otomatik bir hali var ki 'armut piş ağzıma düş' sözünü hatırlatıyor. (İ. A. s: 14).

Gözümün önüne bu cemmi gafire ay başlarında verilen para yığını geldi. Hükümet, Marshall Planı teşkilatının neden Amerika'da Türkçe'ye çevrilmiş tarifnamelerle bize mal ihsan etmediğine öfkelenmiştir belki de… Armut piş, ağzıma düş. (K. K. A. s: 189)

İntihap mücadelesini kazanmak suretiyledir ki bir mebus sadece parti mebusu olmaktan çıkar, gerçek mânâda millet mebusu olur. Bunu DP de anlamalıydı; anlayacaktır elbette. Bizimki hâlâ armut piş, ağzıma düş. (A. 2. s: 212).

Kıskanmazdım; Allah ona vermiş, belki bana da verir, yahut vermez, kendi bileceği iş derdim. Eh sıra bana da düştü, ben de beş on para tuttum; senden saklayacak değilim ya, sırf talih işi, Allah öyle takdir etmiş, armut piş ağzıma düş, servet bana böyle geldi; sana dört kelimede anlatıvereyim. (İ. B. Y. ss: 36-37).

Yeni hayatımız mutfakta vakit kaybına elverişsiz ama gönül o yemeklerden evde pişmişini yine de istiyor. Migros işlemeye başlayınca halka ayıklanıp temizlenmiş sebze vererek mi acaba? Medenî şekil böyledir: 'Armut piş, ağzıma düş'dür. (M. Z. S. G. s: 157).

Bayanlarımız da yüzlerindeki çillerin, buruşukların kaldırılması işini sıhhiye müdürlüğünden isterlerse şaşmamalı, 'Armut piş, ağzıma düş' diye herkesin gözü hükümet ağacında! (D. K. s: 120).

Evet Arif hâlâ ecişbücüşlerle meşgulmüş ama şimdi para sahibimiymiş, adamlarına arattırıp bulduruyormuş: 'Armut piş, ağzıma düş'. Şemsi bu sözden o kadar tiksindi ki ağzındaki birayı az daha yutamayacaktı. (B. B. H. s: 141).

'Armut piş ağzıma düş'e öyle alışmışız ki çocuklarımıza ve ailelerimize din terbiyesini de laik diye tanıdığımız hükümet versin istiyoruz. Verdi işte! Oldu mu sanki? Haydi 'oldu' diyelim kendimizi aldatalım! (A. 3. s: 114).

"*Yüz bulsa, azıcık uysal davransam, gemi azıya alacağına eminim. Beni yavaş yavaş kendisine alıştırıyor; armut piş ağzıma düş haline getireceğini umuyor. Kolaydı pek" diye söylendi* (K. T. s: 240).

Arpa ekip darı biçmek:

"Ters sonuç veren işler için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Yakında sana bir yolculuk görüneceği tahmin olunmakta idi. Kulağımız kirişte bekliyorduk; bekliyorduk ama Garb'e teveccüh etmeğe muntazırdık, seni Şark'a attılar. Yani sahra-yı millî'ye arpa ektin, lâkin darı biçtin. (A. 1. s: 82).

Enver'ler, Talat'lar, Şişman Halil Bey'ler, Prens Sait Halim Paşalarla hele Ferit Paşalar ve şairlerle devlet ricali fideliği verimsiz kalmaktan, mahsul yetiştirememekten bir türlü kurtulamadı. Hep arpa ekiyor, darı biçiyorduk. (A. 2. s: 177).

'Arpa ektim darı çıktı' diye şikâyet ederlerdi ben arpa eksem de darı çıksa sevincimden şenlik bayram yaparım toprağa attığım tohumların kurtlar kuşlar tarafından yenmemesi ne lütuf!. (S. A. İ. K. s: 59).

Arpacı kumrusu gibi düşünmek:

"İçinde bulunduğu sorunu nasıl çözeceğini uzun uzun düşünmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Siz hoş bir nikbinlik dalgası geçedurunuz, yalnız kalınca kaşları çatılmıştır, Karadeniz'de gemileri batan arpacı kumrusu gibi düşünen odur, bu dünyayı pembe gördüğünü sandığınız adam! (İ. H. H. A. s: 41).

Bunların ağzından İstanbul lehine tek nutuk dinlemedik. Çoğu başka meseleler üzerinde bülbül gibi öttü; İş İstanbul'a gelince arpacı kumrusu gibi susup düşünceye başladı. (A. 2. s: 49).

Henüz arpacı kumrusu gibi düşünmüyorlarsa da hafifçe sünepeleştiklerini de gizleyemiyorlar. (T. A. G. H. s: 435).

Kendisine istifa teklif ettiler, kabul etmedi. Nazır azledilemez a, ne yapacaklar, Şeyhülislam Abdullah Efendi ile Dâhiliye Nazır Vekili Reşid Bey arpacı kumrusu gibi karşılıklı düşünceye daldılar. (M. İ. s: 344).

Sinirsiz adamla ülkesi olan gerçek manadaki köylerde, köylüler köyünde, şehirliyi az sonra arpacı kumrusuna çeviren sebeplerden biri de alıştığı sinirli tiplere uzak kalışı, bir kalıptan çıkmışa benzeyen kaprise yabancı insanlarla çevrilmesi, huy arabesklerile oyalanmamasıdır. (İ. H. H. A. s: 351).

1924 senesinde Lübnan'da bir köye çekilmiş oturuyordum ve odamın bir kenarına büzülüp pineklememek, arpacı kumrusu gibi düşünüp büsbütün gam, kasavet

bağlamamak için dağda, kırda uzun, yorucu fakat avutup canlandırıcı gezintiler yapıyordum. (T. Ş. s: 191).

Ago Paşa bir müddet arpacı kumrusu gibi kabarıp düşünceye daldı; galiba hatıralarını sıralıyordu; sonra silkindi, tüylerini rastgele gagaladı ve atlayıp salıncağına oturdu. (A. P. H. s: 8).

Arpalık:

"Bir kaynaktan sürekli olarak çıkar sağlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Müsrifçe idareleri yüzünden 9 senede 1 senelik bütçemizi çarçur etmişler. Dehşet! Şunu bunu kayırmak, şuna buna arpalık ayırmak, gezintiler yaptırıp kâşaneler kurdurmak için en aşağı bir milyar lira akıp gitmiş! (A. 2. s: 42).

Belki de mebus iken son intihapta alargada kalmıştır; alargada kalanların çoğuna yurd içinde birer münasip vazife yahut arpalık bulunmuştu ama o büyük politika ve büyük diplomasi muharriri sayıldığı için zannıma göre düşünülüp taşınılmış. (A. 2. s: 84).

Astarı yüzünden pahalı olmak (pahalıya gelmek):

"Bir işin ayrıntılarına harcanılan para veya emek, elde edilen sonucun değerini aşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yazın İstanbul kızlarının renk ve desen güzelliğine uygun birbirini tamamlayan kıyafetlerde gezip tozabilecekler, bir refah ve neşe manzarası arz edecekler. Bir şartla! Kendileri biçip kendileri dikebilirlerse! Yoksa astarı yüzünden pahalıya gelecektir. Ona zaman ayıracak ve o liyakatte kaç kadın var? (D. K. s: 269).

Yurttaki şeker fabrikaları onbeşi buluyormuş. Menfi bir propaganda biliyoruz. Astarı yüzünden pahalıya geliyor diyorlar. Son seyahatimizde toprağı pancar yetiştirmeğe müsait hangi ülke gördük ki orada yer yer şeker fabrikaları bulunmasın? (M. Z. S. G. s: 373).

Münasip bir mahalde bir tütüncü dükkânı aç, benim politika cinlerinden yakamı sıyırdığım gibi sen de Havva kızlarını kendi haline bırak, tehlikesiz kazanç az olur amma astarı yüzünden pahalı düşmez! (P. İ. H. s: 118).

Astığı asık, kestiği kestik:

“Acımasız, çok sert veya istediği gibi davranan kimse.” anlamında kullanılan deyimdir.

Yaşa bravo zito hurra sadaları! İlan-ı harp, kanlı müsademeler. Artık keskin dişli maymun bütün civar ormanların hâkimdir. Astığı astık, kestiği kestik! Ne şairler edipler etrafını almıştır. (B. A. S. s: 97).

İkbaline alıştığım bu nüfuzlu, nüfuzlu da söz mü? –astığı astık, kestiği kestik, ferman ferma politika adamının düşkünlüğü saatinde, sohbete başlamak için söz bulamıyordum ki… (M. İ. s: 79).

Tıpkı kötü polis romanlarından, gangster filmlerinden, fuhşiyata dair eserlerden, geri kafa propaganda neşriyatından soysuzlaşan insanlar gibi bunlar da Hitler'e kapılıp zalim bir idareye taraftar olmuşlardı. Astığı astık, kestiği kestik bir idare tarzına! (A. 3. s: 57).

Büyük bir kafile halinde tozu dumana katarak sökün ederler; yalnız paşa, iki hanımı yirmi kişilik aile erkânı değil, lala ve aşçıbaşı da azametlerini takınırlar. Vali paşa bu! Padişah vekili… As dediği astık, kes dediği kestik! (Ü. N. Ü. H. s: 155).

Aşağıdan almak:

“Sert konuşan bir kimseye yumuşak bir dil kullanmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

Karısına karşı biraz nazik davran. Yanında biraz aşağıdan alsan iyi edersin. Kendisi biraz çehre züğürtüdür, senin güzelliğini çekememesinden korkuyorum. (D. Y. Y. s: 190).

Atbaşı gitmek:

“Eşit durumda olmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

Tarihî memleketlere yakışan asıl mamurluk, yeniyi yapmakla eskiyi koruma ve kurtarmanın atbaşı bir gittiği mamurluktur. (G. S. S. 127).

(İçinde)At koşturmak:

“Bir alanda çok geniş olduğu için alabildiğine rahat hareket edebilmek.” anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat asıl büyük ikram şu apartman asrında paşanın iki katlı iyi muhafaza edilmiş, bütün eşyası 'epok' ve 'stil' şahane konağının geniş salonudur; 'bir tarafından öbür tarafına at koştur' sözüyle anlatılması âdet olan salonu! (K. T. s: 360).

Ateş bacayı sarmak:

"Bir olay, önüne geçilemez, tehlikeli bir durum almak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ona da ilk defa ehemmiyet veriyordu ve kendi kendine şöyle söyleniyordu: "Ateş bacayı sarıyor ki durup dururken batıl itikatlara yer vermeye başladım"... (D. Y. Y. s: 178).

Fakat durum kötüdür. Bizim ki de iyi olmamakla beraber asıl kötü olan dünya durumudur. Akşam'ın bir başmakalesinde teşbih edildiği gibi manzara bir yangına benziyor; ateş bacayı sardı, mütemadiyen yol almağa başladı; sirayet dairesi genişledikçe genişliyor. (A. 3. s: 75).

Ateş püskürmek:

"Çok öfkeli olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kaç kişi hem de ilk giydikleri gün böylece bir palto ve bir çarşaftan olmuşlardı. Eve dönüp de işin farkına varıldı mı kadın ağlar, erkek ateş püskürürdü. (C. D. T. s: 337).

Şimdi Daily Telegraph gazetesi - bir milyonu aşkın tirajı vardır- ateş püskürüyor ve İngiliz gençliğinin tereddiye doğru sürüklendiğine kanaat getirdiğini yazıyor. (T. A. G. H. s: 209).

Meclis'te neler oluyordu? Bu ne haldi? Bilir miyim ben? Ali Kemal Bey ateş püsküre püsküre her gün Meclis-i Vükela salonuna giriyor, kıpkırmızı çıkıp söylene söylene evine dönüyordu. (M. İ. s: 233).

Neredeyse elime kalemi alacak, bir beyanname yazacak, ateş püskürecektim. (T. A. G. H. s: 611).

Olur yüzsüzlük, pervasızlık değil. Bir gün yine ateş püskürür 'çek falaka! Oturt kazığa vur boynunu!' (C. D. T. s: 143).

Atı alan Üsküdar'ı geçti:

"Fırsatın kaçırılıp artık yapılacak bir şeyin kalmadığını anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Olan bitenlerin pek farkında değilsin gibi görünüyor. Atı alan Üsküdar'ı geçti. Yeni bir âlem doğuyor. İyi mi fena mı? Orasını bilmem ama herhalde tanımadığımız bir şey!" (K. T. s: 551).

Beni hep iş işten geçtiği, atı alan Üsküdar'ı geçtiği aştığı sıralarda mevkie getirdiler. (A. E. B. S. s: 33).

Atıp tutmak:

"Bir kimse veya bir şey için kötü konuşmak; abartmalı konuşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Herkes aleyhinde atıp tutadursun, inmesinden binmesinden beklemesinden, gecikmesinden, kalabalığından kargaşalığından biletçisinden vatmanından sızlansın, dert yansın, yaka silksin, elaman çeksin, hatta feryat koparsın ... (İ. A. s: 125).

Bu tarihe dil uzatmak, atıp tutmak, sövüp saymak pek kolaydır; zira ihtilalin o yüzü hakikaten pek çirkin, pek iğrenç, pek ürkütücüdür. (C. D. T. s: 55).

Baksanıza, meslekdaş beyler ve hanımlar harıl harıl büyük bir vukuf ve selahiyetle yüksekten ata tuta ve hatalı hatasız noktaları belirte göstere ne mükemmel musiki tenkidleri vardır. (G. S. S. s: 194).

Ta küçük yaşımdan beri kitaplarda, takvimlerde, kamuslarda icatlar ve keşifler listesini okuyup da bunun içinde kendi isimlerimize rastlamamış olmaktan derin bir üzüntü duyar, kabahati rejime yükletir, rejim aleyhinde atar tutardım. (C. D. T. s: 303).

O gün ufacık bir izaha lüzum görmüş olacak ki bana ilk sözü usulca: "Nasıl kabineyi beğendin mi?" demek oldu. "Hayır!" cevabını verdim. Biraz da aleyhinde atıp tuttum. (M. İ. s: 69).

Korkakların yanında da mesela rejimi diline dolar, şuna buna atar tutar, biçarelerin renkten renge girdiklerini görmekten hoşlanırdı. (C. D. T. s: 191).

Biz coşmuştuk. Harb-ı Umumi mesullerini, izzet ve ikram, kaçırdıklarından dolayı İzzet Paşa'ya vükelasına atıp tutuyorduk. Sonra memnuniyetsizliğimin başka sebepleri de vardı. (M. İ. s: 88-89).

Bir taraftan da rejime sempatisi olmayanlar zamanın erkânına idaresine atar tutarlar, muhalif geçinirlerdi. (C. D. T. s: 223).

Mesela ressamlardan Manet gibi bir üstad hakkında meşhur bir tenkidçi vaktiyle atıp tutmuş, onun desen bile beceremediğini ileri sürmüş. (G. S. S. s: 52).

Hiç rütbesi yokken birdenbire paşa yapıldığını okuyunca bir fenalık geçirdi; devletin haysiyetini kıran padişaha ve etrafındakilere attı tuttu, beddua etti. (C. D. T. s: 230).

Avucunu yalamak:

"Umduğunu ele geçirememek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hükümet iki şeye güvenirse avucunu yalar. 1)Damarlarındaki son damla kanı sarf edeceklerini yazan kimselerin telgraf namelerine 2)İkbal devrinin dostlarına (K. D. s: 197).

Bunu da münevver bazı müteşebbislerin yardımıyle aynı zatın himmetine borçluyuz. İpin ucu müfrit elemanlar elinde kalsaydı şimdi kalem oynatacağımıza avucumuzu yalardık. (A. 2. s: 151).

Eğer bu kanun fazla geciktirilirse, şu geçirmekte olduğumuz emlâk satışı curcunası yine büyük servet sahiplerine yarayacak; bizlere vurulan iri yağlı bıldırcınların bir tek tüyü bile kısmet olmıyacaktır. Yani halk yine avucunu yalayacaktır. (A. BE. B. S. s: 139).

Ayağa düşmek:

"Bir sorun, karışmaları gerekmeyen veya yetkisiz ve sorumsuz kimselerin görüş bildirdikleri duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Şimdi de palastan, villadan çeşit çeşit tuhaf isimli apartmanlardan sonra bir şato kazandık. Bu söz ayağa düşünce halimiz nice olacak? (T. A. G. H. s: 110).

Ayağa kalkmak:

"İsyan etmek, harekete geçmek, telaşlanmak, telaşa kapılmak, heyecanlanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Biz sade lisana başladığımız zaman dünya ayağa kalktı; 'konuşur gibi yazılır mı?' diye… Birkaç yıl geçmedi, yalnız muharrirler değil, kalem efendileri bile resmî üsluplarını bizimkine benzetmek hevesine düştüler. (E. Ö. R. s: 45).

Ayağının tozu ile:

"Yoldan gelir gelmez, henüz dinlenmeden." anlamında kullanılan deyimdir.

Hemen o gece –ayağımızın tozu ile diyemeyeceğim deniz yolcusuyuz- durmadan ver elini St. Pauli! Kelimenin başında 'aziz' işaretine aldanmayınız orası ne kilise ne mezarlıktır. (B. D. B. D. s: 171).

Ayaklarının bağı çözülmek:

"Korkudan ayakta duramayacak duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Mukabil tarafın cenuba göğüs geren ne kadar damları, çitleri ve bacaları varsa birer birer yıkılıyor, muarız salapurya mavna, gemi ve kayıklar bu bela altında mahuf iniltilerle sallanıp çalkalanarak şurada burada batıp parçalanıyordu. Halkın korkudan tekrar beti benzi atmış, ayaklarının bağı çözülmüştü. (A. 1. s: 48).

Ayıkla pirincin taşını:

"Bir işin pek karışık ve içinden çıkılmaz durumda olduğunu anlatmak için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu sözle genç kadının kendisini de hiçe saydığını asıl ona kızdığını anlatmış oluyordu. Ya konsolos duyarsa? Fahri ajanları çoktu muhakkak haber alırdı. Ayıkla pirincin taşını! Kâtibin eline pasaportunu verirdi; hem de tam manasıyla, kendisine vizeleterek!. (D. Ö. s: 188).

Hele harb hiç işlememiş. Bu yüzden bir asra güç sığacak münasebetsizlikleri küçücük ve kısacık bir devreye kolaylıkla sığdırabilmişiz. Şimdi ayıkla bakalım pirincin taşını. (A. 3. s: 163).

Kanun ve Meclis işte o noktaya parmağını bastı. Bakalım nasıl, ne zaman, ne kadar isabetle ayıklanacak bu pirincin taşı! (A. 2. s: 206).

Odun depoları, hırdavat yığınları, antrepolar ve atölye bozuntuları bir gün, ilk fırsatta yıkılmak suretile açılacağı hesaba katılıp bu Tekel binalarile kapatılmaması icap etmez miydi? Gelecek nesil ayıklasın pirincin taşını! (H. İ. s: 322).

'Dönmesen daha iyi olur, zira biz oraya geliyoruz' diyecekti; lafı ağzına tıkadın. Ayıkla bakalım pirincin taşını! Doğrusunu istersen hayır bundadır de çek arabanı! (N. s: 236).

Pirincin taşını ayıklamak şimdi hepimizin üzerine düşen ve elbirliğiyle halli icap eden bir meseledir. Bir ahçı ve iki bahçıvan maaşı kesmekle işin içinden çıkılmaz. (A. 3. s: 68).

Ayvaz kasap hep bir hesap:

"Ha öyle ha böyle, ikisi de bir anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

'Ayvaz kasap, hep bir hesap' sözünün istinat ettiği fıkrayı bilseydim yazardım. Sohbet o devirde sohbet yeri değildi. (Ü. N. Ü. H. s: 75).

Babaları tutmak:

"Aşırı derecede sinirlenmek (Türk Atasözleri ve Deyimleri 1971: 63)." anlamında kullanılan deyimdir.

Babaları tutmamak yani isteri nöbetine tutulmamak şartile Sudanlı kızlar evlerde kaba iş görmekte eşsizdiler. (D. K. ss: 148-149).

Mesela öfke gibi… İkide bir hiddete kapılanlar, havadan nem kapanlar, hiçten yere küplere binenler veya babası tutanlar hastadırlar; şimdiki meşhur ismiyle 'tansiyon'larını muhakkak surette ölçtürmelidirler. (İ. H. H. A. s: 100).

Baklayı ağzından çıkarmak:

"Açık söylemekten kaçındığı bir sorunu sonunda açıklamak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Neydi, ne oldu? İnadı bırakıp biraz da ne olacağını düşünsene!"

"Dilinin altında bir şey saklı senin! Geçen gün de bir takım imalarda bulundun; aldırmadım. Çıkar baklayı ağzından!" (B. S. s: 153).

Bal gibi:

"Şüpheye yer bırakmadan, çok iyi, adamakıllı." anlamında kullanılan deyimdir.

Başkaları ve mütehassıslar ne fikirdedirler bilemem; sezdiğime göre ikide bir, bir şeye kızınca "Ben vali olsaydım, polis müdürünün yerinde bulunsaydım" diye söze başlayıp söyle yapıp böyle edeceğini Ali kıran baş kesen rolüne gireceğini, radikal tedbirlerle dünyayı muma çevireceğini ileri sürenler, kısacası ölçüsüz bir tagallüp hasreti çekenler bal gibi ruh hastalarıdırlar. (İ. H. H. A. ss: 367-368).

Balık kavağa çıkarsa:

"Hiçbir zaman." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne fena bir serlevha yarabbi, 'Balık kavağa çıkarsa' ibaresini hatırlatıyor, hoş bu manzumenin şairi de Kavaklar'dan çıktı ama Anadolu toprağına çıkamadı, belki balık kavağa çıkarsa çıkacak. (G. S. s: 118).

Bu rıhtım nereye kadar öyle gidecek? Nereye olabilir? Ta Kavaklar'a. Ne zaman olabilir? Balık kavağa çıktığı zaman diyeceğinizi biliyorum, hak veriyorum. Vermemeli imişim. (H. İ. s: 523).

Bam teline basmak:

"En çok kızacağı şeyi yapmak veya sözü söylemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bunları da onun tenkit edilmekten marazi acayip bir zevk aldığını bildiği için yapmaktadır. Yoksa ne haddine bam teline basmak! Marifet, işte bu bam telini sezmektedir. (M. K. s: 90).

Yunanlıların tekrar harbe başlayacağına kadar bin çeşit yayılan gazete havadislerine güvenerek kendilrince ümitli hükümler veriyordu. Bir sabah Hilmi Efendi'nin bam teline bastı, askere dil uzattı. O zaman eski alaylı zabit bıyıkları kabararak yerinden fırlamıştı. (S. s: 32)

Bana da ……demesinler:

"Bir işin kesinlikle yapılacağını belirtmek için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Gurbettir bu, mangiz tutmuyorsan sana da bir araba buluveririz; üç beş kuruş geçinir gidersin. Hem ötekilerin akıbeti yakındır; altı aya kalmaz tepetaklak yuvarlanmazlarsa bana Etyemezli Apti demesinler. Hele biraz dişimizi sıkalım! (S. s: 21).

Bana da mı lo lo?

"Bir sözün, bir tutumun veya davranışın gerçek ve geçerli olmadığını, başkalarının söz konusu olayda aldanabileceğini ancak söz sahibinin aldanmayacağını, aldatılamayacağını belirten bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ailece dediğin şu eski Beyoğlu yosması ile değil mi? Dayıoğlun yukarıda sızıp dünyadan habersiz yatarken siz aşağıda dans etmiyordunuz ama aşna fişne oynuyordunuz. Bana da mı lo lo "! (Y. S. F. s: 202).

Bardaktan boşanırcasına yağmak:

"Yağmur çok şiddetli yağmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Tiyatro çıkışı bardaktan boşanırcasına bir yağmur başlıyor. İki arkadaşın İstanbul tarafına geçmelerini imkânsız hâle getiriyor. (E. Ö. R. s: 191).

(Bir şeyden) Baş alamamak:

"Çok uğraştıran bir konu yüzünden vakit ve fırsat bulamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Daima bir çoğunu tedavülden kaldırmak, kaldırıldığını ilân etmek, mütemadiyen müddetler koymak nev'inden fuzuli işlerle uğraştık. Hâlâ o haldeyiz. Gazeteler para değişikliği haberlerinden baş alamıyorlar. (A. 2. s: 232).

Baş başa vermek:

"İki veya daha çok kimse bir kenara çekilip konuşmak; dayanışmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Almanya'dan akıp gelen tatlı su balıklarına karşı yakında Tuna'da dört devletin baş başa vererek tedbir aldıklarını ve şimalden dönen leyleklerin sonbaharda Mısır üzerinden geçerken murakabeye tâbi tutulduğunu işitirsem artık şaşmayacağım. (T. Ş. s: 63).

Başa çıkmak:

"Güçlükler çıkaran biriyle olan işini, kendi istediği yolda sonuçlandırabilmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Arzularını delişmenliğe vurup içinde saklamışsın. Şimdi gemi azıya aldılar, durdur bakalım bunları. Adamcağızı ürkütüp kaçıracaksın. 'Ben bu kudurgan kızla başa çıkamam' deyip fertiği çekecek. (D. Y. Y. s: 214).

Başa iş açmak:

"Kötü bir olay dolayısıyla dert sahibi olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kadın tırnağı yeni moda rağbet görürse ki münasebetsizliğine nazaran görmesi ihtimali pek çoktur, başımıza iş açacağa benziyor. (D. K. s: 348)

Sayın Aygün'ün selefleri öyle konuşmamışlardı, zira ya davayı kavrayamamışlar yahut da başlarına iş açmak istememişlerdi. (G. S. S. s: 284).

Koca mermer merdivenleri tıpış tıpış çıktım; hademe bekliyormuş, koltuğa mütevazıane oturdum:

Yine içimden diyordum ki: "Başıma bir iş açtın ki Adnan Bey!" (M. İ. s: 169).

Doğrusunu isterseniz pürüzlü bir iştir de. İcraatı önlemeğe hazır bir şebekenin kulakları kirişte ve muhtelif makamlarda nüfuzu kuvvetlidir. Galiba 'başımıza iş açmayalım' diyoruz. (G. S. S. s: 279).

Baş tacı etmek:

"Çok sevmek ve saymak, el üstünde tutmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kim istemez, böyle bir kanunu kim öpüp başına koymaz, baş tacı etmez? Anadolu nihayet işte bu hususta cezrî bir hatve attı; israfın yolunu kapadı, israfa nihayet verdi. (A. 1. s: 122).

Şekli hiç hoşuma gitmedi. Biçimini de, kâğıdını da tertip ve tezyin usulünü de beğenmedik. Evirdik, çevirdik, bir kenara koyduk. Baş tacı edenler de bulunabilir. (G. S. S. s: 53).

Başında kavak yel (ler)i esmek:

"Genç sorumluluk duygusundan uzak, zevk, eğlence peşinde koşmak; gerçekleşmeyecek şeyler düşünerek vakit geçirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Dinlenmek istiyorum; gönlü birisinde değil; memlekette kalan âşığı yok. Olması da şart mı? Kocası yaşlı diye genç bir kadının başında kavak yelleri estiğine hükmetmek lazım gelmez. (Y. A. D. V. s: 187).

Başından atmak:

"Yapılması güç bir işi yapmaktan kendini kurtarmak; sürdürülmesi gereksiz görülen bir bağlılığa, bir ilişkiye son vermek." anlamında kullanılan deyimdir.

Doğrusu natıka ve hüsn-i idaresine hayran kaldım. Fransızların ağzından girdi burnundan çıktı, kandırdı ve menfî bir cevapla başımızdan attı. Mesele de kapandı (M. İ. s: 228).

Başını taştan taşa vurmak:

"Çaresiz kalarak çok pişman olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir de mader-i vatana sorulsa bakalım, o da öyle mi düşünüyor, yoksa dünyaya getirdiğine pişman mı olmuş; saçını yoluyor, bağrını dövüyor, başını taştan taşa mı vuruyor? (K. D. s: 190).

İşte bir daire ki maaşını vermekten, borcunu ödemekten ve ödünç para bulmaktan aciz. Derdine derman yok, başını taştan taşa vuruyor, inleyip ah ü zar ediyor, içler acısı bir hâl… Bundan ötesi sağlık. (A. 1. s: 45).

Bayrak açmak:

"Gönüllü asker toplamaya girişmek; bir ülkü yolunda toplanmaya çağırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Meşhur Jules Verne'in oğlu da bundan kırk yıl önce kıravat aleyhine bayrak açmıştı; yürütemedi. (T. A. G. H. s: 290)..

Bel bağlamak:

"Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Olanı olduğu gibi kabullenmek, geçmişi aramamak, geleceğe bel bağlamamak çığırını tutmuş bir adama ne kendini üzmek ne de başkalarını üzüntüye sokmak yakışır. (E. Ö. R. s: 131).

Düşünmek, üzülmek, endişeye düşmek için ciddî sebepler mevcut olmakla beraber efkârda görülen huzursuzluğun asıl kaynağı sulha bel bağlamaktan ileri gelen hayal sükutudur. (A. E. B. S. s: 200).

Belini doğrultmak:

"Yeniden durumunu düzeltmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Yahya Kemal'in eski adı Agah idi. Bu adla geçinemedi, yokluk çekti, değiştirdi. İyi yaptı. Yeni adı uğur getirdi, yolunu açtı, belini doğrulttu. Bana öyle geliyor ki Agah adıyla ne mebus olabilirdi ne elçi! (B. A. S. s: 127).

İmkân bulunsa istibdat ricali gibi onu da Ege denizi adalarına sürecektik! Fabrika inkılâplara rağmen bir daha belini doğrultamadı. (C. D. T. s: 294).

Belini kırmak:

"Birini bir şey yapamaz duruma getirmek; Bir işin en güç tarafını yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne sırt, ne omuzlar, ne boyundur o! Biraz daha serpilip geliştin mi bizim mahalledeki kolacı Madam'ın dediği gibi İstanbul'un belini kırarsın. Bana öyle iltifat eder kokana! (D. Y. Y. s: 35).

Beti benzi atmak/kül kesilmek:

"Herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Mukabil tarafın cenuba göğüs geren ne kadar damları, çitleri ve bacaları varsa birer birer yıkılıyor, muarız salapurya mavna, gemi ve kayıklar bu bela altında mahuf iniltilerle sallanıp çalkalanarak şurada burada batıp parçalanıyordu. Halkın korkudan tekrar beti benzi atmış, ayaklarının bağı çözülmüştü. (A. 1. s: 48).

Demirci köyü adı geçmişti. O kelimeyi yazarken yüreğim sızlamış, betim benzim kül kesilmişti. (C. D. T. s: 441).

Sarardım mı, kireç rengi mi bağladım, gözlerim ferini mi kaybetti, dudaklarım mosmor mu oldu, betim benzim atıp kül gibi mi kesildim? Bilemem! Yalnız bildiğim şu kısa bir müddet masaya dayanmış, dondum kaldım. (M. İ. s: 359).

Nerde benim umumi harpte üç ay menfam olan Osmanlı hükümeti vilayet merkezi öksüz yoksul beti beniz kül Ankara; nerede Türkiye Cumhuriyeti devlet merkezi olan hem vakarlı, hem koket, gözbebeği Ankara! (D. s: 38).

Şair Kenan sakalı göğsüne kadar uzun, çökkün suratı ortasında iki parlak göz, bet beniz kül gibi yerinden doğruldu. Başında bir takke, sırtında bir arabacı kaputu vardı ve bu geniş kalın esvabın altında çırılçıplaktı. (S. s: 24).

Onun için de İttihad ve Terakki'den tiksiniyorduk. Bina pek isteksiz, pek iştahsız yürüyordu; dört zayıf, biçare harp devri taşçısı, bet beniz kül gibi, bilekler dermansız, oracıkta, ağır ağır çekiç sallıyorlardı. Sinemalardaki au ralenti filmler kadar sinir bozucu bir yavaşlıkla. (D. s: 77).

(Birinin) Bıraktığı (bağladığı) yerde (çayırda) otlamak:

"Uzun süredir hiçbir ilerleme veya değişim gösterememek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hiç de öyle olmamalı! Mademki günler geçiyor, bir gün öbürüne benzemiyor; mademki kafamız işliyor ve olan biten işlerle beraber bilgimiz değişiyor; mademki yepyeni buluşlar ve eski inanımızı kökünden yıkan taze oluşlarla karşılaşmaktayız. O halde kalubeladan beri edindiğimiz turşu bir fikre saplanıp kalmak, bırakılan yerde otlamak ya kavrayışsızlık yahut inatçılık. İkisi de kusur… (İ. H. H. A. s: 118).

Yeni hareket tarzımızı haklı göstermek için her şeyin kalıbından çıktığını, şeklini ve az çok ruhunu değiştirdiğini, başkalaştığını söylüyoruz da iş sizin hizmetçiye gelince yerinde saymasını ve bıraktığımız yerde otlamasını, ensesine vur, lokmasını al vaziyette kul köle olarak kalmasını istiyoruz. (T. A. G. H. s: 125).

Hay geri kafalı basit ruhlu adam! "Hâlâ koyduğumuz yerde otluyor!" mânasında bir bakışla ve küçük gördüklerini anlatan bir dudak büküşle karşılaşıyorlar. (E. Ö. R. s: 61).

Bütün ervahınla şadol yarım asır evvelki Mınakyan Kumpanyası! Hâlâ bıraktığı yerde otlamaktayız. (T. A. G. H. s: 749).

Zafer kazanılmıştır; fakat yazık ki yurd yine eski aski tas eski hamamdır; içtimaî nizam, o askerlik ve kahramanlık harikasına rağmen, bıraktığımız yerde otlamaktadır. (A. E. B. S. s: 90).

Bunu filmciliğimizin ticaret bakımından istifadesinden ziyade halk zevkinin bıraktığımız yerde otlamaması, yükselme istidadı göstermesi, istidada yol açılması maksadile istiyoruz. (G. S. S. s: 352).

O harp zenginleri nerededir şimdi? Evet, ben bıraktıkları yerde otluyorum., onları ise çok geçmeden ölüm meleği önlerine düşüp kösemenlik ederek mezbahaya sürüklediği için dişlerinin arasında bir tutam harp yoncası, kellelerini adalet kasabının eline verdiler. (A. E. B. S. s: 77).

Bıyık Altından Gülmek:

"Birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hâlbuki buna kimse aldırış etmez, hatta birçoğu bıyık altından kıs kıs güler. Farzımuhal olarak şayet yüksek perdeden kendisi ses çıkarırsa susturması kolay… (B. G. s: 43).

Şehirlerin terbiyelisi yıkanan şehirdir. Bıyık altından gülerim… "Modern hayata girdik, konforlu ömür sürüyoruz" der gibi bir tavır alanlara karşı! Peki ama su nerede? (H. İ. s: 160).

Bunlar saçmalıklar savurdukça, hele Büyük Kurtarıcı'nın tasarladığı resmî affıma-hususîsi çoktan olmuştu- aleyhdarlık ettiklerini okuyup işittikçe bıyık altından gülerdim. Beni kendilerine güldürürlerdi o baylar! (M. İ. s: 46).

Ama diyeceksiniz ki: "Senin üst dudağındaki o küçücük bıyık parçasını neden atmıyorsun?" Dünyanın hali bu derece kötü ve acıklı olmasaydı şu cevabı verirdim: "Bıyık altından gülmek için!" (İ. H. H. A. s: 178).

Bile bile lâdes:

"Kötü bir durumu öyle gerektiği için kabullenmiş görünme, bilerek aldanmış görünme; sonucun kötü olacağını bilse bile bir işe girme." □ anlamında kullanılan deyimdir.

-Gidip gözümüzle görmeliyiz. İşlerde bir aksaklık çekiliyor. Bunu ne müfettiş yoluna sokabilir ne de oradaki müdür! İncelemek lâzım. Bile bile lâdes! İşte trendedir. (A. 2. s: 173

Bin dereden su getirmek:

"Birini kandırmak için birçok sebep ileri sürmek, dil dökmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Muhalif parti veya partiler onun mevkiinde bulunsalar başka türlü mü yapacaklardı? En azı bunlar kadar 'gayret babaya düştü!' diyecekler, bin dereden su getireceklerdi. (A. 3. s: 340).

Satıcı, müşterinin adeta düşmanıdır; bin dereden su getirerek, bütün talakat ve ezberleme cerbezesini kullanarak hatta göz bağcılığına 'ne sihirdir ne keramet'tarzında oyunlara kalkışarak tabasbus tarikiyle behemehal sırtını yere getireceği bir hasm-ı canıdır. (T. A. G. H. s: 353).

Sarhoş olmadan içebilene söz söylemek kimin haddine? Otuz şu kadar senedir, mesela benim hakkımda bin dereden su getirildi de niçin sarhoştur denilemedi? (D. s: 188).

Bin pişman olmak:

"Çok pişman olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

*Bütün mevcudum, servetim ondan ibaretti. 'Ötesine Allah kerim!' diyerek Ada iskelesine çıkmıştım. Şimdi bin pişmandım! Sıtma nöbeti bugün, sıkıntı ile, saatinden evvel geleceğe benziyordu. (*B. A. S. s: 105).

Binin yarısı beş yüz o da bizde yok:

"Çok düşünceli görünen birine aldırma! anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Tarih kitabı bir devrin iskeletini kurar, ona can veren romancıdır; hatta tarihçinin bal topladığı çiçekler, romanlardır, roman en sağlam ve en özlü vesika yerine geçer. Fakat 'binin yarısı beş yüz o da bizde yok!'. (E. Ö. R. s: 84).

Bir adama kırk gün deli dersen hakikaten deli olur:

"İnsana yapılan sürekli telkinler sonunda bir neticeye ulaşmak mümkündür." anlamında kullanılan deyimdir.

Malum a birine kırk gün deli denirse hakikaten deli olurmuş. Sizin de kırk gün R. Halit imzasını attıktan sonra kendinizi tamamen ben olarak görmeniz pek mümkündür. (B. G. s: 42).

Bir ayağı çukurda olmak:

"Yaşayacak çok az zamanı kalmış olmak çok yaşlanmış olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu vadide bilgi sahibi olan Abdurrahman Şeref Bey, hususiyle Balıkhane nazırı Ali Rıza Beyleri çoktan kaybettik, kıyıda köşede belki birkaç kişi kalmıştır; fakat onların da bir ayağı çukurda olsa gerektir. (S. A. İ. K. s: 137).

Fakat ne yazık ki bu harika bizden elini eteğini çekmek son nefesini vermek demlerindedir. Hem bir ayağı çukurda olan yer, yalnız o tek odadan ibaret değildir. (G. S. S. s: 111).

Şehirli yayacılar için "bir ayağım çukurda!" demek gerçeğe uyan, vaziyeti anlatan en doğru sondur. (T. A. G. H. s: 368).

Bir çuval inciri berbat etmek:

"Düzelmekte olan bir durumu yersiz, yanlış davranışlarla bozmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Tıpkı kumandanlarımız gibi ne ikbal ne idbarlarında tenkite dayanamazlar Bir çuval inciri berbat edip çekilmeye mecbur oldular mı aynı onlar da gazetelerin hücumlarını bir türlü mazur göremezler. (M. İ. s: 79-80).

Sonra da hohlayıp kuruturdunuz. İyice kurumadan aynı noktaya kalem sürmek bir çuval inciri berbat ederdi. (C. D. T. s: 245).

Bir dediği iki olmamak:

"Her istediği yapılmak." anlamında kullanılan deyimdir.

- Hatırımı kırmaz, vaktiyle baş müşterimdi.

- O kim?

- Günün en mühim adamı… Bir dediği iki olmaz. (Y. A. D. V. s: 349).

İstanbul'daki ahali ve esnaf üzerinde tesir yapamazdı ama taşrada paşa, kuyruklu yıldız gibi kırk yılda bir sırmalı göğsü parlayarak uçları yollara sürünüp geçen bir şahsiyetti, saraylara giren, padişahla diz dize oturan bir dediği iki olmayan devletli. (S. s: 130).

Bir kaşık suda boğmak:

"Bir kimseye çok kızmak veya çok öfkelenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Sosyalist olmağa bile gücü yetmez, onun için bile 'gizli kapaklı komünistliğe kaçıyor, içinde komünizan elemanlar var' diye gammazlık edilmediği ne malum. Hâlbuki hepimizi öyle olmadığından dolayı bir kaşık suda boğmak arzusu duyanlar mevcut olsa gerektir. (A. 3. s: 81).

İsmail Gümülcine'li ile bermutat birleşerek bir hizip teşkiline can attı. Kabinedeki arkadaşlarına diş biliyor bir kaşık suda boğaya fırsat arıyordu. Arzusu Harbiye Nezareti'ni elde etmek idi. (M. İ. s: 254).

Bir lokma bir hırka:

"Hayatta azla yetinmeyi, dervişçe geçinmeyi anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Bira kralı olmak şöyle dursun, birahanesini bile kapatmış, bir lokma bir hırka köşede yaşamış. İşte şimdi hayatını ve hürriyetini bu akıllıca hareketine borçludur. (İ. H. H. A. s: 319).

Hapçılar'ın bizim gibi bir arz mahlûkunun yaşamasına imkân bulunmayan bir yerde yaşadıktan başka yine arz mahlûklarının yapamamaları icap eden bir işi başarıyorlar diye hayretteyim. Ne pahasına? Bir lokma bir hırka için! (B. D. B. D. s: 81).

Küçük aile bütçelerinin asık suratı Çarşamba pazarına çevrilmemiştir. 'Bir lokma bir hırka' değil bir lokma bir çorap yaşayanların devrindeyiz. Şu var ki bu zarardan ve aç karnına lüksten suçlu kadın değildir. (D. K. s: 302).

Vallahi ben daha ileri vararak seksen milyon lira bile iktisat ettirebilirim: Halkı büsbütün soyarak. Boğaz cihetinden iktisat yolunu açar, yani işi bir hırka ile bir lokmaya dökersek baştan başa muktesit kesilmek mümkün olur! (A. 1. s: 98).

İşte onun içindir ki, işsiz güçsüz düşüncesiz korkusuz bir lokma bir hırka fakat asude yaşadığımız eski kışlardan doya doya gâm alabilir, bu sebeple onları daha uzun zannederdik. (B. A. S s: 190).

Bir …. Pir….

Yirmi dört saate varmadan da hükmü, hükm-i idamı icra ediyormuş. Kedisi, keçisi, Meclis'i ile meşhur olan Ankara artık nezlesi ile de maruf olacak… Ah, şöhret zaten böyledir, bir gelmeğe başladı mı pir gelir! (A. 1. s: 57).

İki peder arasında:

-Bizim mahdum dört buçuk yaşında ama zavallı daha şenlik görmemişti…

-Bir gördü ama *pir* gördü… *Üç seneliğe değer!* (A. 1. s: 407).

Bir tahtası eksik:

"Akıl dışı davranışlarda bulunan." anlamında kullanılan deyimdir.

Hemen hemen hepsi bu kabil kelimelerle dolu küfür namesi öyle acayip bir üslupla ve bir değil birkaç tahtası eksik akılla yazılmıştı ki öfkeleneceğime gülmekten kendimi alamamıştım. (M. İ. s: 25).

Bir taşla iki kuş vurmak:

"Bir davranışla birden çok yararlı sonuca ulaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu tavsiye -sonra anlaşıldı- bir taşla üç kuş vurmuş, bir çırpıda üç gönül avlamış oluyordu. (M. İ. s: 86).

Rıza Tevfik'i mutbakta, iri bir tencereye eğilmiş, elinde tokmak, keşkek döver vaziyette görüyorum. O işi sanırım biraz da kol imanı olarak ayrı bir zevkle, faydasına inanarak, bir taşla iki kuş vurmak için yapardı. Keşkek gerçekten kuvvete ihtiyaç gösteren bir yemektir. (M. Z. S. G. s: 69-70).

Hele zırzop kelimesi muhakkak sekiz on kere tekrar edilmiştir. Zırzop ha? Bir fırsat ele geçse de bir taşla iki kuş birden vurulabilse. Ali'sini ve Mustafa'sını bir hamlede yeryüzünden kaldırabilse! (A. 1. s: 200).

Bir tek atmak:

"Bir kadeh içki içmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Baki Efendi, pencereye astığı ıslak mendilinin kuruduğunu anlayınca katladı, cebine, koydu, yeleğinin katmerleri arasına biriken mavi rikleri sildi, gidiyordu; hazır duran Şakir Efendi ile Osman Bey, arkasından yetiştiler ve pek teklifsizce "Canım şurada bir tek atalım, serinleriz, konuşuruz", dediler. (M. H. s: 96).

Bir yaşına daha girmek:

"Şimdiye değin görmediği şaşılacak yeni bir şeyle karşılaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Memura sordum, gayet tabii bir cevapla 'az evvel durmuş olacak' dedi geçti; hemen işletmelerini emretmek lüzumunu bile duymadı. Bir gar saatinin unutulup durduğuna, durduğunun farkına varılmadığına, söylendiği halde derhal ayar edilmediğine ömrümde ilk defa rastlıyordum. Bir yaşıma daha girdim. (K. K. A. s: 162).

Demek İstanbul'da şato varmış. Bir yaşımda daha girdim; yani acelenin hiç zamanı değilken elli altıyı buldum. (T. A. G. H. s: 109).

Bire bin katmak:

"Çok abartmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Çoğu defa bunları yapamadığı içindir ki seyahatinden mübalağacı hatta yalancı olarak döner. Bire bin katmak, habbeyi kubbe yapmak, fili yılana yutturmak. İşte yolculuğun eskiden resimli gazete ve sinema asrından evvelki maksadı bu idi. (G. H. s: 82).

Bir de anladığını fikirde işletir, üreme, bire bin katma iki satırı hikâyeleştirme.. (M. K. s: 36).

Melun sinema makinesi bire bin katıyor; kalçadaki birkaç gram eti davula çeviriyor. (G. S. S. s: 337).

Biti kanlanmak:

"Sıkıntı içinde yaşayan bir kişi para ve varlık yönünden güçlenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Günde birkaç bin kişiyi nasıl olsa fazla zahmet çekmeden öbür dünyaya gönderiverirdim. "Hayır! Siz ikide bir, bitleriniz kanlanınca birbirinize saldırıyorsunuz. Ha babam ha! Vallahi, bana bile bunca alışkanlığımla beraber gına geldi. ". (T. Ş. s: 118-119).

Borusu ötmek:

"Sözü geçmek, yetkisi olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

On gün kadar pansiyonda müfettiş efendinin borusu öttü, emri yürüdü, hükmü sürdü. Posta müfettişi? Muameat müfettişi? Kimdir ne derece bir memurdur, nasıl yetişir? (B. A. S. s: 113).

Kerime Hanımlar ise hem güzel hem paralı olduklarından Rumeli'den gelen Hürriyet Ordusu'nun meteliksiz zabitleri tarafından zevceliğe lâyık görülmüşlerdir. Oğullardan birinin borusu ötmekte, öbürü de düdüğü çalmaktadır; damat beyler partinin gözbebekleridir. (E. Ö. R. s: 147).

Bir zamanlar Avrupa'yı yalnız iki imparator -Süleyman ve Şarlken- taksim etmemişler miydi ve o koca kıtada yalnız bunların borusu ötmez, fermanı yürümez miydi. (C. D. T. s: 42).

Koca İştirakçi dün ne idi, borusu nasıl ötüyordu, arabasını (yani kızıl otomobilini) nasıl dağdan dağa aşırıyor, küçük dağları ben yarattım, var mı bana yan bakan diye nasıl böbürleniyor, yeni bir şekil vermek istediği dünyaya nasıl istihkâr ile bakıyordu. (A. 1. s: 95).

Amma yine de 'paşa' idiler; taşrada boruları öterdi; kızları oğulları, damatları 'paşa babam! Peder paşa! diye övnürlerdi. (C. D. T. s: 229).

"Daha dün borusu ötüyordu; 'Gel!' deyince rıhtım boyuna sıra sıra motorlar diziliyor, 'Git' deyince Marmara açıklarına irili ufaklı kotralar serpiliyordu. Pupa yelken bir yaşayıştı". (M. K. s: 94).

Boş gezenin boş kalfası:

"İşsiz güçsüz dolaşan kimse." anlamında kullanılan deyimdir.

Maruf Bey: -Ha Özdemir… P ne tahsil ediyor?

*Şebnur: - Hiç… Sultani Mektebi'ni bile bitiremedi, boş gezenin boş kalfası! (*D. s: 16).

Bütün temennimiz pistonlara kulak asmadan oralara ehlinin yollanması ve –en mühimi- ehliyet göstermeyenlerin derhal geri çağrılmasıdır. Muhabir namı altında boş gezenin boş kalfası istemiyoruz tabii! (B. G. s: 236).

Boyunun ölçüsünü almak:

"Kendi yetersizliğini, beceriksizliğini anlamak; beklediği yakınlığı görememek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir kısmı da "boyumuzun ölçüsünü aldık, bu defa mavi boncuğu kimde ise, sevdiğim odur rolünü oynar, rahatımıza bakarız" fikrine kapılacak, düdüklü tayyarelei aklından geçirecekti. (S. C. H. M. s: 46).

Bucak bucak kaçmak:

"Bir olay, bir durum veya bir kimseyle karşılaşmamaya çalışmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Mahkûmlar hür yaşamaktan bucak bucak kaçarak hapishane köşelerine tekrar kapağı atmak için yalvarıyorlar. Tarih hangi devinde böyle bir hadiseye şahit oldu? (A. 2. s: 138).

Bulunmaz Hint/Bursa kumaşı:

"Alay çok az bulunduğu ve çok değerli olduğu sanılan şey." anlamında kullanılan deyimdir.

Bunlar hırsızlıktan fazla tahrip eserleridir. Küçücük sabun beş değirmi ince kağıt ne mücevherdir ne de bulunmaz Hint kumaşı… Kesilen deri ise eldiven yapmağa yetmez. (A. 3. s: 105).

"Şaşacak ne var?" diyeceksiniz. Demeyiniz. Şaştım elbette! Tavşan tüyü bulunmaz Hind kumaşı mıdır ki Türkiye'de hatta fazlasile istihsal edilmesin de bunun için harice para harcansın? (A. 2. s: 198).

Burnu bile kanamamak:

"Zarar görmemek, yarasız beresiz olmak; tehlikeli bir durumdan yara bere almadan kurtulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Camı bile kırılmayan otomobil. İşte bu da yeni bir icattır; otomobillerin bundan sonra parçalanması ihtimali kalmayacak, bir kaza vukuunda yolcuların burnu bile kanamayacak. (D. s: 86).

Burnu sürtülmek:

"Sıkıntı çektikten sonra daha önce beğenmediği bir durumu kabul etmek, gururundan vazgeçmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir maceraya atılmak istemiyorum. Ayrılalım diyeceğim. Bırakıp çekileceğim. Yok! Daha iyisi benim ortadan kaybolmam. Beklesin, beklesin, burnunu sürtüp pansiyonuna dönsün! (Y. A. D. V. s: 176).

Burnundan getirmek:

"Yaptığına pişman etmek."anlamında kullanılan deyimdir.

Sulu, sırıtkan, sırnaşık, çapkın küstah da olabilirdi; yolculuğu burnumuzdan getirirdi. Aksine ikinci seferimizde yine bulunmasını istedik, hatta bağlı olduğu müesseseye de telefonla arzumuzu bildirdik. (B. D. B. D. s: 165).

"Aman kurtulduk şu aksi, nalet, kaba, haşin hırpani heriften! Bir daha mı Allah yazdıysa bozsun!" dememiştik. Sulu, sırıtkan, sırnaşık, çapkın küstah da olabilirdi; yolculuğu burnumuzdan getirirdi. (B. D. B. D. s: 165).

(Bir işe) Burnunu sokmak:

"Gerekmeden her işe karışmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Okuyucularıma bahsin tamamen siyasi ve ciddi olmadığını tebşir ile başlayayım: "Bu adamcağız da mı zamane modasına uyarak başından büyük işlere burnunu sokmak merakına düştü?" O da mı diplomat kesildi?" diye düşünerek kaşlarınızı çatmayınız. (B. A. S. s: 165).

Buz kesmek*:*

"Çok üşümek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kibrit sönmüştü, fakat artık lüzum var mıydı ya? Çavuş, karanlıkta hapsedildiği köşeye yürüdü, elini uzattı, fakat ürkek bir sesle

-'aha, karı buz kesmiş' diye haykırdı. (M. H. s: 30).

Buzları çözülmek:

"Kırgınlığı, küslüğü ortadan kaldırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Dünya harplerden evvel böyle değildi; yine nazikti, terbiyeli idi ama kan kaynaşması duyulmuyordu. O harpler aradaki buzların çözülmesine yaramış; kısacası zamanımızın İngilizi başka milletlerin de kendisi kadar insan olduğunu kabul etmiş. (B. D. B. D. s: 43).

Bülbül başı yutmuş gibi:

"Çok konuşan." anlamında kullanılan deyimdir.

Yani keyfine düşkündü; keyfi yerine gelsin de şu, bu zarar görsün, aldırmazdı. Ağaçlara tırmanır, dalları kırardı; gülleri açmadan koparır, ziyan zebil ederdi. Çok da konuşurdu; bülbül başı yutmuştu sankim. Bizim illerde çok konuşana böyle tâbir ederler. (N. s: 735).

Bülbül gibi konuşmak:

"Kolaylıkla konuşmak, okumak; itiraf etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten içinde toplandığımız bu debdebeli han odaları onun yazıhanesi imiş. İngilizceyi bülbül gibi konuşuyor zannediliyor. Fransızcayı da mükemmel biliyor zehabını veriyor serveti de var gibi görünüyordu. (M. İ. s: 86).

Bülbül gibi ötmek:

"Hiçbir şey saklamadan bildiklerini söylemek, itiraf etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bunların ağzından İstanbul lehine tek nutuk dinlemedik. Çoğu başka meseleler üzerinde bülbül gibi öttü; iş İstanbu'a gelince arpacı kumrusu gibi susup düşünceye daldı. (A. 2. s: 49).

Caka satmak:

"Gösteriş yapmak, çalım satmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zamanında oturup hep bir arada kardeşçe geçinmeye karar verseydiniz bir kısım halk talaştan uydurma tereyağını meşe kabuğundan özenti ekmeğe sürerek yalancı toklukla sırtına üniforma geçirip de elde silah kuru caka satmaya belki de kalkışmaz; tok ölüm cezasına çarpılmazdı. (T. Ş. s: 19).

"Biz yaptık! Biz yapıyoruz! Biz! Biz!" diye övünmeleri eksilmemiş, artmıştır. Sanki halıyı seren onlardır. Hakikatte parmaklarının ucunu bile sürmemişlerdir, caka satmışlardır. (A. 2. s: 34)

Cami yıkılmış ama mihrap yerinde/Cami yıkılır, mihrap yerinde kalır:

"Yaşlandığı halde güzelliği bozulmamış (kadın)" anlamında kullanılan bir sözdür.

Yine sabık Romanya Kralı müteveffa Karol'un son zevcesi Prenses Lupescu ile görüşmek fırsatını da bulduk. Cami henüz yıkılmamış, mihrap da tabiatiyle yerinde. (B. D. B. D. s: 53; 99).

Can alıcı:

"En önemli çarpıcı." anlamında kullanılan deyimdir.

Kahveye yerleşip kakuleli fincanları höpürdetmeye başlayınca bunarlı birer birer sormak istedi. Arkadaşı marpucun ucunu dudaklarından ayırmayarak ve can alıcı noktalarda tömbekiyi üflerken düdük gibi öttürerek ona sual sırası vermiyor anlatıyordu. (S. ss: 21-22).

Can atmak:

"Şiddetle arzu etmek."anlamında kullanılan deyimdir.

-*"Evet ama öyle şeyler oluyor ki… Cadde üstünden kadın kapıyorlar, otomobile koyup kırlara kaçırıyorlar. Gazetelerde okumuyor musun?"*

-*"O kaçırılanlar kaçırılmaya can atan kadınlardır, hem benim kaçırılacak neyim var?"*

-*"İstanbul'a geleli senden güzelini görmedim yenge*! (Y. S. F. s: 93).

Ben de tabii senin gibiyim, İstanbul'a gitmeye öyle can atıyorum, hatta şu mevhum vefat haberiyle lehimde hasıl olan cereyandan bilistifade belki avdet imkanı bile biraz izzet-i nefs fedakârlığıyla mümkün olabilirklen katiyyen teşebbüs etmiyorum. (A. F. s: 18).

Parasile sefil olmak tabirinin bugünkü misali konfor modernli apartmanların hırka giymeğe can atan ve depolu hamam odasına hasret çeken kiracılardır. (T. A. G. H. s: 132).

Zira Lübnan olsun Suriye olsun mandaya girdikleri 25 yıldan beri bir zamanlar kandırılarak can attıkları Fransız iadresile çarpışmaktadırlar. (S. C. H. M. s: 336).

Dayağı kaldırtmak için bizimle el ele verip mücadelenin en parlağını ve hayırlısını yapmaya can atarlar. (A. E. B. S. s: 316).

Adî günlerde vakit buldukları halde sinemaya gitmek için pazarı ve bayram günlerini gözliyenler, Pazar kalabalığına can atanlar, bir tramvaydan inip öbürüne binenler varmış. (G. S. S. s: 312).

Elbette Erzurum'a kadar tren ve sonra günlerce kaptıkaçtı, kışın da kızak yolculuğunu göze almazdım; uçağa can atardım. (T. A. G. H. s: 372).

İstanbul tarafının asıl sönüklüğü ikbalden tamamiyle düşmesi son senelerin Garbvari hayatına kendimizi kaptırmamız merakiyle başlamıştır. Hepimiz caz gürültüsünün cazibesine kapılarak Beyoğlu'na can attık. (A. 2. s: 241).

O yıllarda can atarak aldığımız mantarlı yüksek nalınları bugün bir kadına giydirmek mümkün müdür? Değildir. (T. A. G. H. s: 280).

Müşteriyi çekmek için onun hoşlanacağı, meraka düşeceği, can atacağı bir şey uydurmak, hele içine kadın karıştırmak şarttır. (G. S. S. s: 332).

Bir zamanlar gar büfeleri zevk ehlinin can attıkları yerlerdi. (T. A. G. H. s: 374).

Bizim seyran toplantı şenlik sesimiz davuldur. Davul çağır dı mı can atarız ve davulun arkasına takıldık mı şenlik veya hizmet her ne olursa koşar, zevkle feragatle yaparız. (G. S. S. s: 172).

Biz bermutad Ziya Gökalp Bey'in vüruduna muntazırdık, zira Ziya Bey fırka müzakeresinden, edebiyat ve ilim sohbetlerine adeta can atarcasına gelir, bana bu avdetlerinde dalyana vurarak sonra çırpındıktan sonra tekrar açığa kavuşan ve geniş arızasız suda rahata erişen iri bir balık hissini verirdi. (M. İ. s: 51).

Ne halde olduğunu anladıktan sonra listeye sokari nezarete yollardı. Onlar da 'hayır!' demezlerdi, can atarlardı. (C. D. T. s: 470).

Bu fikirde olanlar "Erkeklere bakınız" diyorlar "işden kurtulunca çok defa soluğu kahvede, meyhanede alırlar; tütün ve içkiye, kumara düşkün olanlar da erkeklerdir; tavladan iskambilden başkaldırmazlar, at yarışlarına güreşlere maçlara, balolara, tiyatrolara daha fazla onlar gider; pek yorucu olmayan, boş vakit bırakan işlere, mesela hükümet memurluklarına can atanlar yine erkeklerdir. (D. K. s: 85).

Adamlar tanırım ki kurban kesmeye can atarlar. Elbette tahmin edersiniz ki ben bunlardan biri değilim; bilakis bıçakla kanın birleştiği yerlerden ve işlerden hiç hazzetmem. (A. 1. s: 479).

Öğle yemeğini İstanbul'da yemeğe hal ve vakti müsait olmayan işsiz güçsüz küçük beyler evde alelacele biraz şey atıştırdıktan sonra yarı aç fakat zahiren tok ve zinde iskeleye can atarlar. (A. 1. s: 102).

Niçin gitmeyeyim bundan âlâ eğlence mi olur, bilirsin amcazadem şık, şen bir genç hanımdır, teyzesinin kızları da öyle, kibar çok terbiyeli iki hanım. Hemen daveti kabul ettim, itina ile giyindim, iskeleye can attım. (A. P. H. s: 153).

Herhalde beşeriyet bu dört gözlü insanı arasında rahat yaşatmazdı. Bunun içindir ki tıfl-ı nevzad da galiba dünya hakkında: "Görmemek yeğdir görüp divane olmaktan seni" şarkısına tatbik-i hareket etti ve bir bakışta akıbetini görerek ölmeğe can attı! (A. 1 s: 76).

Can attığımız ve güvenmek gafletinde bulunduğumuz yaz, bazı kere o kötü baharın bezdirici bir devamıdır. Gökte aklı karalı, hırçın bulutlar biteviye birbirlerinin üstlerini başlarını parçalamaya çalışırcasına gürleyerek konuşurlar. (M. K. s: 153).

"Daha öğle üzeri tanıdığım bir erkekle şu saatte baş başa oturmam doğru olmasa gerek. Pek can atar görünüyorum. Adam içinden benimle alay ediyordur, 'hepsi gibi' diyordur". (İ. Y. S. s: 53).

Köşkten çıktım; merdiven basamağında bekçi efendi ile konuşuyorum:

-"Yaşar Bey çok sevinecek. Bugünküler nefisti. Amerikalılar yemiyorlar mı bunlardan?

-"Can atarlar ama kendileri tutmak istiyorlar, ava çıkıyorlar boş dönüyorlar" (İ. C. K. s: 87).

Hatıralar hayatımızın sevk ve idaresi üzerinde cismanî ve manevî aile kusurları gibi rol oynar, elimizde olmadan tesirinde kalırız, çağırdıkları yere gitmeye can atarız. Teklifi kabul ettik. (İ. C. K. s: 235).

*Erbil mağazayı süsler, vitrinler koyar, k*ârlı işlere gider. *Benden güzelini, zenginini nereden bulacaktı? Vallahi can atardı! Zaten hoşuna gittiğimi biliyorum.* (Y. S. F. s: 16).

Biz ise daha henüz Hanya'yı Konya'yı anlamamış görgüsüz istibdat gençleri olduğumuz için bu mütemadi şikâyet ve nefretlere icap eden vukuflu ve hararetli mukabeleyi yapamaz, hayalimizde biz de Frenk illerini yüz defa büyültüp aynı iştiyak ve aynı kuvvetle olmasa da biz de bir Avrupa seyahatine can atardık. (T. s: 64).

Can ciğer:

"Birbirini çok seven, birbirlerinden hiç ayrılmayan kimseler için kullanılır." anlamında kullanılan deyimdir.

"Âlâ, artık bundan böyle yirminci asır Beberuhi'si ile can ciğer olursun, içtiğiniz su ayrı gitmez Methe bile başlarsın. 'Görünüşü bir tuhaf ama kibar adammış, asil adam, pek de hoş sohbet' filan…" (S. K. 49).

Fakat asıl yekûna bakarsanız değişiklik yoktur. Ortada daima bir CHP ile CHP'den ayrılanlar var. Acaba o yedi gruptan CHP ile bir aralık can ciğer olarak iyi veya fena her hareketine uymamış, büsbütün başka ve müstakil zihniyette yaşamış, mesnet, memuriyet, hizmet ve menfaat kabul etmemiş, politikada gerçekten hususi fikir ve kanaat sahibi kaç kişi çıkar? (A. 2. s: 83).

"İlk sayfada üç sütun üzerine geçirilen havadis işte bu: Bir güzel kadın meğerse iç çamaşırı, külot ve kombinezon kullanmazmış. Kullanmadığını da kocasının en yakın 'can ciğer' arkadaşı biliyormuş; o söylemiş, artık inanmamak olmazmış!". (D. K. s: 174).

*Maraş'ta vaktiyle bir menfi tahrirat müdürü vardı. 'Can ciğer' ahbaptık. Çoluğu çocuğu bizim evde vakit geçirirdi. İçtiğimiz su ayrı gitmez*di. *İki de bir 'bu da geçer yahu' der ümidi kesmezdi*. (S. s: 42).

Can kulağıyla (dinlemek): "Büyük bir dikkatle dinlemek." anlamında kullanılan deyimdir. **Kulak kesilmek:** "Çok dikkatli (dinlemek)" anlamında kullanılan bir deyimdir

"Ruh hekimleri bu hadiseler üzerinde uzun uzadıya çalışmışlar ve müsbet kanaatlere varmışlardır". Emire can kulağıyla dinliyordu. Sebati de kulak kesilmişti. Doktor devam etti. (D. Y. Y. s: 254).

Ali Kemal yine içinde idi ve lakırdı dinlemesini hiç sevmeyen Sabah baş muharriri, Halide Edib Hanım'ın nutkunu Belki hayatında ilk defa olarak, mutadı hilafına, kemal-i samimiyetle, adeta can kulağıyla dinliyordu. (M. İ. s: 110).

-Söylediklerini dinlediğimi sanma!

-Can kulağıyla dinlediğine eminim. Gülümsemeye bile başladığını tahmin ediyorum. Görmeye hacet yok (İ. C. K. s: 114).

Canına minnet bilmek:

"Bir lütuf olarak kabul etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Sadrazam çağırtmış, yeni kabinesinde yer teklif etmiş kendisi de bu son saatte ayağa gelen ikbali canına minnet bilmişti. (C. D. T. s: 471).

Canına okumak:

"Berbat ve perişan etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Enver Paşa hürriyet kahramanı Enver Bey'i öldürürken Karagöz gazetesi de millî üstadı Karagöz Ağa'nın canına okumakla meşguldü (B. G. s: 80).

Tadı yok vesselam. Hoş tadı olsa da yine kır kahvelerine, kıyı gazinolarına gidemezdim. Sebebi: Hoparlör: İstanbul'ın canına okudu bu âlet… Muhakkak ki hoparlör ile klâksonu en fena şekilde biz kullanıyoruz. (A. 3. s: 459).

Canına tak demek/etmek:

"Dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Nereye gitmişti acaba?"

"Kadıncağızın canına tak demiş olacak. Kocasıyla geçimsizlik vardı aralarında. Kavga edip dururlardı. Biz yukarıdan işitirdik". (D. Y. Y. s: 259).

Hatta şu dakikada öyle bir mahkemeye merhum Ai Bey'i aratmayacak bir reis olmağı bile istersem şaşmayınız. Yolsuz işler her sahada aldı yürüdü ve bir irtica bir cinayet kadar zararlı mahiyet aldı. Kısacası canımıza tak dedi ve tenkili lüzumu bir vatan meselesi buldu! (A. 3. s: 309).

Canını dar atmak:

"Bir tehlikeden güçlükle kurtularak bir yere sığınmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bakiyettüssüyuf İzmit'e ve oradan İstanbul'a canını dar attı. İşte Kuva-yı İnzibatiye harekatına dair bütün bildiklerim bundan ibaret olması da gösterir ki, gürültüye ancak kulak misafiri oluyordum, o tarakta bezim yoktu. (M. İ. 339).

Canını sokakta bulmak:

"Sağlığı korumak gerektiğini anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Kendini kuyu çemberi mi sandın? Hayvanata yardım cemiyeti reisi misin? Yoksa fazilet mükâfatına mı namzetsin? Tatlı canını sokakta mı buldun? Anan seni kuyu diplerinde can veresin diye mi doğurdu? (B. A. S. s: s: 29)

Cehennem olmak:

"Defolmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Maruf Bey: -Şebnur! Şebnur! Vacit Bey! Vacit Bey! (kendi kendine) Hepsi aleyhimde ittifak etmişler! Şebnur! Vacit! (büyük bir heyecan alâmeti Neredesiniz? Gösterir) Nereye cehennem oldunuz?! (D. s: 21).

(birinin) Cemaziyelevvelini bilmek:

"Bir kimsenin herkesçe bilinmeyen, geçmişteki her türlü yönünü veya kötü durumunu bilmek." anlamında kullanılan deyimdir.

İsmail Bey susuyor: "Lakırdı mabeynimizde, Talip Bey de vezirzade, kazaskeroğlu, Molla Bey'in torunu değildir; cemaziyelevvelini sen de bilirsin, ben de! Hatta emlak simsarlığı ederken tapu dairesine bir kadının yerine başkasını götürmüştü" (B. S. s: 152).

*Hâlbuki buna kimse aldırış etmez, hatta bir çoğu bıyık altından güler. Farzımuhal olarak şayet yüksek perdeden kendisi ses çıkarırsa, susturması da kolay… Eski defterleri aç*ar, *cemazielevvelinden* başlarım. (B. G. s: 43).

Ceviz kırmak:

"Yanlış tutum veya davranışta bulunmak, hata yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

İşrette ve ikbalde kırdığınız cevizleri, devirdiğiniz çamları, viran ettiğiniz perdeleri ancak birinden ayıldıktan diğerinde ayrıldıktan sonra anlarsınız. (A. P. H. s: 58).

Cıcığını çıkarmak:

"Çok yorulmak; hırpalanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

O zaman bütün dünyayı en hiçten, en lüzumsuz vesileler yaratarak hesapsız dövizle bir aşağı bir yukarı boyuna dolaşırlar. Şimdiki mahrumiyetin acısını çıkarırlar… Büdcenin de cıcığını! (A. 3. s: 197).

Cılkı çıkmak:

"Bozulmak, doğru ve uygun yolundan ayrılmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Öyle günler oluyor ki yine yumurta ile alakalı tabirlerimiz arasındaki 'cılkı çıktı' sözünün insana sulh hakkında verilecek en doğru bir hüküm gibi göründüğünü de saklıyamıyorum. (M. Z. S. G. s: 291).

Ciğeri beş para etmemek:

"Değersiz aşağılık kimse olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu bedbaht imparator tahtlar çöktürmek, devletler parçalamak, milletleri namsız şansız bırkakmak niyetindeydi, Hâlbuki ciğeri beş para etmez bir serseri onu ailesiyle beraber yere çökertmiş, paramparça etmiş, mezarını bile nişanesiz bırakmıştı. (T. Ş. s: 186).

Ciğer(ni)i sök(ül)mek:

"Bir kimseyi çok büyük zararlara uğratmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Gelene verir, gidene verir; ara sıra köy çocuklarına, manastırdaki papazlara, mahalle mektebine de dağıttığı olur; serper saçar bitiremez. Fazla yedi mi hastalanır, kusar "Ciğerlerim sökülüyor" diye yaşlı gözleri morarmış yüzüyle haykırmaya çırpınmaya başlar. (S. s: 82).

Cim karnından bir nokta:

"Dikkate alınmayacak kadar küçük; hiçbir bilgisi olmayan, cahil; acemi, toy" anlamında kullanılan deyimdir.

Vaterlo XX. asrın Stalingrad'ı veya Hiroşima'sı yanında nedir? Cim karnında bir nokta! (B. D. B. D. s: 146).

Cin gibi:

"Anlayışlı ve zeki." anlamında kullanılan deyimdir.

Erbil:

"Benimki şüphesiz çok güzel şeker şerbet bir şey ama Saba daha seksapelli…Cin gibi bir kız; kocası olacak adama Allah kuvvet versin"! dedi ertesi gün aynı saatte medrese önünde bulunmaktan kendini alamadı. (Y. S. F. s: 67).

Simsiyah saçları ensesine kadar lüle lüle sarkıyor ve bu boşluğun iki yanında küpelerinin pırlantaları cin gibi etrafa bakıyor, fer saçıyor. İşte o pırlantalar bana Nihan'ın parmağında geceleyin otomobil içinde elektrik fenerinin şıkırdattığı tek taşı hatırlattı. (Y. A. D. V. s: 212).

Keskinliği zahiri bir yumuşaklık ve dalgınlık kılıfına, kınına sokulmuş, parlamak için zamanını bekler. Adeta, sanatı icabı az çok bön, Hanya'yı Konya'yı pek bilmez, kandırılmaya elverişli karakterde bir rol almış, aslında cin gibi zeki bir aktördür, sanki… (B. B. H. ss: 28-29).

Cinleri başına üşüşmek:

"Öfkelenmek" anlamında kullanılan deyimdir.

Derhal bir direktif gelirdi. "Buğday fiyatlarından bahsetmeyin!" denilirdi. Eğer fazla kızdı, uykusuz geçen bir gecenin sabahına rastladı, cinleri başına üşüştü ise telefon açardı. (A. 2. s: 66).

Çakı gibi:

"Canlı ve atik, sağlıklı" anlamında kullanılan bir deyimdir.

Tığ gibi:

"İnce, zayıf, sağlam, çevik" anlamında kullanılan bir deyimdir.

- *Kimmiş o talihli?*

- *Tığ gibi,çakı gibi* delikanlı. *Çok da alçak gönüllüdür.* (Y. B. s: 209).

Evlendiklerinden beri üç yıl geçmesine rağmen preator, binayı dolduran esire, rakkase ve sazende kızlardan hiçbirine elini sürmemişti. Karısı da Side'li tığ gibi delikanlıların yüzüne bakmıyor, kocasından başkasının iltifatına aldırmıyor. (İ. Y. S. s: 197).

Çalım satmak:

"Kurulup büyüklük taslamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kırda ise göğü kendisine malikâne, yıldızları da kul ve cariye yapmış bir derebeyi gibi kurumludur. Ben Ankara'daki Hisaraltı mahallesinde onun çalım satmasını beklerdim, yani dolgun zamanını. (D. 54).

Çam devirmek*:*

"Karşısındakine dokunacak veya kötü bir sonuç doğuracak söz söylemek" anlamında kullanılan deyimdir.

Katliama başlasalar. "Ne musip icraat!", çam devirseler: "Ne nezaket!", maskara olsalar: "ne şeref" diyorlar. (S. A. İ. K. s: 91-92).

İşrette ve ikbalde kırdığınız cevizleri, devirdiğiniz çamları, viran ettiğiniz perdeleri ancak birinden ayıldıktan diğerinde ayrıldıktan sonra anlarsınız. (A. P. H. s: 58).

Zaten ikisi de insanı değiştirir; olduğu gibi bırakmaz; Huyuna göre büsbütün deli eder, yahut daha aptal eder, saçma söyletir, falso yaptırır, çam devirtir. (A. P. H. s: 52).

Çanak tutmak:

"Davranışları veya sözleriyle kötü bir sonuca yol açmak. anlamında kullanılan deyimdir.

Aklımdan geçeni, kanaatimi açığa vurmayacak mıyım? İstediğim ne padişahlık ne şeriattır… Ne komünistliğe çanak tutacağım, ne faşizme! Hücuma uğrayışım hele ceza görüşüm çok tuhaf olacak. (A. 3. s: 184).

Vaktiyle şikâyetlere ve karikatürlere çanak tutan 'Etat' yani devlet tarafından işletilen şu üzerinden gittiğimiz şebeke artık şirketler tarafından idare edilen hatlardan farksız bir mükemmelliğe eriştirilmiş. (B. D. B. D. s: 41).

Paramızının kıymetini düşürüp mâlî itibarımızı bozan, ihtar ile uslanmayıp köteğe çanak tutan sendin, sizdiniz. (A. E. B. S. s: 129).

Daha ileri varacağım: Çanak tutarak biriktirilmiş methiye bolluğu az çok değeri olan bir eserin bile kıymetinden insanı şüpheye düşürür ve etrafında bir çekinme havası estirir. (E. Ö. R. ss: 75-76).

Çanak yalamak:

"Dalkavukluk etmek."anlamında kullanılan deyimdir.

Nihayet ben de ezberimden okumaya başladım:

"Hinoğlu hinler! Zırtapozlar!Çanak yalayıcılar!" Zannediyorum artık 'Yaşasın!' devri hitam bulmuştu. (A. P. H. s: 24).

(Birinin) Çanına ot tıkmak (tıkamak):

"Sesini çıkaramayacak, kötülük edemeyecek bir duruma getirmek, susturmak" anlamında kullanılan deyimdir.

Sonra başını bana doğru çevirip:

"Bu ne? Bizi hiçe saymak mı?" diye soruverseydi hem Fransa kralının veziri kadar kiyaset gösterip de "Hayır çanınıza ot tıkamak!" diyemeyecektim. (D. s: 124).

Operet perdesi kapandı, caz perdesi açıldı. Operetin neşeli çanına ot tıkayan cazdır ve tatlı canına kıyan da dans! (G. S. S. s: 156).

Ne o? Nedir bu yaygara? Ne oldular? Çalıp kaptıkları lokmalarını ağızlarından mı alıyorlar? Azı dişlerini mi söküyorlar? Çanlarına ot mu tıkanacak? Artık şişinceye kadar yutamayacaklar, rast geleni dalayamayacaklar, gelene geçene ürüyemeyecekler… (S. A. İ. K. s: 90).

"Sabahat'i bir düğünde sıkıştırırken görmüşler. Aşüfte sesini bile çıkarmamış, aksine cilveler yapıyormuş. Yakında hepsinin çanına ot tıkanacak, hele şu savaş sona ersin. Görürüz" (Y. S. F. s: 172).

Gezdiğim yerlerde iyi cins şişesini bakkaldan üç liraya almak barda ve lokantada beş lira üzerinden hesabını görmek mümkündü. Çoktandır caz 'vals'in çanına ot tıkadı ve vals içkisi şampanyanın yerini de melez kokteyl aldı. (M. Z. S. G. s: 408).

Hele bugünün tok sözlü şairleri aynı konuyu ele alsalar 'ab ü hayat' hakkında muhakkak şöyle söylerlerdi:

Adamın canına okur
Karayeli, lodosu…
*Çanına ot tıkadı*ğımın
Gündoğrusu.!
Garson! Bir şişe iyi su!
Buyurun: Halis Terkos tortusu! (M. K. s: 151).

O belediye reisi ki klakson yasağı ile milletlerarası bir şehircilik örneği verdi. Otomobillerin çanına ot tıkayan kudret, satıcıyı dut yemiş bülbüle çeviremez mi? (P. İ. H. s: 479).

Çantada keklik:

"Ele geçirilmesi, elde edilmesi kolay olan." anlamında kullanılan deyimdir.

Açık hava tatlı bir gevşeklik veriyor insana! Sen yatmayacak mısın? Merak etme, tam tabiriyle o çantada keklik artık. (İ. C. K. s: 83).

Mehmet Pehlivan hapishanede:

Amma aksi zamanda kafese girdim ha…. Çantada keklik buna derler… Elleriyle koymuş gibi bulacaklar. (A. 1. s: 413).

Parti genel sekreteri isminizi hatır ve hayalinizden geçmesi imkân bulunmayan bir yerden namzetler listesine soktu mu, vaziyeti öğrendiniz mi kekâ! Artık o mebusluk çantada kekliktir. Size seçim gününü huzur ve istirahatle beklemek, hülyalara dalmak zahmeti kalıyor! (P. İ. H. s: 74).

(Altından) Çapanoğlu (çıkmak):

"Girişilen işte başa dert olacak bir durumla karşılaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat uzun sürmez: "Hakaret addederiz!" şeklinde yeni bir suitefehhüm, muaraza, tefrika, alt tarafı yine çapanoğlu…"

Al bir aksilik daha; yine düşün bakalım barışmanın yolunu. (A. P. H. s: 74).

Çek arabanı:

"Git buradan!" anlamında kullanılan deyimdir.

Doğrusunu istersen hayır bundadır de çek arabanı! Şom lakırdıyı sevmem ama işin akıbetini beğenmiyorum. Günün birinde korkarım elinden bir kaza çıkar. Boğuverirsin kızı. (N. s: 236).

Gevezelik etmeğe müsait olduğum işsiz bir saatimdi:

-Ona ne şüphe, dedim. Muhakkak pılımızı pırtımızı toplamalı, arabamızı çekmeli, bu diyardan göçmeliyiz. (A. 1. s: 353).

Bazı zevat yanıma gelerek Refet Paşa'nın masasında Aydede'nin eksik olmadığını söylüyorlar ve kendisine müracaatımı tavsiye ediyorlardı. Ben bunu da faydasız buluyordum. En iyisi arabamı çekip gitmekti. (M. İ. s: 358-359).

Beni bu ses temin ve tatmin edemezdi, 'Rumeli'de asayiş' serlevhasına benziyordu. Sabih Bey'e derhal: "Haydi arabamızı çekelim!" dedim, merdivenleri indik; alt katta gözüme bir oda ilişti; kanepede bir adam uzanmış, beline kadar yere sarkmış başında dört beş kişi, inliyordu. (M. İ. s: 308).

'Dönmesen daha iyi olur, zira biz oraya geliyoruz' diyecekti, Lafı ağzına tıkadı. Ayıkla bakalım pirincin taşını! Doğrusunu istersen hayır bundadır de çek arabanı!. (N. s: 236).

Çenesi düşmek:

"Yerli yersiz konuşup gevezelik etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Öteki zaten gösterişi sever kabına sığmaz, çenesi düşük, yapışkan olduğundan fırsatı ganimet bilmişti, boynuna atılmıştı. Kırk yıllık ahbab, öz kardeşmişler, senelerce hasretten sonra kavuşmuşlar gibi sokak ortasında birbirlerine sarılıp öpüştüler. (S. s: 19).

Çıbanbaşı (nı) koparmak:

"Ağır bir sorunun patlak vermesine yol açmak." anlamında kullanılan deyimdir.

İklimi değiştiremeyiz. Fakat sakin, huzurlu, refahlı günler, sulh ve ucuzluk günleri uzun müddet fasılasız devam edebilir; geçim zorluğu giderilir, nakil vasıtaları darlığı kalkar, eğitim kökleşir, yani çıbanbaşı koparan sebepler en küçük hadde indirilerek zamanla ruh sıhhati kendiliğinden sağlanırsa İstanbul sakin insanların yaşadığı çok rahat bir memleket olabilir. (İ. H. H. A. s: 372).

Çiçeği burnunda:

"Çok taze." anlamında kullanılan deyimdir.

Çiçeği burnunda tabiri de nazik lisanla salatalık ismi verilen meyvenin körpesi hakkında kullanılır; taze şairler hakkında da kullanılabileceği gibi. Yine halk dilinde kaba adam ifade eder ki yerinde müstameldir. (İ. A. s: 171).

Çiçek gibi:

"Temiz, güzel, bakımlı." anlamında kullanılan deyimdir.

Bluzunun çekti, buruşuklukları düzeltti; zaten belirgin olmayan karnını içe çekip bel büklümünün ve kalçalarının tenasübüne tekrar baktı; tekrar çehresini seyretti ve:

"Çiçek gibi kızım!Tamara görse kıskanır!" demekten kendisini alamadı. (İ. Y. S. s: 201).

Çil yavrusu gibi dağılmak:

"Toplu olarak bulunan insanların her biri bir yana dağılmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Sonra baktılar ki gidiş o gidiş değil, üstelik kendilerinden ödünç birkaç kağıt istemekliğim ihtimali bile var, bu korku ile çil yavrusu gibi dağıldılar ve çil çil liralardan mahrum kaldılar. (B. A. S. s: 90).

Mavzerler patlayınca kaçıştık; sonra öğrendik ki iki taraf sarmaş dolaş olmuş, hükümet erkânı da çil yavrusu gibi dağılmış. Yine bu meydanda Mahmut Şevket Paşa'yı öldürmüşlerdi. (H. İ. s: 417).

Toprağın üstüne bağdaş kurup oturmuşlar, ama bir kalkıverdiler mi atlar gemi azıya alacak, kadınlar bayılacak, ahali birbirini ezecek. Çil yavrusu gibi dağılacağız. (E. Y. Ö. s: 31).

Zira şehrimizin çevresi fazla geniş, nakil vasıtası ile kıttır. Hele mesken buhranı başlayalı beri herkes çil yavrusu gibi bir yere bir buçuk iki saat süren uzak köylere dağılmıştır. (G. S. S. s: 233).

Şimdi herkesin bilmediği bir şeyi söyliyeyim ki Yeni Mecmua tarihi için mühimdir. Mütareke imzalanınca sahipleri ve muharrirleri çil yavrusu gibi birer tarafa dağıldı; mecmua tam mânasıyle 'âsasız ve abasız' kaldı; çıkmıyordu. (E. Ö. R. s: 242).

Bundan ötesi sağlık! Ben bunları düşünürken yaman bir sada-yı ikaz kulağımda gürledi, hemen sağa kaçtım. Bir otomobil düdüğüyle halkı çil yavrusu gibi dağıtarak, pür haşmet geçip gitti. (A. 1. s: 45).

Silah da taşımam, işim fena, korkaklığa gelmez, dedim, hemen silkindim, bir tokat birine, bir tekme öbürüne, diğer ikisini de omuzlarından yakalayıp şöyle sarsıverdim, çil yavrusu gibi dağıldılar. (T. s: 96).

"Hemen sıçradım, attan indim, işte bu hareket beni kurtardı. Ondan sonra, yaraya kim aldırır, bir kayayı siper ettim, kapandım yere, bastım kurşunu, bastım kurşunu, kerataları çil yavrusu gibi dağıttım. (A. P. H. s: 128).

Çile çekmek:

"Büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Her gün çalakalem üç dört sütun meydana koymak için ne çileler çekecek, nasıl yorgun düşeceksin! Öyle ki birkaç ay sonra titiz bir kaynana yanına gelin gitmiş saf bir kızcağız gibi artık seni tanımak mümkün olmayacak, bu kapıda solacak, kirlenecek, biteceksin! (A. 1. s: 140).

Bazı yazılarımızda harp zamanına ait tenkitler, hicivler hücumlar varsa da daha ziyade politik mahiyette. Ferdin çektiği çileyi belirteceği yerde şahısları hırpalıyor. (C. D. T. s: 47).

Bu teşekküre naylon çorap henüz memleketimize girmediği devirlerde, hele harp yıllarında ipek çoraplardan çekmediği çile kalmamış olan az gelirli bütün ailelerin iştirâk ettiğine hiç şüphe yoktur. (A. 3. s: 69).

Türkiye sanat namına sadece hanendelerin refah yüzü görüp asıl sanatkârların çile çekmekte devam ettiği bir memleket olmak garabetinden nihayet kurtulacak! (G. S. S. s: 198).

Neslimizin, ilesini çekerek yaşamak bahtsızlığına uğradığı o devir ne yazık ki tarafsız bir tarih kitabiyle henüz olduğu gibi aksettirilmemiştir. (C. D. T. s: 422).

Gerçi biz bu çileyi çekerken maliye nazırı daha müthiş bir çileden henüz çıkmış, manen sırtüstü uzanmış bir halde bulunurdu. (C. D. T. s: 195).

Belki karşıdan gelecek bir marşandizi bekliyoruz., yahut lokomotif su alıyor. Günlerce gecelerce bu çileyi çekeceğiz. Adana'da inip yarın uçakla gidilse daha iyi olacak. (İ. Y. S. s: 16).

Çingene maşası gibi:

"Kara kuru ve çok zayıf kimse" anlamında kullanılan deyimdir.

Delikanlı odasına girdi, camı ve kafesi kaldırdı, komşunun bahçesine eğildi. Yaprakları henüz irileşmemiş incir dallarında kimse yok; türkü sesi gelmiyor, erik çekirdeği de atılmıyor. Ne oldu Çingene maşasına? (S. K. s: 110).

Umumi heyeti tam kıvamını bulmakla beraber çoktan müsveddelikten çıkmış, yaşından önce formuna girmiş. " Zarif, körpe bir kız olmuş, eski Çingene maşası!". (S. K. s: 113).

Hususiyle şimdiki durumdaki gibi hem yanık esmer hem de zayıf olursanız felaket! 'Çingene maşası' tabir ve tavsifine hak kazanırsınız, ar ve hicabınızdan yerlere geçersiniz. Böylelerinin görücüye kendilerini beğendirmeleri, koca bulmaları ne güç, ne şans! (Ü. N. Ü. H. s: 98).

Çok koşan çok yorulur:

"İnsan bir işi yaparken gücünü tasarruflu kullanmalıdır." anlamında kullanılan deyimdir.

Asker olmadığım için bu cihete aklım ermez. Fakat bilirim ki dedelerimiz şöyle demişlerdir: "Acele işe şeytan karışır", "Geç olsun da güç olmasın", "Çok koşan çabuk yorulur". Sanki bunlar Anglosakson atalar sözüdür ve her Anglosakson komutanı o sözlerden birini program olarak seçilmiştir! (S. C. H. M. s: 84).

Çorap söküğü gibi:

"Başlayan bir iş veya birbirine bağlı birçok iş arka arkaya ve kolayca sürüp gitmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu sefer de yıldırım harpleri hepimizi şaşırttı; çorap söküğü gibi birbiri ardından çözülen ordular, hele Fransız bozgunu o sıcağa hiçbir karın dayanamayacağı hissini verdi. (S. C. H. M. s: 69).

O felâketin pek çok sebebi vardır; biri de nüfuz devrinde başka milletlerin izettinefsine hürmetsizliği enaniyet ve hodgâmlığıdır. Çorap söküğü gibi çözülmesndeki sürat buradan geliyor. (S. C. M. H. s: 410).

Çorbaya çevirmek:

"Karmakarışık duruma gelmek, içinden çıkılmaz bir durum almak." anlamında kullanılan deyimdir.

Parti erkânı aralarında kararlaştırıyorlardı:

*"Umum müdürlüğü beceremedi, her şeyi çorbaya çevirdi, eh bizdendir, atamayız, kötüleyemeyiz. Mebus listesine sokalım da yerine başkasını getirelim". (*A. 2. s: 190).

Çürük tahtaya basmak:

"Tedbirsizlik edip sonu tehlikeli olabilecek bir işe girişmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Muhtelif müesseselerin idare meclisi azalıklarına kayırılanların şimdilik çürük tahtaya basmadıkları anlaşılıyor. Ötekilerin yani bakanlıklarda vazife alanların durumları kötü… (A. 3. s: 63).

İnsan ne kadar tecrübe görse, olgunlaşsa, Hanya'yı Konya'yı anlasa kendisini bir daha çürük tahtaya basmayacak sansa da gün geliyor, basireti bağlanıp aldanmaktan kurtulamıyor. (P. İ. H. s: 302).

Dah etmek:

"Savmak, kovmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Otel kâtibinin masasına abandı:

"Karabet oğlum" dedi. "Böğrümdeki odada yine herif domuz gibi sabahacak horladı. Bunu otelden dah etmezsem ben pılımı pırtımı toplar fertiği çekerim!" (S. s: 129).

Dalları basmak:

"Ağaçta dalları eğecek kadar çok meyve olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Konservesini de yapmayız. 'Dalları bastı' diye bağırtırken, bir de bakarız ortadan çekilmiş. Görünmesiyle bitmesi bir olur ve bitmese de yağmur yağar, kurtlanır. (M. Z. S. G. s: 337).

Dalyan gibi:

"Boylu boslu" anlamında kullanılan bir sözdür.

At gibi:

"Vücudu iri yarı olan (kadın)." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir kadın tipi daha doğrusu nevi vardır ki onu anlatmak için 'dalyan gibi' teşbihini kullanırız. (D. K. s: 56). *Dalyan gibi kadından başka bir de kısrak gibi kadın vardır.* (D. K. s: 57)*Bir kadın için 'at gibi' de denir; zem manasındadır.* (D. K. s: 57).

Dal budak salmak:

"Karmaşık bir biçimde yayılıp genişlemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Daha sonra sevgiliye kendini sevdirememek korkusu, yakalanmak korkusu gibi maddî, manevî bir korku silsilesi başlar ki bu izdivaçta mesut olamamak, geçinememek, hasta düşmek gibi cins cins korkularla dal budak saldıkça salar. (A. P. H. s. 81).

Dünyanın başına gittikçe dal budak salan harp felaketi –öğmek için kelime bulamadığımız dâhice bir politika sayesinde- bugüne kadar kanlı pençesini yurdumuza uatamadı, bize ulaşamadı, ilişemedi. (A. E. B. S. s: 107).

Dal gibi:

"İnce uzun yapılı; **Filiz gibi**: İnce ve güzel vücutlu; **Sülün gibi**: Boylu boslu ve yürüyüşü güzel kız veya kadın; **Tüy gibi**: Çok hafif; **Tığ gibi**: ince, zayıf, sağlam ve çevik; **Sırık gibi**: (alay) Uzun boylu; **Kazık gibi**: Dimdik ve sert." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten Türkçemiz boy anlatmak hususunda çok zengindir. Mesela yine kızlar ve kadınlar için boy ve endam zarifliği şu sözlerle belirtilir: Dal gibi, filiz gibi, servi gibi, sülün gibi, tüy gibi. Erkeklere tığ gibiyi yakıştırmışız. (D. K. s: 57) *Zem için de epeyce teşbihe rastlanır: Sırık gibi, kazık gibi, kavak gibi, sopa gibi…* (D. K. s: 58).

Damdan düşer gibi:

"Birdenbire ve yersiz olarak." anlamında kullanılan deyimdir.

Onbeş gün kadar evvel bir defa Ferid Paşa bana:

"O Panciri denilen bir adam vardır, rüfekamız içinde bu heriflere yüz verenlere ne dersiniz?" diye damdan düşer gibi bir sual sormuştu. (M. İ. s: 200).

Hilmi Efendi deminki sahte kayıtsızlık ve can sıkıntısı ile bu yine sahte ikram karşısında kendisini toparlamaya vakit bulamadan damdan düşer gibi şu teklifle karşılaştı.

-Bir tavla atar mıyız? (S. s: 70).

Bahis açılsın diye herife ya şişmanlamışsın yahut ihtiyarlamışsın mukaddimesiyle hemen damdan düşer gibi, naturiste reklamcılığa başlıyor. (A. F. s: 103).

Dananın kuyruğu kopmak:

"Beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir Dil Kurumu vardı; şubatta toplanacak ve dananın kuyruğunu koparacak kurultaya kadar, köşesine sindi. (G. S. S. s: 65).

Bugün Fransa'da âmiyane tâbirle 'dananın kuyruğu kopacak' tahminler de Gaulle'ün kazanacağını göstermekte. (S. C. H. M. s: 287).

Darısı başına:

"Bir başarı, bir mutluluk başkası için istendiğinde söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Muhtelif mevzulara temas ediliyor, dilediğimiz kadar söz söylüyoruz. Salonda öyle hoş, hafif bir hava esiyor ki darısı başka toplantıların başına diyeceğimiz geliyor. (A. 3. s: 314).

Deliye pösteki saydırmak:

"Çok karışık, çok ayrıntılı, sıkıcı bir işle uğraşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu iş deliye pösteki saydırmaktan farksız, beyefendi kardeşim…Bütün defterleri birer birer, sayfa sayfa gözden geçirmek, cetvelin her hanesini tetkik etmek lazım. (B. B. H. s: 78).

Dem vurmak:

"Bir şeyden söz etmek, konu açmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Durup dururken birden bire bir keder vesilesi icat eder, mesela yirmi sene vefat eden ilk karısını hatırına getirir, fena muameleden, bakımsızlıktan, ihmalden ölen hiç sevmediği bu kadının size uzun uzun faziletinden, güzelliğinden dem vurduktan sonra nasıl hastalandığını, can çekiştiğini, çocuğuna hasret gidişini, cenazesinin kaldırılışını bütün tafsilatıyla anlatır. (M. K. s: 77).

Çelebi kılıklı, nazik yapılı, musahib edalı hoşça bir çocuktu lâkin kalemi eline alıp da mizahtan dem vurmaya başlayınca pespaye fikirler ve sözler sarfına başlardı. (M. İ. s: 312).

Ayrıca yine herkesle oturup atıştırıyor. Evinde ise hazımsızlıktan dem vuruyor. (A. F. S: 94).

Ferid Paşa, Halil Bey'e kabinenin itimadı olmadığını bahisle evvela haktan sonra İtilaf Devletleriyle aradaki hukuktan dem vurmuş bir itilafa yanaşmak istemişse de laf anlatamamıştı. (M. İ. ss: 147-148).

Hiç sebepsiz birdenbire saat meydanındaki somaki mermerden, geniş göbek taşlı yüksek kubbeli selatin hamamı tarif etmişti. Önüne gelen de şeftali bahçelerini söylüyor, keyiften zevkten dem vuruyordu. (M. H. s: 33).

Bilumum cemiyatı, şirketleri, fırkaları, tenkit ederler, halka doğru yolu gösterirler, ıslahattan, teşkilattan dem vururlar, hiçbir idareyi hiçbir iş adamını beğenmezler. (A. 1. s: 386).

Hayır! Sosyolojiden, psikolojiden, fizyolojiden, daha bir sürü lojilerden; belki de estetik, metafizik veya metapsişik gibi bir sıra tik, zik ve şiklerden dem vuracaksanız hayır! (D. s: 85).

Dert yanmak:

"Derdini sızlanarak anlatmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Herkes aleyhinde atıp tutadursun, inmesinden binmesinden beklemesinden, gecikmesinden, kalabalığından kargaşalığından biletçisinden vatmanından sızlansın, dert yansın, yaka silksin, elaman çeksin, hatta feryat koparsın ... (İ. A. s: 125).

O halde bizde tiyatroculuğun insan geçindirmesine ve yokluğundan dert yandığımız sahne hayatının gelişmesine imkân görülemez. (G. S. S. s: 211).

İşte 'satıcı-işçi-müşteri' münasebetlerinde dert yandığım o zihniyet, o görgü, o terbiyesizlik devam ettikçe memlekette alışverişin medenî şekle girmesi imkânsızdır. (T. A. G. H. s: 354).

Bizde bıraktığı tesire göre bu uzun nutuk, baştan başa bir dert yanmadır. (A. E. B. S. s: 334).

Muhtelif vazifelerde bulunmuş ve hâlâ bulunmakta olan küçük büyük kaç memur bana hasbihal sırası dert yanar. (T. A. G. H. s: 586)..

Geçirmekte olduğumuz günlerden dert yanmağa başladığımız sırada yapılacak en iyi hareket ve başvurulacak tedavi usulü eski devirlerin hikâyesini okumaktır. (C. D. T. s: 421).

Hâlbuki o tarihte biz İstanbul'da ve Osmanlı ülkelerinde bu modern kibritleri kullanırken Paris'te ve Fransa'da halk hükümet rejisinin sürttükten sonra bir müddet parlamayarak kükürt fısıltısı ve kokusu çıkaran ibtidai kibritlerinden hem sigarasını yakardı, hem dert yanardı! (D. s: 120).

Bunlar hangi asır, çağ, rejim, arta kalanları imişler ki çocuklarına hâlâ etek öptürmek, sofada etek öptürme talimi yaptırmak lüzumunu duymuşlar; sonra da yavruları bekledikleri onur kıran maymunluğu yapmadı diye bitecek, sinirden zangır zangır titreyecek, kızın üzerine saldıracak dostlara dert yanacak derecede dalkavukluk buhranına tutulabilmişler? (D. K. s: 189).

Tramvay vatmanları ile biletçileri dert yanmayı severler. O cevaba uğrayan lâkin şahitlerin belagatli ifadelerini hüküm mevzuu yapmaktan utanan biletçi de gelip beni buldu. (İ. A. s: 136).

Avrupa dert yanıyor: Sevgili büyük kardeşlerim. Başıma gelen yeni büyük felaketten elbette haberiniz vardır. (T. Ş. s: 98).

Fazıl Ahmed! Herhangi nesle mensup olsa adı iftiharla anılması lazım gelen o eşsiz mütefekkir bütün âlimler gibi başına gelecekten habersiz yanındakileri dost sayarak dert yanıyordu. (E. Ö. R. s: 154).

Niyetim seninle bugün politika konuşmaktı; Dünya ahvalini biraz daha deşecek, dert yanacaktım; fakat vazgeçtim. İnsan şaşkınlıkla bir gaf yapar, zaten sinirler gergin. (T. Ş. s: 29).

Devede kulak (gibi kalmak):

"Çok az önemi olmak, söz etmeye değer bulmamak; yetersiz, çok küçük veya az olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Tarihleri karıştırınız, kırk asırlık dünya tercümei halinde saadet devreleri devede kulak, İstanbul'un yangın yerlerindeki ateşten kurtulmuş, tek tük evler kabilinden kalır. (T. Ş. s: 157).

Bilmem hangi mağaza Paris'ten bilmem ne markalı parfümler getirtmiş, numunelik parti imiş. Aman bitmeden yetişip alalım. Üç buçuk milyon dolar, işte böyle gidecek; kokuya pudraya, ruja, tuvalet levazımına. Mamafih, denildiğine göre arada inşaat malzemesi ve ilaç da varmış. Devede kulak olmasın! (A. 3. s: 285).

Ekmek bile devede kulak mesabesinde, ayrıca katı, siyah bir kerpiç parçasıdır. (S. C. H. M. s: 40).

Son gelen Fransız mecmualarında Cezayir mitinglerinin resimleri gördük, bizimkine kıyasla devede kulak! (C. D. T. s: 344).

Eskiden bira sarfiyatı devede kulaktı. Rakının zevkine varmış olanlar biradan hiç hazzetemezlerdi. 'Arpa suyu! Kadın içkisi der çocuksu bulurlardı. Fakat bira meraklıları yok değildi. (A. 3. s: 343).

Bırakılan alışkanlıklarımızdan biri de enfiyedir. Büsbütün bırakmış değiliz, henüz çekenler var ama devede kulak kabilinden… (E. Y. Ö. s. 90).

Kirli çamaşırların teşhirine başlandı. İlk çamaşır 1 milyon 38 bin liralıktır. Görüyorsunuz ki müzayede pek yüksek bir bedel üzerinden açılmıştır. Bereket arkasından bu teşhiri yapan zata atfedilen çamaşır, bir şişe fabrikası ilan edilenden öteye geçmiyor. Devede kulak bile değil. (A. 3. s: 298).

Arazisi kaç kilometreden ibaret, nüfusu ne kadarcık, sarp toprağının mahsulü ve ticareti ne mikyasta idi? Devede kulak! (C. D. T. s: 427).

Mesela çiftlik projemi tatbik suretiyle doğru tapu dairesine giderek! Zira o bağışlayacağım toprak elime geçecek olanın yanında devede kulak bile sayılmazdı. (Y. A. D. V. s: 243).

Zaten o tip mecmua devri geçti. Gelsin Amerikan gazetelerinden bedava iktibaslar! Bir yağma ve gayrettir gidiyor; yerli kalem sahiplerine ancak devede kulak yer ayrılıyor. (E. Ö. R. s: 238).

İşte bayram arifesindeyiz. Acaba lüks ve israf masraflarımızdan hayır ve yardıma ne kadarını ayırırdık? Devede kulak bile değil muhakkak! Süs,şatafat, gösterişi, avurt, zavurt, züppelik, veya kakavanlık gırla! (A. 2. s: 224).

Kasap, bakkal, yemişçi, sebzeci ve saire zamları! Berber ve kahveci zammı ıspanak ve pırasa zammına nisbetle devede kulaktır. Hatta su, elektrik, tarmvay, otobüs zamları bile! (A. 3. s: 147).

Ama fikrimce insan uzuvlarının en münasebetsizi kulaktır. Kulak, devede kulak kabilinden pek nadir kimselerde hem güzel hem zekâlı olabilir. (İ. H. H. A. s: 262).

Kendisine lüzumlu propagandayı yapmamaktan ve kapısı önünde rahmetli sadrazamın büstünü dikmekte gecikmekten başka tenkid edecek tarafını bulamıyoruz. O kadar kusur kadı kızında da bulunur. Keşke her müessesemiz için tenkidler böyle, devede kulak kabilinden kalsa! (H. İ. s: 224).

Gazetecilikte de böyledir: Bir de bakarsınız eli kalem tutan herkes birbirine uyarak tarihi makale ve roman yazmak iletine tutulur, bu bir müddet olanca hızıyla devam eder, nihayet tavsar, devede kulak kabilinden kalır. (D. K. s: 251).

Tarih önümüzde duruyor. Kaç büyük serdar sayıyoruz? Dolu! Âlim? Keza. Muhteri? Keza! Şair veya edib? Keza. Fakat hatip? Devede kulak… Demosten ve Çiçeron kabilinden beş on kişi! (B. A. S. s: 99).

Halktan yüksek randıman, nüfus yetiştirme, hastalıklara mukavemet bekleyiniz. Gripten kalkan mecalsiz vatandaş kendisini bir an evvel toplayıp sıhhate nasıl kavuşsun? Katıksız veya katığı devede kulak ekmekle mi? (A. 3. s: 149).

Ne kadar az şey bilirdik, bütün bildiklerimiz, bir incir çekirdeğini doldurmazdı; İlmimiz devede kulak kabilindendi; eksik ve yanlıştı. Ama diyeceksiniz ki "Bugünkü kitaplar da yanlışlarla dolu!" (M. K. s: 100).

Hükümet işlerine yine yalan karışıyordu ama bu devede kulak, filde göz, üzümde çekirdek, tereyağında kıl kabilinden hiç mesabesinde idi; yer tutmaz ağır basmazdı. Dünyanın bu kadarcık yalana tahammülü vardı (T. Ş. s: 23).

Dıral Dede'nin düdüğü:

"Kimsesiz tek başına kalmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Gırtlak kemiği meydanda, zayıf bir adamdır, yutkundukça bu kemik oynuyordu. Güleceğim geldi ama kendimi tuttum, işim bozulurdu; Dıral dedenin düdüğü gibi ortada kalırdım. Azıcık dil döktüm. (D. Ö. s: 291).

"Üçüncüsü ya! İlki nemiz varsa satıp savurdu, har vurup harman savurdu. Dıral dedenin düdüğü gibi ortada kaldık. Boşanma kararından sonra davamızı gören hâkim talip çıkınca reddedemedik" (Y. S. F. s: 62).

Kimsecikler yok. Soruşturduk. Otellere de tenbihat olmamış. Dral dedenin düdüğü gibi ortada kaldık. Bereket iş başa düşünce hem gayretli hem becerikliyimdir. (K. K. A. s: 173).

Mihran Efendi, Sadrazamın azlettiği bir adamı gazetesine almakta tereddüte düşmüştü. İkbaldekilerle daima iyi geçinmek ve onların suyuna gidip iltifatını kazanmak. Onun mesleği hep budur. Ortada Dral dedenin düdüğü gibi kalıyordum. (M. İ. s: 350).

Dış kapının mandalı:

"Önemsiz değersiz, uzak akraba." anlamında kullanılan deyimdir.

Mehkemelerle olan münasbetlerimizde rehberlik ve hamilik edecek sigortalı bir cemiyet lazımdır. Tekrar edelim. Her edib içgüveysi olamaz. Bazısı, çeşitli hilkatler icabı maddî bakımdan dış kapının mandalı kalır. (E. Ö. R. s: 247).

Cahid rezili, Cavid'in başını yedikten sonra Mustafa Kemal'in baş tâcı olacağını sanmıştı, dış kapının mandalı bile olamadı. (A. F. s: 32).

Dibine darı ekmek:

"Bir şeyi sonuna kadar tüketmek, bitirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Acıbadem kurabiyesi bademsiz, köşe yazısı da ek fıkrasız olamaz, satılamaz, okunamaz. Bir milletin fıkra haznesi ne derece zengin olsa gene bu israfa dayanamazdı. Dibine darı ektik isabet oldu. (B. G. s: 93).

Eğer bütün bu sözler veya vak'alar gerçekten tarihe altın harflerle yazılsaydı, dünya altın stoku çoktan tükenmiş, madenlerin dibine darı ekilmiş olurdu. Bereket matbaa hurufatının malum kurşunundan başka bir madenle yazılmadı! (A. 2. ss: 107,109).

Anadolu'da şu söz vardır: "Bir hatır, iki hatır, üçüncüsünde vur yatır!" Haydi yatırmağa kadar gitmeyelim ama bütün yâranı bermurad etmek için de hazinenin dibine darı ekmeyelim. (A. 2. s: 85).

Sis içinde gidiyor, boyuna ötüyor, öttürüyoruz. Hani ya el ile çalınan kampana? Kampanayı almayız; lakin kazandaki istimin dibine darı eken düdüğe durmadan asılırız. (A. 2. s: 32).

Bugünkü piyasaya göre altıyüz şu kadar kuruş. Babam azametliydi, geriye kaldık ve baktık ki sıra bize gelinceye kadar kırımızı atlas keselerin dibine darı ekilmiş.! (Ü. N. Ü. H. s: 213).

*Daha benden bir limon veya yumurta aldıklarını görmedim. Para babası mıdır, para babası.. Lakin yeni aldığı hanım, genç hanım çabuk dibine darı ekeceğe benziyor. Geçen gün dükk*âna uğradı. (G. S. s: 51).

Ben yaz sıcağında zahire biriktirirken sen çam gölgesinde maval oku, sonra kış başladı mı gel ambarımın dibine darı ek. Fakat bence bu fıkra dahi tashihe muhtaçtır. (B. A. S. s: s: 28).

(tek/bir)Dikili ağacı olmamak:

"Hiçbir şeyi olmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bağlandığı ve başında çalıştığı derme çatma partiden kuvvet almak şöyle dursun, onur ve imanı ile o partiyi destekliyor, şereflendiriyordu. Lyon gibi bir şehrin bir çeyrek asır belediye reisliğinde bulunduğu halde –ne han ne hamam-tek dikili ağacı yoktu. (İ. H. H. A. s: 288).

Dikiş tuttur (ama)mak:

"Bir işte veya bir yerde herhangi bir sebeple uzun süre kal (ama)mak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bütün felaketiniz ticaret ve zanaat diye bir araya toplanmaktan, zaten mercimek oda bakla sofa bir ufak toprak parçası olan Avrupa'da dikiş tutturmaya çalışmaktan ileri geliyor. (T. Ş. s: 16).

Hitler ve Mussolini derecelerine göre politikanın fazla hareketli teheyyüç haline gelmiş, yeri göğü sarsan bir nevi siyaset Rock and Roll'cusu idiler; dünyayı allak bullak ettiler, mukallidleri de türedi, fakat hiçbiri dikiş tutturamadı. (T. A. G. H. s: 648).

Türkiye'de yalnız 'halk' vardır. Bu halkın arasında her devirde çıkan birkaç bin 'refaha ermiş'le ne zadegân ne de bir büyük burjuva sınıfı teşekkül edebilir; bunlar gelip geçici, daima değişici, dikiş tutturamayan, kök salamıyan, maddî veya fikrî serveti torununa kadar varamayan tipler, ikbal turistleridir. (A. E. B. S. s: 56).

"İyi bir tezgahtar olacağa hele bulunduğun ticarethanede dikiş tutturacağa pek benzemiyordun". (T. A. G. H. s: 343).

Dil dökmek:

"Kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Aksi olacak devriye ile de karşılaşmayayım mı? Anan yahşi baban yahşi, dökmediğim dil kalmadı ama kime dinletirsin? Yakaladıkları gibi karakola tıktılar. (Ü. N. Ü. H. s: 132).

"Sana muhtaç mıyım sanıyorsun? Nah oku! Çiçek gibi bir kız bana neler yazıyor ne diller döküyor! Hem de zengin otomobili var, evinde aşçı uşak, hizmetçi vekilharç, bir sürü insan". (Y. S. F. s: 111).

Şunun için vazgeçiyordum. Pazarlık edecektim. O, bir tutamlık papatya için anasının nikâhını isteyecekti; uzun uzun yayvan yayvan nağmeli ve edalı konuşacak, diller dökecekti. (T. A. G. H. s: 352).

Mütareke'nin hemen akabinde idi; yaşlı ve genç Harb-ı Umumi aleyhdarları şurada burada, hanlarda, kahvelerde toplanıp memlekete yeni bir istikamet vermek için dil döküyor, baş ağrıtıyor, yani müzakeratta bulunuyorduk. (A. 1. ss: 310-311).

Mütemadiyen Dahiliye Nezareti'ne teminat veriyor ve vilayetin İstanbul'a merbutiyet ve alakasından ve kendisinin bu babta hasr-ı mesaide katiyen kusur etmediğinden bahisle tatlı diller döküyor! Adil Bey bu iki yüzlülüğe kızdı, hemen İstanbul'a azimetini emretti. (M. İ. s: 288).

O böyle diller dökerken –ki söyledikleri pek de yabana atılıcak fikirlerden değil- ben yemek yiyenleri seyrediyordum. Müşterilerin çoğu şehrin lokantalarına dağıldığından salon tenhaca… (Y. A. D. V. s: 212).

Yıllardan beri çıkan orta halli gazete ve mecmualar bile ilan bulma zorluğu çekerlerken-ortada henüz fol yok yumurta yok- bu adam nasıl olmuş da ilan sağlayıvermiş? Dil mi dökmüş? (B. G. s: 234).

Seher de o hem canlı hem takatsiz şehvet bakışlarından ürpermeler duymakla beraber, sanatı icabı, tiksinmesini gizliyor, diller döküyor, neşeli görünmeye çabalıyor: "Moruk bana bir tutuluverse alır Şam'a götürür, bir saraya yerleştirir, masallardaki gibi bir sultan hayatı sürerim" diye düşünüyordu. (S. s: 226).

Dil uzatmak:

“Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek.” anlamında kullanılan deyimdir.

Bir sabah Hilmi Efendi’nin bam teline bastı, askere dil uzattı. O zaman eski alaylı zabit bıyıkları kabararak yerinden fırlamıştı. (S. s: 32).

Bu tarihe dil uzatmak, atıp tutmak, sövüp saymak pek kolaydır; zira ihtilalin o yüzü hakikaten pek çirkin, pek iğrenç, pek ürkütücüdür. (C. D. T. s: 55).

Biz de epeyce sayıklayıp saçmalamıştık; mesela Tevfik Fikret’e çatmış, Hamid’e sataşmış, Halid Ziya’ya dil uzatmış, çarpınmış, çırpınmış, o üstatlardan başka türlü bir şey meydana koyma hevesiyle bir takım yeniliklere, acaip örneklere kapılmış münasebetsizlikler yapmıştık. (E. Ö. H. s: 51).

Mahmut Şevket Paşa’nın kırmızı otomobiline İstanbul’un yarısı dil uzatmaktan kendisini alamamıştı. (A. E. B. S. s: 229).

Şimdiye kadar hiçbir kişi çıkıp da o parlak ismi ve kıymetli eserini tenkide cesaret edememiş, tek adam aleyhinde söz söyleyememiş dil uzatmaya cesaret edememiştir. (M. K. s: 53).

En soğukkanlı ölçülü konuşur biri bu gibi çirkin ve utandırıcı vakaları öğrenince ağzını tutamadığı ölülere kadar dil uzatırsa susmalıdır. (C. D. T. s: 167).

Demokrasiye her türlü kusurdan münezzeh, dil uzatılmaz bir rejim mahiyetini vermek zaten demokrat zihniyete uymaz. (A. E. B. S. s: 244).

Dili var (mak)*:*

“Bir sözü söylemeye gönlü razı olma (ma)k.” anlamında kullanılan deyimdir.

Şimdikiler gibi insana çarçabuk bitmiş, iştahı kursağında kalmış tesiri yapmazdı. Ben bu Hacı Receb’i tanıdım. Dükkânı nerede idi? Dükkân demeğe dil varmaz. (M. Z. S. G. s: 322).

Çağla bademinden malta eriğine kadar. Çağla bademini erkekler pek sevmezler, o, hanımların bayıldığı bir şeydir. ‘Şey’ dedim zira yemiş demeğe dilim pek varmadı. (M. Z. S. G. s: 335).

O sayede şimdi memleketin bir kısmı kendi gaz yağıyla ve benzini ile çevrilecek vaziyete ulaştı. “Ne iyi etmişiz” demeye dilimiz varsın! (C. D. T. s: 306).

Diline pelesenk etmek:

"Diline dolamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Benimki yine ne ise. Geçmiş hayat muhasebesinde dil pelesenki olan o üç edat bazen de bir ömrün nasıl büsbütün heder olduğunu gösteren alametlerdendir. (T. Ş. s: 163).

Dilini yutmak:

"Sevinç, korku, heyecan vb. sebeplerle konuşamaz olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Siz bu uzun süren göl seferinde hiç konuşmuyor muydunuz? Heyecandan dillerinizi mi yuttunuzdu? Yüzen kampta bayan, hastalığından filan bahsetmedi mi? (İ. C. K. s: 126).

Bütün endişem velev ki kahrını çektikten sonra, kısa bir müddet için olsun, dostluğunu daha doğrusu iyi muamelesini gördüğüm şu dertli zatı üzmemek, incitmemek idi. Baktı ki ben dilimi yutmuş duruyorum, söze kendisi başladı. (M. İ. s: 79).

Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak:

"Aşırı hırs göstererek elindekini de yitirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir Türk atalar sözünün belirttiği gibi mecaz yoluyla değil, tam manasıyla Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Pirinç emperyalizmin bir timsalidir, anavatan ise bulgurdur. (T. Ş. s: 78).

Üstelik Kilikya'yı da istiyorlardı. Derken Dimyat'a pirince giderlerken o adamlar tam manasiyle evlerindeki bulgurdan, hatta sonraları Hitler hücumundan evlerinden oldular. (C. D. T. s: 530-531).

Fakat herhalde Mısır'a gitmekle kurtulunmadığı iyice meydana çıktığı gibi iki taraftan biri sonunda muhakkak ki Dimyat'a pirince giderken –veya gitmişken- evdeki bulgurdan olduğunu da anlayacaktır. Belki şimdiden anlamıştır bile. (C. D. T s: 152).

Diş bilemek:

"Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir bir durum almak." anlamında kullanılan deyimdir.

İsmail Gümülcineli ile bermutat birleşerek bir hizip teşkiline can attı. Kabinedeki arkadaşlarına diş biliyor bir kaşık suda boğmaya fırsat arıyordu. Arzusu Harbiye Nezareti'ni elde etmek idi. (M. İ. s: 254).

Diş sıkmak:

"Darlığa, sıkıntıya dayanmak, katlanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Gurbettir bu, mangiz tutmuyorsan sana da bir araba buluveririz; üç beş kuruş geçinir gidersin. Hem ötekilerin akıbeti yakındır; altı aya kalmaz tepetaklak yuvarlanmazlarsa bana Etyemezli Apti demesinler. Hele biraz dişimizi sıkalım! (S. s: 21).

Dişe dokunmak:

"İşe yarar olmak, önemli olmak, yerinde ve anlamlı olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hâlbuki Perihan'ı yine bu parfümden dolayı tenkit ederdi. "Fazla tatlı, fazla iffetli, pek püriten adeta Protestan genç kız rayihası! Dişe dokunmayan, insana dua etmek arzusu veren ruhanî bir koku". (A. s: 251).

Dişinden tırnağından arttırmak:

"Yiyecek giderlerini kısarak para biriktirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Fransızlar tutumlu bir millet olarak tanınmıştır. Yoksul Fransız halkının bile dişinden tırnağından arttırarak içine para atıp bir tarafa sakladığı yün çorabı hepimiz işitmişizdir. (İ. H. H. A. s: 108).

Dişini tırnağına geçirmek:

"Her tehlikeyi göze alarak işe girişmek; bütün gücünü harcayarak yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

İnsan öyle demlerde serapa cüret, cesaret, maharet ve zekâ kesiliyor. Canımı dişime taktım, ölümü göze aldım. 'Bismillah' dedim, sokağa çıktım. Hem de gizli kapaklı, izbe yollardan değil, caddelerden geçiyordum. (M. İ. ss: 377-378).

Dokuz doğurmak:

"Merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Uyuyamayacağımı tahmin ederken gözlerimi açtığım zaman saatin on buçuğu geçtiğini gördüm; hemen fırladım. Davut Ağa sabırsızlıktan dokuz doğuruyor ve Nihan da uyanmış beni bekliyordu. (Y. A. D. V. s: 233).

Güç iş, belalı meslek. Kurtuluncaya kadar da dokuz doğurur; akla karayı seçer; anasından emdiği süt burnundan gelir. Yine pencere önüne geldim bakıyorum. (E. Ö. R. s: 129).

Henderson havada mekik dokudu, biz yerde dokuz doğurduk. Harp mi? Sulh mü? (S. C. H. M. s: 33).

Dolap dönmek/çevirmek:

"Hile ve dalavere ile iş yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şimdi de şeker vesikalıdır. Hâlâ tevziat düzene sokulamadı ve hâlâ kilosu üzerinde bir istikrara varılamadı. Ne dolaplar döndüğünü yakında gazetelere aksedecek haberlerden öğreneceğiz. (A. 2. s: 193).

"Muhakkak ki işi yolundadır, çevireceği mühim bir dolap olacak ki beni atlattı. Kabahat bende. Telefon etmeyecek, arar görünmeyecektim. Bir daha mı? Hafazanalllah! (D. Ö. s: 241).

Doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı:

"İçinden çıkılmayan güç bir durum karşısında söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Hani 'doluya koydum almadı; boşa koydum dolmadı' tâbiri vardır ya… Bir fikir üzerindeki kararsızlığı ve karara varmanın imkânsızlığı ve karara varmanın imkânsızlığını anlatmak için kullanılır. (İ. H. H. A. s: 436).

Domuz gibi:

"Adamakıllı, iyice." anlamında kullanılan deyimdir.

Otel kâtibinin masasına abandı:

"Karabet oğlum" dedi. "Böğrümdeki odada yine herif domuz gibi sabahacak horladı. Bunu otelden dah etmezsem ben pılımı pırtımı toplar fertiği çekerim!" (S. s: 129).

"Nereye koşacağım" dedi. "belli para bulmaya.. cebimde metelik yok". Gel de bu cevap üzerine elli liranı iste… Üste beş lira daha almadığına şükür… Fakat yalan ha… Domuz gibi parası var. (G. S. s: 38).

Dostlar alışverişte görsün:

"Gösteriş olsun, iş görüyor densin (diye) anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir gün Tünel'de rast geldim. "Allah versin yine faaliyettesin. Kim bilir ne iş yapıyorsun?" dedim. Acayip bir bakışla beni bir süzdü.

"Hiç" dedi. "Dostlar alışverişte görsün" (A. P. H. s: 114).

Mahmutpaşa yokuşunda ve Pazar yerlerinde basma ibadullah. Renk renk, çeşit çeşit, salkım saçak 150 kuruştan çatır çatır, haşır haşır satılıyor. Bütün bu işler hep dostlar alışverişte görsünden ibaret. (A. 2. s: 229).

(bir işe) Dört elle sarılmak:

"Bir işe büyük bir özen ve önem vererek girişmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bugünkü aklım olsaydı evrakı usulcacık çantama koyar, hazırlanır, dört satırlık bir istifaname yazarak yan kapıdan sıvışır giderdim; sanki kırk yıllık memurdum, bir türlü koltuğumdan ayrılamıyordum. Sanki başka mesleğim sanatım yoktu; dört elle memuriyete yapışmıştım. (M. İ. s: 244).

İnşallah hacet kalmaz, bütün mükellefler hesaplarını temizlerler, borçlarını vermeğe muvaffak olurlar, temiz kâğıtlarını ele alırlar, işe yeniden dört elle sarılırlar, normal ticaret yollarından, kazançlarından da memleketi faydalandırırlar. (A. E. B. S. s: 126)

Dört gözle beklemek:

"Çok isteyerek veya özleyerek beklemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne kadar yazabildimse postaya yetiştiriyorum. Bekliyorum… Yani gazetede çıksın da parası gelsin diye sadece parayı dört gözle beklemekteyim. Ne hoş şey. (M. İ. ss: 13-14).

Senin koşmalar nerede kaldı? Dört gözle bekliyoruz. (A. F. s: 18).

Emin olunuz ki memleketimizde de kıymetinizi anlayacak, alkıştan avuçlarını patlatacak ve icabında yad illerde olduğu gibi sizi çek yağmuruna tutacak bir topluluk teşrifinize dört gözle intizar etmektedir. (G. S. S. s: 201).

Dut yemiş bülbüle dönmek:

"Neşe ve konuşkanlığını yitirmek, susmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ben bu otomobil, inşaat, lüks, tezyinat, fuzuli harcırah, mütemadi Avrupa, Amerika seferleri istemem!" diye haykıracak Hayır. Maliye bakanları bu hususta dut yemiş bülbül! Sade vergi tarhında şakır şakır ötüyorlar. (A. 3. s: 168).

Dudak bükmek:

"Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırış etmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Güldal hafifçe omuzlarını silkti, dudaklarını da bükmüştü.

*Doktor, sözü değiştirmek istemişt*i. *"Akasyalar ne coşmuş" dedi.* (İ. Y. S. s: 18).

Hakkını,yurdunu korumak için ciğerlerini parçalayan zavallı mağluba dudak bükmek, hak yemek için zafer peşinde dünyayı kana boyayanlara secde etmek, işte hilkatin marifeti bu! (C. D. T. s: 39).

*Ahmet Cevdet merhumun dediklerinden birazı tahakkuk etmiştir. Amma h*âlâ derin bir boşluk mevcuttur. *O cinsten yazılara dudak bükemeyiz; lüzumludur. Netekim, dikkat ettim, kırk sekiz sene sonra ben de Ahmet Cevdet'çilik yapmaktayım.* (B. D. B. D. s: 45).

Bize kim temin edebilir ki bugün şaheser dediğimiz bir roman, bir beste veya bir tablo için yarınki nesil dudak bükmiyecek? (G. S. S. s. 40).

Düdüğü ötmek:

"Sözünü dinletmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Türkçe'de işleri yolunda giden, nüfuzunu yürüten bir adam için 'düdüğü ötüyor, düdüğünü öttürüyor' denirse de bu sözü şimdi bir radyo için kullanırsak onu öğmüş değil, çekiştirmiş oluruz. (B. G. s: 76).

Hele biraz vakit kazan, Onlar hesapsız bir muharebe uğruna düştüler, sen de hesapsız bir grev yüzünden. Ankara'da tramvaylar işlemeye başlasın, gider oraya yerleşir, düdüğünü öttürürsün! (A. 1. s: 96).

Hulasa kimseye çıt bile ettirmeyiz. Artık bu tedbirlere başvurulamaz. Güvenilen dağlara kar yağmıştır ve düdüğünü öttürmek oldukça güçleşmiştir. (A. 2. s: 264).

"Es bakalım azgın poyraz., elbet bana da sıra gelir. Bir gün benim de düdüğüm öter, ben de yıkar, ben de dünyaya heybet salarım!" diyor teşkilatını itmam ediyordu. (A. 1. s: 48).

O yüzden Abdülhamid'i gücendirmiş, Alman hükümetinin şefaatini de hiçe sayan padişahın ısrariyle kısa bir müddet hudut dışı edilmişti. Meşrutiyet'ten sonra da düdüğünü öttürmesini ve Almancı olan hükümeti avucunun içine almasını bilmişti. (H. İ. s: 539).

Düdük gibi:

"Çok dar." anlamında kullanılan deyimdir.

Müveddet Bey memnun olmuş ve demişti ki: "Bu kumaşlar toza gelmez., çabuk leke tutar. Hem sana fazla dar üzerinde düdük gibi duruyor. Onların yerine hazır iki kat boz elbise alsaydık daha iyi olurdu". (S. s: 72).

Dünya gözü ile görmek:

"Ölmeden önce görmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Müjde Bey" dedi. "İstanbul'a gidiyorsunuz". İstanbul'dan çıkalı beş sene olmuştu. Demek dünya gözüyle memleketimi bir defa daha görmek müyesser olacaktı. Telgrafa baktım. (M. İ. s: 61).

Dünya varmış:

"Sıkıntılı bir durumdan kurtulan kimsenin söylediği söz." anlamında kullanılan deyimdir.

İnsan ne kadar dişini sıksa, dayanayım dese bu sinir harbinden yenilmiş çıkmaya mahkûmdur, düğmeyi çevirip de bir başka merkezin düdüksüz ve ıslıksız, terbiyeli muhitine kavuşunca 'Dünya varmış' demekten kendini alamaz. (B. G. s: 76).

Kãbustan uyanmışçasına 'oh dünya varmış!' diyeceğimize, dünyanın şu korkunç durumunu bile pembe göreceğimize şüphe yoktur. (C. D. T. s: 76).

Dünyadan haberi olmamak:

"Çevresinde olup bitenleri bilmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir gece evvel kulak dolgunluğu olmasından Yeni Mecmua'da ilk defa siyasi bir sual irad etti. "Neler oluyor, Talat Bey" dedi. Demek bir şeyler oluyordu. Benim dünyadan haberim yoktu. (M. İ. s: 51).

Dünya (lar) (birinin) olmak:

"Çok sevinmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Size olan samimiyetimin muhabbetimi bilirsiniz, hüsn ü ahlâkınızın eskiden beri meftunuyum., beklediğim bir menfaat de yok, kalbimden geçeni söylüyorum, gazetede okuduğum zaman dünya benim oldu. (T. s: 93).

Dünyaya kazık kakmak:

"Çok uzun ömürlü olmak, çok yaşamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne çocuğu, ne çoluğu, ne de taht gibi, taç gibi ağırlığı var. Sen dünyaya kazık kakacağına veliahtlar bırakıp sülaleler kuracağına inanmıştın. Saftın, hayalperesttin, şarklı kafasıyla düşünürdün. (T. Ş. s: 75).

Düşüp kalkmak:

"Erkek kadınla veya kadın erkekle yasa ve töre dışı yakın ilişki kurmak." anlamında kullanılan deyimdir.

En fazla dikkat olunan iki tarafın gönül rızasıdır. Polis de bunu korur; netekim bizde de koruyor, "Sen zaten şununla bununla düşüp kalkan bir kadınsın; her erkeğin arzusuna baş eğmeğe mecbursun, şikâyet ne hakkın?"demiyor. (D. K. s: 217).

Hep kendi irfan seviyelerinde, kendi kıratlarında ve karakterlerinde insanlarla düşüp kalkarlar; tanınmış şahsiyetleri damları altında ağırlamanın, öylelerine ikram etmenin ve öyle insanlardan dost edinmenin zevkini anlamazlar; ilme ve sanata hürmet hissesi ayırmak lüzumunu duymazlar. (G. S. S. s: 41).

Efradını cami, ağyarını mani:

"Ne eksik ne fazla, eksiği artığı olmayan." anlamında kullanılan deyimdir.

Hükümetten ve meclisten efradını cami, ağyarını mani bir kanun çıkarmasını ez dil-ü-can dilemekteyiz. (T. A. G. H. s: 654).

Ekmeğine kan doğramak:

"Birinin ölümüne yol açarak sevinmek; birini küçük düşürmek, birine zarar vermek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ekmeğime kan doğradı, gidinin soysuzu! Sineksiz yaz edecektim, sivrilttiği kazık dibimize battı. Nidek şimdik? Gidi beli kırıla! Beni bu zebil halde bırakıp kaçıyor!" (Y. S. F. s: 7).

Ekmeğine yağ sürmek/çalmak:

"İstemediği hâlde birinin işine yarayacak biçimde davranmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Memleketimiz şeker üzerine bindirilmiştir. Et ne safhalar geçiriyor görüyoruz. Süt bir faciadır. Ekmeğe gelince iş önümüzde. Sonra veremle mücadeleye kalkışıyoruz. Veremin ekmeğine yağ çalarak! (A. 3. s: 192)

İçişleri Bakanı'nın fena fikirle yazılmadığı cihetini kabul etsek bile lüzumsuzluğunda şüphe olmayan tamimi, zaten seçimlere girmeyen partilerin ekmeğine yağ süren bir gaftır. (A. 2. s: 149).

Ekmeğini yemek:

"Birisinin işinde çalışarak kendi geçimini sağlamak; geçim yönünden birisinin yardımından yararlanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şimdi kim bilir ne kadar derinden anlamakta ve hâtırasını yana yakıla anlatmaktadır. Bizde de 'ekmeğini yedim' sözü ebedî minnettarlığı ve tek başına bir 'ekmek' kelimesi nimet ve yemeğin envaını ifade eder. (M. Z. S. G. s: 174).

El ayak/etek çekilmek:

"Ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşıp sessizleşmek" anlamında kullanılan deyimdir.

Daha önce bu salaşlardan denize vuran ziyalar müşteriler kadar geveze, kabaca sarhoş ve adidir. Vakta ki el ayak çekilir, ışıklar seyrekleşir, yıldızların akisleri de sulara kök salar.. (İ. Y. S. s: 80).

Bir gece el ayak çekilmiş tam tatlı uykudasınız fırlıyorsunuz. Ne oluyor? (T. A. G. H. s: 388).

Mektep hocası hani şu çapkın Rum yok mu? O anlatıyordu. Her gece el ayak çekildikten sonra birkaç kız daha toplanıp evlerinin önünde denize girerlermiş. Bir kahkaha, bir keyif, bir âlemmiş ki. (M. H. s: 66).

Bir aydan beri Paros ile Barsimon aralarından su sızmaz dost olmuşlardı. Geceleri el ayak çekilip kale dışındaki Konas sarayı sükûnete gömüldükten sonra müneccimin odasında buluşup geç vakte kadar sohbet ediyorlardı. (İ. Y. S. s: 253).

Ezan saatiyle üç o mevsimde garbi saatin ancak sekizidir. Karşı yakadaki Beyoğlu eğlenceye hazırlanıyor. Cadde kalabalık, ışıklı ve kadınlı. Bu tarafta el ayak çekilmiştir. Zira Ramazan ayında değiliz. (P. İ. H. s: 191).

Öyle bir türbe ki içinde kafatası zaman ölçüsüne yarayan karışık aletlerle dolu bir yarı ölü barınırdı. El ayak çekildikten önündeki o mahşer ve insan seli dağılıp durulduktan sonra sanduka usulcacık kımıldar, sessizce açılır, içinden ufak tefek, gözlüklü, kafası kocaman, vücudu sıska bir hayalet sıyrılır, bastığı duyulmadan yürür, gelir ahretten aldığı bir emirle yelkovan düzeltir, saati tüyler ürpertici bir zincir sesiyle kurar, yine süzülerek sandukaya girer, kaybolurdu. (B. A. S. s: 181).

Öte yandan uzun ve sıkıntılı mesafeler göze alınarak Meşrutiyet'ten önce ve sonra bir Yeşilköy vücut buluyor ve bir Bakırköy genişliyor. Fakat Boğaziçi'nden el ayak büsbütün çekilmiyorsa bile gelişme de olamıyor. (H. İ. ss: 207-208).

Şu var ki ıssız. Lübnan'ı baştanbaşa kaplayan köylerden, köylüden hayat ve hareketten tamamiyle mahrum. El etek çekilmiş gayrımeskûn bir arazi parçası. (K. K. H. ss: 89-90).

Hele İstanbul'dan geliyorsanız size geniş caddeler boş, tramvaylar tenha, hayat ve hareket kifayetsiz görünüyor. Akşam oldu mu el etek büsbütün çekiliyor. (K. K. A. s: 141).

Lodos gurublariyle bakır ve tunç renkleri akşamlarını baharda bulamazsınız, yazın hiç Boğaziçi güzelliği de yine güz aylarında kemale erer, el etek çekildikten sonra. Bu yeni güzellik tamamiyle vekarlı, kibardır. (D. K. s: 170).

El emeği göz nuru:

"Yapımı uzun zaman alan ve çok emek isteyen iş, el işi göz nuru." anlamında kullanılan deyimdir.

Fen parasız kalıp da altın kordonunuzu satmaya götürdüğünüz kuyumcu kadar ölçülü, terazili, dirhemli rakamlı ters yüzlü hülya ufkunuzu kapatıcı bir şeydir. Anladığı altının ayarıdır, el emeği göz nuru, sanat kısmı da değil! (D. s: 89).

El pençe divan durmak:

"Saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturmuş bir biçimde; aşırı saygı göstererek." anlamında kullanılan deyimdir.

Mum hantal kandile göre Çerkez bir halayıktır. Karşımızda el pençe divan durur fakat ayrıldığı ve kaybettiği hürriyeti için göz yaşı döker. Ben acıklı ve ağlamış suratlı manzarayı sevmediğim için mumdan haz etmem. (D. s: 104).

Ama doğrusunu isterseniz ateş gibi çalışıyor, makinelerden harf kaçırtmıyor, Sabahleyin jurnalleri elinde ve el pençe karşımda hazır bulunuyor, yolumu bekliyordu. (M. İ. s: 340).

Elli bin İngiliz Lirasıyla gelmiş, Vahdettin namına propaganda yapacakmışım! Buna inan bazı safdiller karşımda el pençe divan durdular. Öyle ya elli bin altından elbette bir pay da bunlara ayırırdım. (B. A. S. s: 90).

Ele avuca sığmamak:

"Söz dinlememek, baskı altına alınmamak, zapt edilememek; şımarık davranmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Bulunmaz bir matah mı sanki?"

"Bu yeni yetişmelerden, başka bir mahluk... Paris'li şantözlere taş çıkartıyor. Öyle fettan öyle oynak ele avuca sığmaz delişmen bir şey ki..."

"Güzelmi bari?" (S. s: 210).

Diğer taraftan kadını ele avuca sığmaz, uçucu, hafif, nazlı, nazik şeylere de benzetmek âdettir. Bulut gibi gidermiş, buhar gibi süzülürmüş, duman gibi erirmiş! (D. K. s: 40).

Eli armut devşirmek:

"Birisini bir iş yaparken öbürü boş durmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yahu efendiler madem ki ben haklı idim, bahçedeki aile hanımlarına hizmet etmiştim ve tek başıma kalmış şu hayırlı hareketimden dolayı tecavüze tehlikeye uğramıştım. Sizin eliniz armut mu devşiriyordu; beni kurtarsa idiniz ya? (M. İ. s: 357).

Eli ekmek tutmak:

"Geçimini kendi emeğiyle sağlayacak duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"İstanbul'da alnıma gün doğdu, yoksa başı taşa, taşı başa vuracaktım., halim haraptı, şimdi bir peri kızı sihirli değneğini omzuma dokundurdu. Yarın öbür gün elim ekmek tutacak. Sonrası daha parlak görünüyor" (Y. S. F. s: 84).

Eli kalem tutmak:

"Yazı yazmayı bilmek; düşündüğünü güzel bir anlatımla yazmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Gazetecilikte de böyledir. Bir de bakarsınız ki eli kalem tutan herkes birbirine uyarak tarihi roman ve makale yazmak illetine tutulur; bu bir müddet olanca hızıyle devam eder, nihayet tavsar devede kulak kabilinden kalır. (D. K. s: 25-251).

Eğer eli az çok kalem tutar biri, geçen harpte İstanbul'un içtimaî hayatı üzerine bir numune yazsaydı, bu eser şimdi Türkiye'nin en çok okunan bir kitabı olurdu. (C. D. T. s: 39).

(iki) Eli (kızıl) kanda olmak:

"Elindeki iş ne kadar önemli olursa olsun anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Bunca meşagil-i millîye ve hamiyet-i mendanesi içinde, eli kızıl kanda olsa yine beni hatırlaması doğrusu bihakkın ve kendi nazarımda kendi ehemmiyetimi tezyid ediyor. (A. 1. s: 119).

Eli kulağında:

"Nerede ise olacak, çok yakında olması beklenilen." anlamında kullanılan deyimdir.

Geçirdiğimiz bu harp, yarın göreceğimizden çok yumuşak, çok hafiftir ve gelen gideni aratır sözü yalnız insanlar için değil, harpler hakkında da doğrudur. Daha henüz ölüyü soyan harpteyiz ona rahmet okutturacak olan kazıklısına sıra gelmedi. Fakat bu gidişe göre eli kulağındadır. (T. Ş. s: 147).

Fazla ye'se kapılmasınlar. Moda bir taraftan örter, bir taraftan açacak, gösterecek yeri şeytan gibi bulur. Eli kulağındadır; öyleleri yakında başka nahiyeleri seyreder, avunurlar. (D. K. s: 278).

Eli varmamak:

"Bir işi yapmaya gönlü razı olmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir kalem darbesile çizip düzeltmek mümkün olurdu. Şimdi doğrultmaya gücüm yetmez, elim varmaz. Yeni kiracının buraya yeni bir isim vermesini beklemeli ve hattatın da bilgiç çıkmasına dua etmeli. (H. İ. s: 55).

Elifi yüzünde ekmeği dizinde:

"Terbiyesizce arsızca karşılık veren." anlamında kullanılan deyimdir.

Erbil kaldırım üzerinde dona kaldı. Neden sonra söylendi:

"Kız değil bela. Elifi yüzünde ekmeği dizinde" O söz 'arsız, utanmaz, yüzsüz' demesine geliyordu. (Y. S. F. s: 209).

Elini sallasan ellisi, saçını sallasan tellisi:

"Birinin karşı cinsten birçok insanı kolaylıkla elde edebileceğini anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ben kendisini refah içinde bir aile hanımı, iyi bir ana olarak intihap ediyorum, dayı beyefendi! Lüks kadının sürüsüne kıran girmedi, elimi sallasam ellisi, başımı sallasam saçı tellisi... Telli duvaklı olmayanları da ibadullah!" (K. T. s: 437).

Elini eteğini çekmek:

"Bir kenara çekilip çevresiyle ilgisini kesmek, toplumun yaşayışına karışmamak, dünya işleriyle ilgilenmez olmak:" anlamında kullanılan deyimdir.

Elli iki yıllık Servet-i Fünun, sahibi ölür ölmez dünyadan elini eteğini çekti galiba. O Servet-i Fünun ki başlı başına yarım asırlık edebiyatımızın beşiği, mektebi, yurdu, yuvası, her şeyi idi. (E. Ö. R. s: 229).

Fakat ne yazık ki bu harika bizden elini eteğini çekmek son nefesini vermek demlerindedir. (G. S. S. s: 111).

Bahrimuhit ortasında dünyadan elini eteğini çekmiş mini mini bir ada. Yelpaze yapraklı iri ağaçların gölgeleri aksetmiş, sedef kumlu yemyeşil bir koy. Ruha derin bir gevşeme veren durgun bir kuşluk vakti. (T. Ş. s: 134).

Mübalağa etmiyorum, kibarlık da taslamıyorum, olduğumdan başka türlü görünmek âdetim değildir; dünyadan henüz elimi eteğimi çekmiş de sayılmam. (B. D. B. D. s: 172).

Akıl erdiremeyen ben, bilirisiniz ki eğlenceden kaçan, kaçmak tavsiyesinden bulunan dünyadan elini eteğini çekmiş başı bereli ve eli tesbihli bir adam yahut bir iki yüzlü değilim. (D. K. ss: 144-145)

Eliyle koymuş gibi:

"Aramadan, kolayca bulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Mehmet Pehlivan hapishanede:

- *Amma aksi zamanda kafese girdim ha! Elleriyle koymuş gibi* bulacaklar! (A. 1. s: 413).
- *Tamam Kantari Caddesi 88 numara!.. Bu cadde Sanat Mektebi civarındadır. Elimle koymuş gibi bulabilirim, diye söylendim, ümit belirdi, sevinç içindeydim.* (Y. A. D. V. s: 329).

Elmas gibi:

"Çok iyi, çok değerli." anlamında kullanılan deyimdir.

Devlet Reisi'nin hususi vagonunda, şatafata, gürültüye, kayıtsız, tek tesellisini sayıklıyor:

İrfan'a kavuşacağım! Yarın akşam İrfan'ın yanındayım. Elmas gibi bir çocuk… *Bu çocuk bir mücevher parçası*. (S. s: 187)

Ermeni gelini gibi kırıtmak:

"Ağır ve yavaş hareket etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Evet açıkça evlenme teklif etti"

"Ağzından bıçakla mı söz alacağım? İşi başından anlat. Durgunluk var sende. Sarılıp beni öpmen lazımdı. Ermeni gelini gibi kırıtıyorsun sade!" (K. D. A. s: 70).

Eski hamam eski tas/Eski tas eski hamam:

"Hiçbir şeyi değişmemiş, eski durumunda kalmış." anlamında kullanılan bir söz. anlamında kullanılan deyimdir.

Kalabalık caddelerdeki, eğlence yerlerindeki bahçeli kahve ve gazinoların müşterisi, süsü, kadını ve çoluk çocuğu memur ailesinden ibaret. Balıkesir'de de öyle. Edremit ve Ayvalık'ta onlar da yok. Eski hamam eski tas. (K. K. A. s: 63).

Yeni nizamname eğer müdüre otorite vermeyecekse ve sezon dahilinde filmciliği kati bir madde ile yasak edemiyorsa tamimler yine rafa konacaksa eski hamam eski tas! (G. S. S. s: 263).

Peki öbür mektepler, orta okullar ve liseler ne âlemde? Eski hamam, eski tas! (T. A. G. H. s: 165).

*On senedir aldığın derslerden h*âlâ *uslanmadınsa adam olacağın yoktur, yazık sana. Ne yeni fırkalara inan, ne tatlı ümitlere kapıl. Eski hamam eski tas.* (S. A. İ. K. s: 82).

Zafer kazanılmıştır; fakat yazık ki yurd yine eski aski tas eski hamamdır; içtimaî nizam, o askerlik ve kahramanlık harikasına rağmen, bıraktığımız yerde otlamaktadır. (A. E. B. S. s: 90).

Eşeğe gücü yetmeyip semerini dövmek:

"Güçlü birine kızıp da ondan alamadığı hıncını çevresindekilerden çıkarmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Marifet bize bolluk zamanında domatesi ihtikâra uğratmadan temindir. Bunu yapamayanların turfanda mücadelesi, semeri dövmekten başka nedir ki? (M. Z. S. G. s: 197).

Eşeğini dövemeyen semerini döver kabilinden işlerle güne karşı da mahcup oluyor şehrin hayatiyetini azaltıyor çehresini bozuyoruz. Elimizi neye sürersek berbat ediyoruz!. (A. 3. s: 107-108).

Eşeğini dövemeyen semerini döver derler. Hükümetin belediyemizi suçlu görüp Barlas ağzından azarlaması ve sorguya çekmesi o kabilden… Zavallı belediye. (A. 3. s: 158).

Eşek sudan gelinceye kadar dövmek:

"Adamakıllı dövmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Bana bak" dedi "Yatık Emine misin Yanık Emine mi her ne herze ise, bana onun lüzumu yok; burası Ankara değil, aklını başına al, uslu uslu otur, yoksa seni karakola çeker, eşek sudan gelinceye kadar döverim. (M. H. s: 10).

Bir mektep hocası varmış, lügat paralamadan konuşan talebesini falakaya yatırır, eşek sudan gelinceye kadar dövermiş; bu sebeple zavallı çocuklar terkipli "seci"li cümleler bulmak için lügat karıştırmadan, "müsvedde" yapmadan ağız açmağa yanaşamazlarmış. (A. 2. s: 335-336).

Bir defasında işi sezer gibi olan Atıf bangır bangır bağırmıştı. "O dümbeleği bir yakalarsam eşek sudan gelinceye kadar döver, pestilini çıkarırım. Bende bakkaldan kasaptan veresiye alışveriş eden cebi delik aileye kız verecek göz var mı? Puuşt!" (D. Y. Y. s: 61).

İnşallah genç adam hapishanedeki azılı arkadaşlarından ders görür, irade sahibi olur da çıktığı günü Adéle Hanım'ı ayağının altına alır, eşek sudan gelinceye kadar vurup haddini bildirir! (B. G. s: 163).

Eşref saati:

"Bir işin olumlu yola girmesi için en uygun zaman." anlamında kullanılan deyimdir.

İstanbul'da hangi han ve apartman gösterebilirsiniz ki, bir defineden çıkan sermaye ile kurulmuştur. Hâlbuki işi rast gitmek ve eşref saatine rastlama sayesinde yepyeni mahalleler vücude geldiğine hepimiz şahidiz. (İ. H. H. A. s: 93).

Etekleri tutuşmak:

"Çok teleşlanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hele dayı ile mülakattan sonra Sebati'nin ilk defa eve gelişini, besleme kız Aliye'nin kendisinden fazla etekleri tutuşarak telaştan çay tepsisini düşürdüğünü, İspermeçet Hanım'ın uyuşukluktan kurtulup canlı canlı konuşmasını şakalara boğarak öyle hoş tasvir etmişti ki… (D. Y. Y. s: 187).

Etekleri zil çalmak:

"Çok sevinmek; alınan sevinçli bir haber üzerine telaşa ve heyecana kapılmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu çorak, kurak, ırak ve ayrıca da kavruk memleketten bağlık, bahçelik, sulak ve şirin bir beldeye kavuşacağıma memnundum; Hastalığıma rağmen eteklerim zil çalıyordu. (D. s: 71).

Açılmayan sandık ve el atılmayan kese ve kemer kalmazdı. İmam efendi, etekleri sevincinden zil çalarak konakları bir dolaşıverdi mi? Sürre devesi gibi yüklü dönerdi. (T. A. G. H. s: 175).

Lakaydane cevap verdi

-Mersi, mersi!

Billahi etekleri sevincinden zil çalıyor, gözlerinin içi parlıyordu. (A. 1. s: 383).

*"Bir oyuna geldik ki…" diye Ali Kemal Bey dövünürken Sabri Efendi'nin dudakları titriyordu; <u>Hâlbuki</u> içeride Ferit Bey'in etekleri zil çalıyordu. (*M. İ. s: 236).

'Kim bilir iştirakçi şimdi ne memnundur, etekleri zil çalar!' dedim ve tanıdıklarımın arasında gayesine eren bu yegane bahtiyar adamın ta yüreğimin içinden, samimiyetle tebrik ve takdir ettim. (T. s: 58).

O kadar neşelenmiştir ki tramvay arabası yerine mahalle kahvesinde bulunsaydı bütün müşterilere bol keseden kahve ısmarlayabilirdi. Etekleri zil çalarak arabadan bir atlar evine doğru bir gider ki uzaktan gören tanıdıkları ecnebi dil imtihanında kazanıp baremde bir derece yükseldiğine hükmedebilirler… (İ. A. s: 128).

Bu beşaretli haberi aldığım dakikadaki sevincimi tarif etmek pek müşkül: Dünya benim olmuştu eteklerim zil çalarak Tünel meydanında koşuyordum. (M. İ. s: 353).

Gencin cevabı: "Hayır istemem, eve dönüp karım Adéle ile dayağını yitip yaşamaktansa, zindanda çürümeği tercih ederim" Ve bileklerini uzatıyor, kelepçeler takılınca memnuniyetten etekleri zil çalarak hapishaneyi gönül rahatile boyluyor. (B. G. s: 163).

Ankara o günlerde tam manasıyle mahaşarallah vaziyette idi; otel sünnet düğünü evine dönmüştü. Hanımların etekleri zil çalıyor, beylerin elleri tempo tutuyordu. (K. K. A. s: 217).

"Ne olacak" diye mırıldandı, "saray terbiyesi almış… Zengin bir fellaha varacak diye etekleri zil çalıyor aşüftenin!". (S. s: 90).

Padişahın ayakları altına avuç avuç altın döktüler. Başından saçılar serptiler. Koca despotlar sırmalı cüppelerini, etekleri zil çalarak ve birbirlerini itip kakarak Keykubad'ın ellerini öpmek için koşuşuyorlardı. (İ. Y. S. s: 301).

Etliye sütlüye karışmamak:

"Toplum içindeki çeşitli hareketlerden uzak durmak, hiçbir şeyle ilgilenmemek, tartışmalı konulardan kaçınmak." anlamında kullanılan deyimdir.

*Hatta anlaşılıyor ki ikinci bir izdivaç yaptığından, ak saçlı yeni karı kocanın birbirlerine abanarak kaskatlar kenarında döne dolaşa yaşlı ve rahat bir muhabbete daldıklarından habersizir. Masaldaki Hollanda peynirinin içine girip etliye sütlüye karışmayan mesut fare ta kendisidir. (*T. Ş. s: 72).

Körün bilmecesi gibi ağzı var dili yok, nefesi var canı yok, yaşlı etliye sütlüye karışmaz. (C. D. T. s: 184).

Fakat bir taraftan hem bizzat edebiyata mensubiyeti hem de İsmail Safa ile kardeşliği diğer taraftan etliye sütlüye karışmamış bir memur olması bana hürmet hissi veriyordu. (M. İ. s: 177).

Rıza Tevfik memleketi terk edeli beri aktif tek bir politika hareketine girişmemiş, Amman Çölü'nde etliye sütlüye karışmadan oturuyordu. İrticaya da şiddetle aleyhdardı. (M. İ. s: 45).

Tekerleklerin sökülerek yağlanmasını -etrafından bir sürü dalkavuk ve at uşağı- hayran hayran seyrederdi. Etliye sütlüye karışmazdı. (C. D. T. s: 192).

Zaten gençliğimde iple başım hoş değildi. Kendi halinde etliye sütlüye karışmamış adamlar için ip sadece ipti ama burnunu politika deresine sokup ihtiras çamurundan çimlenmek isteyenler için kılıçtan tehlikeli ve keskin bir alet-i katıadan başka ne idi? (İ. A. s: 61).

Kalabalık bir cemaat halindeyiz. İmam hoş sohbet bir zat. Köy iki partili olduğundan o bitaraf kalmış; etliye sütlüye karışmamış, gayet hesaplı konuşuyor. İki oğlu varmış. (K. K. A. s: 102).

İşte bu üç mühim zatın düşkün dostu livayı bir menfa telakki eder, ikamete memur imiş gibi ne etliye karışır ne sütlüye, vazifesini tahrirat müdürüne bırakmış, evinde nargile içip hatırat yazardı. (A. P. H. s: 126).

Cebrail çoktan kadro dışı edilmiş emekli bir melektir, etliye sütlüye karışmıyor. (T. Ş. s: 116).

Avrupa'ki muharebelerin Afrika ve Asya'ya Amerika'yı da harekete getirerek hakiki manasıyla bir cihan harbi şekline girdiği şu sırada 'kavaid' ve 'nahiv' bahsi dinleyemeyiz. Etliye sütlüye karışmamayı anlarız ama bu derecesini değil. (T. Ş. s: 162).

Evlerden/Düşmandan ırak:

"Ölüm veya kötü bir durumdan söz edilirken dinleyenlerin aynı durumla karşılaşmamalarını dilemek için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Yediği haltlara rağmen kocasını ayaklarına kapandıracak, af diletecek, dilendirecek, nihayet barışma lütfunda bulunacaktı. "Bu mu evlilik? Düşmanlardan ırak!" (D. Ö. s: 191).

Faka basmak:

"Aldatılmak, tuzağa düşmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kıyafetinden kanaatkârlığı belli idi ve bu ne kadar göze çarpıyorsa, ağır ağır, tarta tarta söz söylemesi; yavaş yavaş yordamlaya yordamlaya yürümesi, derin derin süze bakması, bütün hareketleri de ihtiyata delalet ediyor, insana ilk bakışta faka basmaz bir adam tesirini veriyordu. (M. İ. s: 88).

Falso (yapmak):

"Yanlış davranışta bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten ikisi de insanı değiştirir; olduğu gibi bırakmaz; Huyuna göre büsbütün deli eder, yahut daha aptal eder, saçma söyletir, falso yaptırır, çam devirtir. (A. P. H. s: 52).

"Hepimiz sarhoş haldeyiz beyefendi" dedi. "Sarhoşum ama falso yapmam diye bir şey söyledi. Burada da aynı hal. (Y. B. s: 103).

Oraya Sanskrit lisanından şiir konamaz; her gün meşhurlara küfür savrulamaz; sonra zamanın da nezaketi vardır; politikaya dair fikir yürütürken sağı solu kollamak, falsodan kaçınmak ve iş açmaktan çekinmek her şeyden evvel bir vicdan kaygusudur. (E. Ö. H. s: 58-59).

Ara kapısı iki taraftan açılan bölmelerde seyahat ediyoruz. Üzerimizde ne baskı var ne kontrol. Genciz birbirimizden hazzetmiş görünüyoruz. Hiç bir falso yapmadık. (İ. Y. S. s: 384).

Fare düşse başı yarılır:

"Bir yerin boş ve yoksulluk içinde bulunduğunu anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Sokakların kedilerden geçilmez bir hal alması da bundandır; kilerlerin fare düşse başı yarılacak kadar tam takır kalmasındandır. Kileri boş evde fare ne bulunsun? Faresiz evde kedi ne diye dursun? (A. 3. s: 361).

Bu 'kasalar bomboş, fare düşse başı yarılır, meteliğe kurşun atıyoruz' demenin kibarcası, memurcası idi. Eğer talih gene yüzünüze gülerse veya veznedar efendi ahbabınızsa size fısıldardı. (P. İ. H. s: 329).

Feleğin çemberinden geçmek:

"Hayatta acı tatlı günler görmüş geçirmiş olmak, olgunlaşmış, deneyim kazanmış olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yerine cesur, müteşebbis, tecrübeli birini göndermek iktiza ediyordu. Buldular. Dağ gibi iri bir mazul memur, belli ki feleğin çemberinden geçmiş, Hanya'yı Konya'yı tanıyor, hemen emirnamesini eline verdim, gönderdim. (M. İ. s: 289).

Feleğin sillesini yemek:

"Büyük bir yıkıma uğramak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bizim gibi feleğin sillesini yemişleri bahtın yüze gülüşündeki kıymeti, işleri hep tıkırında gitmiş olanlardan çok daha iyi anlarlar. (C. D. T. s: 436).

Felek, kimine kavun yedirir kimine kelek: □

*"*Bu dünyada kimi insanlar mutluluk içinde yaşarlar, kimileri de talihsizdirler□ anlamında kullanılan bir söz.*"* anlamında kullanılan deyimdir.

Altın ceplerden dökülüyor, gümüş caddeleri kaplıyordur. Hey gidi kahpe felek hey! Herkese yelek giydirdin, gömleğimi bile sırtımdan sıyırıp bana vahşi adalarda kelek yediriyorsun! (T. Ş. s: 137).

Felekten bir gün/gece çalmak:

"Güzel bir gün veya gece geçirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bereket kızların sırtlarındaki kürklerden ürkmüştür; yoksa müşterileri başları eşarplı ve düz mantolu olsalardı ümide düşmesi ihtimali vardı… Şöyle Boğaz'a doğru sürüp gitmek ve felekten bir gün çalmak ümidi. (D. Y. Y. s: 171).

Fertiği çekmek:

"Kaçmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Arzularını delişmenliğe vurup içinde saklamışsın. Şimdi gemi azıya aldılar, durdur bakalım bunları. Adamcağızı ürkütüp kaçıracaksın. 'Ben bu kudurgan kızla başa çıkamam' deyip fertiği çekecek. (D. Y. Y. s: 214).

Sen onun üstüne bir başka şey ört ki bunu alayım! Ev sahibi bittabi yaygarayı koparmış hırsız da fertiği çekmiş. Oradan ikinci bir eve girmiş. Mutfağı araştırırken bakmış. (A. 2. s: 318).

*Otel k*âtibinin masasına abandı:

"Karabet oğlum" dedi. "Böğrümdeki odada yine herif domuz gibi sabahacak horladı. Bunu otelden dah etmezsem ben pılımı pırtımı toplar fertiği çekerim!" (S. s: 129).

(…) fırın ekmek yeme(si)k lazım:

"Bir duruma erişmek için pek çok emek vermesi, çalışması gerekir□ anlamında kullanılan bir söz.*"* anlamında kullanılan deyimdir.

Gülsün'ün çatal tutuşu, tabağına yemek alışı, masada oturuşu öyle tabii şekilde kibar ki Erbil gittikçe küçülüyor: " Benim o hale gelebilmem için kırk fırın ekmek yemem lazım" diye içinden söyleniyor; tuhafı şu ki aşağılık duygusu derinleştikçe kibar kıza muhabbeti yükselmektedir. (Y. S. F. s: 127).

Siz dünyanın insanî hislere en hürmetkâr, en medenî idarecilerisiniz. Sizin kâbınıza yetişebilmeleri için nice milletlerin daha milyarlarca fırın ekmek yemeleri lazım. (A. 2. s: 110).

Fili yılana yutturmak:

"Olmayacak şekilde abartmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Çoğu defa bunları yapamadığı içindir ki seyahatinden mübalağacı hatta yalancı olarak döner. Bire bin katmak, habbeyi kubbe yapmak, fili yılana yutturmak. İşte yolculuğun eskiden resimli gazete ve sinema asrından evvelki maksadı bu idi. (G. H. s: 82).

Foyası meydana çıkmak:

"Bir olay dolayısıyla bir kimsenin kötü niteliği ortaya çıkmak." anlamında kullanlan bir sözdür.

Kendi hesabıma kaç müflis biliyorum ki, şimdi kanun ellerindeki otomobilleri alsa, derhal mahiyet ve marifetleri anlaşılır, foyaları meydana çıkar ve zararlarından cemiyet halas bulur… (B. A. S. s: 37).

Ziyafet sofraları sahnelerinde yutkunanların gürültüsü caz takımından zilli davulun şamatasını bastırır, 'yutkunluk, sesi midevî veya cinsi, bütün foyanızı pek çirkincesine meydana çıkarırdı!" (G. S. S. s: 299).

*"Meğerse ben de iğrenç bir adammışım, kendimi şimdi anladım, foyam meydana çıktı. Kâni kadar, belki daha sefil, daha pis, daha kokmuş ruhlu bir mahluk!" (*S. s: 174).

Bence bu hareket akim kalmış foya meydana çıkmıştı. Aradan çok geçmedi Sivas'tan Dahiliye Nazırı'na takım takım taarruz telgrafları yağdı. (M. İ. s: 293).

"Ağzınızla tutuldunuz kaptanım! Foyanız şimdi meydana çıktı; demek dün gece Florina'ya sorduğunuz kızıl saçlı çilli kadını yakından biliyorsunuz; elinizden kaçırdınız, aramaktasınız". (Y. A. D. V. s: 200).

Dul annelerin haylaz çocukları vardır; sandıkları kırarlar, paralar çalarlar, bohçaları aşırıp Yahudi'ye satarlar ve sonra korkup sokak sokak kaçarlar. Galiba foyanız meydana çıktı, yakanız ele geçecek, ziyankâr evlatlarsınız. (S. A. İ. K. s: 77).

Elinize bir tarih kitabı alınız, felaketli senelere kara, saadetlerine mavi kalemle birer işaret koyunuz ve yekûnlarını yapınız, dünyanın foyası meydana çıkar! (T. Ş. s: 158).

Ötekilerden alsam olabilir ki dakikasında birlik haysiyet divanı dostlar vesaire otomatik olarak harekete geçerler, foyamı derhal meydana çıkarırlar, bir skandala meydan veririm. (B. G. s: 43).

Gam yememek:

"Tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

İstiyordum ki ahalinin yollara dökülerek ve saf beste-i hürmet olarak coşkun ve muhhabetkâr beklediği otomobilde, birdenbire sizin o sevimli, şirin pembe beyaz çehrenizi görüvereyim ve o zaman - Vallahi gam yemezdim – sevincimden oraya düşüp ölüvereyim. (A. 1. s: 428).

Binaenaleyh şimdi son nakaratım bu. İnşaallah hayırlısıyla bir de can ve yürekten "Yaşasın müsalaha!" demeye muvaffak olurum, ondan sonra Ölsem de gam yemem! (A. P. H. s: 24).

Zira bu reism Fayiha Hanım'ın tam iltifatına mazhar olduğu ânı tesbit etmekteydi. O gün sarhoş gibi dolaşmış "Artık ölsem de gam yemem" diyecek bile olmuştu.. (D. Y. Y. s: 189).

Karşımdaki kıranta adam "Ziyanı yok paşam" dedi "sen gam yeme, bu gâvurların haklarından biz çabuk geliriz". (M. İ. s: 77).

(Bir şeyi) Gâvur etmek:

"Boşuna harcamak, yerinde harcamamış olmak, işe yaramaz duruma getirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hele şu çerkes tavuğunun tabakta duruşuna, şu biber dolmalarının kuruluşuna, şu domates pilakisinin serilişine, kokoreç sıyrığının ateşte cızır cızır

dönüşüne, ciğer tavasının hoplaya sıçraya kızarışına, lüfer ızgarasının misk gibi kokusuna bakınız. Ben bunları rakısız gâvur edemem. (M. K. s: 95).

Gayret babaya/dayıya düştü:

"İş, onu başarabilecek olana kaldı anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Muhalif parti veya partiler onun mevkiinde bulunsalar başka türlü mü yapacaklardı? En azı bunlar kadar 'gayret babaya düştü!' diyecekler, bin dereden su getireceklerdi. (A. 3. s: 340).

Gel keyfim gel!

"Büyük bir memnunluk ve alay anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Öyle mükemmel bir iş peşindeyim ki. Bir oldu mu artık gel keyfim gel. Şaka değil, hisseme tam on beş bin lira düşecek! (A. P. H. s: 115).

Denizdeki kadınlı erkekli bir gruba seslendi:

"Su nasıl? Sıcak mı?"

"Buz gibi"

"Daha iyi. Sıcak suyu sevmem. Gel keyfim gel". (D. Y. Y. s: 125).

Hele Fadime'nin kulaklarına çeyrek liralık altından birer küpe de taktı mı, gel keyfim gel! (T. A. G. H. s: 486).

Eski vurgunculuklardan artakalan para İstanbul'dan kolay kolay gelir, seni özleyenler, eş dost bile, gel keyfim gel! (A. E. B. S. s: 80).

Daha geçen sene dar redingotu sırtında uyuşukluk aleyhinde nutuklar veren Agâh Bey şimdi bu rayihalı havayı ciğerlerine kadar derin derin çektikten sonra yenleri sıvalı bol entarisi içinde rahat rahat geriniyor, yeni atılmış minderin üzerine yan gelip:

'gel keyfim gel' diye söyleniyordu. (M. H. s: 39).

Kadınları ve balıkları alâkalandıran bir haber: İskenderun'a gelen yeni ithal malları arasında 40 ton mantar varmış. Gel keyfim gel! Artık bu yaz mantar ökçeli

kadın iskarpinleri alıp yürüyecek ve her ökçe bir karış daha yükselecek demektir. (D. K. s: 310).

*Peki hayat pahalı, para düşük, halimiz berbat diye en çok haykıranlar kimler acaba? Onlar gececiler herhalde! Geceleri gel keyfim gel… Gündüzleri aç ağzını söyle kötüyü! (*A. 3. s: 139).

Mebusan kürsüsüne çıktı. İsviçre üzerine konferans verir gibi âbühavası böyle, ahalisi şöyle, Asayişi yerinde, oooohhh! Gel keyfim gel dedi, hepimize seyahat arzusu verdi. (K. D. s: 190).

-Be kardeş, verirsin ayda elli kağıt, girersin bir pansiyona, yatağını yaparlar, yemeğini pişirirler, suyunu getirirler, çamaşırını yıkarlar, gel keyfim gel… Otur pencerede, yak cigaranı, komşu kızlarını seyre bak! (A. 1. s: 233).

Boyuna: "Olur şey değil! Ne yaman adammış! Gel keyfim gel! Hay Allah müstehakını versin!" diyor, bazen de böyle rezaletleri ört bas edenlere atıp tutuyordu. (K. T. s: 286).

Gel zaman git zaman:

"Aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra" anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Çocukluğumda İstanbul'da yerleşmiş ecnebi ailelerle birlikte birkaç kere kır gezintileri, kotra dolaşmaları yapmıştık; ilk defa onlarda gördüm ve kaz ciğeri ezmesi ile yapılmış olanlarından pek hoşlandım. Gel zaman git zaman büyüdük, yetiştik garden partilere davet olunduk. (M. Z. S. G. s: 438).

Yine gel zaman git zaman yıllar geçmiş; paşa ölmüş, oğlu yetişmiş, yüksek bir makama erişmiş. (C. D. T. s: 145).

Gelip çatmak:

"Kaçınılmaz olmak, vakti gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kimine göre harp tehlikesi gelip çatmıştır kimine göre ise uzaklaşıp gitmiştir. Bazısına göre ise harp zaten mevcuttur, devam etmektedir; bazısına göre mevcuttu; şimdi nihayete ermiştir. (T. Ş. s: 183).

Gemi azıya almak:

"Söz dinlemez olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Arzularını delişmenliğe vurup içinde saklamışsın. Şimdi gemi azıya aldılar, durdur bakalım bunları. Adamcağızı ürkütüp kaçıracaksın. 'Ben bu kudurgan kızla başa çıkamam' deyip fertiği çekecek. (D. Y. Y. s: 214).

Böyleleri Amerika markalı zirzop ajans haberlerine 'nassı katığ' kıymeti vererek bedbinlik gemini azıya alırlar, pireyi deve yaparlar, şemsiyeyi paraşüt, uçurtmayı tayyare sanırlar. (İ. H. H. A. s: 38).

Esasta zaten sarhoş, dik kafalı, mütecaviz ve çoğu şirret olan bu adamlar kapitülasonlara güvenip büsbütün şımararak Osmanlı İmparatorluğu sularına girince gemi azıya alırlar, bilhassa Galata semtini küstahlıklariyle alt üst etmekten keyif duyarlardı. (T. A. G. H. s: 656).

Gemi azıya almış ve insanlıktan tamamıyla çıkmış olan korsanların o zamana kadar yapmadıkları denaet kalmamıştı. Hele esir ettikleri Romalılara karşı pek amansızcasına hareket ediyorlardı. (İ. Y. S. s: 202).

Daha acaibi hükümetten bin bir sual soranlar, muvafıklar, muhalifler ağızlarını açıp da "Pahalılık gemi azıya aldı? Önüne geçmek için ne gibi tedbirler düşünülüyor?" demeğe yanaşmadı. (A. 3. s: 156).

Çok söyledim, kaç kere yazdım, "Oğlum, birader, sana yazık olur, çekil şu mücadeleden, yaptığın yeter, gençliğine acı!" filan neler dedim, ne nasihatler verdim ama dinlemedi ki… Gemi azıya almıştı! (B. G. s: 114).

Gık dememek/Gıkı çıkmamak:

"Sesini çıkarmamak, karşı çıkmamak, yakınmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hiç gözü sulanmayan da Aslıhan'dır. Arkadaşları aralarında söyleşirler: "Tatar inadı var onda! Başını kessen gık demez" Edebiyata hele mistik şiirlere merakı olan Yonca başka fikirdedir. (D. Y. Y. s: 34).

Gırla gitmek:

"Uzun sürmek, sürüp gitmek; bol bol ortaya dökülüp harcanma." anlamında kullanılan deyimdir.

Amma Yüce Divan içtima halinde… Karşısına memur ve gayri memur bir sürü sanık dizili. Amma Amerika'dan dönen heyetler hakkında dedikodular gırla! (A. 2. s: 160)

İşte bayram arifesindeyiz. Acaba lüks ve israf masraflarımızdan hayır ve yardıma ne kadarını ayırdık? Süs, şatafat, gösteriş, avurt, züppelik gırla. Hayır ve hasenat tarafı nanay. (A. 2. s: 224).

Üçüncü tabının da tükendiğini haber aldığım bir kitabımdan şimdiye kadar çeşitli üç baskıda piyasaya kaç tane sürülmüştür. Haberim yoktu. Gırla gitti. Amma sayısını ancak Cenabıhak bilir. (E. Ö. R. s: 170).

Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm:

"Kişilerin değişmesiyle durumun değişmemesi anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Gürcü güzelinin hasretini sinema yıldızıyla dindirecek. Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm kabilinden! Görümce bunu bildiği için denizin dibini boyladı. Kıskançlıktan. (K. T. s: 353).

Başka bir kadını tekrar sevmeyecek ve içinden –kimseye itiraf etmemekle beraber- işlediği eski cinayetin lüzumsuzluğunu anlamayacak, " Keşke yakasını bırakıverseydim de elimi kana bulaştırmasaydım. İşte bak gitti Gülsüm geldi Gülsüm. Azrail ettiğini bulsun!" demeyecek mi? (D. K. s: 245).

Göğüs geçirmek:

"Üzülerek derinden soluk almak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şakir Efendi hâlâ Salvatora bakıyor, bir âşık gibi karşısında göğsünü geçiriyordu. Işıklar yanmıştı; çıktılar; paraları Osman Bey verdi. Sirkeci Caddesi çok kalabalıktı. (M. H. s: 97).

Gökte aradığını yerde bulmak:

"Çok güçlükle ele geçirebileceğini sandığı şeyi veya kimseyi birdenbire bulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

İstanbul'a hiç de uzağında olmayan bir iskân ve imar bölgesi daha kazandıracak hatta Sadabad' yeniden canlandıracak. Daha ne isteriz? Gökte aradığımızı yerde bulmuş olacağız. (H. İ. s: 498).

İçime doğmuş meğerse! İskenderun neresi? İsviçre veya İstanbul neresi? Aklıma gelir mi gökte aradığını yerde bulmak? (İ. Y. S. s: 377).

Hürmüz'ü kıskanan komşu kızları, hasetten kavrulduklarını belli etmemeye çalışarak suret-i haktan görünüp: "Ülenin" diye aralarında söyleniyorlardı. "Gökte aradığını yerde buldu. Tüy değil kuyruk. Bahtı açıkmış kızın!". (Y. S. F. s: 11).

Gölgede bırakmak:

"Ondan daha üstün bir düzeye yükselmek, ondan çok daha başarılı olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Diyelim ki matbuat âlemine benimkini gölgede bırakacak emsalsiz yazılar vererek dünyaya parmak ısırttınız. Bu şöhret kime mal edilir? Bana değil mi? (B. G. s: 46).

Nitekim bugün de sağlam kafalı gençler arasında –on kadar isim sayabilirim ama reklama ihtiyaçları yoktur- yavaş yava,ş uslu uslu, efendi efendi bu yolu tutmuş, hususi sütunlara namzetliğini koymuş gençler mevcuttur; çoğalacaktır; eskilerden bir kısmını gölgede bırakacaktır. (E. Ö. H. s: 60).

Gönül çekmek:

"Sevdalı olmak" anlamında kullanılan bir sözdür.

Sararıp solmak:

Sağlığı bozulmak / İğne ipliğe dönmek: Çok zayıflamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bunlar hakkında gönül çekme tabiri pek yerindedir; aşk, o devirde gizli ahlar, oflar, iç çekiş ve yürek üzüş ile hülasa edilebilir; sararıp solmak, eriyip iğne ipliğe dönmek… (Ü. N. Ü. H. s: 45).

Gönül kırmak:

"Birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

İçinizden 'çeviremezsin!' diyorsunuz. Gene ne olur ne olmaz, göndermeyiniz. Zira gramofonu sevmem ama gönül kırmayı hiç sevmem. (D. s: 112).

Gözden düşmek:

"Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Meftun meftun sırıtıp duruyorum; yüzümün aldığı aygın baygın manzarayı kendim bile aynaya bakarcasına görüyorum! Toparlanayım… Gözünden düşeceğim. (İ. Y. S. s: 81).

Şimdi bu şöhreti müsamaha, af, merhamet yolundan devam ettrimeye ve şiddet taraftarlarını halkın gözünden düşürmeye çalışıyordu. (C. D. T. s: 62).

Bunlar, davulun unutulmadığına, gözden düşmediğine, davuldan vazgeçmek istemediğimize, davulu candan özlediğimize, davulcunun yolunu beklediğimize birer işarettir. (G. S. S. 147).

Tirit denilen yemek de gözden düşmüş halde. Vaktiyle çok yerdik, otuz çeşidi yapılırdı, kıymalasından tut; meyvalısına, istakozlu ve karideslisine, bıldırcınlı ve midyelisine kadar. (M. Z. S. G. s: 75).

Harp kalkınca bir müddet sonra harbe dair eserlerin lüzumsuzca kafa yorucu ve dehşetle gülünç bir çağı canlandırdığı için ele alınması ayıp sayılacak derecede gözden düşmesi bir ihtimaldir. (E. Ö. R. s: 135).

Gözden geçirmek:

"Niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu iş deliye pösteki saydırmaktan farksız, beyefendi kardeşim…Bütün defterleri birer birer, sayfa sayfa gözden geçirmek, cetvelin her hanesini tetkik etmek lazım. (B. B. H. s: 78).

Göze batmak:

"Aşırı derecede görünür olmak; tedirgin etmek, uygunsuz veya yakışıksız görünmek; □ çekemezliğe yol açmak." anlamında kullanılan deyimdir.

O hayatı yaşadım hem de en sermayesiz, en bitkin, en perişan bir zamanımda! Fakat ne ziyanı var o gün anladım ki parasızken paralı zannolunmak herhalde yoksulluğu göze batmaktan bin kat hayırlıdır (B. A. S. s: 103).

Hem haraba İstanbul'un göze batan bir lekesi, imar rejiminin de şerefini kıran bir ihmal örneği idi. (C. D. T. s: 540).

O mutlu güne kavuşacak vatan, artık ileri dünya âlemi ile arasındakien göze batan farkı kaldırmış, bu âlemde atbaşı bir gidecek seviye çizgisini bulmuş olacaktır. (A. E. B. S. s: 124).

Ancak sezdiğime göre bizim bize benzememizin kusurlu tarafları mütemadiyen çoğalmakta, meziyetli kısımları düşündürecek derecede azalmaktadır. Hele tuhaflıkları göze batacak kadar artıyor. (A. 2. s: 36).

Nihayet zavallı paşa o kadar göze batan, göz değen kızıl otomobil içinde al kanlara bulandı. (C. D. T. s: 268).

Davut Ağa elinde çizmelerle döndü,; araştırmasının neticesinden memnun olmadığı kırçıl kirpikleriyle gene kırçıl posbıyıklarındaki ürkmüş kedi sırtı kadar belirgin kabarıklıkta okunuyor, kabartma resim olmuş, elle tutulacak gibi göze batıyor. (G. H. s: 105).

Talat Paşa'nın şehir içinde dolaşan otomobili artık pek göze batmıyordu; sonuna doğru heybetini de kaybetti. (C. D. T. s: 271).

Zaten doğrusunu isterseniz o yere başka türlüsü de yapılamazdı; üslupsuz apartmanlar arasında göze fazla batar, özenti dururdu. (G. S. S. 122).

Göze çarpmak:

"Dikkati üzerine çekmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Aman" derler, "dokunaklı uzun iyi yaz"

Ve ayrıca tembih ederler: 'Göze çarpan bir yere koy!' (G. S. s: 143).

Şimdilik mezuniyetinizi temdit edeceğim, meydanlarda pek gezmeyiniz. Yani göze çarpmamaya, batmamaya çalışınız! (M. İ. s: 75).

Peki vaktiyle İstanbul içinde düzinelerce köylü müstahdem kullanılan büyük konaklara, yalılara, köşklere sahipti. Neden böyle kalabalık göze çarpmazdı?. (T. A. G. H. s: 144).

Bazı resimlerde göze çarpan renk bolluğu ve desen karışıklığı içindeki acayip güzellik Anadolu ve halı ve kilimlerini pek andırıyor. (G. S. S. s: 87).

Sebebini anlamamakla beraber bu göze çarpıcı çekicilik, med ve cezirleriyle, bir çirkine yaklaşıp bir güzelin de üstüne çıkmalarla erkeklerin alakalarını topladığına emindir. (İ. Y. S. s: 15).

Kısacası sanat bahsinde bir kararsızlık hüküm sürmektedir ve bu kararsızlık Güzel Sanatlar Akademisi'nde büsbütün göze çarpmaktadır. (G. S. S. 53).

Göze gelmek:

"Birisine nazar değmiş olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Fena şeyler yormayınız. Aslan gibi delikanlı. Silkip atar, hiç görmemişe döner tez günde. Siz göze geldiniz. Gözleri kör olsun, çekemediler gül gibi yaşayıp geçinmenizi" (A. s: 205).

Gözleri faltaşı gibi açılmak:

"Şaşkınlıkla hayretle bakmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ya avucuna senin bildiğin çil çil altınlar yerine bir deste kağıt sıkıştırsaydım. Gözlerin faltaşı gibi açılırdı. "Bravo" derdin. (T. Ş. s: 26).

Kırlangıçlar gelip yuva yapmaya koyuldu, papatyalar gözlerini fal taşı gibi açtı, dallarda tomurcuklar kubbeleşti mi insanın içinde de çarpıntılı bir kanat hareketi, bir açılış bir tomurcuklanma başlar. (D. K. s: 242).

Gözleri kararmak:

"Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek; umutsuzluğun veya aşırı bir isteğin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Döveceğim, ayağımın altına alacağım, kıracağım kemiklerini… Öyle bir buhran içindeyim ki işi cinayete kadar götürebilirim. Gözlerim kararmış… Karanlık da cinayeti kışkırtıyor. (Y. A. D. V. s: 136).

Gözleri velfecri okumak*:*

"Kurnazlığı gözlerinden belli olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kız anası: (Yine usulcacık bir kadına) Aman yavruma yazık oldu. Damat pek çapkın, gözleri velfecri okuyordu. Elalemin kızına kısrağına dikilmişti!" (Ü. N. Ü. H. s: 56).

Gözü açık gitmek:

"Gerçekleşmesini çok istediği bir dileğine erişmeden ölmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ana: "Zaten bizimkini mektebe göndermeyeceğiz ki… Babası zengin okuyup da ne yapacak? Büyük ninesi 'ölmeden önce başladığını görmezsem gözüm açık gider' dedi de hatırını hoş etmek için yapıyoruz. (Ü. N. Ü. H. s: 26).

İntikam alındığı takdirde yüreği serinleyecektir, gözü açık gitmez. (S. C. H. M. s: 275).

Gözü arkada kalmak:

"Bırakılan bir şey veya kimse ile ilgili tedirginliği sürmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Aralarından sıyrılıp kurtulmanız iyi olacak. İşimi muvaffakıyetle bitirebilirsem çiftliğe yerleşirsiniz, bana vekâlet edersiniz, gözüm de arkada kalmamış olur. (S. s: 126).

Gözü ısırmak:

"Bir kimseyi tanıyacak gibi olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zihnim Falih Rıfkı'nın acayip selamı, hınçlı bakışıyla meşgulken dışarıda sesler oldu ve kapı açıldı; İçeriye lacivert elbiseli, sakallı fesli, tıknaz bir zat girdi; gözümün pek ısırdığı bu misafir gülerek bana doğru yürüyor ve elini uzatıyordu. (M. İ. s: 79).

Gözü/ne ilişmek:

"Birdenbire veya istemeden görmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Gözüm iliştikçe içime hüzün çöküyor. (G. S. S. 59).

Gene aynı sütunda gözüme ilişti; canlısını üstüme saldıranını görmüşçesine irkildim. (T. A. G. H. s: 297).

Gözü yolda kalmak:

"Birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Artık dönünüz; gözümüz yollarda kaldı. Yerlisi yabancısı kadını erkeği, çoluğu çocuğu, sakatı sağlamı, hacısı, hocası, ittihadçısı, itilafçısı, hepsi hepimiz sizi bekliyoruz. (S. A. İ. K. s: 102).

Emin olunuz ki memleketimizde de kıymetinizi anlayacak, alkıştan avuçlarını patlatacak ve icabında yad illerde olduğu gibi sizi çek yağmuruna tutacak bir topluluk teşrifinize dört gözle intizar etmektedir. Gözümüz yolda aklımız sizde kaldı. (G. S. S. s: 201).

Göz (ünü) çıkar (t)mak:

"Beceriksizce davranmak, zarara uğratmak; iyisi dururken en kötüsünü seçmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Herkes derece derece bana çatmakta birlik gösteriyor ama bu müdahale hususunda fikir ayrılığı göz çıkartıyor. (M. İ. s: 19).

Polisler ardında Yeni Gün sahibinin filozofun koluna sokularak Beyoğlu'nda dolaşışı gördüğüm ve işittiğim hükümet garabetlerinin en akıl almaz, aciz idarenin en göz çıkaran bir, misalidir. (M. İ. s: 190).

Gözünde tütmek:

"Çok özlemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Gönlüm öyle şeyler istemiyor. Nihan gözümde tütüyor. Hâlbuki deniz kenarı, Akdeniz'in geri kalmış daha tabii güzellikte ikinci bir Rivera'sı üzerinde ne sevimli şirin bir yoldu bu! (Y. A. D. V. s: 198).

Öyle düşünürken on saatlik hasretin acısı içindeydi. Bir hale geldik ki yolundan dönüp Beyazıt tarafına çevrilmek arzusuna kapıldı. "Gözlerimde tütüyor, içim yanıyor" diye söylendi. (Y. S. F. s: 83).

Gözünü budaktan sakınmamak:

"Tehlikeli işlere atılmaktan çekinmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

İster âteşin diyelim ister taşkın veya sinirli muhakkak ki samamî idi. Tuttuğu işe candan sarılıyordu; pervasız, sözü özüne uygun, gözünü budaktan esirgemez, yılmaz ve yolundan şaşmaz bir şahsiyetti. (A. 3. s: 129)..

Sonradan valilik ve hatta Kapudan-ı Derya'lık mevkiine erişen bir Ahmed Paşa varmış, gözünü budaktan sakınmaz, cesaretli, kararlarında keskin, yaman bir adammış. (C. D. T. s: 142).

Gözünü dört açmak:

"Aldanmamak için çok uyanık bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir diplomat şöyle azıcık bir kımıldansa kıpırdansa hemen devletler gözlerini dört açarlar, yüzlerini buruştururlar, bundan bir şey sezerler, şüpheye düşerler, mırın kırın ederlerdi. (B. A. S. s: 165).

Tartı ve terazi işi de sizin bizzat gözünüzü dört açarak kontrol edeceğiniz, üzüntüsünü çekeceğiniz meselelerden değildir. (T. A. G. H. s: 351).

Alışverişi mütekabilen cebelleşme hâline sokmuşuz. Satıcı da alıcı da gözünü dört açar. (T. A. G. H. s: 354).

Vay! İş, kanlı bir isyan ve ihtilale doğru çala kamçı gidiyordu. Sade reis Nuri Paşa'yı değil, hepimizi bir heyecan kapladı fakat gözümüz de dört açıldı, vaziyeti anladık. (M. İ. s: 121-122).

"Mesela Azmi ve Bedri beylerin…" Muhatabım gözlerini dört açmış, merakla dinliyordu. (M. İ. s: 80).

Garp dünyası gözlerimizi dört açtığımız bir sırada Şark ãlemine büsbütün yüz çevirmiş bir vaziyette kalmamız lãzım gelmez. (C. D. T. s: 49).

Taksim Meydanı'nda karşıdan karşıya geçmek hususunda bir piyadenin ne derece gayret hünerbazlık göstermesi, gözlerini dört açması, adımlarını ölçülü atması lazım geldiğini ve ne tehlikeler atlattığını düşününüz. (T. A. G. H. s: 369).

"Çare vardır" dedi. "Anadolu'ya çekilip mukavemet etmek!" Gözlerim dört açıldı, ah bu İttihatçılar… (M. İ. s: 59).

Lakin birden şaştı. Gözleri dört açıldı. Koca öküz başını çevirdi; kasabın kirli elbiselerini derin derin, gürültülü bir nefesle, kokladı kokladı, sonra kımıldandı, toplandı, yavaş yavaş kalktı. (M. H. s: 46).

Fakat Ruşen'ciğim, göstereceğin fatanet ve dirayetle bu gibi avam-firibane itikatların bîmana olduğunu Buhara muhitinde kabul ettirmeğe muvaffak olabilir ve zekana halkı hayran bırakabilirsin. Gözlerini dört aç! Saçma söyleme! (A. 1. s: 84).

Gözünü dört aç: Keçe ile peçe kusur örter! (B. A. S. s: 73).

Gözünü sevdiğim:

"Okşamalık olarak kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Gözünü sevdiğim demokrasi! Henüz temelleşmemiş hâli bile hoş! Ya sapasağlam bir temele oturur, kurulur, kontlaşırsan sen ne haşmetli ve ne zevkli olacaksın! (A. 2. s: 96).

Göz boyamak:

"İyi olmayan bir şeyi iyi gibi göstererek aldatmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Saksıyı cumbaya koymaya, dükkân levhasını sokağa uzatma. Yedikule'ye yedi kuruştan fazla alma. İşiniz gücünüz oyun, göz boyama. (K. D. s: 12).

Göz dikmek:

"Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Biri hukuktan çıkar hariciye memurluğuna göz diker, diğeri hukuku bitirir aktörlüğe özenir. Hülasa insanlar daima olduklarından şikayetçi, olamayacaklarına hırslı bir eza bir üzüntü ile ömür sürerler. (A. P. H. s: 106).

İhtiaal açlıktan değil, okudukları eserleri iyice hazmedemeyen, göz diktikleri yüksek mevkilere geçemeyen ve para içinde yüzmek isteyen harislerin bedbinlik propagandasından patlak vermiştir. (C. D. T. s: 83).

Göz göze gelmek:

"Her iki tarafın bakışları karşılaşmak."anlamında kullanılan deyimdir.

Vapurda sağ tarafıma döner dönmez göz göze geldik:

*-O dedim safa geldiniz. (*A. 1. s: 135)

Göz kulak olmak:

"Gözetmek, korumak, bakmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Haydar Bey dedi ki:

Ben eşyanıza göz kulak olurum küçük hanım! Fakat istasyondan uzağa gitmeyiniz; rötarımız var, ancak bir çeyrek duracağız. (İ. Y. S. s: 46).

Gözü gönlü açılmak:

"Neşelenmek ferahlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bereket önümüz kış. Gözlükten ziyade göz göreceğiz; soğuk ve loş mevsime rağmen gözümüz gönlümüz açılacak. (T. A. G. H. s: 277).

Güme gitmek:

"Anlaşılmamak; boşu boşuna ölmek, hiç uğruna ölmek; değeri anlaşılmadan yitip gitmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Zira radyoda musikiye ayrılan yarım saatin yarısından fazlası peşreve harcanıyor, arada şarkılar güme gidiyor. (G. S. S. 185).

Bazı devletlere yapılan ikazlar, nasihatler gibi benim sözlerim de güme gitti. (T. A. G. H. s: 120).

Gün doğmak:

"İsteklerini gerçekleştirmek için iyi bir duruma erişmek veya eline olağanüstü bir fırsat geçmek." anlamında kullanılan deyimdir.

İstanbul'da alnıma gün doğdu, yoksa başı taşa, taşı başa vuracaktım; halim haraptı, şimdi bir peri kızı sihirli değneğini omzuma dokundurdu. Yarın öbür gün elim ekmek tutacak. (Y. S. F. s: 84).

Bosna ve Hersek, üstelik cânım Selânik yine elden gitmişti. Mamafih kimseye akıl hocalığı edeceklerden değilim. Yazdığım şudur ki kaç münhal mebusluk varsa o kadar CHP'li namzede gün doğdu; hepsinin cebine de rahatçacık ayda bin şu kadar lira girdi. (A. 2. s: 81).

Güvendiği dağlara kar yağmak:

"Yardım ve yarar beklediği kimse, yer veya şeyden iyilik gelmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bize 'övün!' dediler. Amma durmamacasına kabarmağı kimse tavsiye etmedi. Demokrasi köklenip de güvendiğimiz dağlara kar yağınca şişmekten vazgeçeriz elbette. (K. K. A. s: 65).

"Orası öyle… Zaten ümit bu noktada! Talip Bey de bana güvenmiştir. Herhalde… Ama bazen güvendiğin dağlara kar yağar"

"Kar sedefincilerin dağına da yağabilir". (B. S. s: 154).

Kendi muharrirlerimize o gibi tenkitlerin vatan selametine indirilen birer darbe olduğunu yazdırtırız. Hulasa kimseye çıt bile ettirmeyiz. Artık bu tedbirlere başvurulamaz. Güvenilen dağlara kar yağmıştır ve düdüğünü öttürmek adamakllı güçleşmiştir.. (A. 2. s: 264).

Habbeyi kubbe yapmak:

"Önemsiz bir şeyi abartmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ata kız eve geleli vehham, müsevvis bir adam olup habbeyi kubbe, pireyi deve yapıyor. Rüştü'yü sandığı gibi bulmuyor; epeyce bön iyi yürekli bir şımarık. Aile düşkünlüğü de yalancıktan değil. (B. S. s: 75-76)

Osmanlıca öyle bir lisandır ki yoktan var ettiği tumtraklı terkiplerle ayıp örtmeğe, kötüyü iyi göstermeye, habbeyi kubbe yapmaya pek elverişli gelir. (C. D. T. s: 154).

Habbeyi kubbe yaparak homurdanan adamın -şayet hasta değilse- gizli ve kötü niyetinden şüphelenmekte hakkımız vardır. (T. A. G. H. s: 88).

"Habbeyi kubbe yapmak" sözü bildiğiniz gibi mübalağacılığı anlatmaya yarar; hoş bir buluştur. Bunun çevrilmiş şekli olan 'kubbeyi habbe yapmak' tâbiri ise lisanda yer almamıştır; onu fiiliyatta yaparız. Hele 'porsiyon'larda! (M. Z. S. G. s: 320).

Çoğu defa bunları yapamadığı içindir ki seyahatinden mübalağacı hatta yalancı olarak döner. Bire bin katmak, habbeyi kubbe yapmak, fili yılana yutturmak. İşte yolculuğun eskiden resimli gazete ve sinema asrından evvelki maksadı bu idi. (G. H. s: 82).

Barakalarla dolu bir şehirde yarı sönük bir kandilin birkaç kilometre murabbaı genişlikte bir alev şeklini alıvermesi, habbenin kubbe kıvılcımın yanardağ olması ihtimal dahilindedir. (T. A. G. H. s: 113).

Haydi canım sen de, sen habbeyi kubbe görüyorsun… Nerede ise Harb-i Umumiye'de bizi sokan budur diyeceksin. (A. 1. s: 396).

"Aydede muharriri Yedikule'de, İbrahim Paşa'da Maltepe'de, Kartal'da nerede bostan varsa hepsini toptan satın almış!" diyecekler, habbeyi kubbe edecekler ve yediğim marulu burnumdan getirecekler. (A. 1. s: 165).

Pilav porsiyonları da her sınıf lokantada -pirinç tane ile satılan ve yalnız Çin'den kaçak gelen bir gıda imişçesine- gittikçe küçülüyor; kubbe iken habbe oluyor. (A. 3. s: 219-220).

Çat olsa kıyametler koparılıyor, yan bakılsa yaygaralar basılıyor, habbe kubbe oluyor, karınca deve… (S. A. İ. K. s: 91).

Sanmam. Sanatkâr sadece her sinirli gibi çok defa kendi kusurlarını görmez; başkalarının ise habbe olsa kubbe yapar. Deha cinnetse alelâde sanat da sinirliliktir. (İ. H. H. A. s: 353).

Hallaç pamuğu gibi atmak:

"Toplu durumda bulunan kişi veya nesneleri darmadağın etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hükümetin altından girip üstünden çıkamamak, milletleri hallaç pamuğu gibi atamamak canlarını mı sıktı? Şüphe mi var? (S. A. İ. K. s: 90).

Halt yemek:

"Uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak, uygunsuz bir iş yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Sana da Mısır'da bir fellah bulurlar, evlendirirler; seni de satarlar. O Müveddet melunu yok mu, her haltı yer. (S. s: 89).

Yani Cemiyet'in Harbı Umumî'de diğer azası kadar faal rol oynamayan bu zümresi arkadaşlarına "Siz muharebeyi yaptınız, bizim de musalahayı yapmak hakkımızdır. Belki yediğiniz haltları bir derece temizlemeye muvaffak oluruz" demişlerdi. (M. İ. s: 66).

"Ne halt ederlerse etsinler!" gibi bir şey. İnsan haklarının koruyucusu olduğu söylenen hürriyet mabedinde bu ne biçim bir âyin ve ibâdet! (S. C. H. M. s: 278).

*Görüştüğümüz esnada işi açtım, tedbirli davranmak l*âzım geldiğini söyledim. *"Öyle şey olamaz" dedi, "Aç tavuk kendini arpa anbarında sanır. Bir halt edemezler'. İşte etmişlerdi.* (P. İ. H. s: 519) (A. 3. s: 462).

Yalnız ahlaka değil, bilgi mantık ve tabiat kanunlarına da uymaz. Saz elbette eğilir; o doğuştan eğilmeye mahkûmdur; eğilmesin de ne halt etsin? Meşe ise, cinsi icabı nasıl eğilebilir? Eğilseydi meşe olabilir miydi? (M. K. s: 72).

Özdemir: Sabah çıkmıyor; sahibi Avrupa'ya kaçtı.

Maruf Bey: Bak şu sersem Mihran'ın da yediği halta! Demek Con Türk oldu! (D. s: 19).

Yediği haltlara rağmen kocasını ayaklarına kapandıracak, af diletecek, dilendirecek, nihayet barışma lütfunda bulunacaktı. "Bu mu evlilik? Düşmanlardan ırak!" (D. Ö. s: 191).

Hanya'yı Konya'yı anlamak (bilmek, görmek):

"Bir işin gerçek yönünü anlayarak aklı başına gelmek, akıllanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Keskinliği zahiri bir yumuşaklık ve dalgınlık kılıfına, kınına sokulmuş, parlamak için zamanını bekler. Adeta, sanatı icabı az çok bön, Hanya'yı Konya'yı pek bilmez, kandırılmaya elverişli karakterde bir rol almış, aslında cin gibi zeki bir aktördür, sanki… (B. B. H. ss: 28-29).

İlk şampanyayı hangi yaşımda ve nerede içtiğim pek aklımda kalmamış. Fakat gençliğimin Hanya'yı Konya'yı henüz öğrenmeden önceki kısacık faslında Beyoğlu kafeşantanlarını gözümün önüne getirince kendimi Avrupa artığı bir artist ile şampanya kabı başında mondenlik özentisi rolünü oynarken görmekteyim. (M. Z. S. G. s: 408).

Hem kendilerine hem başkalarına ayrı üzüntü yolları gösteriyorlar. "Ah" diyorlar "Bunlar bir şey mi? Hanya'yı Konya'yı asıl sulh olunca anlayacağuz!" (S. C. H. M. s: 67).

"Binsinler bakalım şimdi otomobile! Kira arabası nelerine yetişmezdi, zıpçıktıların? Anlasınlar Hanya'yı Konya'yı!". (C. D. T. s: 268).

Biz ise daha henüz Hanya'yı Konya'yı anlamamış görgüsüz istibdat gençleri olduğumuz için bu mütemadi şikâyet ve nefretlere icap eden vukuflu ve hararetli mukabeleyi yapamaz, hayalimizde biz de Frenk illerini yüz defa büyültüp aynı iştiyak ve aynı kuvvetle olmasa da biz de bir Avrupa seyahatine can atardık. (T. s: 64).

İki gün sonra Juju'yu gördüm. Demek ki dönmüş veya bulunmuştu ve muhakkak ki daha azılı yerli köpeklere rast gelmiş, el sillesini tatmış, yersiz yurtsuz kalmış Hanya'yı Konya'yı öğrenmiş, açlığı denemiş Senegalli bekçisini penyuvarlı gözcüsünü arkasında bulamayınca bütün azgınlığını kaba sığmayan öfkesini bırakmış sünepeleşmişti. (G. H. s: 40-41).

Abduş'un kolunu bükerek bıçağını nasıl elinden düşürdüğünü, sonra herifi ayağının altına alıp nasıl pataklayıp pestilini çıkardığını işitmelisin ki mahiyeti hakkında bir fikir edinebilesin. En doğru haberi Ebu Ali'den alırsın. Vallahi sana Hanya'yı Konya'yı öğretir; ayağına pabuçlarını ters giydirir. (D. Ö. s: 143).

O zamanlar pek genç, daha sinirli, daha kavgacı olduğumdan ağzımdan aksi bir cevap fırlama üzereydi Posta müfettişine Hanya'yı Konya'yı öğretecek, suratına damgamı basacak, ücreti kabul edilmemiş bir zarf gibi kendisini geldiği yere gönderecektim. (B. A. S. s: 113).

İstiyorum ki aşk beni öyle meşgul etsin, aklımı öyle alsın ve beni öyle bir serseme çevirsin, kayıtsız edip bıraksın ki artık gözüm ne Hanya'yı ne Konya'yı ne Ankara'yı ne İzmir'i görsün… (T. s: 86).

"Talha'nın köşkünü biliyorsun ya" dedi "oraya çek!". Kendi kendine de şöyle söyleniyordu: "Ben gösteririm o fellaha, Bir Türk yumruğu yesin de kafasına, anlasın Hanya'yı Konya'yı! (S. s: 179).

İnsan ne kadar tecrübe görse, olgunlaşsa, Hanya'yı Konya'yı anlasa kendisini bir daha çürük tahtaya basmayacak sansa da gün geliyor, basireti bağlanıp aldanmaktan kurtulamıyor. (P. İ. H. s: 302).

İmkân olsa da bana "Hangi yaşa dönmek ve hangisinde mıhlanıp kalmak istersin?" deseler şüphesiz ki kırk beşi tercih ederim. Ne sebeple tercih ederim? Hanya'yı Konya'yı anlamış olduğumdan ve yanımdakilere de anlatacağımdan en az hataya düşüp en az zararla iş göreceğimden, kadir ve kıymet bileceğimden tecrübeli bir şef, ihtiyatlı bir iş ve hayat adamı olacağımdan dolayı! (İ. H. H. A. s: 383).

Yerine cesur, müteşebbis, tecrübeli birini göndermek iktiza ediyordu. Buldular. Dağ gibi iri bir mazul memur, belli ki feleğin çemberinden geçmiş, Hanya'yı Konya'yı tanıyor, hemen emirnamesini eline verdim, gönderdim. (M. İ. s: 289).

Hapı yutmak:

"Kötü bir duruma düşmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Baktım ki herif çalının arasından vinçesteri alnıma nişanlamış" diye anlatıyordu, "Bir saniye aynı vaziyette kalsam hapı yutacağım, hemen sıçradım, attan indim, işte bu hareket beni kurtardı. (A. P. H. s: 128).

Şu ilânı okuduğu meşhur ve latif lavantadan tedarik imkânını bulacak. Yarın gelecek öte beriden de! Üç buçuk milyon dolarlık döviz hapı yuttu demektir. (A. 3. s: 285).

Eğer fazla kızdı, uykusuz geçen bir gecenin sabahına rastladı, cinleri başına üşüştü ise telefonu açardı. Başbakana bir şeyler söyler ve hemen karar çıkardı. Gazete hapı yutardı. (A. 2. s: 66).

Bunu hiç aklından geçirme; senin hayatta esas vazifen vücudunu korumak, endamını billur kadeh gibi düzgün ve kusursuz tutmaktır. Üst tarafına aldırma ve sakın ana olmaya yanaşma; hapı yuttuğun gündür! (M. K. s: 23).

Sıhhatim de evdeki hastalarımdan dolayı yarı muhteldi; gündüzleri resmî geceleri tıbbî didişmeden Harb-ı Umumî açlarına ve hastane kaçaklarına veyahut da morfin müptelalarına dönmüştüm yani hapı yutmak üzere idim. (M. İ. s: 295).

Gazeteler gün geçmiyordu ki öyle bir mukaddime altında bu vahşiye dair müheyyiç bir haber vermesin. Öyle günler oldu ki "Herif kurtuldu" dedik. Sonra öyle günler geldi ki 'hapı yuttu' kararını verdik! (A. 1. s: 278).

Har vurup harman savurmak:

"Düşüncesizce ve hesapsızca harcamak, bol bol harcayıp tüketmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kendisi İstanbul'da har vurup harman savururken yarı aç yarı tok Fakülteye devam ederek yakında doktor çıkacak olan komşusu polis kızı Hanife'ye rastlamaktan korkuyordu. (M. H. s: 152).

Hasıraltı etmek:

"Bir işi isteyerek, bilerek ve haksız olarak yürütmemek, örtbas etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Lisanımızda haksızlığa uğratılarak yürütülmeyen resmî muameleleri anlatmak için kullanılan 'hasıraltı etmek' tâbiri memurların hasırlar üzerinde bağdaş kurup oturdukları devirden kalmış olsa gerek. Sonraları minderli sandalyeler modası başlayınca bu tâbir bazen 'minderaltı etmek' şekline girmiştir. (P. İ. H. s: 471).

Çok defa yalnız kötü noktaları belirtmek, hoşçalarını hasır altı etmek usulüne başvuruldu. (C. D. T. ss: 163-164).

Haşır neşir olmak:

"Kaynaşmak, bir arada bulunup uğraşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Seylan Adası'ndaki yerli bir falcı kadın bana kırk yaşıma basınca büyük bir aşka tutulacağımı, üç sene yanıp tutuşacağımı, fena ruhlar yüzünden saadete eremeyeceğimi söylemişti. Fal? Bu belki yüzüncüsüydü, yüzlercesi daha vardı. Haşır neşir olduğum diyarlarda faldan bol ne var? (N. s: 121).

Hava hoş:

"Bir şeyin olmasıyla olmaması arasında fark yok." anlamında kullanılan deyimdir.

Olabilir ki ana planda banliyö hattı lüzumsuz görülmüş, kaldırılmıştır. Hoş yerin dibine sokulacak olduktan sonra ha kalmış ha kalmamış… Bize göre hava hoştur. (H. İ. ss: 101-102).

Havadan nem kapmak:

"En küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Mesela öfke gibi… İkide bir hiddete kapılanlar, havadan nem kapanlar, hiçten yere küplere binenler veya babası tutanlar hastadırlar; şimdiki meşhur ismiyle 'tansiyon'larını muhakkak surette ölçtürmelidirler. (İ. H. H. A. s: 100).

Hem kel hem fodul:

"Yetenekli olmadığı hâlde üstünlük taslayanlar için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Malum ya" dedi, "iki çıplak bir hamamda yakışır, ayrıca öyle okumuş bir kızla senlik benlik davasından başını alamazsın. Hem kel hem fodul olurlar, çoğul hayata yüklü girme evladım". (Y. S. F. s: 19).

İstanbul'un israfatı büsbütün başka çeşittir; binaenaleyh bu kanuna İstanbul'a mahsus uzun bir zeyl ilavesi lazım gelir. İstanbul hem kel hem foduldur. Yani ayağına giyecek bir şeyi yoktur, başına fesleğen takar. (A. 1. s: 123).

Çok defa içeride efendiden zannettiğim dışarıda hamal çıktı, bey farz ettiğim seyis… Politikada da böyle olurdu, ya açıkça adam zannetiklerim hükümette hem kel hem fodul çıktı… İnsan hamamda elbisesizliğe aldanıyor, dışarıda da elbiseye. (A. P. H. s: 66).

Ey ahali! Ey Muhammed, İsa, Musa ümmeti! Ey beceriksizler ve ayrıca hem kel hem fodul olanlar! (T. A. G. H. s: 473).

Her şey bitti leğen örtüsü kaldı:

"Bütün işler olumlu sonuçlanmış iş en ince ayrıntıya kalmış gibi davranmak anlamında bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Hoş onlar da şimdi yapma çam kullanıyorlar. Garplılaşmanın hepsi bitti, sıra leğen örtüsüne geldi, çamlı Noel'e! (T. A. G. H. s: 626).

Et Ofisi'ne kalem-i mahsus müdürü? Her şey bitti iş leğen örtüsüne kaldı. Bari kırmızı lamba teşkilatı da unutulmasa. Leğeni olmayan leğen örtüsünün sırma saçakları da bunlardır. (A. 2. s: 65).

Dünyanın kaç şehrinde tiyatro müzesi varmış ki biz de buna hevesleniyoruz. Her şey bitti leğen örtüsü kaldı. (G. S. S. s: 252).

Taksi ve dolmuş şoförlerine eşit elbise hiç değilse eşit bir ceket ve bir kasket giydirmek. "Her şey bitti leğen örtüsü kaldı" sözünü düşündüren bir bu teklif veya proje ilk bakışta sanıldığı kadar ehemmiyetsiz değildir. (T. A. G. H. s: 398).

Her telden çalmak:

"Her çeşit işi yapabilir durumda olmak; birçok konuda bilgisi olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Son yıllarda bir Edebiyat-ı Cedide musikisi, yani her telden çalan rokoko bir musiki de görülmedi denemez. (G. S. S. s: 180).

Herze yemek:

"Yersiz söz söylemek; gereksiz davranışta bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Nasıl oluyor da elan kadınlar hem-sohbet ve hem-meclissin? Orada, akıl, hikmet ve mantık hükümran değil mi? Düşün o senin yediğin herze ne idi? (A. 1. s: 108).

Kimsenin ne sebep ve bahane ile olursa olsun bir gün birine:

-*"Ne idi o beş sene evvel yediğin herzeler?"*

Diyemeyeceğine güvendiğimiz gün mutlak hürriyet kurulmuş demektir. (A. 2. s: 180).

Eski düğün sofraları tarihe karıştıktan sonra zaten safran lüzumsuzlaşmıştı. Zerde yiyen kaldı mı? Ama herze yiyenler aksine çoğaldı! (A. 3. s: 224).

Teğmen sözünü keserek: "Bana bak" dedi, "Yatık Emine misin Yanık Emine mi her ne herze ise, bana onun lüzumu yok, burası Ankara değil, aklını başına al, uslu uslu otur" (M. H. s: 10).

Hesap sormak:

"Bir konuda açıklama ve savunma istemek, sorumlu tutmak; birini, birilerini yöntem veya yasa dışı davranışlarından dolayı sorguya çekmek; tehdit ederek uyarmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne hesap soran var ne kitabıma bakan; ne bankaya göz dikerim, ne mesnet hülyası kurarım; ne kambiyo farkı düşünürüm, ne kabine buhranı.. Artık bana gelsinlerde mebus intihabından bahsetsinler. (A. P. H. s: 109).

Hevesine düşmek:

"Çok kuvvetle istemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Biz sade lisana başladığımız zaman dünya ayağa kalktı; 'konuşur gibi yazılır mı?' diye… Birkaç yıl geçmedi, yalnız muharrirler değil, kalem efendileri bile resmî üsluplarını bizimkine benzetmek hevesine düştüler. (E. Ö. R. s: 45).

Hık (hıh/hınk) demiş (birinin) burnundan düşmüş:

*"*Her durumuyla birine çok benziyor anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

O senin Şehriban'dır, Şerirhan'dır; meğersem hayal perdesinde çocukken oyununu temaşa ettiğim Kanlı Nigar yoktur, bunun hınk demiş burnundan düşmüş mostrasıdır. (S. K. s: 229).

Vakit imkân, saha fırsat bulanlar ötekilerdir! Ah şu dış manzara… Diş vurguncusunun dış manzarası fena. Yoksa iç manzara hususunda hıh demiş burnundan düşmüşlerdir, o murdarlar. (A. 2. s: 130).

Zira bulmacalarımız "hıh demiş burnundan düşmüş" kadar birbirinin benzeridir. (T. A. G. H. s: 516).

Hiçe saymak:

"Önemsememek, önem vermemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Sonra başını bana doğru çevirip: "Bu ne? Bizi hiçe saymak mı?" diye soruverseydi hem Fransa kralının veziri kadar kiyaset gösterip de "Hayır çanınıza ot tıkamak!" diyemeyecektim. (D. s: 124).

Abdülhamid'i gücendirmiş, Alman hükümetinin şefaatini de hiçe sayan Padişahın ısrariyle hudut dışı edilmişti. Dönüşte süngüsünün düştüğünü hepimiz görmüştük. (H. İ. s: 539).

Kendinden başka insanları hiçe sayan bir gururlu yürüyüşle arpa tarlasından orak makinesi geçer gibi halkı iki tarafa serip ilerleyen leventlere bir türlü alışamıyorum, sanki vapur şeflerine gidiyor, tren hesaplarına işliyor, tramvay emirlerine bakıyor; bizler de yüzlerinin suyu hürmetine gidip geliyor; istifade ediyor. (S. A. İ. K. s: 71).

(Kendine) Hisse çıkarmak:

"Ders almak." anlamında kullanılan deyimdir.

Müsaade ederseniz ben de bir nebze bu zevkten kendime hisse çıkaracağım. (T. A. G. H. s: 119).

Hoşbeş etmek:

"Sohbet etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Keskin'e yollanacak insan kataı arasında Fransuva Huri adında Lübnanlı bir gazete muhabiri de varmış; meslektaş olduğumu işitmiş, gelip beni buldu. Hoşbeş ettik. Zavallı korkudan boğuluyor. (D. s: 68).

Bu kabil faaliyetler elbette pek faydalı idi, lakin acaba otelde verilmiş bir yemekle, dört hoş beşle mesele halledilmiş olur muydu? Bunun için çalışkan bir şebeke vücuda getirmek, para sarf etmek iktiza ederdi. (M. İ. s: 170).

Sanki Harb-ı Umumi'ye karışmamış olan adamlar iş başına geçerlerse hemen bu ilişki düzeliverecek düşman ordusu 'ehlen ve sehlen' deyip de ahbapça bu zevatla hoşbeşe girişecekti. (M. İ. s: 89).

Hem de hiddetinizi belli etmemek lazım. Size "Vakitsiz oldu ama çoktandır müşerref olamadık, hoşbeş ederiz diye geldim!" der demez "Aman efendim lütuf buyruldu ben de zaten yalnızdım, sıkılıyordum" deme mecburiyeti bile vardır. (A. P. H. s: 88).

Hükmü parasına geçmek:

"Para ile dilediğini yapabilme gücünü kazanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şemsi buna benzeyenlerle Akıntıburnu'ndaki çalgılı gazinolarda rastlar. Zaten salonda da oradaymış gibi oturuyor. Hiç yontulmamış; nerede bulunursa 'hükmüm parama geçer' diye düşündüğünü bütün haliyle açığa vuruyor ve ayrıca açığa vurmakla övünüyor. (B. B. H. s: 74).

Iskartaya çık(ar)mak:

"Değersiz bularak bir yana atmak, işe yaramadığı için ayırıp bir yana koymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hâlbuki takkesini 1938'de bulsaydı Cumhurreisi Lebru'ndan başlayarak bütün o Herriot, Blum, Renaud, Daladier'lerin zekâsı ölçülür, çoğu belki de hepsi ıskartaya çıkarılırdı. (İ. H. H. A. s: 141).

Elbette ki değerli bir şiir bir iki şair ve nasir az şey değildir; kemiyet değilse de keyfiyettir. Sonra yine elbette ki bunlar haricinde beş on gencin kırık dökük yazılar yazması, her devirde rastlanan ve ıskartaya çıkarılması lazım gelen tabii bir hadisedir. (E. Ö. R. s: 45).

Muhakkak pek bayağı bir kadın, en müptezelinden… Belki de bir sermaye! Buralara Arap memleketlerinin umumi evlerine kadar düşmüş, taraveti kalmamış, ıskartaya çıkartılmış bir mal! (Y. A. D. V. s: 141).

Sulh olunca bizim de bitmemize bir şey denemez, lakin harp hâlâ devam ediyor, kan gövdeyi götürüyor, can verilip şan alınıyor, harp ticareti de yapılıyor, bizi ıskartaya çıkardılar. (G. S. s: 35).

İçi içine sığmamak:

"Telaş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yolda herkes tebrikler ediyordu, kalemde ise müneyyiz-i evvelin suratı bir karıştı,hasedinden patlıyordu. O salisede kalmıştı. Sevincimden içim içime sığmıyordu. Ah, ah, ne ömürdü o! (G. S. s: 49).

(İçi) Kan ağlamak:

"Çok üzüntü duymak; büyük bir üzüntü içinde bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ben de Nebahat'le Ulviye'yi çağırdım, biraz çalgı çalacağız. Bey durmadı gitti. "Benim saz dinleyecek halim yok, içim kan ağlıyor, lira dokuzyüz elli" dedi. (G. S. s: 26).

-Bu fena.

-Fena ya! İçim kan ağlıyor… Şimdiki yazarlar mahalle karıları gibi "yüreğim kan ağladı" diye yazıyorlar az daha ben de öyle söyleyecektim.. (Y. B. s: 212).

Günleri sayıyor, imparatoriçenin kış mevsiminde Hakan ile beraber gelip yeni yapılan saraya inmesini bekliyordu. Mutaassıp bir Hristiyan iken aynı taassupla Müslüman kesilen Mahperi'nin yüzünü bir daha göremeyeceği endişesiyle kan ağlamakta idi. (İ. Y. S. s: 303).

İçinden kan ağlasa tıpkı büyük diplomatlar gibi derdini dışarıya vurmayarak müşterinin aradığı çehreyi daima takınabilmek. (T. A. G. H. s: 558).

Dost ve düşman bütün dünya önünde bu faciayı da yüksek seciyeli denizci milletlere has vekarla karşılamamız lâzım. Kan ağlayalım fakat fütur getirmeyelim. (C. D. T. s: 284).

İçine doğmak:

"Bir işin olacağını veya olduğunu hiçbir belirtiye dayanmadan önceden sezinlemek, malum olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

İçime doğmuş meğerse! İskenderun neresi? İsviçre veya İstanbul neresi? Aklıma gelir mi gökte aradığını yerde bulmak? (İ. Y. S. s: 377).

İçine kurt düşmek:

"Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Babam buna itiraz etti; hepsi ev sahibini tasdike koyuldular. Muhabbet uzadı gitti. Benim içime bir kurttur düştü: Lakırdı eden, insan gibi gülen makineyi ille görecektim. (D. s: 110).

"Nihan yalnız başına çalışıyor yahut sadece ona sırrını veren âşığıyla bir Alman veya Almanca bilen bir Ermeni ile" Şaşırdığımdan veya üzüldüğümden cevap veremedim. Benim içime de bir kurt düşmüştü. (Y. A. D. V. s: 272)

Fakat adamın unvanını öğrenir öğrenmez içime bir kurt düştü. İtimat ve mutemet kelimelerinin madde-i aslîsini düşündüm ve buldum Umde. (A. 1. s: 162)

İçtiği su ayrı gitmemek:

"Sıkı fıkı dost, arkadaş olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

*Maraş'ta bir menfi tahrir müdür vardı. Can ciğer ahbaptık. Çoluğu çocuğu bizim evde vakit geçirirdi. İçtiğimiz su ayrı gitmez*di. (S. s: 42)

O Yakup (Kadri) ki senelerce içtiğimiz su ayrı gitmezdi ve günlerce baş başa sıkılmadan, sıkılmadan değil ters söyledim; pek eğlenerek oturur, söyleşir susar, okur, yazar, gezer, tozar, zevk duyardık. (M. İ. s: 330)

İfrit kesilmek:

"Söz konusu olan varlığa dönüşmek" masında kullanılmaktadır.

Beni o hale sokan bir musluk meselesiydi. Evet bir musluk haberinden dolayı ifrit kesilmiştim. (T. A. G. H. s: 611).

İğne atsan yere düşmez:

"Çok kalabalık." anlamında kullanılan deyimdir.

Ta Eyüp'e kadar loşluk, uğultu ve yalnızlık içinde konuşmak cesaretini bulamazdık. Orada bizi hayat yeniden karşılar, kucaklardı. Oyuncakcı dükkânları,

şekerciler, kahveler dilenci kafileleri… Türbenin avlusuna ne güçlükle, itişe kakışa girilirdi. İğne atsan yere düşmezdi. (G. S. s: 62).

İki ahbap çavuş:

"Her yerde hep birlikte görülen, birbirinden ayrılmayan iki arkadaş." anlamında kullanılan deyimdir.

Meclis-i Vükela'ya memur Salih ve Rıza Paşalar birbirlerinden ayrılmaz iki ahbap çavuşlardır! (M. İ. s: 290).

İki ayağını bir pabuca sokmak:

"Birini bir işi hemen yapması için çok sıkıştırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Rica ederim artık filozofa da yüz vermeyiniz. İşittiğime nazaran 'icraat, icraat' diye arkadaşlarının iki ayağını bir pabuca sokuyormuş; hoş biz de aleyhinde az mı bulunuyoruz. (S. A. İ. K. s: 102).

-Aman, şu işi bir an evvel yapar mısın?

- İki ayağımı bir pabuca sokma. Beklemenin zevkini çıkar. Haftaya o tarafa gideceğim, kontratların tecdidi lazım; haziran başında.. (S. K. s: 40).

İki dirhem bir çekirdek:

"Çok güzel ve özenli giyinmiş." anlamında kullanılan deyimdir.

İç çamaşırları da dahil olduğu halde kadın elbiseleri azami şu sıkleti gösterir: İki dirhem bir çekirdek! (A. 1. s: 296).

Bilmediği yok, bir de bilmezlik oynuyor. Bu mudur polis? Lüks kravatlı, ipek gömlekli, gömleği markalı öyle apiko giyinmiş, iki dirhem bir çekirdek polis müfettişi mi olur? Herif işin alayında. (A. O. D. s: 157).

İler (eler) tutar yanı olmamak (kalmamak):

"Çok dağınık, kötü, bozuk veya berbat bir duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kıyamet koparırdık, yer yerinden oynardı; senin adına ve kitabına uygun iş gören politikacının eler tutar yerini bırakmazdık. Zira yalanı dolanı daha kanıksamıştık. (T. Ş. s: 23).

Vapurda gördüğüm zaman hiçten bir beslemeye benzettiğim, acıdığım kadın bizi daha birinci ayında ne hallere soktu! Bir müddet daha geçse iler tutar yerimiz kalmadıktan başka birbirimize girmeyeceğimiz de malum değil. (D. Ö. s: 94).

İnce eleyip sık dokumak:

"Bir şeyi en küçük ayrıntılarına kadar araştırmak, gözden veya elden geçirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

İşte bu sebeptendir ki yeni inşaatın yerlerini tayinde gayet tedbirli davranmak, planlarını ince eleyip sık dokumaki asırlar ötesini hesaba katmak lazım geliyor. (G. S. S. s: 137).

İnce eler, sık dokur bir adam. (K. D. s: 123).

İnci gibi:

"Küçük, temiz, güzel ve düzgün." anlamında kullanılan deyimdir.

İnci gibi kızdı; leke tutmaz zannını veren mat cilâlı bir teni vardı. Sanki ruhu da öyleydi, sanki ruhu da öyleydi; sanki bu ruh incilerin ışığı gibi bağrında parlıyor, kabuğuna vuruyor, varlığını duru bir nurla içinden aydınlatıyordu. (D. Y. Y. ss: 61-62).

İncir çekirdeğini doldurmamak:

"Çok az veya çok önemsiz olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Eğer bir gün ben de böyle bir bahtiyarlığa erersem bir incir çekirdeği doldurmaz hiçten üzüntülerin, saadetimden bir zerre bile çalmalarına müsaade etmeyeceğim. (İ. H. H. A. s: 181).

Ne iyi işler görülüyor da haberimiz yok. Elbette duyamayız; zira gazetelerimiz daha ziyade incir çekirdeği doldurmaz yazılarla, partizanlık lafügüzaflarıyla, lev ü lüab kabilinden bahislerle dolu. (T. A. G. H. s: 673).

Eski hatıraları da tükettik. Yenileri ise bir incir çekirdeği doldurmuyor. (A. F. s: 143).

Ne kadar az şey bilirdik. Bütün bildiklerimiz bir incir çekirdeğini doldurmazdı; ilmimiz devede kulak kabilindendi; eksik ve yanlıştı. (M. K. ss: 99-100).

Başbakan yol uğrağı ne söylerse söylesin; "Bugüne kadar ne yaptıysak millete faydalı olacağına kani olarak yapmışızdır" gibi basma kalıp, incir çekirdeği doldurmaz ve çocukları bile kandırmaz lakırdılar etsin; şeker fiyatlarına zam davası bu sefer –geçenkiler gibi- sorgusuz sualsiz, neticesiz kalmayacaktır. (A. 2. s: 263).

Gevezeliklerimizi biraz dinler giderdiniz. Muhakkak ki sevgili hayvanlarınızın yanında başınızı dinlemek ve insanların bir incir çekirdeği doldurmaz şeyler hakkında boş yere ne kadar çene çaldıklarına şaşıp acımak için. Acımak sizin en yüksek faziletiniz olacaktı ki hayvanları severdiniz. (A. 3. s: 301).

Benim hatırlarım nedir ki, ne olabilir? Eski başvekil miyim? Hepsini bir araya getirsem bir incir çekirdeği doldurmaz… (M. İ. s: 10).

Evet muhakkak ki o iki bin kişi içinde muvaffakıyetli bir işten avdet eden iki kişi yok. Hepimizin yaptığını bir araya doldursak bir incir çekirdeğini doldurmaz. (A. P. H. s: 117).

Görüyorsunuz ki o devirde yapılan edebiyat pek de özke bir marifet değilmiş, bir incir çekirdeği doldurmazmış. (İ. A. s: 47).

İn cin top oynamak:

"Hiçbir canlı varlık bulunmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ramazan'da terk edilmiş bir şehri andırırdı, her tarafta in cin top oynardı. Zira ahalinin çoğu –sahur yemeğini yiyip sabah namazını kıldıktan sonra henüz yattığından- uykuda bulunurdu. (P. İ. H. s: 198).

Bardak tınkırtıları üstünden portakal tepsileri yükseliyordu. Hâlbuki tiyatroda in cin top oynuyordu. (G. S. S. s: 243).

İn cin yok:

"Hiç kimse yok." anlamında kullanılan deyimdir.

Mevsim yaz… Herkes bahçede… Köşkte in cin yok. Feryatlarım cevapsız kalıyor, takatim tükeniyor, boğuluyorum. Hem de havuzda, derede, çayda, ırmakta, denizde, temiz sularda değil. Murdarlık içinde! (P. İ. H. s: 70).

Durgun ve sadece ışık kesilmiş açık deniz. İn yok cin yok. Tam manasiyle şimdilik ecinnilerin top oynadıkları, bir çeyrek asır geçince ve dişili erkekli insanların oynaşacakları bir gümüş kıyı! (P. İ. H. s. 167).

İpe sapa gelmemek:

"Akla yakın olmamak veya birbirini tutmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten ben o ipe sapa gelmez röportajların umumî efkâr üzerinde devamlı bir tesir bırakacağına, ehemmiyet verilmeğe değer şeyler olduğuna inanmam. (G. S. S. s: 94).

İpe un sermek:

"Geçersiz birtakım nedenler ileri sürerek istenilen işi yapmaktan kaçınmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir ay, beş ay geçer; baştaki memur uzaklaştırılır; ötekiler de ipe un sermeğe başlarlar. Bir de bakarız ki ortada şikâyet bürosu diye bir şey kalmamış. (A. 3. 160).

(Birinin) İpiyle kuyuya inilmez:

*"*Kendisine güvenilmez anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Sırtına yaz maskesi takıp gelen bir kış, hileli ve şüpheli bir iş yapmaya hazırlanmış gibidir; ona güvenmemeli; ipiyle kuyuya inmemeli, ip merdiveniyle de minareye çıkmamalı. (İ. H. H. A. s: 116).

İstifini bozmamak:

"Aldırış etmeyip durum ve davranışını değiştirmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Parmis ile Agama yerlerinden fırlamışlardı. Esir kız istifini bozmadı. Halayıklar koşuşarak içki ve yemek takımlarını kaldırıp götürdüler. (İ. Y. S. ss: 117-118).

Genç kadın istifini bozmadan rob halka şeklinde boynuna geçmiş dedi ki:

"Ha siz mi geldiniz? Allah müstahakını versin, şu Natalie yok mu süslü kokana". (D. Ö. s: 90).

Çıkarmış ki yavrucak haşlanıp boğulmuş… Hiç istifini bozmamış çocuğu anasına uzatmış.

'Bunun işi bitti' demiş. 'Bir başkasını verin!' (S. A. İ. K. ss: 145-146).

İş çevirmek:

"Gizli, dolambaçlı bir iş yapmak."anlamında kullanılan deyimdir.

Ne olmuştu? Soranlara "hiç" diyordu, "öyle de battık, böyle de, bari ahbap kazanalım!.. ". Öbürleri şüpheleniyorlar "Bir iş çevirdi amma nasıl anlasak?" diye düşünüyorlardı. (M. H. s: 89).

İş işten geçmek:

"Bir işi gerçekleştirme imkânı kalmamış olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten dilini tutamayan kalemini de zapt edemez. Ancak ikisinin de firenine basabildiği gün insan rahata ve kemale ermiş sayılır. Fakat çok defa iş işten geçtikten sonra! (A. A. s: 193).

İşi pişirmek:

"Aralarında gizlice anlaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu yıl Fenerbahçe'de işi pişirmişler, kıza Göksu'da abayı yakmış gibi sözler o gezinti ve eğlenti yerlerinin aşk ve alaka üzerindeki mühim tesirini ve rolünü gösterir. (Ü. N. Ü. H. s: 50).

İşin kurdu olmak:

"Belirli bir konuyla ilgili her şeyi bilmek, uzmanlaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

En uzun ömürlü Maliye Vekilimiz de muhasebecilikten yetişme bir zattır. Bunlar belki Maliye'nin kurdu pek mükemmel Maliye memurlarıdır amma o başka iş, Maliyeci olmak başka iş. (A. 2. s: 136-137).

İşlediği/Ettiği/Yaptığı hayır, ürküttüğü kurbağaya değmemek:

"Yol açtığı zarar, yaptığı iyilikten büyük olmak."anlamında kullanılan deyimdir.

Hani herkesin şeytanı içindedir derler, seninki de kafanda. Bu zekâya ben ne diyeyim ki yaptığı hayır ürküttüğü kurbağaya değmiyor; mum dibine ışık vermez demişler. Senin zekânın da sana faydası yok. (A. P. s: 110).

Sinema ucuzluğu nice vatandaşı evinden, ev ve iş hayatından uzaklaştırır, aileden soğutur, serseriliğe havalığa sevk eder. Bir şeyler öğretir ama işlediği hayır ürküttüğü kurbağaya değmez. (T. A. G. H. s: 658).

Bari dış memleketlerdeki harb stoku kalın ve sağlam çorapları da buraya sokalım. Yani süslüsünü ve entipüftenini dışarıya attıkça dayanıklısını içeriye alalım. Ancak o zaman işlediğimiz hayır ürküttüğümüz kurbağaya –belki- değer. (D. K. s: 307).

Evet küçük motorlar bize vantilatör, frijider, elektrik süpürgesi gibi ufak tefek faydalar vermedi değil. Fakat motorun yaptığı hayır ürküttüğü kurbağaya değmedi. (T. Ş. s: 112).

Münir Hayri hakikaten hayırlı bir iş yapıyor. Öyle işlediği hayır ürküttüğü kurbağaya değmez cinsten değil. (G. S. S. s: 251).

Kimi isterse sok. Ama yalnız istediği adamları. Orasını sünnet çocuklarının yatağı başına çevirmeyin. Sonra işlediğimiz hayır ürküttüğümüz kurbağaya değmez. (A. 236).

Arada faydalısını da buldu ve yaptı ama ne yapalım ki zararlısından bir tanesini mi kullandı faydalısından bin tanesi yıkılıp gidiyor; işlediğiniz hayır, ürküttüğünüz kurbağaya değmiyor! (T. Ş. s: 18).

Her gün temaşasına can attığın şu parlak sosyete vücuda gelecek idi sanırsın?

Ama işledikleri hayır ürküttükleri kurbağaya değmiyor. (E. E. S. G. s: 201).

Filvaki bunlar bir hayır cemiyeti menfaatine konmuş amma para atıp para almak gibi tam manasiyle kumarbazlık olduğundan işlediği hayır ürküttüğü kurbağaya muhakkak ki değmez. (K. K. A. s: 93).

Acaba vurduğumuz serçe ürküttüğümüz tazıya değecek mi? (A. 1. s: 195).

İşleri tıkırında gitmek:

"İş düzenli ve istenilen biçimde yürümek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bizim gibi feleğin sillesini yemişleri bahtın yüze gülüşündeki kıymeti, işleri hep tıkırında gitmiş olanlardan çok daha iyi anlarlar. (C. D. T. s: 436).

Kabak başına patlamak:

"Birçok kimsenin ilgili olduğu bir olaydan, yalnızca bir kimse zarar veya ceza görmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kabak yine Şükri Bey'in başına patlamıştı; ne nezarette ne ticarette kimse bir başka muhatap, mesul mücrim bulamıyordu. (M. İ. s: 57).

Belki büyük ölçüde propagandası yapılacak, atılacak tutulacak, fakat kabak ancak beş on kişinin başına patlayacak arkasından ses seda kesilecek fiilî ve cezaî bir netice çıkmayacak. (A. 3. s: 101).

Fakat bu devre daha uzun sürmedi. Birbiri arkasına vakalar patladı, hatta bazısı kabak gibi de başımda patladı. (M. İ. s: 307).

Ne söyleyecek sözleri ne dinleyecek mecalleri kalmadığından "Bu işin sonu gelmez merhaba ağalar", deyip bir tarafa savuşmuşlar ve kabak başlarına patlamadan politikacılığıyla el yummuşlardı! (M. İ. s: 87).

Kabak çiçeği gibi açılmak:

"Utangaçlıktan çabucak sıyrılarak aşırı ölçüde serbest davranmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Mekteplerde daha ilk gününden haşarılığa yüzsüzlüğe başlayan yeni talebe için de 'kabak çiçeği gibi açıldı' denir. Filvaki kabak çiçeğinin birdenbire çiğ gibi bir renkle ve fazla şımarıklıkla daha gonca olmaya vakit bulamadan bir açılışı vardır; cidden küstahçadır. (İ. A. s: 171).

Birçok şoför, tezgâhtar, dükkâncı kız veya pastacı tarafından tanınan,'küçük hanımefendi' diye çağrılan sayılı tiplerdendi artık. Komşular "kabak çiçeği gibi açıldı, ne malmış meğer!" diyorlardı. (M. H. s: 150).

Terbiyeyi nereden çıkardığımı şimdi size söyleyeceğim. Anadolu yakasındaki evler birbirlerini örtmek, öndeki arkadakinin manzarasını kapatmak, fazla sivrilip arsızcasına yükselmek, kabak çiçeği gibi açılmak yarışına çıkmamıştır. (H. İ. s: 91).

Kabak tadı vermek:

"Aşırı tekrarlanması, sürdürülmesi yüzünden bir şeyden doygunluk, yorgunluk veya bıkkınlık duyarak onu istemez duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu saat çiftlerin gezmesine müsaittir. Fakat rica ederim, mazisini sorup karıştırmakla kadıncağızı izaç etme. Hele malum benzeme bahsini hiç açma. Kabak tadı verdin artık! (İ. C. K. s: 102).

Haydi bir kere beş kere anladık değişiklik ve tuhaflık olarak kabul edelim amma artık kabak tadı şu Amerikalı zenci kadın ağzı. (T. A. G. H. s: 627).

Soyunmak üzere doğruldu. "Fakat" diyordu Biraz da hak etmemiş miydi? Kabak tadı vermişti, Sibel bahsi. Kendi de inanmıyordu. (İ. Y. S. s: 58).

Kabına sığamamak:

"Duygularına engel olamayıp taşkın davranışlarda bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Efradımız Babıâli'de bir baskın yapmaya can atıyordu; senelerden beri yani Enver Paşa'nın Kâmil Paşa'yı Babıâli'de devirdiği günden beri onların gayesi, menfa ve mahbeslerdeki tatlı hülyası hep bu idi; işte artık o gün buna ereceklerdi, şevklerinden kaplarına sığamıyorlardı. (M. İ. s: 121).

Öteki zaten gösterişi sever kabına sığmaz, çenesi düşük, yapışkan olduğundan fırsatı ganimet bilmişti, boynuna atılmıştı. Kırk yıllık ahbab, öz kardeşmişler, senelerce hasretten sonra kavuşmuşlar gibi sokak ortasında birbirlerine sarılıp öpüştüler. (S. s: 19).

Kabıma sığamıyordum. Şimdi şu bölmenin arkasında mı? Tekrar görebileceğim, sesini duyacağım. (İ. Y. S. s: 381).

Kabuğuna çekilmek:

"Dışarısı ile olan ilişkilerini kesmek, kimse ile görüşmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Şehir içinde de birbirimize mektup yollayamazdık, posta kabul etmezdi, yasaktı. Nasılsa son yıllarda padişah kartpostala yani açık yazılısına müsaade edebilmişti. Kabuğuna çekilmek en iyisi idi. (H. İ. s: 527).

Amerika'nın yani Vaşington hükümetinin harpten sonra yine Avrupa işlerine uzak kalması, tekrar kabuğuna çekilmesi ihtimali var mıdır? Hayır yoktur. (S. C. H. M. S: 228).

Kafa tutmak:

"Boyun eğmemek, karşı gelmek, diklenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Zavallı zat! Eciş bücüş, kısa sıska, aç hasta bir muhteris taifenin, nesl-i cedidin hücumu, yaygarası, istilası karşısında yüksek boyu, Şahane bedeni, mutaazzım simasıyla evvela bir cins at gibi şahlandı; meydan okumak, kafa tutmak istedi. (B. A. S. s: s: 75).

Rusya yeniden dirilmiş, müthiş bir ordu ile düşmana kafa tutmağa hazır bir hale gelmişti. (S. C. H. M. s: 87).

Ona rağmen hiç şımarmayarak ve büyüklere kafa tutmak meşhurları koltuklarından atmak gibi emellere kapılmayarak ajans tercümeleriyle uğraşmayı ve mebusan meclisi müzakerelerini dinleyip not tutmayı yaşımın ve başımın icabı bir vazife telakki ediyor; bir sanat öğreniyorum diye seviniyordum. (E. Ö. R. s: 55).

Moskof korkusunu kalkmış addederek Avrupa'ya kafa tutuyoruz. Kafamıza dank dediği zaman işin kühnünü anlayacağız ama tekrar Basra harap olduktan sonra. (A. F. s: 35).

Bizi, epeyice alıp yürümüş olan yeni tarza mutlak surette kafa tutanlardan saymamalıdır. (G. S. S. 53).

Şimdi gönül istiyor ki prenses hazretleri bir kere daha misafir gelirse artık o ana ile baba kendilerine haysiyet dersi veren çocuklarının terbiyesine uysunlar ve bilsinler ki kötü göreneklere kafa tutan çocuk, etek öpenden daha hayırlıdır. (D. K. s: 190).

Meşrutiyet'ten sonra ise sanat ehlini ayrı seciye tabi tutmak usulüne başvuruldu; serazâd olanlara veya kafa tutanlara yüz verilmedi; hatta öylelerini ezmek yoluna bile gidildi. (G. S. S. s: 48).

Ali Kemal Bey odasında idi, yanına çıktım. Onun şöyle bir huyu vardı: Kendi fikrini beğenmeyenlere kafa tuttuğu gibi beğenilmeyeceğini anladığı işlerinden sonra da aksileşirdi. (M. İ. s: 313).

Kafa patlatmak:

"Bir konu üzerinde pek çok düşünmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hemen bir Sherlock Holmes tavrı takınmıştım, pertavsızla yerlerde iz arıyor, elim şakağımda, pipo yerine kurşun kalem ağzımda masaya geçip ihtimaller üzerine kafa patlatıyordum. (P. İ. H. s: 70).

Anlaşılan iki gecedir yani ben bu civarda görünmeyeli bütün ahali çoluk çocuk akşamları beni konuşmuşlar, benden bahsedip benim için kafa patlatmışlar! (A. 1. s: 274).

Kafadan kontak:

"Düşüncesiz mantıksız iş gören." anlamında kullanılan deyimdir.

Gülnur görse işitseydi derhal hükmünü verirdi. 'Kafadan kontak' der çıkardı. Fakat acaba öyle mi? (İ. Y. S. s: 23).

Bilgisiz, usulsüz, ucuzuna ve tedbir almadan fenden faydalanmağa kalkışmanın ne kadar pahalıya mal olduğunu hâlâ anlamadı isek fennî tesisleri kullanmak nemize, öyleyse? Önce bizler kafadan kontakt olmamağa bakalım. (H. İ. s: 467).

Kafa (sını) şişirmek:

"Gürültü veya gevezelikle bir kimseyi tedirgin etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ben 41 numara ayakkabı giyerim. Daha küçüğü ya çocuk ayağıdır yahut da kadın. Hem saçma sapan şeylerle kafamı şişirmesen iyi edersin". (G. H. s: 106).

Kafasına dank etmek:

"Bir olay sebebiyle birden ayılmak, doğruyu anlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Moskof korkusunu kalkmış addederek Avrupa'ya kafa tutuyoruz. Kafamıza dank dediği zaman işin kühnünü anlayacağız ama tekrar Basra harap olduktan sonra. (A. F. s: 35).

Kalıbını basmak:

"Bir şeyi güvenle doğrulamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Asıl sebebini tayin edememekle beraber hepsinin de bön bakışlı, aptal gülüşlü, yarı mankafa sarsak ve sakil olduklarına kalıbımı basarım. (T. A. G. H. s: 407).

Kalp kırmak:

"Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Beyim" dedi, "gece bahçeye biri girmiş. Ayakları sizinkinden küçük bir adam!

Zira gitmek icap edince sayfalarımızın alamayacağı ölçüde neşriyat yapmak zorunda kalır; can sıkarız, üstelik kalb de kırarız. (A. 2. s: 233).

"Niye böyle oldu? Şeytan mı dürttü beni? Ne güzel anlatacaktı? Hakiki veya uydurma imiş.. Pekala dinlerdim. Darılmazdık da! Artık muhakkak gücendi; adamın izzet-i nefsine dokundum; kalbini kırdım" (İ. Y. S. s: 57).

Kalubeladan beri:

"Dünya kurulalı beri, çok eskiden beri." anlamında kullanılan deyimdir.

Hiç de öyle olmamalı! Mademki günler geçiyor, bir gün öbürüne benzemiyor; mademki kafamız işliyor ve olan biten işlerle beraber bilgimiz değişiyor; mademki yepyeni buluşlar ve eski inanımızı kökünden yıkan taze oluşlarla karşılaşmaktayız. O halde kalubeladan beri edindiğimiz turşu bir fikre saplanıp kalmak, bırakılan yerde otlamak ya kavrayışsızlık yahut inatçılık. İkisi de kusur… (İ. H. H. A. s: 118).

Kan ağlamak:

"Büyük bir üzüntü içinde olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Filvaki sonradan matemli günler gördük, hatta milletçe kan ağladık. (B. D. B. D. s: 51).

Kan başına çıkmak/sıçramak:

"Öfkelenmek, hiddete kapılmak, kontrolünü yitirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

*Köyde o büyüklükte ve o biçim çiçekli cinsinden bulamazsın düşününüz, İstanbul'dan getirteceğiz; bir mesele, bir bela. Allah müstahaklarını versin. Kan başıma çık*tı. (M. K. s: 95).

Bilmem niçin derhal kan başıma sıçradı, ikbalden düşmüş bu mahuf ve muhteşem mazili adama karşı azami bir nezaket göstermek icap ediyordu. (M. İ. s: 71).

'Bakalım bilmediğim bir malumat var mı' diye okumağa başladım. Sen misin okuyan? Kan başıma çıktı! (C. D. T. s: 439).

Kan çıkmak:

"Kan dökülmek, cinayet işlenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ancak o zaman işret ve ikbal sarhoşları evlerine süngüleri düşük renkleri sarı perişan bir halde dönerler. Bazen bir ikisinin de kavgalar kopar, hatta kan çıkar. (A. P. H. s: 56).

Kan gövdeyi götürmek:

"Çok kan dökülmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hepsinin vilayet merkeziyle irtibatı kesilmişti; söylentilerden bahisle yolcu ifadelerini tekrar ediyorlardı. Bunlara nazaran İzmir'de kan gövdeyi götürüyordu. Hükümet ise Babıali'de sanki mahsurdu. (M. İ. s: 193).

Kan gövdeyi götürüyor, taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmıyor; tarihin en insafsız ve zalim, en yıkıcı bir devrini geçiriyoruz (T. A. G. H. s: 468).

Dördüncüsüne kaş çatıyorlar, beşincisine diş gıcırdatıyorlar, Nihayet çileden çıkıyorlar, değneği kapıyorlar, vur ha vur, bir kızılca kıyamettir kopuyor, kan gövdeyi götürüyor. (T. Ş. s: 103).

O şimal ki Cihan Harbi'nde, kan gövdeyi götürürken yine öyle idi, o halde idi. (S. C. H. M. s: 39).

*Eğer her yumruk yerine kavgacılar kamaya, bıçağa tabancaya saldırmış olsalardı Anglo Sakson ırklarda kan gövdeyi götürmesi l*âzım gelirdi. (T. A. G. H. s: 240).

Galiba iş o raddeye gelecek ki gazinoları, meyhaneleri, barları ve saireyi akşam üstü saat 5'te açıp 6'da kapatacağız. Ve bakacağız ki Beyoğlu Caddesi'nde kan gövdeyi götürüyor ve Hürriyet-i Ebediyye tepesiyle Maslak arasında yaylım teati ediliyor. (A. 3. s: 281).

Mütareke ve sözüm ona sulh sıralarında kan gövdeyi götürmekten geri kalmadı. (S., C. H. M. s: 71).

Sizlerin de bu sırada kan gövdeyi götüren şeametli Avrupa'ya sırtınızı çevirerek okyanus adalarındaki inziva hayatına hasret çeke çeke, Edebiyat-ı Cedide

lisaniyla 'Oh! Uzaklara gidelim! İnci mercan dizelim!' diyeceğiniz gelmiyor mu? (T. Ş. s: 148).

Sulh olunca bizim de bitmemize bir şey denemez, lakin harp hâlâ devam ediyor, kan gövdeyi götürüyor, can verilip şan alınıyor, harp ticareti de yapılıyor, bizi ıskartaya çıkardılar. (G. S. s: 35).

(Yumruklarıyla göğsüne vurarak). Eyvah! Eyvah! Demek Avrupa'da yine kan gövdeyi götürüyor. (T. Ş. s: 139).

Kan kusturmak:

"Çok eziyet çektirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Siz sarığına bakmayınız, ne cehennemlik heriftir o! Tevekkeli adı ciniviz imama çıkmamış! Tabakların Arif'e de evine odun taşıtırken bir sopa vurmuş, kan kusturdu. (Ü. N. Ü. H. s: 26).

Kapağı atmak:

"Sıkıntısız, rahat bir yere sığınmak, kaçıp kurtulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Mahkûmlar hür yaşamaktan bucak bucak kaçarak hapishane köşelerine tekrar kapağı atmak için yalvarıyorlar. Tarih hangi devinde böyle bir hadiseye şahit oldu? (A. 2. s: 138).

Hele yeni yapılar çoğalınca bütçesi azıcık müsait olanlar kapağı buralara atacaklar; vaktinden evvel harabeleşenler de tabiatile kıymetlerinden kaybedecekler. (T. A. G. H. s: 252).

Anlaşılan lüzumlu lüzumsuz yurd gezilerine çıkmalarının, İstanbul'a kapağı atmalarının bir sebebi de bu!

Ankara'yı bir düşüncedir almıştır:

- İstanbul'a kapağı atmanın bir çaresini bulmalı! (A. 2. s: 172).

Karamürsel sepeti (sanmak):

"Bir kimse veya şeyi ufak, önemsiz saymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Nitekim bu iri prenseslerden bir iri yarısını İtalya kralı cüce V. Emanuel veliahdlığı zamanında âşık olup almıştı. Dağlı prenses bu Karamürsel sepetine çam yarması bir evlad da kazandırmıştı. (D. K. s: 160).

İşte bu felaketzede yüzle Hariciye Konağı'na girdim; polis, hademe ve yaverlerin beni selamlamalarında adeta utanıyordum, şu canlı cenazeye veya Karamürsel sepetine hürmet ibrazına mecbur olmalarından dolayı için için kızdıklarına ve arkamdan dudak büktüklerine sahiptim. (M. İ. s: 205).

Karga tulumba etmek*:*

"Birkaç kişi, birini kollarından bacaklarından tutup kaldırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Al içeri büyük odada geceyi geçirsinler. İki kerevet var, battaniye verirsin, uzanırlar da…"

"Evet ama beyim, şoför ne olacak?"

"O da gelir; gelecek halde değilse hep birden karga tulumba edip getirirsiniz. Herife kinin, konyak, bir şeyler de vermeyi unutma". (Y. A. D. V. s: 131).

Bağırmak fayda etmez; bağırınca sesimin çıkmaması için susturmayı elbette bilirlerdi. Kadere razı oldum. İşte karga tulumba edip beni bir yere götürüyorlar. Az sonra işi anladım. (Y. A. D. V. s: 307).

Kanına dokunmak:

"Çok sinirlenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Genç bir aile misiniz? Yaşlı misafirler canınızı sıkar; yaşlı mısınız? Genç misafirler kanına dokunur. Gelenler akrabadan ise zevk vermezler, ahbap ise bir yenilik göstermezler. (A. P. H. s: 89).

Kanlı bıçaklı olmak:

"Aralarında herhangi bir nedenden dolayı birbirini öldürecek kadar düşmanlık bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Dirlik düzenlik başlarken hiç yoktan yine dargınlık baş gösterir:

"Kaç lira dedin? Altmış beş mi? Hanım bu zamanda…" gibi bir itirazla birbirlerine kanlı bıçaklı olmaları beş dakika sürmez. (A. P. H. s: 73).

Kapıdan kovulup bacadan girmek:

"Yüzsüz, arsız kimseler için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Sırnaşık âşık: Kapıdan kovsan bacadan giren cinsten. Köşe başında onu bulursunuz, tramvay durağında yine onu. (M. K. s: 30).

Kaptanpaşa çıplağı gibi:

XVIII. yüzyıl sonlarında Tersâne-i Âmire askerlerinden bir sınıfın adı. III. Selim devri kaptanpaşalarından Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı zamanında 1792'de onun tarafından teşkil edildiğinden bazan "Hüseyin Paşa çıplağı" diye de anılırdı. Çıplaklar kaptanpaşanın refakatinde âdeta bir merasim kıtası gibi olduklarından "kaptanpaşa çıplağı" olarak da ifade edilirlerdi. (Özcan 1993: 303). Bu olaydan hareketle deyimleşmiştir.

Ve beni Kaptan Paşa çıplağı gibi tir tir titreten apartman sahibine bunu takdime hazırlanmak yok mu, işte kendi belahetime atıp tutmak, nefsime levmetmek için bundan münasip ve layık bir vesile olamaz. (İ. A. s: 114).

Karınca kaderince/kararınca:

"Az da olsa, elinden geldiği kadar." anlamında kullanılan bir deyimdir.

Gündüz sıcaktan azıcık bunalır ama akşama doğru serinlik basınca bozkırlara has güzel aydınlık ferah gecelerin keyfini çıkarır. Karınca kararınca yaşar. Yaşadığına bin şükür eder. (A. 2. s: 175).

Karıncayı bile ezmemek/incitmemek:

"Çok merhametli, ince duygulu olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten içki ve ikbal korkağı cesur, cesuru küstah eder. Masa başına oturmadan evvel karıncayı incitmeyecek zannetiklerinize sonra bakınız, filleri yıkmak, duvarları yenmek arzusu gelir.. (A. P. H. s: 53).

Kârını tamam etmek:

"Öldürmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat ya içerde hırsızlar varsa ve kilidin döndüğünü eve birinin gireceğini anlayınca arkaya gizlenmişler,hemen üzerinize atılacak ve 'Aman!' demeye vakit bırakmadan kârınızı tamam edeceklerse… (A. P. H. s: 80).

Kaşık atmak:

"İştahla ve çabuk yemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Kabağın cennet taamı olup olmadığını bilemem; kurufasulyenin ise dünya nimeti olduğuna dair ise şüphe yoktur. "Kaşık atmak" tâbiri hepsinden fazla kuru fasulye ile pilav hakkında icat edilmiştir. (M. K. s: 201).

Kazın ayağı öyle değil:

"Bir sorun, bir durum sanıldığı gibi değildir" anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"İftihar ederiz, gurur duyarız…"

Öksürük krizini atlatınca değişik bir sesle diyor ki:

"Evet ama kazın ayağı öyle değilmiş beyefendi! Sizce de bilinen kaynaklardan öğrendiğime göre kendileri vapurumuzda tek başına bulunmuyorlar" (Y. B. s: 98).

Şu fotoğraflara nazaran siz İsmail Suphi Bey'i, Ertuğrul Muhsin Bey gibi bir aktör, bir tebdil-i kıyafet sanatkârı yahut da eski vantrilog Osep ayarında yarı hokkabaz yarı mukallit bir kibar dalkavuğu farz edebilirsiniz. Hâlbuki kazın ayağı öyle değildir; bu Soysallıoğlu da filvaki Portakaloğlu gibi bir nevi politika hokkabaz ve şubedebâzı ise de ayrıca bir hassasiyeti daha vardır ki o da Büyük Millet Meclisi'nin azası ve bilmem hangi memleketin de mebusu olmasıdır. (A. 1 s: 70).

Mutbak merakımla bu başlangıç ilk bakışta birbirile pek de münasebetli görülmüyor. Fakat kazın ayağı öyle değil: Demin bahsettiğim sayısız seferler ve gurbetler, İstanbul yemeklerinden sonra Avrupa, Anadolu ve Yakın Şark aşçılıkları hakkında geniş malumat edinmeme sebep oldu. (M. Z. S. G. s: 28).

İnsan ilk bakışta 'oh' diyor, 'yaşadı yine zengin İngiliz kadınları… Kimbilir nasıl kapışırlar, ne şık mantolar yaptırırlar!'Hayır kazın ayağı öyle değil; Londra'ya getirilen kürkler dış piyasaya sürülecektir, ihracat eşyasıdır; yani Londralılardan önce bunları başka memleket kadınları, mesela bin bir zorluk içinde kıvranan Fransa'dakiler, İtalya'dakiler giyeceklerdir. (D. K. s: 127).

Meğerse kazın ayağı öyle değilmiş, sonradan öğrettiler. Üstadın 'yine buyrunuz' demesi şümullu, mühim bir manaya gelirmiş, bir 'nassı katı' hükmünde imiş; büyük bir iltifata delalet edermiş. (Ü. N. Ü. H. s: 216).

Merhum Ahmet Rasim, kendisinden makale isteyen bir gazete sahibine sormuş: "Yazılar uzun mu olacak kısa mı? Öbürü şaşmış ve "Nasıl olursa olsun" demiş, "sizin bileceğiniz şey…"

"Hayır kazın ayağı öyle değil uzununa üç mecidiye alırım, fakat kısarlını bir altından aşağı yazmam". (B. G. s: 56).

Hayır, şimdi kazın ayağı öyle değil. Orduları mükemmelen hazırlıyorsun, askeri hudutlara tıka basa yığıyorsun, keenne sahici harbe girecekmişsin gibi her şey tamamdır. (T. Ş. s: 27).

Keçe kepeneğe gümüş düğme:

"Olduğundan zengin gözükmek isteyen kişiler için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Gazetelerden öğrendiği Türkçe yerine memleketinin lehçesi ve tabirleriyle düşünür, konuşurdu; Şimdi de öyle yaptı kendisine hitap ederek: Keçe kepeneğe gümüş düğme! (Y. S. F. s: 32).

Keklik gibi:

"Güzel, alımlı, hareketli." anlamında kullanılan deyimdir.

Hava açıktı, kadının kötürüm, topal sakat hastalıklı olmadığını da yürüyüşünden kaldırımda keklik gibi sekmesinden ve hele arabadan cakalı ve oynak inişinden anlamıştık. (D. K. s: 228).

Kendi gözündeki merteği görmez, elin gözündeki çöpü görür:

"Kendisindeki büyük kusurları görmeyip başkalarının küçük kusurlarını söz konusu, dedikodu yapar, çekiştirir, kınar; Kendi yaptığı hataları görmez başkalarının yaptığı hata gözüne batar." anlamında kullanılan deyimdir.

"İleri gider canımı sıkarsa selamı sabahı keserim, velinimetim değil ya! Herkesin gözündeki çöpü göreceğine kendi gözündeki merteği görse daha iyi eder. Nevsal'i hemen kafese koymuş…" (K. T. s: 467).

Kendi kuyusunu kendi kazmak:

"Kendine zarar verecek davranışta bulunmak; **Kendi oturduğu/bindiği dalı kesmek**. Kendisine gerekli ve yararlı olan şeyi farkında olmadan yararsız duruma getirmek, kendi eliyle yok etmek. "anlamında kullanılan deyimdir.

Bir cehalet, gaflet veya içtihat hatası yüzünden iradesiyle delik deşik etmemişti; sadece tabiatın gadrine uğramıştı. Fakat öyle insanlar görülmüştür ki kendi kuyularını kendileri kazmışlar, oturdukları dalı kendi elleriyle kesmişleridir. (T. Ş. s: 163).

Kendi kalemleriyle kendi bindikleri dalı kestiklerini seyredeceğiz ki bunu gördükten sonra ormanın baltayı işaretle 'sapı bizden' demesini hatırlamamak mümkün olmayacak.. (B. G. s: 249).

İşte İzmir'de Yunan yürürken, Erzurum'da bir askeri hareket baş gösterirken, Paris'te devletin hayatı mevzu bahsolonurken ve İstanbul'da aciz bir kabine ne yapacağını şaşırmışken müstakil lider bu tefrikalarla meşgul fırkayı büsbütün yıkıyor, oturduğu dalı kendi eliyle baltalıyordu. (M. İ. s: 255).

Kendi yağı ile kavrulmak:

"Elinde bulunanla geçinip kimseye muhtaç olmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Onun gibi kendi yağımızla kavrulmak siyaseti de bize 'nefsimize güvenme' terbiyesi verdi. (A. E. B. S. s: 291).

Kendini dirhem dirhem satmak:

"Çok nazlı davranmak; özelliklerini azar azar ortaya koymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir ahretlik parçasının mahallevari nazlılıklarından, bıktı usandı. Ne istiyor sanki? Kendisini dirhem dirhem satmak, mazide işlenmiş bir suçun hıncını çıkarmak mı? (B. B. H. s: 273).

Kes(nize) bereket:

"Maddi katkısı görülen bir kimseye "çok kazan, kazancın bol olsun" anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü." anlamında kullanılan deyimdir.

Onun bir 'mersi!' yahut 'teşekkür ederim' demesi hemen hemen bir iskonto yerine geçer. Elbette Barba Kosti'nin veya Mihran ustanın 'kesene bereket!'inden daha iç açıcı, hatta daha uğurludur. (B. A. S. s: 177).

Keyfi kaçmak:

"Neşesi kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Herhangi bi sahifesinden şuraya birkaç satır alıp koysak, bir misal ve bir fıkra derc etsek derhal keyfinizin kaçacağına ve bu güzel temmuz gününün size zehir olacaağına da şüphe yoktur. (C. D. T. s: 56).

Keyfine bakmak:

"Dilediğince yaşamak, güzel vakit geçirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Yakup Bey: Birader çok fena ve çok iyi günler gördük, size bir gün sırasıyla naklederim. Şimdi sinirlerimizi bozmak caiz değil. Ayten gelsene! Gelsenize! Keyfimize bakalım bu büyük günün şerefine. (D. s: 31).

Kılı kırk yarmak:

"Titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek, önemle üstünde durmak." anlamında kullanılan deyimdir.

O zamana kadar ne yazıldıysa gözden geçirmiş ve irili ufaklı haritalarla dolu çok özlü, kılı kırk yaran bir rehber vücuda getirmiştir. (H. İ. s: 118). *Kılı kırk yardığını söylediğim o rehber, eski zaman ve bugünkü duruma dair umumî malumatı tastamamına verdikten sonra insanı kolundan tutar.* (H. İ. s: 119).

İşte bir kahramanlar tasnifi daha. Gazeteleri hükümet zart zurt kapatırken, tahrir müdürleri yazıların her kelimesi üzerinde kılı kırk yararken patronlar: Aman dikkat! Belediye çöpçülerinden bile münasip lisanla bahsediniz! diyip duruyorlar. (A. 2. s: 251).

Hakikat şudur ki umumî bakımdan ihtilal mahkemeleri, normal olanları gibi kılı kırk yarmağa lüzum görmeden hüküm verir. (A. E. B. S. s: 377).

Meclis ise o hususta pek sertti, titizdi, nekesti; kılı kırk yarar, mucib sebepler çok kuvvetli olmadıkça zorluk çıkarır, teklifi yazan nazırı sigaya çekerdi. (C. D. T. s: 390).

Hepsi de hükümetin kararını hatalı manasız bulmakta müttefik. Mebuslar ise takrirlerinde kılı kırk yarıyorlar, kabineden pek ciddi ve cevaplandırılması gerçekten zor hatta imkânsız şeyler soruyorlar. (A. 2. s: 263).

Kılı kıpırdamamak:

"Durum ve davranışını değiştirmemek, aldırış etmemek, umursamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Karnımızı doyurduk, öğle uykusuna yattık. Delilik bu! Meğerse ne uyuşuk, ne vurdumduymaz bir adammış! Kılı kıpırdamıyor. (Y. A. D. V. s: 276).

Yarım saat süren taarruz karakol önünde ve oturup sükunetle nargilesini hopurdatarak hâdiseyi seyreden jandarma zabiti karşısında vukubulmuştu; devlet otoritesinin kılı kıpırdamamıştı. (C. D. T. ss: 463-464).

Kıran girmek:

"Kısa bir zaman içinde çok sayıda ölmek; Bir şey bulunmaz olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Lüks kadının sürüsüne kıran girmedi, elimi sallasam ellisi, başımı sallasam saçı tellisi.. Telli duvaklı olmayanları da ibadullah! (K. T. s: 437).

Kırk bir (buçuk) kere maaşallah!

"Pek çok, binlerce kez nazar değmesin!" anlamında kullanılan deyimdir.

Nitekim her zamanki masasında oturan Asaf Hulusi Bey'i görmeye gelmiş olan Armenak Efendi dostuna diyordu ki: "Peh, peh, peh! Kırk bir buçuk maşallah! Ne çabuk da kalkındı" (E. E. S. G. s: 149).

"Peh, peh, peh! Kırk bir buçuk maşallah!" demesek adamcağız, tonton bastonuna göz değer korkusuyla, belki de kızacak. (D. s: 49).

Aramızda eski kuyruk acısı olmasa az daha: "peh peh kırk bir buçuk maaşallah!' diyecek, nazar değmesin diye de parmaklarımı tahtaya vuracaktım. (S. C. H. M. s: 431).

Onu görmeyeli yani Sinop'tan ayrılalı otuz şu kadar sene geçmiş. Peh, peh, peh! Kırk bir buçuk maşallah! Bu dua elbette ki hilkat tarihi belli olmayan Karadeniz'le alakalı değil" (K. K. A. s: 221).

Kırk fırın ekmek yeme (si gerek)k:

"Bir duruma erişmek için pek çok emek vermesi, çalışması gerek." anlamında kullanılan deyimdir.

Böyle meselelerde ise idmanınız olmasa gerektir, fazlaca teessüre kapılırsınız. İsmimi almak kolay ama benim derecemde filozof ve pişkin olmak için kırk fırın gurbet ekmeği yemek lazımdır. (B. G. s: 43).

Kıtır kıtır/katır katır kesmek:

"Bıçak veya kesici bir aletle acımaksızın yaralamak veya öldürmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne kadar çekinerek yürüyor, kapılara sürtünerek ve kendini adeta belli etmemeye çalışarak. Beklemek veya koşmak hususunda kararsız, etrafınıza bakınıyorsunuz. Sizi katır katır kesseler muhakkak ki mahallenin ruhu duymaz. (A. P. H. s: 79).

Kıyamet kopmak:

"Bir yerde çok gürültü ve telaş olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kıyamet koparırdık, yer yerinden oynardı; senin adına ve kitabına uygun iş gören politikacının eler tutar yerini bırakmazdı. (T. Ş. s: 23).

Kıyıda köşede (kalmak):

"Göze çarpmayan bir yerde unutulmuş olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu vadide bilgi sahibi olan Abdurrahman Şeref Bey, hususiyle Balıkhane nazırı Ali Rıza Beyleri çoktan kaybettik, kıyıda köşede belki birkaç kişi kalmıştır; fakat onların da bir ayağı çukurda olsa gerektir. (S. A. İ. K. s: 137).

Başarılması gereken bir iş varsa o da Evkaf Müdürlüğü'nü bir banka haline sokmak, bir banka mekanizması ile işleterek hem elinde bulunan büyük sermayeden faydalanmak hem de kıyıda köşede kalabilen mimarlık şaheserlerini yıkımdan koruyarak millî sanatın değerini belirtmektir. (H. İ. s: 1105).

Kim kime dum duma:

"Kimsenin kimseyle ilgilenmediği, kimseye önem verilmediği, çok karışık bir durumu anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

*Patronun sofraya bir tabak dolusu yemiş göndermesi pek hoşuna gitmiş: "Oh" demişti, "yuvama kavuştum, İstanbul'da kim kime, dum duma"***.** (E. E. S. G. s: 90).

Kirişi kırmak:

"Bulunduğu yerden ayrılmak, kaçıp gitmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Birbirleriyle yenişerek kırk yıldır bir cehennem hayatı geçiren aileler karşısında kirişi çabuk kırıp kendilerine yeni bir eş seçmek suretiyle yeni bir ömre kavuşanları daha mes'ut buldum. (D. K. s: 117).

Kolu kanadı kırılmak:

"Bir şey yapamayacak duruma gelmek, çaresiz kalmak." anlamında kullanılan deyimdir.

İzmir Posta ve Telgraf Başmüdür Vekili Naşit imzasıyla gelen ve "Birkaç saate kadar Yunan ordusunun şehri işgal edeceğini Maliye Müfettişi Muvaffak Bey'den şimdi haber aldığını" bildiren meşum telgrafı Dahiliye Nazırı'na götürdüğüm zaman kolum kanadım kırılmış bir halde idim. (M. İ. s: 191).

Koltukları kabarmak:

"Kendine veya yakınlarına yapılan övgüden kıvanç duymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Özdemir: -Koltuklarım kabardı, bütün arkadaşlar gelip benim elimi sıktılar. "Kızkardeşinin vücudu enfes bir diyan gibi…" dediler. (D. s: 22).

Bir pınardan kasabaya tatlı su akıtsana, lüzumlu bir yerde küçücük bir dispanser meydana getirsene. Hayır, adını her ay kesesini dolduracak bir akara veriyor; sonra da karşısına geçip koltuklarını kabarta kabarta seyrine dalıyor. (A. 3. s: 296-297).

(Bir yeri) Komşu kapısı yapmak:

"Sık gidilen yer hâline getirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Emire doktor olamadı; çarçabuk evlendi. Yonca'yı bir kasabada mahzun ve yoksul yaşayacak, nihayet bir çiftlik ağasına varacak sanıyorduk; milyoner karısı oldu. Avrupa'yı komşu kapısı yaptı. (D. Y. Y. s: 165).

Köküne kibrit suyu:

"Yerin dibine batsın, ölsün, kahrolsun." anlamında kullanılan deyimdir.

"Kahvemiz azalıyor" diyen Abla'ya öbürü homurdandı, zira yaşlı kadının elbise ve çamaşırları lüzumsuz masraf saymasına kızmıştı: "Köküne kibrit suyu! Kahve yüzünden bu memlekette kahve için başka hiçbir yerde görülmemiş vahşetler yapılmıştır. (S. K. s: 89).

İyi ev kadını devamlı gayret sayesinde tahtakurusunun köküne kibrit suyu ekebilirdi. Ama üşenmemek, hele bu mevsimde, yumurtalar canlanmadan umumi taarruza geçmek şartile! (D. K. s: 120-121).

Yani o domuzları sürüsüne kıran girmemiş o tavukların köküne kibrit suyu ekilmemiş kimisi Berlin'de propaganda sofrasına kimisi karargâhta zafer ziyafetine yollanmış bulunacaktı. (S. C. H. M. s: 44).

Nihayet zaman bu maddenin köküne kibrit suyu ekti ve çok iyi oldu. Zira teneke parlaklığını çok çabuk kaybedip ufak bir hava ve kısa bir zaman değişmesiyle, paslanan, çürüyen, delinen, mahvolan ve imalinde büyük bir sanatkârlığa lüzum göstermeyen âdi bir madendi. (E. Ö. H. s: 50).

Artık korkma o yavrudan bir Sezar, bir Atila, bir Napolyon herhangi bir cihangir ve diktatör çıkamaz. Beyninde ve gönlünde insan canına ve hürriyetine kastedicilik istidadının köküne kibrit suyu ekilmiştir. (T. Ş. s: 202).

Edirne civarında kasten orman yakan bir köylü yakalanmış; maksadı her zaman olduğu gibi tarlasını büyültmek, daha fazla hububat ekmek imiş. İşte köküne kibrit suyu eken sebep daima budur. (A. A. s: 70).

Köpeği bağlasan durmaz:

"Yaşamaya elverişsiz yer anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Münasip yer buluncaya kadar orada tüneyecektik. Hani köpek bağlasan durmaz diye bir söz vardır; burası tam öyle bir yerdi. Hürriyet Oteli'ne sığınmaya mecbur olacaktık; biz loş bir aşçı dükkanı üstündeki bir dar odayı seçtik; içinde başka oturan yoktu. (D. s: 51).

Kör kadı:

"Sözünü esirgemeyen; doğru bildiğini hatır gönül dinlemeden her yerde, herkesin yüzüne karşı söyleyen." anlamında kullanılan deyimdir.

Güneş bizi bu kuytu bu mahrem, bu kusurları örtülmüş münzevi ve vahşi hayattan, layığımız olan hayattan mahrum etti. Hülasa 'kör kadı!' diyen bu güneş beni birdenbire hiç de hoşnut edemedi! (G. S. s: 155).

Filvaki yaş ve tecrübe artık kadıya kör kadı dedirtecek kadar bende lüzumsuz ve zararlı bir doğruluk bırakmadı; fakat senin istediğin bu değildir; kör kadıya badem gözlü demekliğimdir ki o derecesini fakirden umma. (T. Ş. s: 24).

Kör kör parmağım gözüne:

"Çok belli, göze batacak kadar ortada." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten o zaman bunları görebilseydim elbette kör kör parmağım gözüne hareket etmezdim. (M. İ. s: 192).

Oldu mu ya? Bu görünür kazalardan takvimde yazılı fırtınalardandı. Vaziyetin öyle olacağı besbelliydi; 'kör körüne, parmağım gözüne' idi. (A. E. B. S. s: 132-133).

Kösteği kırmak:

"Çocuk yürümeye başlamak; bağlı bulunduğu yerle ilişiğini kesmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat gözümün önüne geliyor, mesela, şu köşedeki kırmızı ev. Peder müjdeyi veriyor:

-Yahu Aydede kösteği kırmış!

Oğlu üç senedir benimle beraber İstanbul kaldırımı çiğnediği halde başı bugün kalpaklıdır. (A. 1. s: 274).

Kraldan çok kralcı olmak:

"Birinin davasını ondan çok savunur olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hem niçin Kempf, Nazilikten temizleme mahkemelerinden kurtulmuş da gezip duruyor? Kraldan fazla krallık taraftarı olmayalım. (G. S. S. s: 195).

Kulağa çalınmak:

"Başkasına söylenirken kendisi de duymuş olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yahut harice giden milyoner zevceleri bunlardan takıyorlardır. Biz nereden öğreneceğiz? Ancak kulağımıza çalınabilir. (A. 2. s: 288).

Ömrümüz hayretle geçiyor. "A! A! A!" diye şaşmaktan şaşkına döndük. Hergün okuduğumuz gazetelerle kulağımıza çalınan sözler karşısında gırtlağımızdan çıkan ses o… (A. 3. s: 198).

Kulağı çınlamak:

"Anılmak, hatırlanmak, arkasından konuşulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ne oluyor bugün bana? Kulaklarım çınlıyor. Hayırdır inşallah" diyor ve parmağını kulağına sokup içini hoyratça kurcalıyor mu? (D. Y. s: 110).

Kulağına küpe olmak:

"Başa gelen bir durumdan alınan dersi unutmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

*'Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür' derler. Bu doğru sözü bana bir gün tam yerinde hatırlatan ihtiyar arkadaşımın ruhuna rahmet. O öldü gitti; fakat sözü kulağımda küpe kaldı. (*B. A. S. s: 49).

Mezarlıklarımızda betona fazla yer vermekten çekinmeliyiz ve şefdorkestr'in vasiyetini kulağımıza küpe etmeliyiz. (G. S. S. 127).

Mesela 'kulağa küpe etmek' Türkçe bir tabirdir. Ne kadar kudemaperest olsanız bunu gene öyle olduğu gibi kullanmaya mecbursunuz. Bu kaideye uyacaksınız. (T. s: 132).

Kirişte olmak:

"Söylenecek sözü, gelecek haberi sabırsızlıkla beklemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten çoktandır bizce yakında sana yine bir yolculuk görüneceği tahmin olunmakta idi. Kulağımız kirişte bekliyorduk; bekliyorduk ama Garb'a teveccüh etmeğe muntazırdık; seni Şark'a attılar. (A. 1. s: 82).

*Az sonra yanıma odaya gelen Davut şunları söyledi. Demin bahçede sesler işitmiş. Köpeklerin ikisi de o gün öldüğü için kulağı zaten kirişte imiş, dışarı fırlamış. (*Y. A. D. V. s: 130).

Hayatı ak saçlı gözlüklü bir memurun elindeydi. Tozlu defterleri karıştıracak bulacağı bir kayıtla onu siyasetgaha gönderecekti. Buldu mu? Buluyor mu? Bulabilecek mi? Her gün kulağın kirişte bekliyorsun. (A. 1. s: 279).

Kulak asmak:

"Önem vermek dinlemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bütün temennimiz pistonlara kulak asmadan oralara ehlinin yollanması ve –en mühimi- ehliyet göstermeyenlerin derhal geri çağrılmasıdır. Muhabir namı altında boş gezenin boş kalfası istemiyoruz tabii! (B. G. s: 236).

Ortada kabahatli yok! Kimi görsem 'Söyledimdi ama dinlemediler!' yahut 'İlk gününden beri bar bar bağırdım, kulak asmadılar!' diyor; meğerse herkes muharebeye aleyhdarmış. (S. A. İ. K. s: 84).

"Ajans ve radyo haberlerine kulak asma mirim. Bunların çoğu hayal mahsulüdür." (S. C. H. M. s: 50).

Irza tecavüzün cezasının Amerika'da asılmak suretiyle idama kadar gitmesi hukuk ulemamızın ve teşrii kuvvetimizin elbette malumudur. Fakat malumu ilam çok defa bir sırı ifşa ve bir meçhulü izah derecesinde yeni ve faydalı olabilir. Kulak asılmak şartıyle. (A. 3. s: 51).

"Ne hacet, lüzum yok…" falan gibi lakırdılarıma kulak asmadı; yaveri çağırdı, heyeti odaya celbetti. (M. İ. s: 327).

"Dünyanın şerri arttı, Maslak dede artık bizden elini çekmek, nam ü nişanını kaybetmek istiyor" diye tevile kalkışmıştı ama şöhreti gittikçe azaldığından buna kulak asan olmadı. (M. H. s: 93).

Son seyahatimizde toprağı pancar yetiştirmeğe hangi ülke gördük ki orada yer yer şeker fabrikaları bulunmasın? Kulak asmayınız, vakti geçmeden şeftali marmöladı yapınız. (M. Z. S. G. s: 373).

Kulak kabartmak:

"Belli etmemeye çalışarak dinlemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Biraz daha durayım; bakalım öbür odadan ne ses çıkacak? Kulak kabarttım; genç kadınla yaşlı kâhyam mırıl mırıl konuşuyorlar. Konuşmanın sâkin geçtiği anlaşılıyor. (Y. A. D. V. s: 267).

Bilhassa Mısır için bu sesin nağmeleri istikbalde pek önemli olacak. Şimdiden kulak kabarttığına şüphe yok. (S. C. M. H. s: 424).

Kulak misafiri olmak:

"Yanında konuşulanları konuşmaya katılmadan dinlemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bakiyettüssüyuf İzmit'e ve oradan İstanbul'a canını dar attı. İşte Kuva-yı İnzibatiye harekatına dair bütün bildiklerim bundan ibaret olması da gösterir ki, gürültüye ancak kulak misafiri oluyordum, o tarakta bezim yoktu. (M. İ. s: 339).

Kulp tamak:

"Bir kimseyi, bir şeyi kusurlu göstermek için bahane, kusur bulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

-*"Sen hep böylesin, karar veremezsin, her şeye bir kulp takarsın. 'Üzümün çöpü var, incirin çekirdeği var!' der fırsatları kaçırırsın. Şişli'dekini gidip bir defa görmeliydik"* (E. E. S. G. s: 123).

Küçük dağları ben yarattım demek:

"Çok böbürlenmek, kibirlenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Şahende Hanım her zamanki gibi belli etmeden gelini süzüyor ve içinden diyor ki: "Hele şu dünkü donsuz kıza bakın, burnu Kafdağı'nda;küçük dağları ben yarattım diyor, otel sanki babasından miras kalmış mülkü". (E. E. S. G. s: 217).

Koca İştirakçi dün ne idi, borusu nasıl ötüyordu, arabasını (yani kızıl otomobilini) nasıl dağdan dağa aşırıyor, küçük dağları ben yarattım var mı bana yan bakan diye nasıl böbürleniyor, yeni bir şekil vermek istediği dünyaya nasıl istihkâr ile bakıyordu. (A. 1. s: 95).

Zira Emced sadece büyük bir memur değil partinin de kalburüstü adamlarındandı. Demin ulûhiyet iddia etmesine şaştığı tasavvuf sapığı kadar olmasa da korkunç bir benlik, bir 'küçük dağları ben yarattım' tavrı almıştı. (K. T. ss: 98-99).

Külâh kapmak:

"Düzen, dalavere ile bir işin başına geçmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Görgüsü ve haberi olamayan bu kahraman genç Mütareke'yi müteakip Parmakkapı dahi dahil olduğu halde bir iş bulmak, bir mevki yapmak, bir külâh kapmak için seksen kapının ipini çektikten sonra muradına erememiş nihayet Ankara'ya bera-yı taayyüş azimet etmişti. (A. 1. s: 135).

Külâhları değişmek:

"Tehdit ederek bozuşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

-Duvarda oynayan taş mı var? Haberim yoktu.

-Sonuna kadar gizlemekte devam edeceksin demek? Şakanın sırası değil Davut Ağa! Sonra külahları değişiriz ha! (Y. A. D. V. s: 288).

Küplere binmek:

"Çok öfkelenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Mesela öfke gibi… İkide bir hiddete kapılanlar, havadan nem kapanlar, hiçten yere küplere binenler veya babası tutanlar hastadırlar; şimdiki meşhur ismiyle 'tansiyon'larını muhakkak surette ölçtürmelidirler. (İ. H. H. A. s: 100).

Padişah taraftarları ve muhafazkârlar o hürriyetin bir hükümdar ihsanı olduğunu ileri sürerlerdi. Öbürleri küplere binerler, başlarından çıkarıp rafa koydukları 'ya hürriyet, ya ölüm' yazılı keçe külahlarının fotoğraflı şehadetine hadise ve hakikatlere dayanarak hürriyeti padişahın elinden zorla geri aldıklarını iddia ederlerdi. (A. 2. s: 101).

Necip Bey sözlerimi işitmesin, Cünye aleyhindeki bu müfteriliğimden dolayı küplere biner. (A. F. s: 87).

Abüdlhamid'in son yıllarında rütbe israfı bir dereceye geldi ki, rejimin mensupları bile sabahleyin 'tevcihat-ı resmiye' sütununa göz gezdirince küplere biner oldular. (C. D. T. s: 229).

*Gerilere bakar ah ederiz! Tam o sırada kulağımıza mandolin sesi gelince tabiidir ki küplere bineriz. (*G. S. S. s: 169).

Vefat edince yerine Maliye Nazırı Cavit Bey, gazeteci dostu Hüseyin Cahit Bey merhumu seçtirmişti. Vay efendim vay. Fırka mensupları sevinirken muhalifler küplere binmişti. (C. D. T. s: 412).

O kitap ki su katılmamış bir Cumhuriyetçinin aşk ile, şevk ile, candan ve gönülden, Fransız gençliğine bir beyannamesi idi; yüzde yüz muzır evrak sayılırdı; bir satırı bile zaptiye nazırını yerinden hoplatmağa, divanıharbi küplere bindirmeğe, padişahı çileden çıkartmağa kâfi gelebilirdi. (P. İ. H. s: 503).

Bir nokta daha ehemmiyetlidir: Vekilin hareket tarzı hepimizi müsamahalı olmağa, en ufak bir telmihten küplere binmenin zaman telakkilerine uymadığını anlamağa davet etti. Asıl buna sevindik. (B. G. s: 239).

Laf ebesi:

"Çok konuşan, herkese laf yetiştiren kimse." anlamında kullanılan deyimdir.

*Nutuklar ve beyanat uğultu h*âlini aldı. *Asıl mühim nokta da şu: Çok söylüyoruz ve hemen hiçbir şey yapmıyoruz. Konuşmaktan iş görmeğe vakit kalmıyor ki… Laf ebesiyiz hepimiz*. (A. 2. s: 116).

Lafı ağzına tıkamak:

"Birinin rahatça konuşmasını engelleyip susturmak, söylemesine imkân tanımamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Sonunda şu hükmü verdi: "İkiniz de zırdeli. Lakin son hadisede onun aleyhine kati bir delil yok; seninki vehim. Muhakkak kendisi şehre inecekti beyhude yukarıya çıkmamam için 'Dönmesen daha iyi olur, zira biz oraya geliyoruz' diyecekti; lafı ağzına tıkadın! (N. s: 236).

Lamı cimi yok:

"Değişmez, kesin, başka yolu yok anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Emektar bir saray bahçıvanı elinde olmayan bir kabahat işlemiş. Padişahın lamı cimi yokmuş; böylelerini yaşına başına hizmetine bakmaz hemen asarmış… (İ. H. H. A. s: 57).

Şunun için lazımdı ki, sinema locası denilen yerin lamı cimi yoktur; adı iyiye çıkmamıştır, kapısı dışarıdan açılmayacak şekilde kapalıdır; içi çukurdur, etrafı siperlidir, oyun başlayınca karanlık çökmektedir. (D. K. s: 248).

Gözlerinin kendi de farkı olmadan, delikanlıyı aradığını sezince içinden: 'Tamam' dedi, 'lamı cimi kalmadı, ipsiz sapsız sözleriyle büyüledi beni bu adam! Neredeyse arkasından koşacağım' (İ. Y. S. s: 32).

Güldal içinden şöyle dedi: "Artık lamı cimi kalmadı;Haydar Bey'in falı çıktı". (İ. Y. S. s: 354).

Emrin memleket müdafaasiyle alakalı bulunmasına göre lamı cimi yoktur; canla başla uyacağız ama bu mevsimin asıl keyfi gecelerindeymiş. (T. A. G. H. s: 97).

Leb demeden leblebiyi anlamak:

"Daha söze başlanırken ne denmek istenildiğini çabucak anlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Herhangi bir meseleyi böyle zarifane söylemek, hakikati daima nükteli anlatmak imkanı varken bazı muharrirler gibi dobra dobra atmak zararlı bir usul olsa gerektir. Sen 'leb' de, bırak 'leblebi'yi o anlasın… Zaten anlamayacaksa 'leblebi' de desen anlamayacak olan yine anlamaz. (G. S. s: 135).

"Ya nedir? Canlı mı cansız mı, yenir mi yenmez mi?" diye sormaya kalkışmayınız. En durgun zekâlıları bile bu bahsi sezdiler mi cin gibi gözleri parlar, leb demeden leblebiyi anlar, ateş kesilirler. (M. Z. S. G. s: 125).

*İki uzun kulak deyince bunun eşek olduğunu ismi sarahaten geçmemekle beraber, o hayvancağız bile anlar. Bu kârie hakarettir; onu leb demeden leblebiyi sezecek bir ârif farzedip yazmamızı hocam kaç kere söylediydi. (*E. Ö. R. s: 124-125).

Leyleğin attığı yavru:

"Çevresinde yeteri kadar ilgi görmeyen kimse." anlamında kullanılan deyimdir.

Dönüşte ilk defadır ki o milyarlar pahasına ne fedâkârlıkla kurulmuş, yoktan var edilmiş Ankara'ya içimde bir kıskançlık duymadım; zira kendi haline bırakılmış leyleğin attığı yavru mesabesinde bir İstanbul'a doğru gitmiyordum. (H. İ. s: 519).

-Burada ne münasebetle bulunuyorsunuz? diye sorunca Hilmi Efendi kızardı:

-Şey… Leyleğin attığı yavrulardanım, malum a! (S. s69-: 70).

Lokman Hekim'in ye dediği:

"Tadı güzel olan şeyler için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Butrus sağ elinin parmaklarını birleştirip boşukta üç kere salladı. O hareketi: "Çok güzel! Parlak! Lokman hekimin ye dediği!" manasında idi, üstelik dilini damağına çarparak hafifçe çatalttı da… (Y. A. D. V. s: 124).

*Lokman hekimin ye de*mediği. (M. Z. S. G. s: 437).

İki ahbab gülüştüler. Sonra aynı zamanda ikisi birden Neşide'yi hatırlayıp söylendiler:

"Bir içim suydu alimallah! Lokman Hekim'in ye dediği bu olacak… (K. T. s: 228).

Mal bulmuş Mağribî gibi:

"Büyük bir zenginliğe kavuşmuşçasına büyük sevinç ve coşku ile." anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat biraz da kırgınım da: Keşke şu meşhur 'Kuzu' manzumesini yazmasaydı! Hoş kabahat kendisinden ziyade 'Kuzu'yu mal bulmuş Mağribi gibi mektep kitaplarına sokanlarda. (A. A. s: 160).

Maval okumak:

"Yalan söylemek, yalan söyleyerek oyalamak, masal okumak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ben yaz sıcağında zahire biriktirirken sen çam gölgesinde maval oku, sonra kış başladı mı gel ambarımın dibine darı ek. Fakat bence bu fıkra dahi tashihe muhtaçtır. (B. A. S. s: s: 28).

Masal okumak:

"İnandırıcı olmayan, oyalayıcı sözlerle kandırmaya çalışmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bize okutulan masallar. Bu harbde bize ve bütün dünyaya ne kadar masal okunduğunun elbette farkındasınızdır. Elimize geçen ecnebi gazetelerinde ve dergilerinde masalın bini bir paraya! (B. G. s: 91).

Maymun gözünü açtı:

"Geçen bir olaydan ders alındığını anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Görüyorum ki maymun gözünü açmış artık! Nasıl apartman katındaki tadilat bitti mi?" (S. K. s: 197).

O bir türlü yeise düşmez, bildiğinden şaşmaz, söylediğinden dönmezdi: 'İki ay daha dişinizi sıkın, görürsünüz ne olacak! Bu defa maymunun gözü açıldı' der, cebinde beş para yok, evinde on kişilik ailesi aç, pantolonunun arkası delik adeta mesut yaşardı. (T. s: 23).

Güzellikte anasına, ninesine taş çıkan Semire'yi müstakbel iktidarın zengin bir vekiline verecek, tekrar Ankara'ya gidip hükümette oluşun keyfini bir daha sürecek. "Ama" diyor, "bu sefer araya bir garajcı sokmamak şartıyla! Maymun gözünü açtı". (D. Y. Y. s: 277).

Henüz dinç gösterişli ve kıyafetinden tavırlarından paralı olduğu belli ideal koca. Mükellef bir düğün, gazetelerde şatafatlı bir ilan, monden ve lüks bir hayat! Aklınla bin yaşa küçük bayan! Maymun gözünü açtı!. (A. s: 160).

Mercimeği fırına vermek:

"Kadınla erkek gizlice aşk ilişkisi kurmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Nazır merak etmiş, hallettirmiş, bakmış ki Paşa ile vali –tabir caizse- mercimeği fırına vermişler, hazırlık yolunda, pek yakında Kastamonu, hareket-i milliyeye iltihak edecek. (M. İ. s: 288).

Meteliğe kurşun atmak:

"Parası kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Amma bir zatın kendisi de daha bir müddet evvel meteliğe kurşun atarken şimdi altına metelik vermediğini anlatıyor. Mamafih bütün bunlar hakikatte bir şey ifade etmez. (A. 2. s: 160-161).

Metelik vermemek:

"Değer ve önem vermemek, umursamamak, aldırış etmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Anlıyorum ki hakiki lisanıyla öyle söylemiyor; şöyle diyor: "Amma da semirmişsin, besili kaza dönmüşsün; pirzolayla şarabı at gövdeye, bak keyfine. Dünyaya metelik verme sonra bir de zaruretten bahset!" (T. s: 91).

Nerede hangi muhitte, kimin karşısında ve kimler içinde bulunulursa bulunulsun pervasızca sakız çiğneyerek oturup kalkan, iş gören, konuşan bir adam hacıyı hocayı, anayı babayı, âmiri memuru, resmî hususî bütün otoriteleri, kısacası dünyayı hiçe sayan, kimseye metelik vermeyen, kendine güvenen olgun bir şahsiyettir. (T. A. G. H. s: 243).

Meclis başınıza zindan olur. Hâlbuki o ayıklığında ölüye diriye aldırmayan, dünyaya metelik vermeyen bir taş yüreklidir, gündüzün, rahmetli babanız için değil a önünde can verseniz sizin için dahi gözü nemlenmez. (M. K. s: 77).

O Deli Mıstık, süt güğümlerini atının iki yanına asar, kendisi de ortaya oturur, türkü söyleyerek köşkleri dolaşır, önüne gelenle şakalaşırdı. Beylerle paşalarla sen diye konuşur, insan ve sınıf seviyesine aldırış etmez, dünyaya metelik vermezdi; deliliği buradan geliyordu. (A. A. s: 167).

Kahveler içilirken, uykusunu tam uyumuş bütün gün keyif getirmiş mazul bir devlet memuru gibi, üzerinde uzun zamandan beri dinlenmiş bir adam hali vardı. Öyle kabine sırrı, nazırlık ketumluğu gibi manasızlıklara metelik vermiyordu. (M. İ. s: 94).

Meydan bırakmak:

"Savunduğu şeyden vazgeçmek; yarışmadan çekilmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Şebnur: Daha o zaman Ayten bile doğmamıştı değil mi beyefendi?

Vacit Bey: Şebnur! Sen dur da ben anlatayım, bize meydan bırak! İlan-ı Meşrutiyet'ten tam iki gün evvel idi. (D. s: 10).

Meydan okumak:

"Korkmadığını, çekinmediğini açıkça bildirmek, kavga veya yarışmaya çağırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zavallı zat! Eciş bücüş, kısa sıska, aç hasta bir muhteris taifenin, nesl-i cedidin hücumu, yaygarası, istilası karşısında yüksek boyu, Şahane bedeni,

mutaazzım simasıyla evvela bir cins at gibi şahlandı; meydan okumak,kafa tutmak istedi. (B. A. S. s: s: 75).

Türkler katıldıkları Müslümanlık camiası içinde bile kara taassuba meydan okuyarak yediyüz sene evvel de resim sanatını bir müddet olsun softalık tahakkümünden korumuşlardır. (G. S. S. s: 64).

Mırın kırın etmek:

"Bir isteği yerine getirmemek için çeşitli sebepler ileri sürmek, nazlanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir diplomat şöyle azıcık bir kımıldansa, kıpırdansa, hemen devletler gözlerini dört açarlar, yüzlerini buruştururlar, bundan bir şey sezerler, şüpheye düşerler, mırın kırın ederlerdi. (B. A. S. s: 165).

Mim koymak:

"Unutulmaması için işaret koymak; önemli bularak üstünde ısrarla durmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Tarihe mim koymak lazım! Zira şehrin an'ane ve âdetleri o yıldan itibaren sarsılmış, Haliç'in öteki yakasındaki Müslüman İstanbul yine bu tarihte Beyoğlu'na ayak alıştırmış ve nihayet Beyoğlu tarafına göç etmeğe başlamıştır. (P. İ. H. s: 94).

Okumamın sebebi, seciye kusurlarını bulmak, küçültücü hareketlerine mim koymak yani aleuhinde delil toplamak, topladıkça antipatimin haksız olmadığına kendimi inandırarak, vicdan huzuru duymaktır. (C. D. T. s: 97).

Bu kanunlar kabul edildikten sonra yine bir fırsatını düşürüp gel de ödenekleri tekrar arttırma! Sözüme mim koyunuz. (A. 3. s: 227).

Öbür büyük partilerin rey sayısı a çok fazla değildir. Tarih bu acayip hadiseye mim koysun. (S. C. H. M. s: 272).

İş seçim sırasındaki el ve dil şakalarile kalmazdı ki. Oylarını fırka aleyhinde kullananlara mim konurdu. (C. D. T. s: 464).

Bir gazetede az çok sertçe yazdığımıza mim konulması, onlardan dolayı ilk fırsatta hesab sorulması gibi bir ihtimal mevcutsa neye yarar hür bir içtimaat kanunu? (A. 2. s: 180).

Hülasa ihtiyaç görülürse tekrar omuzlarına almak kararıyla sandığa yerleştirmek niyetinde idi. Bana da şimdi muhakkak mim koymuştu, artık elbette bir daha çağırmazdı. (M. İ. s: 152).

O gün gözünde nedense bana karşı bir husumet vardı. Ben de buna mim koymuş ve beklemiştim. Nihayet beklediğim de çıkmıştı. (M. İ. s: 78).

Muma çevirmek:

"Her sözü dinler duruma getirmek, uslandırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şayet halkımız bir metaın arkasına koşmaktan, her pahalanana saldırmaktan vazgeçse, İngiliz halkı gibi boykot yapmayı bilse, vurguncuyu muma çevirirdi. Mum gibi erimeği tercih ederek. (M. Z. S. G. s: 308).

Muvaffak da olurdu ya… Hatta o gün şu fes oyunu beni bile derhal muma çevirmişti; terbiyeli maymun gibi karşısına geçtim. (M. İ. s: 153).

Mumla aramak:

"Çok isteyerek ve özlemle aramak." anlamında kullanılan deyimdir.

İzmir zaferinden fayda ummuyorlar sulh konferansının lehte halline imkan görmüyorlardı. Daim Bey: "Sevr Muahedesi'ni mumla arayacağız" fikrindeydi. (S. s: 26).

Bugün öyle bir vatandaşı mumla arasanız ele geçiremezseniz; hatta yine yollar ve taşıtlar sayesinde sakatlar ve yatalaklar bile seyahat imkânına sahiptirler. (T. A. G. H. s: 676).

Belki bu tedbir takdiri değiştiremezdi ama hiç şüphesiz durum bugünkünden bir derece daha iyi ve lehlerinde olurdu. Şimdi iki imparatorluğu da mumla arıyorlardır ama neye yarar? (S. C. H. M. s: 394).

Daha tuhafı da olabilir: Bir memur gün gelir sizin çile çektiğiniz yere tayin bile edilir yahut oradan müfettişlikle geçer de yabancıdan ve hakiki hükümetçi memurdan gördüğünüz nezketi göstermemek şartile! Öbürlerini tam hükümetçileri mumla arar, sinirlerinize dokunan dönek yamama ve yanaşmasının bir an önce defolup gitmesi için kasaba evliyasına mum adarsınız. (B. G. s: 115-116).

Haliç'in öte yakasında Tepebaşı'nın dörtte birini mumla aramaktayız. Yeni Belediye Sarayı'nın müştemilatında bir tiyatro bulunamaz mı idi? (G. S. S. s: 267).

Görülüyor ki harp en kıymetsizi bile mumla aratan buhranlı bir şuursuzluk devridir; insanı teneke peşinden bile koşturuyor ve teneke bahsi gazetelerde ciddi bir yer alacak derecede ehemmiyet kesbediyor. (E. Ö. H. s: 49).

Nabız yoklamak:

"Niyetini, düşüncesini, eğilimini anlamaya çalışmak; düşünce, niyet ve eğilimi anlamak için ön araştırma yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Evinden barkından oldun, nen varsa kaybettin, gurbet illerine düştün, sürünüyorsun. Böyle bir hemşeriyi kayırmak lazım gelmez mi? Bir kere nabzını yoklayıver eline yapışmaz a? (S. s: 68).

Nabza göre şerbet vermek:

"Birinin hoşuna gidecek, gururunu okşayacak yolda davranmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Evde misafir varken aklınız bir türlü endişeden boş kalıp da tatlı konuşmaya imkân bulamazsınız ki… Onu memnun etmekle mükellefsiniz; nabzına göre şerbet vereceksiniz ve keyfine gideni sezip ona göre lakırdı edeceksiniz. (A. P. H. s: 89).

Fakat şimdi de ortaya 'münekkit' diye çıkanlara kavuk sallamak münekkitlerin ihsanına keşkül tutmak lâzım geliyormuş; Onların hoşlarına gitmek için kapı kapı dolaşmak, nabızlarına göre şerbet vermek yeni zamanın terbiyesi icabı imiş. (E. Ö. R. s: 78).

Meşrutiyet'ten sonraki devirde ne olurdu acaba akıbetim? Hiç öbüründen farklı olmazdı. Nabza göre şerbet verdiğim nisbette devrin kalbur üstü adamı olurdum. (A. 3. s: 47).

Nane yemek:

"Yakışıksız bir davranışta bulunmak, uygunsuz bir iş yapmak." anlamında kullanılan deyimdir.

O sebeptendir ki 'bir gaye için işbirliği yaparak, beraberce bin türlü nane yedikten sonra düşmanlıkta birbirirn gözünü çıkarmak değil, kellesini uçurmak

derecesinde ileri götürmüş tarihi omuzdaş ihtilaflarına göz atmak faydalıdır. (C. D. T. s: 61).

Fakat ne hükmü var, ne tekzibe tenezzül ederim ne de herifleri terzile… İstedikleri naneyi yesinler. (A. F. s: 72).

Ne çiçektir biliriz:

"Ne denli yeteneksiz, niteliksiz olduğunu biliriz anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Çiçek kokla, tak, ver, yetiştir, sula, sev fakat çıkarma. Halk dilinde çiçek başka tabirlerle de hoş olmayan manalara delalet eder. Mesela:

O ne çiçektir! Ne çiçektir biliriz! Denilir. (İ. A. s: 170).

Böyle bir kılıkta sokağa çıkamayacağım gibi - tarife ne hacet? Ne çiçektir biliriz - bobstil kıyafetinde gezemeyeceğim de şüphesizdir. (T. A. G. H. s: 465-466).

Ne gezer:

"Bulunmaz, yoktur."anlamında kullanılan deyimdir.

Ben utanarak gözlerimi yere indirmiştim; zannetmiştim ki şair de işin farkına vardı. Lakin ne gezer, galiba o bunu 'Bravo!', 'Mükemmel' gibi bir takdir ve alkış sedası farz etmiş 'Mersi', 'Mersi' diye mırıldanarak koltuğuna yaslanmıştı!. (G. S. s: 11).

Hepsi saydıklarımızdan ibaret miydi? Ne gezer! (C. D. T. s: 117).

Mamafih sağlık bakımından endişe arz etmediği bildirilmiş. Bitti mi? Ne gezer?. (T. A. G. H. s: 346).

Bari o yerlerde durabildiler mi? Ne gezer! (S. C. H. M. s: 288).

Oldu da bitti kurtuldunuz mu? Ne gezer? (T. A. G. H. s: 686).

Fakat öbürleri ölümlerinin altıncı yıla bastığı gün acaba arkalarında yas tutacak bir millet ve bir insalık âlemi bulabilecekler mi? Ne gezer! (A. E. B. S. s: 150).

Aynı mabeyn odasına girdim? Acaba yine saatlerce bekleyecek miydim? Ne gezer? Beş dakika geçmedi, yanına çağırdı. (M. İ. s: 152).

Sahne komikliği bile gaz tenekesinden kuvvet alırdı. Teneke yalnız bunların imaline mi yarıyordu? Ne gezer! Kaplamasından damına kadar tenekeden yapılmış 'teneke evler' hatta 'teneke mahalleler' vardı. (E. Ö. H. s: 49).

İş bu kadarcıkla kalmış, kapanmış mıydı? Ne gezer! Zaten -sonradan gelen çeşitli gazeteleri okuyunca öğreniyorum- 'Hatıratım' daha ilan edilir edilmez matbuatta münakaşaalr başlamış, almış yürümüş. (M. İ. s: 19).

Mamafih ben hepsine, rahatsızlığın en ağır, en eziyetli çeşitlerine razı olurdum, yorgunluğumu çıkarmak için dört saat deliksiz uyku uyuyabilsem… Fakat ne gezer, birini uyuturken çocuklardan biri uyanıyor. (A. P. H. s: 104).

Akşamüzeri evine dönüp, şöyle elbiselerini çıkararak, bir hamam, bir temiz çamaşır, bir limonlu çorba, bir rahat uyku olsa… Ne gezer? Aynı elbise aynı çamaşır aynı hal. (A. 1. s: 253).

Makine ve sürat asrının yavrusu sandı ki bir anda lambadan keskin, parlak, elektrikten daha geniş bir ışık demeti yükselecek bir şimşek çakacak! Ne gezer? Evvela isli, kızıl şevksiz bir alev titrerdi. (İ. A. s: 121).

Ne gezer! Kaş yaparken göz çıkarırdık; işlediğimiz hayır ürküttüğümüz kurbağaya değmezdi; arpa eker darı biçerdik; denizi geçer derede boğulurduk; kalburla su taşır, taşıma su ile değirmen çevirmeye kalkışır; imam evinde aş, ölü gözünde yaş arar; kelden köseye yardım bekler, Ali'nin külâhını Veli'ye giydirmeyi hüner sayardık (İ. A. s: 174) (Ü. N. Ü. H. s: 226).

Ne hava! Ne çamur! Ne kalabalık! Şimdi eve döndüm mü 'bari istirahat edebilsem, soyunup dökünüp bir rahat köşe bulsam. Ne gezer, hanımda da, kerime de surat bir karıştır. (G. S. s: 39).

Gar orası idi, trene oradan binerdiniz. Binerdiniz de en son nereye kadar gidebilirdiniz? Demiryolu bir taraftan Ankara'da, öbür taraftan Konya'da sona ererdi. Bunlar ayrı ayrı kalkan trenler miydi? Ne gezer? (H. İ. s: 538).

Ne kokar ne bulaşır:

"Kimseye iyiliği de dokunmaz, kötülüğü de anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Ve işte bitaraflık bu sebeplerden dolayı yorucu, zahmetli ve üstelik verimsizdir de.. Bitarafı ne iktidar sever ne muhalefet beğenir. 'Ne kokar ne bulaşır" derler ve kendileri kokmakta, bulaşmakta devam ederler! (A. 3. s: 341).

Ne mal olduğunu bilmek (anlamak):

"Birinin nasıl bir nitelikte, yetenekte ve yaradılışta olduğunu bilmek, kestirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

O ne maldır! (yani ne beladır) manasına kullanılır. Niçin böyledir? Görünüşe aldanmamak lazım geldiğine işarettir. (İ. A. s: 170).

"Ne mal olduğunuzu bilirdim ya" diyenler bile vardır: Evvela bir lahavle çeker, sonra bu sözleri sineye çekersiniz. (M. K. s: 125).

Fakat bunu kimler yapacak? Anadolu'da iken iş başına gördüğüm vali, mutasarrıf ve sair memurlar mı? Eğer bunlar ise bunlara kaldı ise, bunlarla olacaksa inanmakta beni mazur görünüz. Zira iş başındakilerin ne mal olduklarını bilirim. (A. P. H. s: 123).

"Kimse sesini çıkarmamış, hakkımda hiçbir muamele yürütülmemişti" desem de dinletemezsem ne yaparım? Karşılık:

"Sus! Biz senin ne mal olduğunu biliriz. Çık dışarı! Diye azarlansam ve bu son çıkışım olsa ne buyurursunuz? (B. G. s: 194).

Ne olur ne olmaz:

"Her ihtimali düşünmek gerekir" anlamında kullanılan deyimdir.

O gün sarrafa uğramak da nereden hatırıma geldi? Biraz görüştük bana bir tanecik tahvilat uzattı, 'şunu da sen al ne olur ne olmaz, bulunsun!' dedi, ben de aldım. (A. P. H. s: 93).

Ne Şam'ın şekeri ne Arab'ın yüzü:

"Yararı olsa bile istenmeyen kimseler için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Hatırlatalım. Hükümet şekere zam yapınca ancak zehir zemberek sözlerle karşılanacak, herkes ona "Ne Şam'ın şekeri ne Saka'nın yüzü!" diyecektir. Aman şekere dokunmayalım! (A. 2. s: 165).

Ne Şam'ın şekeri, ne motorun yüzü! Hiçbirini istemiyoruz, ne uçak, ne otomobil ne de ıvır zıvır şeyler. (T. Ş. s: 113).

Artık ne Şam'ın şekeri-estağfirullah Şam'da şeker ne arar, bu darbımeseli değiştirelim-ne Antep mebusunun şekeri ne harp zenginin yüzü? Hepsini unutayım. (S. A. İ. K. s: 54).

Ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet:

"Çabucak, hile de karıştırılarak yapılan işler için söylenen söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Sulh ile beraber önümüze yine bir politikacı kumpanyası çadır kurup para dolabı oynayacak, köşede bucakta kalan siyaset hanendeleri top top olup hürriyet şarkısı okuyacak, parsa toplayacak; Yeni yeni hokkabazlar türeyip 'ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet!' diyerek avucumuzda kalanı da kapacak! (S. A. İ. K. s: 81).

Zaten kendi hesabıma ben dekor saltanatı ile göz kamaştıran ve gözleri oyalayıp fikri dağıtan büyük mizansenli yahut her perdesinde dört beş sahne değişmek suretile -ne sihirdir ne keramet makine çabukluğu marifet kabilinden- dönme dolaplı piyeslerden hazzetmem. (G. S. S. s: 241).

Neler neler maydanozlu köfteler:

"Akla gelmedik şaşılacak şeyler" anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Ya isimleri 'sup'ler, 'monban'lar, 'piramit'ler şu "alakremler", "ekler"ler, neler neler maydanozlu köfteler. Hepsi yabancı, çetin, sevimsiz kelimeler… (M. Z. S. G. s: 448).

Çiyleri de cabası. Şişlere dizilmiş kebaplar, kılınç balıkları… Neler de neler, maydanozlu köfteler! İçeri de ondan da var. Hele enginarlar, hele enginarlar. (A. 2. s: 188).

Nohut oda bakla sofa:

"Bir evin küçüklüğünü ve darlığını anlatmak " amacıyla kullanılan deyimdir.

İçlerinde doğup büyümüş, yetişmiş, zevk sürmüş öyle evlâtlara rastladım ki varını yoğunu harcadıktan sonra dar merdivenli loş bir apartmanın bakla sofa nohut

oda ufacık dairesine veya eski köşkün bahçıvan koğuşuna sığınmış tek zevk olarak çarpık antenli bir radyo başında iç çekerek keman taksimi dinlemektedir. (H. İ. s: 474).

Eskilerin "nohut oda bakla sofa" diye tarif ettikleri küçük dar ev, şimdi 'mercimek oda darı sofa' apartman daireleri yanında muhakkak ki kâşane idi. Hiç değilse alt kattan üst kata çıkmak ufacık bir bahçeye yahut can atmak mümkündü. (A. 3. s: 307).

Çünkü çarık ufak tefek, nohut oda bakla sofa apartmanların adı 'palas'tır. (T. A. G. H. s: 109).

Nuh deyip peygamber dememek:

"İnat etmek, ayak diremek." anlamında kullanılan deyimdir.

Lüzumundan fazla dürüst bir adamdır; ailesine bağlı, elin kadınında kısrağında gözü olmayan bir erkek: Onu kandıramayız. Herif Nuh der Peygamber demez. Ebu Ali gibi tutkunlarından değil yavrum. (D. Ö. s: 209).

Filvaki bunların bir kısmı işe erken başladı, çabuk tüketti; kimi geç girdi kolay açıldı; bazısının ömrü vefa etmedi; bazısında yaşadığı kısa müddet kâfi geldi; bir miktarı da otuz şu kadar senedir matbuata temel attı, Nuh dedi peygamber demedi, yazıcılık mesleğinden şaşmadı. (P. İ. H. s: 369).

Umumî efkâr bir kere Nuh demiştir. Artık peygamber dedirtemezsiniz. (A. E. B. S. s: 233).

Bir kere buğdaydan ziyade esmere yakın renkte; böyleleri nemrut, titiz, kıskanç olurlar, aksilikleri tuttu mu bırakıp kaçmaktan başka çare yoktur. Münakaşacıdırlar da… Nuh der, peygamber demezler. Şerlerine lanet! (S. K. s: 95).

Şöyle söyleyenlere rastlarız: "Olur adam değil! Nuh diyor Peygamber demiyor, kırk sene önceki fikrinden şaşmıyor. İnsan böyle olmalı. " Hiç de öyle olmamalı! (İ. H. H. A. s: 118).

Tahminimden çok fazla yüzyılımızda ender rastlanır bir âşıka imiş meğerse. Nuh diyor, peygamber demiyor. Sizi aklına ve aklıyla beraber gönlüne koymuş bir kere. (Y. B. s: 256).

Nuh Nebi'den kalma:

"Çok eski, çoktan modası geçmiş, köhnemiş." anlamında kullanılan deyimdir.

Nuh Nebi zamanından kalma, bir tarafına kaymış, yıkılıvermesin diye dışarıda koca direklerle desteklenmiş virane içinde sipsivri, kara suratlı, pencereleri ile yampiri bir evdi bu. (Y. S. F. s: 204).

Sırtında yepyeni empermeabl bir palto vardı; beş sene evvel yaptırmıştım ama sürgüne götürmediğim için taravetini muhafaza etmişti; kamış bastonumu kaybettiğim elime de Nuh Nebi zamanından kalma altın kaplama bir şatafatlı baston almış yine böyle eskiden bakiye eldivenlerle bezenmiş bir öğle üzeri Heybeli iskelesine fıstıki makam düşmüştüm. (B. A. S. s: 104).

Nuh Nebi zamanından beri sürüp giden bu çekişme dünyanın sonu olmayan dertlerinden biridir. Bugün zenginleşen köylüyü diline doladığı için şehirliye kızmamalıyız. (İ. H. H. A. s: 163).

Kandile basit şekilde temizlenmiş gaz koydular, fitilini bir cam bacaya soktular,oldu petrol lambası! Yetmiş senelik yeni bir icat. Bana Nuh Nebi zamanından kalmış gibi geliyor! (D. s: 104).

O/Bu işe Rufailer karışır:

"Bu iş öyle karışık ki bunu kimse çözemez" anlamında kullanılan deyimdir.

Burnumuzun ucunda göze batan, kocaman, üzerinde kıllar fışkırmış bir et beni vardı; herkes görüyor, biz görmemezlikten geliyor, âdeta 'O işe Rufaîler karışır!' diyip geçiyorduk. (A. 2. s: 206)

Ocağı sön (dür)mek:

"Aile dağılmak, yok olmak, çoluk çocuk yok olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Merkeplerin sırtına beş on çürük dal vuran kadınlar vaktiyle bir arabaya istedikleri parayı alamayınca mallarını satmıyorlardı. Daha kimse odununu alamamış bir çare bulamamıştı. Bu sene odun kıtlığı çok can yakacak, çok ocak söndürecekti. (M. H. s: 87).

Ocağına incir dikmek:

"Birinin evini barkını dağıtmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yerlerinde yeller estiğini gördü! Ocağına incir dikilen kaçıncı cihangir hanedanı ve tavanlarına örümceklerin ağ kurup bacalarında baykuşların tünediği kaçıncı serdar hanümanıdır? (T. Ş. s: 85).

Oh olsun:

"Söz dinlemeyip yanlış davranarak kötü duruma düşenlere çok iyi olmuş" anlamında kullanılan deyimdir.

Bir şey daha söyleyeceğim: Aradan bir müddet geçti, bir gün matbaasında otururken ne sebeple ise bir taarruza uğramış, kafasını yarmışlardı. 'Oh olsun!' mu dedim? Hayır. Canım sıkıldı. (M. İ. s: 27).

*Bak hükümet ne iyi etti; mücevher kürk, ıtriyat, güzellik levazımı, lüks otomobil gibi zaten nasip olamayacak madde ve malları ağır vergilere t*âbi tuttu. *Oh olsun, cezasını da zenginler çeksin.* (A. 3. s: 52).

Olmayacak duaya amin demek:

"Gerçekleşmeyecek, sonuç vermeyecek işlerle uğraşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kapalı tutulacak mostralık balık hiç dayanır mı? Hemen kokmağa başlamaz mı? Hangi balıkçı böyle bir işin hakkından gelir de kapalı camekân balığını bozulmaktan muhafaza edebilir? Olmayacak duaya âmin! (A. 3. s: 136)

"Arkadaşlarının arasında yalnız en refahlısı değil, en güzeli de sen olacaksın!"

Yonca gülümsüyor ve söyleniyor:

'Olmayacak duaya amin diyeyim, bari!' (D. Y. Y. s: 89).

Hatalı usullerle vücuda geldi amma devlet nihayet mal mülk elde etti. Şimdi - olmayacak duaya amin mi diyoruz acaba?- elimizdekileri iyi kullanalım; hesabımızı kitabımızı bilelim. (K. K. A. s: 231).

Oluk gibi akmak:

"Çok bol ve arası kesilmeden gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Oluk gibi akan parayı nasıl sarfedeceklerini bilemiyorlardı. Zaten bir müddet ana kız büyük mağazaların önünde durup bakmışlar içeriye girmek cesaretini bulamamışlardı. (M. H. s: 150).

On parmağında on kara.

"Herkesi lekelemek huyu olanlar için kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

On parmağında on karası vardır, seni de beni de şu efendiyi de cümleten bir küp içine tıkar, turşumuzu kurar da haberimiz olmaz; biz sanırız ki Yalova sefasına gidiyoruz. (S. K. s: 229).

Ortada fol yok yumurta yok:

"Bir konu ile ilgili ortada hiçbir belirti olmadığı hâlde varmış gibi bir kuşkuya düşüldüğünde" kullanılan bir deyimdir.

"Haydi canım, beş müttefik arasında Balkan muharebesi kararlaştığı zaman ruhları duymadı, mecliste bu ihtimalden endişe edenlere hariciye nazırları fol yok yumurta yok demedi miydi?" (S. K. s: 225).

Hariciye Nazırı sefirlerinden gelen raporlara güvenerek muhalif mebuslara şu alaylı cevabı vermiştir: "Ortada fol yok yumurta yok". (S. C. H. M. s: 75).

Yıllardan beri çıkan orta halli gazete ve mecmualar bile ilan bulma zorluğu çekerlerken-ortada henüz fol yok yumurta yok- bu adam nasıl olmuş da ilan sağlayıvermiş? Dil mi dökmüş? (B. G. s: 234).

Hatay davasını ta 1928 senesinde ve ortada fol yok yumurta yok gibi göründüğü sırada hırzıcan ettiğimi hatırlayan kaldı mı acaba? Her ne ise… Bu başka bir hikâyedir; yazmağı tasarladığım gurbet hatıralarında bahsi tafsilatiyle geçecektir. (K. K. A. s: 202).

Balkan Harbi'nden pek kısa bir müddet evvel mebusan meclisinde tehlikeyi sezenlerin dürtüşlemesine karşı bir hariciye nazırı 'ortada fol yok yumurta yok' cevabını vermişti. (A. E. B. S. s: 64).

Bizim Balkan Harbi arefesinde "Balakn Devletleri harbe hazırlanıyor" diyen mebuslarımıza karşı hariciye nazırı alay etmiş "Fol yok! Yumurta yok!" cevabını vermişti. (C. D. T. s: 498).

Şu var ki öte yandan bir ağaca bedel ihmal ve kayıtsızlığımızla da ormanlarımızı mahvettiğimizi düşünür; acı acı gülümsemekten kendimizi alamayız. Hele ortada henüz fol yok yumurta yokken kurulması kararlaştırılan Ankara'daki Orman Sarayı'nı düşününce! (A. 2. s: 275).

Yalanın tarifi nedir? Zira aldatmaya lüzum olmadığı halde, ortada fol yok yumurta yokken ve hiçbir maksat gözetmeden âdeta otomatik yalan söyleyenler de görülmüştür. (İ. H. A. A: s: 374).

Ödü kop (ar)mak/patla (t)mak:

"Çok korkmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kendi sözünü bozmuş görünmekten korkmak, devlet fikir adamları içinde ancak cüce ve kısır olanların ödünü patlatır. (İ. H. H. A. s: 119).

Ölüm Allah'ın emri:

"Herkes ölecek, ölmek kaçınılmazdır, tehlikeli bir karar verme durumunda ölümden korkmuyorum, ölümü bile göze alıyorum" anlamında kullanılan deyimdir.

Nihayet kaldık ve bir pansiyon da bulduk. Bizde 'ölüm Allah'ın emri'dir ve yaşamak ise sanki şeytanın emri. (D. s: 52).

Şarlo'yu ise en müstebit, en kuvvetli propagandalar, fermanlar ve kanunlar dahi öldüremez. Ölüm Allah'ın emridir amma yalnız cismani olanı. (G. S. S. s: 290).

Önüne gelen:

"Olur olmaz kimse." anlamında kullanılan deyimdir.

"Aynı şahıs mı? Olamaz! Birbirlerini tanımadıklarını söylemişlerdi, yalana lüzum yoktu, bu bir tesadüftür. Kalın çerçeveli gözlük günün modası. Önüne gelen takıyor" diye bir muhakeme yürüttüm. (Y. A. D. V. s: 144).

Ölür müsün öldürür müsün?

"Çok kızılacak bir terslik karşısında kalındığında söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Hatta daha fecisi vardır

-Canım sende para çoktur.

-Ölür müsün, öldürür müsün? (A. P. H. s: 62).

Öp babanın elini:

"Beklenmedik, elverişsiz bir durum karşısında şimdi ne olacak?." anlamında kullanılan deyimdir.

Ertesi günü hancı hesap görülürken kuyruklu at için ot parası olarak 10, kuyruksuzuna 5 kuruş ister. Neden? Öp babanın elini! (İ. H. H. A. s: 415).

Almanya hükümeti bize ittifak teklif etti; biz de bunu menafi-i memlekete muvafık telakki ettiğimizden bugün ittifaknameyi sefir ile beraber imza ettik. Öp babanın elini! (T. Ş. s: 187).

Kiremit ile kerpiç kelimeleri baş harflerinin benzeyişine ve her ikisinin de yapı malzemesi olmasına göre bir asıldan mıdır? Nereden geliyor ve aynı işe yarayan tuğla neden aynı kökten değildir? Öp babanın elini! (M. K. s: 121).

Kolay! Biz el öpmeğe alışmış bir nesildendik, boyuna el öperdik, 'öp babanın elini!' de lâtif bir hikâyeye dayanan meşhur sözlerdendi. (P. İ. H. s: 413).

Öpüp başına koymak:

"Bir nimeti veya kutsal sayılan bir varlığı saygıyla el üstünde tutmak, yüksekte tutmak; bir şeyi memnunlukla karşılamak, saygı duymak, saygıyla karşılamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Apti ise bu fikri tamamlıyor: "Öpüp başımıza koymak isteyeceğiz ama *yağma yok" diye arkadaşına yardakçılık ediyordu*. (S. s: 26).

Men-i İsrafat Kanunu. Kim istemez, böyle bir kanunu kim öpüp başına koymaz, baş tacı etmez? (A. 1. s: 122).

Biz tabiatın hususi bir atıfeti, bir ihsanı imişçesine öpüp başımıza koymak arzusuna kapılırız. (T. A. G. H. s: 352).

Daha doğrusu bu opera komiği ilk defa bir opera komik olarak seyir fırsatını bulduğumuzdan dolayı onu aksaklıklarile beraber öpüp başımıza koyabiliriz. (G. S. S. s: 251).

Vaziyetiniz şu anda ne olursa olsun yaşadığınız günü öpüp başınıza koymak ve sevincinizden dans etmek istersiniz. (C. D. T. s: 422).

Sanki yediğimiz tereyağların çoğu hakiki tereyağı mıdır ve rayihaları tabii tereyağı kokusu mudur? Öylesini bulsak yemeden önce öpüp başımıza koyarız! (A. 2. s: 198).

Ört ki ölem:

"Çok önemli şeyleri elde edemeyen kişilerce Nasıl yaşarım?" anlamında kullanılan deyimdir.

Zira bu kukla kalyonu; Haliç'e soktuğun gemilerinden birinin resmidir diye gösterirlerse tekrar: "Ört ki ölem! Türbemi sıkıca kapa ki içinde kalam!' (A. 3. s: 210).

Özrü kabahatinden büyük:

"Bir suç veya kabahat için özür dilerken daha büyük suç işleyen kimseler için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Tuhafı her seferinde şöyle derler: "Vardı bir yerde ama bulamadık!". Özür kabahatten büyüktür. (T. A. G. H. s: 156)

Pabucu dama atılmak:

"Kendinden üstün birinin çıkmasıyla gözden düşmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Özdemir: -Ha sahi siz bilmiyorsunuz eski harflerin pabucu çoktan dama atıldı. Artık Arapça hurufat kullanmak yasak! Latince! Latince! (D. s: 21).

Gençliğimde lavanta modası ve markası değişmişti; Gellé Freres'in pabucu dama atılmış camekânlara Piver'in daha ziyade şurubu andıran çok şekerli, iç bayıltıcı kokuları dizilmişti. (H. İ. s: 191).

Yeni Avrupa nizamında altın esası terk edilerek devlet itibarına müstenit kâğıt mark tedavüle konacakmış. Yani artık bu sefer altının pabucu büsbütün dama atılacakmış. (P. İ. H. s: 100).

İşte bir masraf kapısı, ayrıca bir israf vesilesi daha! Avrupa gazetelerinden öğrendiğimize göre yeni moda çıkarma hususunda Paris'in pabucunu dama atmış olan Hollywood film yıldızları iki cepheye ayrılmışlar; kısa etekte ısrar edenler varmış. Edemezler. (D. K. s: 276).

"Kim bu adam? Kim o bayan? Kimmiş şu kaynata? Kim ola damat?" Pek meraklı ve yepyeni bir eğlence sütunu daha açıldı ve muhakkak ki malum basmakalıp bulmacaların pabucu dama atıldı. (A. 3. s: 251).

Fakat ahali operetten anlamamış, bahsettiğim kızın sesini ve raksını beğenmiş, âşıklar zuhur etmiş, keselerin ağzı açılmış, o defa kumpanyadan ayrılmış, başlamış kantoya çıkmaya. Şimdi burada varsa Sitti Nevber yoksa Sitti Nevber. Yerli ve meşhur muganniyelerin pabucu dama atılmış. (S. s: 151).

Sağ olsaydın başına geleceği görürdün; ecelinle dört yüz sene evvel rahat döşeğinde gözlerini yumduğuna bir yat, bin şükret. Orada gözden düşenlerin sadece pabucu dama atılmıyor, dam da başına göçertiliyor. Senin devrinde bu pabucu yalnız eline vermişlerdi (T. Ş. s: 32).

Aklım yarın öbür gün *pabuçlarının dama atıl*acağına *(daha doğrusu bir gün nallarının ancak apartman kapılarına nazarlık olarak asılacağına)yatmazdı*. (D. 124).

İstanbul nasıl başkalaşır, dünyanın nasıl gerçekten eşsiz bir şehri olur, nasıl bir şahsiyet, bir özlülük bir millî karakter kazanır, modern yapıların pabucu dama atılırdı! (H. İ. s: 84).

Pabucunu ters giydirmek:

"Güç bir duruma sokarak telaşla kaçırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Abduş'un kolunu bükerek bıçağını nasıl elinden düşürdüğünü, sonra herifi ayağının altına alıp nasıl pataklayıp pestilini çıkardığını işitmelisin ki mahiyeti hakkında bir fikir edinebilesin. En doğru haberi Ebu Ali'den alırsın. Vallahi sana Hanya'yı Konya'yı öğretir; ayağına pabuçlarını ters giydirir. (D. Ö. s: 143).

Pandomim kopmak:

"İzleyenler için eğlendirici bir kavga çıkmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Lisanımıza 'pandomima kopmak', yani eğlendirici bir kavga çıkmak sözü buradan gelmiştir. (G. S. S. s: 282).

Parasıyla rezil olmak:

"Para vererek yaptırdığı bir şey iyi çıkmamak, parasının karşılığını alamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bana da rikkat geliyor, çocuğa çikolata, büyüklere çay ve konyak ikram etmek arzusuna kapılıyorum. İşte İstanbul'da bir konfor modern sahnesi! Parasıyla rezil olmak buna derler. (İ. A. s: 115).

Parasile sefil olmak tabirinin bugünkü misali konfor modernli apartmanların hırka giymeğe can atan ve depolu hamam odasına hasret çeken kiracılardır. (T. A. G. H. s: 132).

Parmağı ağzında kalmak:

"Şaşakalmak, şaşmak, hayret etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Milyonlar miktarında bahşişler bezlediliyor, milyonluk inayetlerde, ihsanlarda bulunuyoruz. Garaip, acayip ve servet diyarı olan Amerika bile bu işe şaşmış, parmağı ağzında kalmıştır. (A. 1. s: 191).

Gece yarılarına yakın şehrin konserlerle içkili gazinoları boşanırken bir canlanışı, bir yerinden oynayışı her semte doğru bir akışı var, insanın parmağı ağzında kalıyor. (G. S. S. s: 192).

Gece yarılarına yakın şehrin, konserlerle içkili gazinoları boşanırken bir canlanışı, bir yerinden oynayışı –Aksaray'a mı dersin, vapurlara mı, Boğaziçi yoluna mı- her semte doğru bir akış var, insanın parmağı ağzında kalıyor. Beyoğlu âhenk içinde yüzüyor. (A. 3. s: 355).

O zamanın muhalifleri 1867 sergisine gelip de parmakları ağızlarında kalan ecnebilerin hayranlığını bile hazmedememişler yapılan işi küçültmek ve gözden düşürmek için Paris'e şu ismi takmışlardı: Dekor-Şehir! (C. D. T. s: 113).

"A!?" dedim "Mustafa Arif Bey Dahiliye Nazırı olmuş!", parmağım ağzımda kalmıştı. Buna niçin şaşmıştım. İlk meclisteki Kırkkilise mebusu Arif Bey Dahiliye Nâzırı olacak kıratta bir adam mı değildi? (M. İ. s: 88).

Parmak ısır (t)mak:

"Büyük şaşkınlık duymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hoş bir hikâyedir, çoğunuz bilirsiniz. Vaktile bir beldeye bir adam gelmiş, dünyaya parmak ısırtacak bir marifet yapacağını söylemiş. İş padişahın kulağına gitmiş. (İ. H. H. A. s: 416).

Harbe yalnız memleketi istiladan koruma davası şeklini vermek yeni Türk inkılâbının dünyaya parmak ısırtan en önemli bir başarısı oldu. (G. S. S. s: 152).

"Vistüle gerisine çekilen Polonyalılar birdenbire bir taarruza geçecekler, düşmana öyle bir darbe vuracaklar ki dünya parmağını ısıracak. Hele sabret haftayı say". (S. C. H. M. s: 49).

Memleketimize gelen ecnebilere güvenerek, övünerek gösterebilir, parmak ısırtabiliriz. (T. A. G. H. s: 589).

1942 Temmuz'u fazla yüklüdür ve bu gebe ayın önümüzdeki otuzbir gün içinde, birbir arkasına parmak ısırtacak vak'alar, tosuncuklar doğurması pek mümkündür. (C. D. T. s: 536).

Diğer milletlerin de Amerikalıların hallerine şaşıp kaldıkları hatta parmak ısırdıkları bazen hayretten küçük dillerini yutacak raddeye geldikleri muhakkaktır. (A. 2. s: 203).

Hatta ben bunu bütün dünyaya parmak ısırtan bir inkılap karşısında yıkılıp açılan meydanlar ve caddeler için bile faydalı lüzumlu görürüm. (C. D. T. s: 18).

Başının içinde kasabaya indiği gün ıslahat, teşkilat, imarat gibi ağır düşünceler doluydu. Bu küçük beldede kocaman işler göreceğini herkese parmak ısırtacak eserler çıkartacağını zannediyordu. (M. H. s: 32).

Nasıl olup da gelebildiğine Amerika şaştı, dünya parmak ısırdı. (C. D. T. s: 277).

Siz amir olmadınız sergerdelik ettiniz. Siz valilik yapmadınız, asesbaşlık ettiniz. Efelere taş çıkardınız; zorbalara parmak ısırttınız. ; Çakıcı'ya rahmet okuttunuz, Kabakçı'yı gölgede bıraktınız. (S. A. İ. K. s: 78).

Parmakla göster (il)mek:

"Bir şey az bulunmak; seçkin, ünlü olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Maruf Bey: Eyvah! Ailemizin şerefi mahvoldu desene…

Şebnur: Ben de öyle sanıyordum ama Vacit Bey memnun, 'oğlumu herkes parmakla gösteriyor!' diyor. (D. s. 17).

Maruf Bey: Vacit çıldırmış…

(Birinin) Pestilini çıkarmak:

"Çok yormak, çok dövmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Abduş'un kolunu bükerek bıçağını nasıl elinden düşürdüğünü, sonra herifi ayağının altına alıp nasıl pataklayıp pestilini çıkardığını işitmelisin ki mahiyeti hakkında bir fikir edinebilesin. En doğru haberi Ebu Ali'den alırsın. Vallahi sana Hanya'yı Konya'yı öğretir; ayağına pabuçlarını ters giydirir. (D. Ö. s: 143).

Pılı(yı) pırtıyı toplamak:

"Gitmek üzere bütün eşyalarını toplamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Gevezelik etmeğe müsait olduğum işsiz bir saatimdi.

-Ona ne şüphe, dedim. Muhakkak pılımızı pırtımızı toplamalı, arabamızı çekmeli, bu diyardan göçmeliyiz. (A. 1. s: 353).

"Karabet oğlum" dedi. "Böğrümdeki odada yine herif domuz gibi sabahacak horladı. Bunu otelden dah etmezsem ben pılımı pırtımı toplar fertiği çekerim!" (S. s: 129).

Pire için yorgan yapmak:

"Önemsiz bir yitiğini elde etmek uğruna daha büyük bir zararı göze almak; bir duruma kızarak kendisine daha büyük bir zarar verecek davranışta bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Dedelerimiz bir pire için yorgan yakmak sözünü hiçten işe fazla önem vermek, yersiz telaşa düşmek, lüzumsuz gayretkeşlik göstermek mânasına kullanırlardı. Yanılmışlar. (A. A: s: 186).

*Rica ederim samimi ol söyle, bütün bu mesanid-i izz ü ikbal ve bu fevâyid-i lâyuhsâ sakala değer miydi? Bir pire için yorgan yakanlar varmış, sen de bir sakal için bir hazine kaybettin! (*A. 1. s: 224).

Pireyi deve yapmak:

"Önemsiz bir olayı büyütmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ata kız eve geleli vehham, müsevvis bir adam olup habbeyi kubbe, pireyi deve yapıyor. Rüştü'yü sandığı gibi bulmuyor; epeyce bön iyi yürekli bir şımarık. Aile düşkünlüğü de yalancıktan değil. (B. S. s: 75-76).

Zira hem kendisi çok azap çeker, hem bağlı bulunduğu daireye yoktan yere söz getirir, hem de lüzumsuzcasına vakalara, pirenin deve olmasına sebebiyet verir. (İ. H. H. A. s: 101).

Pireyi deve yapmak ile habbeyi kubbe yapmak, aynı mânayadır. Yani pire sevimlice bir küçüklüğün mikyasıdır. Gene şüpheye düşmekten ileri gelme hafif vehim de 'pirelenmek' tâbirile anlatılır. (A. A. s: 183).

Kendi masalarında Şahende Hanım uzak akrabalığı dolayısıyla geçen yıl çağrıldığı görkemli, gösterişli bir düğünü, belki ellinci kez pireyi deve yaparak anlatırken, Ferhan yaşlı ahbabının sorusunu hatırladı. "Çiftlik hayatını nasıl buldunuz?" (E. E. S. G. s: 72).

Pişmiş aşa (soğuk) su katmak:

"Yoluna girmiş olan bir işi bozmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Jübile hakkında yazım bu işe önayak olanlar üzerinde galiba pişmiş aşa soğuk su katmak gibi bir tesir yapmış. Ne yapayım her tarafı memnun etmek güçtür. (B. G. s: 68).

Pişmiş aşa soğuk su katılmıştı. Hem de tam ödeneklerin tam arttırıldığı sırada! *Şu var ki DP'de geçen seçimde kendi mebus namzetlerinin çoğunu zahmete sokmadı.* (A. 2. s: 211).

"Acaba saat kaç?"

Bu soru pişmiş aşa soğuk su katmaktan farksızdır. (T. A. G. H. s: 511).

Pişmiş kelle gibi sırıtmak:

"Dişlerini göstererek yersiz ve aptalca gülmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bir bay: (Karşısına dizdiği üç tazenin fotoğrafını alırken) "Be yahu, pişmiş kelle gibi ne sırıtıyorsunuz (Kızlar bu tarz hitaba kızmış görünmezler, alışkınca gülüşürler? (Ü. N. Ü. H. s: 125).

Pişmiş tavuğun başına gelmemek:

"Her türlü zarara, kötülüğe, felakete uğramak, çok sıkıntı çekmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Meşrutiyet'ten öncesini hatırlamam fakat ondan sonrasını bilirim: Darülaceze'nin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemişti; müdürlerine işten el çektirilmişti. (H. İ. s: 223).

Piston (lu):

"Bir kimseyi kayırma işi, torpil, torpilli." anlamında kullanılan deyimdir.

Harp zamanında sıkıntısını üç beş sene kendi ektiğini biçip yiyerek, kendi dokunduğunu serip yiyerek, sanatoryum kurulacak kadar güzel havalı bir adada ve yalnız erkekler arasında geçirmek fikri pek de yabana atılacak projelerden değildir. Hatta buna ulaşmak keyfiyeti 'arka' aramaya şimdiki münasebetsiz tabirle 'pistonlamaya' bile değer. (D. K. s: 84).

Ne kuvvetli himayedir bu! Himaye edilmesi gösteriyor ki bu haylazın arkası veya pistonu pek kuvvetlidir ve ecnebi memleketlere gönderilmesi de kendi meziyetinden değildir. (A. 3. s: 71).

Hem rüşvete, hem tavsiye mektubuna, yeni tâbirle pistona da benzeyen bu hareket herhalde bir para cezasını hak ettirebilir. (T. A. G. H. s: 214).

Her şeyden önce pistonu kırıp sahibinin suratına atacak çapta adamlara muhtacız. Millet kesesinden pistonlu haylaz yetiştirmeğe ancak öyle bir bakan 'paydos' diyebilir. (A. 3. s: 72).

Müdürün vefatından fayda yoktur. Zira yerine aynı maaşla başka kalemden bir pistonlu gelir; o maaşa konar. Ölümü beklenen daha ziyade mümeyyizler ve maiyettekiler, orta maaşlılardır. (P. İ. H. s: 468).

Posasını çıkarmak:

"Bir kişi veya şeyi sonuna kadar sömürmek, birini çok dövmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bunu yarı yarıya fark eden öbürü filozof tavriyle:

- *"Onlar öyledir adamın posasını çıkarırlar" dedi.* (M. H. s: 24).

Postu sermek:

"Gittiği yerde uzun süre kalmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Doktor: "Onun bir gün senden ayrılacağını biliyorduk" diye söylendi. "Gözü büyükte. Eh İstanbul'dan marangoz Veli dayısı da çağırıyor, postu serip rızkını bulacağı bir ev hazırken durur mu?" (Y. S. F. s: 7).

Pusulayı şaş (ır)mak:

"Güç bir duruma düşerek ne yapacağını bilememek; doğru tutum ve davranıştan ayrılmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Hepsini idare edebildiniz mi hocam?"

"Evelallah! Nasrettin Hoca'nın mavi boncuk hikâyesi, Şu var ki o üçünden yalnız birine âşık olunca iş değişti Gözüm ötekileri görmez oldu, pusulayı şaşırdım". (Y. S. F. s: 129).

Damat Ferid Paşa perişan bir halde idi, nazırları ise pusulayı büsbütün şaşırmışlar Sadrazama artık eskisi kadar tabasbus etmez olmuşlardı; zira bu defaki istifasını yeniden dördüncü bir nasb ve tayinin takip etmeyeceği gözle görülür bir mertebede fark olunmakta idi. (M. İ. s: 294).

Put gibi:

"Sessiz, anlamsız bir bakışla ve kımıldamaksızın." anlamında kullanılan deyimdir.

İki gözü yumulu idi amma belki de kör değildi, sırtında tertemiz bir aba, başında bembeyaz bir sarık, ne söz söyler ne avuç açar ne de dua ederdi. Gayet sükuti vakarlı iyi giyinmiş bir halde, put gibi beklerdi. (İ. H. H. A. s: 122).

Zaten kendisi de Lalegül'ün görüşünü kabul etmeye başlamıştı, içinden: "Öyle ya!" diyordu, "İltifatını gördüğüm Gülrevan'a karşı put gibi duramazdım. Serbest bir erkeğim ve belki de bu serüven son iskelede dostça kapanır, yollarımıza gideriz. Elde ve gönülde umduğu gibi Lale kalır" (Y. B. s: 267).

O sabah kayınvalide merhum koşarak odama geldi; "Beye bir şeyler bir haller oldu, konuşamıyor, sözüme cevap vermiyor, gözlerini duvardaki 'Ya errahimülrahmin' levhasına dikmiş, put gibi duruyor" dedi. (D. s: 10).

Put gibi duruyorum ama kan başıma çıktığından kulaklarım uğulduyor yüzüm de kızarmış olmalı. Elvin -görmüyorum, seziyorum- beniz süzüyor, gitmiyor. (İ. C. K. s: 165).

Püsküllü bela:

"Kişinin başını derde sokan kişi veya durum." anlamında kullanılan deyimdir.

Başımızdan keşke püskülden evvel on dört senedir püsküllü bela olan acayip fikirleri atsak. En büyük iktisat bu olurdu. Varsın fesimizin üstünde püskül olsun, yeter ki altında akıl bulunsun da! (A. 1. s: 98).

Ruhu (bile) duymamak:

"Haberi olmamak, anlamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ne kadar çekinerek yürüyor, kapılara sürtünerek ve kendini adeta belli etmemeye çalışarak. Beklemek veya koşmak hususunda kararsız, etrafınıza bakınıyorsunuz. Sizi katır katır kesseler muhakkak ki mahallenin ruhu duymaz. (A. P. H. s: 79).

Sabrı taşmak:

"Artık katlanamaz, dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Saat üçü vurdu. Derken dört oldu; Soğukçeşme köşesini dönen tramvayların gıcırtısı ile asabım gerildikçe geriliyor, sabrım taştıkça taşıyordu; kalktım sofanın kapısını aralayarak derdimi anlatacak bir adam aradım. (M. İ. s: 151).

Saçını süpürge etmek:

"Özveri ile çalışıp hizmet etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Artık fennî deniz bürolarınca işleyemez sayıldığın bir zamanda bizim malımız oldun; yıllarca daha bizim hizmetimizde, her kahrımızı çekerek saçını süpürge ettin, bir an fütur getirmedin! (C. D. T. s: 276).

Sakalım yok ki sözüm dinlensin:

"Ancak yaşlı kimselerin söz ve öğütleri dinlenir." anlamında kullanılan deyimdir.

Nazır, tayin emrine 'mucibince' işaretini koyduktan sonra teşekküre gelen yeni âmire, şayet sakalsız ise maslahat icabı sakal bırakması tenbihinde bulunurdu. Zahir 'sakalım yok ki sözüm dinlensin' sızıltısına meydan kalmasın diye… (İ. H. H. A. s: 174).

Saman alevi gibi:

"Birden bire parlayıp hemen arkasından yatışan." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu cümlenin sonunda 'senin gibi' sözü eksikti; söylenmemişti, lakin Emire söylenmişçesine işitmiş olduğundan dik sesle cevap verdi: "Benim gibi onunki de saman alevi uğurlardan imiş". (D. Y. Y. s: 236).

O hal gururuna dokundu. Yoksa Kenan'da olduğu gibi – saman alevi bir heyecan dışında- daima sevildiğini anladığı zaman kendisini bırakmaktan hudutsuz bir zevk duyardı. Bu zevki ona ancak Kenan verebilmişti. (A. s: 184).

Yarın hepsi unutulur. Saygılarla, sevgilerimiz eser ve iz bırakmalıdır; saman alevi gibi parlayıp hemen sönmemelidir. (G. S. S. s: 211).

Saman altından su yürütmek:

"Belli etmeden iş çevirmek, ortalığı karıştırmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Hüsniye'nin yaptığı işi beğendiniz mi?Mahallesinde bir arabacı ile evlenivermiş. Hem de gittiğinin haftasında. Hiçbirimizin de haberi olmadı. Zaten böyleleri saman altından su yürütürler". (B. B. H. s: 115).

Fakat şükredelim. Zira o maaşların arttırılmasını ne CHP alenen ne de DP – ödenekler meselesinde olduğu gibi- saman altından su yürüterek istemedi. O derecesine gidemediler! (A. 2. s: 60).

Mevsimler ancak kendilerine yakışan hükümlerini yürüttükleri zaman özü sözü bir, açık yürekli, içtencil ve dürüsttürler. Saman altından su yürüten, iki yüzlü arkadan vurucu mevsimler bir yana dursun… (İ. H. H. A. s: 116).

Sulh saman altından yürüyen sudur. Beklenmedik zamanda, beklenmedik yerden fışkırıverebilir. (S. C. H. M. s: 98).

"Biçare Samiye!yi mezara soktu, kocasını tımarhaneye. Bizi de perişan etti. Konağın şu ölü haline bakın. O zevkinde sayfasında Ağa Han'ın karısı gibi keyif içinde yüzüyor… Saman altından su yürüten aşüfte!" (K. T. s: 608).

Sarı Çizmeli Mehmet Ağa:

Sarı çizmeli Mehmet Ağa hakkında değişik rivayetler vardır. Bunlardan en çok bilineni aşağıya alınmıştır:

Sarı çizmenin moda olduğu bir zamanda, İzmir eşrafından birisi uşağını çağırıp tembih etmiş: "Bak a efendi! Aydın'dan Mehmed ağa isminde birisi gelecek. Harman zamanında sarı çizme alması için on dört akçe vermiştim. Borcunun vadesi geldi, bugün defterden borcunu sildim. Şimdi faytona bin, doğru istasyona! Uzun boylu, orta yaşlı, efe bıyıklı biridir, hemen tanırsın. Uşak istasyona varmış. Ttren boşalmaya başlamış. Bir müddet sonra tarife uygun adam aramışsa da nafile. Bari çizmesinden tanıyayım diye bu sefer ayakları tarassuta başlamış. Ne var ki sarı çizmelerden giyen giyene. Nihayet çaresizlik içinde en benzettiği kişiye seslenmiş:

"Mehmet Ağa! Bizim bey seni konakta bekliyor. Tesadüf bu ya, sarı çizmeli adamın adı Mehmed olup, Aydın'da kendisini ağa diye çağırırlarmış. Beraberce konağa varmışlar. Bey bakmış ki gelen sarı çizmeli ile onun borçlusu Mehmed ağa arasında bir benzerlik yok. elindeki defterin alacak hanesine bir yandan Mehmed Ağa'nın adını yeniden yazarken diğer yandan uşağı paylamaya başlamış. Nihayet uşak: "Bey", demiş, "Burası koca bir şehir, sarı çizmeli de çoktur; Mehmed Ağa da. seninkini yaz deftere bir daha! Bu hikâye halk arasında yayıldıktan sonra, kim olduğu, ne olduğu belli olmayan birisinden bahsedilirken "Sarı çizmeli Mehmet Ağa"deyimi kullanılmaya başlamıştır. (Pala 2005: 60).

Refik Halid'de Sarı Çizmeli Mehmet Ağa'nın geçtiği bölümler aşağıya alınmıştır: 'Kendime Dair' başlıklı yazısında gazeteci ve yazar olmasaydı topluluk içindde ne kadar sıradan biri olacağını şu şekilde anlatır:

"Şu acayip adam da kimdir?" diye yanındakine sorardı. O da:

"Vallahi ben de bilmiyorum, ara sıra gördüm ama…" diye cevap verirdi. Derken bir başkası:

"Ha tanırım ama adı hatırıma gelmiyor! derdi. Hülasa adı sanı gayrımalum orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa gibi meçhul fakat azade ser yaşardın. Yaşardın ama, yüreğinin içi öyle demiyor, sen bunu tercih ediyorsun: Biraz şöhret ve bir hayli tehlike. (A. P. s: 115).

*Kadınlar Tekkesi'*nde Kalenderli Neşide'yi düşünüp ona yardımcı olan Yahya'yı kıskandığını şöyle ifade eder:

"Allah'ın dağından bir yabancı kalkıp beş parsaız şu memlekete geliyor. Askerî mektebe yazılıyor, günün birinde zabit çıkıyor. Orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa! (K. T. s: 401).

Machiavel'e yazdığı temsilî bir mektupta onu ve onun izinden gidenlerin popüler olmadığı zamanları vurgulamak için:

"*Yani o senelerde müstakbel talebelerin henüz orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa, sen de kitabıyla amel edilmez, bir iltifattan düşmüş hocaydınız"*. (T. Ş. s: 22) saptamasını yapar.

Tarihte kazalardan kurtulan meşhurları sayan Refik Halid, bu kadar şöhretin içinde kendisinin adının anılmayacağını şu benzetme ile açıklar:

"*Bütün o meşhur kötüler ve iyiler arasında esamim okunmamakla beraber ben de Sarı Çizmeli Mehmet Ağa olarak –her bir fert gibi- epeyce kazalardan kurtulmuş bir adamım".* (P. İ. H. s: 68).

Karay, Fransız İhtilali (1789)'nin önede gelen isimlerinden André Marie Chénier (1762-1794)'den bahsederken eğer politikaya atılmak ve ihtilale katılmak yerine sıradan bir insan olarak yaşamayı tercih etmesi halinde idam edilemeyeceğini şu sözlerle okuyucuya yansıtır:

" Öbürlerini ihtilal, birer şahsiyet haline sokmuştu; ihtilale erişmeseydiler sarı çizmeli Mehmet Ağa olarak ömür sürecek ve öleceklerdi. Chénier'i ihtilal öldürdü. " (İ. H. H. A. s: 241).

İstanbul'daki sokak isimlerine karşı büyük bir hassasiyet geliştiren Refik Halid sokaklara konan tanınmamış insan isimlerini eleştirir.

"*Yalnız benim oturduğum semtte öyle Sarı Çizmeli Mehmet Ağa isimli sokaklara rastlıyoruz ki tarihimiz boyunca hiç adam yetişmediğine hükmedeceğimiz geliyor.* (A. 3. s: 320).

İstanbul seçimleri için mebus adaylarını hicveredek eleştirirken de şu satırları yazar:

"Yine filhakika benim ne ismim orduda Sarı Çizmeli Mehmet Ağa kadar namalum, ne cismim kadar Nesim kadar nameridir, ne de İstanbullu değilim". (K. D. s: 141).

İstanbul'daki Haydar Paşa garına ismi verilen Haydar Paşa'nın aslında pek de şöhreti olmayan fakat buna karşılık ismi en çok anılan bir kişi olduğunu ifade etmek için şunları yazmıştır:

Mesela İstanbul'da bir semt vardır ki, yakın tarihimize ait belli belirsiz bir şahsiyetin, hem de parlak unvanıyle beraber ismini, beş kıtada azametle taşır. Bu şahsiyet ilim, askerlik veya herhangi bir irfan ve sanat şubesinde hiç de maruf değildir. Hemen hemen orduda bir sarı çizmeli Mehmet Ağa'dan ibarettir. (H. İ. s: 59).

Bir yazısında da sadrazam olmak için sarı çizmeli Mehmet Ağa ile kürklü şeyhülislam efendinin oğlu olmak arasında fark olmadığını belirtir. (A. E. B. S. s: 56).

Sarpa sarmak:

"Güçlükler ortaya çıkmak, çözülmesi çok güç bir duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Ümidi pek yoktu ama gene de ihtiyatlı hareket etmek lazımdı; çocuğu büsbütün kırmaya gelmezdi. Kırılırsa kasabanın öbür manifaturacısı Dursunoğlu'na kapılanıverir, iş sarpa sarardı. (Y. S. F. s: 13).

Rejimin devrilesi lazım geldiğini söyleyip gidişattan şikâyet ederlerdi. Hele işler sarpa sarmağa başladığı zaman! (C. D. T. s: 223).

Sap derken saman demek:

"Belirli ve doyurucu bir düşünce ortaya koyamamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kahvelerimizi de oraya getirdiler; üstüne sevdiğim mandalina liköründen bir kadeh içmeyi unutmadık. Konuşmamız sap derken saman demek kabilinden hiçten şeylerden ibaret kalmıştı. İkimiz de hayatlarımız hakkında ifşaatta bulunmadık. (Y. A. D. V. ss: 161-162).

Ciddi olarak söylüyorum: Hatice'nin kırık dökük, sap derken saman diyen ve her cümlesinde ayrı bir hâlet gösteren mektupları epeyce zamandan beri okduğum

yeni romanlarımızda belki de eskilerinde eşine rastlamadığım bir kudretle aşk çırpıntılarını belki de kısaca aşkı anlatacak güzelliktedir. (G. S. S. s: 174).

Pilavı pek enfes (!) diye övülen yerlere başvurdum; anladım ki onu beğenenler için pilav mefhumu- şiir mefhumu gibi- değişmiştir; ağızlarının tadını unutmuşlardır; pilav muhallebici dükkânlarındaki pilava, şiir de şimdi düzdüğümüz çoğu yavan ve çoğu alâkasız kesik satırlı, sap derken saman diyen sözlere dönmüştür. (P. İ. H. s: 206).

Sayım suyum yok:

"Çocuk oyunlarında kısa bir süre için oyun dışıyım anlamında kullanılan bir söz; çocuklar arasında bir işte şakaya yer verilmeyeceğini anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Anlaşılan uykuda yürüyen güzel bu gece de kalıyor! Kalacağı belliydi; lakin bu kızıl saçlı delikanlı ne olacak? Onu avutup oyalamak bana düşecekse, sayım suyum yok bu işte! (İ. C. K. s: 137).

Lakin Seher Şam'a yerleşmek ümidinin ancak kendisini kolayca teslim etmemekle bir hakikat olacağını bildiği için itişme arası vücuduna fazla sokulan hırslı elleri ustaca itiyor ve o bayağı sokak lehçesiyle:

"Cıs" diyordu, "Sayım suyum yok, eller yukarı!" (S. s: 227).

Maksat malum: Herkesi köre ahu gözlü, şaşıya şehla bakışlı dedirtmek ama benim bu oyunda sayım suyum yok. (K. D. s: 172).

Sayıp dökmek:

"Ne var ne yok, hepsini söylemek." anlamında kullanılan deyimdir.

"Kuzum" diye başladım, "sen hiçbir sabah kavgasız işine gidemez, evinden çıkamaz mısın?" Ve ağzımı açtım, gözümü yumdum, sayıp dökmediğim kusur, kabahat kalmadı. (G. S. s: 22).

Sebilhane bardağı gibi:

"Hoşa gitmeyen kalabalık." anlamında kullanılan deyimdir.

Daha fenası da var. Müflis arkadaşların para talepleri. Günde yirmi tanesi sebilhane bardağı gibi karşısına diziliyorlar. Mamafih en fenası meteliksiz ve düşkün halkın amele ve müstahdeminin o geçerken fırlattığı pürkin ve gazap nazarlar. (A. 1. s: 151).

Sevincinden fesini havaya fırlatmak:

"Çok sevinmek." anlamında kullanılan deyimdir.

*Rıdvan ömründe fes giymemiştir ama "sevincinden fesini havaya atmak" tabirini bilir; şimdi o haldedir. Memurdan çekindiği için kadının ne arkasından bakıyor, ne de gidiyor; kayıtsız rolü oynuyor. (*Y. B. s: 120).

Sıfırı tüketmek:

"Gücü kalmamak, yoksul duruma gelmek, yoksullaşmak; ölmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Onlar Selanik'te dağa çıktı, ben burada ata bindim; sonra ben attan indim, eşeğe bindim; onlar dağdan indi, bağa girdi. İşte böylece indik, bindik; çıktık, girdik; nihayet sıfırı tükettik! (A. 1. s: 220).

Sırra kadem basmak:

"Bir kimse ortalıktan yok olmak, ortalıkta görünmemek." anlamında kullanılan deyimdir.

Otobüsler seyrekleşmişti; giremedim; tramvaylar mahaşerallah idi, binmeğe imkân bulamadı mtaksiler sırra kadem basmıştı; bir tanesini bile rastlayamadım. (A. 3. s: 351).

Delişmen Amorfia dün gece Alara'dan yaya olarak çıkıp gitmiş. Daha doğrusu sırra kadem basmış. Kaçmış mı, kaçırılmış mı? Muamma çözülemedi. (İ. Y. S. s: 290).

Sekiz/Seksen kapının ipini çekmek:

"İçinde bulunduğu sorunu çözmek için kapı kapı dolaşmak, birçok yere uğramak." anlamında kullanılan deyimdir.

Görgüsü ve haberi olamayan bu kahraman genç Mütareke'yi müteakip Parmakkapı dahi dahil olduğu halde bir iş bulmak, bir mevki yapmak, bir külah kapmak için seksen kapının ipini çektikten sonra muradına erememiş nihayet Ankara'ya bera-yı taayyüş azimet etmişti. (A. 1. s: 135).

Pek fazla koşar, seksen kapının ipini çeker, araya vasıta koyarsanız tanesi bir liradan size sarı cilalı, çuvaldız başlı, süslü fakat bayağı cins bir şey verirler. (T. A. G. H. S: 297).

Merdivenleri çıkarken:

Yavaş yavaş buraya yerleşecek galiba… Pek sırnaşık şey canım! Günde *sekiz kapının ipini çekmeden* yapamıyor. (D. Ö. s: 232).

Edebiyat âleminde göze batan ve tersine tesir yapan bir şey vardır. Yazdığı eser hakkında seksen kapının ipini çekerek dil döküp boyun bükerek küskün olduklarına bile başvurarak hiç kıymet vermediklerine kadar alçalarak tenkit dilemek daha doğrusu avuç açarak methiye dilenmek! (E. Ö. R. s: 75).

Selamı sabahı kesmek:

"Her türlü ilişkisine son vermek." anlamında kullanılan deyimdir.

O kışkırtıcılardan tek kişi semtine uğramaz, mektup yazmadığını hadi mazur görelim ve selam yollamasından vazgeçelim, mevkufun tanıştıklarile bile selamı sabahı keser yolda böyle birini görünce karşı kaldırıma geçerdi. (B. G. s: 115).

Sermayeyi kediye yükle (t)mek:

"Parasını yiyip bitirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Hatta daha tuhafını söyleyeceğim. Gürültü çıkarıp, sinirli sinirli cevaplara giriştiğim politikada sermayemi kediye yüklettim; muharrirlikte ise, işte iyi kötü hâlâ tutunuyorum. (E. Ö. R. s: 80).

Biz Birinci Cihan Harbi'nin ve zenginlerinin de sonunu görmüşlerdeniz. Çoğu ne kadar kısa bir zamanda sermayeyi kediye yükledi! (T. A. G. H. s: 551).

Sinek avlamak:

"Şaka işi veya müşterisi olmayıp boş oturmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bravo bankacılığımıza ve bankalara rağbet gösteren halkımıza. Şubelerden hiçbiri sinek avlamak şöyle dursun, başını kaşımağa vakit bulamıyordu. (P. İ. H. s: 111).

Sineye çekmek:

"Kötü bir davranış, söz veya olaya ister istemez katlanmak." anlamında kullanılan bir deyimdir.

Benim hakkımda kullandığı bütün tabirleri fazlasıyla hem de yüzüne karşı saydı döktü. Tıss… Yüzüne karşı saydı döktü hepsini sineye çekti. (M. İ. s: 25).

Yahut maraza çıkarmak için vesile aradılar, caka yapmak ihtiyacı duydular mı dayağı yerdiniz. (C. D. T. s: 188).

Ufak tefek hırsızlıkları susup sineye çektiğimiz veya şahit sıfatile karakola götürülmekten korkarak vaka yerinden kaçıp haklı tarafın hukukunu çiğnettiğimiz, olağan işlerimizden değil midir? (A. E. B. S. s: 226).

(bir durum birinin) Sinirine dokunmak:

"Hoşuna gitmemek, sinirlendirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Daha tuhafı da olabilir: Bir memur gün gelir sizin çile çektiğiniz yere tayin bile edilir yahut oradan müfettişlikle geçer de yabancıdan ve hakiki hükümetçi memurdan gördüğünüz nezaketi göstermemek şartile! Öbürlerini tam hükümetçileri mumla arar, sinirlerinize dokunan dönek yamama ve yanaşmasının bir an önce defolup gitmesi için kasaba evliyasına mum adarsınız. (B. G. s: 115-116).

Her hali sinirime dokunur. Onu göklere çıkaran kitapları sevmem; fakat yine de okurum. (C. D. T. s: 97).

"Savni Bey bizim klüp azasından değil, olsa tanırım. Ha, dura bakayım, kızıl saçlının saçına ak düşmüştü; elli yaşlarında dinç, ufak tefek, iri burunlu, geveze bir adam… Ara sıra, şurada burada rastlarım; tavırları sinirime dokunduğundan tanışmaya yanaşmamıştım Modern tip Beberuhi!" (S. K. s: 48).

"Bir şişenin, masa üstüne keten peçeteye sarılıp yarı beline kadar gümüş banyoya gömülerek kaplıcaya girmiş şiş karınlı bir vurguncu edasile yatışı, budala budala terleyişi hoşuma gitmez. Hele etrafındakilerin ona dalkavuk gözlerle bakışı, cakalı tavırlar alışı büsbütün sinirlerime dokunur". (A. 3. s: 311).

<u>Hâlbuki</u> eski hâlindeki Taşlık Kahvesi daima yeni bilmediğim, uzaktan bakarak bir şeyler tahayyül ettiğim tiplerle beni ne kadar oyalıyordu. Sinirlerime dokunan tavırlar, yapmacık edalar gözüme ilişmiyordu. (A. 2. s: 272).

Sol tarafından kalkmak:

"Aksiliği, huysuzluğu, tersliği üzerinde olmak; işleri ters gitmek, iyi gününde olmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten sağ ve sol bizce pek ehemmiyetlidir. Vücudumuzun iki yan tarafı için de böyledir; aksilik eden işi ters giden birine 'bugün sol tarafından kalkmış' deriz. (İ. H. H. A. s: 150).

Solda sıfır kalmak:

"Anlamı olmamak, değersiz olmak, sönük kalmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şimdiye kadar, bunca senedir okuyup işittiğim korkunç hikâyelerle vakaları solda sıfır bırakan bir gazete haberinin hâlâ dehşeti altındayım. (T. A. G. H. s: 595).

Soyup soğana çevirmek:

"Hiçbir şey bırakmamacasına soymak; hırsız bir yeri veya bir kişiyi adamakıllı soymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Fakat yalan ha... Domuz gibi parası var. İçinden "Milleti soyup soğana çevirmiş bir harp muhtekirine borcumu iade edecek kadar aptal değilim!" diyor, hakkı da var. (G. S. s: 38).

(Birinin eline) Su dökememek:

"Değerce ondan çok geride anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Ben sizin kulunuz, kölenizim, ayağınızın türabıyım, elinize su dökemem fakat canımı uğrunuzda feda ederim" gibi hiç de lâyık olmadığımız öyle medihler öyle senâlar ki. (M. K. s: 76).

Bu suretle bir nevi estetik ameliyatı yaptığı elleri sıcak balmumuna batırmış, sarıp sarmalamış ve bir ay açtırmamış. Nihayet günü gelmiş, sargılar çözülmüş, bakmışlar ki kızın elleri değme güzellerin eline su dökemeyeceği kadar güzelleşmiş… (D. K. s: 148).

Sular kararmak:

"Akşam olmaya başlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bakkalköy, Kayışdağı, Karaman Çiftliği civarında içip içip dönen sarhoş muhacir delikanlılar vardı. Sular karardıktan sonra etrafa hâlâ içimde tesiri kalmış bir ıssızlık çökerdi. (D. s: 94)

Su gibi aziz ol!

"Su getirenlere iyi dilek olarak söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Bütün illetlerden şifa bulurdu muhakkak. Aklından bunu geçirdi, yüksek sesle de şöyle dedi: "Su gibi aziz ol yavrum, su verenlerin çok olsun. Otur bakalım da söyleyeceklerimi dinle şimdi" (K. T. s: 336).

Suya düşmek:

"Gerçekleşme olasılığı kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

-Yani azizim, aksi tesadüf, zahir muhalefetin talihsizliği, Cenevre Konferansı da aleyhimize döndü, on beş lira ile Viyana'da yaşamak hülyası dahi suya düştü bu ümit kapısı da kapandı; derdine başka bir çare ara. (A. 1. s: 356).

Kızkulesi'nin eski şeklinde yenilenmesi bitirildi gibi. Hem bu başarıya hem de tepesine bir heykel oturtulacağı hakkındaki dedikodunun suya düşmüş olmasına sevindik. (H. İ. s: 171).

Suya sabuna dokunmamak:

"Sakıncalı konularla ilgilenmemek davranışlarını kimseyi incitmeyecek biçimde ayarlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Nedense, dilimizde zarar verecek şeylere ilişmemek, dil ve kalem uzatmamak anlamına bir 'suya sabuna dokunmamak' sözü geçer. Bunun nereden ve ne için bu manaya geldiğini bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa o da benim iki manaya da suya, sabuna çokça dokunduğum ve birisinden fayda öbüründen zarar gördüğümdür. (B. A. S. s: 123).

Vaktiyle istibdad devrinin adamları hafiye korkusundan umumî yerlerde, bilhassa vapur, tramvay, tren gibi karşı karşıya oturulup herkesin sokulabileceği mahallerde ileri geri laf etmemeyi, suya sabuna dokunmayı, hülasa sağı solu kollayıp dillerini tutmayı pek iyi bilirler ve bu usulü çok güzel tatbik ederlerdi. (T. A. G. H. s: 77).

Ömürleri sözle, sazla tatlı geçerdi. Bu keyif düşkünü memurlar suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından senelerce yerlerinde kalırlardı, adeta kasabayı

benimseyip evler yaptırırlar, havuzlar açtırıp kameriyeler kurdururlardı... (M. H. s: 32).

Kâğıttan masnuat tıpkı gazeteciler gibi suya sabuna dokunmamak şartıyla hayli dayanıyor. Gittikçe de dünyayı hükmüne ram edecek; ortada kâğıttan başka bir şey kalmayacak. (S. A. İ. K. s: 63).

Onun için yalnız soyadlarını değil, küçük adlarımızı da sonradan hem babayı, hem çocuğu utandırmayacak çeşitlerden seçmeliyiz. Babam benim adımı 'Refik', Türkçesi eş ve yoldaş gibi suya, sabuna, yüze göze dokunmayanından seçmiş, iyi etmiş. (B. A. S. s: 126).

Zaten insanların biri ilk biri de son olarak dokunduğu ebe ile ölü yıkayıcı, birbirinin hizmetini ikmal eden bu iki meslektaş, su ve sabunla iş görürler… Suya sabuna dokunmamalı deriz, ne gariptir ki, doğar doğmaz ilk evvel bunlara dokunur ve en sonra da yine ona dokunur, öyle göçeriz! (A. P. H. s: 65).

"Gel öyleyse şu sakalımı tıraş et! Ve oturmuş, korkudan şapır şapır titreyen deliye sakalını bir güzel traş ettirmiş!". Acaba bu hamam hikâyesi ile suya sabuna dokunduk mu dersiniz? (A. P. H s: 69).

Suyunu çekmek:

"Tükenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

"İstanbul'da olsaydık kimlere verecektik?Birkaçını çıkar damat paşalar kimlerdir sanki? Açtırma ağzımı. Hem bizim paralar suyunu çekti. Üç ay ya dayanırız ya dayanamayız". (S. s: 83).

"Aman efendim

*"Ha öyle ise k*âfi*… Demek artık para suyunu çekmiş, sıra ümitsizliğe gelmiş, yakalarını bırakınız!"* (A. 1. s: 168).

Birinci Cihan Harbi'nde iğne elde edilmesi güç bir meta oldu çivi ise suyunu büsbütün çekti. (C. D. T. s: 298).

Süngüsü düşmek/düşük:

"Uğradığı bir durumla eski gücü, etkinliği ya da neşesi kalmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hülasa artık barınmaya, kalmaya imkân kalmaz, ancak o zaman işret ve ikbal sarhoşları evlerine süngüleri düşük renkleri sarı perişan bir halde dönerler. (A. P. H. s: 56).

İşte şimdi aynen o haldeyim. "Daha akıllıca, hesaplıca sarf edemez miydim?" diye düşünüyorum, koflaşan cüzdanımı evirip çeviriyorum, süngüsü düşük bir vaziyette hayıflanıyorum. (İ. A. s: 7).

Abdülhamid'i gücendirmiş, Alman hükümetinin şefaatini de hiçe sayan Padişahın ısrariyle hudut dışı edilmişti. Dönüşte süngüsünün düştüğünü hepimiz görmüştük. (H. İ. s: 539).

Süt dökmüş kedi gibi:

"Suçunu bilerek bundan utanarak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yenge buna da kızdı: Süt dökmüş kedi gibi ne duruyorsun? dedi. "Gel de kahveni pişir, ben yukarı çıkıyorum. Birkaç gün ablamda kalacağım, mutfakta her şey var, artık sen idare edersin" (Y. S. F. s: 173).

İlk idare-i örfiyyenin ilanı bu tarihe rastlar. Hepimiz süt dökmüş kediye döndük. (C. D. T. s: 401).

İlle son günler, artık oyun eğlence, ahbap, at, araba, hepsi bana haram olurdu; ömrümüm annemin dizi dibinde geçer, o azgın, haşarı, huysuz çocuk süt dökmüş kediye dönerdi. Sade diz üstünde mırıl mırıl söylenir, esner hıçkırırdım. Nihayet sabah hulül ederdi. (A. 1. s: 488).

Gazeteciler de aynı halde: Hemen hepsi süt dökmüş kedi gibi köşelerinde oturuyorlar, tarizler azaldı, taarruzlar durdu, sayfa boyu resimlerin, altı sütun üzerine başlıkların ise modası geçti. (A. 1. s: 53).

Mamafih ikbal sarhoşu en çabuk ayılan bir sarhoştur; masa başındaki koltuğunu altından çeker çekmez süt dökmüş kediye, sarığı alınmış hocaya, karaya vurmuş balığa, gerdeğe girmiş alığa veya zifaf odasından çıkan hadıma döner, sünepeleşir. (D. s: 186).

(Birinde) Şafak atmak:

"Birden önemli bir durumla karşı karşıya olduğunu anlamak; öfkelenmek; korku ve telaşa kapılmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Zaten duracak halde miyim? Neredeyse şafak sökecek... Şafak sökmeden bende şafak attı. (T. A. G. H. s: 163).

Şapa oturmak:

"İçinden çıkılması güç bir duruma düşmek." anlamında kullanılan deyimdir.

O hiçbir kitapta henüz yeri olmayan meçhul bir hassa, sihirli bir kabiliyet bir 'sırr-ı ilâhi'dir. Nice filozoflar şapa oturmuş, allâmelere parmak ısırtmış, dâhilere 'pes' dedirtmiştir. (T. A. G. H. s: 690).

Bana dönüyorlar.

"Şahidiniz var mı?"

"Hayır"

Şapa oturduğumuzu anlıyorum; meram anlatmaya çabalıyorum. (B. A. S s: 186).

Galatasaray'da tramvaya bindiğim zaman 'Ee, artık beni semte kadar götürür!' diye memnundum. Götüremedi; Harbiye'de şapa oturdu. Tipi artmıştı; başladım yine düşe kalka taban tepmeğe. (A. 3. s: 352).

Ortada ne plan var ne proje! Bakalım milletler arası şöhrette bir şehir mimarı gelse de yapılanlara baksa ne buyuracak? Hepsi de hesapsız derse şapa oturacağız. (H. İ. s503).

Şeker gibi:

"Çok sevimli, güzel; yumuşak huylu, yumuşak davranan." anlamında kullanılan deyimdir.

Yüreğinin karanlığına zevkli bir ışık salmıştır. Hepsi bu kadar. Ne hiddet ne somurtkanlık, olan biten işlere karşı derin bir müsamaha. İdeal sarhoş odur; şeker gibi adamdır. (M. K. s: 75).

Şeytan azapta gerek:

"Sevilmeyen bir kimse zorluk içinde kaldığında bunu hak etmiştir anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Yeleksiz tek adama rastlanamazdı; nasıl ki şimdi yeleklisine rastlanmıyor. Kadınlara gelince 'Şeytan azapta gerek!' sözüne uygun bir kıyafette şehre inerlerdi. Simsiyah çarşaf, upuzun peçe diz boyu korsa… (M. K. s: 164).

*Kadın sever olduğum için 'şeytan azapta gerek' diyemeyeceğimi bütün okuyucularım bilir. (*T. A. G. H. s: 288).

Şeytan dürtmek:

"Durup dururken uygunsuz, kötü bir davranışta bulunmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Niye böyle oldu? Şeytan mı dürttü beni? Ne güzel anlatacaktı? Hakiki veya uydurma imiş.. Pekala dinlerdim. Darılmazdık da! Artık muhakkak gücendi; adamın izzetinefsine dokundum; kalbini kırdım" (İ. Y. S. s: 57).

Şeytan diyor ki:

"Yapılmaması gereken bir davranışı yapma isteği duyulduğunda söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Telefonun faydalı olduğuna inandığım halde Şeytan diyor ki: "Bırak şu çıngıraklı gevezeyi… İkide bir vakitli vakitsiz rahatsız edilmekten kurtul!". (T. A. G. H. s: 473).

Şeytana külahı ters giydirmek:

"Çok kurnaz olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Belki de iki ruhluydu. Ticaret dalaverelerinde keskin zekalı, önünde perende atılmaz, şeytana külahı ters giydiren bir iş adamı, başka zamanlarda basit bir mahalle delikanlısı… (B. B. H. s: 156).

Ebu Ali öyle birini yoktan var eder. İkinci karısı ebedir, birçok doktorla münasebettedir. Ebe ile doktor bir iş üzerinde birleşirse şeytana külahı ters giydirirler. (D. Ö. s: 191).

Şeytanın arka bacağı:

"Çok akıllı ve yaramaz çocuk." anlamında kullanılan deyimdir.

Allah için pek cömert pek keremkâr bir zattır ve cidden zenginliğe lâyık, refaha müstehaktır, zira yemesini de bilir. Onun bilmediği, şeytanın arka bacağı yani idare-i hükümetti. (M. İ. s: 165).

Taban tepmek:

"Uzun yol yürümek." anlamında kullanılan deyimdir.

Etrafımı görmeden, hakiki güzellikleri seçmeden ne mahalleler dolanır-yokuş iniş, köprü, tünel- nerelerden geçer, ne tabanlar teperdim… (İ. A. s: 177).

Memleketin tabii ve sınai ne kadar kuvvetleri varsa azmetinizin tesiriyle tatil-i hareket etti. Tünelin kayışı koptu, Yüksekkaldırım'a tırmanmaktan bacaklarımızda derman kalmadı. Tramvaylar işlemez oldu, sabah akşam taban tepmekten halkın ayaklarına sular doldu. (S. A. İ. K. s: 95).

Tadı kaçmak:

"Tatsız bir duruma gelmek; bir şey hoşa gidecek yönlerini yitirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Az günün adamı değilim; gördüğüm tecrübeler bini aştı, seneler saçıma sakalıma kır saçtı; iyilik edip fenalık bulmaktan canım yandı, sabrım taştı, ömrümün tadı kaçtı. (B. A. S. s: 30).

Evde ihmal cimrilik her ne sebepten olursa olsun hiç kibrit bulamazsanız artık oradan kaçınız. Orada kahve de yoktur, şeker de tuz da… Tadı, tuzu sizden evvel kaçmıştır. (D. s: 121-122).

Talihi yaver (olmak/gitmek):

"İşleri iyi gitmek." anlamında kullanılan deyimdir.

'Fazla üzülme' derlerdi 'talihin yaver imiş, çıkan ve kopan her azana mukabil birer buçuk milyon tazminat alıyorsun'. (İ. H. H. A. s: 44).

Tam takır kuru/kırmızı bakır:

"Boş, bomboş." anlamında kullanılan deyimdir.

Bize vermekten hükümetin vergi tahsilatı altı ay geriledi. Hazine tam takır, kuru bakır kaldı. (K. D. s: 203).

İnkâr olunamaz ki memleketimizin iç kısmı, bütün kasabalarımız eski âdetlerini unuttuktan sonra uzun harpler; buhranlar, parasızlık, yolsuzluk, irfansızlık yüzünden pek tam takır kuru bakır hâline girmiştir. (T. A. G. H. s: 521).

*Neden mi diyeceksiniz? Şunun için ki bizim ev şimdi tam takır kuru bakır ne halı kaldı ne perde. Akşam oldu mu idare lambasını yakıyor, yere serdiğimiz şilteye oturuyor ve ne konuşuyoruz biliyor musunuz? (*A. P. H. s: 105).

Zamanın maliye siyasetinde çirkin ve bayağı bir iş daha hatırlarım ki buna nâzırdan aldığı talimatla babam karışırdı. Gün olur hazine tam manasiyle tamtakır kuru bakır kalırdı. (P. İ. H. s: 331).

Tarakta bezi olmamak:

"Sözü edilen konu ile ilgisi olmamak, bilgisi bulunmamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Bakiyettüssüyuf İzmit'e ve oradan İstanbul'a canını dar attı. İşte Kuva-yı İnzibatiye harekatına dair bütün bildiklerim bundan ibaret olması da gösterir ki, gürültüye ancak kulak misafiri oluyordum, o tarakta bezim yoktu. (M. İ. 339).

Tasa çekmek:

"Kaygılanmak, üzüntü içinde olmak, üzülmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Az sonra Barsimon'un odasına giren Paros ona sesini yavaşlatarak dedi ki:

-Amorfia emniyettedir. Tasa çekme dostum! (İ. Y. S. s: 291).

Tası tarağı toplamak:

"Her türlü ilişkiyi kesmek üzere hazırlanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yakında iki taraftan biri elbette tası tarağı ve pahada ağır yükte hafif eşyayı toplamaya dair bir nutuk verecektir; tuhaflıkta yüksek numara alırsa bir suretini takdim ederim. (T. Ş. s: 75).

Gazetelerde mevki tutmuş aptal bir güruh, bir ketebe gürühu, cahil ve bunak muharrirler hemen tası tarağı toplayıp arabalarını çekmeli ve yerlerini bize vermelidir! (E. Ö. R. s: 53).

İstanbul tarafında da çok görürdük. Hortumla sokaklar sulanırken birdenbire su kesiliverir, memur bekler bekler, ümidi keser, tası tarağı toplar giderdi. Bunları unutmuşuz. (H. İ. s: 186).

Sinop Limanı'na sebze konserveleri yerine Rus filosunun torpilleri ve havan topları yağmağa başladı. Hükümet bizlere tası tarağı toplattı, beş araba dolusu sürgünü İç Anadolu'ya yolladı. (M. Z. S. G. s: 81).

En hoşu, ok vızıltıları, mancınık şamataları, cenk avazeleri kesilmiş, Azrail'e tasnıı tarağını toplayıp başka diyara gitmek düşmüştü. (İ. Y. S. s: 298).

Taş attın da kolun mu yoruldu?

"Bir kazancın hiç yorulmadan sağlandığını anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Hepsi görgüsüzlük, bilgisizlik, para şımarıklığı, bir yaşantıdan öbürüne çarçabuk, kural ve yöntemini öğrenmeden geçişin sonucu, Allah birden bire bağışta bulunmuş işte. Taş atıp da kolları mı yoruluyor? (E. E. S. G. s: 52).

Taş çıkar (t)mak:

"Biri, ötekinden niteliğiyle üstün olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yaşlı yerli yersiz hastalıklardan olduğu kadar sıhhatinin sağlamlığından, gençlere taş çıkardığından, demiri sıksa suyunu çıkaracağından bahsetmek suretile de ne boyuna sızlanmalı ne de biteviye kabarmalıdır. İki şekilde de yakınlarını rahatsız etmiş, acıklı veya gülünç mevkie düşmüş olur. (İ. H. H. A. s: 389).

Fakat kibrit kutularından bir kısmının yeni etiketleri bu müessese kurulalıdan beri yapılanlara taş çıkarttı. (G. S. S. s: 88).

Edip ve romancı Tristan Bernard aynı zamanda bir bulmaca muharririydi; en usta bulmacacılara taş çıkartmıştı. (T. A. G. H. s: 517).

Hoş sonraları Ali Rıza Paşa orduda kumandanlık etmek değil, bitabii dahili ve harici siyaseti tedvir için Sadrazam nasbolunduğu zaman Morning Post gazetesi muhabirine "Ben asker olduğum cihetle siyasete karışmam!"demiş yani bizim Nafıa nazırımıza taş çıkartmıştı. (M. İ. s: 142).

Altı aylık yeni bir fasıladan sonra daha kudretli bir şekilde çalışmaya başladım; fikrim cilalanmıştı. Birbirine taş çıkartan makale ve fıkralar yazıyordum. (M. İ. s: 350).

Meğerse yüz asır önce bu dünya hele Büyük Çöl bugünün üstatlarına taş çıkaran ne üstaatlar yetiştirmiş. (G. S. S. 99).

Bu kanun şeker zammına taş çıkaracak o zamma rahmet okutacaktır. Zira hayat pahalılığını bir kat değil, iki kat değil katmerli olarak arttıracaktır. (A. 3. s: 54).

Siz amir olmadınız sergerdelik ettiniz. Siz valilik yapmadınız, asesbaşlık ettiniz. Efelere taş çıkardınız; zorbalara parmak ısırttınız. ; Çakıcı'ya rahmet okuttunuz, Kabakçı'yı gölgede bıraktınız. (S. A. İ. K. s: 78).

Güzellikte anasına ninesine taş çıkan Semire'yi müstakbel iktidarın zengin bir vekiline verecek, tekrar Ankara'ya gidip hükümette oluşun keyfini bir daha sürecek. "Ama" diyor, "bu sefer araya bir garajcı sokmamak şartıyla! Maymun gözünü açtı."(D. Y. Y. s: 277).

Taş çatlasa:

"Bütün olanakların kullanılmış olmasına karşın, ne olursa olsun, en fazla." anlamında kullanılan deyimdir.

-*"Ayıp ayıp!"*

-*"Ne gibi?"*

"Yerli boya vurmuş üzerine o adam… Biz İngiliz boyası vururduk, taş çatlasa rengi atmaz, eski rengini göstermezdi. (A. 3. s: 274).

Hamam mefhumunu böyle uydurma uzun ve lisan hususiyetine şivesine tadına aykırı kelimeler ifade edemez. Taş çatlasa hamam, hamam kalacaktır. (T. A. G. H. s: 227).

Taş kesilmek:

"Çok şaşırıp ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilememek, sesini çıkaramaz olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Han büyük rütbeli İngiliz zabitleriyle dolu. Nereye sığınacağımı bilmeyerek, bastonuma dayanmış, Taş Han'ın önünde -herhalde Rodin'in yapamayacağı- cılız bir penseur heykeli gibi taş kesilip kaldım. (D. s: 48).

Yaralı "of" bile demedi; sadece omzunu şöyle bir sinek konmuş gibi oynatmıştı. Şeyh buna bile kızdı. "Ayıp" dedi. Genç taş kesildi. (G. H. s: 11).

Taşı sıksa/ezse suyunu çıkarır:

"Birinin vücutça çok güçlü olduğunu belirtmek üzere söylenen söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Onu nasıl tarif edeceksin?"

Sizin apartmanda yahut civardakilerde boylu boslu, etli canlı, taşı sıksa suyunu çıkarır yapıda kara gözlü bir kız var mı? Karamaça kızı desem yetişir?" (S. K s: 40).

İçinden diyordu ki: "En sağlamımızdı taşı ezse suyunu çıkarırdı, hele bak ne hale gelmiş, nasıl da çökmüş, ufacık kalmış?" (S. s: 229).

Taşı gediğine koymak:

"Gerekli bir sözü tam zamanında ve yerinde söyleyerek karşısındaki kimseyi susturmak, zekice davranmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Kafamın, matbuat muhitinde seng-i tarize tahammülü varsa da hükümet avlusunda kaldırım taşlarına dayanamazdı. Taşı gediğine koymayı severim ama o gedik benim kendi beynim olmamak şartıyla. Hem de lafta ve yazıda… (M. İ. s: 38).

Fakat artık harp icabında fazla bir 'taşı gediğine koyma', bir intikam alma, bir hınççıkarma manâsı alan ve bir 'besa'ya benzeyen hava bombardımanlarının ardı arsı kesilmeden sonuna kadar devam edeceği, hattâ pek dehşetli şekle gireceği, taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmayacağı iki tarafın nutuklarından ve işin gidişinden bellidir. (G. S. S. s. 35).

Taşı/Demiri sıksa suyunu çıkarır:

"Birinin vücutça çok güçlü olduğunu belirtmek üzere söylenen söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Yaşlı yerli yersiz hastalıklardan olduğu kadar sıhhatinin sağlamlığından, gençlere taş çıkardığından, demiri sıksa suyunu çıkaracağından bahsetmek suretile de

ne boyuna sızlanmalı ne de biteviye kabarmalıdır. İki şekilde de yakınlarını rahatsız etmiş, acıklı veya gülünç mevkie düşmüş olur. (İ. H. H. A. s: 389).

Temcit pilavı gibi (ısıtıp ısıtıp öne sürmek)

"Bir şeyi birçok kez tekrarlamak." anlamında kullanılan bir sözdür.

Filmlere elbette dikkat ediyorsunuzdur: Süje kıtlığı göz çıkarıyor; eskileri ısıtıp ısıtıp temcit pilavı gibi ortaya koyuyorlar. (T. A. G. H. s: 737).

Teneke çalmak: "Tenekeye sopa ve benzeri bir eşya ile vurarak giden bir kişiye hakaret etmek": **Ağzı/Yüzü teneke kaplı: "**Çok sıcak veya çok acı şeyleri kolaylıkla içebilen, yiyebilen" anlamında kullanılan deyimlerdir.

'*Teneke çalmak*' yuha çekmek manasınadır; bazı yerlerde '*tenekesini eline vermek*' kovulmak demesine gelir; utanmaz ve arlanmazların '*yüzü teneke kaplı*'dır; sıcak yemeğe tahammül edenin ağzı da öyledir. (A. 3. s: 409).

Tereyağından kıl çeker gibi:

"Her türlü mecburiyetten, mükellefiyetten ve sorumluluktan kolayca sıyrılarak; bir işi kolayca yaparak, becerikli bir biçimde üstesinden gelerek ." anlamında kullanılan bir deyimdir.

Ben kiraz sapını çekerken meyvenin fırlayıp gırtlağıma tıkanmasından epeyce ürkerim ve küçük dilinin, bu kor parçası gibi ateşin renkli ufak mermi, hedef budur diye tam hızla kendisine çarpmasından korktuğumu mükemmelen duyarım. Hâlbuki çilekte sap tereyağından kıl çeker gibi ne tatlı sıyrılır. (M. Z. S. G. s: 153).

Fakat ne yapalım ki biri, en iyisi vakitsiz öldü üçüncüsü de Rumeli'ye gitmedi ve hürriyetçi kesilmedi. Yani bir rejimden ötekine kolayca tereyağından kıl çekercesine kaymak bakımından hiç faydalarını görmedik. Hoş buna fazla bir lüzum da yoktu. (P. İ. H. s: 494).

Biz-yani çocuklar- bunları gizlice büyüklerimizin fotinlerinden aşırırdık. Nasıl? Başlarından yakalar, tereyağından kıl çeker gibi çıkarırdık, sonra bir ucunu dişlerimizin arasına sıkıştırır, öbür ucunu sol elimizin parmaklariyle gerer, sağ elimizin parmaklariyle de üzerine vururduk. (P. İ. H. s: 286).

Bu öteden beri muhalif olarak tanıdığımız bir adamdı. Fakat o muhaliflerden ki gemisini kurtarmağı bilen kaptandı, her vartayı atlatıyor tereyağından kıl çeker gibi üste çıkıyordu. (A. 1. s: 314).

Diplomatlık ise yerli ve ecnebi gazetelere biraz göz gezdirdin, ajansları yarım yamalak okudun, hele yabancı dillerden az çok radyo dinledin mi tereyağından kıl çeker kadar kolaylaştı demektir. (B. G. s: 75).

Bu defa öyle Babılai baskınlarına tabancaya kapancaya lüzum görmüyoruz; ne zaman istesek tereyağından kıl çeker gibi suhuletle, şu çelebi zatları mevkilerinden ayırırız, gık bile diyemezler. (S. A. İ. K. s: 99).

Herkes yerli yerine, yakıştığı yere girerdi, çıt olmaz, hır çıkmaz Tereyağından kıl çeker gibi sessizce vapurdan inilir, sepete yumurta konur gibi bin itina ve dikkatle, çarpmadan, tokuşmadan trenlere binilirdi. (S. A. İ. K. s: 72).

Ters pers olmak:

" Yüzü koyun düşmek; fena hâlde bozulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

"Yahu içimize sokulmak hakkını kendinde nasıl buluyorsun?" diye sorsa, ters pers geri dönmekten gayri ne yapabilirdim? İşte her defa içerlikli dışarlıklı böyle birer itaba uğrayacakmışım gibi ürkerek, mahcup yürür ve adeta nefsimden tiksinirdim. (M. İ. s: 50).

Tetiğini bozmamak:

"Soğukkanlılığını bozmamak, telaş göstermeyerek durumunu değiştirmemek**.**" anlamında kullanılan deyimdir.

Yani hükümet yasağı üç gün sürmüştü… Hoş bu üç gün zarfında da kimse tetiğini bozmamıştı ya! Ben onu bildiğimden başmüdiriyetlere vaki tebligatımda uzun tafsilat bile vermeye lüzum görmemiştim. (M. İ. s: 287).

Tırhallı, hep bir hâlli:

"Aynı şartlar altında bulunanların aynı durumda olduklarını anlatmak için söylenen söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Önce gurbette karnını doyurmuş olmak bir iştir; sonra bu doyurma keyfiyeti birbirini anlayanlar bir 'didar'ın 'esir-i zülfü' olarak -Tırhallı hep bir halli- maddi

manevi aynı durumda bulunanlar arasında memleket yemeklerile sağlanmışsa daha sevinçlidir. (M. Z. S. G. s: 69).

Hükümet partisinde düşünce benzerliği ne derece yoksa ve parti en basit siyasî tecanüsten nasıl mahrumsa muhalif parti veya partiler de öyledir. Tırhallı, hep bir hâllidirler. (A. 2. s: 217).

Tırnağı olamamak/Tırnağına benzememek:

"Birinden değerce çok aşağı olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

*Nasıl Boğaziçi parlak mı? Eski zamanların tırnağına benze*miyor. (A. P. H. s: 89).

Toka etmek:

"Kadeh tokuşturmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Hatta bir akşam nezaketi daha da ileri götürmüş.

"Bize gidelim birkaç kadeh toka ederiz. Yapıyı sen dönene kadar Rupen beklesin" diyerek onu ermeni mahallesindeki evine götürmüştü. (S. s: 44).

Tongaya basmak (düşmek):

"Kendisini kötü bir duruma düşürmek için hazırlanan bir düzene uğramak, tuzağa düşmek." anlamında kullanılan deyimdir.

İçinden mırıldandı: "Bahane mi arıyorum nedir? Galiba ben de yavaş yavaş Karagöz'ün Yalova Sefası oyunundaki gibi küpe girmeye hazırlanıyorum. Hacivat da benim kadar ağırından alarak kendisinden emin surette tongaya basmıştı!" (D. Ö. s: 81).

Tosun gibi:

"Tıknazca ve gürbüz." anlamında kullanılan deyimdir.

-*"Çocuğu var mı şimdi Hüsniye'nin?"*

-*"Var ya Küçük Beyciğim, var elbette… Ama eksik doğdu yedi ayda"*

Sonra ilave etmişti:

"Görseniz yedi aylık olduğuna inanmazsınız; tosun gibi!" (B. B. H. s: 117).

Toz kondurmamak:

"Bir şeyde herhangi bir kusurun varlığını kabul etmemek, bir şeyi kusursuz göstermek." anlamında kullanılan deyimdir.

Lakin doğrusu kadın kendini yüksekten almaktan bilirdi. Toz konduramıyorduk prenses hazretlerine. Durun bakalım başka neler meydana çıkacak! (A. s: 219).

Kraliçeye karşı da yiğitliğe toz kondurmak istemediklerinden şöyle bir çare bulmuşlar. (C. D. T. s: 99).

Asıl nazik noktası budur. Nazif'e imâ tarikiyle bile olsa söz söylenemez, toz kondurulamaz. (A. F. s: 87).

Mesela Dışişleri bütçesinin müzakeresi esnasında niçin bildiklerini kimseye söylememiş, o yarayı deşmeğe cesaret edememişti?Demek ki bakan bu kanunu düşünmese, Meclis'e getirmese idi memleketi hariçte temsil edenlere toz kondurulmamakta devam olunacaktı! (A. 2. s: 205).

Turnayı gözünden vurmak:

"Umulmadık bir kazanç veya çıkar sağlama imkânı ele geçirmek" anlamında kullanılan deyimdir.

'Hay Saim Bey' diye mırıldandı. Turnayı gözünden vurmuşsun. Duranbeyli soyunun pamuk balyaları ilk defa yerinde harcanmış, bir işe yarıyor" (E. E. S. G. s: 71)..

Fakat bu haber doğru olmasa gerektir. Durdu durdu da turnayı gözünden vurdu mu dersin. (A. F. s: 65).

Dehşet! Ömrümde görmediğimi görecektim. Birkaç bin papele mukabil birkaç yüz bin liralık adam olacaktım. Hatta bir ay evvel de aynı işi yapabilirdim, yapabilirdiniz. Yapanlar turnayı gözünden vurdular. (P. İ. H. s: 321).

Bu ad altında harpten sonra çıkacak korkunç eserin basım hakkını alabilecek kitapçı turnayı gözünden vurmuş demektir. Elbette radyoda dinlemiş veya gazetede okumuşsunuzdur. (E. Ö. R. s: 134).

Beklemiş beklemiştim ama birden turnayı gözünden vurmuştum. Onlar nazırlık, ben başmuharrirlik neşe düşüncesiyle, hem mesrur hem dalgın idarehaneden çıktık. (M. İ. s: 131).

Bu defa Hafize Hanım'ın göğsündeki bin adet lirayı çekivermek suretiyle, doğrusu turnayı gözünden vurmuştum. Ben de külliyatımın intişarı dolayısıyle bir miktar dünyalık yüzü gördüm. (P. İ. H. s: 118).

Erbil olan biteni, adeta arkadaş yerine koyduğu amirine, noktası noktasına hikâye etti. Öbürü, Ayşe Zağralı'nın genci arayacağı vadini işitince: "Turnayı gözünden vurmuşsun" dedi. "Aklına koyduysa yapar, çok nüfuzludur". (Y. S. F. s: 171).

Turşusunu kurmak:

"Bir şeyin elden çıkarılması gerektiği hâlde buna bir türlü kıyamamak anlamında kınama yollu söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

On parmağında on karası vardır, seni de beni de şu efendiyi de cümleten bir küp içine tıkar, turşumuzu kurar da haberimiz olmaz; biz sanırız ki Yalova sefasına gidiyoruz. (S. K. s: 229).

Tut kelin perçeminden:

"Çözümü güçlük gösteren bir durum karşısında söylenen bir söz" anlamında kullanılan deyimdir.

Daha başka mallarım da var: Bir komedi: Tut kelin perçeminden. Gülmekten katılırsın. (S. s: 24).

Bu şartlar içinde yeni Sağlık Bakanı memurlarına diyor ki:

"Sağlık müesseselerini halk dilek ve ihtiyaçlarını karşılayacak durum ve yeterlikte hal emrinde ve hizmetinde tutunuz!" Tut kelin perçeminden! (A. 2. s: 62).

Kendisini teslim edeceğine yuttuğu otuz beş bin lirayı tevdi etse ve vücudunu ortadan kaldırsa idi elbette daha isabet eederdi. Şimdi tut kelin perçeminden… (A. 1 s: 64).

Tuzla buz etmek/olmak:

"Cam türünden şeyleri onarılmayacak biçimde kırmak, paramparça etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Topunun birden hakkından gelelim; yahut azılı ve azman yıldızlarından birine emir ver, Yolundan şaşsın ve gelip hayırsız arzı tuzla buz ederek ibretiâlem için kırıntılarını göğün boşluklarına saçsın. (T. Ş. s: 119).

Tuzlayayım da kokma (sın)!:

"Birine, düşüncesinde aldandığını ve aklının bir şeye ermediğini anlatmak için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"Buyrunuz akşam yemeğine. Caz… Dans… Flört… Aklınla bin yaşa sen. Çocukluğumuzda olsaydı 'tuzlayayım da kokma' derdim. Nerede bu bolluk?" (İ. C. K. s: 9).

Tükürdüğünü yalamak:

"Verdiği sözden benliğini küçülterek geri dönmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Zira mevkileri böylece bir defa sarsıldıktan sonra artık nüfuzlarının kırılıp maneviyatlarının bozulacağını yani doğrusu tükürdüklerini yalamak güçlerine gideceğini söylüyorlardı. (M. İ. s: 148).

Tüy dikmek:

"Yaşanan durumu veya olayı daha da kötüleştirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bayağılığın o derecesine tahammül edemediğim için çok defa arka sokakları seçerdim. Seyir yerlerindeki seyyar gramafoncular ise kocaman borulu âletleriyle mevcut pespayeliğin üstüne tüy dikerlerdi. İnce zevk sahiplerine dünya haram olmuştu; makineler öttükçe elaman çekiyorduk. (D. s: 111).

Fakat kaderin önüne geçilmez; o meydan gene bir gün geldi, inlikte rekor kıran bir mahalle satıldı, satılmakla kalmadı, çirkin halini aldı. Hâlbuki daha geniş caddeler daha yayvan binalar ufacık bahçelerle örnek bir mahalle olabilir; şehre ziynet verebilirdi… Tüy dikti! (H. İ. s: 147).

Tüyleri diken diken olmak:

"Üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Eskiden sene başı makaleleri demek, içinden çıkılmaz, bayat felsefeler dolu, mezar taşı kitabesi kadar ah'lı of'lu insanın tüylerini diken diken eden ve gözlerinin önüne kara bir perde çeken yazılar demekti. (B. A. S. s: 155).

Bu bir gün ayrıca anlatmağa değer başka bir hikâyedir; okurken tüylerinizin diken diken olacağına şüphe etmiyorum. (C. D. T. s: 589).

"Yok canım, olmaz canım, demeyin canım gibi bir sürü 'canım'lar dinleyenin tüyleri diken diken oluyor. (G. S. S. s: 230).

Bizler karakol korkusu içinde büyümüş bir nesle mensubuz; mesela Beşiktaş karakolunun adını anmak tüylerimizi diken diken etmeğe yeterdi; hele önünden geçerken cam vurulacak, çağrılacağız diye ödümüz patlardı. (A. E. B. S. s: 227).

"Şu cinayeti okudun mu? Herif bıçağı yakalayınca karısını da, dostunu da, çocuklarını da doğramış, sonra kendisini uçurumdan aşağı fırlatmış. Tüylerim diken diken oldu, sinirlerim bozuldu". (M. K. s: 93).

Bununla beraber mahut dönüşü hatırladıkça şu cennet gibi yerde, ılık ahret havasında bile tüylerim diken diken oluyor; hâlâ sırtımda ürpermeler duyuyorum, iliklerim donuyor. (T. Ş. s: 126).

Tüyleri ürpermek:

"Kötü bir olay, soğuk, gıcıklanma vb. sebeplerle korku veya tiksinti duymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Orada nasıl durabiliyor, nasıl çalışabiliyor ve bunun bu tüyler ürpertici, baş döndürücü, mahuf, müthiş, mühlik sanatına mukabil kaç para alıyor …Vallahi zihnime durgunluk geldi. (A. 1. s: 37).

Bu hâdise tüyler ürpertici ve aylarca senelrce zihinde yerleşip kalıcı ne kadar hikâye, piyes ve tarihi menâkıb varsa hepsini dehşetlilik bakımından geçmektedir. (T. A. G. H. s: 596).

Filistin'den civar yerlere kaçıp sığınan Arap mültecilerinden her gece 120 kişi ölüyormuş. Tüylerimiz ürperdi. (A. 3. s: 240).

Eskiden sanırdım ki o muhasara ve açlık pek korkunç olmuştur; tüyleri ürpertecek olgularla doludur. (C. D. T. s: 108).

Uçan kuşa borcu olmak:

" Pek çok kişiye borcu olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Biraz sonra veresiye yaşamak devresine girildi, hesaplar yığılıyor fakat kimse eski düzenini bozmaya yanaşmıyordu; uçan kuşa borçlu oldular. (S. s: 84).

Ununu eleyip, eleğini asmak:

"Geri kalan ömrü süresince yapacak önemli bir işi kalmamak anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Ferit Paşa'nın bir hüneri de aklından nazırlığı bir gün bile geçirmemiş çoktan ununu eleyip eleğini duvara asmış bir takım emekli paşaları Eyüp sırtlarındani, Çamlıca eteklerinden, Boğaziçi köylerinden yakalayarak tekrar üniformalarını giydirip mesela evkaf gibi, ziraat gibi zerre kadar malumatları olmayan nezaretlerin başına geçrimesi, nihayet bir ay sonra istifa ederek zavallıları yeniden soyarak entarielrile köşe minderlerine ve hazvubaşı sohbetlerine çevirmesiydi. (C. D. T. s: 472).

Cebrail ununu bol zamanda elemiş, eleğini duvara asmıştır, etliye sütlüye karışmıyor. (T. Ş. s: 116).

Üç gün sonra velev ki kabineden çekilsin, madem ki bu tahsilsiz yetişen ruhsatnameli dava vekili isminin yanına 'Adliye Nazırı-ı Sabıkı' diye yazabilecek ve mühim bir takım davalar alabilecekti, meramına o dakikadan itibaren ermiş, ununu eleyip eleğini duvara asmıştı. (M. İ. s: 139).

Uğurlar olsun:

"Esenlikle git, yolun açık olsun! anlamında söylenen bir iyi dilek sözü." anlamında kullanılan deyimdir.

Kapının önünde bir lahza yolundan tutarak ona dedim ki: Uğurlar olsun. (A. 1. s: 39)

Nihayet oniki aydan mürekkep kabinenle işte istifanı verdin, çekildin! Uğurlar olsun! (A. 1. s: 40).

Üzümün çöpü armudun sapı/incirin çekirdeği var demek:

"Her şeyde bir eksiklik bulmak, güç beğenir olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

-"Sen hep böylesin, karar veremezsin, her şeye bir kulp takarsın. 'Üzümün çöpü var, incirin çekirdeği var!' der fırsatları kaçırırsın. Şişli'dekini gidip bir defa görmeliydik" (E. E. S. G. s: 123).

Varta(yı) atlatmak:

"Tehlikeli bir durumdan kurtulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Eh, son büyük vartayı atlattım, ölen öldü, kalan kaldı ve canı çıkmayan da aklını başına topladı. (T. Ş. s: 101).

Hiçbiri olmadı. Sanırım Mekteb-i Sultani'nin dış politika ile alâkası yüzünden öğrenci de, öğretmen de vartayı ucuz atlattı. (P. İ. H. ss: 364-365).

Vebali/Günahı boynuna:

"Ben karışmam, sorumluluk sana veya ona düşer" anlamında kullanılan bir sözdür.

Bakmış ve ağzı açık kalmış. Neden? Zira –vebali boynuna- gerek elbise ve gerek mücevher bakımından bu salondaki kadınlar Paris ve Londra'da karşılaştığı hemcinslerinden daha şaşalı vaziyette imişler. (D. K. s: 348).

Vur abalıya:

"Bütün özverinin yumuşak huylu kişiye yüklenmesi, sessiz, güçsüz kişinin hırpalanması, hakkının çiğnenmesi durumunda söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Yakında kendisine serzenişlerimi böyle bir name ile arz edeceğim. Ben de dervişim ama 'vur abalıya' mevkiine düşecek derecede değil! (B. G. s. 43).

Vur deyince öldürmek:

"Bir dileği yerine getirirken aşırılığa düşen için söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Sen misin diyen? Haniya vur desen öldürür derler, öyle oldu birden gürledi! (M. İ. s: 326).

Vur patlasın, çal oynasın:

"Aşırı zevk ve eğlenceyi anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

-*"Visal imkânsızdı diyeceksiniz galiba"*

-*"İmkânsızdı efendim. Neyse nikâh oldu; elimde bir miktar para vardı. Hanım değişti, vur patlasın çal oynasın az günde hepsini tükettik.* (D. Ö. s: 275).

Filvaki dün gece sabahlayanlar bunu kendilerine vesvese edinerek elleri şakaklarında ve başları avuçları içinde kederli düşüncelerle geçirmediler. Vur

patlasın çal oynasın, elde kadeh, başta kâğıt külâh pek eğlenceli bir âlemde yaşadılar. (A. 3. s: 75).

-*"Ha biz aldırmazdık, küçük meyhanelerde de yiyip içerdik; Sulukule âlemleri de yapmıştık. Evdekiler ayrı"*

-*"Demek vur patlasın, çal oynasın! "*

-*"Öyle şekerim"* (Y. S. F. s: 217).

Gel gelelim büyük şehirlerde o gece kıyamet kopuyor; ekseriyet sabaha kadar vur patlasın çal oynasın keyfine bakıyor. (T. A. G. H. s: 504).

-*"Güzel zengin… Onun istikbalden korkusu yok. Babası cinsinden bir vurguncu çıkar, alır, sosyeteye karışırlar. Vur patlasın çal oynasın ne Avrupa kalır gezmedikleri ne Amerika* (D. Y. Y. s: 25).

-*"Benden evvel gözü Paul'de idi. Paul sapasağlamdır; elbette haberim olmadan buluşuyorlar, konuşuyorlar, dertleşiyorlar, projeler yapıyorlardır. Yuvarlanıp gittim mi dünya onların olacak. Vur patlasın çal oynasın, bir yaşayacaklar, muratlarına erecekler ki…* " (İ. H. H. A. s: 47).

Ya herru ya merru:

"Ne olursa olsun anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

"İçiniz sultanım" dedim, "ihtiyacınız var. İçiniz de dansa kalkalım. Ya herru, ya merru… Olacağın önüne geçilmez" (N. s: 119).

Yabana atmak:

"Önem vermemek, önemsiz görmek." anlamında kullanılan deyimdir.

İşin hesap ve masraf kısmı da yabana atılamaz. (T. A. G. H. s: 263).

Yağma Hasan'ın böreği:

Hakkı olan veya olmayan herkesin yararlandığı kaynak anlamında kullanılan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Karşılarına geçiyorlar, sokak çocukları gibi ne görseler istiyorlar, hoşlarına ne gitse saldırıyorlar, aldıklarını bulduklarını da hemen kırıp parça parça ediyorlar,

ayrıca arkadaşlarına da " Şurası senin burası benim, başını ben yutacağım, kuyruğunu sen yiyeceksin" diye dağıtıyorlar. Yağma Hasan'ın böreği. (T. Ş. s: 103).

Birbirlerine söylemediklerini bırakmadılar. Okuyucularımı işgal etmemek için dosyamdaki vesikaları neşirden vazgeçiyorum. İşte bu yağma Hasan'ın böreği esnasında idi, Halep'e bir telgraf geldi. (M. İ. s: 39).

Yağma Ağaoğlu'nun böreği. Evet, yağma Hasan'ın değil, bu defa yağma Ağaoğlu'nun, Agayef'in böreği… (A. 1. s: 185).

Başlangıçta düşünülemedi. Gelen mal -Yağma Hasan'ın Böreği- odun sobasına alışmışlar elinde kapışıldı; gitti. (C. D. T. s: 142).

Mahalline sarf etmeye eliniz varmayacaksa iane toplamayınız; imtiyaz bahislerinde işi Yağma Hasan'ın böreğine çevirmeyiniz; vatan haritasını türbe sarığı gibi parça parça kesip dağıtırken hükümeti kurtarıyoruz diye sakın övünmeyiniz.. (K. D. s: 120).

Yağma yok:

"Öyle şey olmaz, buna razı olunmaz"□ anlamında kullanılan bir deyimdir.

Gözüne girip dünyayı yalancı cennete çevirmek, şayet ahrette de varsa ona ulaşmak; kısacası iki cihanda azizi olmak… 'Yağma yok' diyeceksin. Hâlbuki benim gördüğüm dünya yüzünde yağma var. (T. Ş. s: 8).

Bir başkası haykırdı: "Olmaz, sakın seyretmesin; sonra abayı yakar, elimizden alır Şam'a götürür".

"Yağma yok, vermeyiz isyan çıkarırız. Halep'i Şam'dan ayırırız". (S. s: 209)

Apti ise bu fikri tamamlıyor: "Öpüp başımıza koymak isteyeceğiz ama yağma yok" diye arkadaşına yardakçılık ediyordu.. *(*S. s: 26).

Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak:

"Güç bir durumdan kurtulayım derken daha kötüsüyle karşılaşmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Yağmurdan kaçan doluya tutulur, kadından kaçan da kıza! (B. A. S. s: 73).

Frenk edebiyatında 'yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmak' mânasında 'Karibden Sillaya düşmek'sözü buradan kinayedir. Güya o geçidi bir ejder bekler, gemileri yutarmış. (H. İ. s: 96).

Yaka paça götür (ül)mek:

"Hiçbir itiraz dinlemeden ve zorla, apar topar götürmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Biletçi bu pek çılgınca taşkın, insafsız öfkeye mana veremedi afalladı kaldı. İşte o zaman benim içimden bir 'ağzımı açıp gözümü yumma' arzusudur kabardı; yaka paça karakollara düşmeyi göze alacak oldum… (İ. H. H. A. s: 369).

Fena olan şorta izin verilmemesinden ziyade -aslı varsa- turisti yaka paça sınır dışı etmektir. (T. A. G. H. s: 455).

Yaka silkmek:

"Bıkmak, usanmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Ben büyüyünce harp çıkar çıkmaz vurguncu olurum, vurgunculardan herkes yaka silker gibi görünüyor ama ağızlarının suyu akıyor. (T. A. G. H. s: 92).

Herkes aleyhinde atıp tutadursun, inmesinden binmesinden beklemesinden, gecikmesinden, kalabalığından kargaşalığından biletçisinden vatmanından sızlansın, dert yansın, yaka silksin, elaman çeksin, hatta feryat koparsın… (İ. A. s: 125).

İçerdekilerden biri filan keman taksimine, öteki yurttan seslere, bir başkası Türkçe tangolara, dördüncüsü ağır parçalara bayılır; beşincisi hepsinde yaka silker. (T. A. G. H. s: 401).

Yan çizmek:

"Bir işten kaçmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Şimdiki kadınların çoğu tırnak cilaları gibi bir çırpıda çıkacak iş arıyor; zamanının uzun kısmını dışarıda geçiriyor, makine ile 'gırrr!' diye göz açıp kapayayıncaya kadar görülen veya bir el tulumbası ile 'fışşş!' diye bir lahzada neticelenen hizmet olmazsa yan çiziyor. (D. K. s: 119).

Madem ki verdiğim emir dinlenmiyor, dinleyenler ceza görüyor, Dahiliye Nezareti yan çiziyor ve hükümet nüfuzunu istimal edemiyor, madem ki ortada baş yok bir kör döğüşüdür gidiyor, faal cesur müteşebbis bir ben mi kalmıştım? (M. İ. s: 244).

Şimdiye kadar yıkansam da olur, yıkanmasam da diye sabuna yan çizen parasız halk bile sandığında sepetinde ne varsa satarak bakkala başvurmak, sabun almak zorundadır. (T. A. G. H. ss: 85-86).

Yangına körükle gitmek:

"Gerginliği, uzlaşmazlığı artıracak biçimde davranmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Aksi gibi fıkra muharrirleri yangına körükle giderleri umumî curcunaya katılarak birbir arkasına hep o mühim dava üzerine fikir beyanına girişirler; tebdil-i makam etmeği istemezler. (B. G. s: 136).

Yakasını bırakmamak:

"Bezdirecek kadar üstüne düşmek, rahat vermemek, ısrar etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Öfkesi üzerinde olmalı ki ne selam ne hatır sorma, birden bire gürledi:

Bırakın benim yakamı! Sizin başka işiniz, benden başka dil pelesenginiz, ısıtıp ısıtıp ortaya koyacak başka misaliniz yok mu be!" (T. Ş. s: 126).

Yaradana kurban olmak:

"Bir şeye hayran kalındığında söylenen bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Herhalde perdede boyuna bosuna bakarak Yaradan Tanrı'ya kurban olayım! Dediğimiz Betty Grable'in zambak teninde gezinip çıplak sırtına attığı ermin kürkten gelmese gerek!

Yalın ayak başı kabak:

"Çok perişan bir kılıkta." anlamında kullanılan deyimdir.

Sabahleyin vazifeme gitmeden evvel ve akşam döner dönmez dört beş fasıl mücadele ve yalın ayak başı kabak yurtsuz meskensiz sokakta sürünen serserilerin hayatına gıpta ettiriyor. (A. P. H. s: 104).

Hani bazı karışık, terletici, üzücü rüyalar vardır; kendinizi mesela gecelik entarisiyle yalın ayak başı kabak köprüde görür utanır, sıkılır yürür koşar fakat bir türlü yolu bitiremezsiniz. (S. A. İ. K. s: 23).

Kır, deniz, dağ, havası alsınlar, yalınayak başı kabak gezerek güneşte pişkin tuğla rengi bağlasınlar, gelişsinler İstanbul'un kışının nemli soğuğuna karşı koyabilsinler diye! (T. A. G. H. s: 167).

Ağzımızın suyu aktı. Pehlivan peşinde giden mahalle çocuğu gibi yalın ayak başı kabak, elde yok sırtta yok, arkasına takıldık, dünyaya meydan okuduk. Şimdi cümlesi sulh perver. (S. A. İ. K. s: 86).

Elinde boru, yalınayak başı kabak, üstünde yırtık pırtık kirli fanilası ve dizlerine kadar sıvanmış yamalı pantolonu atların önünde seğirtir gider, ara sıra da bağırırdı. (H. İ. s: 517).

Yanıp tutuşmak:

"Güçlü bir aşk ile sevmek; bir şeyi elde etmek için güçlü bir istek duymak; elde edemediği bir şey için büyük üzüntü duymak." anlamında kullanılan deyimdir.

Seyhan Adası'ndaki Adem tepesinde yerli bir falcı kadın bana, kırk yaşıma basınca büyük bir aşka tutulacağımı, üç sene yanıp tutuşacağımı fena ruhlar yüzünden saadete eremeyeceğimi söylemişti. (N. ss: 120-121).

Yazıklar olsun:

"Üzüntü ve kınamanın çokluğunu anlatan bir söz." anlamında kullanılan deyimdir.

Tabiat güzelliği ile medenî hayatın ve imkânlarının harikulâde bir âhenk içinde birleşip işlediği ülkelerden biri de Norveç ve bilhassa Oslo. Parası olduğu halde burayı gezmekten kendini mahrum eden adama acınır, 'yazıklar olsun' denir. Oslo'da neler görmedik! (B. D. B. D. s: 46).

Yediği naneye bak:

"Yaptığı yersiz, uygunsuz işe bakın anlamında kullanılan bir söz" anlamında kullanılan deyimdir.

Hele sırtına iki halı yükleyip sokak sokak gezen bir köylü tanıyordu, şimdi Türkiye'nin başta sayılan milyonerlerindendi. Oğullarına rical kızları almış, kızlarını devrin kalburüstü adamlarının oğullarıyla evlendirmişti. Yediği naneye bak Şu Sedefinci'nin! (B. S. s: 143).

Yel yeperek yelken kürek:

“Aceleyle, telaşla.” anlamında kullanılan deyimdir.

İki gün sonra yani 3 Mart’ta saat dört vardı, firkada idim. Zeynel Abidin Efendi yel yeperek yelken kürek geldi, beni bir kenara çekti, kulağıma şunu fısıldadı:

“İş oldu bitti.. Yarın hükümete geliyoruz!”. (M. İ. s: 129).

Bakıyorum genç bir hanım kız, yel yeperek yelken kürek bir hâlde yanımdan rüzgârını savurarak geçiyor. Etekleri ne de güzel dalgalanıyor! Bazen arkasında toplanıp bazen önünde birikerek ne oynak kıvrımlar, kıvrıntılar yapıyor! (A. 2. s: 284).

Yeme de yanında yat:

“Çok lezzetli veya çok hoş olan şeyler için söylenen bir söz**.**” anlamında kullanılan deyimdir.

Bizim talihimiz anadan doğma çıplak, camekânlara konulup herkesi yutkundurmaktan açılmış. Demin bir adam “Hele şu kaymağa bak. Yaradan’a kurban olayım Yeme de yanında yat!” diye bana iltifat et. (M. Z. S. G. s: 134).

Yerinde yeller esmek:

“Artık bulunmamak, yok olmak**.**” anlamında kullanılan deyimdir.

Ben canım, hayatım pahasına oraya gelmiştim; onlar ise nefislerinden fedakârlık yapmadıklarından, yapamadıklarından burada kalmışlardı. Onlar bugün elan yerlerinde otururlarken benim yerimde yeller esiyor! (M. İ. s: 181).

Evet asırlar boyunca insan zekâsının özene bezene ilşeyip meydana koyduğu o san’at eserlerini kül yığınına çevirmek dün sapasağlam yerinde duran paha biçilmez, eşi bulunmaz ve bir daha kurulmaz binlarla zekâ mahsullerinin yarın, yerinde yeller estiğini görmek ağlanacak felâketlerdendir. (G. S. S. s. 35).

Yer yerinden oynamak:

“Bir iş çok gürültülü, telaşla ve heyecanla yapılmak bir olay toplumda büyük tedirginlik yaratmak**.**” anlamında kullanılan deyimdir.

Kıyamet koparırdık, yer yerinden oynardı; senin adına ve kitabına uygun iş gören politikacının eler tutar yerini bırakmazdı. (T. Ş. s: 23).

Yerin dibine geçmek:

“Çok utanıp, sıkılmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

Özdemir: İdman için. Haftaya Büyükdere-Okmeydanı koşusu var. Keşke dünkü maçı görebilseydiniz. Fenerbahçe bir çarpıştı ki. Galatasaray yerin dibine geçti! (D. s: 19).

İstila harplerini çekiştireceğine bilakis öğüyor, cihangirleri göke çıkarıyor, hışmına uğrayanları yerin dibine geçiriyorsun. (C. D. T. s: 39).

Geçen gün biletçinin ‘kaç yaşında?’ sualine ‘beş buçuk!” diyen bir hanımın hesabına köşemde yerin dibine geçtim. Bu beş buçuğunda dediği kızın göğsünde iki âdil şahit, şahadet parmaklarını kaldırmış ‘hâşâ!’ diye adeta yemin vaziyetindeydiler. (İ. A. s: 135-136).

Acaba hanım alayın farkında olmuş muydu? Ben hicabımdan yerin dibine geçiyordum lakin anladım ki tefahür müsabakasına girişilen bu mecliste “Guguk!” değil a, bir saat icat olunsa da “Yuh sana!” diye haykırsa yine kimse üzerine alınmayacak. (G. S. s: 10).

Anlıyorsunuz ya diplomat iki kat olan adam demektir. Son siyasi inkılâplar arasında bazı diplomatlar hakikaten iki kat oldular, hatta iki kat değil, dört kat olup yerin dibine bile geçtiler! (B. A. S. s: 167).

Evet tamamen vahşi bir hayat, hayvanlar gibi… Bunu medeni kardeşlerin huzurunda söylerken yerin dibine geçiyorum. Rica ederim bana biraz medeniyet dünyasından haber veriniz. (T. Ş. s: 138).

Yılanın başı küçükken ezilir:

“Büyüyeceği belli olan her tehlike daha en başta önlenmeli, düşman güçlenip büyük zarar verecek duruma gelmeden tedbir alınmalıdır.” anlamında kullanılan deyimdir.

Behemehal İttihadçıdır. Şehirde fesat çıkarmak için teşkilat vücuda getirmişler işte böyle müheyyiç bir yalanla meramlarına erecekler! O halde evvela yılanın başını ezelim. (M. İ. s: 192).

Yıldızı barışmamak:

“Görüş, duygu ve düşünce bakımından uyuşmamak.” anlamında kullanılan deyimdir.

-*“Zavallı Saim, perişan olacak çocuk…”*

“Unutur, belki de çiftliğine döner, işleriyle avunur, orada eşraftan kendine uygun bir kız bulur evlenir. Ne yapalım yavrum? Yıldızımız barışmadı”. (E. E. S. G. s: 216).

İstanbul kırlarile modern yapılar arasında yıldız barışıklığı olamıyor! Beton ev, kır ve yaz için fazla ağırdır. (H. İ. s: 81).

Yok devenin başı (pabucu veya nalı):

“ Çok abartılı bir söz karşısında kullanılan bir söz” anlamında kullanılan deyimdir.

-Anlaşılmadı ama aklımda kaldığına göre bu yeni model bir Junkers imiş

-Devenin başı. (G. H. s: 121).

Yola getirmek:

“Birinin bir konudaki ters tutumunu düzeltmek” anlamında kullanılan deyimdir.

Durmayacak dinlenmeyecek çalışacaktı. Cür’et lazım diyordu. Mutasarrıftan tutarak amir ve memurların hepsini yola getireceğine emindi. (M. H. s: 32).

Yolu tutmak:

“Bir yere doğru gitmeye başlamak.” anlamında kullanılan deyimdir.

Güneş hızını kaybetmiştir, etrafa gölge ve serinlik yayılmıştır, günlük işler görülmüş, sohbet zamanı gelmiştir. Fakat şuna dikkat gerek. Mutfak tarafında pıtırdı çoğalınca yolu tutmak! (A. 3. s: 391).

Yumurta kapıya gelmeden/dayanmadan:

“Yapılacak iş için zaman çok daralmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

Eski rejimler milletlerarası işlerde gecikmekle, en sona kalmakla, yumurta kapıya gelmeden iş görmemekle, gördüğü işi de tamamlamamakla maruftu. (A. 2. ss: 141-142).

Yutkunmaktan hünnak olmak:

"Yutkunmaktan boğaz ağrısına tutulmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Eski kadınlar 'yutkunmaktan hünnak oldum' derlerdi. O sözle psişik yutkunmanın boğaz hastalığına benzettikleri ıstırabını pek güzel anlatmışlardır. (M. K. s: 147). (G. S. S. s: 298).

Yükte hafif pahada ağır:

"Taşınması kolay olan değerli (eşya)." anlamında kullanılan deyimdir.

Yakında iki taraftan biri elbette tası tarağı ve pahada ağır yükte hafif eşyayı toplamaya dair bir nutuk verecektir; tuhaflıkta yüksek numara alırsa bir suretini takdim ederim. (T. Ş s: 75).

Yüreği ağzına gelmek:

"Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Her birinin gölgesine biri sinmiş, gırtlağınıza atılmaya hazır yolunuzu bekliyor gibi geliyor, heyecandan yüreğimizi ağzımıza getiriyordu. (A. P. H. s: 78)

"Ne zahmet efendim inayet buyrunuz" dedi. İçinden hiç şüphe yok: "Yüreğimi ağzıma getirdin, vazgeçtim senin nezaketinden a kadit adam aklım başından gidiyordu" demiştir.. (S. A. İ. K. s: 18).

Bunlar Frankestein'in maceraları yanında peri masalı kadar hafif ve tatlı idiler. O canavarın sinema kapılarına asılan resimlerini vaktiyle bize gösterselerdi korkudan kabahat işlerdik; damağımızı kaldırmağa da mecbur olurlardı. (A. 2. s: 278).

*Sözüne inanılır bir zat anlattı, yüreğim ağzıma gel*di. (D. K. s: 121).

Yakın tarihin siyasî bir melodramı ve sergüzeşt romanı olan bu dönüşü kitap sayfaları okurken heyecandan insanın yüreği ağzına gelir. (C. D. T. s: 95)

Yüreği cız etmek:

"Çok acımak, içi sızlamak." anlamında kullanılan deyimdir.

Somnur'un yüreği cız etti. Kuzguncuk yolundaki koca yalının başlıca odalarında yanan Viyana malı pembe veya kem renkli emaye borularıyla iç açıcı,

tavana kadar uzanan çini sobalar, bunlara ilaveten salondaki şahane mermer şömine gözünün önüne geldi. (D. Y. Y. s: 232).

Yüreği kabarmak:

“ İçi sıkıntı ile dolup derin soluk alma gereğini duymak; midesi bulanmak” anlamında kullanılan deyimdir.

O zaman kadar sönmüş bir balon gibi şuraya buraya çöken, ben yüreğimi kabartan bu yeni teşvik havasıyla artık hafiflemiştim. (M. İ. s: 76).

Yüreğine inmek:

“Kötü bir olay dolayısıyla fazlaca etkilenmek.” anlamında kullanılan deyimdir.

*Maraş’ta bir menfi tahrir müdür vardı. Can ciğer ahbaptık. Çoluğu çocuğu bizim evde vakit geçirirdi. İçtiğimiz su ayrı gitmez*di. (S. s: 42).

“Casussus! Hainsin! Asacağız!” gibi malum korkunç teranelerle yüreğine inip inmeyeceğini bir müddet tecrübe ettikten sonra bakmışlar ki öyle kırağı çalacak mahsullerden değil, yakasını bırakmışlar, perişan bir halde dönüp geldi. (M. İ. s: 289).

Yüreğine su serpmek:

“Bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

“İşin hızı geçti artık, vaziyet sarihleşti, bundan ötesi muvaffakıyete doğru aheste, fakat emin adımlarla bir yürüyüşten ibaret” diye yüreğe su serper, gönlümüze ümit ışığı salar. (İ. H. H. A. s: 41).

Yüz verince astarını istemek:

“Kendisine gösterilen küçük bir ilgiden şımararak geniş yetki elde etmeye, daha çok yarar sağlamaya çalışmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

“İnsafsızlık ediyorsun!

Hem ben bunlara ne yaptım? Azıcık yüz verdim, astarını istemeye başladılar. (D. Ö. s: 258).

Bu yabani âşığın hâlini hiç beğenmiyordu. Öyleleri kuru iltifatla uzun müddet avunamazlar; yüz buldukça astarını isterler, yüz bulamayınca da ifrite dönerler. (D. Ö. s: 77).

Hepsinin belirgin vasfı şımarıklık olmakla beraber içlerinde şımarıklığı daha doğrusu yüz bulunca astarını istemeği pek ileriye edebsizliğe kadar götürenler bulunduğu gibi ölçüsünü geçmiyenlere sadece hoppa ve havaî kalanlara daha çok rastlanırdı. (C. D. T. s: 187).

Yüz çevirmek:

"Gösterdiği ilgiyi kesmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Bu tahammül edilmez bir ömürdü. Zaten hükümetteki arkadaşları da ondan bezmişler, yola gelmeyeni zevkten anlamayan bu adamdan yüz çevirmişlerdi. Eski tahrirat müdürü gözlerinde tütüyordu. (M. H. s: 34).

Garp dünyası gözlerimizi dört açtığımız bir sırada Şark âlemine büsbütün yüz çevirmiş bir vaziyette kalmamız lâzım gelmez. (C. D. T. s: 49).

Yüz vermemek:

"İlgi, yakınlık göstermemek önemsememek" anlamında kullanılan deyimdir.

Meşrutiyet'ten sonra ise sanat ehlini ayrı seciye tabi tutmak usulüne başvuruldu; serazâd olanlara veya kafa tutanlara yüz verilmedi; hatta öylelerini ezmek yoluna bile gidildi. (G. S. S. s: 48).

Yüz tutmak:

"Bir şey, olmak üzere bulunmak, giderek biçim ve renk değiştirmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Refika'nın hatırı, buna da sabrettik... Nihayet hastalık da bir derece iyiliğe yüz tuttuğundan evimize taşındık, dört beş hafta rahata vurduk. (K. D. s: 95).

Tevfik Paşa adeta Vükela Meclisi'nden dinlenmeye çıkmış gibi bu nispeten tenha odada şu mırıltıyı dinleyerek uyuklamaya yüz tutmuştu, ben çatlak sesimle, rahatını ihlal ettim. (M. İ. s: 123).

Yüz vermek:

"Teveccüh etmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Onbeş gün kadar evvel bir defa Ferid Paşa bana:

"O Panciri denilen bir adam vardır, rüfekamız içinde bu heriflere yüz verenlere ne dersiniz?" diye damdan düşer gibi bir sual sormuştu. (M. İ. s: 200).

Yüzünü buruşturmak:

"Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek." anlamında kullanılan deyimdir.

Vacit Bey: Henüz şaşkınlığı zail olmamış. Ağlar gibi yüzü buruştu, sonra gülümsedi, çocuklara sarıldı, öptü, adlarını sordu. (D. s: 11).

(birinin veya bir şeyin) Yüzü suyu hürmetine:

"Birinin veya bir şeyin hatırına veya varlığına değer verildiği için" anlamında kullanılan bir sözdür.

Kendinden başka insanları hiçe sayan bir gururlu yürüyüşle arpa tarlasından orak makinesi geçer gibi halkı iki tarafa serip ilerleyen leventlere bir türlü alışamıyorum, sanki vapur şeflerine gidiyor, tren hesaplarına işliyor, tramvay emirlerine bakıyor; bizler de yüzlerinin suyu hürmetine gidip geliyor; istifade ediyor. (S. A. İ. K. s: 71).

Yüzünden/Suratı düşen bin parça olmak:

"Öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

Konferans ve musiki salonuna geçmek üzere kalktı. Vay!.. Kabine ve fırka azasından bir kısmının yüzünden düşen bin parça… Ne olmuştu acaba? (M. İ. s: 188).

"Suratındn düşen bin parça oluyor. Bir tanesi yetmiyor da bir düzine Elvin mi besliyorsun? Çattık vallahi!" (İ. C. K. s: 97).

Yüzünden kan damlamak:

"Çok sağlıklı olmak, sağlığı yüzünün renginden belli olmak." anlamında kullanılan deyimdir.

-*"Sen de çoğuna gitme, şeker hastalığına falan uğrarsın… Ben karın yapmadım, aynı vücudumu muhafaza ediyorum.*

"Karın yapmadın ama yüzünden kan damlayacak". (B. S. s: 148).

Yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek:

“Uzun sürmüş bir işi bitirmek üzere olmak.” anlamında kullanılan deyimdir.

Eğer yüzüp yüzüp kuyruğuna getirdiğimiz, nisana girdiğimiz halde henüz karlı manzarasından bile kurtulamadığımız kış hakkında hepimiz taze malumatlı olmasaydık bu mevsimin de İstanbul'a mahsus karaktersizliğine dair kaç satır yazardım. (M. K. s: 154).

Malum kararlar alınmadan önce piyasada görülen düşüklük ve bolluk da hülya kurmağa 'yüzdük yüzdük kuyruğuna getirdik' şeklinde düşünmeğe müsait değil miydi? (T. A. G. H. s: 329).

Zaman kollamak:

“Bir işin sırasını beklemek; uygun bir fırsat beklemek.” anlamında kullanılan deyimdir.

Politikacılık bu değildir. Seçim meselesi bahis mevzuu olunca dünyanın her yerinde, en açık sözlü, en kuvvetli partiler ve hükümetler bile zemin ve zamanı kollamağı bilirler, kollama işine ehemmiyet verirler. (A. 2. s: 145).

Zangır zangır titremek:

“Aşırı bir biçimde titremek.” anlamında kullanılan deyimdir.

Orası hiç olmazsa anayol. Jandarma falan geçer. Daha ehemmiyetlidir muhakkak. Gelgelelim şoföre yazık. Zangır zangır titriyormuş. Ben de sıtma çektim; halinden anlarım. (Y. A. D. V. s: 131).

Zembereği boşalmak (boşanmak):

“Zembereği kurulmaz duruma gelmek; kendini tutamayarak uzun uzun ve sesli gülmek.” anlamında kullanılan deyimdir.

Zembereği boşanmış gibi yerinden fırlar, başına kan sıçrar, bedeninin ve terbiyesinin müsaadesi nisbetinde üzerimize hücum ederek yapmadığını bırakmaz, söylemediği kalmazdı. (A. 1. s: 52).

Zıvanadan çıkmak:

“Çok sinirlenmek, öfkelenmek; aklını yitirmek, çılgın gibi davranmak; denetlenemez duruma gelmek” anlamında kullanılan deyimdir.

Bu bir tablodur: Ağır başlı ve eski usul döşeli otel salonlarında gördüğümüz İncil ve Tevrat masallarına ait kara kalem levhalardan… Yusuf'un kuyudan çıkarılışı, Lut'un elinde kadeh kucağında kendi öz kızları, zıvanadan çıkışı gibi… (D. s: 84).

İstifa etmediği halde yerine bir başkasını tayin ettiler. Remzi Paşa da Üsküdar'a aklı büsbütün zıvanadan çıkmış bir vaziyette avdet etti. (M. İ. s: 344)

Altı adet Ferid Paşa kabinesine girmiş yüze yakın nazırdan yalnız bir tekinin zıvanadan çıkmasını ancak sadarazamın insaflı davranıp bir yenisini kurmak üzere istifasını vermesine borçluyuz. (C. D. T. s: 473).

Ziftin pekini yesin:

"Zift yesin" anlamında kullanılan deyimdir.

İnatla uzun müddet gözümüze çarpan bir ilân daha vardı: "Çocuğum ne yesin?" Bu ilân sinirli hanımlarla bazı titiz ve aksi erkeklere şu cevabı verdirirdi: "Ziftin pekini yesin!". (C. D. T. s: 387).

Zil zurna sarhoş olmak:

"Aşırı sarhoş bir biçimde olmak, sarhoşluk durumu." anlamında kullanılan deyimdir.

Hamam sahibi kapıdan başını uzatıp "Arslanım, yiğidim, vazgeç şu şakadan"diye yalvarır, yakarırmış fakat deliye nasihat kâr eder mi? Bir türlü güzellikle meramını anlatamazmış. Tam o esnada kapıdan zilzurna sarhoş bir müşteri girmiş. (A. P. H. s: 69).

Müdür cevap vermiş: "Hayır, kardeşi ondan daha çok yaşlıdır; fakat huzurunuza getiremedim; zira meyhaneden çıkmaz. Allah'ın günü zil zurna sarhoştur". (D. K. s: 53).

(bir yer) Zindan kesilmek:

"Çok karanlık duruma gelmek; çok sıkıcı ve içinde yaşanmaz duruma gelmek." anlamında kullanılan deyimdir.

Nesi vardı acaba? "Nem olacak" diye söylendi. Nevbahar benimle aynı dam altında bulunmadığı için dünyam zindan kesiliyor. Gözüm ondan başkasını görmüyor". (Y. S. F. s: 90).

Zülfüyâre dokunmak:

“ Hatırlı, güçlü bir kimseyi veya bir makamı gücendirmek, darılmasına yol açmak; birine zarar veya sıkıntı vermek; sıkıntı verecek, sorun olacak konulara girmek.” anlamında kullanılan deyimdir.

Tek parti baskısından kurtulma hafifliği! Zülfü yare dokununca hatta ağzının üstünde bıyığın var deyince Aydede'nin hüsufa, belki de ziyana uğraması endişesinden sıyrılma keyfi! (A. 2. s: 96).

2.2.3.5.3. Argolar

‘Külhanbeyi ağzı’, ‘Tulumbacı ağzı,’ ‘ayaktakımı ağzı’ ya da rezillerin dili anlamına gelen ‘lisan-ı erâzil’ (Yaylağan 2015: 84) olarak da bilinen argo sözlük anlamı olarak ‘külhanbeylerinin kullandığı ağız, kaba konuşma’ (Ayverdi 2005: 160) olarak tanımlanır.

Ayrıca ‘*ortak dilden ayrı olarak daha çok kendini gizlemek isteyen belli topluluklar tarafından kullanılan, herkesçe anlaşılmayan, ortak dildeki kelimelere farklı anlamlar yükleyen, mecazi anlamların önemli bir yer tuttuğu özel dil*’ tanımı da belirli bir topluluğun argosunu ifade eden bir sözlük anlamıdır: Şoför argosu, futbol argosu gibi (Ayverdi 2005: 160). Turan Karataş’a göre argo “*az çok ayıplanan ya da hor görülen belirli davranış biçimlerini veya eylemleri ifade etmek üzere geliştirilmiş nisbeten yapma bir dil*”dir (2011: 57). Ferit Devellioğlu da argoyu özel diller sınıfına sokar. Devellioğlu özel dili, genel dilden ayrılarak küçük sosyal gruplara bağlı kimseler arasında az çok gizli düşüncelerin anlatılmasına yarayan ve canlı dillerin ortak odağında gelişen dil olarak tanımlar (1980: 13)

Argo ise genel dilin kelimelerine bazı özellikler vermek ve özel kelimeler katmakla meydana gelmiştir. Argo, dilin okullarda standart olarak öğretilen yazı dili ile büyük ölçüde buna dayalı resmî (formal) veya resmiyet içeren ilişkileri mümkün kılan günlük konuşma dilinin dışında kalan bir dil kullanımı ve bunun kalıplaşmış dışavurum formlarıyla varyantlarından oluşmaktadır (Çobanoğlu 2005: 232). Hulki Aktunç, genel argo ve alan argosu ayrımını yapar ve alan argolarındaki sözcük dağarcığının zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile bu dağarcığa dayalı olan konuşma biçimini genel argo; kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun özel olarak da içinde bulundukları topluluğun geri

kalan kesiminden ayrılmak ya da korunmak isteyen yaşama biçimleri birbirine yakın kişilerin ortaya çıkardığı konuşma biçimini ise genel argo olarak tarif eder (1990: 14). Musa Çiftçi, argoyu tanımlarken şu özellikleri üzerinde durmuştur: Argo mecaza dayanmaktadır yani argonun temeli mecazdır. İkinci olarak argoyu kullananlar kelime almada, ortaya yeni kelime çıkarmada ve kelimelerin anlamını değiştirmekte ve bozmakta serbest davranırlar. Bir başka türe veya cinse analoji yolu ile isim verilebilir. Yengeç anlamına gelen pavuryanın omzu düşük ve çarpık yürüyen insanlar için kullanılması gibi (2006: 299). Bir başka deyişle argonun söz varlığının oluşmasında eğretileme, benzetme, seslerin çarpıtılması, genelleştirme, özelleştirme, kısaltma, yabancı ekler kullanma, abartma, kaba bir kelimeyi ince bir kelime ile örtme gibi yöntemler kullanılır (Sümer 2001: 11).

Hulki Aktunç argoyu altı ana kategoriye ayırır: Hırsız dolandırıcı yankesici; hapishane; etnik azınlık ve göçmen; cinsel; esnaf ve sporcu argoları (1990: 11). Argo zaman zaman küfürle de karıştırılmaktadır. Argonun kabullenilemez tarafları olmakla beraber ama küfür gibi tamamen genel ahlaka aykırı değildir (Güneş 2016: 307).

Refik Halid Karay da eserlerinde, sık olmamakla beraber zaman zaman argo kullanıma yer vermiştir

Aftos:

“Gönül eğlendiren kimse.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

Beğenir miydi, beğenmez miydi? Bilmiyorum ama herhalde aşk adını takmazdı. Aftosunu vurmak belki o sınıfca bir racondu. Fakat o çoğunluk için, tafsilatı verilmekten haya edilen iğrenç, çirkin bir cinayetti (D. K. s: 207).

Apaş:

“Hayta serseri.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

“Aslıhan serbest tavırlı azıcık apaş bir kızdır, korkarım uyuşamazlar. Eski terbiye ile bağdaşmak güç olur. ” (D. Y. Y. s: 193).

Apiko:

“Hazır, tetik; Derli toplu, süslü, şık.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

Sebati içinden "Evde karısına sefalet çektiriyor, kendisi apiko ve afili!" yerinden azıcık doğrularak fazla değer vermediğini göstererek bir işaretle yandaki sandalyeyi işaret etti. (D. Y. Y. s: 245).

Aşıramento:

"Hırsızlama, çalıp götürme, çalma, hırsızlanmış, çalınmış şey." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Masama oturuyorum; amma diyorum ki: Halk tarihten pek bıktı. Hem de tarih yazılarının çoğu bizde 'aşıramento'dur. (Şu tâbiri bulan ve ona bu derece güzel bir Lâtin âhengi veren çapkının zekâsını beğenmemek elde değil!)Yüzde doksan dokuzunu eski tarihlerden yeniye çevirirler. (E. Ö. R. s: 132).

Aynalı:

"Parlak yüzlü, yakışıklı." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Ne sen ne o Tatar yosması eline su dökemezdiniz. Hele Yonca dediğiniz Kara-kancolos. Vah vah, aynalı şeydi, doğrusu kayartonun elinden kurtaramadınız. (D. Y. Y. s: 265-266).

Balta olmak:

"Karşıdakini rahatsız edecek denli direnerek, üzerine düşerek bir istekte bulunmak, sırnaşmak." manasında kullanlan ifade , Karay'da şu şekilde geçer;

Meğerse o kadın Kadıköyü'nün maruf bir siması ve bunların eski dostu imiş; paralarını mı yemiş, aldatmış, başkalarına mı yüz vermiş veya bunlar mı ona balta oluyor, yolmak istiyorlardı. (M. İ. s: 356).

Cavlağı çekmek:

" Ölmek." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Arkadaşı "Cavlağı çekmiş a, nasıl olduysa olmuş" manasına omuz silkeliyor. (S. C. H. M. s: 155).

Çekiver kuyruğunu:

"Artık ondan hayır bekleme anlamında bir söz." manasında kullanlan kelime, Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

Henüz harbe tam manasile girmediği, zayiat vermediği halde adamı, gemisi ve parası kalmayan bir devletin çekiver kuyruğunu! (S. C. H. M. s: 111).

Dinamiti icat eden, zebaninin bıraktığı servetle sulh mükâfatı tesis eden bir insanlıktan ne beklenir? Çekiver kuyruğundan! (T. Ş. s: 30).

Veremedir gebermesin diye kuvvetle beslediğim Yakup Kadri, zindandan kurtardığım Falih Rıfkı, eski donlarımı verdiğim Ruşen Eşref selam göndermiyorlar. Hepsinin çekiver kuyruklarını… (A. F. s: 31).

Onlar hürriyeti değil kendi memleketlerinde kafalarının uçurulmasına sıra geldiğini sezince yaşamayı seçen, gözden düşmüş dünkü kör âletlerdir. Bağıra basılmak, elleri sıkılmak şöyle dursun, selam vermeğe bile lâyık değildirler. Çekiverin kuyruklarını! (A. 3. s: 74).

Vali Konağı'da o taraftadır. Yarın Vilayet'i, bir türlü yer bulamadığımız Adalet Sarayı'nı, yine de hâlâ meskensiz bekleyen Belediye'yi de bir tarafa nakleliverdik mi İstanbul'un çekiver kuyruğunu! Doktor muayenehaneleri, hastaneler ve matbaalar ülkesi… (A. 2. s: 241).

Ya böyle olmayıp da ortada ne bir Divan ne de bir tahkikat açılma müzakeresi mevcut bulunmasaydı acaba neler buyuracaktı! "Dünyada suiistimalsiz tek memleket varsa burasıdır. Ötekilerin çekiver kuyruğunu!" mu diyecekti. (A. 2. s: 184).

Defolmak:

"Savuşmak çekilip gitmek." manasında kullanlan kelime, Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

Pencereye üşüşmüşler: Panjurlar kapalı, ışık filan yok… Bizim ev matemî bir sükûn ve zulmete bürünmüş.!

- Hah anlaşıldı, defolmuşlar… Bugün bir İtalyan vapuru kalkıyordu, rıhtımda gördüm, onunla gitmişlerdir.. (A. 1. s: 274).

Köşeme yapıştım Kızla aramda yarım santimetrelik bir fasıla bırakmağa öyle dikkat ediyorum ki… Bu erkeklerden çoğu hiç şüphesiz şu ümit içindeler: "Moruk kalksa da yerini alsam! Belki Dolmabahçe'de iner!" (A. 2. s: 215).

Dızdızcı:

“Basit makinelerle fazla özenilmeden kâğıtlara renkli olarak basılan paraları piyasaya süren kimse.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

Fakat ne yapalım ki dızdızcıların önlerindeki para dolabını ve kalpazanların körüğünü yakalayıp alan zabıta, henüz sefihlerin ve serserilerin altından bu habaset makinesini çekip onları kıç üstü, sokak ortasına oturtabilecek kudretten mahrum! (B. A. S. s: 38).

Dolmaya gelmek/Dolmayı yutmak:

“Kanıp aldanmak.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

Galiba dolmalardaki bu halet-i ruhiyeyi hepimiz pek güzel sezdiğimiz içindir ki amiyane bir tabir olarak: ‘Ben dolmaya gelmem!’ deriz. (A. P. H. s: 51).

Fora etmek:

“Çıkar (t)mak.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

Uzun etekler tam zamanında yetişti ve bizler için güzel, mânalı ve kusurlar gizleyen bir değişiklik oldu. Zaten başka çare de kalmamıştı ya! Biraz daha kısalmasına imkân yoktu; büsbütün fora etmekten gayrı! (A. 2. s: 286).

Kafese koymak:

“Aldatıp çıkar sağlamak.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

“Ne isterse söylesin. İleri gider canımı sıkarsa selamı sabahı keserim, velinimetim değil ya! Herkesin gözündeki çöpü göreceğine kendi gözündeki merteği görse daha iyi eder. Nevsal’i hemen kafese koymuş…Kızın şeyhe aygın baygın bakışlarından belli” (K. T. s: 467).

Biri nasıl yapsam da müşteriyi kafese koysam diye! Müşteri ise ne kadar dikkat etsem de kafese girmesem diye! (T. A. G. H. s: 354).

Kamanço:

“Kaçırmak, elden geçirmek, yüklenmek.” manasında kullanlan kelime, Karay’da şu şekilde geçer;

Bir hükümet partisinin sağ eli vazifesini gördükten sonra başka bir partiye kamançо olanların fikir değiştirmelerini nasıl sevimli bulabiliriz? (A. 2. s: 74).

Kayarto:

"Ahlaksız kimse, mel'un." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Ne sen ne o Tatar yosması eline su dökemezdiniz. Hele Yonca dediğiniz Karakancolos. Vah vah, aynalı şeydi, doğrusu kayartonun elinden kurtaramadınız. (D. Y. Y. s: 265-266).

Kirişi kırmak:

"Bulunduğu yerden ayrılmak, kaçıp gitmek." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Birbirleriyle yenişerek kırk yıldır bir cehennem hayatı geçiren aileler karşısında kirişi çabuk kırıp kendilerine yeni bir eş seçmek suretiyle yeni bir ömre kavuşanları daha mes'ut buldum. (D. K. s: 117).

Kokoz:

"Parası olmayan." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

"Yanlış düşünüyorsun Nebil… Ben pek memnunum; sana yük olmaktan çekiniyorum; masrafa girmeni de istemiyorum"

"Şimdilik kokoz değilim; harman zamanı da yakın". (Y. A. D. V. s: 168).

Mangiz:

"Para." manasında kullanlan kelime, Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

"Hayıflanma, fendi birader, gurbettir bu, mangiz tutmuyorsan sana da bir araba buluveririz üç beş kuruş geçinir gidersin". (S. s: 21).

Yani müflisleri demek istiyorum. Daha başka üç beş kişi var ama onlar mangiz tutan takımından, beyzade takımından. (S. s: 22).

Martaval:

"Uydurma söz, yalan, palavra." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Meslek adamları artık seçmesini bilen, aydın, anlayışlı, çok sayıda bir okuyucu kitlesine sahip olduklarını düşünerek eserlerine kalite vermekten ürkmesinler ve 'ciddi eser okunmuyor, halk dedikodu, masal martaval istiyor' diyenler de seslerini yükseltmekten çekinsinler. Asıl masal ve martaval o gibi sözlermiş…Hakikat lehimizedir. (E. Ö. R. s: 90).

Matiz (etmek):

"Çok sarhoş. Orta oyununda ve Karagöz'de sarhoş; Gölge ve ortaoyunlarında sık görülen bir tip. Genellikle sarhoştur. Görünüşü korku verici olmasına karşın, pek önemsenmez. Çoğu kez ortaya çıkan karışık durumlarda ve dolantılarda onun parmağı vardır. En büyük özelliği sindirmek, gözdağı vermektir. İstanbul ağzı kullanır, peltek bir konuşması vardır." Karay'da şu şekilde geçer;

Bunlar ne 'matiz etmek' kabilinden külhanbeyi tâbiridir ne de 'arpacı kumrusu gibi düşünüyor' cinsinden bir halk teşbihidir ne de 'taş yerinde ağırdır' nevinden bir atalar sözüdür. (S. A. İ. K. s: 138).

Morta (o)yı çekmek:

"Ölmek." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

"Al sana bir ölü daha" dedi. "yatır mermere. Devlet Reisi'nin Şam'dan getirdiği bir adam… Gece Lunapark'ta atmış rakıyı atmış rakıyı mortayı çekmiş. Yarın doktor teşrihini yapacak". (S. s: 229).

"Bari" derdim, "illetim anlaşılsa". Bakalım yeni bir enjeksiyon iğneleri çıkmış; ilk tecrübeyi bende yapacaklar. Şimdiye kadar vücudumda iğne girmemiş bir can damarım kalmıştı; belki de bunlardan birini oraya sokarlar, 'gık' demeden mortayı çeker kurtulurum! (Ü. N. Ü. H. s: 91).

Moruk:

"Gençlere göre yaşlı." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Seher de o hem canlı hem takatsiz şehvet bakışlarından ürpermeler duymakla beraber, sanatı icabı, tiksinmesini gizliyor, diller döküyor, neşeli görünmeye çabalıyor: " Moruk bana bir tutuluverse alır Şam'a götürür, bir saraya yerleştirir, masallardaki gibi bir sultan hayatı sürerim" diye düşünüyordu. (S. s: 226).

Köşeme yapıştım Kızla aramda yarım santimetrelik bir fasıla bırakmağa öyle dikkat ediyorum ki… Bu erkeklerden çoğu hiç şüphesiz şu ümit içindeler: "Moruk kalksa da yerini alsam! Belki Dolmabahçe'de iner!" (A. 2. s: 215).

Nalları dikmek:

"(hayvan ya da hayvana benzetilen kişi) ölmek." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Katır yedi, içti. Katır gezdi, tozdu. Katır yük taşımadı; tombul sağrısında düğümlü kırbaçlar şaklamadı, temiz ağzında paslı gemler köpüklenmedi. Ve bir gün fazla yağlanmaktan nikel nallarını dikti. (İ. H. H. A. s: 23).

Nanay:

"Yok" manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Acaba lüks ve israf masraflarımızdan hayır ve yardıma ne kadarını ayırdık? Devede kulak bile değil muhakkak. Süs şatafat, gösteriş, avurt zavurt, züppelik veya kakavanlık gırla. Hayır ve hasenat tarafı nanay! (A. 2. s: 224).

Palavra:

"Uzun ve boş konuşma, martaval Herhangi bir konuda gerçeğe aykırı, uydurma söz veya haber." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

O halde yazdığım vaka hayal mahsulü sayılamaz. Bu yaştan sonra -argo tâbiriyle- palavracı damgasından kendimi kurtardığıma, eşeğini kaybedip bulan köylü gibi bırakınız, sevineyim! (E. Ö. R. s: 68).

(kadeh) Parlatmak:

"İçki içmek." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

"Hele şu tarafa usulcacık bak, olur şey değil, afet azizim afet, tam benim tipim. Yoo böyle bir güzel kadının karşısında oturup da acı kahve içilmez, soğuk dondurma yenmez, birer kadeh parlatılır!". (M. K. s: 95).

Piç kurusu*:*

"Soysuz ve yaramaz kimse." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Ya tef? Ağlaması dursun diye mütemadiyen iki el üstünde oynatılan, kıçına kalçasına vurulan bir deri bir kemik piç kurusu! (D. 73).

Piliç:

"Genç, güzel ve alımlı kız veya kadın" manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Piliç deyişte çocuklukla olgunluk arasındaki hâli gösteren bir tazelik, bir gevreklik, hatta şekil yok mudur? Türk Argosu kitabında bu kelimeye rastlamadığıma şaştım; kadın cinsinin muayyen yaştaki bir durumuna da bu isim verilir. (M. K. s: 193).

Pinpon:

"Yaşlı, çökmüş." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

İçinden "hah hah" diyordu, "Şimdi böyle, kızıyla bir arabada, kol kola,kucak kucak kucağa giderken bizi pinpon görse. Amma da şaşırırdı ha, ağzı bir karış açık kalırdı" (S. s: 186).

Bahçenin tadını kaçıran adamı düşünerek de içinden şöyle diyordu: "Ne vardı o kadar içecek? Hele şu pinponun yaptığına bak!" (S. s: 220)

Racon:

"Yol, yöntem usul." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

İki mahalle delikanlısı arasında:

-Artık bize racon kesmek kalmadı! (A. 1. s: 181).

Bunlar için "Amerikan sinemacılık raconunun biçtiği müddetçe ağız ağza kilitlenip kalmak" demek lâzım! (A. 2. s: 260).

Beğenir miydi, beğenmez miydi? Bilmiyorum ama herhalde aşk adını takmazdı. Aftosunu vurmak belki o sınıfca bir racondu. Fakat o çoğunluk için, tafsilatı verilmekten haya edilen iğrenç, çirkin bir cinayetti (D. K. s: 207).

Raspacı*:*

*"*Obur." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Bununla beraber zeki bir tarafı da vardı, kendisine de lakap takmıştı: 'Raspacı'. Obur manasına gelen argo bir kelime. Sofraya oturup da mesela

dumanları üstünde koca tabak bol maydanozlu, bol peynirli pirohi önüne geldi mi kendisine hitap ederdi:

"Haydi raspacı, yine gün doğdu sana. Yapış kaşığa!"

Avurtlarını şişire şişire atıştırmaya koyulurdu. Büyük ve kârlı bir iş çıkınca da yine aynı sözü kullanırdı:

"Göster kendini Raspacı…" (D. Y. Y. s: 60).

Saloz:

"Salak." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Somur babasına Emire'nin habersizce Samsun'a gittiğini bildirince Çulhagil homurdandı: "Kendi bilir. Santrali bozulmuş salozun!" (D. Y. Y. s: 266).

Taş arabası:

"Alık, aptal bön avanak." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

"Beceriksiz şeylersiniz hepiniz. Sen de kocan da, hempalarınız da topunuz taş arabası! (D. Y. Y. s: 266).

Uç baba torik:

"Abartılı konuşulduğunda, yüksekten atıldığında inanılmadığını belirtmek için alay yollu söylenir." Karay'da şu şekilde geçer;

Denize ters yüzüne atıldıkları zaman –dilleri olsa- toriklerin neşelerinden birbirine: Uç baba! Torik diye haykırmaları lâzım gelirdi. (İ. H. H. A. s: 420).

Voli:

"Vurgun, kazanç, kâr." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Dragon lakaplı Hacı Muslu Efendi'nin oğlu Dinçer'e gelince yakışıklı delikanlıydı ama boş kafalıydı, motosiklet meraklısıydı; hani arka tarafına iki kişi bindirip bir patırtı bir gürültü, İstanbul kırlarında voli çeviren yarı bön şımarık oğlanlar vardır ya…Onlardan biri. (D. Y. Y. s: 164-165).

Zırtapoz*:*

*"*Patavatsız, saygısız, utanmaz, tembel, zıpır." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

Neler yapıyorum? Yaptıklarımı gözümün önüne getirdikçe yüzümü kapıyorum ve kendime çıkışıyorum.:

"Zırtapoz herif! Allah'ın serserisi!" (N. s: 226).

Nihayet ben de ezberimden okumaya başladım. " Zırtapozlar! Çanak yalayıcılar" (A. P. H. s: 24).

Fakat daha fazla kederlendiğim nokta o gibi Türk evlerini yeni tesislerle bezeyip hemen yaptıracak durumdakilerin hâlâ zırtapoz yapılar arkasında koşmaları, para ile millî zevki birleştirmeyerek yurdumuzun manzarasını mimarlık bakımından gün geçtikçe çirkinleştirmeleridir. (H. İ. s: 81).

Mesela bu cici kalemin ilk yazdığı söz ya zırtapoz, ya muhannes, ya lahana yaprağı, ya hinoğluhin olacaktı! (A. 1. s: 138).

Zokayı yutmak:

"Aldatılıp zarara sokulmak." manasında kullanlan kelime, Karay'da şu şekilde geçer;

İşe yaramamış olan şemsiyesinden vazgeçse bile herhalde balık oltasını bırakmak istemeyecektir. Zannederim niyeti bu oltanın ucunda zokayı yutmuş bir kocaman alabalık da götürmektir. Garanti edemem. Fakat ne diyeyim, niyet hayır, âkıbet hayır. (T. Ş. s: 77).

2.2.3.5.4. Dua-Beddua (Alkış/Kargış)-İlenç

"Güçsüzlük ve ihtiyacını ortaya koyarak Tanrı'ya yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme" (Ayverdi 2005: 761) anlamına gelen dua ve bir kimseye kötülük dilemek için edilen dua (Ayverdi 2005: 314) anlamına gelen beddua, kalıplaşmış folklorik unsurlardır. Bir başka deyişle Türk sözlü kültüründe belli bir konteks içinde kullanılan alkış ve kargışlar, iyi ve kötü dileklerin ifade edildiği kalıp sözlerdir (Harmancı 2012: 1). Beddualara 'kara alkış' adı da verilmektedir (Artun 1999: 111). Ayrıca Anadolu'nun değişik bölgelerinde; ″ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, lanet ″ gibi adlarla da anılırlar (Kemaloğlu 2013: 103). Bir görüşe göre,

beddualar ve duaların kökeninde belirli durumlara has olarak söylenen kalıplaşmış sözün sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerini söylenilip tekrarlanmasının kutsal güç veya güçleri harekete geçireceği inancı yatar (Çobanoğlu-Çobanoğlu 2015: 1).

Eski Türkçede alka övmek, methetmek), karga (beddua etmek) fiillerinden (Sevinçli 2016: 99) türetilen alkış ve kargışların sanat değeri taşıyan bir bölümü kuşaktan kuşağa aktarılarak bugüne kadar gelmiştir (Öztürk 2013: 1). Bir kısmı da şartların ve insanın hayata bakışının değişmesiyle kullanıştan kalkmıştır. Zamanın değişmesi ile yenileri de türetilebilmektedir. Sami Akalın'a göre dua ve beddualaların ortaya çıkmasında en temel yönelim antroplojik yönelimdir ve insan mutluluğu ya da mutsuzluğuna şekil veren bütün unsurlar karşısında insanlık, ortak bir duygu, tutum ve davranışla ortaya çıkar. Her toplumda görülen dua ve beddualaların antropolojik temeli işte bu ortak yönlerdir (Akalın 1990: 61). Pertev Naili Boratav bu dua ve beddualaı "konuşmayı süsleyici, duyguları belirtici, anlatımı güçlendirici dil ögeleri' olarak niteler. (Boratav 1969: 136) ve örnek olarak da dua için 'Allah muradını versin!, 'Tuttuğun altın olsun!, beddualara da 'Allah belanı versin! 'İnim inim inleyesin!', 'Muradına ermeyesin!' örneklerini verir. Boratav dua ve beddualaların 'koygunluğu anlatımdaki özenilmişlikten, imge, düşünce ve çağrışım buluşlarındaki başarıdan alanlar' olarak tarif ettiği diğer türlerine örnek olarak da 'Allah harmandan elini, yalandan dilini çeksin', 'Yat başucunda bul, kalk ayak ucunda bul', 'Allah sana uyuz versin de tırnak vermesin', 'Boğazın kurusun da bir yudum su veren bulunmasın'ı verir (Boratav 1969: 136).

Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinde farklı sebeplerle uzun yıllar geçiren Refik Halid Karay da bu dönemlerde yaptığı gözlemlerden yola çıkarak dua ve beddualaı eserlerinde kullanmıştır.

2.2.3.5.4.1. Dualar /Alkışlar

Allah acısın:

"Halk dilinde zor durumda olan kişiye içinde bulunduğu durum nedeni ile acıyarak iyi dilek sunma" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

İçinden "Bu kıza gönlünü kaptıran erkeğe Allah acısın!" diye söylendi. Ayrıca mağrur ve çok defa nobran halleri vardı. (B. S. s: 88).

Allah akıl/lar versin:

"Halk dilinde yapıp ettikleri tasvip edilmeyen bir kişiye yerme duygusuyla söylenen yapıp, ettiklerinden dönmesi" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

Adamın biri soğuktan donmuş bir yılanı ısıtıp canlandırmak için -Allah akıl versin- koynuna sokmuş. (B. A. S. s: 27).

"Londra'da kaçamak buluşacağız, öyle kararlaştırdık. Bunu ne pahasına olursa olsun kaçırmak istemem"

"Allah akıl versin" (Y. B. s: 155).

"Göl kenarında kamp kurup geceleyeceklermiş. Çoğu öyle yapıyor"

"Allah akıl versin!" (İ. C. K. s: 36).

Bedbin ruhlu bir adam olduğumdan "Allah akıl versin! Artık memlekete dönemezsin, orada neşrettiremezsin, burada ise kim okur kim dinler" der gibi baktı. (M. İ. s: 1).

Hanımefendi sokağa çıkarken kâhya arkasından "Allah akıllar versin! Şu kürk ayda bedelinde başka elli lira da faiz işletiyor!" der. (A. 1. s: 440).

"Ödünç para alıp yine çay davetimizden geri kalmıyoruz, buna ne dersin?"

"Allah akıllar versin derim" (A. P. s: 57 s: 59).

Sanmam ki İngilizlerin bu muhafazakârlığına karşı "Allah akıllar versin!" diyecek biri içimizde bulunsun! (A. A. s: 70).

Daha çok bana hayret edip "Allah akıllar versin!" demesi ihtimali fazla idi. (İ. H. H. A. s: 371).

Karnımızın tok, sırtımızın pek olacağı günler, galiba, uzak değil. Allah bir de akıl verirse artık eksiğimiz kalmaz. (S. A. İ. K. s: 27).

Allah (daha) âlâ etsin:

"Halk dilinde maddi ve manevi olarak iyi duruma gelmiş olan kişiye daha da iyi olsun " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

-"Bir müddet İsviçre ve İtalya'da yaşadım, son zamanlarda Karlsbad'da idim"

-*“ Allah daha âlâ etsin!”* (A. 1. s: 213).

Allah bağışlasın:

“Çocuk sahibi olan insanlara çocuklarının sağlıklı, sıhhatli ömürle varlıklarını sürdürmesi ”anlamında edilen dua Karay’ın eserlerinde şu şekilde geçer;

“Çocuklarınız vardır elbette”

“Allah bağışlasın. Tebrik ederim”

“Allah bağışlasın duasını anladık âdettir ama ‘tebrik ederim’ demesi ve derken sesinin değişmesi biraz tuhaftı. ” (B. B. H. s: 16).

Başörtülü, yaşlıca kadın, hayan bakışlarla genç kızı süzdü: ”Safa geldiniz” dedi “Allah bağışlasın, pek güzel maşallah! İstanbul’lu mu?” (K. D. A. s: 123).

Allah bela (sı)nı versin:

“Bir kişiye yapıp ettiği kötülüklerin insanlar ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle kötülük bulması” anlamında kullanılan beddua, Karay’ın eserlerinde şu şekilde geçer;

“Allah hepinizin belasını versin. Kahrolun, İttihatçı kadar başınıza taş düşsün”. (T. s: 24).

İtiraz etti ve onlar gider gitmez yanıma koştu: “Allah belanı versin!” diye haykırdı (A. P. H. s: 9).

“Allah belasını versin, komşunun damı sebep, hiç olmazsa bir bacayı birbuçuk metre yükseltmeli” (A. P. H. s: 100).

“Ne oldu” derim, “senin o kârlı iş?”

“Hiç!” der, “Allah belasını versin şu buhran yok mu, muameleyi altüst etti; fakat başkasını buldum”. (A. P. H. s: 115).

“Her ne ise topunun Allah belasını versin!” diyerek kaputuna sarıldı, köşede hasırın üstünde, yastıksız uykuya vardı. (S. s: 27).

“Farkında olmadan nasıl o koca taşı getirmişler de dikmişler… Tuh, Allah belasını versin, uykuya yatacak sıra mıydı bu zaman?” (İ. B. Y. s: 136).

"Yaşasın Enver Paşa! Yaşasın Hindenburg!" diye bağırmaya başladım. Sahibim: "Allah ikisinin de belasını versin, ne vardı dört yılda mağlup olacak?" diye söyleniyor. (A. P. H. s: 23).

Küçük bir söze karşı açar ağzını yumar gözünü… söver sayar ve "Allah belanızı versin!" feryadıyla kapıyı vurur, fırlar gider. (M. K. s: 90).

Allah bereket versin:

"Bir maddi kazancın miktarından çok kişiye verdiği bolluk bereket duygusuna işaret ederek, kanaatkar bir tavrı da vurgulayarak bolluğu bol olsun" anlamında kullanılan dua/ Karay'da şu şekilde geçer;

"Allah bin bereket versin!" dercesine bir tavır alır, bu kadarcıkla yetinir, yenisi bulmağa koşar. (D. K. s: 99).

Muayyen bir kazançtan sonra Receb: "Allah bin bereket versin" der ilerisine gitmez, kendisini yormaz.. (M. Z. S. G. s: 326).

Bir formalık polis romanlarının dizili durduğu rafları işaret ederek, "Allah bunlara bereket versin! Bunlar olmasa aç kalırdım!" cevabını verir. (E. Ö. R. s: 163).

Allah bir yastıkta kocatsın:

"Genellikle yeni evli çiftlere birlikteliklerinin ömürlük olması " anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

Bir yaşlı kadın: (Altı kocadan ayrıldığı halde) "Allah ikisini bir yastıkta kocatsın". (Ü. N. Ü. H. s: 56).

Allah bu/o günleri de göstersin:

"Kişi ya da toplumun arzu edilen duruma gelmesi üzere zamanı vurgulayarak edilen niyet duası"anlamında kullanılan söz Karay'da şu şekilde geçer;

Fakat biz öyle bir matbuat hürriyeti isteriz ki hükümeti elinde tutanlar müşayim değil, haşin de olsalar onlara malum hikâyedeki *gibi: "Sanki sert olsan ne yaparsın?" diyebilelim. Allah bu günleri de göstersin.* (B. G. s: 197).

Allah dirlik düzenlik versin:

"Halk arasında genellikle kişilerin hanesinin kazanç ve düzenin sürmesi ya da ülkenin refah ve toplumsal düzen seviyesine erişmesi üzere edilen dua" anlamında kullanılan söz kalıbı Karay'da şu şekilde geçer;

Yazımı gene nüfus işiyle münasebeti olan ve aileler hakkında kullanılan bir başka dua ile bitireceğim. "Allah evlerimize dirlik ve düzenlik versin". (S. A. İ. K. s: 169).

Allah düşmanımın başına vermesin:

"Bir durumun ya da olayın kötülüğünün şiddetine 'dümanımın başına dahi'vurgusu ile işaret ederek edilen sakınma duası " anlamında kullanılan söz kalıbı Karay'da şu şekilde geçer;

Öyle bir şey oldu; çok sarstı, perişan etti beni. Eşine nadir rastlanır bir vakadır bu. Allah düşmanımın başına vermesin. (İ. C. K. s: 32).

Allah esirgesin:

"Allah'ın koruyuculuğu üstüne olsun**"** anlamında kullanılan dua olup Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Madem ki söz vermiştim, yapmamalıydım. Gafletime geldi. Oldu bir kere. Bir daha mı? Allah esirgesin! (D. Ö. s: 70).

"Tül perdeler arkasından seyreder durur, sihirbaz! Büyücü gözlerinden beni Allah esirgesin" (K. T. s: 279).

Ayetullah Bey, su muhallebisi yediği kaşığı yere düşürdü ve boğuk bir sesle: "Allah esirgesin! Bu sözü bir daha ağzınızdan işitmeyeyim!" dedi. (K. T. 585).

Allah'ım sen aklımızı esirge. (S. C. H. M. s: 343).

"Zira hastalığı kara sevda imiş, kara sevdaya tutulanlar…"

"Allah esirgesin! Bilirim intihar ederler". (Y. A. D. V. s: 352).

Beni bir aralık uyku bastırdı; dürttüler: "Aman" dediler, "uyumağa gelmez, konuşunuz…. Uyursanız Allah esirgesin, donarsınız". (K. K. A. s: 136).

Allah esirgesin, yangına ciddi şekilde karşı koymak, tedbir almak, yangını önlemek,, bu gizli din bakımından muhakkak ki insanı cehennemden hiç çıkılmayacak surette ağır bir cezaya çarptıracak günahlardandı. (M. K. s: 171).

"Bir daha mı" derdim, "Allah esirgesin! Sıcacık odamda okur, yazar tertemiz yatağımda yatar hayatıma yeniden başlarım" (P. İ. H. s: 434).

O halde bu memleket gerçekten mesuttur. Eğer –Allah esirgesin- başımızda çok ciddi belalı meseleler olsaydı elbette ne bu tamiri yapmağa ne de lafını etmeğe vakit bulurduk. (H. İ. 122).

Oysaki bunu istemezler tabii… Allah esirgesin, ilk topun yahut ilk toplardan birinin ne kadar yakınlarda hatta maazallah başlarında patlaması ihtimalini elbette bilirler. (A. 2. s: 123).

Kuş sütü ararsan bulunur… Canım İstanbul!

"Hele bir Anadolu'yu görsen, bir de orayı tanısan böyle demezdin!"

Allah esirgesin beni de seni de! (T. s: 29).

Bir gün bin çeşit icadı birden göreceğiz. Fakat şaşmaya ve rahatça kullanmaya vakit bulamayacağız. Hemen Allah bizi o günden esirgesin. Zira o şeametli gün yeni bir dünya harbinin başlayacağı gündür. (D. s: 131).

Yani yayılmasından korktuğumuz fiilin sayısı, olduğundan fazla kalmakta, zihnimizde boş yere çoğalmaktadır. Tanrı esirgesin birimizin başına öyle bir kaza geliverse gazete okuyucularına değil, yakın akrabamızı bile kaza olduğuna inandırmak imkanı bulunmayacak (B. G. s: 101-102).

Allah gecinden versin:

"Halk dilinde bir kişinin ömrünün uzun olması, ecelinin geç tecelli etmesi" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

"Allah gecinden versin, Şeyh'in postuna sen oturacaksın, 'kutup' olacaksın, kutb-ül arifin". (K. T. s: 528).

Allah gönlüne göre versin:

"Kişinin kalben dilediği bir dileğin kabul olması"anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

"*Çok teşekkür ederim küçük hanım. Beyefendi pek memnun olacak. Allah gönlünüze göre versin.* " (E. E. S. G. s: 222).

Allah göstermesin:

"Kötü bir durumun gerçekleşmemesi "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

O kadar işte! Ertesi sabah dükkanın önünde, ayakları yerden kesilmiş, beyaz bir hayalet. Allah böyle şeyleri bize göstermesin. (A. 3. s: 147).

"Bu gece beni mi öbür dünyaya yollamak niyetindesin?"

"Allah göstermesin! Yüz sene yaşa!" (D. Ö. s: 132).

İhtiyatsızlık edip müşrif-i harap evde oturma; Allah göstermesin, bir ziyan görürsen edepsiz İstanbul gazeteleri kına koyarlar, kına gecesi eğkencesi kurarlar. (A. F. s: 36).

Bunlar bir vatan kurtarmak yeni bir devlet kurmak gibi çok müstesna işler görmüş olmalıdırlar. Allah bize bir daha bunları göstermesin! (A. E. B. S. s: 321).

"Belki de son saatlerimi yaşıyorum", Ben teselli lüzumunu hissettim. "Allah göstermesin" dedim. (A. P. H. s: 18).

Hangi otele ineceğim? Allah göstermesin. Bahsettiğim devirde bir aile çocuğu otele ayak atar mı? (K. K. A. s: 51).

"Aman birader, ben kaçıyorum!" dedim. "Dur" dedi "neticeyi anla". "Allah göstermesin" (K. D. s: 109).

Ziya Gökalp, kısaca usulca, yalnız şunu söyledi: "Yine buyurunuz!" "Allah göstermesin!" (Ü. N. Ü. H. s: 216).

Ama bütün münasebetsizliklerine, kabahatlerine rağmen tek parti sistemi sevimli bir çehre alır, kendisini –Allah göstermesin!- aratırsa ne olacak? (A. 3. s: 183).

Hasta olursunuz, neden sonra iyileşirsiniz, yolda biri rast gelir der ki: "Geçmiş olsun efendim, pek merak etikti, neyse geçirdiniz a, Allah bir daha göstermesin" (T. s: 92).

Öyle olmakla beraber bir muharriri, hayatta hiçbir mükafat okuyucu mektupları almak derecesinde memnun edemez. Allah eksikliğini göstermesin! (M. K. s: 127).

Bana canügönülden "Geçmiş olsun, Allah bir daha göstermesin" deyiniz. (B. G. s: 45).

Yakup Bey: -Geçmiş olsun, ulu Tanrı bir daha göstermesin, gözümüz aydın, yoldaşlardan ırak! (D. s: 24).

Allah gün baylığı versin. (Bir cebine altın bir cebine gümüş dola):

" Bir kişiye iyiliği,insanlara verdiği ferahlık nedeni ile zenginlik dilemek "anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

"Neyzar Hanım'ı mı? Tanımaz olur muyum? Köşkün şenliği idi! Allah gün baylığı versin! Bir cebine altın bir cebine gümüş dola!" (N. s: 735).

Allah hayırlı etsin:

"Bir durum ya da olayın kişi için hayırlı olmasını dilemek" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

Bir başkası: "Okuyanlar 'Bir Niyazi daha!' diyecekler; bu kaçıncı Enver, kaçıncı Niyazi!"

Ebe: "Allah millete onlar gibi hayırlı etsin". (Ü. N. Ü. H. s: 11).

Allah ıslah etsin:

"Bir kişinin kendine ve çevresine olumsuz olan devanış ve tutumlarının değişmesini dilemek " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Bunlar üzerine artık ne ilave edeyim "Allah cümlemizi ıslah etsin" duasından gayrı… (A. P. s: 66).

Yaşar, "Allah seni ıslah etsin! Çattık be! Katır inadı var bu çocukta" manalarını verdiğim bir takım baş, el, kol, omuz ve kaş göz hareketinden sonra açık duran kapıdan içeriye sokuldu. (İ. C. K. s: 30).

Uzaktayız ama dünyadan haberdarız, Allah cümlemizi ıslah etsin. (A. F. s: 70).

"O zirzop Enver beni palas pandıras tekaüde sevk ettikten sora hizmette gözüm kalmadı. Allah cemi cümleyi ıslah buyursun, amin. Bizden dua". (S. s: 52).

Buna paramı dayanır vücut mu dayanır? Allah cümlemizi ıslah etsin. Hepimiz bir türlü. Bakalım sonu nereye varacak? (E. E. S. G. s: 211).

Vereceği cevap şu olacaktır: "Üçünün hakkından Allah gelsin! Üçünü de Allah ıslah etsin". (A. 1. s: 36).

Allah iki cihanda aziz etsin:

"Bir kişiye iyi hallerinden, yaptığı iyiliklerden dolayı iki cihanda da ödüllendirilmesini dilemek" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

"Evet efendimiz, evet beyefendimiz" diye izah etti. "Kadınlarla, kadın kıyafetleriyle, kadın elbiseleri ve kadın mantolarıyla başladığınız mücadeleden bahsediyorum. Allah iki cihanda sizi aziz etsin" (A. P. s: 189).

Allah işini rast getirsin:

"Kişiye çaba sarfettiği uğraşlarının ve işlerinin yolunda gitmesiiçin edilen dua " anlamında kullanılan söz kalıbı Karay'da şu şekilde geçer;

"Allah işinizi rast getirsin hemşire hanım. Hani fenaya yormayın ama bir münasebetsizlik yapmasından korkulur". (D. Y. Y. s: 259).

Allah kârihasını muhafaza buyursun:

"Kişinin düşünme gücünün ve muhakeme becerisinin sağlığının Allah tarafından korunması için edilen dua " anlamında kullanılan söz kalıbı Karay'da şu şekilde geçer;

Etmese de ziyanı yok. O kalem kendisinde oldukça yine yapar. Allah kârihasını muhafaza buyursun! (E. Ö. R. s: 159).

Allah kısmet açıklığı versin:

"Bir kişinin hayatının çeşitli yönlerinde işlerinin yolunda gitmesi dileklerinin olması" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer:

Budalalık istemez: "Allah kısmet açıklığı versin, iyi şanslar temenni ederim" dedim. (N. s: 21-22).

Allah kem gözden esirgesin/saklasın/korusun:

"Bir insanın ya da insanla ilgili durumun nazara gelememesi dileği "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Eski ile yeni zaman arasında en belirgin hatta en üstün fark budur. Allah kem gözden ve arızadan saklasın. (K. K. A. s: 86).

Lakin o Ebekızı sokağına saptı. Allah kem nazardan ve kem akıbetten esirgesin. Arkasından bakmıştım. (A. 2. s: 215).

Yiyecek olmayınca, Türk neferi gibi, muti; fakat bulunca da yine o nefer gibi muhrib ve müstehlik! Allah kem gözden saklasın… (A. F. s: 94).

"Beş vakit namazda selamet ve saadetine dua ediyorum. Allah kem nazardan korusun" dedi. (K. T. s: 673).

Bizim kutlu yurdumuz ise yalnız kış içindedir. Tanrı kem gözden esirgesin! (A. A. s: 54).

Allah korusun:

"Genelde insanın kötülüklerden, zor durumlardan, kazalardan, belalardan Allah tarafından Korunması dileği" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

Allah korusun hele rakıya! Babalar oğullarının rakı içtiklerini bilmezler mi? (E. E. S. G. s: 46).

Hakikaten diyormuş, bu sahne cereyan ediyormuş gibi Güldal söyleniyor: "Seni Allah korusun" (İ. Y. S. s: 71).

Ve askerler kılıçlarını ileriye uzatıp Prenseslerini hep bir ağızdan selamladılar: "Allah seni korusun!" (İ. Y. S. s: 261).

Bana lütfen sordu: "Allah sizi korusun!" dedim. Sesindeki içlilik beni hun etti. (İ. Y. S. s: 293).

"Allah muhafaza etsin, bir şeycikler olmaz, onlar hep rivayet, efsane, lafügüzaf!". (K. D. s: 56).

Şakir Efendi ahlaklı bir zat tavrıyle söylendi: "Allah muhafaza etsin, çok güç şey!" (M. H. s: 95).

Dolmuş veya taksiye binen bir kadının arkasından bakarken "Allah muhafaza buyursun! Doğrusu iyi cesaret" demekten kendimizi alamıyoruz. (D. K. s: 229).

İkinci bir 7 Eylül tesiri yapmasından korkulur. Allah bu sefer bu meclisi korusun! (A. 3. s: 54).

Allah kurtarsın:

"Zor bir halden ya da sorundan kişinin kurtulmasını Allah'dan dilemek" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

"Vah vah birader" dersin "pek acıdım. Allah kurtarsın. Sana istediğin yardımda bulunmayacağım" (B. A. S. s: 30).

Alah kurtarsın… Sabih bugünlerde Sururi ebyatını dilinden düşürmüyor. (A. F. s: 29).

"Hayat yeni doğdum, şimdi yaşamaya başladım üç aydan beri, Allah sizi de kurtarsın". (T. s: 69).

Allah kuvvet versin:

"Bir uğraş ya da işin hayırla sonuçlanması için gereken gayreti gösterme gücünü Allah'dan dilemek" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

"Saba daha seksapelli Cin gibi bir kız. Kocası olacak adama Allah kuvvet versin". (Y. S. F. s: 67).

"Yarın öğle üzeri Akdeniz'e Antib'e yetişeceğim"

"Allah kuvvet versin. Sen şimdi beni vapuruma yetiştir de!" (Y. B. 158).

Allah mekânını Cennet etsin:

"Vefat etmiş iyi bir insan için iyi dilekleri sunmak" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer.

"Emsalsiz, hakikaten fevkalade, Allah mekânını cennet etsin, nerde şimdi böyle eserler!" kabilinden metihlere koyulurlardı. (S. s: 76).

Allah memleketi/milleti/devleti korusun:

"Ülkenin, halkınve düzenin korunmasını Allah'tan temenni etmek" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer.

Söz söyleme hürriyetinin kayd ve şart altına alınmasından Allah memleketi korusun! (A. 2. s: 116).

Allah mesut etsin:

"Genellikle yeni başlamış bir birliktelik, evlilik halinin mutlulukla sürmesi temennisi "anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer.

Dinleyen "Hay hay, pek münasip. Allah mesut etsin!" filan bir şeyler söyler, bahsi kapatır, mahçup mevkiinde fazla kalmasın diye. (M. K. s: 91).

Allah meşkûr etsin:

"Allah varlığına şükredilenlerden eylesin" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

"Allah himmetinizi meşkûr etsin ya muvaffak olamasaydınız şimdi bizler ne olurduk" diye dalkavukluğa hız verirlerdi. (A. P. H. s: 125).

Allah metanet versin:

"Herhangi bir katlanılması güç durumda kişiye sabır dilemek" anlamında kullanılan dua Karay'da şu şekilde geçer;

Zevç: "Zevceme olan muhabbet ve hürmetim o kadar şedit ve ciddidir ki bu fedâkârlığa katlanmak ile iftihar ederim!"

Zevce: "Mersi!"

Doktor: "Allah metanet versin!" (A. 1. s: 461).

Allah muvaffak etsin/Allah muvaffakiyet versin:

"Allah bu işte seni başarılı kılsın"anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Birkaç tebrik kelimesi mırıldandı ve sonunu "Allah muvaffak etsin" duasıyla bitirdi. (M. İ. s: 132).

Hepsini birbirine tanıştırdım; sonra "Allah muvaffakıyet versin!" duasıyla bunları makine bulunan odaya gönderdim. (M. İ. s: 322).

Allah mübarek etsin:

"Bir durumda kutlu olsun ya da daim olsun "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Ve onun son cümlesini tekrarladı: "Bu iş oldu. Allah devamlı ve mübarek etsin". (İ. Y. S. s: 355).

"Safa geldiniz, Allah mübarek ve hayırlı etsin!" duasından sonra odacıya seslendi. (K. D. s: 111).

Allah müstehakını versin:

"Kişiye tavır ve tutumları nedeni ile hak ettiğini ne ise başına gelmesi "anlamında kullanılan beddua Karay'da şu şekilde geçer;

Genç kadın istifini bozmadan rob halka şeklinde boynuna geçmiş dedi ki:

"Ha siz mi geldiniz? Allah müstahakını versin, şu Natalie yok mu süslü kokana". (D. Ö. s: 124).

Boyuna:

"Olur şey değil? Ne yaman adammış! Gel keyfim gel! Hay Allah müstehakını versin!" diyordu. (K. T. s: 286).

Çok daha mühimi var: Nil kararında duracak mı? Hay Allah müstehakını versin! (N. s: 232).

Yine gözleri aşağıda, yüzüne bakmaya cesaretsiz, homurdandı: "Herhalde" dedi "bir çaresini bulacağım. Allah müstahaklarını versin" (S. s: 78).

Münasebetsiz, belalı, mazeret kabul etmez deliliklerle aklınızı başınızdan alır. "Yapma, etme dedikçe azdırır; iyisi "Allah müstahaklarını versin!" deyip bir tarafa sıvışmak, yakanızı kurtarmaktır. (M. K. s: 82).

Pişmiş aşa soğuk su katılmıştı. Hay Allah müstehakını versin! Hem de tam ödeneklerin tam arttırıldığı sırada! (A. 2. s: 211).

Eskiden sadece:

"Hay Allah müstahakını versin!" gibi hafif ve tahtında mustetir beddualarla geçiştirirdim. (A. 3. s: 328).

Aldığımız yerleri eskiler bize, sızlanmamıza karşı merhameten yahut da dırıltılarımızdan usanarak "Hay Allah müstahakkınızı versin; ne belanız varsa görün!" diyerek kerhen vermemişlerdi. (E. Ö. R. s: 57).

Köyde o büyüklükte ve o biçim çiçekli cinsinden bulamazsın, düşününüz İstanbul'dan getirteceğiz; bir mesele, bir bela. Allah müstahaklarını versin, kan başıma çıktı. (M. K. s: 95).

Allah nasip etsin/etmesin:

"Kullanım şekline göre dua ve beddua şeklini alan söz kalıbı kişinin bir işi yapmasına/yapamamasına ya da bir şeye muvaffak olmasına/olmamasına yönelik dilek " anlamında kullanılan dua/beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Kulaklarım uğultulu, kendi kendime mütemadiyen "Allah bir daha nasip etmesin!" diyerek şu karışık yemeklere kaba eğlencelere lanet okuyorum. (G. S. s: 126).

Allah cümlemize nasip etsin, yarın İstanbul'un beşyüzüncü fetih yılı şenliklerinde bizimle beraber birçokları gibi belki o hakan da bir ziyaretçi sıfatile aramızda hazır bulunacaktır.! (H. İ. s: 252).

Allah ömür versin:

"Kişinin varlığnın sağlıkla sürmesi içindilenen dilek"anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

O başka mesele! Fakat ben, size ikisini de muvafık görmüyorum: Allah ömrünüzü mezid etsin. (B. A. S s: 63).

"Allah ömrünüzü müzdat etsin, efendimizi kendime velinimet telakki ederim, hakipayiniz, çırak kabul etmez bir kulunuzum". (İ. B. Y. s: 125).

"Keyifler yerinde mi evlat?" gibi bazı iltifatlarda bulunuyor ve "Allah ömürler versin, iyiyiz…Duacıyız" gibi mukabeleler görüyordu. (A. P. s: 61).

Maruf Bey – (Elini başına götürür, resmi bir tavırla fesini arar) Allah ömürler versin. (D. s: 24).

Kirli suyu testiye mi boşaltayım? Müşteri bir metelik verirse 'Allah ömürler versin' mi diyeyim? (K. D. s: 10).

Yerden selam, yan oturma, ön kavuşturma, "Allah ömürler versin!", "zatıaliniz", "bendeniz" ve saire büsbütün yabancısıydı. (T. s: 61).

Oradan oraya koşmaz ve mühendisler, mimarlarla haşır neşir olmazsa, kısacası iş çıkaramazsa –Allah uzun ömürler versin amma- yaşayamaz. (K. K. A. s: 60).

"Allah ömrüne ömür katsın 'chose' kelimesinin… Bunu adeta mastar haline sokardık, 'choser' etmeğe başlardık. (P. İ. H. s: 394).

-Söyle ben ölürsem ne yazarsın?

-Aman efendimiz. Allah ilâ –âhirü'd-devrân ömr-i sâmilerini müzdâd buyursun, millete acısın, sizi başımızdan eksik etmesin! (A. 1. s: 244).

Allah rahatlık versin:

"Uyumadan önce kişiye iyi dilek ifade etmek "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Demek ki yerli polise gideyim. Peki! Öyle yaparım; Allah rahatlık versin uyumaya bakınız. Uyuyup büyüyesiniz sağlıcakla! (D. Ö. s: 84).

"Hüseyin Rahmi'nin romanıdır o!"

"Benim romanımın da adı olabilir ama Türkçeleştirilmeli: Bir Seviş Denklemi. Beğendin mi?"

"İkisi de kötü. Haydi Allah rahatlık versin"

"Sana da" (S. K. s: 229).

"Masa oracıktadır; üzüm de koydum, ye yat oğlum yorgunsundur; Allah rahatlık versin". (Y. S. F. s: 33).

"Eee bana müsaade, geç oldu, yorgunsunuz taze uyudu bile. Allah rahatlık versin" (Y. A. D. V. s: 257).

"Başımda bir ağrı var, hemen yatacağım!"

Herkes "Allah rahatlık versin! Allah afiyet ihsan buyursun!" temennileriyle paşayı teşyi ederler. (G. S. s: 182).

Allah rahmet eylesin/ Allah rahmet etsin:

"Ölmüş bir kişinin ardından onu anarken söylenen iyi dilekeri iletme" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer.

Başka iğrenç, arsız, çirkin dilencileri düşünerek insanın ona "Allah gani gani rahmet eylesin" diyeceği geliyor. (İ. H. H. A. s: 122).

Allah rahmet etsin, Paşa elimizdeki avucumuzdaki altınları Arap illerine çeker, yerine dili dilimize, huyu huyumuza uymaz, burnuzlu, maşlahlı, sıcak iklim mahlukatı yollardı. (D. s: 67).

Birinci Dünya Harbi esnasında Ankara'da hayatımın kötü bir devresini geçirirken Vali Doktor Reşit Bey- ki sonradan intihar etmişti- Allah rahmet eylesin- bana bir sepet armut göndermişti. (M. Z. S. G. s: 350).

Beyazıt yangın kulesinin emektar başmemuru vefat etmiş… Allah rahmet eylesin. Merhum tanıdıklarımdan değildi(H. İ. s: 74). *Allah rahmet etsin; gülmeyi pek sevmezdi ama belki ahirette huyunu değiştirmiştir.* (Ü. N. Ü. H. s: 215).

Elimizde -Allah rahmet etsin- Ahmed Midhat Efendi'nin bıraktığı bir vesika mevcut: Henüz 17 yaşında romanı. (M. Z. S. G. s: 117).

Allah razı olsun:

"Karşısındakine yaptığı iyilikler, takındığı olumlu tutum nedeniyle kişiye Allah'ınrazı olacağı hale gelmesi " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Hay Allah sizden razı olsun… Zaten benim demek istediğim de buydu". (D. Y. Y. s: 198).

"Hah" dedi, "Allah sizden razı olsun! Ben de bunu diyecektim. Evet Kenan Bey bugün hastadır" (A. s: 230).

"İyi ederiz. Vicdanıma dokunuyordu. Allah senden razı olsun. Bir yükten kurtuldum" (A. s: 146).

Oraya bir güzel oberj kurmayı düşünenlerden Allah razı olsun. (T. A. G. H. s: 445).

Tenekelerde durmaktan alçılaşmış şap tuzluluğunda beyaz peynir yiyoruz. Ey bize portakal yollayan dost. Allah senden razı olsun. (K. K. A. s: 198).

"Hay Allah senden razı olsun" dedi. "Yoksa bu gece gözüme uyku girmeyecekti. Demek bu sefer de yakamızı kurtardık" (A. 1. s: 355).

"Beyrut müftüsü, Allah razı olsun, yarı yıkık bir medreseyi besbedava bize veriverdi". (S. s: 22).

Yaver onu "Hay Allah razı olsun" diye karşıladı. "Ben de seni arattıracaktım. Halep'te bir Türk artisti varmış" (S. s: 208).

Ben de geçen gün bir yerde bir yudum Konya içtim. "Allah razı olsun!" dedim. Ama Tekel'le mi? Konyağı terk ederek mi? (M. Z. S. G. s: 414).

Fakat not edip bana verenler verdiğim talimat üzerine merkezdeki telgraf memurlarıdır. Allah onlardan razı olsun, kuş uçurtmazlardı. (M. İ. s: 206).

Benim elimdeki kitap -Allah razı olsun ve afiyet versin- meslekdaşımız Hakkı Tarık Us'un kalemile sadeleştirilen yeni baskısıdır. (E. Ö. R. s: 189).

Bakanlık -Allah razı olsun!- yeni kararile evvela, hem öğretmen hem öğrenci kafasını da tek tipe çeviren bir faşist sistemini okullardan söküp atacak. (T. A. G. H. s: 183).

Allah saklasın:

"Nazar,değmesin, Allah korusun" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Kendisini aldattığıma inanarak -Allah saklasın- ya ömrünün sonuna kadar hasta yatarsa? (A. s: 205).

Allah selamet versin/Allah iyilik versin:

"Allah kazadan, beladan korusun, iylik versin " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Zapt olunmaz bir üs saydıkları o şehre uğramadan yapamaz"

" Allah selamet versin" (N. s: 393).

Memnun olduk, vesselam. Allah selametler, saadetler versin. (A. F. 116).

"Şimdiden vagona yerleştir, öbürlerinin biletini al, bana getir!"

Döndüm ve seslendim:

"Oooo" dedim, "Allah selamet versin, yolculuk mu?" (K. D. s: 75).

İşte size 'dün'ün ve 'bugün'ün icatlarından bazısı. Peki 'yarın'? Aya seyahat edeceklere Allah selamet versin. (P. İ. H. s: 85).

"Allah iyilik versin, o mektep refikim de sükutilerdendi, o dahi şak şaka etmiyordu". (A. 1. s: 365).

Allah şifa versin:

"Hasta ya da iyileşme sürecinde olan kişiye iyi dilekleri iletmek" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Kendisini artık adam değil, seksen beygir gücünde bir püskürgeç zannediyormuş. Allah şifa versin! (S. A. İ. K. s: 59).

Allah taksiratını/günahlarını affetsin:

"Ölmüş bir kişinin ardından günahlaırnın bağışlanması" anlamındae dilen dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Kalfa afalladı, cevap vermedi. Bersad Hanım ilave etti. "Allah günahlarımızı affetsin. Kuluz biz" (K. T. s: 513).

Servi endamlı ve gül çehrelisi oldu mu, terazinin dirhem tarafı Allah taksiratımı affetsin! (G. S. s: 60).

Yok... Yok... Hele hele anlat, ben ölürsem 'Allah taksiratını affetsin' der misin? (A. 1. s: 244).

Allah tekrarından saklasın:

"Terkar yaşanması ve görülmesi istenmeyen bir duruma dair edilen niyet" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Neydi o geceki hal? Allah tekrarından saklasın, geri geri dönüyor, koşuyor koşuyor, uzaklara kaçıyordum. (K. D. s: 145).

Allah tokluğu uzun sürdürsün:

"Herhangi bir manevi ya da fiziksel güçlülük durumunun sürmesi dileği " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

"Genç adam insanların bazı gün iştahtan kesildiklerini kendi nefsinde tecrübeleriyle bilir; sebebinin anlaşılmadığını da. İçinden dua etti: "Allah yengemin tokluğunu uzun sürdüre... " (Y. S. F. s: 52).

Allah uğurlu etsin:

"Kişinin, bir şeyin ya da durumun hayrını, uğurunu görmesi " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Falcı memur doğrudan cevap vermedi, sadece: "Allah uğurlu ve mübarek etsin. Sonu da hayırlı olur inşallah" dedi (İ. Y. S. s: 22).

Ebe: (Bir Bilecik çakısıyla göbeği keser) Allah uğurlu kademli etsin! Hemen sarın sarmalayın. (Ü. N. Ü. H. s: 8).

Allah versin:

"İyi bir şeye sahip olanlara, buna sevinildiğini anlatmak için, kimi zamanda şaka yollu söylendiği gibi para verilmek istenmeyen dilencilere söylenen Allah'dan umut et "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Bir gün tünelde rast geldim: "Allah versin yine faaliyettesin… Kim bilir ne işler yapıyorsun?" (A. P. H. s: 114).

Artık deste deste satıyorlar –Allah versin- deste deste binlikler paylaşıp duruyorlar. (H. İ. s: 518).

Allah yardımcın olsun/Allah yardımcısı olsun:

"Üstesinden gelinmesi zor durumlarda kişiye, Allah'ın işini kolaylaştırması temennisi "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Dudaklarınızın susuzluktan böcek kabuğu gibi kaskatı kesilmesini bir tarafa bırakınız, bir türlü akşam olmak bilmez ki… Allah iş güç sahibi olanların yardımcısı olsun! (Ü. N. Ü. H. s: 183).

Artık kordonları bağlayacaktım. Allah şişmanların yardımcısı olsun. Fotinlerin üzerine doğru, tapınır gibi secdeye eğilmek, iki büklüm olmak… Hem zor hem ayıp şey. (M. K. s: 107).

"Curcuna başlıyor. Eğer tekkesine dönmezse her gün misafirin dördü gelir, beşi gider. Allah yardımcımız olsun. " (K. T. s: 452).

Biz böyle yıkanırken şimdi dört arasında terleyen eski deniz hovardalarının Allah yardımcısı olsun! (İ. A. s: 198).

Karlı ve fırtınalı bir günde Çingene, lime lime, adeta balık ağına dönmüş çadırının bir deliğinden parmağını dışarı uzatmış "Allah açıkta kalanların yardımcısı olsun!" (İ. A. s: 107).

Allah yazdıysa bozsun:

"Yaşanmış veya yaşanması muhtemel ama tekrarlanması arzu edilmeyen bir durum karşısında tekararlanmaması temennisi "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Aman kurtulduk şu aksi, nalet, kaba, haşin, hırpani heriften! Bir daha mı?Allah yazdıysa bozsun!" dememiştik. (B. D. B. D. s: 165).

"Buradan Bolu'ya, Bolu'dan oraya ciple gitmenin insanı neye çevireceğini biliyor

musun sen? Allah yazdıysa bozsun!" (İ. C. K. s: 17).

Fakat korkulacak cihet şudur: Yeni binanın da Allah yazdıysa bozsun Süleymaniye Camii yanındaki eski meşihat dairesi gibi kübik bir çimento heyulası olması. (G. S. S. s: 114).

*Genç dul dayattı. Sebebi? Mantıkla değil, hisle izah ediyordu. Bir daha evlenmek mi? Allah yazdıysa bozsun!. (*K. T. s: 437).

Allah yüzüne baksın:

"Allah'ın yardım etmesi dileği" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Ümmügül'de bir tepki eseri görülmedi. Hatır için sadece "Allah yüzüne baksın da talihi açık olsun" dedi. (E. E. S. G. s: 76).

-*"Biz de bunu istiyoruz. Büyük adam ol da iftihar edelim"*

-*"Allah yüzüme baksın da beni utandırmasın yenge"* (Y. S. F. s: 37).

Ahmet Meram Bey inliyor:

"Vah yavrum vah! Allah yüzüne baskında çabuk unutsun bari! Unutturacağım, hakkın inayetiyle! (Y. B. s: 247).

Allah (devlete/millete) zeval vermesin:

"Devletin ve milletin aşamayacağı bir durum ile karşılaşmaması temennisi " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Yola giden arsanın bedelini, Allah zeval vermesin, devlet baba avucuna tastamam saymıştır. (E. E. S. G. s: 201).

Son üç sene zarfında kârlı ticaret muameleleri oldu; Allah millete zeval vermesin, ben de zenginler arasına katıldım. (İ. H. H. A. s: 164).

Mebusluk tahsisatile "Allah millete zeval vermesin" diye kanaat eden ihtirası kıt, vazifesine devamlı, seçmenlerine bağlı, karınca kaderince elinden geleni yapan orta halli mebus. (A. E. B. S. s: 243).

Allah/Rabbim zihin açıklığı versin:

"Okula başlama halinde veya zihinle üstesinden gelinecek bir durumda Allah'ın uğraşı kolaylaştırması "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Bir kadın: (Yan taraftaki odada ilk dersi seyreden başları örtülü bir sürü kadının arasındadır) "Rabbim zihin açıklığı versin yavruma!" (Ü. N. Ü. H. s: 26).

Demek ki Nazif yeniden mektebe girdi. Allah bu defa zihin açıklığı versin! (A. F. s: 87).

Allah ziyade etsin:

"Yenilen bir yemek ya da içilen bir kahveden sonra teşekkür etmek için veya Allah daha çok versin" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

"Kaç yaşındasın bakayım?"

"Yirmibiri bitirdim dayı"

"Allah ziyade etsin". (Y. S. F. s: 34).

Ebediyet ona bir nur âlemi olsun:

"Ölümünden sonra da nurlarla mükafatlandırsın diyerek vefat eden kişinin iyilikle anılması" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Bir hafta sonra Büyükada'da Ziya Gökalp'ın davetinde bulunuyor ve alışınca konuşmaya başladığı için sobetini dinliyordum. Ebediyet ona bir nur âlemi olsun. (Ü. N. Ü. H. s: 216).

Eksik olma:

"Sağ ol, var ol, teşekkürler "anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Bana lazım olanı öğrendim. Eksik olma. Daha pek taze, pek körpesin, pek şeker şeysin!" (A. s: 213).

O bu iştiyaktan memnun oldu, kart bir sesle teşekkür ve dua etti: "Eksik olmayın evlatlarım, el öpenleriniz çok olsun!". (İ. A. s: 36).

Ellerin dert görmesin:

"Eline sağlık, teşekkür ederim "anlamında kullanılan söz Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Takdirleri başlar arkanızdan yükselmeğe: "Aferin! Bravo! Aslansın delikanlı! Ellerin dert görmesin!" (B. G. s: 112).

Huda tevfikini rehber etsin:

"Allah yardımı ile yolunu açsın" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Ne diyeyim? Hayırlı olan maksatlarında Huda tevfikini rehber etsin ve bizim başımıza gelenlerden onları korusun! (K. D. s: 117).

Oturup birbiri arkasından ikişer bardak içtiler. Nuri Hoca dua eder gibi mırıldandı. "Merhumun ruhu şad olsun". (S. s: 39).

Kabrine nur yağsın/ Nur içinde yatsın:

"Ölmüş kişiyi iyilikle anmak vekabir hayatı için iyilik dilemek" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Çinilerde, kumaşlarda, halılardaa her çeşit el ve iğne işlerinde en ince zevk numunelerini veren hey gidi dedelerimiz ninelerimiz! Kabirlerinize nur yağsın!

"Sultan Aziz'in tahta çıktığı yıl, nur içinde yatsın, rahmetli ile o yaz evlenmiştik!" (Ü. N. Ü. H. s: 131).

"Ne adamdı o? Nur içinde yatsın. Erkek güzeli nedir siz onda görmeliydiniz. ". (İ. C. K. s: 42).

Sabah şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler defola:

"Güzel bir dün dileği" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Babam sabah namazını kılıp bitirdikten sonra "Sabah şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler defola" diye duasını tamamlardı. (Ü. N. Ü. H. s: 185).

Hapishanede bir derviş vardı sesi hâlâ kulağımdadır. Derdi ki: "Sabahlar hayrola! Hayırlar fethola! Şerler defola!" (Y. A. D. V. s: 258).

Bu bayram sabahı, dünya vukuatı karşısında ben de aynı ihlasla ve aynı imanlı sesle aynı duayı okumak istiyorum: "hayırlar fethola, şerler defola" (P. İ. H. s: 224).

Talihi yaver olsun:

"Bahtın açıklığı ve şansının iyi olması dileği" anlamında kullanılan dua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Galiba yeni kabinenin prensibi, programı da bu… Talihi yaver olsun. (A. E. B. S. s: 263).

Yaşı benzemesin:

"Başına kötü bir şey gelmiş olan kişi ile benzerliği olna şahışa aynı kaderi yaşamaması " anlamında kullanılan dua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

İşte felaket buradadır. Tehlikeli bir yıla bastık. Son rakamı 1939'daki gibi 9 olan bir seneye. Yaşı benzemesin! (A. 3. *s:* 75).

2.2.3.5.4.2. Beddua-İlenç

Aklının bardağı kırılsın:

"Sağlıklı düşünümez hale gelmesi temennisi "anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Öfkelenince memleket tabiriyle beddua ederdi:

"Kızıl kızıl bişesin de kızıl ataşa düşesin! İstanbul'a gideceğine aklının bardağı kırılaydı da senden kurtulaydık!" (M. H. 148).

Allah ceazsını versin:

"Bir kişinin başına kötü bir hal gelmesi temennisi" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Elalemin metreslerini biz ne bilelim? Defterini mi tutacağız? Hepsinin Allah cezalarını versin". (E. E. S. G. s: 179).

Aza-yı bedeninin levsini kurular, lavantasına bulanır, pudrasına banar, allığını sürer, sürmesini çerker ve gönlümüzü çelermiş. "Böyle gönlün Hay Allah cezasını versin". (A. 1. s: 231).

Allah layığını versin / Allah müstehakını versin:

" Hak ettiğini bul, layık olduğunu yaşa" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Nakaratlı bir kaside tutturmuş, sakin çöl gecelerine methiye okuyor, maşukasının ceylan gözlerini övüyor ve aşkın zevklerini sayıp döküyor. Hay Allah layığını versin! (T. Ş. s: 67).

Ancak yüzü endişeliye benziyor, kaşları daha çatık, kirpikleri dikleşmiş, dudaklarında bir kıvrım hasıl olmuş. Nihayet söylendi.

*"Hay Allah layığını versin!" (*K. D. A. s: 140).

"Hay *Allah layığını versin*! *Dövülmekliğime ramak kalmıştı. "* (M. İ. s: 156).

Harharaya benzeyen feryatlardan içime baygınlık çöküyor ve ahbabıma karşı dudaklarımdan şu mırıltı dökülüyordu:

" Hay Allah layığını versin! Allah müstahakını versin!" (B. A. S. s: s: 10).

Harharaya benzeyen feryatlardan içime baygınlık çöküyor ve ahbabıma karşı dudaklarımdan şu mırıltı dökülüyordu:

" Hay Allah layığını versin! Allah müstahakını versin!" (B. A. S. s: s: 10).

Allah'tan bul:

"Kötü davranış ve tutumlarının cezasını Allah versin" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Kız biraz daha bekledikten sonra: "Allah'tan bul" dedi. "Günahını çekersin, çekeceksin" (Y. S. F. s: 227).

Ayıbını yer örtsün:

"Öl" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Islahtan nasibi olmadığı anlaşılanlar için ninelerimiz 'Ayıbını yer örtsün!' derlerdi. Bunlarınkini de öldürmeyip çektirmek suretile maden ocaklarında yer örtmüş olur. (A. E. B. S. s: 143).

Başına taş dikilsin:

" Öl" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Üvey annesi soruyor:

"Kim ola? O başına taş dikilesice oğlan mı gelen?" (Y. S. F. s: 13).

Başına taş düşsün:

"Kızgınlıkla söylenen söz kalıbı başına kötü bir şey gelsin" anlamında kullanılan beddua olup, Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Allah hepinizin belasını versin. Kahrolun, İttihatçı kadar başınıza taş düşsün". (T. s: 24).

Boyu devrilsin:

"Ölüm kadar çaresiz bir durumla karşılaş" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Koca koca, tüllü dantelalı alafranga başlıklar giydirilen zengin kız çocukları ise, çok defa mahalle karılarının beduuasına uğruyorlar: "Boyunuz devrilsin!" (Ü. N. Ü. H., s: 22).

Dili tutulsun:

"Yapıp ettikleri ve söyledikleri ile zarar veren kişiye, konuşamaz ol"anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Karagöz: (Zorlu bir tokat yerleştir) Dilin tutulsun!

Hacivat: Artık tadını kaçırdın Karagöz! İleri varıyorsun. (A. 3. s: 485).

Dilini eşek arısı soksun:

"Münasebetsiz bir cümle sarf edenya da konuşan kişiye konuşamaz ol "anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Karagöz: - (Bir tokat aşk ederek) Dilini eşek arısı soksun! Fakirhane bendehane deme. 'ev' de (A. 3. s: 484).

El (ller)i kırılsın:

"Kişinin elleri ile yaptığı bir eylemin açtığı zarar üstüne ellerini kullanamaz ol" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Dadı Turhan'a elma vermiş!"

Eli kırılsın! (G. S. s: 31).

"Saat kaç? Vay onbir buçuğa gelmiş. Ya yetişemezsem? Felaket! Felaket! Hınzır fellah…Eli kırılası zenci! (G. S. s: 42).

Yine baş hareketiyle tasdik.

"Hokkayı fırlattı. Değil mi? Eli kopsun!"

"Beddua etme!" (D. Ö. s: 368).

Geber/sin:

"Öfke içinde, karşısındaki kişinin ölmesini temenni etmek" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"İşte, belli, sefahatten, yüzünde nur, pir kalmamış, kadidi çıkmış, gebersin melun!" diyorlardı. (B. A. S. s: 105).

İttihatçılar için "Memleketlerinden uzak geberirler inşallah!" diye beddualar ediyordu. (T. s: 33).

Hükümet konağındaki dairesinde kötü kötü, sünepe sünepe, yumuşak yumuşak öksürdükçe kapının arkasındaki hademe her defasında: "Geber! Canın çıksın!" diye söver, beddua edermiş. (T. A. G. H. s: 233).

Gözü çıksın:

"Genelde nazara sebep olan insanlara gıyabında söylenen söz aynı zamanda kötü bir şey ile karşılaş " anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Arabasız gezmiyorlar, heriflere polisler selam duruyor. Hay gözü çıkası para hay… (S. s: 22).

Öyle nazara gelmişsiniz ki Allah saklamış. Gözleri çıksın mel'unların! İnşallah yürekleri bu kurşun gibi delik deşik olur. " (Ü. N. Ü. H. s: 87).

Gözü kör olsun:

"Bir durumu nazar ettiklerine ya da olumsuz etkilediklerine inanılan insanlar gıyabında başlarına kötü bir şey gelmesi temennisi" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Gözleri kör olsun, çekemediler, gül gibi yaşayıp geçinmenizi… Hekimler bırakmazlar ki. (A. 205).

Gözüne dizine dursun:

"Uğruna harcanan çabaların ve sar edilen emeklerin hayrını görme" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Ekmek üzerine yemin eder, 'yediği ekmek gözüne dizine dursun' diye beddualara dil uzatırız. (A. 3. s: 191).

Yahya'dan bahsederken "Bizim 'gözüne dizine dursun' ne alemde?", "Gözüne dizine dursun görünmüyor" derdi. (K. T. s: 459).

Hakkından Allah gelsin:

"Yaptığı kötülükler karşılığını kişini Allah tarafından cezalandırlması temennisi" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Yokuştan iniştien ve sonu gelmez çölden bahsedilmiş gibi vereceği cevap şu olacaktır:

"Üçünün de hakkından Allah gelsin!" (A. 1. s: 36).

"Bu böyle olur işte… Başa çıkılmaz. Haklarından Allah gelsin!" dercesine mütevekkil vaziyet aldı. (A. 2. s: 182).

Hevesi kursağında kalsın:

" Bir kişinin hak etmeden elde ettiği şeyin tadına varamaması temennnisi" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

"Geç onu!" diye bağırdı. "Sıçan olmadan çuval delmeye kalkıştı. Hevesi kursağında kala! Kaddi kuruya! Kaç ay sürer bu iş?" (Y. S. F. s: 7).

Kahrol (s)un:

"Perişan ol" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

"Allah hepinizin belasını versin. Kahrolun, İttihatçı kadar başınıza taş düşsün". (T. s: 24).

Kara haberin gelsin:

"Kişinin kötü haline tanık olmak temennisi"anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Bahçeye girince arka cephede de ışık görmedi, gelmemişti. Memleket lehçesiyle söylendi.

"Kara haberin gele!" (Y. S. F. s: 206).

Kızıl kızıl pişesin kızıl ateşe düşesin:

"Cehennemde yan." anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserinde şu şekilde geçer:

Öfkelenince memleket tabiriyle beddua ederdi:

"Kızıl kızıl bişesin de kızıl ataşa düşesin! İstanbul'a gideceğine aklının bardağı kırılaydı da senden kurtulaydık!" (M. H. 148).

Köpekler yesin:

"Kişinin en kötü durumla karşılaşarak ölmesi" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

Aza-yı bedeninin levsini kurular, lavantasına bulanır, pudrasına banar, allığını sürer, sürmesini çerker ve gönlümüzü çelermiş. "Böyle gönlün Hay Allah cezasını versin. Böyle gönlü köpekler yesin". (A. 1. s: 231).

Lanet olsun:

"Lanetlesinler" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"İspirtoya da lanet tıraşa da, insan evinde istediği zaman bir dirhem sıcak su bulamadıktan sonra…" (A. P. H. s: 98).

Lanet olsun, Hitler'e, rejimine ve irili ufaklı, henüz hayatta veya göçmüş bütün mukallitlerine. (A. 3. s: 59).

Sabih'in de yazdığı cevap güzel. Sürüsüne lanet olsun! (A. F. s: 111).

"Ne desem nafiledir, kırk yıllık İttihatçı muhalif mi olur, topunun köküne lanet" inkisarıyla iknadan vaz geçerdi.. (T. s: 24).

Aksilikleri tuttu mu bırakıp kaçmaktan başka çare yoktur. Münakaşacıdırlar da… Nuh der peygamber demezler. Şerlerine lanet. (S. K. 95).

Yerin dibine batsın:

"Ölsün, yok olsun" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

"Galiba sezdi, suratını astı, içinden muhakkak "Kahven yerin dibine batsın, bana paramı ver behey balıkçı?"! (G. S. s: 17).

"Dördü de öldü. Pompeius'un muharebelerini dinlemek niyetinde değilim. Yerin dibine batsın o adam!" (İ. Y. S. s: 217).

Yüzünü şeytan görsün/Şeytan görsün yüzünü:

"İşleri hayırla gitmesin ve hiç karşılaşmamak temennisi" anlamında kullanılan beddua Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer:

-"Hani onlarla münasebeti kesecektin?"

-"Tuğrul'u alıp döneceğim; bu sonuncusu. *Şeytan görsün yüzlerini*!" (D. Ö. s: 252).

"Sen misin? Dinle: Ne bugün geleceğim, ne yarın, ne de başka bir gün! Hepinizin yüzünü şeytan görsün! Hiçbirinize minnetim yok. " (D. Ö. s: 323).

"Tül perdeler arkasından seyreder durur; sihirbaz. Büyücü gözlerinden beni Allah esirgesin. Yüzünü de şeytan görsün!" (K. T. s: 279).

"Anlaştık değil mi ağabey?" dedi. "Kıza yüz vermeyeceksin"

"Yüzünü şeytan görsün!. Ama nefretimden söylüyorum, korktuğumdan değil" (S. K. s: 123).

Dışarıdan ses çıkmayınca kapıyı açtı, bağırıyor? "Çıkabilirsin, çık, gez, dolaş. Şeytan görsün yüzünü! (Y. S. F. s: 111).

-"Ötekinden ses seda çıkmıyor değil mi?"

-"Hiç görmüyoruz, meydanda yok. Siz görüyor musunuz?"

-"Şeytan görsün yüzünü! Evvelki gece bir ara sarhoş geldi… Yüz vermedim. Defolup gitti!" (İ. C. K. s: 195).

Erbil, kıza, arkadaşı Muhsin'i sorunca öbürü:

"Şeytan görsün serserinin yüzünü!" diye bağırdı. (Y. S. F. s: 84).

2.2.3.5.5. Yeminler

Yemin "Tanrı'yı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, ant, kasem. " olarak tarif edilmektedir (Ayverdi 2005: 3405). Bu anlamda söylenen sözlere ise 'yemin sözleri' denilmektedir (Albayrak 2004: 530). Yeminler halk ağzında özellikle anlatılan, iddia edilen ya da savunulan bir durumu ya da olayı ifade bakımından güçlendirmek ya da delillendirmek için sık sık kullanılır. Bir başka deyişle yemin, muhatabı inandırmak ve güven aşılamak için kullanılan bir ifadedir (Bulut 2012: 1140).

Refik Halid Karay, hem kendi yazılarındaki hem de roman ve hikâyelerindeki karakterlerin anlatımlarını kuvvetlendirmek için zaman zaman yeminlere başvurmuştur.

2.2.3.5.5.1. Din Üzerine Yapılan Yeminler:

Allah aşkına:

"Allah'ın adını vererek rica ediyorum yapma,söyleme veya bu durumu değiştir" anlamında kullanılan yemin, Karay'da şu şekilde geçmektedir.

İşte dört gündür çamaşır dağ taş yığıldı, kadın hastaymış, başkasını da bulduramadım. Hem, Allah aşkına, üç çift çorapla insan idare olunur mu?. (G. S. s: 21).

Sahi ben sade evlat değil, torun sahibiyim de… Fakat Allah aşkına söylesinler, şu aynadaki terütaze sıkı vücutlu ve genç yüzlü hanımın torunu olabileceğine inanılır mı? (G. S. s: 32).

"Hah yine yaşından bahsediyorsun; 'Yetmiş yaşından sonra alafranga ütü yapabilir miyim' diyeceksin değil mi? Bırak Allah aşkına!". (G. S. s: 42).

Açınca gürültüden ne konuştuğumuzu, ne yazdığımızı ne okuduğumuzu anlıyoruz. Allah aşkına şu klaksonları yasak etsinler!" (T. A. G. H. s: 389).

"Kız kaçırır gibi kaçırmışlar ve götürüp satmışlar… Allah aşkına hâkim efendi, bana sarışın eşeğimi bulunuz!" (G. S. s: 185).

Nezaketle hatrını sordum: "Bırak allah aşkına" dedi. "Bütün yük benim üzerimde" (T. Ş. s: 117).

O eda, o nağme daha ziyade:

"Allah aşkına merhamet! Ne olur, bırakınız ısırayım, bir damlacık kan kaybetmekle ölmezsiniz" sedasına benzer. (A. P. H. s: 183).

"Şale midir nedir ona? Bir kulübe!"

"Allah aşkına, kimdir, necidir, ne iş yapat bu Yusuf Bey? Hepinizin ağzında onun ismi!" (K. D. A. s: 34).

"Aklın, izanın olsa sen de kalırsın… Fakat nerede bunlar sende? Hem Allah aşkına birisiye randevun mu var Abant'ta?" (İ. C. K. s: 27).

"Bırak şu bahsi Allah aşkına! Kendine kadınlar haricinde bir meşguliyet bul; para, pul, para, saat, falan filan koleksiyon yapmaya başla!" (S. K. s: 39).

Müşterilerin yarısı ayağa kalktılar ve "Buyrun bizim masaya, Allah aşkına!" diye seslendiler. (A. P. s: 61).

Kâtip, "Sus Allah aşkına" dedi, "müşteriyi kaçırtma. İstanbul'lu bir paşazade imiş!" (S. s: 131).

Yerden birselam verdi, kulağıma eğildi: "Allah aşkına, beyefendi, bir ekmek parası" dedi. Meğerse kibar kılıklı bir dilenciymiş. (S. A. İ. K. s: 57).

"Evet velinimet efendilerimiz, Allah aşkına artık, dönünüz, gözlerimiz yolda, son ümidimiz sizde kaldı. " (S. A. İ. K. s: 94).

"Götürmediğim için olacak ki yalıdan çıktım, şimdi Allah aşkına, bana doğrusunu söyleyiniz". (A. 1. s: 210).

Meraktan heyecandan çıldırmak üzere idim.

-*"Neredeyim, Allah aşkına neredeyim" diye haykırdım.* (A. 1. s. 376).

-*"Aman" dedim "azizim nen var, hasta mısın?"*

-*"Allah aşkına sus" dedi, "bak sesim bile boğuklaştı, bittim, öleceğim"* (M. İ. s: 318-319).

Allah'a kasem ederim ki:

"Allah üzerine yemin ederim ki" anlamında kullanılan yemin, Karay'da şu şekilde geçmektedir.

Tayfur usulca bana dedi ki: "*Dikkat et! Sultanı da incitirsen artık dostluğumuz kalmaz. Allah'a kasem ederim ki, bir daha barışmak şartıyla darılırım; o zaman gözüme hiç görünme!"*. (N. s: 261).

Billah/Billahi:

"İnan olsun ki "anlamında kullanılan yemin, Karay'da şu şekilde geçmektedir.

"Billah, kabine kendi oğlum olsaydı, bu yedi yangından bir dersi ibret almadı diye kolundan tutar kapı dışarı ederdim". (K. D. s: 146).

"Senevi bir milyon lira. Billahi aklıma durgunluk geliyor. Senevi bir milyon lira". (A. 1. s: 190).

Lakaydane cevap verdi:

-Mersi, mersi!

Billahi etekleri sevincinden zil çalıyor, gözlerinin içi parlıyordu. (A. 1. 383).

"Düşününüz burada kendi evini durup dururken kış üstü İstanbul'a kira ile nakl-ihane etmeği… Billahi ağzımı bıçaklar açmıyordu". (A. 1. 416).

Yarım saat aynı kuvvette devam ediverseydi, zaten harikzede olan duvarların tahammülünü hiçbir mimar taahhüt edemezdi; billahi bütün davetlilerin gözleri korku içinde dimdik ve hareketsiz açık kalmıştı. (M. İ. s: 187).

Vallahi

"Tanrı hakkı için" anlamında kullanılan yemin, Karay'da şu şekilde geçmektedir.

"En doğru haberi Ebu Ali'den alırsın. Vallahi isterse sana da Hanya'yı Konya'yı öğretir; ayağına pabuçlarını ters giydirir". (D. Ö. s: 143).

Enişte bey içinden tekrarlıyordu: "Masal gibi vallahi! Zamanımıza göre çoban kızıyla Hint padişahının masalı!" (K. T. s: 496)

"Karşımdaki gençler de sabah sabah şeftali yediler; şapırtılarından durulmuyordu; çirkef suyuna dalmış ördek sürüsü bile o kadar ses çıkarmaz vallahi!" (A. O. D. s: 73).

Yüksek sesle mırıldanıyorum:

"Güzel vallahi!.. Hem de çok güzel"

"Kim bu güzel olan? Haydar Bey mi?" (A. O. D. s: 141).

"Ah kendimizi bir evimizde bulsak, o temiz havaya kavuşsam! Midem bulanıyor vallahi! Bir iğrendim ki" (Y. S. F. s: 188).

Vallahi, değil sadece harp zenginliği, taklidi bile hoş bir şeydi. Hem yavaş yavaş ben de kendimi paralı kıyas etmeye, bu ariyet elbiseye alışmaya, bundna hoşlanmaya başlamıştım. (B. A. S. s: 106).

Tatlı tatlı anlatıyor, anlata anlata bitiremiyor:

"Vallahi efendim" diyordu, "bu memleket için doğrusu şayan-ı hayrettir, ilk eserimi bin bastırmıştım". (G. S. s: 10).

"Hayır! Siz ikide bir, bitleriniz kanlanınca birbirinize saldırıyorsunuz. Ha babam ha! Vallahi, bana bile bunca alışkanlığımla beraber gına geldi. " (T. Ş. s: 118-119).

"Ne sofa kaldı, ne yemek odası, ne küçük oda… Vallahi merdivenlerden aşağı sel gibi akıyordu" (A. P. H. s: 99).

Beni asıl canımdan bezdiren, evi başına büsbütün zindan eden o! Vallahi hepsine, gömleksizliğe, yemeksizliğe, ateşsizliğe, sele, dumana, çirkefe, azabın her türlüsüne razıyım, o çehre, o acı sözler olmasa… (A. P. H. s: 103).

"Livayı haydutlardan temizlemedikçe vallahi kalemi hokkaya batırmam!" diyor, jandarma kumandanıyla baş başa projeler, planlar hazırlıyordu. (A. P. H. s: 128).

"Ah o doktora ne diyelim, keşke şu icadını bizim tam ilan-ı hürriyetimizle bir tarihe getirseydi, vallahi ihya olacak, damacana damacana ihracatla Avrupa kimya ve tıp enstitülerini yaşa boğacakmışız! (A. P. H. s: 138).

"Gördünüz mü yeni çıkan 'Ölü' gazetesini… Başmakalesini okuyanın göz pınarları yağmur gibi boşanıyor! Vallahi 'Matem' ile 'Dert' gazetelerini bastırdı!" (A. P. H. s: 140).

"İnsan gece yarısından sonra uykusundan kalkıp da sersem sersem yemek nasıl yiyebilir? Böyle supe mi olur?"

"Vallahi dediğiniz doğrudur ama, bilseniz, bunun bir garip keyfi vardır". (A. P. H. s: 145).

Vallahi, bazı günler oluyor ki vapur mektebin önüne gelince güvertedeki bütün halkın, kadın ve erkek, bu güftesi sade ve bestesi oynak türküyü tutturur. (A. P. H. s: 177).

Nihayet bir işgüzar tahin helvasını keşfetti; vapurlarda, tramvaylarda: "Vallahi efendim, pek nefis oluyor, hele bir tecrübe buyurunuz" (A. P. H. s: 180).

"Tek başına bütün işleri nasıl çevirdin, nasıl gizli tutabildin? Şaştım vallahi! Ne kapalı kutu imişsin meğerse" (D. Y. Y. s: 224).

Somnur'a "Yazık oldu şu Emire kıza" diyor "İran Kraliçesi kadar güzeldi vallahi!". (D. Y. Y. s: 265).

"Haydi sizinle nerede olsa yaşanır diyelim; buna bir diyeceğim yok. Ama gittiğiniz zaman bıraktığınız boşluğu bir düşününüz. Dehşet vallahi!" (K. D. A. s: 172).

"Peki vazgeçtim Yaşar… Fakat sen öğle yemeğine gecikme. Hatta mümkünse bankadan erken çık. Yemekler mi? Vallahi, daha sormadım. Kızma bir şeyler yaparız. " (İ. C. K. s: 18).

"Fakat Türkçe bilmezdi"

"Nasıl olur? Çok acayip, inanılacak şey değil? Hayret vallahi!" (İ. C. K. s: 72).

"Suratındn düşen bin parça oluyor. Bir tanesi yetmiyor da bir düzine Elvin mi besliyorsun? Çattık vallahi!" (İ. C. K. s: 97).

"Yalnız yerlere değil, bu his, şahıslar ve tiplere karşı da olur"

"Vallahi pek dikkat etmedim. Ha, yalnız bir defa". (İ. Y. S. s: 49).

"Sen şükret ki beni buldun, bütün Beyrut cebimdedir. Vallahi kızarsam fesimi basar, generale kadar çıkarım.!" (S. s: 22-23).

"Şimendiferleriniz daha mı çabuk gidiyor, vallahi yarış ederim; Bakırköyü'ne yarım saat evvel varmazsam tükür yüzüme!" (K. D. s: 67).

"Sabah gazetesi olmasa vallahi âlem ve ittihatçıları unutacaktı. Rica ederim artık filozofa da yüz vermeyiniz". (S. A. İ. K. s: 102).

"Seni iyi gördüm, rengin yerinde, görmeyeli toplamışsın, vallahi memnun oldum" (T. s: 91).

"Monşer, şu buram buram yağan kara bak, seyrede ede içilmez mi? Keyiftir, Vallahi!" (M. K. s: 93).

"Orada nasıl durabiliyor, nasıl çalışabiliyor, ve bunun bu tüyler ürpertici, baş döndürücü, mahuf, müthiş mühlik sanatına mukabil kaç para alıyor? Vallahi zihnime durgunluk geldi!" (A. 1. s: 37).

"Bu minval üzere muktesit-i şehir ahaliyi bir don, bir gömlek bırakarak senede kırk milyon lira iktisat ettirmenin yolunu bulacak demektir. Vallahi ben daha ileri vararak seksen milyon lira bile iktisat ettirebilirim. " (A. 1. s: 98).

"Vallahi insanın talihi yoksa ne hamiyet perverlik fayda eder ne milliyet fayda eder ne milliyetperstlik ne de bunların zıddı…" (A. 1. 186).

"Kimse, kimsecikler onlara peyrev olmadı, olamadı. Yazık vallahi bize, hepimize böyle mi olacaktı? Böyle mi olmalı idi?" (A. 1. 350).

"Canım efendim o toz toprak içinde, sivrisineklerle itişe kakışa ne diye oturuyorsunuz? Vallahi sarf ettiğiniz paraya yazık!" (Ü. N. Ü. H. s: 147).

"Kerli ferli de deriz; göz nurundan bahsederken de bu söz kullanılır… Hoş vallahi!" (Y. A. D. V. s: 169).

Şimdi verdikleri teminat tamamiyle değişti: "Vallahi nebati yağ kullanıyoruz" şekline girdi (M. Z. S. G. s: 200).

Kadın gözlerini herife dikmiş: "Ne etsek ki vallahi yok, olsaydı saklar mıydım ayol" diye söyleniyordu. (M. H. s: 19).

Agâh bu âlemi ümidinden fazla iyi bulmuştu: "Vallahi hoş, latif şey!" diye arkadaşına teşekkür ediyordu. (M. H. s. 38).

Evine şüheli nazarlar atarak söyleniyor "Olur şey değil vallahi!" diyor, izahat almak için sabırsız, ertesi günü bekliyordu. (M. İ. s: 110).

"Hiç öyle kolay kolay geri çağırılabilir mi? Hükümet sonra yüzüne nasıl bakar? Mahcup düşer vallahi!" (A. 2. s: 85).

"Yaman adam vallahi! Dün gece ağzını bir açtı, hepsini yerin dibine bir soktu, bayıldık kaldık". (A. 3. s: 83).

Fakat asıl acayibi bütün bunlar yenilip içildiği halde salonda ağır koku değil, yemek kokusu diye bir şey vallahi yok! (B. D. B. D. s: 176).

Vallahi Billahi:

" İnan olsun ki, Tanrı hakkı için" anlamında kullanılan yemin, Karay'da şu şekilde geçmektedir.

Nilgün öyle söyledi; ben kati lisanla bu cevabı verdim. Bir yemin etmediğim kaldı: "Vallahi gelirim billahi!" demediğim. (N. s: 24).

2.2.3.5.5.2. Diğer Yeminler:

Karay'ın eserinde kişinin yanılması halinde ödeyeceği diyeti ortaya koyduğu yemin şekline rastlamak mümkündür:

'Eğer dediğim çıkmazsa bıyıklarımı traş eder, halkın içinde gezerim!' sözü de en büyük şartlardan bir tanesidir. (Ü. N. Ü. H. s: 101).

2.2.3.5.6. Diğer Kalıplaşmış Sözler:

Yukarıda sayılanlardan başka halkbilimsel unsur olarak nitelendirilebilecek kalıplaşmış sözler de vardır. Hamza Zülfikar tarafından Doğrudan Kalıp Sözler (Ne münasebet, adam sen de gibi), Kalıp Cümle Yapısındaki Ünlem Cümleleri (Adama bak! Vay anasını! Gibi), Kalıp Cümle Yapısındaki Hayır Dualar (Ağzına sağlık, elin dert görmesin gibi), Kalıp Cümle Yapısındaki Beddualar (Ağzın kurusun, canın cehenneme gibi), üçe ayrılan kalıp sözler (2007: 34-359). Serdar Bulut tarafından sınıflandırılmıştır (2012: 1120-1130). Diğer kalıplaşmış sözlerden bir seçki aşağıya alınmıştır:

Bir Yere Gidene veya Bir Yerden Dönene Edilen Dualar: Allah yolunu açık etsin gibi

Ahirette iyilik dilekleri: Mekânın cennet olsun gibi

Nazardan korunmak için: Allah nazardan korusun gibi

Helal etmekle ilgili: Helali hoş olsun

Yemekle ilgili: Bereketli olsun

Rızıkla ilgili: Allah rızkı arttırsın.

Şükür: Allah'a şükür olsun

Sağlık: Allah elden ayaktan düşürmesin

İş: Allah hayırlı işlee versin

Devlet ve Millet: Allah devlete millete zeval vermesin

Rüya: Allah hayır etsin

Dilekler ilgili: Allah kalbine göre versin

Ölümle ilgili: Allah rahmet eylesin, başınız sağolsun, Allah taksiratını affetsin

Hastalıkla ilgili: Çok yaşa, Allah acil şifa versin

Doğumla ilgili: Allah anneli babalı büyütsün

Evlilikle ilgili: Allah mesut etsin, Allah bir yastıkta kocatsın

Dinî inançları yansıtan kalıp sözler: Allah Kerim, Elhamdüllah,

Refik Halid Karay'ın eserlerinde bu başlık altında toplanabilecek kullanımlar şu şekildedir:

2.2.3.5.6.1. Dinî İnançları ve Tanrı'dan Beklentileri Yansıtan Kalıp Sözler

Allah Kerim:

"Tanrı büyüktür", "Tanrı'ya güvenmeli" anlamında, gelecekten umutlu olunmasını öğütleyen bir sözdür, Karay'ın eserlerinde şu şekilde kullanımı görülür:

Yavaş yavaş rotasını düzelttiği fikrindeydi, acele etmeyecekti, hedefe sağlam adımlarla şuurlu yürüyecekti! Kendi kendine söylendi:

"Üç yıla kadar Allah kerim!" (Y. S. F. s: 100).

Bankada veya bedestende fazlası olduğunu zannetmeyiniz. Bütün mevcudum, servetim ondan ibaretti. (B. A. S. s: 104).

Tükenmiş kitaplarımın yeniden tab'ı, yarı hazır birkaç eserimin neşri, yaptıkları müteaddid tekliflere göre, yaşamamı bir müddet, uzunca bir müddet temin eder. Ötesine Allah kerim! (A. F. s: 155).

"Peki ama ne olacak ne yapacağım? Adam sen de Allah kerim, daha kışa vakit var, biz bugüne bakalım. (G. S. s: 16).

Hele geceyi edelim ve geçirelim, ertesi günü Allah kerim. Pek yapamazsam dönerim. (K. K. A. s: 173).

İsmini harp zamanından beri işittiği bir yüksek otele de pahalı olduğundan, işlerini yoluna koymadıkça inmeyi münasip görmüyordu. "Hele bu geceyi geçireyim, yarın Allah kerim!". (S. s: 130).

Masrafın ne olacağı, neye varacağı tahminden ibaret! Zaten bu para hazır değildir de… Hele bir başlayalım, ötesine Allah kerim. (P. İ. H. s: 317).

"Adam sen de" dedim, "Hatırat dursun da yazı ile biraz peyzaj yapayım. Lübnan'ın tasvirleriyle oyalanayım Allah kerim". (M. İ. s: 22).

Allah'a/Tanrıya şükür:

"Gerçekleşen güzel bir durum için, Tanrı'ya teşekkür" anlamında söylenen kalıp söz Karay'In eserlerinde şöyle geçer:

Yakup Bey: Ulu Tanrı'ya şükür demir gibiyim. İyileştiğinizi bu sabah Ankara'ya bana telefon ettiler. (D. s: 24).

Çeneni avucuna dayayıp tahayyüre dalarsın. Allah'a şükür, evimde ailem aile dırıltısı yok! (M. K. s: 123).

Şurasını da lehine olarak söylemeli ki, zekânın, zevkinin, gayret mahsulü olan bu güzel eser tamamen insanî ve her türlü zarardan, en ufak bir arîdir. Allah'a şükür ki, o, ne Nobel'inki gibi bir dinamit ne de son harpte ismi geçtikçe vücudumuzda kızgın ateşini duyduğumuz isperit nevinden beşeriyete bir beladır. (M. K. s: 55).

"İnanmayın ama hakikat bu işte… Günahsız bir kadınım, Allah'a şükür. Ama parkta ilk geldiğim gün ona rastlayınca bir tuhaf oldum". (D. Ö. s: 73).

"Ne oluyor? Civarda bir vaka mı çıktı? Tarla kavgası mı?"

Allah'a şükür insanlar dört ayaklı değil, eğer öyle olsaydık kadının çilesi dört ayağına da dar ve uzun ökçeli ayakkabı giyeceğinden dolayı katmerli olacaktı. (T. A. G. H. s: 288).

"Yoo Allah'a şükür, bir şeycikler yok". (P. İ. H. s: 75).

"Allah'a çok şükür ki ben fazlasını bilmiyorum inşallah yine de bilmem". (A. P. H. s: 194).

"Allah'a şükür, vesikaya raptedilmeden meydana çıktı; yoksa fes elbise ayakkabı gibi benim hisseme güneşten de bir şey düşmezdi". (S. A. İ. K. s: 15).

"*Allah'a şükrederim ki hazırlanan inkırazın sonunu görmekten beni muhafaza buyuracak!"*. (T. Ş. s: 154).

Bana öyle geldi ki, şayet çiğnense idim, minaredeki ziruh kuşbakışı şöyle naaşımı seyrettikten sonra: " Şükür Allah'ım, iyi ki aşağıda değilim! diyecek ve cesedim camiye nakledilirken o türkü çağırarak tepede işine bilafütur ve bilatehlike devam edecekti!". (A. 1. s: 38).

Mamafih iyiliğini görmemekle beraber şükür Allah'a çok zararını da görmedim. (A. 1. s: 40).

Yine muhafızlar arasında:

-Bunlar kimler?

-Anadolu jandarması.

-Şükür Allah'a… Bize ilişmeden geçiyorlar…

(A. 1. s: 419).

Şükür Allah'a madenî para ile beraber bunların da kökü kazındı, fikirler bir derece rahata erişti. (M. Z. S. G. s: 124).

Bir hayli evin buzdolabında kotlet ve kuzu pirzolalariyle birlikte penisilin şişeleri duruyor. Şükür Allah'a! (A. 2. s: 196).

Şimdilik nezleden gayrı bir rahatsızlık duymuyorum. Bu kadarcıkla atlatırsam şükür Allah'a! (A. 3. s: 352).

Sonra denize kuyuya uçuruma düşüp de kurtarılmışların sevinciyle ferahlıyor, geniş nefes alıyor, oh çekiyor Allah'a şükrediyorum. (Ü. N. Ü. H. s: 227).

Hele şükür aklımız başımıza yavaş yavaş geliyor. (A. 3. s: 354).

Alimallah:

"Söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için en iyisini Allah bilir" anlamında kullanılan bir söz. Karay'ın eserlerinde şu şekilde geçer;

"Ne zannediyorsun Nurper'ini? Milyoner bir Amerikan zabiti çıksa da alayım seni dese alimallah kabul etmem. Kabul edenlerin midesizliğine şaşarım (D. Ö. s: 141).

İki dükkân aralığına sıkışmış, paltomun içinde titriyordum, yanımdan ceketli biri geçti. Alimallah metanetine hayran oldum. (S. A. İ. K. s: 25).

Bu meşhur ismin imlâsı yanlıştır doğrusu 'Attila' olacak. İyi ki asıl ismin sahibi hayatta ve cihangir vaziyette değil: Alimallah cahil bir hattat yüzünden koca İstanbul'u yakar, yıkar, ve büsbütün viraneye çevirirdi. (H. İ. s: 55).

Yüz kerecik Kadıköy vapurile veya Florya trenile gidip gelseydi -hammalıktan yetişmesine rağmen- alimallah yüz yaşını güç bulurdu. (H. İ. s: 73).

Allah bilir:

"Belli değil, belli olmaz, kimse bilmez; bana öyle geliyor ki, sanırım."anlamında kullanılan söz, Karay'da şöyle karşımıza çıkar;

"Yağmur mu var havada?" diye sordum. "Gökyüzü karıştı"

"Allah bilir, ama yağacak galiba.. ". (İ. C. K. s: 40).

Yangın ışığından gözlerimiz kamaştı, tozdan dumandan gırtlağımız tıkandı. Bizden kaç ana, kaç baba, kaç baca, kaç yuva eksildi? Hesabını Allah bilir. (A. A. s: 177).

Arabacıya "Havada yağmur var mı?" dedik. "Allah bilir!" dedi. Bu cevap ile iktifa ettik. (A. P. H. s: 168).

Düşününüz ki bütün bunlar lüks vergisi konulmadan böyle oluyordu. Vergiden sonra ne olacağını, zengin nüfuzlu eşhasın daha ne gibi yollar bulacaklarını Allah bilir. (A. 2. s: 134).

Krallara kıran girmesi ve diktatörlere yol açması Alfons ile başlar. Nasıl biteceğini de Allah bilir! (P. İ. H. s: 299).

Orasını Allah bilir ama biz de tavrına bakıp bir şeyler sezerdik; öyle bir şey söylediğine hükmederdik. (T. A. G. H. s: 562).

"Arkasında ses seda kesilecek fiilî ve cezaî bir netice çıkmayacak!" Çıkmayacaksa -Allah bilir ama çıkacağına inanmak içimizden gelmiyor!- ne parti, ne hükümet bu rufaîlerin karışacağı işle oynamasa daha iyi eder. (A. 3. s: 101).

Aşk olsun:

"Bir tutumun, bir davranışın beğenildiğini güçlü bir biçimde anlatmak için söylenir; beğenilmeyen bir tutum, bir davranış karşısında kınama, sitem sözü olarak da kullanılır**."** Karay'ın eserlerinde şu şekilde rastlamak mümkündür:

Hâlbuki kollarını sallaya sallaya yüzümüze tüküre tüküre gittiler. Aşk olsun! At da size yaraşır meydan da. (S. A. İ. K. s: 80).

Tarihçi Hammer'in fikrince 'Üsküdar' eski İran dilindeki 'Astander' kelimesinden çıkmıştır. İşin içinden çıkabilene aşk olsun! (H. İ. s: 78).

Hayır telefonda şu takdir sesi top gibi gürledi: "Aşk olsun yiğitlere!" İmzadaki Ali, sonradan Çetinkaya oldu. (M. İ. s: 213).

Dört sene süren bir seçim kampanyası! Dayanana aşk olsun! (A. 3. 208).

Bismillah:

"Besmele; şaşkınlık ve hayret anında söylenen kalıpsöz", Karay'da şu şekilde geçmektedir.

Öksürür biraz beklersiniz. Elbette kanlı bir vaka çıkarmak istemezler, ne alabilirse alır, arka kapıdan, damdan veya bacadan, her neredense defolur giderler. Üçüncü öksürükte "Bismillah" der dayanırsınız, kapanık ve ılık bir hava, loş mu loş. (A. P. H. s: 80).

Canımı dişime taktım, ölümü göze aldım, 'Bismillah' dedim, sokağa çıktım. (M. İ. s: 378).

Hamdolsun:

"Tanrıya karşı hoşnutluğu ve şükranı anlatma anlamında kullanılan bir kalıp sözdür" Karay'ın eserlerinde şu şekilde kullanılır:

Üstüme samur kürk giydirmedin, ama deli gömleğine de lüzum görmedin. Sürdün fakat süründürmedin; attın fakat unutturmadın; yaşlandırdın, fakat bunatmadın! Hamdolsun yine sana! (T. Ş. s: 9).

*Hamdolsun ağlamış suratlı yılbaşı makaleleri devri kapand*ı. (B. A. S. s: 159).

"Nasıl ikisi de iyi ya?"

"Hamdolsun iyidirler. Gelişimin sebebini arz edeyim" (D. Y. Y. s: 154).

"Hamdolsun memleket hasretinden başka bir derdiniz ihtiyacınız yok; elbette yakında sahibi olduğunuz vatana avdet buyurulacak" (S. s: 82).

"Hamdolsun kendisine geldi, zatı devletinize arzı tazimat etti, mazur görmeniz istirhamında bulunuyor". (S. s: 225).

Gazeteciler Cemiyeti Kongresi böyle cereyanlardan masun, fikir hürriyeti içinde çalışmak suretiyle iyi bir örnek teşkil etti. Hamdolsun değişmişiz! (B. G. s: 216,218).

"Hamdolsun bütün o korkular geçti!" diyorum ve bastığı taştan ürkmeyen vicdanından emin adımlara mahsus sağlam kaygısız adımlara meydanlarda dolaşıyor, çarpıntısız uykuya varıyorum! (İ. A. s: 173).

Hamdolsun hiçbir gün çok acele gidilecek bir işim başımı yere eğecek kadar da yüklü ve gamlı bir başım olmadığı için durur durur bakarım. (T. s: 152).

Yeni bakanlar hamdolsun particilik gayretkeşliğini bir yana zamana bırakarak yalnız kendi Bakanlıklarına dair beyanatta bulunuyorlar. (A. 2. s: 91-92).

Parlak devri Abdülhamid zamanına rastlar. Hamdolsun 'prömönad'dan kurtulmuş gibiyiz. (H. İ. s: 335).

Lâle de lâle devri de uzun sürmedi. Hamdolsun ki lâle merakından lâle devrinden de Nedim kaldı. (A. 3. s: 377).

Adama para kadar ne pazı kuvveti, ne nişancılık mahareti cesaret ve şecaat verir, lehülhamd nefsimde ve başkasında da tecrübe etmedim ama cebinde parası olmayanı dövmek, parası olanı dövmekten çok kolay olmasa gerektir. (A. P. H. s: 63).

O tekrar sararır veya morarırdı. Lehülhamd o derece hususiyetine vâkıf değildim. (A. 1. s: 347).

Yeni bir sehpa faslı başlamayacak mıydı? Olur mu olurdu. Hamdolsun olmadı. (A. 2. s: 148).

Dün Necip Bey de sana bir mektup göndermişti. Lehülhamd sıhhatte iyiyiz. (A. F. s: 43).

Hamdolsun o fena günler gerilerde kaldı, hatırlaması bile üzücü. (A. 3. s: 236).

Tanrı'ya hamdolsun çoktan beri icadından bahsedilen kokulu filmler daha sinema salonlarına solumadı. (M. K. s: 147).

"Hamdolsun Allah'ım. Benim yavrum beline kara peştamal sarılıp evine geri gönderilen kızlardan değildi elbet!" (Ü. N. Ü. H. s: 59).

Şimdi elim sargıdadır; Allah'a hamd ediyorum ki sağ elimi korudu da yazı yazmaktan alıkoymadı. (D. K. s: 158).

Ne yapalım dünyanın kuruluşu böyle… Ayakkabısı sağlam ya! Hamdolsun! diye bir teselli yolu buluyoruz!. (T. A. G. H. s: 187).

Elhamdülillah:

"Tanrı'ya şükürler olsun" anlamında kullanılan bir söz olup Karay'ın eserlerinde şu şekilde karşımıza çıkar:

"Bekârlık sultanlık mı bilmem ama muhakkak ki bekârın başında taç bulunmasa bile boynuz da yoktur; elhamdülillah". (D. Ö. s: 28).

"Elhamdülillah! Gelelim macerana. Davete koşmadın, anladık, fakat elbette vaziyeti idare etmişsindir". (S. K. s: 255).

"Tembellik… Yorgunluk… Çok defa böyle olur. Hasta değilim"

"Elhamdülillah". (N. s: 497).

"Bak Hallaçyan Efendi hazretleri bir zamanlar canından aziz ve mukaddes bildiği sakalını gün geldi, kökünden tıraş etti, fuzulî bir yükten ve bî-manâ bir meşgaleden kurtulup selamet kavuştu, elhamdülillah!". (A. 1. s: 223).

Ben hâlâ rahatsızcayım. Mikrobik bir romatizmanın ızdırabatı içindeyim, havalar pek fena gitti, el-an öyle… Elhamdüllillah üç gündür ağrılar azaldı; oykum tabi bir hal aldı. (A. F. s: 26).

"Elhamdülillah bugün temmuzun otuz biri! Cümlenizi, yananları, yanmayanları tebrik ederim. (A. 1. s: 383).

Uzattığı eli samimiyetle, hararet ve muhabbetle sıkarak: "Elhamdülillah" dedim, "Elhamdülillah siz de inşallah afiyettesiniz?". (A. 1. s: 453).

Estağfirullah:

"Bir teşekkür veya övgü karşısında nezaket ve alçak gönüllülük ifadesi olarak kullanılır; 'hâşâ, asla, katiyen, hiçbir zaman' anlamında ret sözü olarak kullanılır. (Ayverdi 2005: 881)." Karay, kalıp sözü şu şekilde kullanmıştır:

"Ne şu Trafalgar savaşı!"

"Var olun beyefendi. Bu vapurda siz de olmasanız…"

"Estağfirullah!" (Y. B. s: 71).

Yakup Bey: "Evet. Bendeki değişikliğe mi bakıyorsunuz?"

Maruf Bey: "Estağfirullah" (D. s: 25).

Yakup Bey: "Yoo! Türk kadınını tahkire lüzum yok! Dans da eder, güreş de eder.

Maruf Bey: "Ne tahkiri? Estağfirullah" (D. s: 27).

"Binaenaleyh aramızda hâlâ bunu unutmamış mühim, pek mühim zevat vardır. Onun için edebiyattaki kudretinizin…".

"Estağfirullah…"

"Edebiyattaki müstesna kudretinizin takdirkârı olmakla beraber…" *(M. İ. s: 75).*

Evelallah:

"Allah'a güvenerek- kesinlikle elbette" anlamında bir sözdür. Karay'ın eserinde şöyle karşımıza çıkar:

"Oturduğum pansiyonun dul sahibesi, bir öğrenci kız ayrıca birahanenin kasiyeri…"

"Hepsini idare edebildiniz mi hocam?"

" Evvelallah!" (Y. S. F. s: 129).

Eyvallah:

“Allah'a ısmarladık”□ anlamlarında kullanılan bir seslenme sözü; “Teşekkür ederim”□ anlamında kullanılan bir söz; “Kabul ediyorum, razıyım” anlamında kullanılan bir sözdür. Karay’da şöyle kullanılmıştır:

“Rica ederim, devam buyurunuz. Bir kadeh takdim edeyim mi?”

“Siz verdikten sonra Eyvallah!” (S. K. s: 98).

İnsan hangi birine bakacağını bilemiyor.

“Ata Efendi nerhaba!”

“Eyvallah!” (G. S. s: 58).

“Doğru diyorsun arkadaş, bir kahve içer miisn?”

“Eyvallah” (G. S. s: 183).

Ne yapayım ki, Balıkesir’den sonra sırf vatandaşlarla temas imkânını bulmak için ‘eyvallah!” dedik. (K. K. A. s: 73).

Fetebarekallah/Barekallah:

“Allah mübarek etsin, bereketli etsin” anlamında kullanılan bir sözdür. Karay’ın kullanımı şu şekildedir:

Gönül kocamaz derler ama Şeyh’inki kadar da genç, haylaz kaldığı pek nadirdir. Fetebarekallah! (K. T. s: 377).

“İsminiz?”

“Nevsal…”

“Fetebarekallah! Barekallah! Ne latif bir isim!” (K. T. s: 423).

“Ne boy ne bos! Yahu bu kız bizim memlekette çarşı Pazar dolaşamaz, tahammül mülkünü yıkar, terbiyesiz esnaf birbirine girer. Maaşallah, fetebarekallah! Ne cins tohummuş!” (S. K. s: 94).

-“Bir de ne görelim, bizim çocuklar hâlâ dağılmamışlar; dans devam etmiyor mu? Beni de yakaladılar, o halde üç hanım kızla ayrı ayrı Çarliston oynadım”

- “Maaşallah! Fetebarekallah!” (Y. S. F. s: 201).

Fisebilillah:

"Hiçbir karşılık beklemeden."anlamında kullanılan bir sözdür, Karay, şu şekilde kullanmıştır:

İstanbul muhabbetiyle nice yazılar yazmış, yarım asırdır çırpınıp durmuş yaşlı başlı, gün görmüş ve çok gezmiş birkaç muharrir –imar hareketinin fisebilillah propagandacılığını yaptıkları halde- bir kerecik olsun baştakilerce iltifata layık addedilmediler. (H. İ. s546).

Hafazanallah:

"Kötü bir durumdan uzak bulunmayı dilemek için ′Allah bizi korusun"anlamında kullanılan bir söz. Karay'ın eserlerinde şu şekilde karşımıza çıkar:

"Muhakkak ki işi yolundadır, çevireceği mühim bir dolap olacak ki beni atlattı. Kabahat bende. Telefon etmeyecek, arar görünmeyecektim. Bir daha mı? Hafazanalllah! (D. Ö. s: 241).

"Hâlbuki hadise tasavvurunun büsbütün hilafına çıkar: Belki ne ceset, ne kan, ne avdet… O gün, hafazanallah, boğulup gitmişsin!" (G. S. s: 142).

Hayırdır inşallah:

"Bir rüya görülünce söylenir; şaşkınlık veren, merak çeken olgular karşısında söylenir." Karay'ın kullanımı şu şekildedir :

Bulamadığım başka sebeplerle de olabilir; hem olmuş değil de olacak vakalarla alakalı, vaktinden önce duyulan hisler nevinden bir şey. Hayırdır inşaallah! (K. T. s: 639).

Tam o sıradaydı ikisi de yakalanmışçasına ürküp sıçradılar, Nevsal

"Telefon" dedi, "telefon çalıyor. Bu saatte? Hayırdır inşallah!". (K. T. s: 412).

Yonca'nın kolunda asfalt caddede dolaşırken "Ne oluyor bu gün bana? Kulaklarım durmadan çınlıyor… Hayırdır inşallah!" (D. Y. s: 110; 154).

Bir tütüncü önünde durursunuz. Çırağın suratı kalbur. Artık o gün talinize, kadın veya erkek hep çiçek bozuğu isabet eder. 'Hayırdır inşallah' dersiniz 'acaba bu neye delalet eder? (İ. H. H. A. s: 60).

Bir gün ajans dönüşü matbaaya geldiğim zaman Sadrazam Paşa tarafından telefonla arandığımı ve hemen Hariciye'ye giderek kendisiyle görüşmekliğim icap ettiğini söylediler. "Hayırdır inşallah" dedim. Ve makalemi yazmadan derhal fırladım (M. İ. s: 150).

İllallah:

"Bezginlik, bıkkınlık ve usanç" anlamında kullanılan bir sözdür. Karay'ın eserlerinde şu şekilde görülür:

Vagon restoranın mönüsüne göz gezdirdi ve:

"İllallah" diye söylendi. "Yine salçalı makarna" (B. B. H. s: 76).

Fakat kızın yüksekten ahalliye eğilerek yırtık hayasız bir tavırla:

"Yine 'hoples'i mi isteyeceksiniz? İllallah bıktık usandık be!" dediğini, Seher'in sesini işitince artık şüphesi kalmadı. (S. s: 219).

Yarın yine öyle, ertesi günü keza, hülasa her gün sarsıntı, didklenme, ezgi, baskı illallah! (S. A. İ. K. s: 75).

Yürüdüğü müddetçe bir işe "eyvallah" diyorlar, yürümedi mi ağızlarında "illallah!" hazır! (A. 1. s: 44).

"Yetişir. Nehirden geçirilecek kurt, kuzu, ve ot hikâyesine döndü bu iş! Ne yaparsanız yapın, gürültüyü kesin, beni rahat bırakın! İllallah be!". (Y. A. D. V. s: 132).

Tek parti iyi bir şey değil; amenna! Lâkin kısa zamanda bu kadar çoğundan da illalah! (A. 2. s: 82,83).

Sonra her numarada aynı şeyleri, aynı halde görmekten bezer gibi oluyorsunuz. Nihayet gına geliyor, illallah diyorsunuz! (B. D. B. D. s: 172).

İnşallah:

"Tanrı dilerse, Tanrı nasip ettiyse" anlamlarında dilek anlatan bir söz olarak kullanılır.Karay'da kullanımı şu şekildedir:

"Size lakırdı yetiştirilmez. Allahaısmarladık"

"Selametle. İnşallah bir ay mehtabında Babıali kapısı önünde buluşuruz" (B. A. S. s: 135).

Harp tehditleri karşısında bu kan pek de alınmayacağa benzememektedir; icap etmez inşallah, ama boşuna akıtmamak yalnız tıp bakımından değil millî noktadan da maslahata muvafık görünür. (D. s: 178).

Kendi kendime diyorum ki: "Bilirim, çok dinlemiştir, bezmiştir; fakat elli senede tek bir defacık sesini ulaştırmak sevdasına düşen taciz sevmez bir kuluna elbette kulak verir" İnşallah zehabımda yanılmamışımdır. (T. Ş. s: 9).

İnşallah o kehanetler -birçoğu gibi- boşa çıkacak ve benim şairliğim de korku ile beraber sona erecektir (T. Ş. s: 97).

Altı aydan beri tekrar müsaade edildi; binaenaleyh şimdi son nakaratım bu. İnşallah hayırlısıyla bir de can ve yürekten "yaşasın müsalaha!" demeye muvaffak olurum. (A. P. H. s: 24)

"Şaka değil, hisseme tam on beş bin lira düşecek!"

"İnşallah" derim, "acaba ne zaman biter?" (A. P. H. s: 115).

Anadolu'da iken iş başında mahiyeti de hepsi de değişmiş olacakmış, görenler tanıyamayacakmış! İnşallah! (A. P. H. s: 123).

Bir İngiliz doktoru gözyaşında bazı havası kimyeviye bulmuş yakında bu kıymettar suyu toplamaya başlayacakmış… İnşallah şu haber doğrudur. (A. P. H. s: 137).

"Şimdi Ada'ya Splendid' gidiyorum. İnşallah orada rahat ederim" dedi. "İnşallah… İsabet etmişsiniz" dedim. (A. P. H. s: 187).

"Bir vehim belki… Aldanmış olabilirim. İnşallah yanlış görmüşümdür. Yani o gördüğüm o değildir". (İ. C. K. s: 213).

Onun için Daim Bey ortaya dördünün de birleşeceği bir fikir attı.

"İnşallah yakında Kenan'ın naaşını İstanbul'a götürmek müyesser olur" diye söylendi. Bir ağızdan "İnşallah!" cevabını verdiler ve cenaze masrafından bir miktar para artmış olduğu için ikişer şerbet daha ısmarladılar. (S. s: 40).

"Az daha bunları o kaldırım yosmasına yedirecektin. Yılanın başını ezdin, inşallah! (S. K. s: 226).

Asıl mühimi, belki de elli sene sonra -daha geç olur inşallah- yanı başımda bir sultanın muhteşem makberesi yükselecek. (N. s: 609).

"Beyoğlu'na çıkarım, dokuzda dönerim"

"Neşeli dönersin inşallah". (Y. S. F. s: 181).

"Hayırlı haberler inşallah?" diye sordum.

"Âlâ Âlâ" dedi "Eskişehir cephesinde cephane iğtinam etmişiz" (G. S. s: 17).

"Çırçır'da bir ev tuttum, biraz eşya aldım, yerleştim: 'Eh inşallah felaket nihayet bulmuştur, bundan sonra refahla ömür sürer, gideriz' diyordum" (K. D. s: 93-94).

İç sıkıcı bir sükût. Neden sonra temennalar: "Safa geldiniz efendim, afiyet-tesiniz inşallah?". (İ. A. s: 37).

Katılacak, can verecek zannettim. Bir şey olmadı… İnşallah bana da olmaz. (S. A. İ. K. s: 19).

İnşallah -havadaki şu bîaman fırka mücadelesinin dindiği gibi- yeryüzündeki fırka mücadelelerimiz de sükûna erer veya makul bir şekle girer de memlekete biraz başını dinlemek ve zararları telafi etmek müyesser olur. (A. 1. s: 49).

Fakat yarın, inşallah, hayırlısıyla Men-i İsrafat Kanunu'nun İstanbul'da tatbiki icap edecek olursa o zaman zannetmem ki Anadolu için yapılan bu sade, kısa, basit maddeler Payitaht'ı israfattan kurtarmağa kâfi gelsin… (A. 1. s: 123).

Bugünün bir salgını da aile namusunu kanla temizlemek merakı! İnşallah kısa sürer. (D. K. s: 251).

Yenilenince inşallah 'Patrona Halil' ismi de unutulur. O isim ancak eski şekline yakışmakta idi. (H. İ. s: 517).

Yakın zamanda İstanbul'da bir gazeteciler toplantısında buluşuruz, tekrar iltifatlarınıza kavuşuruz, inşallah!. (A. 3. s: 351).

Maaşallah:

"Ne güzel, Allah nazardan saklasın anlamlarında beğenme duyguları bildiren ve umulmadık durumlar karşısında şaşkınlık ve sitem belirtmek" anlamında kullanılan bir kalıp söz. Karay'ın kullanımı şu şekildedir:

Ayten: - Bonjur Büyükbaba

Maruf Bey: - Maaşallah hanım kızım! Şebnur'u çağırıyordum da… (D. S: 12).

Kıza hoyratça kaba nazarlar fırlatarak: "Maaşallah madam kerimeniz pek dilber şey" diyordum. (B. A. S. s: 107).

Yumuşamayı tercih ettim: "Maaşallah" dedim, "Siz bu meseleleri anlamayacak adam değilsiniz" (B. A. S. s: 183).

"Birader bizimki çocuk değil, maşallah irat: Her gün portatif imbiklerle yaşını topluyoruz, bize yedi buçuk lira irat getiriyor!" (A. P. H. s: 139)

Feridun amca Avrupa görmüş, orada tahsil ve staj seneleri geçirmiş olmakla beraber kadın ve hele kız meclislerinde sıkılgan kalmıştı. "Öyle mi maşallah, memnun oldum" falan gibi bir şeyler mırıldandı. (D. Y. Y. s: 68).

Nil bunlara tahammül eder mi? Kadındır hüküm olunamaz. O maşallah! Neler görüyorum? Nilgün gemisini kurtaran kaptan! (N. s: 123).

Oo maaşallah beyefendi, buradasınız. Tahminimden de çabuk dönmüşsünüz. (Y. B. s: 308).

Bir dost tatlılığıyla, mütebessim diyor ki: "Maaşallah seni iyi gördüm, rengin yerinde, görmeyeli toplamışsın, memnun oldum" (T. s: 91).

Baktım, tanıdım; alay etmek ve merakını çekmek için dedim ki: "Ay, maaşallah, burada yetiştirmeye başlamışlar… Lezzetli, çeşnili, bereketli, mübarek bir sebzedir". (M. K. s: 98).

Binaenaleyh mahcubane adeta istifa-yı kusur eder gibi söze yine ben başladım: "Maaşallah" dedim, "size Anadolu'nun havası pek yaramış, yaralı aslana dönmüşsünüz". (A. 1. s: 136).

"Maaşallah kemal-i afiyette olduğunuz sima-yı devletlerinden zahir. " (A. 1. s: 71). "*Müdür: "Maaşallah! Seni üçüncü sınıfa kaydedelim"* (Ü. N. Ü. H. s: 29).

Kapıma vuruldu, kâhyam göründü: "Merhaba paşam" dedi "iyi uyudunuz maşallah" (Y. A. D. V. s: 145).

Merkez-i Umumî azâsından olan mecmua müdürü girmiş ve her vakitki gibi gülümseyerek "Maaşallah beyler!" demeği unutmamış. (P. İ. H. s: 563).

Fakat sonra iş başına geçince ve daha doğrusu bittabi mefkûreye uymayınca varı yok etmek için de ila maaşallah bire birdirler. (M. İ. s: 87).

Ayten: - Gelecek sene kimyager çıkacağım.

Maruf Bey: - Maaşallah Maaşallah… Fakat sen kimyayı bırak da yemek pişirmekten, tatlı yapmaktan, şurup kaynatmaktan bahset. (D. s: 15).

Masa kâtibi bu karışık haritaya bir göz atıp: "Maaşallah, maşallah!" dedi "yazınız çabuk açılacak gayet okunaklı…". (K. D. s: 114).

Neuzübilah:

"Tanrı'ya sığındık, Tanrı korusun" anlamında tehlikeli bir durumla karşılaşıldığında kullanılan bir söz. Refik Halid Karay'ın kullanımı şöyledir:

Eskiden böyle olmazdı, akla gelmezdi, bir mecnunun aklından geçse de kimse uyma, üstelik ayıplar, o yerden 'Neuzübillah' diyerek uzaklaşırdı. (M. Z. S. G. s: 211).

Şu var ki –işin dehşeti bu noktada- bazı patronlar kezzabın ucuzunu, pomadanın ehvenini tercih ettiklerinden amelenin çektiği ızdırap fabrikasına göre değişirmiş. Neuzübillah!. (E. Ö. R. s: 245).

Hatta hamama sinemaya değil -neuzübillah!- camiye bile kötü emelle giren soysuzlar bulunur. (T. A. G. H. s: 224).

Fesübhanallah/Sübhanallah:

"Tanrı'yı her türlü kusur, ayıp ve eksiklikten, insanlığa özgü niteliklerden uzak tutarım"anlamında kullanılan bir söz. Karay'ın kullanımı şöyledir:

"Kısacası güzle bir hizmetçi!"

"Sübhanallah! Bir de bunlarla mı uğraşacağız!" (D. Ö. s: 30).

Özdemir: "Şefik Bey'e dün rast geldim, pek memnundu, kızını önüne katmış azametle Boğaziçi'nde Maarif Vekili'nin yalısına götürüyordu; halk etrafına birikmişti; alkışlıyordu"

Maruf Bey: "Fesübhanallah! Alkışlanacak başka rezalet kalmamış mı?" (D. s: 21).

Sarayın güzelliğini, manzaranın sevkini öyle bozuyordu ki vapurla gelip geçenlerden çoğu fesübhanallah çekiyor, pek titizler ise dayanamayarak yüksek sesle söylenip duruyordu. (T. A. G. H. s: 236).

Ben de dertli dertli, şaşkın ve hiddetli fesübhanallah çekiyorum! (T. Ş. s: 66).

Cümlelere Fon der Golç Paşa gibi intizamla geçit resmi yaptırıyor ve dünyaya dürüst hareket öğretmeye kalkışıyor. Fesübhanallah!. (Ü. N. Ü. H. s: 215).

"Hayır ne dün ne de evvelki gün… Yağmur başladı evden çıkmadım"

"Fesübhanallah! Hele şu çizmelerinizi alayım da bir bakayım" (Y. A. D. V. s: 103,106).

Sorulanlara verdiği cevap, derin bir hayret ifade eden yüzünü ve başını eğip: "Fesübhanallah!" demesinden ibarettir. (Y. A. D. V. s108).

"İstanbul halkının büyük yangınlar tehlikesi geçirmemekte olduğuna emin ve müsterih olacağını ümit ediyoruz". Fesübhanallah! (P. İ. H. s: 305).

Ne der, ne düşünür? Kendi lisanından bir 'fesübhanallah' bir 'la havle' çektikten sonra içinden şunları geçirir" (H. İ. s: 316).

Vehbi Efendi memnundu. Yalnız altı ay sonra, kundağı kucağına koydukları zaman daha kendisi de pek iyi anlayamadığı babalığın esrarını bulup çıkarmak isteyen bir düşünceyle çocuğa uzun uzadıya baktı; fakat bu kapalı buruşuk yumuk yüzden hiçbir mana çıkaramayarak 'fesübhanallah' diyordu. (M. H. s: 54).

Yallah:

"Haydi yürü kalk, git" anlamında bir söz**.** Karay'da şöyledir:

Bir daha hükümet tarafına adım attığını duyarsam karakola tıkarım! Çamaşıra git, hizmetçilik et, çorap ör, dikiş dik, geçin anlaşıldı mı? Yallah (M. H. ss: 20-21)

2.2.3.6. Geçiş Dönemleri ile İlgili Gelenek ve Görenekler

İnsan hayatın değişik evrelerine geçişinin başlangıç noktaları olarak kabul edilen doğum ve evlenme geçiş dönemleri olarak kabul edilir. Yaşamın bitti diğer bir an olan ölüm de bir geçiş dönemidir. Türk kültüründe bu dönemler erkekler için sünnet de eklenebilir. Bu geçiş dönemleri ile ilgili yüz yıllar içinde biriken gelişen âdetler, gelenek ve görenekler oluşmuştur. Erman Artun'a göre bu dönemlerden "her biri kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrılır. Bu üç önemli aşamanın çevresinde bir çok inanç, âdet, töre, tören, âyin dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin

amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır" (1998: 85).

Refik Halid Karay hem çocukluk ve ilk gençliğinin geçtiği İstanbul'da hem de sürgünde yaşadığı bölgelerde bu tip dönemlerle ilgili gözlemlerini eserlerine aksettirmiştir.

2.2.3.6.1. Evlenme:

Evlenme insan hayatının en önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu sebepten dolayıdır ki, bütün topumlarda evlenme önemsenmiş ve evlilik etrafında kültür silsilesi oluşmuştur. Toplumdan topluma değişen bu gelenekler, millî bir hüviyet kazanmıştır ve bu özelliğinden dolayı benzersizdir. Geçiş dönemlerinin önemli bir aşaması olan evlenme, toplumun ve nesillerin devamının sağlanması için, kız ve erkeğin, gelenek, görenek, kural ve inançlara göre toplumun kabul ettiği çerçevede bir araya gelip birlikte yaşamaları şeklinde tanımlanır (Korkmaz,1999,92.).

Refik Halid Karay, geçiş dönemlerinden en önemlilerinden birisi olarak kabul edilien bu geleneklere duyarsız kalmamaıştır. Karay'ın eserlerinde evlenme ile ligli şu unsurlar yer alır:

Vaktiyle gelin odalarına kağıt ve balmumundan yapılmış, yeşil yapraklı, üzümleri iri iri bir yalancı çardak kurulurdu. Kapalıçarşı'daki taç, tel, duvak, yapıştırma kiralayan dükkanlar bunu da verirlerdi. Zifaftan bir gün sonra gelirler, hepsini alıp götürürlerdi. Yanaklarına çam sakızı yakılarak tutturulan 'yapıştırmalar pek tuhaftı, hepsi kaba şeylerdi; altları gümüşle kaplı kötü Felemenk taşlarıyla işlenmişti. Üftade ile evlendikleri zaman gerdeğe o dekor içinde girmemişler miydi? (B. S. ss: 68-69).

2.2.3.7. Halk İnanışları:

Halk inancı, kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halk inanışları din, ahlâk kuralları gibi kesinlik ve katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklik gösterirler (Boratav 1973: 7).

2.2.3.7.1. Din Temelli İnanışlar:

Halk arasında uzun yüzyıllardır ortaya çıkan birikimle meydana gelen inanışlarda dinlerin de rolü vardır. Temelini dinden alan inanışlar iki kısımda toplanabilir: Dine uygun olan inanışlar ve dine uygun sanılarak ya da dinle ilişkilendirerek yapılan inanışlar ve bunlara bağlı olan davranışlar.

Sonra ilave ederdi:

'Getirin bakalım mangalı, hele onu bir tesbihten geçireyim, bir tütsüleyim de bak, nasıl cinleri başından gider… Bu çocuk tekin değil, perili!'. Bütün ev halkı benim perilere bağlı olduğuma inanmışlardı. Binaenaleyh, hizmetçiler hemen bir mangal getiriler, Baise Hanım'ın önüne koyarlar, dadım da beni yakalar odaya sokardı. Baise Hanım bohçasından bir kutu çıkarır, bir kutudan bir tutam toz alır, ateşe atardı. Derhal etrafı günlük, üzerlik, ödağacı, çöreotu gibi kimi keskin, kimi baygın, bazısı ruhanî bazısı mevtaî yirmi çeşit kokunun insana ahiret düşüncesi, ölüm kokusu cennet havası veya cehennem sıkıntısı veren büyülü bunaltıcı dumanı kaplardı. O zaman kadını beni kucağına çeker, okur okur, yüzüme gözüme üfler, tesbihinden geçirir, yere yatırır, çeyrekler en sonunda dumanların üstünden atlatır, bir daha üfler, koyuverirdi. İki ayda bir, perilerimi yatıştıracak olan bu acayip ameliye tekerrür ederdi. (B. A. S. ss: 13-14).

Çocukların ikide bir oynamamaları, uçlarını gözlerine sokmamaları için 'evde şemsiye açmak günahtır' der. (N. s: 704).

Yeni ayı görünce altına veya uğurlu birine bakar ve "Ay gördüm Allah! Amentü Billah! Aylar mübarek! Elhamdülillah!" derseniz bütün ayı rahat, sevinçli ve paralı geçirirsiniz. (İ. H. H. A. s. 154).

Kınanın hükmü kaç ay sürerdi bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa o da Hicaz ve Yemen taraflarından geldiği için kınadan uğur beklenmesi, mübareklik umulması idi. Hele genç kız bundan kısmet çıkacağına inanırdı. (D. K. s: 358).

Ne olmuştu da böyle olmuştu? Eşref saate rastgelerek yediğimiz meşhur pilava Minerva ilâhesi sihirli parmağını mı sokmuş, Gülbaba okumuş üflemiş, Ebussud Efendi'nin hayır duası mı geçmişti? (P. İ. H. s: 368).

Çocukluğuma ait ekmek hatıraları arasında bir de köpeklere doğranan ekmek vardı: Bir yemin, kaza, hastalık münasebetiyle başımızdan geçirirler ve onu hizmetçi vasıtasıyla sokakta köpeklere doğratırlardı. (A. P. H. s: 192).

Meşrutiyet'in ilk yıllarında ve Rumeli'nin bir şehrinde lise öğretmenliği ederken –Galatasaray'dan alıştığı için- çocuklara futbol da oynatırdı. Sarıklı hocalardan biri bunu 'bidat-ı seyyie' yani dine uymaz bir hadise saymış, yasak edilmesini istemiş. Sebep olarak da 'top Hazret-i Ali'nin başını temsil ediyor, ayaklar altında yuvarlanması caiz değildir!' demişti. (B. G. s: 146) (P. İ. H. s: 385).

Koydunsa bul! Nerede, nerede? Şeytan aldı götürdü satamadan getirdi diye gözler yerde bahçeyi dolaş bakalım. (T. Ş. s: 61).

Yüksekkaldırım sanki bir masal ejderhası tarafından tek taşına dokunulması yasak edilmiş büyülü bir geçitti; elini süreni cin çarpmasından korkulurdu. (H. İ. s: 242).

Sıkı bir kuraktan sonra yağmur duasına çıkar gibi ben de çoluğu çocuğu toplayıp yüksek tepelere çıkacağım; ilahiler okuyup âminler diyeceğim. (S. A. İ. K. s: 35).

*Kıztaşı Şeyhi'nin altına serili şiltelerin hallaç tarafından atıldığı gün yapılan merasim. Hallaç harem dairesinde bir odaya sokulur şiltelerin açılıp pamuklarının meydana çıkarılışı ve atılışı sırasında müritler ve müride*ler bir kenara dizilir, iş bitinceye kadar ayakta ve hürmet vaziyetinde bu muamele seyredilirdi. *Hanımlar arasında öylelerine rast gelinirdi ki atılan pamukların tozunu içlerine çekmek için derin derin nefes alırlar, eğilip yerdeki zerrelere yüzlerini, gözlerini sürerler, toplayıp mendillerine evlerine götürürlerdi.* (K. T. s: 214).

2.2.3.7.1.1. Türbe-Yatır Ziyareti

Dileklerin yerine gelmesi ya da hastalık ve bir takım musibetlerden kurtulmak amacıyla yapılan türbe yatır ziyaretleri hem İstanbul'da hem de Anadolu'da sıkça rastlanan bir halk davranışıdır. Orta Asya'dan beri gelen bir alışkanlık ve inanış olan türbe ve yatır ziyaretleri ve buralarda gösterilen ağaçlara kumaş parçaları bağlama, farklı yerlere gidip oralarda kurban kesme ve türbe ya da yatırlarda yatanlar için adaklar adamak bugün de gözlemlenebilmektedir (İnan 1987: 464-478). Yatırların 'Türbe, Baba, Evliya, Pir, Tekke' başka isimleri de vardır (Gökbel 2002: 3).

Hasan Köksal'a göre yatırlardaki kişiler "sağlıklarında, zühd, takva, ibadet ve muhabbetle birlikte vatanı, milleti, uğrunda şehadet mertebesine ulaşan, Tanrı'nın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Tanrı katında yüksek hatırlarının kırılmayacağı inancı ile dilek kapısı olarak değerlendirilen kült haline gelmiş velilerdir" (Köksal 1986: 227).

Refik Halid Karay yatırlarla ilgili müstakil bir hikâye kaleme almıştır. *Memleket Hikâyeleri*'nde yer alan bu metin bir yandan yatırlarla ilgili kayda değer ayrıntılara değinirken bir yandan da inanış ve gelenekleri mizahi bir dille eleştirmektedir. Hikâye Birinci Dünya Harbi yıllarında küçük bir Orta Anadolu kasabasının kışa hazırlık tasviri ile başlar. Öküzlere bulaşan bir veba kasabada odun kıtlığına yol açmıştır çünkü onsekiz saatlik mesafedeki ormandan kasabaya odun getirmek imkânsız hâle gelmiştir. Dört saatlik mesafedeki bir ormandan bütün köye yetecek kadar odun getirmek mümkündür ama içindeki bir yatırda yatan evliyanın kasabayı koruduğuna inanılmaktadır. O ormanın köylüleri bile o ormandan odun almazlar iki gün ötedeki ormana giderler. "Bu ormandan ağaç kesmekle mescidin minberini yakmak arasında fark" olmadığına inanırlar. Halk mezarın yanına tahtadan yeşil renkli bir parmaklık yapmış, gül dikmiş, fener de koymuştur. Başındaki ağaçta bütün dallar değişik renklerle çok sayıda paçavralarla doludur. Fenerin altındaki taşlar yakılıp erimiş mumlardan kirlenmiştir. Nihayet kasabadan uyanık biri, sözü geçen keramet sahibi bir hocayı kandırarak yatır çevresindeki ağaçların kesilebileceğine dair ondan görüş alır ve ağaçlar böylece kesilir (M. H. s. 86-93).

Refik Halid bu hikâyede hem yatır ve onun çevresinde gelişen inanış ve davranışları ve köylerde sözü geçen ve kendisine dinen saygı duyulan kişin nasıl sözünün geçtiğine çok yerinde bir şekilde değinmiştir.

Anneme: 'Hanımefendiciğim' derdi, 'bu çocuğun perisi pek azılı… Senede bir Zincirlibaba türbesine götürüp muhakkak okutmalı, bir de koyun adak etmeli' Onu da yaparlardı. Hâlbuki Baise Hanım bizimkilerin içli dışlı ahbabı, perilerin senli benli arkadaşı, şeytanın ahret kardaşı, ifritin süt hemşiresi gibi bir mahluktu (.) Olmuş mu olacak mı ne varsa hepsini bilirdi ama söylemezdi. Periler söylemesine müsaade etmezmiş. Şayet ağzından bir kelime bile kaçırsa o dakikada cinler hücum eder, kadıncağızı boğuverirmiş. (B. A. S. s: 14-15).

Bizde birkaç gece misafir kalıp dönen akraba bir hanımdan telgraf geldi. Mücevherlerini unutup gittiğini bildiriyor ve cevap bekliyordu. Odasını aradık, evi taradık… Eser yok! Her şey yapıldı. 'Şeytan adlı götürdü, satamadan getirdi'den tutunuz da Musaf-ı Şerif'e anahtar sokup çevirmeye kadar. (P. İ. H. s: 70).

Karlıdağdaki Ateş'te de türbeye götürüp okutma ile ilgili bir anektod vardır.

Zeria sordu:

-*"Ne o dua mı okuyorsun? Mırıl mırıl bir şeyler söylüyorsun?"*

-*"farkında değilim bir acayipliğim var üzerimde"*

-*"Doğru ben de öyle görüyorum. Hava müsait olsaydı seni Göktürbe'ye götürür, türbedara okuturdum. Kafasından delice fikirler geçirenlere nefesi birebirdir.* (K. D. A. s: 106).

2.2.3.7.1.1.1. Merkez Efendi - Sünbül Efendi:

İstanbul'un en tanınmış türbelerinden Merkez Efendi'nin öbürü de onun bağlı şeyhi Sünbül Efendi'nindir. Halvetî ve Sünbülî şeyhi olan Merkez Efendi'nin asıl adı Musa olup Sünbül Efendi'nin bir konuşma esnasında "Sizler bu dairemizin merkezi olup.. " cümlesini sarf ettiği için bu lakabı aldığı söylenir (Öngören 2004: 201). İstanbul Topkapı/Mevlanakapı civarındaki tekke ve türbesi içindeki alandaki suyun Merkez Efendi tarafından bulunduğu ve şifalı dolduğu yaygın bir halk inancıdır (Öngören 2004: 202). Merkezefendi'nin selefi ve asıl adı Sinan olan Sünbül Efendi de Kocamustafapaşa semtinde uzun yıllar vaaz verdiği Kocamustafapaşa Camii'nin bahçesindedir (Yücer 2010: 136). Sünbül Efendi'nin ve bu dergâha bağlı diğer şeyhlerin bulunduğu türbe zaman içinde İstanbul'un başta gelen ziyaret yerlerinden biri olmuş ve bugüne kadar da bu özelliğini korumuştur (Eyice 2002: 136). Refik Halid Karay Pek İyi Hatırlarım'da yer verdiği hatıralarında kendisinin çocuken Merkez Efendi'ye bağlandığını yazar:

Merkez Efendi Tekkesi'nin hâcet kuyusu! Nereden nereye? Eski İstanbul'da bir âdet vardı. Yeni doğan çocukları bir evliyaya bağlarlardı; ekseriyetle ya Sünbül Efendi'ye yahut demin ismini verdiğim (Merkez Efendi'y)e. Ben bu sonuncusuna bağlı idim Peki bağlı olunca yapılacak şey ne idi? Yılda bir defa tertemiz giydirirler, çocuğu arabaya bindirerek oraya götürürlerdi. Arabacının ayakları dibinde kurbanlık koyunu unutmayınız (.)Şeyh (beni) okur, iri taneli kocaman bir tesbihten beni geçirir,

üfler bırakırdı. O zaman annem şeyhin postunun altına usulcacık çil birkaç mecidiye bırakırdı. Kurbanlık koyunu da unutmayınız. (P. İ. H. s: 272).

İstanbul'daki halk kültüründe önemli yer tutan bir başka Merkez Efendi inanışı da türbede yer alan kuyudur. Avlunun zemininden yedi metre kadar aşağıda yer alan su havuzuna dar bir merdivenle inilmektedir. Daha sonra elli santim genişliğinde bir dehliz kuyuya ulaşır. Aslında ayazmadaki havuzuna biriken suyun fazla kısmını kuyuya aktarmak için tasarlandığı varsayılan bu dar geçit ve kuyun, zaman içinde İstanbul din folklorunda önemli bir yer tutmuş ve özellikle kadınların ilgi gösterdiği bir niyet kuyusuna dönüşmüştür (Tanman 2004: 205). İşte bu kuyu ve dehliz de Refik Halid'in çocukluk hatıralarında önemli bir yer tutumuştur.

Merkezefendi Türbesi'nin niyet kuyusunu da bu korkunç listeye ilave etmelidir. Senede bir okunmak için oraya giderdik; tedbihten geçmek merasimi bittikten sonra bahçeye çıkar, içinde kırmızı balıkların dolaştığı bir bakımsız havuzun yanından dolanır, duvarlarından su sızan bir kovuk önünde dururduk. Aramızdaki hanımlardan biri içeriye girer, kaybolur; neden sonra derinden boğuk bir ses gelir, 'aldım' der ve bir ıslak taş parçasıyla dönerdi. Yarasa kanatlı, timsah başlı cinlerle dolu olduğuna hükmettiğim bu tünele girenin, girdiği şekilde tam ve sağlam çıkmasından ümit kestiğim için yüzüne dikkatle bakardım. (İ. A. ss: 27-28).

Şu var ki Merkez Efendi Türbesi müştemilatı arasında benim şiddetle merakımı tahrik edip rüyalarıma giren, hülyalarımı süsleyen bir yer bir 'Niyet Kuyusu' da mevcuttu. Daracık, kapkaranlık, üstü kapalı bir dehliz yani koridor daha doğrusu ancak bir adamın yürüyeceği boyda ve ende ufacık bir 'labirent'. İçerisine teker teker girer, sonunda rutubetli bir duvarla karşılaşırdık; eğilir dualar okuyup niyet tuttuktan sonra yerden bir taş kırıntısı alır, geri dönerdik. (P. İ. H. ss: 269-270).

Merkez Efendi Tekkesi'nin hâcet kuyusu! Nereden nereye? Eski İstanbul'da bir âdet vardı. Yeni doğan çocukları bir evliyaya bağlarlardı; ekseriyetle ya Sünbül Efendi'ye yahut demin ismini verdiğim (Merkez Efendi'y)e. Ben bu sonuncusuna bağlı idim Peki bağlı olunca yapılacak şey ne idi? Yılda bir defa tertemiz giydirirler, çocuğu arabaya bindirerek oraya götürürlerdi. Arabacının ayakları dibinde kurbanlık koyunu unutmayınız (.)Şeyh (beni) okur, iri taneli kocaman bir tesbihten beni geçirir, üfler bırakırdı. O zaman annem şeyhin postunun altına usulcacık çil birkaç mecidiye bırakırdı. Kurbanlık koyunu da unutmayınız. (P. İ. H. s: 272).

Çocukluğumda beni Merkez Efendi tekkesinde loş, yaş bir yere, tünel gibi üstü kapalı bir aralığa sokarlardı; niyet tutar, adak adar, eğilip taş alırdık. (İ. Y. S. s: 355).

Karay'da Merkez ve Sünbül Efendi'lerle ilgili geçen anekdotlar şöyledir:

Çocukluğumda pek tuhaftı birçok şeyler, törenler: Hasan Efendi'nin sakal duası yapılırdı; küçük bey Merkezefendi türbesine götürülür, evliyaya bağlanırdı. Evlerde kırk gece ayaz yemesi lazım gelen ilaçlar, tahtaboşa dizilirdi; güneş görsün, özü çıksın diye gül yaprağı konmuş şişelerin kof kaplama çivilerinden salkım salkım sokaklara sallandığı görülürdü. (N. s: 829).

Mektep arkadaşlarımdan bazısı Sünbül Efendi'ye adanmış çocuklardı: 'senin evliyan daha küçük', 'hayır benimki daha büyük' gibi münakaşalara tutuştuğumuz, taraf tuttuğumuz olurdu. (P. İ. H. s: 270).

Çocukluğumda imtihanlara cebimde Kur'an'la girerdim; bağlı olduğum Sünbül Efendi'nin ruhuna üç İhlas bir Fatiha okur, türbesine mum, tekkesine kurban adardım. (N. s: 306).

Refik Halid, Merkez Efendi ile ilgili bir efsaneyi de nakleder:

Merkez Efendi'nin bir masalı vardı, bize hakikat diye naklederler biz de inanırdık. Güya bu Merkez Efendi günün birinde zamane padişahının huzuruna çıkmış ve onun kızını istemiş. Bütün masallarda olduğu gibi padişah da şart koşmuş: Kırk deve yükü altın getirirse kızını verecek. Genç derviş şartı kabul etmiş.

Kimin haddi kırk deve yükü altın getirmek? Vaka duyulmuş, halk merakta. Merkez Efendi kırk deveyi bulmuş. Ya kırk develik altın nerede? Kolaymış meğerse! Başlamış toprağı kazmağa. Kazar kazar çuvallara doldurmuş. Nihayet kırkıncı çuval da tamam olunca develere yüklemiş, doğru saraya! Üst tarafını anlamışsınızdır: Toprak dolu yükler açılınca hayret! Hepsi de çil çil altın dolu. (P. İ. H. ss: 273-274).

Karay Merkez Efendi'ye bağlanışını hemen benzer şekilde *Elli Yıl Önceki*'nde de anlatır. (E. Y. Ö. ss: 62-64).

Karay'da türbe yatır ve evliya ile ilgili geçen diğer kullanımlar aşağıya alınmıştır:

Kapıda sanki tahsildar veya alacaklı bekliyor, siz çırpınıyorsunuz, Ceplerinizi boşaltıyor, sağa sola koşuyor, öteyi beriyi altüst ediyor fakat anahtarı bulamıyorsunuz; 'şeytan aldı götürdü, satamadan getirdi'. (E. Ö. R. s: 130).

Hiç Müslümana gavur denir mi? Hocanım söylüyordu, böyle diyenin sırtına yarın ahrette zebaniler kızgın topuz vuracaklarmış! (Ü. N. Ü. H. s: 119).

-*"Mescit nedir?"*

-*"Caminin küçüğü… Bizim şu gördüğümüz kubbe ise bir türbedir; orada evliya yatar".*

-*"Bildim, bildim, haniya Ferruh bacının mum götürdüğü mezar… Demek bacı her seferinde buraya kadar geliyormuş!*

-*"Belki de başka semtte bir türbeye götürür, koca İstanbul'da evliya bir tane değil a?* (A. P. H. s: 149).

Ben hemen yana döndüm. Orada parmaklıklarına bezler bağlanmış bir evliya mezarı vardı; ellerimi açtım dua vaziyeti aldım; arkadaşlar da aynını yaptılar. (İ. A. s: 34).

Sinirlerinize dokunan dönek, yamama ve yanaşmasının bir an önce defolup gitmesi için kasaba evliyasına mum adarsınız. (B. G. s: 116).

Beş zeytin tanesi, bir dilim kuru ekmekle yaşayanı vaktiyle evliya sayarlar, ölünce başına kandil yakıp üstüne türbe kurarlardı. Eğer şimdi de bu riayet edecek olsaydık, başa çıkamaz, kuru zeytin yiyenlerin çokluğundan türbe yapıp kandil yakmaya yetişemezdik. (S. A. İ. K. s: 32).

Büyük Dedem 'Kürsü Şeyhi' imiş, mübarek bir adam. Yasak masak dinlemeyip türbesinde hala mum yakıyorlar. (D. Ö. s: 134).

Lâleli Camii'ni ve Lâleli Baba'yı unutmayalım. (A. A. s: 108).

Belki de bir Türk ve bir dindaş olduğum için mezarım yarın evliya türbesine çevrilecek. Taşımın üstüne Endonezya kızları çiçekler serpilip şefaatimi dileyecekler; kısmet açıklığı bekleyecekler. (N. s: 609).

Şebnur ne dersin, yarın Merkez Efendi tekkesine gitsek, bana bir nefes ettirsek, kurban da kessek, amma kimse duymadan. (D. s: 23).

Büyük hanım daha mühim bir teselli buluyor: 'Bu gidiş yarı hac sayılır. Hacı Bayram Veli Hazretlerinin türbesine yüzümüzü süreceğiz!' (Ü. N. Ü. H. s: 152).

2.2.3.7.1.2. Hızır İnancı ve Hıdırellez:

Türklerde Hızır inancı hem İslamiyet'ten önceki bir takım inanış ve geleneklerden hem de İslamiyet'i kabul ettikten sonraki gelişmelerden etkilenmiş bir inanıştır (Aydın 1986: 51-55). Hızır bazen peygamber, bazen veli/evliya bazen de bir derviş olarak algılanmıştır (Ergun 1993: 7). Hızır inancı ve bu inancın halktaki yansıması ile ilgili olarak Süleyman Uludağ şu görüşleri ileri sürmüştür:

Halk inanışlarına göre, Hızır Darda kalan insanların imdadına yetişerek onları sıkıntıdan kurtarır. "Hızır gibi imdada yetişmek", "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez" gibi deyimler bu inançla ilgilidir. Hızır'ın hastalara şifa verdiğine de inanılır. Kaynaklarda Hızır'ın denizde, İlyâs'ın karada bunalan kişilerin imdadına yetiştiği ileri sürülürse de vuku bulduğu söylenen olaylarda karada darda kalanların imdadına da hep Hızır'ın yetiştiği görülür, İlyâs'tan pek söz edilmez. Hızır'a "Hıdrellez" denilen mayıs ayının altıncı gününde rastlanacağına inanılır. Hızır ile İlyâs her sene bir defa bu günde buluşurlar. Bu gün halk Hızır'ı görmek için genellikle bir yerde toplanır, baharın yeşilliğinde ona rastlayacağına inanır. Onun için bu güne Hıdrellez, Hızır'ın görüldüğüne inanılan bu yerlere de "hıdırlık" adı verilir. Bütün İslâm âleminde olduğu gibi Anadolu'da da hıdırlık ve Hızır adını alan pek çok cami, tekke, ziyaret yeri, türbe, mezarlık, dağ, mesire yeri, akarsu ve köy vardır. Hızır'ın uğradığına inanılan bazı şehir, kale ve cami kapılarına "Hızır kapısı" denilir. "Makam" adı verilen bu kutsal yerlerin Hızır veya Hızır-İlyâs'la ilgili, başta Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssanın cereyan ettiğine inanılan yerler olmak üzere kültü meydana getiren çeşitli inanç unsurlarıyla alâkalı bulunduğu görülür. Meselâ Hızır'ın içtiği âb-ı hayâtı temsil eden su kaynakları yahut göller, muhtelif kişilere göründüğü, onlarla konuştuğu mekânlar veya İlyâs'la buluştuğu mevkiler bu makamları teşkil eder. Buralar saygı ile ve çeşitli usullerle, kurbanlar kesilerek, dualar okunarak ziyaret edilen, dileklerde bulunulan yerlerdir. (Uludağ 1998: 411).

Karay, Hızır'ı ağırlıklı olarak 'Hızır gibi imdada yetişmek' inancı çerçevesinde kullanmıştır:

-"Bir aralık korktuk. Avukat Ramiz Bey'in evinde bulunuyorduk. Baro reisi fena bir haber vermişti de…"

"O zat Hızır gibi imdada yetişti!"

"Sizinle konuşmadan da lehinizde bulunmuştu". (A. O. D. s: 115).

Köpüklerin en sevimlisi ve hafifi. Buğu gibi dağılıp kaybolanı şampanyanınkidir. Ziyafetlerde uzun, çok defa kof nutukların ardından –teşbihte hata olmaz- Hızır gibi imdada yetişmesi faydalı taraflarından biridir; hatip ısırmasının panzehirlerinden biri şampanyadır. (M. Z. S. G. s: 410).

Öksürüğün lüzumlu kelimeyi bulamayınca, cevap veremeyince, zaman kazanmak icap edince Hızır gibi imdadımıza yetişmesi… Neticeyi alıncaya kadar öksür dur. (T. A. G. H. S: 232).

Ziyafetlerde uzun çok defa çok defa kof nutukların ardından -teşbihte hata olmaz- Hızır gibi imdada yetişmesi faydalı taraflarından biridir. (A. 3. s: 310).

Ama garsonlarca ufak bir kusur işlendi mi Hızır gibi orada yetişir, memnuniyetsizliğinizi hemen örterdi. (T. A. G. H. s: 558).

Arkası da gelirse nefes alırlardı. Harp yüzünden fiyatlar fırladıkça fırlıyordu. Ellerine geçenle yaşayamayacaklar zaten… Kızcağız galiba Hızır gibi imdada yetişti. (B. S. s: 16).

"Sizi ban Allah gönderdi" diyor ve yine ğa sola bakınıyor.

"Evet, Hızır gibi imdadıma yetiştiniz. Canım tehlikede! Şöyle, nefesliğin ardına sokulayım, görmesinler… bitirirler (N. s: 168).

Sular pek kabarık… Ayrıca kimse dalgalı denizde vapurdan vapura nakil tehlikesini göze alamıyor. İşte bu sırada asıl imdadımıza Hızır yetişti, bir mucize oldu. Teknemizin makinesi birdenbire, hem de eskisinden daha intizamla işlemeğe başladı. (K. K. A. s: 59).

Kanun diyorlar, kanun işitiyorlar. Kanun bu sefer de Hızır gibi imdadımıza yetişti. (S. A. İ. K. s: 98).

Arkasından bakıyorum; çağı geçmiş, gençliği maceralarla dolu bir kadının imdadına taze kızı Hızır gibi yetişiyor. Şayet Manzume olmasaydı Nesbie Hanım'a bu yaşta bir taksi şoförünün metresliğinden başka yaracak kalmamıştı. (Y. A. D. V. s: 195-196).

Hızır'ın diğer kullanımları da aşağıdaki gibidir:

Kadının eski hayatından hiçbir şey bilmeyen çeteci, Hızır Aleyhisselam'ın o şekle girip yardıma geldiğine hükmetti ve ümit dolan yüreğinin taze kuvvet bulduğunu duydu; aşk ile şevk ile silahına tekrar sarıldı. (Ç. s: 165).

Çıldırmak işten bile değil! Hızır'ı bulsak da nazır yapsak, Şeytan sayacaklar! Nuşirevan'ı, Adil'i padişah tanısak Haccac diyecekler, Hanım Tai bizden taraf olsa ismini hasise çıkaracaklar. (S. A. İ. K. s: 92).

O kadar ki bunun zevkiyle adeta kendimden geçerim, o sırada masallarda olduğu gibi karşıma birdenbire Hızır çıksa hemen bir kartal olup uçmayı ister arkama bile bakmadan uçar giderdim.. (T. s: 99).

Ahmet Yaşar Ocak, Hızır ve İlyas isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden ibaret olan Hıdırellez, kökü İslam öncesi Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan, Hızır yahut Hızır ve İlyas kavramları etrafında dinî bir muhtevaya bürünmüş halk bayramının adı olduğunu ifade eder. (Ocak 1998: 313) şeklinde tarif ettiği Hıdırellez darda kalanlara, biri karada biri denizde yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyas peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldiklerine inanılan gün olarak kabul edilir. Bir rivayete de göre de bir çobanın oğlu olan Hıdır ve bir paşa kızı olan Ellez adlarında iki sevgilinin adının birleştirilmesiyle oluşmuş ve bu sevgililer birbirlerine kavuştukları günü temsil eder. (Aras, 2002: 50). Halk arasında kullanılan takvime göre eskiden yıl ikiye ayrılmaktadır: 6 Mayıstan 8 Kasıma kadar olan süre "Hızır Günleri" adıyla yaz mevsimini, 8 Kasımdan 6 Mayısa kadar olan süre ise "Kasım Günleri" adıyla kış mevsimini oluşturmaktadır. Bu yüzden 6 Mayıs günü kış mevsiminin bitip sıcak yaz günlerinin başladığı anlamına geldiği için bu kutlanıp, bayram yapılacak bir olaydır. Hıdrellez günü Rumî takvime göre Nisanın 23. günü, miladi takvime göre Mayısın 6. günüdür (Artun 1990: 1-2).

Bu günde yapılan kutlama ve inanışları Alaatttin Uca şu şekilde sınıflandırmıştır: Kırlara çıkma, eğlence ve şenlikler düzenleme, yiyecek hazırlama, temizlik yapma ve giyim kuşamdaki değişiklikler, hediyeleşme, ad verme, ateş yakma ve üzerinden atlama, hızır baba inancı, kabir ziyareti, kurban, dua, bolluk ve bereket gelmesi için yapılanlar, sağlık, mutluluk, baht açıklığı için yapılanlar ve tutulan dilekler, diğer inançlar (Uca 2007: 115-116).

Refik Halid ‘hıdır’ kelimesinin Arapça ‘yeşillik’ anlamına geldiğinden bugünü bir bahar bayramı olarak kutlamak gerektiğini kelimenin Hazret-i Hıdır’la pek ilişkisi olmasa gereği düşüncesindedir (C. D. T. s: 537).

Okuyup yazmışların Ruz-i Hızır, orta tabakanın Hıdr-i İlyas ve halkın da Hıdırellez denilen günde ‘mani çömleği’ adı verilen bir geleneğin unutlmaya başladığını yazan Refik Halid bunu şu şekilde anlatır: Yazar çok küçükken hizmetçiler Hıdırellez arefesinde ağzı tülbent kapalı bir çömlek çıkarırlar. Çömleği bir gül fidanının altına koyup, üstüne de küçük bir ayna yerleştirirler. Ertesi sabah yani Hıdırellez’de kadınlar çocuklar bu fidanın çevresinde toplanırlar. İçlerinden yaşlı bir kadın henüz evlenmemiş bir genç kızı yanına çağırıp diz çöktürür. Bir gün öce bırakılan çömleği alıp bu kızın başında gezdirdikten sonra tülbenti çözer. Daha sonra yaşlı kadın elini çömleğin içine sokarak bir mâni okur. Mâni bitince elini çömlekten çıkarır elinde bir halka tutar. Genç kız “benim yüzüğüm” der. Bu durum kadınlar arasında “Falı güzel çıktı! Bu yıl muhakkak kısmeti açılacak!” yorumlarına sebep olur. Yaşlı kadın tekrar elini kavanoza daldırır ve gene bir mâni okur bu sefer başka bir yüzük çıkar bu da bir başka genç kıza aittir. Bu şekilde herkesin bir gece önceden kavanoza attığı yüzükler sırası ile sahibini bulur. Yüzük yerine düğme, boncuk ve benzeri bir eşya da kullanılabilir. (C. D. T. s: 375). Karay bir başka yazısında gene bu mâni çömleği geleneğini bu sefer de Erenköyü’nde şahit olduğu şekilde anlatır. (E. Y. Ö. s: 39).

Refik Halid de özellikle İstanbul’da geçirdiği çocukluğuna ait Hıdırellez’lere eserlerinde yer vermiştir. İstanbul’da bahçıvanlar bugüne çok önem verirler, giyninir kuşanırlar ve şenliklere karışırlar. Karay’a göre bahçıvanlar bugün yanlarında çalıştıkları kişinden para almaları bir âdet ve gelenek hâline gelmiştir. (C. D. T. s: 537) Karay’a göre ömürleri çadır altında geçen çingenelerinde bugün bayram yapması havaların ısınmasındandır. (C. D. T. s: 538) Hıdırellez’de kuzuların olgunlaştığını ve yenebilecek kıvama geldiği için kuzular ve koyunlarla bu inanış arasındaki ilişkiyi gündeme getirir.

Eskilerin göreneği ile kuzu mevsimine yeni girdik Hıdırellez’den önce kuzu etine rağbet etmezlerdi; mayıs ayında ise koyun sütünü içmek ve sütlü tatlılar yemek gibi bir âdetleri vardı. (A. A. s: 167).

Kuzu eti bizim iklim ve ülkemizde hakikaten Hıdırellez'de kıvamını bulur. (M. Z. S. G. s: 205).

Bir başka yazısında ise hıdırellezin bir çingene bayramı olarak algılandığı görüşünü ifade eder:

Babam 'çingene bayramıdır' diye Hıdırellez'de kır gezintisine çıkılmasına izin vermezdi. Ama bayramın bahçemizde kutlanmasına, kuzu çevrilip içli pilav, taze kestane ve fınfık yaprağına sarılmış dolma ile irmik helvasından ibaret bir aile arası ziyafeti çekilmesine göz yumardı. (H. İ. ss: 199-200).

Karay Hıdırellez'de İstanbul'da yapılan şenliklere de kısaca değinmiştir:

Mesela Hıdırellez'leri kırlara dökülerek davul zurnalarla oynaya oynaya, göbek ata ata kutlarız; şenlik vesilesi yaparız. (A. 2. s: 47).

Yaklaşan sandalların tenteleri Hilmi Efendi'ye, Hıdırellez'de Kağıthane'ye giderken güneşliklerini takan İstanbul kayıklarını hatırlattı. (S. ss: 8-9).

Tanrı'ya Şikâyet'de Hıdırllez'e yalancı dolma ve peynirli pide yapmanın bir İstanbul geleneği olduğu yazılıdır:

Fakat bildiğiniz şekilde taze yapraklı yalancı dolma peynirli pide yapıp Hızır İlyas safası ve çayır gezintisi için hazırlık değil! (T. Ş. s: 91).

Bahar bayramın yaanında 'çayır bayramı' (E. Y. Ö. s: 28) da olarak adlandırılan Hıdırellez aynı zamanda kuzuların yenebilecek olgunluğuna geldiğine işaret eden mevsimsel bir dönüm noktasıdır.

Eski adamlar göreneklere riayetten, hattâ körü körüne itaatten bir nevi zevk, keyif alırlardı. Mesela babam, 'bizim peder de kuzu yemek için Hıdır İlyas beklermiş…' derdi; kendisinin de beklediğinden memnun görünürdü. Şüphesiz büyükbabam da vaktile aynı şeyi söyler ve merhum pederinim ısrine uymakla övünürdü. Güzel ananecilik işte budur; bu ananeyi de bozduk" (A. A. s: 162).

2.2.3.8. Çeşitli Varlıklarla/Unsurlarla/Olaylarla İlgili İnançlar

Bazı kişilerce 'batıl' olarak nitelenen halk inanışları kültürel düzeyi ne olursa olsun yaygın bir inanış söz konusudur (Artun 2008: 271). Bu bağlamda inanılan şeyin mantıklı olması değil, inanılan şeyin mutluluk ya da rahatlık duygusu vermesi daha önemlidir.

2.2.3.8.1. Devlet kuşu:

Sözlük anlamı olarak ‘umulmadık, beklenmedik bir iyilik, iyi talih’ gibi kavramlar ifade eden devlet kuşunu eski bir karşılığı da “huma-yı ikbal”dir.

“Biz Darülfünun meseleleriyle boşu boşuna uğraşır, didişir, tepişirken bakalım bu defa da şu Hüma-yı İkbal şu saadet kuşu milyonlarca Türk’ün içinden kimin, hangi talih kahramanının başına konacak…” (A. 1. s: 134).

2.2.3.8.2. Fal

Sözlük anlamı**,“**Bakla, iskambil, kahve kitap ve benzeri şeylere bakarak anlam çıkararak gelecekten haber vermeye çalışmak”tır (Ayverdi 2005: 916). Ayşe Duvarcı’ya göre geniş anlamıyla fal “insanın gelecekte olabilecek olaylar hakkında bilgi sahibi olmak ve öğrendiğini sandığı kaderini istediği yönde değiştirmek, kötülüklere karşı tedbir almak, böylece merak, teselli ve ümit duygularına cevap vermek veya sadece oyalanıp vakit geçirmek maksadıyla çeşitli yollara başvurması sonucunda elde ettiği netice ve anlamlarını içine alacak şekilde” tanımlanmaktadır. (Artun 2008: 297).

Refik Halid’in fala ve falcılara aşina olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Yetmiş yaşında yazdığı bir yazıda “artık yıldız falına eski ismiyle ‘zaiçe’ye de inanacak değiliz a! Eskiler çok inanırlardı; tarih bunun misalleriyle doludur. Yalnız Şarklılar ve Şark hükümdarları mı? Garbliler de o kabil bâtıl itikatlara düşkün idiler. Hatta birçok mecmua ve gazete falcılığa uzun sütunlar ayırır, falcı ilanlarına sütun sütun yer verir. Makaleler de koyarlar. Ben de ara sıra merak saikasiyle bunlara göz gezdiririm” (T. A. G. H. s: 760) diyen Karay, kendisi Hürriyet ve İtilaf saflarında yer aldığı zaman Meşrutiyet döneminde kalan birikmişlikleri de gündeme getirdiği bir mizah yazısında İttihad ve Terakki’nin ileri gelenlerinden gazeteci ve edebiyatçı Hüseyin Cahid Yalçın’a ‘fal’ üzerinden hiciv ve eleştiride bulunur. Karay’ın kurgusuna göre bir zamanlar bir falcı Hüseyin Cahid’in falına bakmış ve “benim şirin beyciğim, hiç üzülme, yüreciğini üzme, bir sene sonra mı desem beş sene sonra mı” kalıp sözleriyle falı anlatmaya başlamıştır. Falcıya göre ayaklar baş, başlar ayak olacaktır ve Hüseyin Cahid de yoktan adam, açtan tok olacaktır. Çok zengin olacak ve konaklarda oturacaktır. Rüyalarında bile göremeyeceği bir hayata kavuşacaktır. Refik Halid böyle bir fal bakılmış olsaydı Hüseyin Cahid’in bile inanmayacağını ancak İttihadçılık sayesinde buna kavuştuğunu ifade ederek yazısını sonlandırır (A. 1. s.

133-134). Aynı şekilde kurgusal bir biçimde Karay bir falcıya İkinci Dünya Savaşı öncesi Hollanda Kraliçesi'ne ve İngiliz Başbakanı Chamberline'a fal baktırır. (S. C. H. M. s: 46). Benzer şekilde ama bu sefer hakiki bir rivayet olarak *Carmen*'in yazarı Prosper Merimée'den rivayet olunduğuna göre İstanbul'a da gelen Fransa İmparatoru III. Napoleon'un karısı Eugénie'ye çocukken bir Çingene falcı el çizgilerine bakarak imparatoriçe olacağını söylemiştir. Karay, bunun üzerine "Falcıların-hatta politikacıların- iyisi işin başlangıcını değil, sonunu görenlerdir". (A. 3. s: 434) değerlendirmesini yapar. Ayrıca el falını " Ele insanlık daima ehemmiyet vermiştir: eskiler fala bakmak yeniler parmak izi almak suretile!" (D. K. s: 353) diyerek yine bir yazısına konu etmiştir.

Karay İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı bir gazete yazısında özellikle o dönemde çok gelişmiş olan savaş teknolojisini öncüleyerek "Yıldızların vaziyet ve hareketlerinden, rakamların kendine mahsus bazı şekillerinden, iskambil kağıtlarından, kahve telvesinden, el çizgilerinden, leblebi hazımsızlığıyla görülen rüyalardan ahkâm çıkarmak, Samatya'daki Susuzkuyu Çıkmazı'nda oturan Mannik Dudu'dan meded ummak veya Bukalu Dede Sokağı'nda pinekleyen Hacı Gaffar Efendi'den derdine derman aramak gülünç şeydir" yorumunu yapar. (İ. H. H. A. s: 150). Falcı Mannik Dudu *2000 Yılın Sevgilisi* romanında da geçmektedir:

Tepsiye koyduğu iki kahve fincanıile yanlarına yaklaşan memur Haydar Bey de konuşulanları işitmediği halde manzaranın hoşluğuna kapılarak gülümsemekte idi. Dedi ki:

'Eğer arzu ederseniz içtikten sonra fincanlarınızı kapatınız. Mükemmel kahve falına bakarım. On senedir meşhur falcı Mannik Dudu'nun apartman komşusuyum. Tarlabaşı'nda… Adını sanını tabii işitmişsinizdir. '

'Ben gittim bile!'

Bunu Güldal söyledi; sonra söylediğine pişman olarak kızardı. (İ. Y. S. s: 19). Refik Halid, İstanbul'un bir Yüzü adlı eserinde de bir başka ekalliyet mensubu falcıya yer verir:

Matmazel Mari ele bakmakta, fal açmakta mütehassıs idi. Halavet Hanım da şimdilik buna merak sarmıştı; bana bile musallat oldu. Matmazel'e yalvardı, talihime baktırmak istedi. (İ. B. Y. s: 151).

Yazar romanın ilerleyen sayfalarında bu sefer kahve falının ayrıntılarını da okuyucuya sunar:

Genç kızın kapattığı fincanı eline aldı:

'Koridorda münasip olmaz' dedi. 'Vagonunuza girelim' (.)Fincana evvela hiç konuşmadan uzun uzun, etrafını unutmuş halde baktı; evire çevire, ışığa tuta tuta baktı (.) Haydar Bey söylemeye başlamıştı: 'Önce geçmişten bahsedeyim biraz. Damınızın altında bir hasta var. Pek yakın akrabanız…'

"Ağabeyim Cemal hastadır. İsviçre'de onun yanında idim. "

"Hastalığı bir müddet daha sürecek ama sonu şifa. Başka bir üzüntü çekmişsiniz. Hiçbir şeyiniz eksik değil. Allah ne mümkünse ihsan etmiş. Sizin başınızdan bir nişan geçmiş galiba. Yahut bir sözleşme bozulmuş. Öyle bir şey görüyorum ama fazla ehemmiyet vermişsiniz. Zaten şimdiye kadar kaç talibi reddetmişsiniz (.) Bir çok mum görüyorum. Galiba türbelere, kiliselere çok gidiyorsunuz. Büyük bir adağınız var ama dileğiniz olmamış. Olacak, muhakkak!. İstikbale gelince: Tahmin edemeyeceğiniz kadar az bir zamanda… Yirmi dört saat mi diyeyim kırk sekiz saat mi, öyle hiçten bir müddet zarfında hayatınızın en mühim olayı ile karşılaşacaksınız. Gayet mühim bir olay. Bir değil iki… Hayır üç belki de! Ömrümde bu derece acayip fala rastlamadım. " Haydar Bey gözlerini fincandan ayıramıyordu:

"Bakınız" dedi, "görünüz, şu yan yana üç şekil sizsiniz. Evvela gölge gibi başlıyor, tecessüm ediyor. Ama üçü de birbirinin tıpatıp eşi. Üçünün de başında taç var, taht biçiminde bir yere doğru gidiyorlar" (İ. Y. S. ss: 20-21).

"Bendeki şu fala inanma, inanma değil baktırma merakı hakikaten mantıksız. Adeta marazi… Haydar Bey'in amcamı çok yakından tanıdığı aklıma gelmedi. Telvelerdeki izlere, resimlere bakarak ağabeyimin hastalığını, suda boğulma tehlikesinden kurtulduğunu Saim'den ayrıldığını bildiğini sanmıştım. Geleceğe ait kısımları da bol keseden attı, yaşlı tilki!" (İ. Y. S. s: 25).

Gaipten haber veren kitaplara bakıp zaiçeler çıkartarak o meşhur hakkâkin adını bile öğrenmişti. (İ. Y. S. s: 242).

"'Dün gece' dedi, 'sizinle meşguldüm. Zira doğduğunuz tarihe rastlayan gün gökyüzünde öğreneceklerim vardı' (.)'Hesaplarımda yanılmadığıma eminim.

Geleceğiniz o kadar parlak ki gözlerim kamaştı. Size pek yakında büyük bir ikbal teveccüh ediyor. İkbal evlenme yoluyla gelmektedir. '

(.) 'Ya benim yıldızlarım ne diyor?', 'Sizinkinde ikbal aşk şeklinde tecelli ediyor. Kaç defa zaiçenize baktım (.) Bir gün mü diyeyim, bir hafta mı diyeyim bir saat mi? Kendisiyle yakında karşılaşacaksınız'". (İ. Y. S. s: 243-244-245).

"*Asırlar ne kadar artsa, nesiller ne derece değişse bir kiraz şıngılını ellerinde tutarak birbirlerine "Hangisini alırsın?" demekten ve papatya yapraklarını da 'seviyor! sevmiyor!' diye koparmaktan vazgeçmeyecektir. Biz bunları yapmıştık; siz de yapıyorsunuz; gelecekler de yapacaklardır. "* (N. s: 435-436) (P. İ. H. s: 161).

Refik Halid'in eserlerinde falla ilgili geçen diğer kullanımlar şu şekildedir:

Yalnız bir tanesi pek acaip. Tarlabaşı Caddesi'nde Cura Apartmanı. Orada yirmi dakika kalmış. Bereket Rüstem kağıtta kısaca izah ediyor. Kahve falına bakan Virjin Dudu'nun apartmanı. Perihan falcıya gitmiş. Dün geceki neşesi demek ki falcının verdiği iyi haberlerden… Kenan Rüstem'i çağırıyor. Biraz sonra yarı küskün çehresiyle karşısında.

'Falcının yeri imiş orası… Biliyor muydun evvel?'

'Hayır. Dün yenge terziden evine döndükten sonra gidip tahkik ettirdim. Tahkik etmekle de kalmadım, kendim de girdim, falıma baktırdım. '

'Nasıl iyi çıktı mı?'

' -Bir derdin, sıkıntın var, çok üzülüyorsun. Üç hafta sonra kurtulacaksın, feraha çıkacaksın-gibi şeyler söyledi. Bir kağıt alıyor fal başına… Randevu üzerine gidersen iki buçuk lira imiş. Saat yediden sonra bile bir saat sıra beklerdim. Anlaşılan yenge randevu ile gitmiş. Pişirilen kahve de berbat, midem bulandı. '

'Fincana bakıp bülbül gibi söylüyor mu?'

'Ne olacak basma kalıp laflar' (A. ss: 145-146).

Biri saçlarını sırtına kadar uzatarak acayip kılıklara giren bir yarı sapık, öbürü el ve kahve falcılığına merak sarmış bir cins kahin hayatına dalmıştı. Kahinin tek kahve fincanına bakarak konuşması en aşağı bir saat sürerdi; el çizgilerine bakışı ise saatler! (S. K. s: 61).

Hilkat, remil, zayiçe çıkarır, okur üfler, Türkiye'de padişahlığın yakında tekrar kurulacağını gaipten haber verir. (N. s: 150).

*'Öbür prensesin zaiçesi ne gösteriyor?', 'Onunkinde Venüs hâkim' (*İ. Y. S. s: 254).

Huyunu ne çabuk öğrenmişsin. Kahve telvesi falına bakar gibi böğründeki bende mi okudun yoksa? (İ. C. K. s: 74).

'Benim istikbalim hakkında bir şey söyleyebilir misin?', 'Doğduğun tarihi bildir', 'Doğrusunu kaydetmemişler', 'Öyleyse şu kağıda bir satır yazı yaz', 'Sen üzerine bir vazife alacaksın, Sevdiğin kuvvette sevileceksin dostum' (İ. Y. S. ss: 255).

Şeytan Adası'ndaki yerli bir falcı kadın bana kırk yaşıma basınca büyük bir aşka tutulacağımı, üç sene yanıp tutuşacağımı fena ruhlar yüzünden saadete eremeyeceğimi söylemişti. Fal? Bu belki yüzüncüsüydü; yüzlercesini daha dinledim. Haşır neşir olduğum diyarlarda faldan bol ne var? Nilgün'e rastlamam şimdi o Adem tepesi falını nazarımda kıymetlendiriyor. (N. s: 121).

2.2.3.8.3. Uğur:

İnsana iyilik, mutluluk getirdiğine inanılan durum ya da bunları getireceğine inanılan nesne uğur olarak tanımlanır (Ayverdi 2005: 3230). Bir başka deyişle bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir zamanın, bir yerin özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı, olumlu ve niteliği ve gücüdür (Artun 2008: 283).

Şöyle bir silkindi, sonra bakınız terbiyesize, ilk işi art ayaklarını gerip yeri şırıl şırıl ıslatmak, sonra da etrafa pıtır pıtır bir kutu kara hap sermek oldu. Mersi! Uğurdur, inşallah! (B. A. S. s: 8).

Yahya Kemal'in eski adı 'Agâh' idi. Bu adla geçinemedi, yokluk çekti, değiştirdi. İyi yaptı: Yeni adı uğur getirdi, yolunu açtı, belini doğrulttu. (B. A. S. s: 127).

[Saat dokuz]- Bizim pantolonu bugün Zehra'ya ütületirim; zannederim ki dün geceki maceranın tesiriyle bana kul gibi hizmet eder. Şimdilik lâzım olan da o… Ne yapalım, bu da bir nimettir! Belki uğur getirir! (G. S. s: 47).

*Bazı kere otele başvururdum. Suratını görenin kırk yıl işi uğurlu gitmeyecek bir herif kapıyı açar, kılığımı kıyafetimi süzer, nihayet eline bir mum alır, önüme düşer beni buz gibi soğuk bir odaya sokardı. (*P. İ. H. ss: 433-434).

Meselâ ufak yaşımda ana babamın Karagümrük'teki evinden dönerken etrafı duvarlarla çevrili, ağaçlar arasına gömülmüş ve kendi hâline bırakılmış aşı boyalı bir konağı gösterirler, ürkek sesle: "Burada zenci bir köle, efendisini boğup öldürmüştü. Evi bir daha kimse tutmadı!" derlerdi; cinayet işlenen evleri lânetleme olduğu bir asırdı o! Uğursuz konağın korkunç manzarası hâlâ zihnimden silinmemiştir (P. İ. H. ss: 311-312).

"Hayır" diyorum, "Nil burada! Yarım saate varmaz karşımda göreceğim. Atiye'nin Kur'an'ı bana uğur getirdi". (N. s: 308).

'Tek ve çift'i de unutmamalı: Hamamda başa sabun sürünürken bunun 'tek' olmasına hele kadınlar pek ehemmiyet verirler. 'üç veya beş sabun süründüm' derler. Bunu yediye dokuza götürenler az değildir. (İ. H. H. A. s: 151).

Çocukluğumda kafalarımıza mıhlı feslerimizi nasılsa çıkararak altında dolaşmayı, saçlarımızı ıslatmasını uğurlu saydığımız o ilk bahar sağanakları! (N. s: 98).

Fakat kendi adını taşıyan Dört Yapraklı Uğur Yoncası ve uğurlu geleceğine inandığı cemiyet şerefine keşke adam akıllı içebilseydi! (D. Y. Y. s: 17).

Yonca ismini aldığı dört yapraklı yoncayı iki hafta önce mektebin bahçe duvarı kenarında bulmuştu. Zaten bahar geleli kır gezintilerinde yerlere eğilerek kendinden geçmiş halde hep bunu, uğur getireceklerini söyledikleri 'bitki'yi aramaktaydı (.)

Bulursan ne yapacaksın? diye soran Aslıhan'a

Bir madalyon yaptırıp ince bir zincirle boynuma asacağım, hiç çıkarmayacağım. (D. Y. Y. s: 20).

Dört yapraklı yoncanın bulunuşu son sınıfta bir müddet vaka halini aldı. Kimi dudak büktü, kimi kıskandı, bazısı 'Öksüz kıza inşallah uğur getirir' diye iyi yüreklilik gösterdi. (D. Y. Y. s: 21).

'Önce' dedi 'uğurlu Dört Yapraklı Yonca'yı bulmak suretiyle cemiyetimizin kurulmasına yol açan ve ona ismini veren arkadaşımıza teşekkürlerimizi bildirmek isterim'. (D. Y. Y. s: 96).

Dört yapraklı yoncaydı zannım. Hani uğur getirir derler ya. (D. Y. Y. s: 139).

'Yarın resmen evlenebiliriz'. Tamara azıcık geç cevap verdi: 'Ayın ondördünü beklemeye mecburum. Bugün kaçıncı gece?'. 'Yedinci gece'. 'Bir haftamız kaldı sevgilim! Biz yalnız o gece evlenmeyi uğurlu sayarız' (İ. Y. S. ss: 187-188).

'Dorika'yı demin gümüş kafesinde ölmüş buldular. O bize uğur getiriyordu. Sonra Temmuz içinde olduğumuz halde dün gece ayın ondördü bulutlu geçti'

Başka?

Haftalardır bütün fallar fena çıkıyor.

Bu kadar mı?

Bir vaka daha oldu. Gerdanlığımı takarken zinciri koptu; düşünce ortadaki taş fulyasından fırladı. (İ. Y. S. s: 197).

2.2.3.8.4. Nazar:

Bazı kimselerin bakışlarının bir şey veya kimse üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan ve kötü hâdiselere sebep olan terslik, uğursuzluk, göz, göz değmesidir (Ayverdi. 2005: 2310). Nurettin Albayrak nazarı "belli kimselerde bulunduğuna inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala, mülke hatta eşyaya zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güç" olarak tanımlar (Albayrak 2004: 406). Nilgün Çıblak "Eskilerin "isabet-i ayn" adını verdikleri nazar inancı, bugün "nazar değmek, nazara gelmek, nazara uğramak, göze gelmek, göze uğramak, göz değmek, kem göz" gibi deyimlerle" ifade edildiğini belirtir(Çıblak 2004: 104). Nazardan korunmak için halk arasında değişik nazarlıklar kullanılmaktadır. Bu nesnelerin biçimleri yapıldıkları maddeler ve renkleri de önem taşımaktadır; ayrıca 'kem gözlerden' sakınmakta bir başka korunma yoludur (Artun 2008: 287).

Otobüs şoförlerinin bir merakı da oturdukları bölmeyi süslemek (.) Arap harfleriyle basılmış biçim biçim dualarla tekkeye çevrilmişleri de çok. Bazısında nazarlıklar, kordelalar, tüyler bebekler neler asılı. Hem 'Besmele'ler hem 'Maşallah'lar hem de sinema yıldızları ve güzellik kraliçeleri (K. K. A. s: 95).

Hakikaten siz ne dirayetli, ne dâhi zatlarmışsınız; öyle çerden çöpten, şeytanminaresi, katırtırnağı, kaplumbağa yavrusu gibi alelacayip, nazarlık takımı gibi adamlardan kabine yapmakta bihakkın isabet ediyormuşsunuz. (S. A. İ. K. s: 100).

O sırada baktım ki ihtiyar, genç, çoluk çocuk, fakir zengin, mebus namzedi, mahalle muhtarı, şiltesini rehine koyan, çocuğunun altın nazarlık takımını satan hacca gitmekten vazgeçen herkes silah alıyor. (K. D. s: 15).

Senin hâlâ elli ikisinde kadınlardan iltifat görmene; benim de iyi kötü hâlâ rağbet bulmama şaşıyorum ve nazar değmesin diye ikimiz için de önümdeki masanın tahtasına vuruyorum. (P. İ. H. s: 118).

Şeytan kulağına kurşun: Nazar değmekle ilgili halk kullanımlarından biridir. Aksama ihtimali bulunan ama buna karşılık düzenli bir biçimde yürüyen bir iş, bir durum için "nazar değmesin" anlamında söylenir.

Yaşarsak, Suriye ahbaplarıyla da bakalım, yarın nerelerde ve şekillerde buluşacağız? Şeytan kulağına kurşun! (D. s: 68).

Damarın içinden bir kan pıhtısı kopar, şappadak yüreğine yapışırmış; gık demeye vakit bulmadan şeytan kulağına kurşun, öteki dünyayı boylarmışsın! (S. s: 67).

Üçüncü cins tedavi kurşun dökünme (.) Kurşun nazara geldiği sanılanların tedavisidir. Üzerine bir örtü çekilip başının üstündeki su kabına 'caz!' diye eritilmiş kurşun dökülen şahsa o kurşunun yeni şekli gösterilir ve 'işte' denirdi, 'şu göz göz olan yerlere bakınız. Öyle nazara gelmişsiniz ki Allah saklamış. Gözleri çıksın mel'unların! İnşallah yürekleri bu kurşun gibi delik deşik olur!' (Ü. N. Ü. H. ss: 86-87).

-*"Ümmügül nine, gelinimi beğendin mi?"*

-*"Allah kem nazardan korusun! Güzel olmasına güzel. İnşaallah huyu da güzeldir. İstanbullu dediler de hani ya…* (E. E. S. G. s: 76).

-*"Neşide'den bahsetti mi?"*

-*"Ben açtım. 'Beş vakit namazda selamet ve saadetine dua ediyorum. Allah kem nazardan korusun' dedi, kesti; hepinize selamlar, sanalar etti. "* (K. T. s: 673).

"Aslan gibi delikanlı… Silkip atar, hiç görmemişe döner tez günde! Siz göze geldiniz. Çekemediler gül gibi yaşayıp geçinmenizi. " (A. s: 205).

"Peh peh, kırk bir buçuk maşallah!" demesek adamcağız ton ton bastonuna göz değer korkusuyla, belki de kızacak (D. s: 49).

Aklım, yarın öbür gün pabuçlarının dama atılacağına (daha doğrusu bir gün nallarının ancak apartman kapılarına nazarlık olarak asılacağına) yatmazdı. (D. s: 124).

Sordu:

-Muskanı unutmadın ya?

Kızı geçen sene Hırka-i Şerif semtinde bir hocaya götürmüş, nazara gelmemesi için beş kağıda bir muska yazdırmış, muskaya Çarşı içindeki bir kuyumcuda altından ufacık bir muhafaza yaptırmıştı. Ayşen onu daima üzerinde taşıyordu. (B. S. s: 133).

Aramızda eski kuyruk acısı olmasa az daha: "peh peh kırk bir buçuk maaşallah!' diyecek, nazar değmesin diye de parmaklarımı tahtaya vuracaktım. (S. C. H. M. s: 431).

2.2.3.8.5. Büyü:

"Olağan üstü güçlerin yardımı ile olaylara, diledikleri sonucu elde edecek şekilde yön vermek isteyenlerin başvurdukları bir takım işlemler" (Ayverdi 2005: 439) olarak tanımlanan ve efsun kelimesi ile de karşılanan bir kavram olan büyünün arkasında üç temel dayanak olduğu kabul edilmiştir: Tabiatüstü güçlerin varlığı, bu güçlerden bir takım işlemlerle faydalanabileceğini ve üçüncüsü de bu güçlerin yardımı ile tabiatın ve tabiat güçlerinin insan iradesine bağlanabileceğidir (Hançerlioğlu 1975: 115). "Kutsalla ilişkisi bulunmaması ve ahlâkî amaç taşımaması büyünün en temel özelliklerindendir. Başlıca gayesi ise, daima çıkar sağlamaktır. Büyü; insan ve hadiselere etki ederek, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol altına alıp, kişi ya da kişilere iyilik veya kötülük etmek suretiyle bir menfaat sağlama işidir" (Sipahi 2006: 3). Büyü hem eksi Türkler'de (Artun 2006: 3) hem de eski Anadolu'da sıça görülen bir halk inanışı ve uygulamasıydı (Reyhan 2008: 227-242). Gözbağcılık adı da verilen büyü, sihir ve efsun aynı anlama gelmekle beraber Anadolu'daki kullanımlarında farklılık görülebilir. Büyü hem yüze karşı hem de gıyabî olarak yapıldığı ya da yaptırılabildiği halde efsunda efsunlanacak kişinin yüzüne karşı okuyup üflemek gereğine inanılır (Başar 1972: 43). İyilik veya kötülük amacıyla yapılan büyülerden korunmaya karşı ya da yapılan büyülerin bozulması için halk arasında çok sayıda yöntem vardır (Artun 2008: 285-285).

Sanki payitahta girmeden evvel bir büyücü mangalı önünde İttihat ve Terakki'ye şirin görünmek için tütsüleniyordum. (M. İ. s: 62).

Gel kederli başını göğsüme daya, bizim kabile sihirbazından öğrendiğim duaları okuyayım; tilki kuyruğuyla büyü yapayım, büyük putumuzdan ruhun için rahatlık dileyeyim, zihnine giren şeytanı çekip atayım. (T. Ş. s: 136).

İshak Bey:

'Bu işte bir büyü var' diyordu. 'Beni ikide bir bağlıyor, deliye çeviriyor, evimden barkımdan soğutuyor'. (İ. B. Y. s: 74).

2.2.3.8.6.Tılsım:

'Doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç' olarak tanımlanan tılsımı Zeki Başar 'esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan bir çare veya tedbir' olarak tanımlar (Başar 1972: 46).

En son vagondaydım; ahbaplardan biri yerden bir taş alıp arkamızdan attı. Bu, bir daha oraya dönmemekliğim için bir tılsımmış! (D. s: 75).

Batıl itikatlara bağlı adamlardan olduğum içi o mücevherciklere bakmak ve o halkayı öpmek bana Nil'i getirecek bir sihir, bir tılsım, büyü gibi geliyor. (N. s: 406).

Fakat Ankara'da başımdan geçen bir vaka vardır ki, sırrına, künhüne hãlã akıl erdiremedim. Sciences occultes dedikleri gizli bilgilerle uğraşanlar, buna belki bir kulp takabilirler. Ben gizli değil pek meydanda olan seciences'lere bile -gayet geniş ansiklopedik malumatım olmakla beraber-roman veya hikãyemin icap ettirmediği zaman başvurmam. Kaldı ki ispritizma, fal remili büyü, cifr, muska gibi metelik değmez işlere kafa yormam. (D. ss: 75-76).

2.2.3.8.7. Çeşitli Varlıklarla İlgili Diğer İnanışlar

Refik Halid çocukken din temelli boş inançlarla ilgili çok sayıda olaya şahit olmuştur ki zaman zaman bunlara hatıralarında değinir. İlerleyen yaşlarında din temelli tehdit içeren inanışların nasıl ikna edilebilir hale getirebildiğini şu cümlelerle açıklar:

Aklımdan hiç çıkmaz, bizim eve gelip giden, nefes edip mevlit okuyan bir hoca hanım vardı ki, hepimize cinlerin haz etmediğini ileri sürerek fes giymeden veya baş

örtmeden ayakyoluna bile girmeyi men etmişti. Sonradan yıllarca düşünmüş, bu yasağın hikmetini sezememiştim; nihayet bugün şu satırları yazarken keşfettim: Kadıncağız çay ve tütün gibi etraftaki rayihaları süratle kapmak, sindirmek hassasını haiz olan saçlarını korumak istiyormuş. Eski sözlerle nasihatlerden çoğunun, böyle, sebebi belli edilmeden, dinî mahiyet verilmek suretiyle öğrenilmesi, tatbikinin keyfe tâbi kalmaması içindir. Ürkütmek, anlatmaktan tesirli düşüyordu; olabilir ki kimse saçının temizliğine aldırmazdı, fakat cinleri kızdırmamağa ehemmiyet verirdi. Hoca hanımın iki tehdidi vardı: Cinleri kızdırmak ve melekleri kaçırmak. " (İ. A. s: 24).

Harp uzatıp sefalet ve felaket baştan taşkın hale gelince eskilerin 'ulum-ı hafiyye' dedikleri gizli bilgilere karşı merak arttıkça artıyor; çürük ve saçma sapan inanlara kapılanlar gittikçe çoğalıyor. (İ. H. H. A. s: 149).

Korkunç şeylerin adını uluorta söylemekten eskiler pek çekinirlerdi. Mesela cinlerden bahsederken 'iyi saatte olsunlar' denilmesi ve inme lâfı geçince 'selamün kavlen' sözlerinin mırıldanılması ve bir tehlikeli yara, kırık yerini tarif ederken 'taşa ölçeyim' tâbirinin unutulmaması, kaza belâ olurken 'şeytan kulağına kurşun' cümlesinden medet umulması gibi… Şimdi iyi bir şey söylenirken bir Frenk âdeti moda oldu: Tahtaya vurmak! "Maşallah" deyivermek daha pratikti. (P. İ. H. s: 349) (A. 3. s: 407).

Ninelerimiz yavrularını korumak için başka çare bulamadıklarından 'Kuyu Anası' diye kuyuların etrafında dolaşanları yakalayıp içeriye çeken bir masal tipi yaratmışlardı ve zamanla buna kendileri de inanmışlardı. 'Kuyu Anası' çocukları nesillerce korkuttu ve görünür kazalardan pek çoğunu önledi. (H. İ. s: 213).

(Abdülhamid devrinde). Eve gelen hoca hanımlar da bilgiçlik taslayarak mesela

'abdesthaneye başınızı örtmeden girmeyiniz; cin çarpar!', 'destursuz su dökmeyiniz; çarpılırınız!', nevinden yarı dini nasihatler vermektedirler. (Ü. N. Ü. H. s: 19).

Dünyanın öküz boynuzunda durduğunu sananlar için öyle yeni, yakası açılmamış bilgiler ki. (E. Ö. R. s: 185).

Cep saatini evde, hani dam köşesinde eski pabuç ve sarımsak asılan yerler vardır, oraya asmışsın… (A. P. s: 155).

Delikanlı önündeki masanın tahtasına vurdu. Babası gibi yağcılığını iyi biliyor. (B. S. s: 54).

Herhalde arkasından su dökecek değilim; dönmesin diye kiliseye bir deste mum adadım. (D. Ö. s: 263).

Ateş bacayı sarıyor ki durup dururken batıl itikatlara yer vermeye başladım. Yoksa şu içi boş madalyonu düşünmek aklımdan geçmezdi. (D. Y. Y. s: 178).

Birine karşı kuşağınızı bağlamak, düğmelerinizi iliklemek onun kısmetini bağlamağa sebep olur. (İ. H. H. A. 153).

Aramızda 'fam fatal' diye andığımız ve bazı felaketli aşk filmlerinde örneklerini gördüğümüz kadınların, işte kesif ışıklı mahluklar olduğunu da kitap ilave ediyor. Eski çağlarda 'içine şeytan girmiş' diye diri diri yakılan kadınlar da onlar olacak! (D. K. s: 49).

Yatak hakkında da değişmez kaide şudur: Yatak yorgansız olsa bile yastıkla durabilir; fakat yastık yoksa, yorgan örtülemez. Biri ölünce başından yastık çekilip üstüne yorgan kapatıldığından nâşi. (İ. H. H. A. 152).

Mamafih o ismi kendilerine veren yine kendileridir; yoksa normal halk kadını iğrenerek ve şaşarak bunlara kısaca ve tokça 'seyirci' der ve söz açılınca bir tehlike ve rezalet addettiğinden yakasını tutarak üç kere 'tü, tü, tü' diye şeytanın iğvasından nefsini sıyanet eder. (Ü. N. Ü. H. s: 67).

El tırnağı ile ayak tırnağı bir günde kesilmez. Sebebi varmış: İnsanın sevinciyle kederi bir güne rastlarmış. El tırnaklarınızı kırk sefer Pazar günleri keserseniz zengin olursunuz. Yine ara vermeden her hafta Perşembe günleri keserseniz hediye alırsınız. Çarşamba günleri ne tırnak kesmeli ne saç kestirmeli. (İ. H. H. A. 152).

Bir sene daha geçti diye Şark âdetine uyarak dövünürdük. Şimdi Garp âdetini model alarak oynuyoruz. Yeni sene diye mukadderatımıza tesir yapacak bir kuvvet farz etmek iptidai kavimlere ve dinlere yakışır âdette ısrar demektir. Biz yeni seneyi idrak ve şuur sahibi bir kudret, hayır ve şer ilahı şeklinle sokuyoruz. (B. A. S. s: 157).

Ayın son çarşambası kimine yarar, kimine yaramaz; iki bayram arası nikâh olmaz; Cuma günü örümcek alınmaz ve salâ zamanından sonra iş görülmez. Güneş batınca ortalık süpürülmez ve faraşdaki süprüntü dışarı atılmaz (İ. H. H. A. 152).

Korkunç şeylerin adını uluorta söylemekten eskiler pek çekinirlerdi. Mesela cinlerden bahsederken 'iyi saaatte olsunlar' denilmesi ve inme lafı geçince 'selamün kavlen' sözlerinin mırıldanması ve bir tehlikeli yara, kırık yerini elle tarif ederken 'taşa ölçeyim' tâbirinin unutulmaması, kalu bela laafı olurken 'şeytan kulağına kurşun' cümlesinden medet umulması gibi… (C. D. T. ss: 320-321).

İşte terbiyenin temel taşı: Umacı, hamam anası, Çarşamba karısı, gulyabani, kesikbaş, cin, peri, cadı, şeytan, evliya gibi hayali tipler… (Ü. N. Ü. H. s: 16).

Birinin elinden başkasının eline doğrudan doğruya makas, bıçak, çakı, sabun verilmez. Amma alırken "tuh! tuh!" der ve tükürme taklidi yaparsanız yahut avuç içi ile değilde el üstünden alırsanız ziyanı yoktur. (İ. H. H. A. 152).

Kuluçka yatıracaktık, bir kavukluya bakarak yumurtaları koyarsanız civcivler tepeli çıkar demişlerdi de onun için sizi durdurduk! (S. A. İ. K. s: 140).

Aksırana "çok yaşa!" demeyi unutmayınız. Lakin o zat da size şu cevabı vermelidir: "Sen de gör!" (İ. H. H. A. 152).

Sergüzeştçiler dünyanın batıl itikatlara en fazla bağlı insanlardır. Fala inanırlar, her şeyden bir mana çıkarırlar, kablelvuku hislere büyük ehemmiyet verirler. (N. s: 280).

Bunun en çok kullanılanı, ele gelecek veya elden gidecek paraya işaret sayılan 'sol avucum kaşınıyor - sağ avucum kaşınıyor' sözleridir. Sol kaşınırsa girecek, sağ kaşınırsa çıkacak para var demektir. (İ. H. H. A. s: 150).

Zaten sağ ve sol bizce pek ehemmiyetlidir. Meselâ sağ gözün seğirmesi kedere, sol gözünkü sevince alâmettir. Avuçta ve gözde makbul olan 'sol', ayak hakkında yataktan kalkarken ve evden sokağa çıkarken hiç de iyi sayılmaz. Vücudumuzun iki yan tarafı için de böyledir, aksilik edeni işi ters giden birine 'bugün sol tarafından kalkmış' deriz. Sağ ve solu merak haline sokup el ve ayakla yaptığı her harekette buna dikkat eden, hatta yanılarak solu kullanmışsa hareketini tekrarlayıp düzeltmeğe yeltenen adam pek çoktur. Buradan anlaşılıyor ki kendiliğinden olan kaşınma, seğirme gibi fiillerde 'sol', bizim tarafımızdan irademizle yapılanlarda 'sağ' uğurlu sayılıyor. (İ. H. H. A. s: 150).

Bir hale geldik ki '7' rakamı ile 'Eylül' ayından ürktük, soğuduk. '7' rakamı '13'ün, 'Eylül' ayı 'Erbain'in yerine geçti ve ötekilerin korkunçluğunu unutturdu. (A. 2. s: 170).

Ayrı bir mesele daha var! Leyleği ilk önce uçarken görmek yolculuğa, otururken görmek akamete delalet edermiş. (A. 1. s: 115).

Birçok hareketlerden önce 'destur' demek lazımdır. Hele geceleyin ev dışında kirli su kabı dökecek öteberi atacaksanız hiç unutmağa gelmez. Bu "destur'la karanlıkta fink atıp oynayan görünmez ecinnilere 'savulun!' demiş zavallıların birdenbire ıslanmalarını ve tozlanmalarını önlemiş olursunuz. (İ. H. H. A. 152).

Vücut azasiyle alakalı boş inanlar arasında aklıma yukarıdakilerden başka şunlar geliyor:

Ayağın altı kaşınırsa yol vardır. Derler ki: 'Elinde beni olanın yemeği lezzetli ayağında beni olanın ayağı uğurlu olur'. Ayağın uğurlusu ve uğursuzu bizi çok düşündürür. Avucunun içi kaşınan eski kadınlar ve daha fazlası mahalle kızları her defasında bir kere avuçlarını öperek derler ki: 'İnsansa kalbime, devletse başıma, kısmetse ayağıma, para ise cebime!' (İ. H. H. A. s: 151).

Zira bir devirde oda kapıları eşikli idi; eşikler batıl itikatlar bakımından ise pek mühimdi. Eşiğe oturup oturmamak, basıp basmamak, eşik atlayıp atlamamak bir takım acayip yorumlara kapı açmaz mıydı? Bizim bir zenci Kademhayır bacımızı vardı, eşikten her geçişinde 'tu! tu!' demeyi katiyen unutmaz, bir muhacir kadını da muhakkak besmele çekerdi. (N. s: 594).

Hatta az sonra bağıracağımı biliyordum: "A, yıldız uçtu! Bir şey dilemeye yetişemedim. " (A. O. D. s: 224).

Eşik bâtıl itikatlar bakımından pek mühimdi; eşiğe oturup oturmamak, eşiğe basıp basmamak, eşik atlayıp atlamamak bir takım acayip yorumlara kapı açardı. Eşikle alâkalı unutmadığum iki şey vardır: Siyahî bir Kademhayır bacımızı hatırlarım, eşikten her geçişinde 'Tu! Tu!' demeği katiyyen unutmazdı. Bir muhacir kadını da muhakkak Besmele çekerdi. (C. D. T. s: 335).

Batıl inanışlarla ilgili olarak Refik Halid Karay şu bilgileri de vermektedir. Kadınlar elbise kumaşı biçerken uğuru denenmiş birinin gelerek 'kolay gelsin' demesini arzu ederler. Eğer gelen kişi hamarat ise elbisenin çabuk biteceğine inanılır;

gelen tembel ise köşede oturarak hiç kalkmadan elbise vaktinde biter. Eğer yumurta kabukları parçalanmadan atılırsa bunu yapan kişi son nefesini verirken şeytan elinde bir kadehle gelir ve "imanını ver sana su vereyim" der. Köpek uluyunca terlikleri ters çevirmek gereklidir. Terlik kendiliğinden ters dönmüşse bu da ecele işaret etmektedir. Sacayağının üstü boş ise tencere koymak gerekir ancak bunu da yan koymalıdır düz ya da boş durursa kapıya alacaklılar gelir. Ev içinde şemsiye açılırsa evden ölü çıkacağı anlamına gelir. Yere tuz dökülürse bir tutamını ateşe atmalıdır. Yıldız kayarken söylenen dilek yerine gelir. Eve dışarıdan kuş girmesi uğura delalet eder. Kuş azad edilirken de "Azat beni, buzat beni; Cennet kapısında/Sırat Köprüsü'nde gözet beni" denmelidir. Karay'a göre misafirlerle ilgili de çok sayıda boş inanç vardır ve hemen hepsi de 'tuhaf'tır. Örnek olarak misafir geleceğini anlama alâmeti olarak gözün dalması, kedinin elini kulaklarının arasından geçirerek temizlenmesi, küçük çocuğun el ve ayakları üzerine basarak kuzu gibi yürümesi ve mangalda kömürün dik durmasını verir. Gene benzer şekilde çabuk gitmesi arzu edilen misafirin ya pabucuna ya da oturduğu yerin arkasına tuz serpilmesi bir başka inanıştır. Eğer istenilen bir kişinin misafir olarak gelmesi istenirse bir mindere iğne saplamak icap eder. Bunun da anlamı o kişi iğne kendisine saplanmışçasına yerinden kalkar ve misafirliğe gelir. Geri dönmesinden endişe edilen misafirin arkasından taş atılır ki taş gibi yerinde kalsın bir daha gelemesin. Yolculuğa çıkacak kişin arkasından su dökülmesi onun seyahatinin su gibi akmasını dilemek anlamındadır. Refik Halid kayıp eşya ile ilgili bir inanışı da aktarır. Kaybolan şeyi bulmak için bir mendil ya da sicim düğümlenir. Bunun sebebi bu yolla şeytanın idrarını düğümlemek ve kaybedilen şeyi buldurup o düğümü açılsın. (İ. H. H. A. s. 152-154).

Karay batıl inanışlara batı kültüründen alınmış olanları da ekler. Dört yapraklı yoncanın mutluluğa, ayna kırmak yedi sene felakete, bir kibritle üç kişinin sigarasını yakmak en gencinin ölümüne, merdiven altından geçmek hastalığa alâmet olması, yere düşüp de kırışmayan kadeh zorla kırmak, sofraya dökülen içkiye parmak dokundurarak alna sürmek gibi. (İ. H. H. A s. 155).

Vahşi kabilelerden bazısı da aya tapar; zira ayın nesli yetiştirme hususunda büyük tesiri olduğuna inanırlar. Hatta düğünlerini ayın on dördüne rast getirirlermiş.

Mamafih medeni kavimlerde de aynı kanaat halk arasında yerleşmiştir. İngiltere'de mehtabı o bakımdan öven halk türküleri hala söylenir. (A. O. D. s: 220).

Refik Halid bir de yerli gayrımüslimlerin inanışlarını taklit eden müslümanları da konu edinir:

Rumların ayazmalarına zeytinyağı adayan ve kendilerini Ermeni papazlarına okutan İstanbul'lu hanımlar yok muydu? Şimdi de modern hanımlar Beyoğlu kiliselerine girip mum yakmıyorlar mı? (N. ss: 306-307).

Avrupa'dan girmiş bâtıl inanışlar için de Karay şu örneği verir:

Şimdi de iyi bir şey söylenirken bir Frenk âdeti moda oldu: Tahtaya vurmak! 'Maaşallah' deyivermek daha pratikti. Hele modern salonlardaki cam serili nikel masa başında ve nikel koltukta oturulduğu zaman etrfata tahta bulma imkânı kalmayınca insan ne yapacağını şaşırıyor; meşe ağacı farz ederek yanındakilerden birinin kafasına veya omzuna vurmak arzusuna kapılıyor! (C. D. T. s: 321).

2.3. Halk Bilgisi

Bu bölümde halk sağlığı ve hastalıklar karşısında halkın tedavi yaklaşımları, iklim ve meteorolojiye halkın yaklaşımı incelenecektir.

2.3.1. Halk Sağlığı ve Halk Hekimliği

Halk hekimliği ile değişik tanımlar yapılmıştır. Araştırmalarda daha sık kullanılan tanım Pertev Naili Boratav'a aittir. "Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarım tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne 'halk hekimliği' denmektedir" (Boratav,1973: 122). Sedat Veyis Örnek ise "Halk Sağaltıcılığı: Halkın, sayrılıkların nedenleri, belirtileri, süreleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla sayrılıkları geçirmek ve onları sağaltmak için kullandıkları yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamaların tümü" (Örnek: 1973: 32) tanımını yapar. Halk Hekimliği veya diğer bir değişle geleneksel tıp kavramını kültürün bir parçası olma özelliğinden yola çıkarak, insanların hastalık karşısındaki tutum ve davranışının sonucunda meydana getirdiği uygulamalardan oluşan kültürel birikim olarak tanımlayan Çolak, insanın tabiat karşısındaki tutumunun, tabiat ile kurduğu iletişim ve inançlarının geleneğin doğmasındaki en önemli amiller olduğuna vurgu yapar (Çolak 2015: 3). Halk Hekimliği, kendisini var eden halkın yaşam tarzından ve geleneklerinden kaynaklandığı için tedavi şekli, kullandığı materyal,

uygulayıcıları ve terimleri itibarıyle bilimsel araştırma sonuçlarına göre şekillenmiş modern tıptan ayrılmaktadır. Halk hekimliği, tecrübi ve geleneksel bilgiyi esas alır (Çolak 2015:3).Çolak, halk hekimliği müessesesinin ve uygulamalarının yitirilken kültürel belleğin bir değeri olduğuna vurgu yapar. Ayrıca halk hekimlğinin nesillerden nesile aktarılan kültürel belleğin bilgisi olması itibarıyla modern tıp karşısındaki yenilgisini kültürel bellek amnezisi olarak da yorumlar. Orhan Acıpayamlı ise kullanılan yöntemler üzerinden bir tanım yapar: "Halk Sağaltmanlığı: Halkın sayrılıktan korunmak ve sayrılığı sağaltmak amacıyla başvurduğu doğal, büyüsel ve dinsel yöntemlerin tümüne halk sağaltmanlığı denir" (Acıpayamlı: 1978: 54). Zeki Başar "ilkel insanın içgüdüsüne dayanarak doğan, gelişen ve ananelerle intikal eden halk hekimliğine 'Tıbbî Folklor' bunun ruhî tatbikatına da 'Mistik Folklor' denir" tanımını yapmaktadır (Başar 1972a: 153) Halk hekimliğinin sosyoloji temelli bir tanımını da Orhan Türkdoğan yapmıştır:

Halk tababeti veya geleneksel tababet, ilk insanın tabiat olayları karşısında takındıkları tavırlar ve münasebet şekillerinden doğmuştur. Burada sihir ve büyünün rolü büyük olmuştur. İyi ve kötü kuvvetlerin insanlara musallat olması karşısında büyücüler, şamanlar tabiatüstü unsurlarla temasa geçerler. Böylece dini inançlar ile sihrin yönettiği bu geleneksel sistemlerde sağlık ve hastalık insan bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları fenalıklarla izah edilirdi. Bunlardan korunmak için bazı çareler düşünülmüş ve bu suretle halk tababetinin temelleri atılmıştır. Görülüyor ki folk toplumlarda hastalık ve sağlık hakkındaki tasavvurlar halk kültürünün bir parçası olarak doğmaktadır (Türkdoğan 1986: 406).

Boratav'a göre bu açılardan bakıldığında 'hastalık' da yalnız tıbbi sebeplerden değil cinler periler tabiat dışı varlıkları da kapsayan ve nazar değmesine kadar uzanan inanışlarla ilgili her türlü bozuklukları da niteleyen bir kavram olarak ortaya çıkar (Boratav, 1973: 123).

Bu bakımdan insanlar modern tıbbın ortaya çıkmasından önce de ve sonra da devamlı tıp dışı yaklaşımlardan yararlanmış bunları bir umut olarak görmüştür. Bu tedavi yöntemlerinin bir kısmı bitkilere dayanan somut tedavi yöntemleri olup bir kısmı dini yaklaşımlara dayanan-okutmak gibi- bir kısmı da büyü ve nazarı önleme gibi şaman ya da putperestlik dönemlerinde kalma değişik gelenekleri içinde barındırır. Türklerin İslamiyet'i kabul edip Anadolu'ya gelmesinden sonra hem bu yeni dinlerinin getirdiği inanç ve yaşamak şekli, hem eski dinlerinden kalan kültürel

izler hem de bu yeni coğrafyada karşılaştıkları tutum ve davranışlar her alanda olduğu gibi inançlar, inanışlar, gelenek ve görenekler ve bunların neticesi olarak halk hekimliğinde de bütün hepsinin değişik oranlarda karıştığı bir sistem meydana getirmiştir. Örnek vermek gerekirse A. Haydar Bayat'a göre yatırlardaki ve türbelerdki gücün çevrelerindeki canlı, cansızlara yayıldığı inancı Orta Asya'da olduğu gibi Anadolu'da da mevcuttu. Eski çağlarda Anadolu'da yaşayan kavimlerin mezarları daha sonra Hıristiyan aziz ya da azizelerine atfedilmiş, kutsal pınarları da ayazmalara dönüşmüştür. Aynı yerler Türklerin yerleşmesinden sonra, Orta Asya inançlarıyla birleşerek İslami bir görünüme bürünmüştür (Özgen 2012: 12).

2.3.2. Hastalıklar ve Halk İlaçları:

Geleneksel yollarla bitkilerden hazırlanan ve halk arasında 'kocakarı ilaçları' olarak da bilinen bu ilaçlar İstanbul'da olduğu gibi Anadolu'da yaygın olarak kullanılmaktadır. (Çubukçu-Özhatay 1986: 105-115). Bu tip ilaçlar Refik Halid'in eserlerinde değişik vesilelerle yer almıştır:

2.3.2.1. Bitki ve Yiyeceklere Dayalı İlaçlarla Tedavi:

Yoğurt gıdadır, ilaçtır, panzehirdir. Fakat dedelerimiz mideyi üşütür diye kışın yoğurt yemezlerdi. (M. Z. S. G. s: 301).

Hünnak-i rahim denilen isteri nöbetlerinde de eczacılar tuzlu bir ilaç kaynatıp verirlerdi. Ha bir de kediotu yok muydu? Ne kötü kokardı o! Sinirli kızlara zorla içirilirdi. (S. K. s: 187).

Bir aralık hafif katran kokusuyla simsiyah rengiyle bir İngiliz birası gelmeğe başladı. Daha ziyade ilaca benzerdi; kuvvet yaptığı, iştah açtığı, sıtmaya iyi geldiği söylenirdi. (A. 3. s: 343).

Mugahed ellerini ovuşturarak Arapça dedi ki:

Bu iş bitti efendim. Şimdi bir kocakarı ilacı süreceğim; gülsuyu ile asilbent… ne yanma kalır ne kaşıntı… Kabahat zaten bende". (N. s: 993).

An'anevi bir ev tedavisini yeni vergilerle lüks yaptık. Hanım nine! Haberin var mı? Sancılanmak bir lükstür; Karanfil kaynatıp içtiğin zaman lüks yapmış olacaksın! Hele kerime hanım ayağını hardallı sıcak suya koymamağa baksın. Yalova

kaplıcalarına gitmek lüks değildir ama evde hardallı ayak banyosu lükstür! (A. 3. s: 224).

Eskiden 'kış korkusu' hüküm sürerdi. Onun içindir ki bizleri, çocukları da sağlam ve yünlü giydirirlerdi. Üst üste çamaşırların, kat kat elbiselerin sarıp sarmaladığı beş paralık kurabiye yüzlerimiz ve çelimsiz vücutlarımızla epeyce gülünç ve bir bakıma acıklı halde gezer dolaşırdık. Bu zamanı hatırlayınca burnuma tentürdiyot, kâfurlu ispirto ve hatmi kokusu gelir. Zira biraz koşunca terlerdik; terleyince de öksürük olurduk, sırtımıza tentürdiyot sürülür ve hatmi kaynatılıp içilirdi; boynuz çekilmesi de olağan işlerdendi. (P. İ. H. s: 182).

Kendisini muayene eden doktor:

-"Biraz nefsini yen be adam, gürleyip gideceksin!" diyordu. Lakin Hacı Mustafa 'Atın ölümü arpadan olsun beyim, öyle de gözümüzü yumacağız böyle de… Aldırma sen!". cevabiyle reçeteleri satığının arasına sıkıştırıyor, eczahaneye adımını atmıyordu. 'Soranlara 'gavur ilacından müslümana fayda olur mu be!' diyordu. Lakin aktar Buhara'lı Bekir Efendi'ye sık sık uğruyor onun küçük bir mermer havanda döğüp yaptığı amber kokulu, ballı baharatlı haplardan kutu kutu alıyordu. Bu ilaçlar Çekik Emine'ye "Kudurdun mu ki Hacı? Güllük gibi ne tepreşiyon?" dedirtiyordu. (M. H. s: 44).

Benim çocukluğumda uyku getirmek için başka bir usul tavsiye ederlerdi: Bildiğiniz sokak hamamlarının kurnalarını saymak… (H. İ. s: 48).

Evlerde kırk gece ayaz yemesi lâzım gelen ilaçlar tahtaboşa dizilirdi; güneş görsün özü çıksın diye gül yaprağı konmuş şişelerin kof kaplama çivilerinden salkım salkım sokaklara sallandığı görülürdü. (P. İ. H. s: 134).

Kanun galiba bazı kocakarı ilaçları gibi tahtaboşa konup kırk yıl güneş ve ayaz yedikten sonra kullanılacak, şifalı olacak. Kırk yıllık sirke kabilinden. (A. 2. s: 160).

Güğümde kaynaya kaynaya katran rengini almış ve 'acı mahbub' dediğimiz Mısır Çarşısı ilacı çeşnisi almış olan Arap kahvesi hülasasından kulpsuz fincanına birkaç yudum döktüler. Hararet kesmek ve kalbin atışını nizama sokup insanı ferahlatmak için sıcak iklimlerde bundan faydalı içki yoktur. Bir o bir de meyan kökünden yapılma köpüklü su: Sus. (G. H. s: 61).

Otuz şu kadar sene evvel Çorum'da bir zatın parmağı 'dolama' olmuştu da küflü peynir sararak tedavi etmişlerdi yani penisilin malum bir ilaçtı ama fennî şeklini bulmamıştı. (M. Z. S. G. s: 317).

Vücudunu, gittikçe artan bir sıcaklığın kapladığını duyarak hararetinin yükseldiğini ve muhakkak hastalandığını anlıyordu. Karısı yanında olsaydı başına kurşun sirkesine batırılmış tülbentler koyardı, vücudunu kâfurulu ispirto ile ovardı; tuğla ısıtır, ıhlamur kaynatır sulfato yuttururdu. (S. s: 64)

Şifalı otlardan yapılmış, babamın 'acı mahbub' ismiyle Mısırçarşısı'ndan alıp kaynatarak içtiği ilacı andıran fernet'i zaten severim. (N. s: 883).

İşte otomobile bindirdikleri genç, anlattığım şekilde su içerken, testinin içine girmiş olan kocaman bir eşek arısı, tazyikle emziğin dar ağzından fırlamış, gelip gırtlağa, belki de gırtlağın son boğmapına yapışmış. Yapışmış ve sokmuş. Arı çıkmış ama iğnesi ve zehiri içeride… Ekmek, bal, yoğurt, çiğ kıyma falan filan yutturmuşlar faydası yok. (G. H. s: 29).

Baharda eskiden kan aldırırlarmış. Yeni tıp o usulü kaldırdı. (D. s: 177).

Öbürü diyor ki

-*"Bir daha böyle bir şey olursa, gir yatağa, çek yorganı başına, sana kim bakıyorsa bir çömleğin içine sobadan çektiği kordan biraz koysun, üstüne bir tutam nazarlık tozu atsın, çömleği bacaklarının arasına yerleştirsin. Beş on dakika sonra terlemeye başlarsın, o iş bitti mi çamaşır değiştirirsin, bir uyku bastırır, sabaha bir şeyciğin kalmaz. Evde bunları yapacak bir kocakarı falan var mı?"*

-*"Var, yetmişlik bir nine!* (Y. S. F. s: 159).

Size benim kolonyamdan vereyim. Suya karıştırıp beş on damla içebilirisiniz de. Atkinson'dur. En iyi kolonya. Melisa gibi tesir eder, derhal ferahlayacaksınız. (İ. Y. S. s: 26).

İğrenç ve manasız tedavilerden biri de sarılığa ilaç diye adama kendi idrarından içirmek! Ama bu fark ettirilmeden yapılırdı; faraza bir odada bulunanların hepsine ayrı ayrı bardaklarda veya kupa denilen madeni kaplarda şerbet ikram edilirdi: Yalnız hastanınkine, evvelden mahut nesneden maharetle gizlice tedarik edilip bir miktar karıştırılmışı verilirdi. İçim bitti mi, huzurundan biri manalı manalı gülerek: "Afiyetler olsun, geçmiş olsun!", "Oldu da bitti maşallah!"

kabilinden bir şey söyler; gülüşürler ve sırrı ifşa ederlerdi. Bu ifşa, tedavinin şartıdır; hastada bir teheyyüç yapmak lazımdır; güya o teheyyüçle husule gelecek reaksiyon, illetin geçmesinde başlıca amildir. (Ü. N. Ü. H. s: 85).

Hulki Efendi bir haftadır mütemadiyen öksürüyordu. İlaçların envaına başvurmuştu. Sırtına hardal yakıları, tentürdiyotlu pamuklar yapıştırmış, yirmi kuru boynuz çekmiş fakat yine bir tesirini, faydasını görmemişti. (A. 1. s: 449).

(Abdülaziz devri) "Beş dirhem 'erkek kasnı', yirmi paralık 'şeytan tersi', bir tutam 'hulhıt', azıcık da 'ödülkahr' alırsın, eve döner hepsini taş havanda iyice dönersin. Sonra bir pul şişeye koyar, ağzına kadar zeytinyağı doldurur, güneşe asarsın; geceleri içeriye almalı. Yedinci günü turuncu bir renk bağlar. Sabah kahvene on damla koyup içmeye başladın mı, Allah'ın izniyle, haftasına bir şeyciğin kalmaz"

Bu devirde ilaçlar böyle tarif edilir, böyle alınır, böyle yapılır, hastalıklar böyle geçirilirdi. (Ü. N. Ü. H. s: 83).

(Abdülaziz devri) O dükkânlar bir takım tertipler de satarlardı. 'Acı mahcup' gibi. Sonra her dükkânın şöhret kazanmış, kendilerine mahsus ve sırları kendilerinde mahfuz tertipleri de ayrı. Bir takım ular da vardı: Nane, kekik, çiçek, pülüskül, kabakotu suları. Tedavi daha ziyade nebati idi: Hatmi, mürver, ıhlamur, çay, menekşe, boru çiçeği, Hindistan cevizi, safran, taflan,, mısır püskülü, kiraz sapı, söğüt yaprağı, turunç kabuğu, meyan ve ayrık kökü, çitlenbik dalı ve saire nevinden… İlaçlar için kullanılan ölçüler acayipti. Bir tutam, bir çentik, bıçak ucu, yüksük, fincan, fiske, kaşık sapının tersi, bir çimdik, toplu iğne başı kadar… Ve sulfato denilen 'kinin' ölçüsü büsbütün garipti: Buğday… (Ü. N. Ü. H. s: 84).

Aktarlarda çoğu ilaç bulunurdu ama Mısır Çarşısı'na rağbet malın tazesini almak içindi. Ayrıca, şimdi ortadan kalkmış bir sanat o zaman pek revaçta idi. Kökçülük… Kökçüler, tedavide kullanılan nebatat envaını satarlardı. (Ü. N. Ü. H. s: 84).

Bir takım hastalıklara karşı akla gelmedik hayvanların etinden büyük haslar beklenirdi. Mesela kirpi ve kaplumbağa etleri… Çıban, ur ve yaralara da güvercin palazını ortasından yarıp sıcak ve kanlı kanlı yapıştırmak gibi usuller rağbet görürdü. Yine sıcak olması şartıyla öküz tezeği ve kesiğe karşı örümcek ağ yani tetanos mikrobunun yuvaları! (Ü. N. Ü. H. s: 85).

Bunlar Frankestein'in maceraları yanında peri masalı kadar hafif ve tatlı idiler. O canavarın sinema kapılarına asılan resimlerini vaktiyle bize gösterselerdi korkudan kabahat işlerdik; damağımızı kaldırmağa da mecbur olurlardı. (A. 2. s: 278).

2.3.2.2. İnanışlara Dayalı Tedaviler:

Refik Halid, zaman zaman inanışlara dayalı tedavilerden de bahseder. Özellikle *Üç Nesil Üç Hayat*'da bu durumla ilgili anekdotlara yer vermiştir. Karay 'manevi tedavi'yi etkisine en şiddetle inanılan tedavi yöntemi olarak niteler ve en önemli örnek olarak da bir şeyhe, hocaya, ocaktan yetişmişe ve izinlisine okutmak anlamına gelen 'nefes'i verir. Maddi ve manevi bir ilaç olarak üzüntülü ve alaylı bir biçimde –ki bu tedavi genellikle hocanın parmağını ağzında ıslatıp yara ya da ağrı bölgesine şeklinde zaman zamanda direkt olarak hastanın ağzına sürmekle gerçekleşen- "tükürük"ü de ekler. Muska'ya yazılan yazıların yanında, hocanın yüzdeki şişliklerin bezir isi mürekkebi ve kamış kalemiyle 'kargacık burgacık bir takım harfler, işaretler yazar, çizgiler, çemberler resmettiğini aktaran Karay bu işlemden sonra hastanın 'canlı bir reklam' gibi yüzünü yıkamadan ve örtmeden günlerce bu şekilde gezdiğini anlatır. (Ü. N. Ü. H. s. 85-86). Karay yukarıda geçen 'ocak' ve 'izin' kelimelerini de şu şekilde açıklar.

" 'Ocak' nefes eden, okuyan, tütsüden, tesbihten geçiren, çukurdan atlatan, tasa baktıran, tükürük süren, muska yazan, ayağının altında çiğneyen güruhun dededen, babadan kalma, ırsi hakkında delalet eder. 'İzin' o işi yapanın bir başkasına aynı salahiyet ve şifa kudretini vermesi demektir". (Ü. N. Ü. H. s. 86).

Karay'ın ilginç bulduğu hususlardan biri de şifa bulmak amacı ile bazı Hrıstiyanların kendilerini Müslümanlara okuttuğu gibi bazı Müslümanlar da kendilerini papazlara okutturmaktadır:

Asıl acayibi, Hristiyanların hocalara okunduğu gibi Müslümanlar da kendilerini bazen papazlara okuturlar ve Rum Ayazma'larından şifa umarlar. Mesela baş ağrıları için Kayışdağı civarındaki Küçük Bakkalköyü kilisesinin papazını rical hanımları dahi mükellef konak arabalarıyla dahi mükellef konak arabalarıyla ve halayıklarıyla ziyaret ederler, okunurlardı; 'nefes' tesirinde din mezhep aranmazdı. (Ü. N. Ü. H. s: 89).

Karay'ın eserlerinde bu başlık altında girebilecek değinmeler şu şekildedir:

Abdi Hoca, Maslak köyünden ak sakallı, yeşil sarıklı, titiz sofu bir adamdı. Elinden tesbih, ağzından dua düşmezdi. Ahalinin büyük bir kayıtsızlıkla 'çiçek' adını verdikleri frengiye nefes eder, tütsü yapardı. (M. H. s. 90).

Sarı solgun hastalıklı görünüyordu. Küçük hanımefendiyle hekim hoca dolaşıyorlar, kökçülere başvuruyorlar, yelcilerden medet umuyorlardı. (İ. B. Y. s: 62).

Kenan Bey'i Özbekler şeyhine okutsak, bir de başından kurşun döktürsek, Allah'ın izniyle bir şeycikleri kalmaz. Sizin bunlara itikadınız yok mu?

Var, hem sandığından fazla var. Hastaneden eve getirince okuturuz, kurşun da döktürürüz. Geçende kahve falıma baktırmıştım.

Halime dikkat kesildi

Bunlara inanmam ama gittim bir kere…

Ne çıktı, sonu ferahlık mı? Dedi.

Bir kederiniz var, artacak, hastalık da görüyorum. Epeyce sıkıntı çekeceksiniz; hepsi geçecek, arkasından büyük bir saadete kavuşacaksınız, dedi. Hiç belli olmadığı halde bir çocuk beklediğimi de söylemesin mi? Buna pek şaştım.

Rüstem'in karısı fırsat bulduğuna memnun, bir sürü falcı hikâyeleri anlattı. Perihan da bir takım huylarından adetlerinden bahsetti. Sabahleyin yatağından çıkarken yere ilk önce muhakkak sağ ayağını basar, sağ ayağının terliğini giyermiş. Uyumadan önce üç İhlas bir Fatiha okur, belli etmeden Kenan'a üflermiş. Gene Kenan'a sezdirmeden saatinin iç kapağına mini mini bir muska yaptırıp koydurmuş. Kendi üzerinde de dört yapraklı yoncayı hiç eksik etmezmiş. İşte sutyenine iliştirdiği ufacık, incecik madalyonun içinde! Hiçbirisini kocasına söylemez.

Uğurlu saydığı bazı şeyleri saklamak merakı da vardır. (A. ss: 205-206).

Hocahanım'ın nedimesinin dediklerini yaptı. Okudu, üfledi, cami hademesine, dilencilere para dağıttı; güvercinlere kutu kutu yem serpti. Evliyaya iki kurban adamayı da unutmadı. (K. T. s: 29).

Ötekini ise saralı oğlunun boynunda taşıdığı mahfazalı En'am kapağına kaktırmayı muvafık bulmuştu. (K. T. s: 40).

Fakat çocuğunu okutmadığı hoca, hatta papaz bırakmamıştı. Zaten kendisinde din meylini sabit fikir haline getiren de oğlunun saralı oluşuydu. (K. T. s: 27).

O sıkıntıyı anlatamam. İlle bir aralık, bir bir üstüne, her gece aynı rüya musallat oldu. İlaç aldım para etmedi. Seyahat yaptım, tesirini görmedim. Nihayet okundum, gülme, bir kadın getirdiler, yedi gün sabah ezanı vakti beni karşısına seccadeye oturttu, tesbihten geçirdi. (Ç. s: 38).

2.3.2.3. Diğer Tedavi Yöntemleri.

Refik Halid bu tarz tedavilere örnek olarak ilk olarak kurşun döktürmeyi verir. Kurşun, nazara geldiği sanılanların tedavisidir: "Üzerine bir örtü çekilerek başının üstündeki kabına 'caz!' diye eritilmiş kurşun dökülen şahsa o kurşunun yeni şekli gösterilir ve 'işte' denirdi 'şu göz göz olan yerlere bakınız. Öyle nazara gelmişsiniz ki Allah saklamış. Gözleri çıksın melunların! İnşallah yürekleri bu kurşun gibi delik deşik olur!" (Ü. N. Ü. H s. 87).

2.3.2.3.1. Büyü:

Refik Halid 'büyü'yü bir açıdan tedavi addetmenin yanlış olmadığı" görüşündedir. (Ü. N. Ü. H. s. 87).

Hacamat "demevi-kanlı" olanların bahar mevsiminde ustura ile sırtlarını yardırıp kuru boynuzla tas doluları kan aldırmalarıdır. (Ü. N. Ü. H. s. 86).

Şimdi bize gelelim. Bizde de yakın zamanlara kadar hacamat yaptırmak âdetti. Babamın sırtında hacamatlardan kalan beyaz beyaz çizgileri gördüm. Hacamatı hamamlarda yaptırırlarmış, eve getirdikleri berberlere de! Kadınların da hacamata pek meraklı olduklarını öğrenmiştim. (C. D. T. s: 329).

Yılancık illetine karşı çehreye deniz böceği kabukları yapıştırıp bir koyunun ateşte yarı kavrulmuş çene kemiğiyle delk ve temas (Ü. N. Ü. H. s. 85).

Tam bu sırada Nur Padişahı'nı bir hıçkırık tuttu. Herkes bir çare öğütlüyor: "Nefes almadan su iç! Ekmek içi ye! Tavana bak!". İlhami yerinden fırladı, bir bardağa yarısına kadar su doldurdu, içine bıçak daldırdı. 'Sap tarafını alnınıza dayayınız, suyu içiniz' dedi. (E. E. S. G. s: 39).

2.3.3. Halk Takvimi – Halk Meteorolojisi

İnsanoğlu en eski zamanlarda beri hayatta kalmak için doğayı ve doğa olaylarını gözlemlemiş ve bunlara uygun davranarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Zaman içinde edindiği deneyimler insanın doğa ile ilgili bir takvim oluşturmasına yol açmıştır. Benzer gözlem ve deneyimler sonucunda meteorolojik ve iklimsel olaylar da halkın gündemine girmiştir. Halk takvimi dar anlamı ile belirli bir yörenin doğal çevre faktörleri ile yarattığı içine doğduğu ya da etkisinde kaldığı bazı kültürel ögelerden oluşan köklü bir sözlü kültür kaynağıdır (Güner-Şimşek 1998: 131). Bir başka tanımla "herhangi bir yöre insanının bir kültürel miras olarak edindiği; doğal olgularla toplumsal kurumularve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu din, tarih gelenek, eğitim, inanç, hukuk, tarım, siyaset gibi alanlardan hareketle zaman hayat ikilisinin oluşturduğu bir sistemdir" (Albayrak 2004: 239).

Bütün bu takvim ve iklim deneyimleri coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Dolayısı ile sosyal yapıyı, toplumsal hayatı da değişik şekilde etkilemektedir. Nergis Biray bu konu ile ilgili görüşünü şöyle açıklar: "Halk, bu etkileşim sonrasında tabiat olayları ile ilgili tahminleri asırlar boyunca kendi tahayyül ettiği sözlerden oluşturduğu ifadelerle kullanmaktadır. Hava ve iklim tahminleri de bunlardan biridir" (Biray 2013: 3). Hilmi Demirkaya'ya göre "Nesilden nesile anlatma yoluyla ama daha çok uygulamalarla aktarılan hava tahminleri, genellikle gökyüzü ile ilgili olayları veya insan, hayvan ve bitkileri gözlemleyip onların davranışlarındaki değişikliklere göre yapılmaktadır". (Demirkaya 2013: 181). Güneş ya da ayın değişik zamanlarda aldıkları durumlara göre meydana gelen değişiklikleri akılda tutarak tahmin oluşturma halkın genel olarak yaptığı uygulamalardan biridir. Bunlara yıldızlara, bulutlara ve hayvanların hareketlerine bakarak yapılan hava tahminlerini eklemek olanaklıdır (Artun 2008: 208-209). Gürbüz Erginer "Halk takvimi, herhangi bir yöre insanının esas olarak kültürel miras olarak edindiği, doğal olgular, toplumsal kuramlar ve uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, törensel eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi olarak" görmektedir (Erginer 1984: 22). Halk takvimi, yöre insanlarının uzun zaman dayanan doğa gözlemlerinin sonucu her yıl aynı yaşanan olayları kaydeder. Bu durum doğa ile mücadele etmekte çok yararlı bir sistemdir (Özcan 2015: 185). Bu takvime halk arasında; Ana-Baba Hesabı, Eski Hesap, Çoban Hesabı, Sayılı ya da

Hesaplı adı verilmektedir (Veren 2010: 1). Halk takvimi ile iklim ilişkisinde, yaşamsal etkinliklere doğrudan etkisinin fazla olması nedeniyle en çok sıcaklık-halk takvimi ilişkisi ön plana çıkığı genel olarak kabul edilen bir görüştür (Koç-Keskin 2011: 1).

Halk takvimi ile ilgili daha ayrıntılı bir Emine Başuğur tarafından yapılmıştır: "Bir olayı, kutlu bir anı ya da toplum üyelerince bilinmesi gerekli bir devreyi, söz konusu üyelerce de onay görmüş belirli noktalara oturtmaya imkân sağlayan sistem; hatırlamayı ve saptamayı kolaylaştıran doğal, tarihsel, sosyal, ekonomik ve dinsel kimi olgularla bezenmiş anlar dizini"dir (Artun 2008: 211).

Refik Halid'in özellikle halk takvimi hakkında çok geniş bir bilgiye sahip olduğu eserlerinden anlaşılabilir. Karay'ın bu eserlerde halk takvimi ve halk meteorolojisi ile ilgili geçen kısımlar aşağıdaki gibidir:

2.3.3.1. Halk Takvimi:

Eski takvimlerimizin soğuklar, sıcaklar, fırtınalar ve misafir kuşlar hakkında verdikleri mâlumat pek uzun yılların tecrübesine dayandığı için –ancak birkaç günlük farklarla- ekseriya doğru çıkar. (P. İ. H. s: 359).

Mesela bu sene dikkat ettim. Karşımızdaki bahçenin çamları üzerine yuva kurup her yaz yavru çıkarmağı âdet edinmiş olan bir çift çaylâk takvimde 'çaylakların gelişi' gününde dallara kondular, çatlak, şikâyetçi, sevimsiz seslerile ötüşmeğe başladılar. (P. İ. H. s: 359).

Bülbül nağmesini de tesadüfen tam 'feryad-ı andelib' günü Çubuklu Korusu'nda işittim. Amma leylekler bu yıl takvimdeki randevuya birkaç gün önce geldiler. Kırlangıçları tetkik fırsatını bulamadım. (P. İ. H. s: 359).

Hatta lodos havada imtihana girmek bir talebe için malşanstır. Zavallının fikri işlemez; mümeyyizlerin de aksilikleri üzerindedir; lodos numarları kırar. Bu sebepledir ki eski takvimlerdeki filiz koparan-koca kavuran tabirleri gibi İstanbul lodosuna dost bozan-karı koca ayıran-numara kıran- kaza çıkaran-metres yaralayan cinsinden bir sürü sıfatlar takabiliriz. (A. A. s: 39).

Bizim 23 Nisan Çocuk Bayramı'mız eski takvimlerin 'sitte-i sevr'ine yani altı gün süren öküz soğuğuna düşmektedir. Hemen hemen hiçbir yıl hatırlamıyorum ki o

müddet zarfında hava güneşli de olsa sert bir şimal rüzgârı esmesin, iliklere işlemesin. (P. İ. H. s: 359).

Öksürmesini, aksırmasını beklersiniz ve bacağına sımsıkı dolanmış uzun fanila donu görür gibi olursunuz. Sanırsınız ki her gün müneccimbaşı takvimine göz atmadan sokağa çıkmaz. Kocakarı soğuğunu, filizkoparan fırtınasını, Sitte-i servi takip etmek ve ona göre giyinmek için… (D. s: 174).

Kendimi bildim bileli işitirim: Eylülde ilk defa havalar bozdu, sert rüzgarlar esip yağmur başladı mı 'kiracı kaçıran fırtınası' derler, "bundan sonra mevsim öyle güzelleşir, günlük güneşlik olur ki … (A. A. s: 55).

Bizim takvimlere Nisanın onüçüncü geçen Perşembe günü 'lâle mevsimi' idi. Lâle mevsimi diye takvimde sayılı bir gün bulunmasını ancak tarihten bir hatıra olarak kabul edebiliriz. (A. A. s: 103).

Eski Mart'ın 3 dokuzu çıkmadıkça ve dut ağaçları kuşanmadıkça havaların ısınıp bizim de soyunmayacağımıza, yaz gelmiş sayılmayacağına inananlardanım. (P. İ. H. s: 510).

Eskilerin göreneği ile kuzu mevsimine yeni girdik Hıdırellez'den önce kuzu etine rağbet etmezlerdi; mayıs ayında ise koyun sütünü içmek ve sütlü tatlılar yemek gibi bir âdetleri vardı. (A. A. s: 167).

Bugün 23 Mayıs. Filiz koparan fırtınası. Bugün takvimlerde filizkoparan fırtınasının işaret edildiğini de dikkate alırsak konu, teşbih yolile hadiselere uygundur. (C. D. T. s: 101).

2.3.3.1.1. Erbain (soğukları):

Arapça 'kırk' anlamına gelen ve halk arasında 22 Aralık-31 Ocak tarihleri arasında kışın en şiddetli geçtiğine inanılan döneme verilen isimdir. (Albayrak 2004: 161) Erbain soğukları olarak da bilinen bu dönem halk arasında sağlık korumaya özellikle önem verilmesiyle bilinir. Karay da hatıralarında bu konuya şöyle değinir:

"Vaktiyle dedelerimiz erbain denilen karakış günleri çıkar çıkmaz kurban keserler, bayram ederlermiş". (A. 1. s: 382).

2.3.3.1.2. Eyyam-ı Bahur:

Çok sıcak, buharlı günler anlamına gelen eyyam-ı bahur, Ağustos ayının ilk gününden başlayarak sekizinci gününe kadar süren döneme halk arasında verilen isimdir. (Çağatay 1978: 138). Sıcakların en fazla olduğuna inanılan bir dönem olduğu için bu isim verilmiştir.

"*Yirmi bir banyo tam tedavi idi. Yalnız eyyam-ı bahur denilen sayılı sıcak günlerde güneş vurur ve çil basar diye denize giren olmazdı. Deniz adeta hesapla, damla ile alınan bir zehirli ilaçtı; doktor muayene edip izin vermeden tene sürülmezdi*". (İ. A. s. 94).

2.4. Dinî Dönemler

Halk arasında gelenek ve göreneklerin, hak kültürü ve edebiyatının oluştuğu zmana dilimlerinde biri de dinî bayramlar ve dönemlerdir. Ramazan ve Kurban Bayramları, Kandil günleri ve Ramazan ayından meydana gelen bu dönemlerle ilgili olarak değişik türlerde çok sayıda halk ürünü oluşmuştur.

2.4.1. Ramazan:

Hicrî takvime göre dokuzuncu ay olan Ramazan'da oruç tutulur. Ancak bu dönem sadece dinî vecibelerin yerine getirildiği zamanlar değil aynı zamanda özellike İstanbul halk kültüründe zaman içinde yerleşen görenek ve geleneklerin oluşmasına yol açan bir dönem olmuştur. Çocukluğu İstanbul'da geçen Refik Halid ayrı bir kültür olan Ramazan günleri ve gecelerini okuyucuya aktarmıştır. İstanbul'da değişik namaz vakitlerinde farklı camilere giderek Kur'an okumak halk arasında yaygın bir âdet hâline gelmişti. Refik Halid'in babası da dönemin ünlü ciltçilerinen –Karay'a göre her biri bir sanat eseri olan ciltlerinden- Ruhi'ye Kur'an'ı altı parçaya böldürerek her birini ayrı ayrı ciltletmiştir. Türbe yeşili renginde deri üstüne mihrap biçimi altın yaldızlı nakışlarla bezenmiştir. İşte Refik Halid'in babası yukarıda yazılan geleneğe uyarak her gün bu ciltlerden birini kabıyla beraber alıp cami cami dolaşarak hatim indirir. (N. s. 30-31).

Ramazan geceleri ve bu gecelerde yapılan etkinlik ve eğlenceler İstanbul halk kültüründe önemli bir yer tutar. Çocukların oynadıkları oyunlar ya da davul çalarak

şiir ya da mani okumaları bunlardan biridir. Refik Halid genç şairleri aşağılamak için bir edebiyat eleştirmeninin kullandığı ifadeyi alıntılar:

"Bize, yaptıkları gürültü ile Ramazan geceleri sokak aralarında beyit okuyan davullu mahalle çocuklarını hatırlatıyor. " (A. P. H. s: 75).

Aynı şekilde davulla ilgili bir başka Ramazan gecesi de âdeti de hamalların davul çalmasıdır:

Ya Ramazan geceleriyle bayram günlerinde hamalların davul çalıp 'lorki' oynayışları. Ya saz şairlerinin karşıklı geçip beyit düdükleri kahveler. (P. İ. H. s: 140).

Ramazan'ın davulla özdeşleşmesi de şu cümlesine yansımıştır:

Ramazan deyince insanın en evvel hatırına davul gelir; zerdesiz düğün, duvaksız gelin, tuzsuz yemek, muhalefetsiz meşrutiyet nasıl olmazsa davulsuz da ramazan olmaz. Fakat yine nasıl ramazan bize davulu hatırlatırsa davul da daha birçok şeyler hatıra getirir. (K. D. s: 154).

İstanbul'da Ramazan geceleri ibadetin yanında aynı zamanda bir eğlence kültürü de doğurmuştur.

"*Türk kültürüne özgü bir başka yönü de bir ibadet ayı olmasının yanında aynı zamanda Türk mizah ve eğlence oyunlarının bu ayda yoğunlukla uygulanmasıdır. 19. yüzyıldan itibaren İstanbul'da Vezneciler'den Şehzadebaşı'na kadarki alanda Direklerarası diye isimlendirilen yerde ve kısmen de İstanbul'un diğer semtlerinde iftarla sahur arasında çeşitli ramazan eğlenceleri ve sohbetleri düzenlenirmiş. Buralarda Türk müziğinden, Doğu ve Batı müziğinden örnekler, çayhanelerde içilen kahve, nargile ve çay esnasında yapılan sohbetler, orta oyunu, tiyatro sahnelerinde sergilenen oyunlar, meddahların ince esprileri, kukla gösterileri, hokkabazların ve palyaçoların güldüren oyunlarıyla iftar sonrası ramazan, adeta bir karnaval havasında geçmiştir*" (Özden 2006: 91).

Teravih namazının ardından sokaklarda bir canlanma başlar ve özellikle tiyatro ve eğlence yerlerine gidenler sokakları doldururlar. 'Siklet ve izdiham merkezi Direklerarası ile Vezneciler' (C. D. T. s. 348) yani Şehzadebaşı civarıdır.

Bu Şehazdebaşı eğlencelerinden birini şöyle nakleder Karay:

"Ancak sekiz yaşında kadardık. Bir ramazan gecesi Şehzadebaşı'nda cambaz kumpanyasına gitmiştik; karlı kış ramazanları. Kupa arabayı hazırlarlar, Lala Hamdi Ağa yanımıza biner, giyim kuşam, bir külfet bir itina ile o kireç badanalı, kiriş tavanlı salaş tiyatrolara kurulurduk; portakallar alırdık, şerbetler içerdik, fıstıklar yerdik, hiç ağzımızı boş bırakmazdık; sonra oyun bitince eve midelerimiz bozulmuş, gözlerimiz kanlanmış, başlarımız ağrılı, hasta ve mecalsiz dönerdik". (İ. B. Y. s: 77).

Ramazan ayı boyunca değişik tiyatro kumpanyalarına gitmek de bir başka Ramazan âdetidir. Karay "Bütün tiyatrolar otuz gün Ramazan daima değişik piyes vermek, bir oynadıklarını bir daha oynamamak zorunda idiler. O görenek Darülbedayi devrinde de bozulmadı" (P. İ. H. s: 383) cümlesiye Ramazan'da oluşan halk kültürünü göz önüne sermiş olur.

Ramazan gün ve gecelerinin bir başka eğlencesi de cambaz ve hokkabazlardır:

"Her ne ise bir çocukluk hatırasıdır; evet, bir ramazan gecesi at cambazına gitmiştik; kağıt kaplı çemberlerin içlerinden geçerek havada âdeta kanatlanmış gibi maharetler yaparak çelik vücutlu, pembe tenli, sımsıkı giyinmiş bir cambaz Şadiye âşık olmuştu". (İ. B. s: 77).

Halk tiyatrosunu bir parçası olan perde oyunu ve Karagöz de yine Direklerarası'nda Ramazan ayında yer tutan etkinliklerdendir. Karay, bu konuyla ilgili olarak Abdülhamit devrinin ünlü Karagözcülerinden olup, Karagöz sahnesi ve oyunlarında yaptığı yeniliklerle tanınan (Mutlu 1995: 59) Kâtip Salih'le ilişkilendirerek bir anekdot aktarır:

Bundan dolayı asıl İstanbul halkı sinemayı Direklerarası İçeri girenler baktılar ki Kâtip Salih'in ramazan geceleri kibar müşteriler için Karagöz oynattığı yere bir beyaz perde gerilmiş. (D. s: 100-101).

Çocukluk anılarını nakleden Karay tanıdıklarından olan Amedci Mehmed Ali Bey'in, Kãtip Salih'in Karagöz'üne de alâka gösterdiğini anlatır. (C. D. T. s: 202). Karay Direklerarası'nda çocukluğunu ramazan âdetlerini anlatırken "halkın o neşeli uğultusu", "loş izbe mahalle kahvelerinde davullar gümbürdüyor, uzaklarda zurnalar sesleniyor, daha ötelerde laternaların zilli, çıngıraklı âhengi koşuyor" cümlelerini yazar.

Ramazan aylarının eğlence yanında ibadet ve diğer din temelli ritüel ve görenek ve âdetleri de vardır ve bunlar İstanbul'da Karay'ın çocukluk ve ilk gençlik

dönemleri yaşadığı zamanlarda hâlâ büyük ölçüde yaşamaktadır. Bunlardan biri de Hırka-i Şerif ziyaretidir. Şehrin dinî folklorunda önemli bir yer tutan ve Hazret-i Peygamber'e ait olduğu varsayılan mukaddes hırkanın korunması ve ziyaret edilmesi amacıyla padişah Abdülmecid tarafından İstanbul'un Fatih semtinde yaptırılan bir Hırka-i Şerif Cami'nin inşa edilmesinin ardından halkın burayı ziyaret etmesi her Ramazan aynın onbeşinde başlayıp bayramdan bir gün önceye kadar devam etmiştir. Ziyaret öğle namazından sonra başlar ve akşam namazına kadar sürer. Osmanlı döneminde Ramazan'ın üçüncü haftası erkeklerin dördüncü haftası da kadın ve çocukların ziyaretine izin verilmiş Cumhuriyet döneminde bu ayrım kaldırılmıştır. (Tanman 1998: 382). Karay bu geleneğe *Bu Bizim Hayatımız*'da yer verir:

Uşağın ardı sıra, cilalı parkelerle serili yol halıları üzerinde yürürken tuhaflaştı. Çocukluğunda ramazanın onbeşinden sonra anası ile Hırka-i Şerif ziyaretinde caminin üst katına çıkarken ve Eyüp'te babasıyla Hazret-i Halid Türbesi'nin içine girerken duyduğu heyecanı hatırladı. Sanki öyle kudsî bir yerde bulunuyordu". (B. B. H. s: 9).

Hazret-i peygambere ait olduğu düşünülen saç ve sakalların tamamı mukkades addedilir ve hepsi sakal-ı şerif olarak anılır. Sakal-ı Şerif ziyaretleri de İstanbul ramazanlarında kayda değer bir yer tutmaktadır. Özellikle Ramazan ayının onbeşinden sonraki gecelerde sakal-ı şerif bohçaları ziyaretçilerin hep birlikte okuduğu tekbirler eşliğinde açılır, mahfazalar cemaatin yoğunluk derecesine göre ya önünden geçerken salavat getirilerek ya da öpülerek saygı gösterilir. Sakal-ı şeriflerin ramazan gecelerinde camiler arasında dolaştırılması yerleşik âdetlerden biridir. (Bozkurt 2009: 3). Karay çocukluğunda geçen bir sakal-ı şerif ziyaretini şöyle anlatır:

Çocukluğumda Sakal-ı Şerif ziyaretinde bulunmuştum; hayal meyal hatırlarım. Bu küçük bir camide, daha doğrusu ahşap minareli bir mahalle mescidinde idi; kadınlarla gitmişti. İmam ortaya yüksek bir rahle, üstüne de yeşil atlastan bu bohça koydu. Okuya okuya, tekbir getire getire bu bohçayı ağır ağır açmaya başladı, kaç kat devşirilmişti yahut kaç kat beze sarılmıştı bilmiyorum. Herhalde pek çoktu ki bohça küçüldü, küçüldü, sonunda oymalı belki de fildişinden bir kutu, onun içinden de ufacık bir şişe çıktı. Sıra ile birer birer rahlenin önüne gelerek imamın elinde tutup ihtiyatla uzattığı cam parçasına yüz göz sürdük, öptük. İmam pek iradeli idi. Fazla sarılmak isteyen coşkunlardan şişeyi kaçırmanın yolunu çok iyi biliyordu. (İ. H. H. A. s: 176).

Hırka-i Şerif gibi Ramazanlarda Eyüp Cami ve türbesini ziyaret etmek de gelenektendir. Bu konu ile ilgili Tülay Artan şunları yazmaktadır:

"*Eyüp İstanbul'un her dönemde en önemli ziyaret yeri olmuştur. Burada medfun bulunanların aileleri, etleri fakirlere dağıtılmak üzere her gün özellikle ramazanda Eyüp Sultan Türbesi'ne kurbanlık koyun gönderir, hatta bundan dolayı Eyüp halkına kurbancı denirdi. Eyüp Sultan Camii ve Türbesi, eskiden olduğu gibi şimdi de her gün ziyaret edilmekte ve bu ziyaretler ramazanlarda, bayramlarda ve diğer kutsal günlerde fevkalâde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca adakta bulunmak ve adaklarını yerine getirmek isteyenler de buraya akın akın gelmeye devam etmektedirler. Kurbanlar külliye dahilindeki vakıf imaretin salhanesinde kesilmektedir. Sünnet düğünleri öncesinde türbeyi ziyaret geleneği de halen sürmektedir".* (Artan 1995: 6). Karay da bu geleneği şöyle dile getirir:

"Çocukluğunda her bayram arifesi, anasıyla Eyüp'e gelirler, aile mezarlığını ziyaretten sonra bu avluya girerler, türbenin hacet penceresi önünde dualarını bitirince de güvercinlere yem atarlar, fıkaraya sadaka dağıtırlardı. Ramazan içinde bir gece de babasıyla gelmez miydi? İftarı ahbapları olan türbedar efendinin şu, kapı üzerindeki taş evinde yerler ve bir lutf-i mahsus olarak teravih namazını camide değil, türbede kılarlardı". (B. B. H. s: 109).

Refik Halid çocukluğunda geçen Ramazanları *Eski Ramazanları Yâd* başlklı yazısında anlatmıştır. Buna göre ailesiyle beraber arefe günü Eyüp'ü ve aile mezarlığına giderler. Ramazan temizliği yapmak en kayda değer âdetlerden biridir ve bu temizlik bitince 'ramazan hamamı' yakılır; gece gündüz yirmi dört saat yanan hamamda bütün ev halkı, yakın akraba ve komşular da yıkanır. Daha sonra ailece Hazret-i Halid ziyaretine –erkekler bir kadınlar diğer taraftan girmek şartı ile- gidilmesi 'mutat'tır. Türbesnin avlusuna kalabalıktan anca 'itişe kakışa' girilir ve gene bir âdet olarak kumrular ve güvercinlere darı atılır. Hanımlar hacet penceresinden dua ederler; erkeklerle giden Refik Halid gümüş sandukaya kadar yaklaşır ve dua ettikten sonra yine bir gelenek olarak kapıda bekleyen fakirlere Karay'ın deyişiyle 'kocakarılar, kadınlar ve çocuklara' çil kuruş sadaka dağıtılır. (G. S. s. 61-62). Yukarıda değinilen bir başka Ramazan geleneği Hırka-i Şerif ziyareti de aynı yazının bir başka kısmında ele alınır.

Karay'a göre Hırka-i Şerif 'ev halkının ihmal edemeyeceği' bir ziyarettir. Yaygın bir gelenek olduğu için sürekli kalabalık olan camie çok zor girilir ve 'yeşil atlastan bir bohçaya' ya sürülür. Daha sonra hediyelik şişelerden alınıp eve dönülür.

Karay'ın çocukluk Ramazanları ile ilgili bir başka hatıra da bir İstanbul geleneği olarak bir defa Süleymaniye'ye bir defa da Kadir gecesi Ayasofya camilerine gitmektir. Bu camilerdeki teravihler o kadar etkiyecidir ki daha sonra senelerce gurbette kalacak olan Karay şu mukayeseyi yapar: "Süleymaniye Camii'nde bir teravih namazı… Bunu Anadolu'nun her ramazanında bilmez misin ne tahassürle, anar arardım? Eski İstanbul'un camileri ve ramazanları… Bunu bilen bunu tadan Müslümanlar vilayetlerin ramazanlarını ne dar ne heybetsiz ne şaşaasız bulurlar…" (G. S. ss: 63-64).

Refik Halid Ramazan'da yapılan bir ev ziyaretleri âdetinden de bahseder. Buna göre iftara beş dakika kala ziyaret evine gitmek 'âdet'tir. Bütün misafirler beraber tesbih çekerler sonra iftar yemeğine geçilir. -Orucu zeytin veya hurma ile bozulur. (P. İ. H. s: 204). Daha sonra gecenin geç saatlerine kadar sırasıyla kahve içilir, namaz kılınır; tekrar kahve içilir tekrar namaz kılınır. (G. S. ss: 64-66).

Evde Ramazanlarda kılınan teravih namazları için imam tutmak ve evde kalabalıklarla beraber bu namazı kılmak da özellikle zengin evleri için bir gelenek hâlini almıştı:

"Dede yalısı bunlardan mahrum kalmazdı; Ramazan'da imam tutulur, yılda birkaç kere mevlud, kandil geceleri Yasin okunur, arada sırada hatim cemiyetleri yapılırdı. Ödağaçları yanar, buhur kokuları yayılır, gül suları serpilirdi". (B. B. H. s: 81).

2.4.2. Bayramlar:

Ramazan ve Kurban Bayramları çevresinde özellikle İstanbul'da oluşan halk kültürü ve folklorik ögeler Refik Halid'in eserlerinde de belirgin bir şekilde yer almıştır. Öncelikle Ramazan Bayramı'ndaki ev ziyaretlerinde misafirlere şeker ikram edildiği için halk arasında Şeker Bayramı olarak isimlendirilmesi Karay için de geçerlidir. "Ben Şeker Bayramı'nı tercih ederdim. Şeker Bayramı'nın ismi de şekli de, neşesi de bana daha tatlı, daha zarif gelirdi". (B. A. S. s. 17). Refik Halid, Kurban bayramlarını ise sevmediğinden söz eder. Arefe günü alınan kurbanlık hayvanın ertesi

gün kesilecek olmasına çok üzüldüğünü ama o zamanın âdeti gereğince kendisinin "Allah böyle emretmiş; kıyamet günü onların sırtına binerek Sırat Köprüsü'nü geçeğiz!" cümlesiyle teselli edildiğini aktarır. (B. A. S. s. 17-18).

Bu *Bizim Hayatımız*'da baş karakter Mazlum Sami üzerinden bayramlar şöyle aktarılır:

"Mazlum Sami yalıdaki bayramlaşma merasimini de gayet iyi hatırlamaktadır. Paşa, üniformasını çıkarmadan büyük salonda ortaya geçer, ayakta dururdu. Önce hanımefendi, Mazlum'un anası mükellef elbisesiyle yürür, yaklaşır, kocasının elini öperdi.

'Küçük bir Alman prensliği sarayına benzerdi o gün yalı… Babamla anam yan yana, iki hükümdar gibi ailenin tebriklerini kabul ederlerdi. İlk önce merhum ağabeyim el öperdi, sonra ben… Teşrifatta yaş esastı; dayılar, amcalar bulunursa bir onları beklerdik. Aile şeceresinde gelinler dahil birinci göbek tamamlanınca el öpme sırsı ikinci göbeğe, torunlara gelirdi'. (B. B. H. s: 250).

Pek İyi Hatırlarım'a alınan bir yazısında da Şeker Bayramı'nı sevdiğini Kurban Bayramlarından ise pek haz etmediğini yazan Refik Halid, özellikle arife akşamlaarı kurbanlık hayvanların 'acı acı melemesi'ni hatırlamaktadır. Kendi çocukluğunda İstanbul'da Kurban Bayramlarında dörtyüzbin kurbanın kesildiği bilgisini veren yazar bu sebeple şehrin kana bulandığını ve çukurların hayvan artıkları ile dolup taştığını kaydeder. Buna karşılık Şeker Bayramı'nda gözlerini açar açmaz kendisi için özel olarak hazırlanan şekerleme kutusunu bulduğunu bu kutunun içinden genellikle lokum, badem şekerinden müteşekkil olduğunu (P. İ. H. s: 211-212) yazan Karay, bu bayramı 'Mendil Bayramı' olarak isimlendirmenin yanlış olmayacağı kanaatindedir. İstanbul geleneğinde eve gelen misafirlere hatta kağıya gelen mahalle çocuklarına bile mendil vermenin önemli bir yeri olduğu, erkekler için keten ucu markalı beyaz mendiller, kadınlar için ise işlemeli ve dantelli ipek mendillerin takdim edilmesi 'âdet'tir. Bu âdetin en önemli özelliği mendillerin mutlaka kadınların elinden alınmasıdır ve erkeğin erkeğe mendil vermemesidir. Mendil verme âdeti Bayram sabahı bekçi ile beraber mahalleyi dolaşan yardımcısına da verilir ve bu kişi de verilen mendilleri elindeki bir sopaya bağlayınca rengârenk güzel bir görüntü oluşmasına sebep olur. (P. İ. H. s: 215-220). Yazar 'İstanbul zevkine riayet edenlerin' mendil verirken estetik olarak da güzel gözükmesi için zaman zaman darphaneden

yeni çıkmış çil kuruş bağladıklarını çünkü iri mecidiyelerin ‘nal gibi, öküz gözü gibi’ diye kaba bulunduğundan kibarlığa uygun düşmediğini de ekler. (P. İ. H. s: 238). Ramazan Bayramı’na özellikle İstanbul’da Şeker Bayramı denilmesinin sebebi misafirlere şeker ikram edilmesidir ki bu durum Kurban Bayramı için geçerli değildir. Karay bu yazısını kaleme aldığı 1954 yılını kast ederek “Zaten şimdiki gibi her günün misafirine de şeker, şekerleme ve hele çikolata katiyen verilmezdi. Kahve, şerbet ve fazla ağırlamak laızm gelince hususi takımlarda lohuk yani çevirme ikram edilirdi” diyerek halk kültürü ve buna bağlı olan âdetlerdeki değişimi de göz önüne serer. (P. İ. H. s: 241).

2.4.3. Kandiller:

İslamiyet’te kutsal olarak kabul edilen Berat, Regaip, Miraç, Mevlid ve Kadir geceleri kandil olarak adlandırılır ve İslam coğrafyasının diğer kısımlarından farklı olarak Türklerde ve özellikle İstanbul’da çok farklı şekilde kutlanır. Bu geceler geldiği zaman camilerin kandillerle ışıklandırılması bu gecelerin ‘kandil’ olarak isimlendirlmesine yol açmıştır. Komşulara, fakirlere, külâh şeker dağıtılması ‘susamlı ve yağlı’ şeklinde iki tür simit yapılması da dinî vecibelerin yanında halk kültürünün bir parçası hâline gelmiştir. Refik Halid de tezin değişik kısımlarında belirtilenlerin dışında kandil konusuna şu şekilde değinmiştir:

“Dini görenekler de henüz sarsılmamıştır: Çocuk kandil akşamı eve geldi mi annesini veya ninesini başı örtülü köşe minderine geçmiş pes sesle Yasin okurken bulur; odalarda bir gülsuyu kokusu ve öd ağacı dumanı dolaşmaktadır; muhakkak simit alınmıştır ve helva pişirilmektedir. Ara sıra mevlid okutulur, şerbetler içilir ve külâh biçimi kağıtlarda mevlid şekeri dağıtılır”. (Ü. N. Ü. H. s: 21).

Dede yalısı bunlardan mahrum kalmazdı; Ramazan’da imam tutulur, yılda birkaç kere mevlud, kandil geceleri Yasin okunur, arada sırada hatim cemiyetleri yapılırdı. Ödağaçları yanar, buhur kokuları yayılır, gül suları serpilirdi. (B. B. H. s: 81).

Mevlidi temiz yüzlü, orta yaşta bir ‘mevlidci hanım’ okudu; sesi dokunaklıydı. Gülabdanlar gezdirilmiş, öd ağaçları ve buhurlar yakılmış, şerbetler ikram edilmiş, ayrıca kapıdan çıkarken herkese beyaz külahlarla şekerler dağıtılmıştı. (K. T. s: 91).

Refik Halidi çocukluğunun Kandillerini hatırladığında bütün ev halkının yıkanarak temiz elbisler giyindiğini, hanımların odalarınına kapanarak ‘edeb ve erkân’ içinde Yâsin okuduklarını ve bu arada gül suyu ve öd ağacı ile evi güzel kokutmanın gelenek olduğunu ve özellikle akşam yemeklerinde susamlı ve yağlı kandile mahsus simitlerin yenildiğini özlemle anlatır. (P. İ. H. s: 255-256).

2.5. Halk Tiyatrosu/Seyirlik Halk Oyunları

Pertev Naili Boratav seyirlik halk oyunları başlığı altında meddahlık, kukla, karagöz, orta oyunu ve tuluat tiyatrosunu sayar (Boratav 1969: 198). Bunların ortak yönü ‘seyirlik’ yani birer gösteri olmasıdır.

2.5.1. Orta Oyunu:

Ortaoyunu “dört bir yanı fırdolayı seyircilerle çevrilmiş bir meydanda, belli bir konunun kanavasına uyularak, fakat herhangi yazılı bir metne bağlı kalınmadan, canlı oyuncularla oynanan doğmaca (irticalî, tulûâtlı) bir oyunudur (Kudret 1973: 1) Bugün kullanılan adıyla kayıtlara ilk kez 1834'te geçmiş olan Ortaoyunu, halk tiyatrosunun en gelişmiş türüdür (Demirdaş 2012: 126) ve en parlak zamanını Tanzimat (1839-1876) ve özellikle Abdülaziz döneminde (1861-1876) ulaşmıştır. (Kudret 1975: 7). Yirminci yüzyılın başından itibaren Avrupa kökenli tiyatronun ülkeye girmesiyle etkisini kaybetmeye başlamıştır. (Türkmen 2001: 9). Ortaoyununda önem derecelerine göre tipler şu şekilde sıralanabilir: Bütün oyunculardan önce sahneye çıkan Pîşekâr, onunla konuşarak seyirciyi güldüren Kavuklu, erkekler tarafından kadın rolündeki Zenne, kendisine iyi davranıldığı zaman uysal, öfkelendiği zaman silahına sarılan Arnavut, elinde Tevratı ile Yahudi, muhacir olarak da adlandırılan Rumelili ve Cüce ya da Kambur, Kayserili, Anadolulu ya da Hırbo, Denyo, Acem, Kürt, Laz, Matiz, Rum, Arap, Külhanbeyi, Ermeni, Tatar, Zeybek ve diğerleridir (Türkmen 1971: 25-65). Ortaoyunu İstanbul’da merkezîleşmişse de Anadolu’da köylerde oynana gelmiştir (Elçin 1964: 22-27; Düzgün 1995: 5-11).

Refik Halid’in ortaoyununa ve ortaoyunu literatürüne hâkim olduğu örnek verirken tipleri yerinde kullanmasından ve benzetmelerin yerindeliğinden anlaşılmaktadır. Bu örnekler şöyle sıralanabilir:

Görüyorum ki matbuat münakaşaları gittikçe bir şakalaşma halini alıyor; muharrirler şimdi münakaşa meydanına atılırken mizahı en keskin, en şaşmaz, en

işleyici bir silah olarak seçiyorlar, her cümlede bunu kullanmak istiyorlar. Kavuklu ile Pişekâr gibi karşılıklı söz atıp lakırdı yutturmak merakı doğrusu gazeteciliğin ciddiyetini bozuyor. (A. P. s: 197).

Ayten – "Evvelki gece Darülbedayi bir piyesini oynadı. İki Tavuk Bir Horoz. Halk gülmekten katıldı.

Maruf Bey – (Hayretle). "Hoca Yakup şimdi zuhuri koluna mı girdi? Kavuklu'ya mı çıkıyor? Vah vah"! (D. S: 13).

Ancak yazın Göksu'dan sandalla geçerdi sevgili! Fenerbahçe'de arabası tur yapardı küçük hanımın! Mama mesiresinde zuhuri kolu oynarken kafes ardından gözleri sizi arardı maşukanızın! (D. K. s: 157).

Bugün giyeceğin kıyafet büsbütün başka, acayip ve aykırıdır. Aksi talihine bak ki bugün ortaoyununa çıkacak gibi giyinmeye mecbur kalıyorsun. Başında altı dilimli takke, sırtında uzun kollu ve kürklü cübbe, ayağında sahtiyan mest bir Pişekâr Agâh veya İsmail Efendi kıyafetidir. Talihin bu ne garip cilvesidir. (A. 1. s: 82).

-"Hama'da. Babasının yanında".

-Bilemedin, kaldır vur!"

-"Ne gibi?"

-"Kız Hama'ya değil, Kavuklu Hamdi'nin orta oyunu oynadığı Mama'ya bile gitmemiştir. İstanbul'dan ayrılmadı" (S. K. s: 224).

Ambalajlık mendillerden önce halk zembil taşırmış ki bu şimdiki ip veya saz örmesi malum kaplardan daha zarifti. Küçüklüğümde Kavuklu Hamdi'nin veya arkasındaki çömezin orta oyununa zembille çıktıklarını ben gördüm. (P. İ. H. s: 347).

Komik Abdürrezak bu tekne ile şöyle alay ederdi, derdi ki: "Dünyanın en büyük kışlası Selimiye'dir. Zira binaın ucu göründü mü vapurda uykuya dalarım, uyandığım zaman bakarım, henüz öbür ucuna gelememişiz!" (P. İ. H. s: 153). (C. D. T. s: 288).

Tabiidir ki Abdürrezak Efendi'nin yarım yamalak ve müziksiz, sessiz, korosuz temsil etmek laubaliliğini gösterdiği Pembe Kız oyununu operet saymıyorum. (G. S. S. s: 255).

İşte İstanbul fonografı ilk defa orada, bu şekilde işitti. Sonra Vezneciler'de makineci Salim'in dükkânına getirdiler. Amma gene kulaktan takma cinsinden. Plaklar: Bir İngiliz'in kahkahası, Abdülezel Paşa'nın nutku, meddah Aşkın'ın Yahudi taklidi gibi şeylerden ibaretti. (D. ss: 110-111).

'Güneş battı, kırmızı bulutların içine, sırıtmaya başladı ay da Kayışdağı'nın ardında, bir bön surat gibi afal afal…

Türkçe değil bu… Bu, ortaoyunu ve Karagöz'de Arnavut ve Rumelili taklidi!

Dilleri Hint-Avrupa kaidelerine bağlı olan Arnavutlar, bizim dilimizi kendi usullerine uydurup konuşurlar. (B. A. S. s: 140).

Aktör deyince hâlâ gözümüze basma donlu, püskülsüz fesli, eli süpürgeli adamlar geliyor;hâlâ gaz tenekesini düşürmek, kahveye tükürmek, elini kuşağından sokup sallamakla bizi güldürüyorlar. (K. D. s: 78).

2.5.1.1. Kavuklu Hamdi

Karay, Son dönem ortaoyunun ve Tuluat tiyatrosunun en önemli ismi Kavuklu Hamdi (1841-1911)'ye karşı özel bir ilgisi ve sevgisi vardır. Genellikle Göztepe'de Mama mesiresinde oynayan (C. D. T. s: 202) Hamdi hakkında "uluorta hayasızca konuştuğu için unutulmaya mahkumdur" iddiasını ortaya atan bir yazara karşı "Hamdi hesabına hamdolsun bizler hayattayız" diyerek "Kendisini yüzlerce defa hem sahnede hem zuhuri kolunda seyretmiş, ayrıca hususî mecliste de görmüş olmaklığım itibariyle bildiğimi söylemek ve çok terbiyeli bir sanatkârın nâmını hayâsızlık damgasından kurtarmak vazifemdir" diyen Karay şu görüşleri dile getirir:

"Hatta Hamdi o derece nazahate düşkündü ki pişekâr veya zennenin bilhassa taklide çıkan meddah Aşkî gibi sözünü hesap edemeyenlerin kaba bir cevap icap ettiren tarizlerini kendine mahsus hoş bir çehre hareketi, bir mimikle geçiştirir; pek kızarsa seyircilere duyurmadan hataya düşen oyuncuyu azarlardı bile…". (G. S. S. 207).

Oyun esnasında hazırcevap ve kendisine laf yetiştirilmesi mümkün olmayan Hamdi'nin özel hayatında ise son derece sessiz, durgun ve mahcup olduğunu yazan Karay oyunlarında kullandığı dilin ve takındığı tavrın temiz ve nezih olmasından dolayı aile babalarının, kadınları ve çocukları rahatlıkla Hamdi'ye gönderdiklerini ve özellikle bu bakımlardan Kel Hasan'a gitmelerini kesinlikle men ettiklerini de ekler.

Kendisinin nükte, cinas ve Türkçedeki inceliklerin cahili sayılmayacağı cihetle Kavuklu lehindeki tanıklığının değer taşıdığını söyler.

2.5.2. Meddah

Kelime olarak 'çok öven, methden kimse' anlamına gelen meddah taklitler yaparak hikâye anlatan ve halkı eğlendiren kimsedir (Albayrak 2004: 375). Bir başka tanımla meddah, tiyatro eserindeki bütün şahısları tek şahısta yani kendisinde birleştirmişbir aktördür (Tülücü 2005: 3) Omzunda asılı duran mendil ve elindeki değnek en önemli aksesuarlarıdır (Gerçek 1942: 6). Meddahlığın hikâyeleri genellikle şehirlerde ve İstanbul'da oluşmuş (Boratav 1969: 73), Borazan Tevfik bu hikâyelerden arındırarak taklitlere indirgemiş Meddah Sururî de benzer biçimde plaklara okumuştur. (Boratav 1969: 201). 1870-1934 yılları arasında yaşan Sururî bu geleneğin son güçlü temsilcisi olarak kabul edilir (Efe: 160). Meddah Aşkî e özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başlarında şöhret yapmış bir başka meddahtır. Aşkî kendisini seyreden ünlü Rus şarkiyatçı Viladmir Gordlevski'nin araştırmalarına da konu olmuştur (Gordlevski 2014: 291-316). Meddah Aşkî ve Meddah Sururî Refik Halid'in hatıralarında yer verdiği iki meddahtır:

Evimize meddah gelir, taklitle hikâyeler söylerdi. Meddah Aşkî ile Sururî. Kadınlar onları paravan dinlerlerdi. Zenci taklidine Sudanlı Bacım Kademhayi Kalfa kızardı, babaları tutmasından korkardık. Kastamonulu taklidine de lala tutulurdu ama temkinli olduğundan öfkesini açığa vurmazdı. Arnavut taklidine de o memleketi bahçıvanlar, kendi taklitlerinin yapıldığını bereket fark etmezlerdi! Nevrete Dadı, meddahın peltek peltek, işveli cvilveli Çerkes halayık konuşmasından âdet millet nâmına böbürlenirdi.

Evde bir de Kürd Esat Ağa vardı. Aşkî Efendi hakkında galiba iyi niyet beslemezdi; belki de hayalinde ona pusu kurar, bir dağ yamacında sırtına iki martin kurşunu yerleştirirdi! (P. İ. H. s: 141).

2.5. 3. Tuluat

Batılı tiyatro tarzı ile uyumlulaştırılmaya çalışılan Ortaoyunu ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, 'Tuluat' adında yeni bir biçime dönüşmüştür. Çalışlar'a göre Tuluat Tiyatrosu, Batılı tarzdaki tiyatro ile geleneksel tiyatro Türk tiyatrosu olan Ortaoyunu'nun Tanzimat dönemindeki karışımıdır (Çalışlar, 1995: 650). Bu tiyatro,

geleneksel Osmanlı tiyatrosundan farklı olarak sahne üstünde oynanmaktadır, fakat Batılı anlamdaki tiyatrodan gene farklı olarak da yazılı bir metne dayanmamaktadır. Yani bir anlamda Tuluat Tiyatrosu, belli farklar olmakla birlikte geleneksel tiyatronun sahne üstünde oynanan şeklidir. Zaten buna Ortaoyuncuları'nca 'perdeliye çıkmak' da denilmiştir(Belivermiş-Eğribel 2012: 37). Refik Halid tuluat tiyatrosuyla ilgili olarak Kırk Haramiler oyununu örnek verir:

Fakat Halide onbaşı silahını kapınca ileriye atılmış ve yanındakilere:

-"Hazır ol! Fişek sür!" kumandasını vermiş…

Bravo! Kendimi tuluat kumpanyalarının Kırk Haramiler piyesinde sandım, bana da bir coşkunluk geldi; mütehassi olmamak kabil değil! (A. 1 s: 78).

2.5.4. Hokkabaz

Halk Tiyatrosu geleneği içinde yer alan seyirlik oyunlardan biri de hokkabazlıktır. Hokkabazlık hem el çabukluğu, gözbağcılığı gibi bir hüner gösterisini hem de usta ile yardımcısı arasındaki uzun, güldürücü söyleşmeleri ile de dramatik bir yapıyı bünyesinde barındıran bir geleneksel tiyatro türüdür (Karacabey 1995: 2). Karay, hokkabazlık konusunda Çiçekçioğlu örneğini verir:

Bir defa sormuşlar, "Düdüğü çalarım, külâhı da başıma geçirir oynarım" cevabıile karşılaşınca ancak hokkabaz Çiçekçioğlu ile yardakçısının yapabileceği o soytarılığı

kimyager beye hiç yakıştıramamışlardı. (P. İ. H. s: 86).

Tanrı'ya Şikâyet'de Çiçekçioğlu ile beraber bir başka hokkabazı, Karanfiloğlu'nu da sayar:

Çocukluğumdan bilirim sünnet olurken hokkabazların avaz avaz haykırıp tepinmesinden başıma geleni anlamaya mecal bulamamıştım. Cismim canından ayrılmış lâkin feryadım yaygaraya karışmıştı. Meğerse radyo sinir harbinin iptidai şekilde âlâsını Çiçekçi ve Karanfiloğulları, deniz böceği kabuğundan borularla muhallebici İstanbul çocuklarına yaparlarmış! (T. Ş. s: 28).

2.5.5. Karagöz

Karagöz dayandığı metin özelliği bakımından Türk halk edebiyatının ayrılmaz bir bölümü olarak görülmektedir (And 2000: 21). Selim Nüzhet Gerçek'e göre kökeni hakkında değişik teoriler olan ve 'hayal', 'gölge oyunu' gibi değişik isimleri de olan Karagöz bir bakıma meddahlığın tekâmül etmiş biçimidir (Gerçek 1942: 46-47). Önceleri pürüzsüz ve sert olduğu için deve derisinden şekiller kesip, değişik renklerle boyayarak ışık ve gölgeden faydalanarak oynatmak çok eskilere dayanan bir gösteri şeklidir. (Sevin 1968: 1). Bir anlamda Karagöz hem 'görünmeyen tek aktörlü' hem de 'görünen cansız çok aktörlü' bir oyun özelliği taşır (Boratav 1969: 210). Giriş (prolog), Muhâvere (diyalog), Fasıl, Bitiş (epilog) gibi (Kudret 1968: 18-21) dört bölümden meydana gelen Karagöz'de, Hacivad, Tiryaki, Çelebi, Zenne, Altıkarış, Tuzsuz Deli Bekir gibi tipler de vardır (Sevilen 1990: 6).

Refik Halid zaman zaman Karagöz hakkındaki düşüncelerini belirtirken zaman zaman da bu oyundaki tiplerden faydalanarak benzetmeler yapar. Hatıralarında evde Karagöz seyrettiğini "*Karagöz* de yine evde oynatılırdı, memurlardan meraklısı bir efendi tarafından, büyük hüner başarı ile" (P. İ. H. s: 141) cümlesiyle ifade eden Karay, Karagöz hakkındaki düşüncelerini *İlk Adım* kitabında şöyle belirtmiştir:

Bizde tiyatro sanatı henüz mevcut olmadığından onun yerine Karagöz ve ortaoyunu tiplerini tedkik lâzımdır. Mesela Hacivat ve Pişekâr dalkavuk tipinin kibarını ve âlâsını canlandırırlar; şunun bunun hoşuna gidecek tarzda hareket ederek dört başı mamur yaşarlar; bunlar hem yüze gülücü hem alaycı kısımlara dahildirler. Karagöz'le kavuklu ise ne dalkavuk ne soytarı, daha ziyade daltabandırlar; farkına varmadan, Pişekâr'la Hacivat'ın elinde eziyet çekici birer unsur rolünü alırlar (.) Madem ki Karagöz ve ortaoyunundan söz açıldı, bari makalemi onların sözüyle bitireyim:

Her ne kadar sürçülisan ettikse huzuru hazıran efendilerimiz affetsinler, gelecek oyunumuzda kendilerini hoşnut bırakmaya çalışırız' (İ. A. s: 192).

Refik Halid, Karagöz'ün giderek daha az ilgi görmesinin sebeplerinden birinin de yaygınlaşmaya başlayan sinema olduğu görüşündedir:

Canlı fotoğrafın yalnız ismi değil, başlangıçta kendisi de tutmadı. Karagöz bir müddet daha ona galebe çaldı. (D. ss: 102-103). *Fakat sinema birdenbire aldı yürüdü; Karagöz'ün perdesini tam manasıyla viran etti.* (D. s: 103).

Karay'ın Karagöz'le ilgili tip benzetmeleri da aşağıdaki gibidir:

Galatasaray Lisesi'nin Türkçe öğretmeni Nafi Bey kaşları olmadığı için fesini gözlerinin hizasına kadar indiren ve bu yüzden Hacivadımsı bir şekle giren basit fakat iyi yürekli bir zattı. (B. D. B. D. s: 59).

Konya'dan Vali Cemal Bey, vagonda saklanmak şartıyla İstanbul'a, günün birinde, Hacivat'ın Kanlı Nigar'ın evinden çırılçıplak Küşteri Meydanı'na düşer gibi 'Pat!' diye düşüşüne şahit olduk. (M. İ. s: 195).

Karagöz'de Arnavut tiplemesinin konuştuğu bozuk Türkçe'ye de *Bir Avuç Saçma*'da kısaca değinir:

'Güneş battı, kırmızı bulutların içine, sırıtmaya başladı ay da Kayışdağı'nın ardında, bir bön surat gibi afal afal…

Türkçe değil bu… Bu, ortaoyunu ve Karagöz'de Arnavut ve Rumelili taklidi! (B. A. S. s: 140).

Yine kendi çocukluğunda çocuklar için yazılan kitapların olmamasından yakınan bu sefer Karagöz oyunlarını hem kullandığı dil hem de içerik açısından eleştirir:

Mesela Karagöz oyunları… Her cüz'ü 10 paraya satılan bu seri pek müptezel şeydi her bakımdan: Baskı, lisan ve ahlâk bakımlarından. Kanlı Kavak, Yalova Safası, Karagöz'ün Beyliği gibi birkaç tanesini okumuş, hazetmek şöyle dursun, tiksinmiştim. (P. İ. H. s: 147).

Öksürükten bahsettiği bir yazısında konuyu Karagöz'e getiren yazar Karagöz'ün kendine mahsus bir sesi olduğu gibi yine kendine mahsus bir öksürüğü ve tükürme şekli olduğunu belirtir. Buna göre eskiden hayal oyunu yapanların bir kısmının "iyi, âlâ güzel amma, Karagöz'ün sesini veremiyor! Karagöz öksürüğünü beceremiyor! Karagöz usulü tüküremiyor!" gibi eleştirilere muhatap olduklarını yazar. (T. A. G. H. s: 235).

Refik Halid, öz Türkçe'yi hicvetmek için *Aydede*'de bir Karagöz oyunu kaleme almıştır. Oyunun ilk kısımında Karagöz, Hacivat'ın kullandığı dili eski bulur ve bundan böyle kendisinin de herkes gibi 'özTürkçe' yazıp konuşacağını söyler. Hacivat'ın 'fakirhane' demesi üzerine Karagöz (bir tokat aşk ederek) 'ev' demesi yolunda ikaz eder. Hacivat'ın "of aman" demesi üzerine Karagöz 'of tamam ama

aman Arapça'ya benziyor' diyerek (bir tokat daha atar). Bundan sonra Hacivat eski kelimeler kullandıkça Karagöz ona tokat atmaya ve söylediklerini yeni kelimelerle değiştirmeye devam eder. (A. 3. ss: 484-486).

Karagöz ve Hacivad haricinde, Refik Halid'in eserlerinde geçen tiplemeler şöyledir:

2.5.5.1. Beberuhi:

Oyunlarda 'Altıkolaç/Altıkulaç' lakabıyla da anılan, cüce, ağzı kalabalık, yaygaracı, boyu ile uygun düşmeyecek biçimlerde tafra satan bir mahalle aptalıdır. (Kudret 1968: 30).

Ara sıra, şurada burada rastlarım; tavırları sinirime dokunduğundan tanışmaya yanaşmamıştım. Modern Beberuhi!

Ve asırlardan beri Karagöz oyunlarında Beberuhi'ye:

Bindim dolaba,

İndim Haleb'e

Paraları verdim

Rakı, şaraba!

türküsünü söyleterek bu şehrin bir safa beldesi olduğuna bizi inandıran Halep, şu harabe miydi? (S: s: 127).

-*"Ara sıra, şurada burada rastlarım; tavırları sinirime dokunduğundan tanışmaya yanaşmamıştım. Modern tip Beberuhi"*.

-*" Âlâ! Bundan böyle yirminci asır Beberuhi'si can ciğer olursun. İçtiğiniz su ayrı gitmez*. (S. K. ss: 48-49).

2.5.5.2. Razakizade/Rezakizade

Malı mülkü olan zengin ya da mirasyedi ya da kadınların sırtından geçinen keyif düşkünü ve zampara bir erkek tipi olan Çelebi'nin isimlerinden biridir. (Kudret 1968: 29).

Recaizade Ekrem'in Araba Sevdası da –o Bihruz Beyi ile- bu sınıf eserlerin edebî bir numunesidir. Karagöz'ün Rezakizade Narçın Bey'i de bir züppe değil midir? (İ. H. H. A. s: 286).

Eskiden bakiye eldivenlerle bezenip bir günlük güneşlik öğle üzeri Heybeli iskelesine Razzakizade Narçın Bey'i andıran bir şık kıyafetle fıstıki makam düşmüştüm. (B. A. S. s: 104) (A. 1. s: 334).

Razakizade uydurma bir Karagöz perdesi tipidir; senin gibi kadın mübtelası bir miras yedi, hep oyuna gelir, parasını alırlar, atlatırlar. Ama Vişnezade herhalde yaşamış bir adamdır. (S. K. s: 45).

*Rezakizade'*den doğrudan bahsetmemekle beraber onun züppe tavrını kast ettiği bir değinmesi de şu şekildedir:

Yazık ki bizde de yerleşmeye yüz tutan züppeliği kitaba ve zihine sokacak bir Hüseyin Rahmi'miz, hatta bir Karagöz'ümüz yok! (İ. H. H. A. s: 287).

2.5.5.3. Tuzsuz Deli Bekir

Bir elinde kama, bir elinde şarap nara atan ve annesi babası dahil doksan dokuz kişiyi öldürmekle övünen zorba bir tiptir. (Kudret 1968: 30).

Zamanı gelip de açtınız mı, bakardınız ne lahananın lahanalığı, ne pastırmanın pastırmalığı kalmış… Hepsi ilik! Ya bumbar? Ya şirden? Kendileri değil ama adları Karagöz'deki Tuzsuz Deli Bekir'in ağzında kaldı! (Ü. N. Ü. H. s: 194).

Bu kadın -değil toy delikanlının- Karagöz oyunundaki Tuzsuz Bekir'in bile uhdesinden gelebilecek Kanlı Nigar kadar usta bir yaratıktı. (Y. S. F. s: 213).

Karay Karagöz'ün oyunlarını da zaman zaman anmaktadır:

Bu suretle kârımız seksen bir lirasya bâliğ olur. Boyunbağını da atarsak bir kırk bin lira daha kazanmış oluruz. Bu ip Karagöz'ün Hanendelik oyunundaki 'aman, biraz daha pes' fıkrasına dönebilir. (A. 1. s: 97).

Biletçi istediği kadar "Baylar ön tarafa!" diye bağırsın. O manzaranın cazibesinden kendini kurtaracak irade sahibi yok. Oldu önümüz ıskarça! Karagöz'ün Yalova Sefası oyunundaki zampara dolu küpe döndü, o yer… (A. 2. s: 214).

Az zamanda siyaset perdesi arkasında gizli ellerin oynattığı Yalova Sefası oyunundaki eşhasa benzersiniz o Kanlı Nigâr yüzünden 'ben de gittim yârimin uğruna hey!' diye birer hacalet küpüne girersiniz! (K. D. s: 195).

Yalova'ya yine gidiliyor; Karagöz'deki Yalova Sefası oyununa bakılırsa evvelce de gidilirmiş. (Ü. N. Ü. H. s: 90).

Galiba ben de yavaş yavaş Karagöz'ün 'Yalova Safası' oyunundaki gibi küpe girmeye hazırlanıyorum. Hacivat da benim kadar ağırından alarak kendisinden emin surette tongaya basmıştı? (D. Ö. s: 81).

Vakta ki Karagöz'ün meşhur oyununda, bahçeden sille tokat kovuluşu veya Kanlı Nigar'da çırılçıplak sokağa atılışı gibi şaşkın Beyrut'a çıktım. (B. A. S. s: 154).

-*"Ne oldu madam? Pek telaşlısın, bir vaka var galiba?"*

-*"O senin Şehriban'dır. Meğersem hayal perdesinde çocukken oyununu temaşa ettiğim Kanlı Nigar yoktur, bunun hınk demiş burnundan düşmüş mostrasıdır"*. (S. K. s: 229).

Fakat hani Karagöz'ün Kanlı Kavak oyununda 'ağaç kesenin baş kesenin hali budur hey!' diye bir ibret sahnesi vardır. (K. D. s: 188).

İnsana Karagöz'ün Tımarhane oyunundaki deli tekerlemelerini hatırlatıyor. (K. T. s: 96).

Karay'da Karagöz'le ilgili geçen diğer kullanımlar şu şekildedir:

Zaten eskiden de az çok böyle olacak ki Karagöz'de 'ağaç kesenin, yaş kesenin hâli budur, hey!' diye bir gösteri ve bir söz geçer. (A. 2. s: 274).

Hem bu yemeklerin çoğu da lahana turşusu pahasına değidir ki herkes şöyle kâsesini uzatıp 'doldur on kuruşluk!' diyebilsin ve içip hırsını yenebilsin. Karagöz ile Hacivad'ın bir turşu muhaveresi vardı, dinlerken insanın ağzı sulanırdı. Abdülhamid idaresi hamile ve emziklileri düşünerek bunu bile yasak etmişti. (M. Z. S. G. s: 124).

Göksu küpü, kuyu çıkrığı, zillimaşa gibi Karagöz'ün eşyasına benzeyen kaba saba, hamhantal bir hırdavat yığını kadar insan hükümet sahnesinde görünmez olmuş… (K. D. s: 185).

Ebe ile doktor bir iş üzerinde birleşirse şeytana külâhı ters giydirirler; Karagöz'ün Kanlı Nigar'ını kızoğlankız yapıp çıkarırlar; kısır kadınlara nur topu gibi çocuk ihsan ederler. (D. Ö. s: 191).

Hani Karagöz'de Kanlı Nigar oyunu vardır, 'vurun kızlar kol demirini!' derler de kapılar kapanır, avene üşüşüp anadan doğma misafiri çırılçıplak dışarı fırlatır. (S. A. İ. K. s: 79).

Ağzına leblebi unu almış gibi konuşup şarkıların hayal oyunundaki meşhur 'aman Karagöz'üm, biraz daha pes!'tarzına dökülerek bir homurtu ve hırıltıya dönmesi insanda tahammül bırakamıyor. (B. G. s: 177).

Köşeden Hacivat gibi Kalenderli zuhur edip Neşide'yi adeta etekliyor. (K. T. s: 551).

Fakat sendeledi, tutunmak istedi, yapamadı. Karagöz oyunun deve derisi şahısları gibi tam bel tarafından büküldü. (D. Ö. s: 367).

Anadolu yakasındaki Hıdiv Köşkü, bilhassa uzun kulesi arka tarafa rastlayan bakır renkli ışığın önünde Karagöz perdelerine toplu iğnelerle iliştirilen ve 'göstermelik' denilen manzara resimleri gibi mukavvadan yahut deriden yapılmış uydurma bir maket halinde şeffaflaşarak meydana çıktı. (K. T. s: 231).

İçeri girenler baktılar ki Kâtip Salih'in ramazan geceleri kibar müşteriler için Karagöz oynattığı yere bir beyaz perde gerilmiş. Tıpkı Karagöz gibi demek canlı fotoğraf da karanlıkta oynanacak. (D. ss: 100-101).

Otomobile biniyorum, televizyon istiyorum, ama eski gravürlerdeki üç at koşulmuş dilijans ve posta arabalarına, Karagöz perdesine de hasret çekerek… (A. O. D. s: 79).

İstanbul ağzı konuşur ve bunun ustası olduğundan kusursuz taklit de yapar. Karagöz oynattığını da bilirim. (A. O. D. s: 84).

Karagöz gazetesi de millî üstadı Karagöz Ağa'nın canına okumakla meşguldü. (B. G. s: 80).

-*"Safa geldin, safalar getirdin, buyur şöyle, şu koltuğa, iki gözüm efendim!"*

-*"Bırak Hacivatvari lafları…"* (S. K. s: 189).

Politika yapmadığım malum. Eğlence de değil; zira Karagöz oynatmaya gelmediğimi biliyorlar. (K. K. A. s: 194).

2.6. Çocuk Oyunları

İnsanın en eski zamanlardan beri hayatında yer bulan oyunun değişik tanımları yapılabilir.Oyunu insanın bedensel ve düşünsel anlamda kollektif beceri olarak tanımlayan Çolak, Eski Türk toplumunun inanç sisteminden yola çıkarak oyunu şöyle yorumlar; oyun kelimesi zamanla şaman ve şamanın yönettiği tören yerine, şamanın yaptığı eylemin adı hâline gelmiştir. Bunun yanında, şamanın adı olmanın yanı sıra türlü anlamları da günümüze kadar getirmiştir. Kelimenin kazandığı anlamların ortak noktasını ise çeşitli akıl ve beden hünerlerine dayalı hareketler oluşturmaktadır. Yani oyun kelimesinde mutlak surette bir akıl ve beden becerisi vardır (Çolak, 2009, s. 13).Oyunu hem sosyalleşme hem de öğrenme ortamı olarak yorumlayan Çolak, birey olma yetisinin oyunla kazanıldığını ve çocuğun topluma kendini oyun yoluyla ifade ederken aynı zamanda kabul ettirdiğini belirtir. Oyunu bir kültürel öğrenme ortamı olarak gören Çolak, çocuğun her şeyi, hatta hiç kimsenin öğretmeyeceği bilgileri, becerileri, tecrübeleri ve davranışları oyun yoluyla öğrendiğini vurgular. (2009, s. 16).

Hollandalı tarihçi ve filozof Johan Huizinga ise oyunu şöyle tanımlar:

"Oyun; özgürce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, bir gerilim ve sevinç duygusu ile 'alışılmış hayat' tan 'başka türlü olmak' bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem veya faaliyettir''. (Pilavcı 2014: 6). Oyun aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgudur. "Oyun kültürün yapıtaşı ve temel öğesidir. Kültür; oyun çizgisi taşır ve oyun biçiminde doğan başlangıcından itibaren oynanan bir olgudur. Toplumsal hayat oyunlarla temsil edilir ve yüksek bir saygınlık verir. Topluluk oyunlar aracılığıyla hayatı ve dünyayı yorumlama becerisi kazanır. En doyurucu toplumsal ilişkiler oyunlar ve yakın ilişkilerdir. En önemli toplumsal ilişkiler oyun biçiminde ortaya çıkar" (Duran 2016: 20). Oyun maddi çıkar dan arınmış bir eylem olarak görülür. Oyun gerçek hayatta karşılığı olmayan bir şey için mücadeledir veya onun temsilidir. Temsil için çocukların küçük yaşlarda baba, kötü büyücü, kaplan rollerine girmesi temsile örnek verilebilir. (Sakallıoğlu-Erol-Akgün 2014: 3). Oyunlar bütün bu açılardan bakıldığında halk kültürünün de bir parçasıdır. Pertev Naili Boratav folklorun bir parçası olarak nitelediği oyunları yetişkinler ve

çocuklar için oyunlar olarak ayırdıktan sonra çocuk oyunlarını da kendi için de büyüklerin çocuklar için çıkardığı oyunlar ve çocukların sözlü oyunları ve takım oyunları biçiminde sınıflandırmıştır. (Boratav 1973: 232-247**).** Çocuk oyunlarının yapısı, bağlamı, oynanması ve işlevleri de bunların birer halkbilim unsuru olarak görülmesi için yeterlidir. (Ekici 1997: 95-486). Erman Artun halkbilimi kapsamında ele alınan çocuk oyunlarını türkülü, ezgili ve düz olmak üzere ezgilerine göre, 5-7, 8-12 ve 13-15 olmak üzere yaşa göre ve şehirler, kasabalarda, köylerde, dağlarda ve oymaklarda olmak üzer de oynandığı yere göre üç ana gruba ayırmıştır. (Artun 2008: 323).

Kayseri Çocuk Oyunları özelinde çocuk oyunlarının tasnifini yapan Çolak ise oyunları ayrıntılı biçimde, cinsiyete göre, icra ettikleri fonksiyonlara , oynanış özelliklerine ve malzemelerine göre oyunlar olarak üç ana başlık altında toplamıştır. Cinsiyete göre oyunları ise, erkek oyunları, kız oyunları, müşterek veya karışık oynanan oyunlar olarak belirlemiştir. İcra ettikleri fonsiynlara göre oyunları ise, çocuğun ruhi yapısını geliştiren ve onu eğiten oyunlar,çocuğun beden yapısını geliştiren oyunlar, sosyal günlün hayatı yansıtan ve çocuğu hayata hazırlayan oyunlar, çocuğu deşarj eden ve ondaki şiddet duygusunu yatıştıran oyunlar şeklinde tasnif ederken; oynanış özelliklerine ve malzemelerine göre oyunları ise, şu ondört alt başlık halinde belirlemiştir: Ütmeli oyunlar, atlama,sıçrama,sekme oyunları, değnek oyunları, dilsiz şaşırtmaca şaka oyunları, dramatik oyunlar, ezgili oyunlar, koşma,kovalama, kapma oyunları, saklama saklanma oyunları, taş oyunları,top oyunları, bilgi,beceri oyunları, sallama ve sallanma oyunları, vurmalı oyunlar, tahtadan yapılan oyuncaklarla oynanan oyunlar, malzemesi toprak olan oyunlar, bebekle oynanan oyunlar,suyla oynanan oyunlar. (Çolak 2009: s. 56-57)

Refik Halid Karay da çocuk oyunlarını özellikle de kendi çocukluğunun geçtiği İstanbul çocuk oyunlarını zaman zaman eserlerinde kullanmıştır.

Azat buzat: Eskiden İstanbul'da çocuklar kuşları yakalayarak cami, kilise ve sinagogların kapılarında "azat buzat beni cennet kapısında gözet" diyerek salıverdikleri bir oyun.

Bizim çocukluğumuz dünyanın en z korkunç olan günlerine rastlamıştı. İnsafsızlığımız tutarsa kalburdan tuzak yaparak ekmek kırıntılarına üşüşen serçeleri

tutmak, sonra da insafa gelip 'azat buzat' diye salıvermek de karlı günlerin eğlencesi olurdu. (A. A. s: 53).

Beş kardeş: Küçük çocuklarla oynanan bir oyundur.

Beş minik kardeş varmış. (Beş parmak gösterilir.) Bir gün ava gitmişler, bir kuş görmüşler

Bu tutmuş (Baş parmak tutulur, sağa sola sallanır.) Bu temizlemiş. (İşaret parmak tutulur, sağa sola sallanır.)

Bu pişirmiş. (Orta parmak tutulur, sallanır.) Bu yemiş. (Yüzük parmağı tutulur, sallanır.)

"Hani bana, hani bana?" demiş (Küçük parmak sallanır)

"Yok sana, yok sana" demişler"

"Bende gider ararım"

Bu sözler yinelenirken, yetişkin ikinci ve üçüncü parmakları ile yürüyüş öykünmesi yaparak, çocuğun bileğinden koluna doğru parmaklarını yürütür ve koltuk altına gelince çocuğu gıdıklar. Ve "gıdı gıdı gıdı" der

Veyahut da hani bir çocuk oyunu vardı: Şuraya bir kuş konmuş, bu tutmuş, bu yolmuş, bu pişirmiş, bu yemiş, bu da mektepten gelmiş, hani bana demiş. Onun zıddına Babıali'ye konmuş olan muhalefet kuşunu tutup yolan, pişiren, yiyen ve başka kimseye pay bırakmadan ortadan silip süpüren yalnız bir kişi idi: Cemal Paşa idi. (M. İ. s: 73).

Çaylak yavrumu kapamazsın. Bu oyunda iki en kuvvetli ve acar oğlan karşı karşıya gelir. Biri çaylaktır, öteki de yavrularını koruyan hayvandır.

Anadolu ile 'çaylak yavrumu kapamazsın' oyununa girişti. Ankara çaylağı yavrulardan dördünü kapıp götürdü. (G. S. s: 119).

Dön baba dönelim: Çocukların el ele tutuşup daire şekline girerek oynadıkları oyun.

Serdar, 'dön baba dönelim, hacılara gidelim' oynayan mahalle çocukları gibi fırıl fırıl dönmesine devam ederek cevap veriyor. (A. 1. s: 266)

Elhap: En uzun süre sessiz kalabilenin kazandığı bir çocuk oyunudur.

Pendik vapuru parçalandı gitti. Nasıl oldu bu iş ve neden kurtarılamadı? Her ağızdan bir ses çıktı ama asıl salahiyetli ağızlar malum oyundaki gibi 'elhap' demişçesine sustu. (P. İ. H. s: 152).

Beş kere yazsam, hatta yazmak nerede? Bağırsam, hatta daha ileri varıp kafamı çarpsam gene boştu. Muhatabım çocukların 'Elhap' oyunundaki gibi ağzını açmamaya azmetmişti. (M. İ. s: 242).

Estepata: Eskiden İstanbul'da oynanan çocuk oyunlarından biridir. Bu oyun, başka oyunlar arasında oynanan bir ek eğlencedir. Başka oyunlardaki herhangi bir usule göre bir ebe seçilir, çocuklar ebenin varlığıyla daha dikkatli ve hassas olurlar. Fakat kendi faaliyetlerini bırakmazlar. ebe, çocukların dalgın bir zamanında: "estepeta!" diye bağırır. Herkes bulunduğu yerde heykel gibi donmaya mecburdur. Konuşamazlar. Ebe "boz!" komutu verene kadar böyle kalırlar. Kimse kıpırdamazsa ebe bu oyunu tekrarlar. Ama kıpırdayan ya da konuşan olursa, o ebe olur.

"Bütün bunlar Merkez-i Umumi'den ayrılmıyorlar. Sizde ise hep çıtkırıldım, estepata, bir sürü tiryakiler". (A. P. s: 63).

Komşu komşu hu! Yeni konuşmayı öğrenen çocukların ezber kabiliyetini de arttırmak için karşılıklı konuşmaya dayanan bir oyun. Konuşmaya ilk önce büyük başlar.

Komşu komuşu hu! Hu!

Oğlun geldi mi? Geldi.

Ne getirdi? İnci boncuk

Kime kime? Sana bana

Daha kime? Kara kediye

Kara kedi nerde? Ağaca çıktı.

Ağaç nerde? Balta kesti.

Balta nerde? Suya düştü

Su nerde? İnek içti

İnek nerde? Dağa kaçtı.

Dağ ne oldu? Yandı bitti kül oldu.

Vay benim köse sakalım!!!

Vaktile sürüncemede kalan bir iş hakkında 'sakalı bitti' sözü kullanılırmış. Şimdi unutulmuştur. Bilmem çocukları hâlâ 'vay benim köse sakalım!'la oynatıyorlar mı? (İ. H. H. A. s: 17).

Üşüdüm üşüdüm: Oyuncular iki gruba ayrılırlar. Gruplar karşılıklı olarak geniş kolda dizilirler. Aşağıdaki tekerlemeyi söyleyerek birbirlerine doğru yürürler.

Birinci grup yürürken, ikinci grup geriye doğru gider.

Tekerleme sonunda iki grup oyuncuları birbirlerine doğru yürüyerek sarılırlar.

I. grup: - Üşüdüm üşüdüm a benim canım üşüdüm

II. grup: - Kürkünü giy kürkünü giy a benim canım kürkünü giy

I. grup: - Kürküm yok kürküm yok a benim canım kürküm yok

II. grup: - Alsana alsana a benim canım alsana

I. grup: - Param yok param yok a benim canım param yok

II. grup: - Bulsana bulsana a benim canım bulsana

I. grup: - Nereden nereden a benim canım nereden

II. grup: - Saraydan saraydan a benim canım saraydan

I. grup: - Asarlar keserler en güzelini seçerler

Gruplar üstlendikleri rolleri değiştirerek, tekerlemeyi yinelerler. Oyun böylece tekrar edilir.

Uslu akılı olsaydı, hep bir arada kardeş kardeş geçinselerdi, haklarına hürmet etselerdi, 'el ele kol kola', 'kürkünü giy, kürküm yok' gibi zararsız oyunlar, uzun eşek, bohça kaydırak, tura gibi idman eğlenceleriyle, kısacası olimpiyatlarla vakit geçirselerdi… (T. Ş. s: 99).

Biz insanları 'el ele, kol kola, çiftede sandık, kırmızı fındık!' gibi tatlı eğlenceli dost ve masum oyunlarla sarmaş dolaş vakit geçirirken görmek isteriz. (T. Ş. s: 20).

Vardikara/Badikara geliyor: Küçük bebekleri ve çocukları eğlendirmek için oynanan bir oyun. Aşağıda yazılı sözler bir ezgi ile söylenir ve bebek ya da çocuğun bacağından başlanarak parmaklarla karnına kadar gelinir ve sonunda isim söylenirken gıdıklanır ve gülmesi sağlanır.

Badikara geliyorVardikara geliyor

Tasasından ölüyorTasasından ölüyor

Tasalanma badikaraTasalanma a böcek

(çocuğun ismi) seni seviyor seviyor Yavruların gelecek.

Nihayet Yenimahalle'deyiz, elektriklerin loş sulara uzanıp hassas yerlerini bularak gıdıklamaya başladıkları, vardikara geliyor oynamaya hazırlandıkları saat! Bu oyun kıyılarda bazen sabahlara kadar sürer. (A. O. D. s: 143).

Refik Halid'e oyun ve oyuncakla ilgili geçen diğer kullanımlar şu şekildedir:

Ben hepsine de "Evde yok!" cevabını verdirip üst katta oğlumu eğlendirmek için zilli bebek, çıngıraklı maşa sallıyordum. (M. İ. ss: 313-314).

Yakın akrabamızdan bir Hüsnü Efendi vardı; Üsküdar'dan kalkar yürüyerek Erenköyü'ne bize gelir, evin küçük çocuklarını etrafına toplar, tesbihle bir takım oyunlar eğlendirirdi. (İ. H. H. A. s: 268).

'Canlı mı cansız mı? Yenir mi yenmez mi?' oyunundan bildiğime göre canlı demek yer, içer, koşar, gezer, uyur, uyanır demekti. (D. s: 99).

(Abdülaziz Devrinde)Çocuk Oyunları: Erkekler için: Birdir, kaydırak, tura. Muhtelit: Koşmaca, saklambaç, asma salıncak, körebe, 'üşüdüm, üşüdüm-kürkünü giy', 'el elüstünde kimin eli var', 'çaylak yavrum kapamazsın', 'sicim alıp verme', 'piş ayağım piş', 'kuş dili, kutu dili, kepçe dili', 'altın beşiğe kim biner'. (Ü. N. Ü. H. s: 17).

Eyüb oyuncaklarını, hacıyatmazlariyle kocakarı zırıltılarını ve arabasını iple çekince zil veya dümbelek çalan tavşanlarını unuttuğumuz gibi! (P. İ. H. s: 268).

2.7. Gelenekler-Görenekler

Halk kültürünün en temel ve yaygın göstergelerinden biri de gelenek ve göreneklerdir. Bu tip sosyal normların toplumda sosyal denetimi sağlayıcı, düzenleyici ve koruyucu bir işlevi vardır (Artun 2008: 127). An'ane olarak da bilinen gelenek, 'asırlar boyunca nesilden nesile geçerek gelen ve bir topluluğun fertleri arasında sağlam bir bağ, ortak bir ruh meydana getiren her türlü âdet, alışkanlık, davranış biçimi ve kültürel değerler" şeklinde tanımlanır (Ayverdi 2005: 1023).

Görenek ise ‘öteden beri yapıla geldiği için yerleşmiş, alışılmış olan âdet usuldür (Ayverdi 2005: 1075). Sedat Veyis Örnek’e göre gelenek ‘sözlü ve yazı1ı olmak üzere iki bölüme ayrılan ve bir toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıtları, alışkanlıklar, bilgiler, töreler, davranışlar’dır (Örnek 1973: 29). Görenek de ‘bir şeyi görülegeldiği yapma alışkanlığı’dır (Örnek 1973: 30). Gelenek ve göreneklerin iyi ve doğru temelleri olacağı gibi batıl temelleri bulunabilir. Bu başlık altında bir de örf tanımını vermek gerekir ki ‘yasalarla belirlenmediği halde halkın kendiliğinden uyduğu âdet, gelenek’ olarak tarif edilir (Ayverdi 2005: 2431). Zeki Başar örfün söze, geleneğin ise hem söze hem de fiile dayanabileceği görüşündedir (Başar 1972: 1). Erman Artun ise örfün toplum katı beklentileri olarak nitelenen bir takım örnek tutum ve davranışlar olduğunu ifade eder (Artun 2008: 128). Refik Halid Karay bu konu ile ilgili olarak –henüz yeni başlamış olan yılbaşı kutlamalarından yola çıkarak- şu dikkat çekici tesbiti yapar: Bu durumu iktisatçılar ‘halkın başına yeni bir masraf kapısı’ olarak gördüklerinden şikâyet konusu yaparlar. Aynı konudan ‘millî göreneklere ve geleneklere uymadığı’ için sızlananlar ise ‘ananeciler ve nasyolanist’lerdir. (T. A. G. H. s: 504). Karay’ın gelenek/görenek ve milliyetçilik arasında kurduğu bu bağ ve münasebet önemlidir. Bunun yanında Refik Halid de halk arasında kullanılan kültürel gelenek ve görenek, âdet ve örfleri de sık sık kullanan bir yazardır.

Güney bölgelerde tasvip edilmeyen bir evlenme ile ilgili olarak kötü bir âdeti şu cümlelerle okuyucuya aktarır:

“Kocalarından birincisine onbeş yaşında kaçarak varmıştı. Aile böyle bir evlenmeye, soyluluklarına uymaz diye karşı koydular hatta eski zamanın derebeyi geleneğine uyarak ikisinin de vücutlarının ortadan kaldırılması yönünü bile düşündüler. Eşkıya taslağı bir herife para karşılığı vurdurtacaklar, sonra da katili sınır dışı kaçırtacaklardı” (E. E. S. G. s: 26).

Gene aynı bölgedeki evlilik ve çocukla ilgili bir başka yanlış gelenek de yine Karay tarafından roman karakteri aracılığı ile anlatılır.

Nezir Bey’in iki karısından üç kız ve üç erkek çocuğu olmuş, samanlık ürünleri ile çocuklarının sayısı on, onbeşe yükselmiştir…

Armenak, kendisine bu tarihçeyi anlatan eski dostu Asaf Bey’e soruyor:

“Samanlıktakileri de nikâh etmişti?..”

"Hepsini değil. O zaman gelenekti. Kadın, erkek doğurursa Bey hoşlanır, nikah kıyıverirdi ama çocuk ve anası konağa sokulmaz mirastan pay almazdı; kendilerine açıktan birkaç tarla verilir, onunla geçinirlerdi". (E. E. S. G. s: 12).

İstanbul'da ve Anadolu'da köklü bir gelenek olan çocuk doğduğu anda Kuran'da hangi kelime geçmişse çocuğa o ismi koyma da ya da herhangi bir sayfayı açıp göze çarpan ilk simi çocuğa verme *Makyajlı Kadın*'da, kendisinden çocuklarına isim koyma konusunda yardım isteyen okuyuculara yazdığı cevapta ele alınır.

"Filvaki isim babası olmak reddedilmeyecek bir şereftir. Lakin vaktiyle Kuran-ı Kerim'in rasgele bir sayfasını açarlar, ilk tesadir eden Emin, Hamdi, Necmi veya bunların müenneslerini kolaycacık isim yaparlardı. (M. K. s: 120).

Yine İstanbul'da yeni doğan çocuğa para verilmesi de Refik Halid tarafında ele alınan bir başka âdettir.

"Eskiden yeni doğan çocuğun yumuk ve henüz derileri bumburuşuk avucuna bir adet çil altın sıkıştırmak âdetmiş. Hatta yavru bunu sımsıkı yakalar bırakamazsa eli sıkı, hesabını bilir zengin olacağını hükmederler; tutmaz yahut tutmasile atması bir olursa cömert, müsrif, mübezzir yaradılışlı diye keder ederlermiş". (P. İ. H. s: 103).

Dine mensubiyetin göstergeleri zaman içinde oluşmuş geleneklerdendir. Refik Halid bununla ilgili görüşünü kınayı merkeze alarak bir gazete yazısında dile getirir:

"Kınalı saç ve sakal Müslümanlık alâmet-i farikası idi. Nasıl ki 'ödağacı' bizim, 'günlük' ötekilerin ibadet tütsüsüydü. Hâlâ da öyledir". (D. K. s: 352).

Yazar sakalla ilgili bir başka din temelli geleneği de şöyle aktarmıştır:

Mesela eskiden bizde ilk sakal bırakanlar hakkında bu sakal kesilecek hale gelince yarı dinî bir tören yapılır, dualar okunur, ayrıca yeni sakal münasbetile şiirler yazılır, tarihler bile düşürülürmüş (.)Sakalı traş etmek günah sayılırdı. (İ. H. H. A. s: 173).

Tavuk kemiğinden 'Lâdes tutuşma' oyunun nesillerdir devam eden hoş bir gelenek olduğunu belirten Karay daha bir çok başka güzel gelenek gibi bunun da unutulmadan devam edeceği ümidindedir.

Asırlar ne kadar artsa ve nesiller ne derece değişse insanlar birkaç kirazı ellerinde tutarak 'hangisini alırsın?" demekten vazgeçmeyeceklerdir. Biz bunları

yapmıştık, siz de yapıyorsunuz gelecekler de yapacaklardır ve bunlar gibi lâdes tutuşmak da unutulup tarihe mal edilemeyecektir. (P. İ. H. s: 161).

Gelenek ve göreneklere bağlılık ve bunların uygulanmasında ısrar etmeyi de kendisinin hoş gördüğü gelenek olunca doğru bulmaktadır Karay:

Eski adamlar göreneklere riayetten, hattâ körü körüne itaatten bir nevi zevk, keyif alırlardı. Mesela babam, 'bizim peder de kuzu yemek için Hıdır İlyas beklermiş…' derdi; kendisinin de beklediğinden memnun görünürdü. Şüphesiz büyükbabam da vaktile aynı şeyi söyler ve merhum pederinim ısrine uymakla övünürdü. Güzel ananecilik işte budur; bu ananeyi de bozduk" (A. A. s: 162).

Çocukları nazara karşı korumak için çörek otu ile yapılan tütsüleme eski bir halk geleneğidir. (Çıblak 2004: 16). Çocukluğunda çörek oru ile tütsülendiğini hatırlayan Karay bu gelenekle ilgili olarak-çörek otu fiyatlarının artması üzerine- şu değerlendirmeyi yapar:

"Büyük ninelerimiz bizleri mangala atılan çöreotu çıtırtıları arasında tütsülemişlerdi; artık çocuk tütsüsü lükstür. Bir zamanlar beyaz peynirlere ve çöreklere kıymet vermeden çöreotu serperlerdi; artık bu da bir lüks olacaktır". (A. 3. s: 223).

İstanbul'un ve İstanbul'luların hayatına yeni giren atlı arabalar da din temelli yeni bir alışkanlığın doğmasına yol açar. Bu vasıtayı yeterli kadar güvenli bulmayan hanımlar bindiklerinde dua ya da âyet okurlar.

Bu endişeye hayvanların ürkmesi, arabanın devrilmesi korkusunu da ilave etmeli. Arabada bilhassa geceleyin 'Ayetel Kürsi' okuyup dört tarafa üfleyene hanımlar çoktu. (Ü. N. Ü. H. s: 134).

Mutfakla ilgili geleneklerde ve damak zevki konusunda özel bir bilgi birikimi ve hassasiyeti olan Karay, bu geleneklerin bir kısmını yanlış bulmaktadır. Bir yazısında bu konuya değinir.

"Belki bu göreneklerin hepsi doğru değildi, mesela kışın içimizi soğutur diye yoğurt yenilmezdi". Ancak makbul bulduğu bir âdeti de hemen arkasından belirtir: "Şu var ki kuzu etinin nisan ayından önce eve sokulmaması makbul âdetlerdendi". (M. Z. S. G. s: 212). Mutfakla ilgili yemek sonrası âdetlere değinen Karay

kendisinden önceki dönemde mevcut olup kendisinin yetişemediği bir âdetten söz eder:

*Eskiden -ben yetişemedim- yemekten kalkınca, belleri ince, saçları gür gibi Kafkas kızları önümüze gümüş leğen ve ibrik getirirler, altın teller ile uçları işlenmiş keten havlular tutarlardı. Bu leğenin deliklerle, oymalarla süslü kapağı ortasındaki yuvada bir Edirne sabunu kuş gibi otururdu. Somaki mermerden bir yuvarlağa benzeyen tostoparlak bir sabun. (*B. A. S. s: 122).

Görenek ve geleneklere ilişkin Refik Halid'in yer verdiği diğer anekdotlar şu şekildedir:

Bir zamanlar babalarımız daha merhametli idiler; yanlarında bir bölük düşkün akraba ve yoksul beslerlerdi. Bayramlarda onarlın şekerlerini, etlerini düşünürler, kış bastırınca odunlarını, kömürlerini gönderirlerdi; evlenecek kızların çeyizlerini düzerler; doğum ve ölüm sırasında yardımda bulunmağı paralı olmanın ve refahta bulunmanın şerefi icabı sayarlardı. (İ. H. H. A. s: 114).

Eskiden güveye karşı kürklüler ve yünlüler servi sandıklarına istif edilirdi. (A. A. s: 77).

*İyi geçinenler yahut ikide bir dargınlık çıkarıp yine çarçabuk bir kandil, bayram, sünnet düğünü, nikah, ölüm, kaza, hastalık vesilesiyle barışıveren o komşular arasında yemiş hediyesi adett**i.*** (N. s: 29).

Hatta o zamanki âdetçe tırnaklarını derin kesen dadı ve kalfaların genç hizmetçilere 'Kız senin tırnakların benimkinden uzun… Hele şu sırtımı kaşıyıver' dediklerini de hatırlıyorum. (İ. H. H. A. s: 191).

Refik Halid bir de halk arasında zaman içinde yerleşmiş bir takım jest, figür, el ve yüz hareketlerine de eserlerinde yer vermiştir. Orta parmağı işaret parmağı üzerine koyarak darılmak/küsmek talebi ifade eden hareketi iki okul çocuğu arasında geçen konuşmayı örnek vererek şöyle ifade eder.

"Kalemini biraz versene.. "

"Vermem!"

"Neden?"

"Canım öyle istiyor da ondan!"

"Öyle mi? Konuşma benimle!"

Yahut da iki parmağı üst üste getirip uzatırsınız:

"Boz bunu!" (A. P. H. s: 71).

Üst üste koyduğu yüksük kına yakılmış serçe parmaklarını uzatarak:

Bir daha söylersen boz tehdidinde bulunur, yani darılacağını anlatırdı. (N. s: 32).

Karay bir de elle yapılan işaretlerin uluslararası kabul görenlerini de konu edinmiştir:

Şu "nah sana guguk" diyerek veya demiyerek elimizi burnumuza götürüp yaptığımız tuhaf ve çirkin hareket acaba neden milletlerarası bir mahiyet almıştır, niçin Avrupa'nın birçok yerinde hatta Amerika'da, belki daha başka yerlerde terbiyesi kıt insanlar öfkelenince, meydan okumak yahut alay etmek isteyince ellerine o şekli vermekten kendilerini alıkoyamazlar? Okullarda çocukların ilk öğrendiği, çok yaptığı hareket de budur ve ders olsa hepsinin tam numara alacağına şüphe yoktur. (A. 3. s: 327).

Batıdan giren ve giderek bir gelenek hâlini alan çiçek gönderme, Refik Halid'in *Ölüye Çelenk Diriye Buket* (A. A. s: 91) başlıklı yazısında ele alınmış ve Karay bu âdeti beğendiğini ifade etmiştir:

Görülüyor ki -son günlerde gazetelerde yer alan fikir aleyhine- ben çelenk ve buket yollama âdetini güzel bulanlardanım. Hatta yalnız güzel değil, faydalı da… (A. A. s: 91).

2.7.1. Dinî Gün ve Dönemlerle İlgili Gelenek ve Görenekler:

Ramazan'la ilgili gelenek görenek ve âdetler özellikle çocukluğu İstanbul'da geçmiş Refik Halid için ayrı bir önem taşır.

Vaktiyle sayılı ve makbul hediyeler arasında fincan da vardı, herkes birbirine fincan hediye ederdi. Hele Ramazan'da küçüklerin aile büyüklerine fincan götürmesi âdetti. (M. Z. S. G. s: 389).

Yazar, eski Ramazanların İstanbul'un gündelik hayatında meydana getirdiği değişiklikleri de anlatmaktadır. Buna göre en dikkat çekici şey sokaklardaki sabah

tenhalığıdır. Devlet daireleri bu ayda ancak öğle vakti mesaiye başlamaktadır. Bu durum okullar için de geçerlidir. Sahibi müslüman olan dükkânların önemli bir kısmı ancak ikindi vaktinde açılabilmektedir. Askerî okullar tatillerini bu aya denk getrimektedir (C. D. T. s: 347). Karay 'görenek ve hatıraların çekici kuvveti' sebebi ile çocukluğunun Ramazan'ına gidince bir başka geleneği daha nakleder. Bu ay içinde Beyazıt meydanında kurulan sergileri. (H. İ. s: 221). Bu sergilerden dolayı Ramazan'da Beyazıt Meydanı İstanbul'un 'en işlek ve en kalabalık' yeri hâline gelir. (C. D. T. s: 347).

Beyazıt sergisi bütün hususiyetleriyle, derme çatma tezgâhları, eşyası, satıcısı, müşteri kalabalığı ve uğultusu, düzensizliği laubaliliği, her şeyile Asya ve Afrika kıtalarının iç pazarlarını yaşatan acayip bir parçası isi. Tepsilerde bizimkilere benzemeyen tatlılar, testilere konmuş yoğırtlar ve peynirler, çiy renkli ve iptidâî şekilli yuvarlak şekerler, hurma hevenkleri, hindistancevizleri karmakarışık, çoğu yerlere dizilmiş üst üste yığılmış halde gözlerimizi çekerdi. Sakalları kınalı adamlar İran şivesiyle haykırışlar, şakrak sesli Habeşîler baharat isimleri sayarlardı. Geniz gıcıklayan bir takım tozlarla hacıyağı, kakule, kişniş, tarçın, sandal ağacı, misk ve amber kokuları avluya bir uzak şark havası katardı. En fazla tesbihçi dükkânları rağbet görürdü; bir de Reji idaresinin 'Ramazan-ı Şerife mahsus' bandrolüile çıkarıdğı tütünler ve sigaralar. Beyazıt sergisine girip de hiç değilse her derde deva bir kutu baharatlı şeker almadan çıkan yoktu (.). Bir Ramazan'da avluya sergi kurulması âdeti mazi olup çarçabuk unutuldu. (C. D. T. s: 352).

Ramazan ayında Teravih namazı ile ilgili şu dikkate değer bilgiyi de verir Karay. Bu ay boyunca İstanbul'da kadınların teravih namazı kılabilmeleri için selatin camilerden Şehzadebaşı ve Sultanhamed camileri kafeslerle bölünerek bu duruma uygun hale getirlir. Taştekneler cami ise sadece kadınların ibadetine açıktır. Karay'a göre Şehzade Camii daha çok 'yüksek sosyete' hanımların tercih ettiği ibaddethanedir. (C. D. T. s: 349). Refik Halid 'on sene sonra doğmuş olsaydım eski zaman Ramazanlarının bu tipik âdet ve görenekleriyle parlak hayatından hiçbirini bilmeyecektim ve bugünkü nesle de bir şeycikler söyleyemeyecktim' diyerek bu âdet ve göreneklerin toplumsal değişme ile beraber ortadan kalktığını söyler. (C. D. T. s: 350).

Bayramlar da ayrı gelenek ve görenekleri olan dönemlerdir. Hediye verilen mendiller buna örnek olarak verilebilir:

"Mendil hediyesini hanımlar, daha doğrusu evin en büyüğü ve yaşlısı olan hanım verirdi; erkeklerin mendil vermelerine cevaz yoktu. Esasen Türk ananesinde mendilin yerini tutan 'çevre'yi kız dokur, kız işlerdi. Yavuklu ve âşık kızın hediyesi de çevre değil miydi? (P. İ. H. s: 218).

İstanbul'da özellikle kandil günleri ve gecelerinin kutlanmasında zaman içinde gelenek halini almış bir takım alışkanlıklar oluşmuştur. *Üç Nesi Üç Hayat*'ta Refik Halid bu konuya da kısaca temas etmiştir.

Senede bir kere olsun hacıya, hocaya okutturulur, şeyhin tesbihinden tütsüsünden geçirilir. Dinî görenekler de henüz sarsılmamıştır: Çocuk kandil akşamı eve geldi mi annesini veya ninesini başı örtülü köşe minderine geçmiş pes sesle Yasin okurken bulur; odalarda bir gülsuyu kokusu ve öd ağacı dumanı dolaşmaktadır; muhakkak simit alınmıştır ve helva pişirilmektedir. Ara sıra mevlid okutulur, şerbetler içilir ve külâh biçimi kağıtlarda mevlid şekeri dağıtılır (Ü. N. Ü. H. s: 21).

2.7.1.1. Dinî Görenekler

Tezin değişik bölümlerinde söz edilen dinî halk kültürü unsurların dışında görenek hâlini alan ve Refik Halid Karay'da geçen görenekler şu şekildedir:

Mevlidi temiz yüzlü, orta yaşta bir 'mevlidci hanım' okudu; sesi dokunaklıydı. Gülabdanlar gezdirilmiş, öd ağaçları ve buhurlar yakılmış, şerbetler ikram edilmiş, ayrıca kapıdan çıkarken herkese beyaz külahlarla şekerler dağıtılmıştı. (K. T. s: 91).

Tayfur'un gözleri yaşlı… İçinden bir şeyler okuyor. Okudu, okudu, hem yüzükleri, hem bizi üfledi. (N. s: 278).

Benim bağlı bulunduğum âdetler içinde büyümüştür. Mini mini iken o da benim gibi üzerlikle tütsülenmiştir, benim korktuğum hamam anası, çarşamba karısı gibi şeylerden o da helecan duymuştur. Aynı ninnileri dinledik, aynı bayramlarda ve kandillerde müşterek hislerle oyalandık. Kulaklarımızda hala mevlit, ezan, Kur'an seslerinin ahengi dolaşıyor. (N. ss: 490-491).

2.8. Halk Oyunları:

Daha çok düğün ve bayram gibi eğlencelerde, genel olarak birden çok kişiyle oynanan danslara verilen genel isimdir (Albayrak 2004: 237). Her kültürün kendine mahsus bir oyun/halk oyunu geleneği vardır. Halkın beğeni ve tercihleri

doğrultusunda şekillenen bu geleneksel oyunlar zaman içinde diğer kültürlerden göç, ticaret, sanayileşme gibi ekilere açık olsalar da özgünlüklerini korumuş ve bugüne kadar izlerini taşımışlardır (Eğilmez 2006: 49). Halk, ulusal değerleri ve kültür serüvenleri sonucunda kendine ait dansları, oyunları, halkoyunlarını keşfetme olanağı bulmuştur (Altıntuğ 2013: 138). Merdan Güven halk oyunlarını şöyle tanımlar: "Yeryüzündeki her insan topluluğunun halk oyunları gibi, Türk halkının millî oyunları da tarihin en eski çağlarından itibaren çok çeşitli evrelerden geçmiş ve doğal olarak hem figürleriyle hem de sergilediği anlamlar bakımından değişip gelişerek bugüne kadar gelebilmiş önemli bir halk bilimi unsurudur" (2014: 286). Cemil Demirsipahi ise daha ayrıntılı bir tanım yapmıştır: "ulusal müziğin bünyesine göre bir oyun kuran kişilerle, adları bilinmeyen halk sanatçılarının kurgularına dayalı düzenlilik, (ritm) kurallarına bağlı olarak müzik eşliğinde yapılan tartımlı hareketlere oyun denir. Oyunlar bir ulusun duygu ve düşüncelerine dayalı ise Ulusal Oyun (Halk Oyunları, Milli Oyun) adını kazanırlar" (Doğan 2011: 130). Halk dansları olarak da bilinen halk oyunları halk kültürünün sözlü bedensel bir geleneği olarak da görülmektedir (Ötken-Kızmaz 2014: 929). Halk oyunlarının eğlenme, eğlendirme, hoşça vakit geçirme; toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme; eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarma ve toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma gibi işlevleri vardır (Demirkol 2008: 44-46). Halk oyunlarının gunumuzde icra ediliş bicimleri ve ortamları bakımından yuklendiği işlevler zaman icinde kokenindeki rituel özelliklerini kaybederek değiştiği yolunda görüşler de vardır (Ertural 2012: 104).

Halk oyunları horon ve zeybek hariç Refik Haild Karay'da sıkça geçen bir kavram değildir.

2.8.1. Zeybek:

Aydın, İzmir, Denizli, Muğla bölgemizde zeybeklerin tek veya toplu olarak oynadıkları bir oyun çeşididir. Zeybek oyunları tek oynandığıgibi teklerin meydana getirdiği bir topluluk halinde de oynanmaktadır. Teklerin meydana getirdiği topluluk yarım daire veya daire halinde düzenlenir. Zeybek oyunlarında oyuncular grup halinde iken genellikle el ele veya kol kola tutunmazlar (Özbilgin 2003: 125). Zeybekler, ritmik yapılarına, çeşitlerine, oynanış şekillerine ve çalgılarına göre dört ana gruba ayrılırlar (Koca 2009: 20). Karay Zeybek'e Dört Yapraklı Yonca'da değinir:

Zaten o toplulukların çoğu öyle olur, önce birbirine derece derece kurum satan bir 'kendini beğenmişler' kalabalığı, fakat içildikçe samimiyet, sonunda hemen daima laaubaalilik: 'Şekerim', 'Cicim', 'Canım'larla dolu hitaplar, makaralı hitaplar ve kadeh tokuştururken 'çınçın'lar! Son safhanın işaret ve alameti grup halinde zeybek oyunudur. Ötesi horon tepmeye kadar gider. (D. Y. Y. s: 117).

Zeybek *Nilgün*'de de geçer:

'Ya Zeybek' dedi. 'Muhakkak sen bunu mükemmel oynarsın! 'Daniskasını' dedim ve Hediye'nin çaldığı o havayı fevkalade heybetle ve ustalıkla bir oynadım ki, kendim de beğendim. (N. s: 210).

2.8.2. Horon:

Necati Demir'e göre "Horan, diğer isimleriyle horon ve foran, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde dizi, eğri dizi veya halka biçiminde oynanan; genel olarak beş, yedi, dokuz vuruşlu halk oyunudur. İlgi çekici biçim ve hızlı bir tempo ile icra edildiği için uluslar arası ölçüde ün kazanmıştır. Geleneksel Türk halk danslarının en önemlilerinden biridir" (Demir: 2018:1).

Son safhanın işaret ve alameti grup halinde zeybek oyunudur. Ötesi horon tepmeye kadar gider (D. Y. Y. s: 117).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL DEĞİŞİM VE İSTANBUL

Refik Halid Karay'ın eserlerinde İstanbul ve İstanbul kültürü çok önemli yer tutar. Beylerbeyi'nde doğmuş ve Fatih'te büyümüş ve zorunlu sürgünde yaşadığı yıllar haricinde hayatını sürekli İstanbul'da geçirmiştir. Şehrin değişik semtlerinde evlerde oturmuş bu gerek bu semtleri gerekse diğer semtleri eserlerinde yansıtmıştır. Yazdıklarından anlaşıldığına göre yürüyerek ya da tramvayla İstanbul'u gezmek en sevdiği uğraşlardan biridir. Çocukluğu ve il gençliği İstanbul'da geçtiğinden annesi ile kentin gelenek ve göreneklerini sonuna kadar yaşamış ve babasının da Osmanlı bürokrasisinde yüksek bir memur olması dolayısı ile dönemin aydın kişileri ile tanışma fırsatı bulmuştur. Yazları Anadolu yakasına Erenköyü'ne taşınmaları, İstanbul'un o dönemki sayfiye yerlerini ve bu sayfiye semtleri çevresinde oluşan kültürü benimsemesi ve sindirmesine vesile olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Refik Halid, İstanbul'ludur ve şehirlidir. Şehir kültürünü sonuna kadar özümsemiştir. Eğitim olarak Galatasaray Sultanisi bitirdikten sonra Hukuk Mektebi'ne devam etmiştir. Gazetecilik mesleğine intisap ettikten sonra da bu mesleğin gereği olarak halkı ve siyasetçileri çok yakından gözlemlemiş ve bu gözlemleme konusunda elde ettiği tecrübeyi hem sürgün yıllarında hem de yurda döndükten sonra İstanbul'da ve yurtdışı ve yurtiçi seyahatlerinde kullanmıştır. Bütün bu gözlemlerin romanlara, hikâyelere ve gazete yazılarına başarıyla ve herkes tarafından bilinen o başarılı üslubu ile yansıtması doğaldır.

Yetmiş yedi yıllık uzun sayılabilecek bir ömrün -sürgünler hariç- tamamını İstanbul'da geçirdiği için kendi ömrü süresine en az üç nesli yakından takip etmiş; kendisinden bir önceki nesli de büyüklerinden dinleyerek bilgi edinme imkânı olmuştur. Böylece yaklaşık yüz senelik bir dönemde İstanbul'un hem fiziksel ve mimarî açıdan hem de sosyal ve kültürel açılardan büyük değişimine yakından şahit olmuştur.

İstanbul'un değişimini kent, aile, toplum, din, hatta bilim ve mutfak/yemek üzerinden incelemek temel olarak sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Bu kavramların her biri için sosyolojinin müstakil birer alt dalı olduğu düşünüldüğünde Refik Halid'in ilk gençliğinde Türkiye'ye girmiş olan bu yeni bilim dalının ışığında gözlemler ve analizler yapmış olmasını doğal karşılamak gerekir. Modern

sosyolojinin Türkiye'ye girişinde öncü olan ve sosyolojinin kurucusu Emile Durkheim (1858-1917)'den etkilenen (Ertürk 2005: 82-88) Ziya Gökalp'la *Yeni Mecmua*'da çalışması ve onun hem şahsından hem de eserlerinden etkilenmiş olması da dikkate alındığında Refik Halid'in sosyolojiye ve onun kullandığı yöntemlere ilgisiz kalması düşünülemez. Bu bakımdan kent, aile, toplum, mutfak, bilim ve diğer alanlardaki değişimlerin Karay'ın eserlerine nasıl yansıdığını ele almadan önce onun Sosyoloji'ye olan yaklaşımını irdelemek gerekir.

3.1. Refik Halid Karay ve Sosyoloji

Refik Halid Karay'ın eserlerinde en sık geçen sosyal bilim, sosyolojidir. Türkiye'ye yirminci yüzyılın başında Karay'ın gençlik dönemlerinde giren ve giderek yaygınlaşan sosyoloji edebiyatçılarında gündemine girmiştir. Karay'ın eserlerinin sosyoloji ve onun alt dalları olan kent sosyolojisi, aile sosyolojisi, kültürel sosyoloji gibi alanlar açısından incelenmesi onun daha iyi anlaşılması bakımından gereklidir.

Bir bilim dalı olarak sosyoloji Refik Halid'de değişik şekillerde geçmektedir. Yukarıda da vurgulandığı gibi ülkeye yeni girmiş bir disiplin olarak sosyoloji ve bunun kurucularından sayılan Auguste Comte, *Bu Bizim Hayatımız*'da Mazlum Sami'nin duyduğu ilgi ile anılır. Evinde özel hocalardan ders alan Mazlum Sami'ye o sıralarda bir 'ilim merakı arız olmuştur'.

Çoğu genç, ilk öğrenme zevkiyle böyle bir buhrana tutulur; ekserisinde devam etmez; başka zevklere kapılır bırakır. Bütün yalı halkının ya denize, ya koruya çıktığı o mehtaplı gece Mazlum, selamlık kısmındaki yazı odasında kitap okuyordu; hatta unutmamıştır, sosyoloji ismiyle yepyeni bir ilim zuhur etmişti; önündeki kitaplar Auguste Comte'un izinde yürüyen Fransız muharrirlerinin eserleriydi. (B. B. H. s: 82-83).

Refik Halid Ankara'yı anlattığı yazısında Fen ve Sanat'tan söz ederken – sosyoloji ve diğer bazı dallardan bahssetmek çok şey bilir ve ciddi görünür olmaktır yaklaşımını eleştrimek için- şu cümleleri sarf eder:

"Hafif, hoş, eğlenceli bahse grimeden evvel biraz ciddileşmemi ister misiniz? Hayır! Sosyolojiden, psikolojiden, fizyolojiden, daha bir sürü lojilerden; belki de estetik, metafizik veya metapsişik gibi bir sıra tik, zik ve şiklerden dem vuracaksanız hayır!" (D. s: 85).

Benzer bir yaklaşım *Makyajlı Kadın*'da da geçerlidir:

"*Hayır, muhterem okuyucumuz ayrıca edebiyat ve felsefe yapmaya da kalkar; zamanın modasına ve çoğu muharrirlerimizin çığırına uyarak basit lakırdı arasına – sosyoloji, sembolizm, estetik nevinden- bir sürü 'ji'li, 'izm'li ve 'ik'li kelimeler sokuşturur. Bunları mı sökeceksin, vakayı mı tahlil edeceksin, sonra hüküm verip cevap mı hazırlayacaksın?* (M. K. s: 123)

Ekmek Elden Su Gölden'de Armenak Efendi isim koyma ile ilgili bir analiz yaparken Asaf Bey'in neden bunlarla uğraştığı sorusuna karşılık Ermeni ağzıyla şu cevabı verir:

"Hovardalık sandın? Sosyal meseledir. Mimarlığı bıraktıysam kürsüsüz kaldım? Delikanlılığımda kaç yıl Avrupa kaldırımı çiğnemişim. Zola'yı aslından okumuşum. Bilmezdin? Merhume karım Ağavni sosyoloji öğretmeniydi. Kır atın yanında yatan ya huyundan ya suyundan dememişler? (E. E. S. G. s: 10).

Karay zaman içinde değişen hizmetçilik kurumunun da sosyolojik bir olay olduğu görüşündedir:

"Unutmamalı ki hizmetçi meselesi içtimaî meselelerin başında gelir. Eğer bugün bizde ve bütün dünyada aile hayatı değişti, herkes tek katlı apartmanlara tıkıldı, ocaklar yarı tütmez oldu, gece yatısı misafirliği sona erdi, her şey küçüldü ise bu işlerde hizmetçi buhranının da büyük tesiri vardır. Hizmetçi buhranı bir şehrin ve bir milletin değil, tarihin gidiş tarzını tanımayacak derecede değiştiren solse yal ve sosyolojik bir hâdisedir. (D. K. s: 152).

3.2. Refik Halid ve İstanbul

Refik Halid Karay sürgünler ve seyahatleri dışında ömrünü geçirdiği İstanbul'u çok sevmektedir ve her seferinde 'şehrimiz' diye bahsettiği İstanbul'dan her fırsatta büyük övgülerle söz eder. "Bana öyle geliyor ki hiçbir şeyi göremiyeceğim gün bile gelse, öbür dünyada bile yine İstanbul'u göreceğim" (H. İ. s: 46) bu sevginin açık bir ifadesidir. Özellikle taşradan kente göç bağlamında şehrin geçirdiği sosyolojik değişimden büyük üzüntü duymaktadır. Bu şekilde 'efendi şehir' vasfını kaybettiğini düşünen (T. A. G. H. s: 583) Karay üzüntüsünü değişik vesilelerle dile getirir. "Fakat acaba eski manasile İstanbullu, bugün İstanbul'da kaçta kaç nisbetinde kaldı? Artık İstanbul'da tama manasile İstanbullu azalmıştır" (H. İ. s: 231)

bu üzüntüyü dile getirediği örneklerden biridir. Gerçek İstanbulluların şehri terk etmek zorunda kaldıklrını, bir kısmının Ankara'ya yerleştiğini ve böylece İstanbul'un "kendinden kopup gidenlerle yerlerine dışarıdan gelenler yüzünden hususiyetini, husui çehresini ve tabiatiyle" kaybettiğini ve servet mülkün de aynı sebeplerle eski İstanbul'lunun elinden çıkarak başka vatandaşlara geçtiğini üzüntü ile kaydeder. (H. İ. s: 232).

3.2.1. İstanbul Çocuğu

İstanbul kültürü ile Refik Halid'in dikkat ettiği en önemli unsurlardan biri 'İstanbul Çocuğu' olmaktır. Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949)'na yazdığı bir mektupta kendisini de 'ben sadece İstanbul çocuğuyum' şeklinde tarif eder. (A. F. s: 86). Bu unsur aynı zamanda sosyo-kültürel değişimi ve sürgünde ve gezilerinde gördüğü diğer şehirlerle yaptığı mukayesenin ölçüt noktalarından biridir. Burada ilk önce Refik Halid'in kendisini İstanbul çocuğu olarak tanımladığı ve bunu hangi nitelikler öne çıkararak yaptığı üzerinde durulacaktır. Bu niteliklerin önemli bir bölümü aynı zamanda İstanbul folkloru ve halk kültürünü değişik özelliklerini yansıttığını da eklemek yerinde olur. Karay değişik özelliklerini sıralayacağı İstanbul çocuğunun en net tanımını şöyle yapar:

"İstanbul'da yetişen birçok güzel şeyler arasında bir de şu vardır: İstanbul çocuğu! İstanbul çocuğu sözünden kucakta veya kübik arabalarda rastladıkça hoşlandığımız iyi beslenmiş, keyfi yerinde, toraman ve ablak insan yavrularını kast etmiyorum. Buradaki çocuk, daha ziyade şehrimize mahsus bir cins oynak, keskin, atak, atılgan, çevik zekâsı ile eskiden beri kendine şöhret yapmış, yarı haylaz ve haşarı halk çocuğudur. Onun güzelliği vücudundan fazla ruhunda, dimağındaki çapkın kudrette, doğuştan neş'esinde, hayata karşı kayıtsızlığında, alaycı şakacı oluşunda, gülünç noktaları yakalayıp bunları çok tuhaf şekilde, sanatkârca belirtmesindedir". (G. S. S. s: 213).

Refik Halid bu tipin halkbilim ve halk edebiyatı ile olan ilişkisini de bu her alanda verdiği örnekleri sıralayarak şöyle kurar:

Çok kere adı sanı bilinmeyen çocuk yetişince korkunç bir heccav olurdu. Uydurduğu tesirli fıkralar, söz oyunları, beyitler, türküler, destanlarla kötü rejimlerin adaletsiz ricalini keskin dilinin kılıcından geçirir, zekâsının hışmına uğratır, zulüm gören ahalinin canını alırdı. O çocuktur ki halk edebiyatımıza dünyanın en ince

seçme mizahî hikâyelerini kazandırmış, Türkdiline gerçekten yatkın bir oynaklık, uysallık, âhenk, eğilip bükülme hassası vermiş, tadına doyulmaz engin mânalı tâbirler kazandırmıştır" (G. S. S. ss: 213-214).

Karagöz, meddah, orta oyuncusu, kuklacı ve tuluat tiyatrocusu gibi halk sanatkârlarının her birinin birer İstanbul çocuğu olduğunu ifade eden yazar "yazık ki bizde İstanbul çocuğunu bütün vasıflarile sonsuzluğa ulaştıracak bir eser henüz yazılmadı" cümlesiyle üzüntüsünü belirtir. (G. S. S. 214). İstanbul halk çocuğunun 'nereden geldiği belli olmayan baldırı çıplaklar" la karıştırılamaması gereğini anlattıktan sonra bu çocuğun ufak fakat temiz aile çocuğu ve dededen nineden İstanbullu olduğunu, şehrin güzel ve zengin halk dilini, sayısız inceliklerini bilen, mütevazı insanlar oldukları aktarır. Halk sanatkârı olan İstanbul çocuklarının "eskiyi yenileme, geçmişi tazeleme, dile ve âdetlere bekçilik" kısacası "gelenekleri koruma" gibi bir işlev üstlendiklerini söyleyerek bunların folklorik bakımdan önemlerini vurgular. Buna benzer bir aktarımı da şu şekildedir: "Bugün ancak kırk yaşında olan İstanbul çocuğunun belki hatırlayacağı, doğuştan dikkatli ve sağlam hafızalı ise gözünün önüne getirip dünü tatlı tatlı düşüneceği eski âdet, âlet ve eşyadan biri de muhakkak 'gece kandili'dir". (C. D. T. s: 301).

Karay 1948'de Aydede'yi yeniden çıkardığı bir dönemde şehrin camileri hakkında yazdığı bir yazıda şu ifadeyi kullanır:

Bir İstanbul çocuğu olduğum ve şimdi bile mütemadiyen şehrin muhtelif semtlerini karış karış gezdiğim hem de yaya gezdiğim halde bir çok camiin adını ben de bilmiyorum. Yanımda bulunanlar da bilmiyorlar. (A. 2. s: 358).

Yine *Aydede*'de Eyüp'lü bir sabıkalı hakkında yazarken, kendisiyle ortak paydayı 'İstanbul çocuğu' olmakla kurar.

Bir taraftan tek ismiyle adaşım, diğer cihetten tamamiyle yaşıtım olan, fakat hiçbir suretle meslekdaşım sayılmayan Eyüp'lü Halid'le ben, gazete sayfalarında aynı zamanda yer almış iki İstanbul çocuğuyuz. (A. 2. s: 341).

Doğrudan kendisi olmamakla beraber *Gurbet Hikâyeleri*'nde yer alan *Keklik*'te kendi duygularını dile getirdiği bir karakterin ağzından şunu söyler:

Hatta sesi, bu zulümden zevk alıyor gibi gittikçe naz ve cilve kesiliyordu. İçimden susmasını istiyordum, fakat Hacı Ağa ile uşaklarına karşı merhametli,

muhabbetli, muhallebici, İstanbul çocuğu görünmekten utanıyor, vuruyordum. (G. H. s: 49).

Yukarıda sözü geçen ve İstanbul'da kent kültürü ile yetişmiş kibar ve görgülü çocuklara yakıştırılan 'muhallebici' sıfatı *Bir Avuç Saçma*'da da geçer

"Sık sık kullandığımız buna benzeyen bir kelime olacak ama neydi? Birden hatırladım: Muhallebi! Muhallebici denilen bir İstanbul çocuğunun bu kelimeyi unutur gibi olması affedilir şaşkınlıklardan değildir". (B. A. S. s: 148).

İstanbul'un sadece kentsel ve mimarî yapısını değil, sosyal yapısının da sık sık değişmesine sebep olan yangınları, Ankara'da gördüğü yangının büyüklüğünü anlatırken bir İstanbul çocuğu olarak mukayese yapar:

Hâlbuki o bir karış alev, uzaya büyüye, ertesi günü bizim pansiyonu da kavurup, Ankara'nın dörtte üçünü kül kömür etmişti. En korkunç, en büyük yangınlara alışkın olması lazım gelen bir İstanbul çocuğu sıfatıyla söylüyorum. (D. s: 56).

Birinci Dünya Harbi yıllarında buğday ve ekmek sıkıntısının baş göstremesi üzerine Anadolu'da sürgünde bulunduğu dönemin hatırlarını nakleden Refik Halid Karay şu cümleleri sarf eder:

Hiç unutmam en hoş hatıralarımdan biridir: İcabı hal, bir defa buğdayımı eşeğe yükleterek kendi elimle iki saat ötdeki değirmene götürmüş, alelusul nöbet beklemiş, öğütmüş, elemiş ve dönmüştüm. Sabah alacası içinde ve gurbet ilinde, merkebini önüne katarak bir İstanbul çocuğunun değirmene gidişi hoş hazin bir şeydi, insana hassasiyet veriyordu. (A. P. H. ss: 193-194).

Karay, İkinci Dünya Savaşı yıllarında radyonun insanları nasıl oyaladığını ve gündemi nasıl değiştirerek eğlendirdiğini anlatırken çocukluğundan bir örnek nakleder ve hokkabazların kendisi de dahil İstanbul çocuklarını nasıl eğlendirdiklerinden söz eder:

Çocukluğumdan bilirim sünnet olurken hokkabazların avaz avaz haykırıp tepinmesinden başıma geleni anlamaya mecal bulamamıştım. Cismim canından ayrılmış lâkin feryadım yaygaraya karışmıştı. Meğerse radyo sinir harbinin iptidai şekilde âlâsını Çiçekçi ve Karanfiloğulları, deniz böceği kabuğundan borularla muhallebici İstanbul çocuklarına yaparlarmış! (T. Ş. s: 28).

Karay İstanbul çocuğu tiplemesini anlatırken çocukluğunda Tahtakale Araplarının çaldığı havayı hâlâ hatırladığını ve özellikle 'beş ekmek beş peynir' dönemini yetişmiş olanların farklı bir nesil olduğunu vurgular. 'Beş ekmek beş peynir'in dönemin kayda değer bir sosyal olgusu olduğu bilinmektedir. Samiha Ayverdi hatıralarında "o zamanlar müşteri bakkala 'beş ekmek beş peynir' dedi mi bakkal hemen paket yapıp on para karşılığı müşterisine uzatırdı" demektedir. (Ayverdi 2008: 199). Necip Fazıl Kısakürek de hatırlarında "Oradan kalan tek hatıra mektebe giderken Gedikpaşa bakkallarından birinden akşam kahvaltı diye alıp yolda yediğimiz 'beş ekmek beş peynir'ler. Yani beş paralık ekmek beş paralık peynir" ifadesini kullanır. (Kısakürek 1978: 26). İşte Karay da bu olguya *Pek İyi Hatırlarım*'da bu konuya değinir:

'Beş ekmek, beş peynir' devrine yetişmiş her İstanbul çocuğu bunları bilir. Biz daha neler biliriz. (P. İ. H. s: 141).

Karay'ın tarif ettiği İstanbul çocuğunun peynir ve ekmek yanında yeme-içme ve geniş anlamda mutfak kültürü ile olan bir başka ilgisi de simit ve pilavdır. Karay'ın İstanbul kent kültürü anlamında çok önem verdiği simit ve pilav bu bağlamda şu şekilde geçer:

Zira İstanbul çocuğu için simit, ekmeğin ikincisi, ekmekten sonra ve pirinç pilavından önce gelen sevgili gıdaların birincisidir. Hakkında ne yazsak azdır ve ne kadar yazsak söyleyecek sözümüz vardır. (M. Z. S. G. s: 179). *İstanbul çocuğu simit çocuğuydu.* (M. Z. S. G. s: 181).

Pilavla ilgili diğer bir anekdot da şudur:

"Pirinç, aslına bakarsanız bir Uzakşark mahsulüdür. Fakat onu pilav şekline sokarak dünyanın en güzel yemeklerinden biri hâline getiren İstanbul'dur ve pilav, İstanbul çocuğunun kolayca ayrılığına katlanamayacağı en sevgili, lezzetli gıdasıdır". (M. Z. S. G. s: 265).

Karay'ın gözünde, Pilavın yanında kuru fasulye de İstanbul çocuğu için değerlidir.

Kaşık atmak tâbiri hepsinden fazla kuru fasulye ile pilav hakkında icat edilmiştir. Hakiki İstanbul çocuğu o ikisini değme itinalı yemeklerden, baklava börekten, hatta mayonezli levrekle alamerikan ıstakozdan üstün tutar. Öbürleri hep çerez kabilindendir. (M. K. s: 201).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında eve odun alan Karay sobayı yakabilmek için körük almak ister.

Bütün İstanbullular gibi çocukluğundan çok yakından tanıdığı körük yapan kalmadığı için bu eşyayı bulamaz ve şu satırları yazar:

Kırk şu kadar yıl sonra o eski İstanbul çocuğunun kırçıl saçlarıyle dükkân dükkân körük araması ve arayıp da bulamaması büyük bir hâdise değildir. Fakat hisli bir adam için oldukça hüzünlü ve düşündürücü hâtıraların anahtarıdır. (P. İ. H. s: 303).

Kendi hayatında İstanbul'da yaşanan köklü sosyal ve kültürel değişmeleri en açık olarak ortaya koyduğu ifadelerden biri *İlk Adım*'da geçer ve bunu vurgulamak için de 'içtimaî tarih' vurgusu yapar:

Görüyorsunuz ki bizim yaştaki İstanbul çocukları ortaçağ devrini de yaşayabilmiş yirminci asır adamlarıdır; birer harikadır ve onların siyasî ve içtimaî bri yarı dünya tarihidir; buna ermek bir bahtiyarlıktır. (İ. A. s: 94).

Çocukluğunda kendisine kuzu alınmasını anlatırken de bunu bir 'âdet' olarak nitelemesi ve 'İstanbul çocuğu'na yakıştırması da dikkate değerdir:

"*Bizim nesle bir bakıma 'kuzu nesli' diyebiliriz. Sebebi bir değil ikidir; evvela kuzu gibi uslu, itaatli az çok bön yetiştirilirdik. Yarım asır önce İstanbul çocuğunun bir çoğuna beslesin, oynasın, gezdirsin, avunsun diye kuzu almak âdetti. Bu mevsimde çocuklar çayırda, viraneler arasında, yıkık surlar üzerinde kuzu gezdirirler, kuzu otlatırlardı; o canlı ve sevimli oyuncakla hoş vakit geçirirlerdi*". (A. A. s: 168).

Aynı kitapta bu görüşünü şu cümlelerle destekler: "Kırk yıl önce bu mevsimde kuzusu olmayan çocuklu ev pek nadirdi; hele kenar semtlerden geçerken viraneler arasında, boş arsalarda, kırlık yerlerde muhakkak kuzu otlatan bir çocuğa rastlardınız". (A. A. ss: 164-165).

Karay İstanbul çocuğunun diğer bazı özelliklerini de şu şekilde tarif eder: Kendi yaptığı neşeli ve hoş parçaları söyleyen bir kişiyi hatırlarken aklına İstanbul çocuğu tipi gelir:

Hâlbuki İstanbul çocuğu çevik ve sevimli tavırları, çapkın ve zeki bakışları, hafif müziğe istidadı, esprisi ile bu tarz ses ve hareket oyunlarına çok elverişlidir. (A. 3. 481).

Refik Halid, İstanbul çocuğunun İstanbul gelenek ve âdetlerini bilmesi de sahip oldukları özelliklerden biridir: Refii Cevad Ulunay (1890-1968) ve Vâlâ Nureddin Vâ-Nû (1901-1967)'den bahsederken:

"İkisi de yüksek aile evladı, lâkin kabuklarından sıyrılmayı bilen afacan İstanbul çocuklarıdır; maziyi bütün âdet ve ananeleriyle hâli bütün kıymet eksiklerile gayet yakından özünden bilirler. " (B. G. s: 50) ifadelerini kullanır.

Bu tanıma ek olarak *Nilgün*'deki Ömer'i tasvir ederken de şu ifadeleri kullanır:

Bir varmış bir yokmuş; serseri ruhlu bir İstanbul çocuğu varmış (.) Ataktır, yakışıklı olduğundan kadınların mahbubudur (.) ele avuca sığmaz bir adamdır; centilmen maceracıdır. (N. s: 349).

Uzun yıllarını sürgünde ve İstaanbul'dan uzakta geçirmek zorunda kalan Refik Halid bir yazısında "Gurbette gezenler bilirler; İstanbul çocuğunun içi titreyerek hatırladığı İstanbul manzaraları arasında Kalamış Körfezi başta gelir" demektedir. (H. İ. s: 256)..

Dönemin başbakanı Refik Saydam (1881-1942)'ın ölümü üzerinde İstanbul şehrinin kendisi için çalışan bir 'İstanbul çocuğu'nu kaybettiğini belirten (A. E. B. S s: 88) Karay, İstanbul halk kültürü üzerine yazı ve kitaplarıyla ünlenen Sermet Muhtar Alus (1887-1952)'u da 'has İstanbul çocuğu' olarak niteler. (T. A. G. H. s: 246) ve İstanbul kent ve halk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Rum, Musevi ve Ermeni ekalliyet kültürünü de halk kültürünün ve toplumsal yapının temel yapı taşlarından biri olarak ele aldığından İstanbul çocuğunun da bu kültürleri bildiğini şu yetkin cümlelerle açıklar:

"İstanbul'da öyle değil midir ya? Hemen hemen aynı kıyafette olmalarına rağmen, daha konuşmadan, halk, karşısındakinin Türk, Rum, Ermeni Yahudi olduğunu anlamaz mı? Mesela 'şu köşede oturan ihtiyar Rum kimdir?' derler ve onun Yahudi veya Ermeni olduğunu hatırlarına getirmezler. Bu seziş, o milletlerin yüz ve giyiniş cihetinden, bir yabancı tarafından fark edilmesine imkân olmayan bazı hususiyetlerinden ileri gelir. İstanbul çocuğu farkında olmayarak bu seziş içinde yetişir, ustalaşır, mütehassıs kesilir; fakat bilgisini izah edemez". (S. s: 135).

Yazarın ekalleyitleri de İstanbul çocuğu saydığının bir başkaa örneğini de bir Rum şarkıcı teşkil eder:

Fransa gazetelerinde Bubul ismile de tanıdığımız maruf sinema aktörü ve çalgılı kahve şarkıcısı Milton'un ilanlarına rastlıyorum. Milton'un beni bilhassa alakadar eden ciheti bi İstanbul çocuğu olmasile, Miltiadis adile İstanbul'da bir zamanlar terzi çıraklığı etmesidir. (G. S. S. s: 187).

Sıcak ve yağmur almayan bölgeleri kast ederek İstanbul ile karşılaştırırken de mukayeseyi yine İstanbul çocuğu üzerinden yapar:

Fakat o hasreti yere bir katre yağmur düşmeyen ve gökte ak ve kara bir değirmi bulut görünmeyen ülkelerde yaşamış olanlara sormalı. Böyle memleketlerde İstanbul çocuğu yağmur sılasına tutulur, bulut hasretile yanar. (A. A. ss: 41-42).

Kızkulesi'nin İstanbul ve İstanbullular için önemini de Karay şu şekilde anlatır:

Kızkulesi İstanbul'un hemen hemen bir markası, İstanbul armasının hoş bir motifidir. İstanbul çocuğu ise Kızkulesi'ni oyuncağı imişçesine sever; uzaktan bile olsa, bulunduğu yerden gözlerini muhakkak o tarafa çevirir (.) İnsan gururuna yakışan bu meyilden dolayıdır ki İstanbul çocuğu için ne Galata ne de Beyazıt Kulesi, Kızkulesi kadar değerlidir. (H. İ. s: 171).

Sürgün'deki İrfan'ı da şöyle tanımlar Karay.

İrfan genç, dinç, becerikli ve ağırbaşlı bir İstanbul çocuğuydu. (S. s: 125). İrfan odasına girmek için yanlarından geçerken hepsi birden sustu. Hiddeti biraz durulan İstanbul çocuğu 'Ne belaya çattık' diye düşündü… (S. s: 141).

Görüldüğü gibi kendisini 'İstanbul çocuğu' olarak nitelemek Refik Halid için bu şehirle kurduğu bağı göstermesi açısından önemlidir.

3.2.2. İstanbul Kültürü

3.2.2.1. İstanbul Türkçesi

Refik Halid Karay dil meselelerine özel bir önem vermektedir. Özellikle Türkçe'ye ve Türkçe'nin kullanımına büyük itina gösteren Karay'ın bu konuyla ilgili çok sayıda müstakil makalesi olduğu gibi başka yazılarında ya da roman ve hikâyelerinde de aynı konuya değinmiştir. Karay Türkçe'nin düzgün kullanımının İstanbul kültürünün bir parçası olduğu görüşündedir. "Zevk hususunda İstanbul

lehçesi en yüksek mertebeye varmıştır" (B. A. S. s: s: 26) diyerek bu konuda yaklaşımını ortaya koymuştur. Telaffuzla ilgili olarak da 'kaba' olarak nitelendirilebilecek bir telaffuzun aslında Türkçe'ye daha uygun düştüğünü bunu da yine en güzel İstanbul Türkçe'sinin yapabildiğini savunur.

"Türkçe'yi bazen nazik telaffuz hiç açmaz. Kaba okunuşu daha zarif düşer. Bundan on sekiz sene evvel Sinop'a sürüldüğüm zaman, baktım, belde ahalisi bizim nazik İstanbul'luların 'palamut' dediğimiz ve yazdığımız gibi okuduğumuz maruf balık ismini 'pelamit' diye telaffuz ediyorlar. (B. A. S. s: 25).

3.2.2.2. İstanbul ve Çiçek Kültürü

Bir kentin kimliğini belirleyen unsurlar arasında bitki örtüsü ve o kente özgü bitkiler de vardır. İstanbul'un da bu anlamda kendine özgü çok sayıda ağaç, sebze, meyve ve çiçekleri bulunmaktadır. Bunların içinde en çok bilinenler arasında mor salkım ve erguvan gelmektedir. Karay da bir yazısında "Mor salkım da, tıpkı fulya gibi İstanbul'a has çiçeklerdendir". (B. A. S. s: 58) demektedir. İstanbulluların gözünde mor salkımın baharı müjdelediğini ve o sene bahar mevsiminin nasıl geçeceğini mor salkımların ömründen ve yaygınlığından anlaşıldığını şu cümlelerle ifade eder: "Mor salkımları yaşatmıyan bir bahardan ne beklersiniz? İstanbul'un baharındaki feyiz mor salkımlarının ömrü ile ölçülür. (A. A. s: 41).

Refik Halid ağaçlar konusunda da hassastır. Bazı ağaçların İstanbul kültüründe ve İstanbullular tarafında nasıl algılandığını yetkin bir biçimde anlatır. 1940'lı yılların başında İstanbul Belediyesi'nin şehrin ana caddelerine servi dikmeyi planlaması üzerine İstanbul halkının bu girişimi pek hoş karşılamadığını çünkü servinin İstanbul tarafından 'mezarlıklara dikilen ağaç' olarak kabul edildiğini "Zira bu ağaç İstanbullu gözünde ölümü ve ölüler ülkesini mezarlıkları temsil eder, o cihetten kasvetli bir ağaçtır. (A. A. s: 76)" cümlesiyle belirtir. Karay'a göre servi bir İstanbullunun gözünde öbür dünya denilen görünmez kervansarayın koyu yeşil üniformalı, asık suratlı, dik bakışlı Azrail yardımcılarıdır. Eserlerinde yeri geldikçe İstanbul ve Anadolu kültürlerini mukayese eden Karay servi üzerinden de bunu yapar ve bu ağaçla ilgili algının Anadolu da böyle olmadığını söyleyerek şu durumu sebep olarak gösterir: "Zira Anadolu o ağacı pek bilmez. (A. A. s: 77)". İstanbul'un farklı semtleri farklı meyve sebze ve ağaçlarıyla bilinir. Özellikle Mecidiyeköyü ve Boğaziçi'nin her iki yakası dut ve incir ağaçlarıyla bilinir. Ağaçlar ve meyvelerle İstanbul'un toplumsal

hayatı arasında bağ kuran ve bu bağın hangi yönde toplumu etkilediğini Karay dut ve incir örnekleri üzerinden açıklar. Dutu ve inciri 'İstanbul'un netameli meyveleri' olarak niteleyen yazar özellikle birbirini takip eden dönemlerde meyve veren bu ağaçlardan dut ve incir toplamaya çalışırken düşüp sakatlanan insanlarının sayısının çokluğuna dikkat çeker. Bu durumdan özellikle çocuk ve yaşlıların etkilenmesinin toplumsal bir sorun olduğuna dikkat çeken Karay ince ve kırılgan dalların buna yol açtığını dolayısı ile buna tedbir alınması gereğini vurgular. (A. A. s: 83-84).

İstanbul'un meyve ve yemiş kültürü de özellikle mevsimine göre nasıl toplanıp yenildiği de Karay tarafından nakledilen bir başk hususu oluşturur: İlk toplanan ve yenilen çağla bademidir sonra henüz tatlılanmamış can eriği… Dut, kiraz ve incir diğre yaygın meyvelerdir. Duvar kenarlarına dikilen fındıkaları yemek de İstanbulluların bir başka zevkidir. Böğürtlen de bunlara dahil edilmelidir. (P. İ. H. s: 160-162).

3.2.2.3. İstanbul'da Mimarî Yapı - Binalar - Mefruşat

İstanbul Batı'dan giren her türlü yeniliğe doğrudan açık bir şehir olduğu için mimarî alanda olduğu gibi binaların iç donanımında da özellikle ondokuzuncu yüzyılın sonundan başlayarak önemli değişimler yaşanmıştır. Refik Halid Karay da çocukluğu ilk ve ilk gençlik döneminde bu büyük değişime tanık olmuş ve özellikle sürgünden döndüğü 1938'den sonra hem kendisi yokken onbeş sene içinde yaşanmış olan büyük değişimi görmüş hem de ömrünün sonuna kadar geçen yirmi yedi yılda meydana gelen değişiklikleri de yakından gözleme olanağı bulmuştur. Bu gözlemlerinden ev eşyası ile ilgili olanı şudur:

Ah eski İstanbul'un kof, çürük kaplamalı, çarpık çökük, cumbalı, mecalsiz evleri ve bunların içi… Kırmızı bakır mangallarında taze kalaylanmış ibrikler kaynayan basık odalar… Küçüklüğümde böyle evlerde ve böyle odalarda barınan bazı akrabalarımızı ziyarete götürdükleri zaman o ibrikleri yarı ördek tarı leylek bir nevi acayip kuşlara benzetirdim; ağızlarından ses yerine duman çıkan kuşlar! (D. s: 42).

Hayatı boyunca İstanbul'da birçok ev değiştirmiş olan Karay çocukluğundaki evleri şöyle tasvir eder:

"Çocukluğumun evleri şimdi gözümün önüne geliyor. İçinde doğduğum Beylerbeyi'ndeki evden -iki üç yaşlarında çıktığım için- hatırımda pek bir şey kalmamış. Sadece veranda gibi camekânlı uzunca bir koridor. Yerler mermer döşeli ve iri iri saksılarda sıra sıra limon ağaçları dizili… Tertemiz, apaydınlık, güzel kokulu güzel renkli, ferahlık verici, yarı bahçe yarı 'enteriyör' yarı 'natürmort' bir üstat tablosu" (P. İ. H. s: 58).

Çocukluğunu geçirdiği diğer iki ev Lâleli semtinde olduğundan loşlukla betimlenebilmektedir. Yazarın aklında kalan çifte merdivenlerden ibarettir. (P. İ. H. s: 58-59). Sultanahmet'te oturduğu dördüncü ev ise Karay'ın aklında külhanlı hamamla özdeşleşmiştir. Öyle ki bu evin yazarda bıraktığı en önemli izlenim İstanbul'un halk kültüründe önemli bir yer tuatan ve yazarın 'meşhur' olarak nitelediği 'mahalle karısı kavgaları'dır. (P. İ. H. s: 59). Beşinci ev Vezneciler'de Kovacılar Caddesi'ndedir ve Karay dönemin ünlü okullarından Şems'ü-l Maarif'e gitmektedir. Ancak bu gidiş genellikle bir midilli sırtında olmaktadır. Kentsel altyapı anlamındaki değişimi ortaya koymak açısından şu sapatama kayda değer olarak görülmelidir: "Sebebi beyzadelik taslamak değildir, evden mektebe kadar geçeceğimiz yolların topuktan yukarı daima cılk çamur olması ve her ata, arabaya rastlayınca tepeden tırnağa zifoslar içinde kalınması". (P. İ. H. s: 59). Daha sonra farklı evlere taşınan Karay ve ailesi yirmi yıla yakın bir zamanda bir düzine ev değiştirmiş olur. Ve yeniden baştaki konuya dönen Karay İstanbul'la ilgili şu önemli saptamayı yapar: "Düşününüz ki yirmi yılda barındığım bir düzine evden bir tekinin kapısını çalmak, içine girmek, hatıralara dalmak geçmişi anmak ve geçmişten bir eser bulmak imkânsızdır". Bunun sebebi tüm evlerin yangınlardan dolayı yok olmasıdır. (P. İ. H. s: 61).

3.2.2.4. İstanbul ve Hayvanlar

Şehirlerin toplumsal hayatını belirleyen ve kimliğini şekillendiren öğelerden biri de o şehirde yaşayan hayvanlardır. Bu bağlamda İstanbul için köpekler, kediler, develer, kuzu ve koyunlar güvercin, kumru ve kargalar ve başta balıklar olmak üzere deniz canlıları sayılabilir. Refik Halid Karay, İstanbul'un kargalarla olan ilişkisini aşağıdaki şekilde vurgulamıştır:

"İstanbul'u düşünen bir gurbet yolcusu, bu şehrin kargalarını nasıl hatırlamaz? Kabahatlerimizi annelerimize söyleyen fitci, geveze kargaları… Ninnilerde kanatlarını yolup yelpaze yaparak sattığımız kargaları… Minare

tepelerinden İstanbul'u seyrederek keyfini süren kargaları… Saçaklara tutunarak mütecessis erkek gözleriyle komşu kızlarını gözetleyen kargaları…. Hani puslu akşam saatlerinde avaz avaz bağrışarak parça parça siyah ve sisli bulutlar halinde yaş damlar, kubbeler üzerinden hızla geçip Karacaaahmet ve Eyüp serviliklerine dönen kargaları". (N. s: 180).

Karay'ın çocukluk dönemlerinde şehirde görülebilen hayvanlardan biri de develerdir. Develer özellikle taşımacılık amacıyla sıklıkla kullanılan hayvanlardı. 1946'da çıkan bir yazısında develer hakkında şu anekdota yer verir:

"Hâlbuki bizim küçüklüğümüzde, hatta gençliğimizde-Anadolu'da olduğu gibi- İstanbul'da deve pek çoktu, Karagümrük ve Edirnekapı semtlerinde deve ahırları bulunurdu. Daracık, eğri büğrü sokaklardan alçacık evler arasından yüklü deve katarlarının gidişini, hele çan seslerini hâlâ unutmamışımdır. Hayvanların başları evlerin ikinci kat pencerelerini hizasını bulurdu ve bana yalılar önünden geçerken bacaları üst kata ulaşan o zamanki Boğaziçi vapurlarını hatırlatırdı". (A. A. s: 151)

İstanbul folkloru ile Anadolu'yu karşılaştırırken atasözlerinden yola çıkara şu örneği verir: "Şu var ki Anadolu'da deve hakkında söylenmiş daha eperce atalar sözüne rastlanır. İstanbul'da kullanılmaz. Meselâ *deveyi yük değil zelber* yıkar gibi". (A. A. s: 155).

İstanbul sokaklarında sürekli rastlanan hayvanlardan biri de köpeklerdir. Seyyahlar aracılığı ile Avrupa'da da bilinen bu sokak köpeklerinin sayısı o kadar fazla idi ki her sokakta birkaç tanesine rastlamak mümkündü. En geniş çaplısı 1910'da olmak üzere zaman zaman sokak köpekleri belediye tarafından toplanarak Marmara Denizi'nde Sivriada'ya gönderilmişti ki sayılarının seksen bin olduğu belirtilmektedir. (Shick 2010: 25). Dolayısı ile sokak köpekleri İstanbul halkının kanıksadığı, kentin gündelik hayatının bir parçası haline gelmiş hayvanlardır. Karay çocukluğunda ve ilk gençliğinde şahit olduğu bu köpekler için 'muntazam teşkilatlı, dinç unsurlu,tok ve cihanda meşhur" demektedir. (A. P. s. 148). Bu dönemlerde sokaklarda köpeklerin borusunun öttüğünü belirten yazar yeni dönemin bir sokak köpeğine hitaben şunları söyler: "Mahalle mahalle teşkilatınız, gözcüleriniz, bekçileriniz, muhacimleriniz vardı; halk sizi gözü gibi severdi, karnınızı doyurur, yavrularınıza mesken kurar, sakat kalanlarınızı tedavi ederedi. Biz onlardan hem çekinir hem hoşlanır hem de canımızı

malımızı emniyet ederdik". Köpeklerin toplumsal hayatın bir parçası haline geldiğini de su cümle işaret eder: "Çocuklarımız mahalle aralarında onlarla, alt alta üst üste büyürlerdi". (A. P. 149). Halkın köpekleri benisemsemesinin gelenekselleşmesini ve folklorik bir yapıya bürünmesini de şu cümle ile açıkça ortaya koymaktadır: "O zamanlar köpeklere ekmek adamak da âdetti. Günde bir fırın ekmek böyle sarf olunurdu". (A. P. s. 149). Köpekleri ezen arabacılara halkın şiddet uyguladığını, hatta bunlara ceza kesildiğini de belirten Karay eski devirlerde insanlar için yapılan çeşmelerin hemen yanına köpekler için de yalak yapıldığını ilave eder. Geçen zamanla beraber köpeklere bakış açısının da değiştiğini artık onları itlaf etmek için zehirli et atıldığını ve yeni nesil köpeklerin 'o eski gürbüz neslin müstereddi bir numunesi" olduğunu yazar. (A. P. 147). Sokak köpeklerinin İstanbul için sorun olmaya devam ettiği ve toplanmalarının Karay'ın söyleyişi ile 'bir hızlanıp bir tavsaması, aylarca ihmale uğraması"nın sürdüğünü 1954'te yazdığı bir yazısından da anlaşılmaktadır. (T. A. G. H. s: 624).

3.2.2.5. Toplumsal Ritüeller ve Gelenekler

3.2.2.5.1. Sürre Alayları

İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye yardım götüren alaylardı ve büyük merasimlerle uğurlanırdı. Karay çocukluğuna ait bir Sürre alayı hatırasını şu şekilde nakleder.

Biz Sürre alaylarına ve develerine yetiştik. Hattâ pek küçükken bir aralık çarşaf yasak edilmişti de kadınlar tekrar ferace ve yaşmağa döndürülmüştü; anamla beraber araba içinden bu alayı Yıldız Sarayı'nda görmüş ve sırma püsküllerle salkım saçak donatılmış, sırtlarında ufacık sandallar, o etrafındakiler gibi büyük üniformalı develeri hayran hayran seyretmiştim. İstanbul alayları üzerine toplu bir kitap yazılmış mıdır bilmiyorum ama yazılmış olmasını istiyorum. (A. A. s: 154).

Refik Halid, dört yaşlarındayken anne ve ablasının ferace ve yaşmaklı olarak Yıldız Sarayı'ndaki sürre alayını seyretmeye kendisini de götürdüklerini de hatırlamaktadır. (P. İ. H. s: 173). Sürre Alaylaları bir başka alt geleneğini de Sürre Hurçları oluşturmaktadır. Buna göre Ramazan ayının ilk onbeş günü içinde orta ve üst gelir grubu evlerde Arabistan'a gönderilmek üzere evlerden hediyeler ve para

gönderilir ve bunun karşılığında oradan başta zemzem suyu, kına ve misavak olmak üzere bir takım hediyeler gelir. (P. İ. H. s: 243-251).

İstanbul halk kültüründe geleneksel olarak kadının yerinin ne olduğuna çok yakından şahit olan Karay, zaman içinde kadının toplumsal ve kamusal alanda nasıl bir yer aldığını gözlemleme olanağı da bulmuştur. Bir devirde kadınların erkelerin arkasından yürüdüğünü anlatırken bu gözlemini şu şekilde aktarır: "Hoş dedelerimiz de vaktile zevcelerine sokakta tıpkı kuzu gibi arkalarına takıp gitmezler miydi? Ben o devre yetiştim. Karı koca yan yana yürümezlerdi, kadının mevkii –namazda olduğu gibi- yolda da bir adım geride bulunmaktı". (A. A. s: 165).

2.2.2.6. Yeme İçme ve Mutfak Kültürü

Yukarıda yeme içme ve mutfak kültürünün halk kültürünün bir parçası olduğuna ve Refik Halid'in İstanbul 'çocuğu' bağlamında konuya nasıl eğildiğine değinilmişti. Bu başlık altında da yazarın konuyla ilgili diğer görüşlerine yer verilecektir. (Refik Halid'in yeme içme zevki ve bu konudaki bilgileri Selim Gökçe tarafından değerlendirilmiştir. Gökçe 2005: 59-64 ve Gökçe 2011: 46-51). Refik Halid'in mutfak ve yeme içme ile ilgili görüşlerini aktarmadan önce şu düşüncesini anmak gereklidir. 1956 yılında yazdığı bir yazıda sığır cinsinin ıslah edildikçe halkın koyun ve kuzudan yavaş yavaş sığıra doğru kaydığı gerçeğini hesaba katarak bir genelleme ile şu değerkendirmeyi yapmıştır: "Âdet ve yaşama tarzımızda şimdilik pek farkına varamadığımız ne değişiklikler olduğuna bir misaldir. Temaslarımız arttıkça her bakımdan Garb usul ve şartlarına uymak yolunda ve zorundayız". (M. Z. S. G. s: 210). Karay mutfak kültürü ile ilgili kendisi şu tasnifi yapmaktadır: "Osmanlı Saltanatı mutbağı; İstanbul şehri karışık halk mutbağı; Anadolu mutbağı". (M. Z. S. G. s: 30). Bu tasniften de açıkça görüldüğü gibi yazar İstanbul mutfağını yemek kültürünün başlı başına bir unsuru olarak görmektedir ki bunu şu örnekle açıklar:

İstanbul şehri karışık halk mutbağında da yabancı veya mahalli tesirler görülür. Mesela midye ve balık dolmasında bir Biznas üslubu, işlemeciliği, zevki, çeşnisi vardır; oyuncaklı, hokkabazca işlerdir. Midye kabuklarını temizleyerek aralarına pirinç doldurup kapatmak, uskumruyu boşaltarak şeklini bozmadan içinde harç tıkıştırıp kızartmak şeytanın aklına gelmeyecek marifetlerden değil midir? Fakat orta halli İstanbul ev kadını yemekleri hele zeytinyağlı zerzevat, dolmalar ve sütlüler faslına gerçekten nefistir. (M. Z. S. G. S: 31).

Yemek pişirme kültürü ile ilgili olarak da bir 'İstanbul zevki'nden bahseden Karay, Suriye'de olmayan bir usulün İstanbul'da bulunmasıdır. "Nitekim İstanbul zevki Şam fıstığının hafifçe pembeye boyanmasını icab ettirmiştir". (M. Z. S. G. s: 34). Refik Halid hemen her konuda olduğu gibi mutfak yeme içme kültürüyle alaklı olarak da sık sık 'İstanbul' ve 'şehirlilik' vurgusu yapar. Dolayısı ile yemekler de buna göre şekillenir: Savaş döneminde yemek zevkinin zorunlu bir biçimde değişebileceğini anlatırken yaptığı vurgulama dikkat çekicidir: "Biz şehirliler istiyoruz ki hâlâ Çerkes tavuğu, Tatar böreği, yoğurtlu kebap, balık dolması, ekmek kadayıfı, saray baklavası yiyeylim). (M. Z. S. G. s: 61). Karay'ın dikkat çektiği bir başka nokta da yemek kültürünün önemli bir ayağını oluşturan 'isim koyma'dır.

"Dünyada 'imambayıldı'dan daha tuhaf bir yemek adı bulunabilir mi? Tertemiz, nazlı, kibar bir tatlıya 'keşkülüfukara' gibi iğrenç bir ismi nasıl yaakıştıraabilirsiniz? 'Talaş kebabı'ndaki lezzetli etin rendelenmiş tahtaya benzetilmesi reva-yı hak mıdır? 'Karnıyarık' ameliyat masasını veya Abanoz Sokağı'nda işlenmi bir cinayeti hatırlatarak tiksindirmek bakımından hiç de yemeğe yakışmaz". (M. Z. S. G. s: 45).

Gerek Karay'dan önce gerek onun zamanında ve gerekse ondan sonraki dönemde İstanbul'un damak zevkine uygun yoğurtlar şehrin Çatalca/Avrupa yakasında ve Marmara denizi kıyısında yer alan ilçesinden gelen Silivri'den gelmekte idi. Bu yoğurt o bölgede yaşayan koyunların sütünden elde edilir ve gezgin/seyyar esnaf aracılığı ile halka ulaştırılırdı. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*'de Silivri yoğurduna ve bu yoğurdun kentle olan ilişkisine şu açıdan yaklaşır:

"*Eski İstanbullu için Silivri yoğurdu kışın sonu idi. Değneğe sarılmış kiraz ile yazın, salepçi ve bozacının adımlarıyla kışın başlaması gibi. Bu ses, sokak aralarında, peşinde sürüklediği taze çimen kokusu, kuzu meleyişi, hayaliyle mayalanır mayalanmaz şehir hayatında o zamanlar büyük bir yeri olan uçurtma mevsimi başlardı".* (Tanpınar 2008: 128).

İstanbul sokaklarının sembollerinden olan Silivri yoğurtçuları *İki Cisimli Kadın*'da şöyle geçer:

"İstanbul'da belki şu saatte kar yağıyordur; daha fenası hava çipildir; sokaklar çamurludur, su birikintileri ölgün fenerlerin altında yer yer parlıyordu.

Acaba Silivri yoğurtçuları da geçmeye başlamış, sesleri bu hazin bakımsızlık manzarasını besteliyor mudur?" (İ. C. K. s: 168)..

Yukarıda daha önce değişik örnekleri verilen pilav, Karay için mutfak kültürünün belki de en önde gelen unsurudur ve zaman içindeki kültürel değişime o da direnememiştir:

"*Hayır asıl İstanbul pilavı, makbul pilav, yapılması güç pilav en basitidir: Âdi veya et suyuna, harçsız ve garnitürsüz pilavdır. Hüneri bunda göstermek lâzımdır. Pilavın 'sehli mümteni'i âdeta ilhamla vucuda gelmişi, sihirbazca marifetlisi sade dediğimiz cinsidir (.) Bugün İstanbul'da o dediğim pilavı, benim bildiğim gibi yapabilen lokanta, belki de ev klmamıştır. 'Pialvı çok enfes!' diye övülen yerlere başvurdum, anladım ki onu yiyenler için pilav mefhumu -şiir mefhumu gibi- değişmiştir; pilav da 'sürrealist' bir nesneye dönmüştür. "*. (M. Z. S. G. s: 49).

İstanbul'luların özellikle de kadınların, mevsimi geldiğinde en gözde meyvelerinden olan hünnap ya da ünnap da Karay'ın belirttiğine göre Bostancı civarında bollukla yetişmektedir ve ahaliyi buraya çekmektedir. (E. Y. Ö. s: 53). Ramazan başlığının altında incelemek olanaklı ise de bu aya özgü olan iftar ve sahur yemekleri ve bu yemekler çevresinde oluşan kültürden burada söz etmek yerinde olur. İftar ve sahur yemekleri sebebi ile oruç tutan insanlarım midesinin bozulduğunu yazan Karay orta halli ve daha üst gelirli ailelerin yemek içme standardını şöyle anlatır:

Evvela iftariye diye masaya dizilenler veya büyük bir tepsi içinde getirilenler şunlardı: Reçellerin envâi (bazı evlerde harcıâlem reçellere ilâveten ağaç çileği, Frenk üzümü, mandalina, bergamot, ağaç kavunu, zencefil, incir, salep kökü hatta ananas gibi seçmeleri de çıkardı), çerezlerden limonla ezilmiş havyar salatası, balık yumurtası, pastırma sucuk, türlü peynir, Edirne sığır dili, mevsime göre cacık, patlıcan salatası, yağlı ve susamlı simit, pide, siyah sarı zeytin, kalamata zeytini… (P. İ. H. s: 204).

İstanbul iftarlarında ilk yemek genellikle et veya tavuk suyuna çorbadır. Şayet işkembe çorbası yapılmış ise malzemesi hindi boynudur. Çorbadan sonra gelen yemek 'muhakkak' yumurtadır. Tereyağlı, soğanlı, pastırmalı, sucuklu, beyaz peynirli, mantarlı, sirkeli ve işkembeli. Karay, yumurtayı takiben et yemeğinin geldiğini ve bunun da genellikle rosto, salçalı but, tas kebabı, âdi kızartma, tencere kızartması,

tavada pirzola, pirzola güveci, patlıcan kebabı, orman kebabı olduğunu ardından sıranın böreğe geldiğini belirterek bunun da ortası beyinli Nemse böreği, mıksa, fincan, tenti, su, puf, çarşı, sigara, bohça, saray gibi çeşitleri olduğunu yazar.

Karay'ın özellikle dikkat çektiği nokta İstanbul Ramazan'da zeytinyağlı sebze ya da balık yenmediğidir. Daha önce pilava düşkünlüğü vurgulana Refik Halid Ramazan'larda kapanışın 'nefis' pilavla yapıldığını söyler ki domatesli, süzme nohutlu, taskebabplı, yumurtalı, patlıcanlı, enginarlı, bezelyeli, beyinli, mideyeli, başlı, kuzu ciğerli, şehriyeli, kaburgalı, kıymalı, tavuklu, bıldırcınlı pilavlardan ibarettir. İftar tatlıları ise sütlüler, revani, ekmek kadayıfı, badem ezmeli ayva tatlısı, yumurtalı elma ezmesi, nazlıaş, paluze, vişne ya da çilekli ekmek tatlısı olarak sayılmaktadır ki Karay'a göre ortak özellikleri yağsız olmalarıdır. İftarın ardından kahve ve şerbetlere sıra gelir ki koruk, ekşi nar, turunç, demirhindi ve harnup şerbetleridir. (P. İ. H. s: 204-207). Şerbetlerin çeşitlerini bir başka yazısında da konu edinen Karay, evde yapılan bu şerbetlere böğürtlen, menekşe, yasemin ve fulyayı da ekler. Bir de 'işkencebin' şurubu vardır ama yazar sadece ismini hatırlamaktadır. Artık ev hanımları hazır yapılmış şurupları tercih etmektedir. Karay 'Avrupalı ev hanımı bu âdetleri hâlâ bırakmamıştır' diyerek eski geleneklerin sürdürülmemesini üzüntüyle karşıladığını vurgulamaktadır. (M. Z. S. G. s: 60).

2.2.2.7. Gezinti Kültürü

İstanbul kültürünün özellikle onyedinci yüzyılın sonlarından itibaren giderek artan popüler bir parçası da gezmek, gezinti yerleri ve bu gezintiler vasıtasıyla sosyalleşmek olmuştur. Özellikle ondokuzuncu yüzyılla beraber daha geniş kitleler tarafından benimsenen bu eylemin zaman içinde nasıl değiştiğini Refik Halid'den öğrenmek mümkündür. Karay önce kısaca bu gezintilerin doğasından söz eder:

"Sonra mesire günleri vardı; mesela Fener veya Göksu, Kalender gezmesi. Bin itina ile giyinir, arabanızın veya sandalınızın sol tarafına kibarane yaslanır ikindiden sonra gezmeye giderdiniz. O ne ağır ciddi bir dolaşıştı. Kadınlar gayet temkinli otururlar, aralarında bile konuşmazlar, sade bakışırlardı. Gözler buluşur, gözler konuşur, her şey gözlerde okunur ve gözlerle de halledilirdi". (A. P. s: 92)

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında yer alan Göksü ve Küçüksü dereleri ve bunların her iki tarafında yer alan çayırlar da gezinti kültürünün bir başka parçasını oıluşturmaktadır.

"Göksu'nun parlakça devrine de yetiştim; kayık ve kikler içinde derede dolaşan siyah çarşaflı, beyaz eldivenli ve dantel şemsiyeli kibar hanımlar devrine! Halk kadını, erkek kümelerine epeyce uzak durmk şartiyle iki çayırda da gezer ve tam manasiyle tozardı; kocaman kazanlarda kaynayan taze mısırlardan yerdi, böylece eğlenirdi" (P. İ. H. s: 172).

Kadın ve erkeklerin bir araya gelmesini de sağlayan bu gezintilerin nezih, kibar ve mesafeli olduğunu aktaran Karay bu durumun 1940'larda geldiği hâli ve kültürel kodların nasıl değiştiğini de şöyle ifade eder: "Şimdi ekserisininki yılışık, küstah ve aç! Malayani ifade ediyor, çapkınlık saçıyor ve afif bir mâna ile mahcubâne kapatmak, çevrilmek düşüncesini içine sindirmek bilmiyor!" (A. P. 93). Görüldüğü gibi Karay bu değişikliklerden memnun görünmemektedir. Refik Halid'in sözünü ettiği diğer mesire yerleri arasında Fenerbahçe ve Florya da yer almaktadır. Buna göre Fenerbahçe hem Abdülhamid hem de Meşrutiyet dönemlerinin işlek ama bakımsız ve tozlu bir mesiresidir. Florya ise tam aksi bir durumda bakımlı ve popüler bir gezinti yeridir. (M. K. s57-60). Karay, İstanbulluların gezinti yerlerinde meşe yerine çınar ağaçlarını tercih ettiğini çünkü bu tarz yerler için 'süslü, göz alır, gönül çeker, işvebaz' ağaçların tercih edilmesi doğaldır. (M. K. s. 71).

Gezinti ya da tenezzüh kültürünün önemli bir ayağı da Haydarpaşa çayırıdır. Karay tarafından 'İstanbul'un en feyizli çayırlarından biri' olarak nitelenen Haydarpaşa o derece popülerdir ki Gebze-Haydarpaşa arasından işleyen banliyö trenlerindeki yolcular özellikle Nisan Mayıs aylarında bu çayırı seyretmeye can atar, lokomotofin yavaşlamadığına hayıflanırlardı. Halk kültürünün önemli bir parçası olan bu çayırdaki iüçekleri ve bitki örtüsünü bozammak gezintiye gelen halk 'kadınlı erkekli etrafında tavaf eder içine girmez, otunu koparmazdı'. O dönemin insanlarının çiçeklere büyük bir sevgi ve saygı duyduğunu belirten yazar bunun sebeplerinden birinin de at beslenmesi olarak gösterir. O devirlerde İstanbul'luların çayırları çok sevmesini sebebini, halk kültürüne 'anane böyle emrederdi' diyerek açıklık getirir. Haydarpaşa çayırı başta olmak üzere Kuşdili, Çırpıcı Kağıthane gibi çayırların İstanbul 'içtimaî' hayatında mühim roller üstelendiklerini halkınbahar gelince buralarda eğlendiğini nakleden Karay zaman içinde buralara binalar dikilerek ya da bağ ve bostana çevrilerek bu işlevinden mahrum bırakıldığını belirtir. (E. Y. Ö. ss: 26-28).

3.2.2.8. Bekçiler

İstanbul halk kültürünün önemli unsurlarından biri de bekçilerdir. Asıl işleri güvenliği sağlamak olan bekçilerin gece yangınlarının duyurulması, devlet tarafından konulan emir ve yasakların, geceleri saatin halka bildirilmesi gibi işlevleri de vardı. Ramazan ve bayramlarda davul çalmak ve özellikle ramazanlarda marş söylemek bekçileri İstanbul folklorunun çok önemli bir parçası hâline getirmişti. (Şimşek 1994: 126). Mani söyleyemeyen bekçiler ramazan aylarına mahsus olmak üzere mani söyleyebilen kişiler turtarlardı. Bu konularla ilgili olarak Refik Halid'in değinmeleri şöyledir: İstanbul'un adeta kaderi olan eski yangınları ve yangınları haber veren bekçilerle ilgili olarak "Yangını haber veren bekçi haykırmaları". (P. İ. H. s: 307)nın hâlâ kulaklarında olduğunu ve "Eski İstanbul sokaklarında geceleyin yangını haber veren bekçi sesleri, bugün bombardıman tehlikesini bildiren canavar düdükleri kadar, belki de daha fazla korkunçtu!" (M. K. s: 167) yorumunu getiren yazar bekçilerin 'yangın var' sözü ile haber vermelerinin kendi iç dünyasında oluşturduğu etkiyi şu cümleler ifade eder:

"Yarabbi! Hiçbir ölüm marşında Garb musıkisinin henüz bulamadığı bu yaslı nağme, bu felaketî âhenk, bekçilere nereden ilham olunmuştu? Bu mezar kaçkını beste ve ses ilk önce hangi uğursuz üstat tarafından onlara nakşettirilmişti. Zencilerin sinemalarda dinlediğimiz o ürpertici tamtamları bile bekçilerimizin 'Yangın var!' feryatlarından daha tesirsizdir". (M. K. s. 168-169).

Mandolin sesinden hiç hoşlanmayan Karay, bekçilerin 'yangın var' şeklindeki 'korkunç' bağırışlarının bile bu miyavlamaya benzeyen sesin yanında bir opera parçasının heybetli sesi gibi kaldığını görüşünü ifade eder. (G. S. S. s: 165). Bekçilerin yukarıda değinilen bir cisme vurarak saati bildirmeleri de yine Karay'ın hatıralarında yer bulmuştur. "Bekçi sopaları da kaldırım taşlarına vuruyor, hem de fasılalarla üçer kere. Bekçilerin meraklısı saat başlarını sabaha kadar sopa darbeleriyle ilân eder". (P. İ. H. s: 191). Bayram sabahı davulu ile geçen bekçiyi ve mahallelinin onunla kurduğu bağı da şöyle betimlemiştir:

"Ramazan Bayramı sabahı davulu ile mahalleyi dolaşan bekçi babanın arkasında bir yardımcısı da yürürdü; elinde bir sırık tutardı; bu sırık evlerden verilen irili ufaklı mendillerle donatılmıştı. Manzara gözümün önünden gitmez. Mendil

hevengi, donanmış bir gemi direği gibi bayram gününü şenlendirirdi". (P. İ. H. s: 220).

Halk kültüründe bekçinin ne denli önemli bir yeri olduğunu

"Mahalle bekçileri bizleri beşiğimizden mezarımıza kadar hayatta takip ve muhafaza ederler. 'Bekçi Baba' çocukluğumuzun hatıra nakşolan ilk kelimesidir. Kimi bebek 'Bekçi baba gelir ha!' diyerek korkutulur; kimisi 'Bekçi baba seni gezdirsin!' diye şımartılır. Bekçi babalar muhakkak mahallenin çocuklarına iltifatla mükelleftirler". (A. P. s: 144)

diyerek ifade eden Karay, bekçi giyisi ve aksesuarlarını da şöyle anlatır: "Ne tuhaftı bekçinin kara kışta pöstekiden kürke bürünmüş, başı sargılı, kardan adam kadar kaba, kalın biçimi… Bayramlarda topladığı mendilleri bir direğe asarak davul çala çala bir kabile sihirbazı gibi sokaklardan geçişi…" (N. s: 829) (P. İ. H. s: 134).

3.2.2.9. İstanbul'a Ait Diğer Gelenek, Görenekler ve Âdetler:

Refik Halid İstanbul'la ilgili değişik gelenek ve görenek örnekleri verirken bunların olumlu yönlerinden söz eder. Nadir olara tasvip etmediği ya da hoş görmediği folklorik ya da toplumsal özelliklerden bahseder. Bunlardan başta geleni İstanbul'da yaygın bir kötü gelenek olan 'küfür'dür. Çocukluğunda 'yakası açılmamış' küfür etmeye meraklı olanlar, bundan zevk duyanlar hatta övünme vesilesi çıkaranlar bile bulunduğunu kaydeden Karay şu cümleyi ya da benzerlerini sıklıkla duyulduğunu ifade eder: "Şu bizim İstanbul lehçesi yok mu? Küfretmek için dünyada emsali yoktur. Dikkat ediniz dilimizi lâyıkiyle bilmeyen Arap, Rum ve saire gibi unsurlar, sövmek istediler mi kendininkileri bırakıp bizimkine başvururlar!" (T. A. G. H. s: 204). Yazar, küfür koleksiyonu yapanları bile görmüştür ki bu kişiler yeni bir küfür duyduklarında defterlerini çıkarıp bunları not ederler ve yeni bir tane duyduklarında çok memnun olmaktadır. Küfür etmesiyle bilinen bir kişiyi ortada bir sebep yokken kızdırıp küfür etmeye başlamasını sağlamanın da bir eğlence olarak addedildiğini nakleden yazar (1941'de) 'bu fena görenek yavaş yavaş kıymet ve kudretini kaybetmeye yüz tuttu fakat ölmedi can" çekişiyor demektedir. (T. A. G. H. s: 205). Ancak 1950'de yazdığı bir başka yazıda "söz atma ve küfürün" İstanbul'da öteden beri var olduğunu belirterek küfürü "İstanbul'un en iğrenç ananesi" niteler.

Ailesiyle beraber sokağa çıktığı vakit çok rahatsız olduğunu ifade eder ki aradan geçen yaklaşık on sene içinde küfür kötü ve yaygın bir toplumsal davranış olarak varlığını sürdürmektedir. (T. A. G. H. s: 206-207). Refik Halid'in yakındığı bir başka konu ise 'öteden beri' 'asırlardan beri' İstanbul'da çeçme ve camilerden musluk çalındığı ve bunun başka eşya ile 'trampa' edildiğidir. (T. A. G. H. s: 612).

İstanbul'la ilgili Refik Halid'in üzerinde durduğu bir başka âdet de yangınlar sebebiyle ev ve semt değiştirme âdetidir. Bu aynı zamanda İstanbul'un kent sosyolojisi bakımından da önemli bir özelliğini teşkil etmektedir. "Ev, mahalle, semt değiştirmek, mütemadiyen taşınmak İstanbul'lunun âdeti, merakı, zevki hatta başlıca eğlencesidir" diyen yazar göç etmemnin bir dedeler mirası ve ananesi olduğunu ancak bu yer değiştirmenin göçle bir ilgisinin olmayıp yangınlar sebebiyle olduğunu belirtir. Dolayısı ile sık çıkan yangınlardan ötürü İstanbulluların bir ev sahip olması, hatta kiracı sıfatıyla bile aynı evde uzun müddet ikamet etmesi mümkün olmamıştır. (P. İ. H. s: 56). Refik Halid bu durumu "Örümcekle İstanbul'lu en fazla ev değiştiren ve en çürük yapıları kendine mesken edinen iki mahlûktur" diye özetler. (P. İ. H. s: 58).

İstanbul âdetlerinde alışveriş de önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda özellikle Ramazan ve bayram alışverişleri ve bu alışverişlerin yapıldığı Kapalıçarşı'yı saymak gerekir.

"Şeker bayramından önce yani Ramazan ayının sonuna doğru annemle beraber bu çarşıya gider, zamanın âdeti üzere evdeki erkek ve kadın hizmetkârlara bayramlık çamaşır düzerdik. Bu çamaşırlar arasında en pahalı tutanı ve en lüksü aşçıbaşıya hediye edilecek olanı idi. Bohçasına biri beyaz biri renkli iki futa ve bir de şal taklidi kuşak koyardık. Uşağa kolalı gömlek, siyah kıravat almak ve çamaşır bohçasına fanila, çorap ve mendilden başka o Frenk icatlarını da eklemek lâzım gelirdi. Evin kaba hizmetlerini gören yaşlı bir kadına muhakkak 'pavrika' yazması arardık. Yani fabrikada yapılmış, ecnebi menşeili, boyası katiyen solmaz başörtüsü" (P. İ. H s: 96-97).

3.2.2.9.1. İstanbul Hamamları

İstanbul halk kültürünün bir başka önemli ayağını da hamamlar oluşturmaktadır. Hamama gitmek için birkaç gün önceden hazırlılar başlar adeta bir törenle gidilir. Burada ilk belirtilmesi gereken husus Karay'ın da vurguladığı bir İstanbul ananensidir ki o da erkek çocukların belirli bir yaşa kadar kadınlarla beraber

kadınlar hamamına gitmesidir. (P. İ. H. s: 63-64). Daha sonra büyük bir konağa taşınan Karay ve ailesinin artık kendi hamamları vardır. Üstelik yazar gençliğe doğru adım attıkça İstanbul'ın daha Batılı bir hayat tarzı süren ve genellikle ekallliyet ve ecnebilerin oturduğu Beyoğlu semtinde açılan 'alafranga' bir hamama 'umumî banyo'ya gitmeye başlar. (P. İ. H. s: 64). Bu hızlı değişim banyo ve hamam kültürü açısından önemlidir. Çünkü Karay toplumsal değişimi gösteren şu önemli saptamayı yapar: "Hamamlarımızın külfetini ve hep bir arada yıkanma mecburiyetini sevmez, tellâk temaslarından ve yabancılar arasında soyunup giyinmekten karşılanma ve uğurlanma teşrifatından da haz etmezdik". (P. İ. H. s: 65).

Mimarî yapı isimlendirilmesi de zaman içinde değişmektedir. Uzun yüzyıllar ev, konak, köşk ya da yalı gibi ismlerle anılan binalar/konutlar zamanla Batı etkisinde hem yeni tarzlarla hem de isimlerle İstanbul'da boy göstermeye başlamıştır. Refik Halid bu benzeme çabasını müstehzi bir şekilde karşılar. Gazetede gördüğü 'satılık şato' ilânı için Fransa'da Loire vadisinde ya da İskoçta dağlarında değil İstanbul'da imiş diyerek 'bir yaşıma daha girdim" cümlesi ile alaya alır. Aynı şekilde çürük çarık, ufak tefek, nohut oda bakla sofa apartmanlara 'palas' denilmeye başlandığını ve 'güzelim köşk' kelimesinin yerini de 'villa'nın almasını hemen üzüntü hem de alayla karşılar. (T. A. G. H. s: 109). Döşeme ile ilgili eskiden her evde 'muhakkak' bulunan, 'asılması unutulmayan' bir eşyanın, üzerinde "bu da geçer yahu" yazılı bir çerçevedir. (T. A. G. H. s: 334). Karay 'bir İstanbul çocuğu'nun hiç unutamayacağı 'eski âdet, âlet ve eşyadan biri de muhakkak' diyerek 'gece kandili'ni işaret eder. Zeytinyağlı kandilinde hemen her evde bulunduğunu ancak kendi söz ettiği kandillerinin kaplarının üstünde 6 ya da 8 rakamlarının bulunduğunu ve bunların o kandilin kaç saat yanacağını belirtmek üzere yazıldığını bu sebeple kışın 8 yaın 6'lık kandillerin kullanıldığını nakleden yazar ,zamanla kandil teknolojisinin de ilerlediğini ve bu yeni kandillerden arttan mumdan çocukların hayvan figürleri yapmayı çok sevdiklerini anlatır. (C. D. T. s: 301-302).

3.2.2.10. İstanbul Kültürü ile İlgili Diğer Konular

Bu başlık altında Karay'ın eserlerinde İstanbul kültürü ve toplumsal değişimle ilgili geçen diğer konulara kısaca değinilecektir: Karay bir yazısında çocukluğunun İstanbul'unu şu şekilde tasvir eder:

"Biz İstanbul'un sokak köpeklerini, yangını haber veren köslülerini, Sahur davullarını, latarinacılarını, sırıklı ciğerlerini, tulumlu sakalarını, torbalı goygoycularını ve kılıç kalkan oynayan Tahtakaleli Araplarını yine tulumlu sebilcilerini, çengi ve köçeklerini, bayramlarda mendil toplayan bekçilerini biliriz. Şimdi izi eseri kalmamış olan nelerini bilmeyiz ki? Gelin askısı bile görmüştük. Hacı tehniyesi, sakal duası, develi sure ve ilâli mektep alayı, hepsi az çok malumumuzdur". (P. İ. H. s: 82).

İstanbul için özellikle ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek yaygın bir hâle gelmeye başlayan bir âdette yazlığa gitmektir. O dönemlerde ailelerin büyük kısmının gelirleri ve maddî durumları ayrı bir yazlık eve sahip olmaya elverişli olmadığından her sene genellikle ayrı bir yazlık yer kiralanır ve yaz mevsimi burada geçirilirdi. Yine aynı sebepten ötürü kışlık evin eşyası büyük meşakkatlerle eşek ya da katırlar aracılığı ile sahillere indirilir buradan kayıklarla yazın geçirileceği semtlere nakledilirdi. Karay'ın anlattığına göre kendi çocukluğu ve ilk gençliğinde muteber olan yazlık semtler Rumeli yakasında Yeşilköyü ve Makrıköy (Bakırköy), Anadolu yakasında ise Erenköyü, Suadiye Çamlıca'dır. Ayrıca Boğaziçi'nin her iki yakasında yer alan küçük köyleri de bunlara dahil etmek gerekir. (P. İ. H. ss: 171-173). Bu bağlamda Boğaz'ın Anadolu yakasında yer alan Küçüksu ve Göksu da yazlık mekânların arasına sayılmaktadır.

Refik Halid 'henüz asphalt icad edilmeden önce' İstanbul'un yazlarının toz duman içinde geçtiği tesbitiyle toplumsal değişime bir vurgu yapar. (P. İ. H. s: 176). 'Tiril tiril' olup serin tuttuğu, tozdan da koruduğu için İstanbul'un yazlık kumaşının keten olduğunu ifade eden Karay 'kibarın düşkünü, keten giyer kış günü' sözünün o günlerden kaldığını söyler. Artık İstanbul 'şile bezi' kullanmaktadır. (P. İ. H. s: 176-177).

Karay yazlarının yanında eski İstanbul kışlarını ve bu kışların nasıl zorluklar içinde geçtiğini anlatarak yaşadığı günle mukayesesini yaparak toplumsal değişimi vurgulamış olur. Eski zamanlarda kar yağdığı zaman en iyi evlere bile çatlaklardan kar girdiğini, sürahilerin içinde geceleri suların donduğunu evlerde istihdam edilen çok sayıda hizmetçinin bu kış şartları altında temizlik yapmasının, su ısıtmasının ve diğer ev işlerini görmesinin güçlüğünü nakleden yazar evlerde misafirler için çok sayıda terlik bulundurulduğunu hatta uzun süreli haberli veya habersiz olarak ani bir biçime yatıya misafir geldiğinden yükler dolusu şilteler, yatak çarşaflarının hem

harem hem de selamlıkta hazır bekletildiğini anlatır. 'Şimdi devre gelelim' diyerek kıyaslamasına başlayan Karay, artık hizmetçilerin kalorifersiz evde çalışmadığını, artık değil yatısına günü birlik bile misafirliklerin çok azaldığını eski evlerde olmayan akarsu, havagazı ve elektrik, termosifon, elektrikli süpürge, çamaşır makinesi gibi cihazların hayatı ne kadar kolaylaştırdığını toplumsal değişime örnek teşkil etmesi bakımından önemle vurgular (P. İ. H. ss: 185-188).

Kılık kıyafet de Refik Halid'in yeri geldikçe üzerinde durduğu konulardan birini oluşturur:

"Tarih kaydetti mi bilmem; dört yaşımda ancak vardım (1892-1893). Sultan Abdülhamid bir irade çıkarmış, çarşafı yasak etmiş herkes gene ferace giymişti. Hatta annemin, ablamın feraceli ve yaşmaklı kıyafetinde bir defa arabaya binip Yıldız Sarayı'ndaki sürre alayına gittiklerini hatırlarım; beni de götürmüşlerdi. Lakin yasak kısa sürdü, feraceler çarçabuk atıldı, kadınlar tekrar çarşafa girdi". (P. İ. H. s: 172-173).

Ayakkabılar da toplumsal değişimden etkilenen bir başka giyim eşyasıdır. Çocukken renkli deriden erkek ayakkabası bulunmadığını seyyar lostracılarda sadece iki tür siyah renk boyanın kullanıldığını Hâlbuki -yazının yayımlandığı 1954 yılında- 'burun kanı, limon küfü, çan göbeği, mahzen kapağı, şarap tortusu, yavru ağzı, çingene sarısı, gül kurusu ve sıçan tüyüne kadar her renkte erkek ayakkabısı mevcuttur. Çocukken kendisini giydiği fotinden o gün eser kalmamıştır. (T. A. G. H. s: 286-287). Bu bağlamda kışlık giyim tarzı da bir başka konudur. Çocukluğunda önce bir ten fanilası onun üzerine de aynısının kalın kumaştan yapılmışını giydiğini hatırlayan Karay hepsinin kollarını uzun olduğu için kıvırmak zorundak kaldığını hatırlamaktadır. Şaldan yelek, kolalı gömlek, zorunlu olan biri patiska diğeri yün olmak üzere uzun paçalı don, yün çorap ve konçlu ayakkabılar, aba lapçinler, ağır kalın paltolar dönemin belirli bir gelire sahip olan tüm çocuklarının ortak giyim alışkanlığını meydana getirmektedir. (P. İ. H. ss: 194-195). Burada Refik Halid'in özellikle yıkanmış olan iç çamaşırlarının kurutulması ile ilgili bir görüşünü aktarmakta fayda vardır. 1944 yılında ev ve apartmanların sokaklara bakan taraça ve pencerelerine, damlarına, kapılarına şehrin güzelliğini bozacak biçimde çamaşır asmanın yasak edilmesi yolunda bir karar alınması ile ilgili olarak olumlu fikrini bildirir ve eski zaman İstanbul evlerinin hemen tamamının arkasında çok küçük de olsa bir bahçe ya da böüm olmasının biraz da bu ihtiyacı karşılamak için olduğunu

ama yaşanan değişimle beraber bu göz ardı edildiği için ortaya çıkan çirkin görünümüne engel olmanın olanaksız bir duruma geldiğinden şikayet eder. (T. A. G. H. s: 125-126). Yeni yapılan evlerde yağlı boya yerine badananın kullanılması da Karay tarafından eleştirilen bir başka hususu oluşturur. (T. A. G. H. ss: 135-136). "Şehirlinin ömrü pencere ve perde seyretmekle geçer" diyen Karay, çocukluğunda kat kat ağır kadifelerden, büklüm büklüm atlaslardan, haşır haşır canfeslerden yapılıp kalın tüllerle süslenen perdelerin de zamana uyarak 'zarlarını eksiltip hafiflediğini' ifade eder. (T. A. G. H. s: 146-147). Refik Halid ev eşyası ile ilgili değişenlerden birinin de anahtar olduğunu aktarırı. "Nerede çocukluğumun sokak kapısı anahtarları nerede şimdikiler?" sorusunu sorduktan sonra değişimi gösteren şu cevabı yine kendisi verir: "Eskiler kepçe ve çorba kaşığı gibi lenduha şeylerdi; bugünküler, sütten henüz kesilmemiş yavruların ararot kaşıkları kadar zarif, minimini…" (T. A. G. H. s: 161).

Refik Halid eskiden İstanbulluların en zenginlerinin bile ev iktisadını zapt ü rapt altına aldıklarını ama artık bu 'iyi ananenin' tamamiyle kaybedilmiş olmasına keder etmektedir.

3.2.2.10.1. İstanbul Fokloru ve Toplumsal Değişim Açısından: Üç Nesil Üç Hayat

Refik Halid Karay'ın eserlerindeki halkbilimsel unsurlara tezin ilk bölümlerinde değinilmişti. Bu bölümde de özellikle İstanbul halk kültürü ve folkloru ile ilgili öğeler saptandı. Ancak Karay'ın bazı eserleri müstakil olarak/başlı başına İstanbul folkloru ve İstanbul halk kültürü üzerinedir. Bu bölümde onun müstakil olarak İstanbul halk kültürünü ve toplumsal değişmeyi anlattığı *Üç Nesil Üç Hayat* kitabı -yukarıda daha önce el alınmayan kısımlarıyla- irdelenecektir. *Üç Nesil Üç Hayat*, isminden de anlaşılacaağı gibi İstanbul'da üç dönemde ve üç nesil içinde hayatın ne gibi özellikler arz ettiğini ve nasıl değiştiğini anlatır. Bunlardan ilki Karay'dan önceki dönemi Abdülaziz'in tahhta olduğu dönemi (1861-1876) 'Aziz Devrinde' başlığıyla anlatır. İkinci dönem, yazarın kendi çocukluk ve ilk gençliğinin geçtiği II. Abdülhamid yıılarını ifade eder ki 1876-1908 yılları arası uzun bir dönemi ifade eder. 'Hamit Devrinde' başlığıyla anlatılan bu dönem bir önceki gibi yazarın duydukları ile değil bizzat gördüğü ve yaşadığı dönemdir. Üçüncü nesil ise

cumhuriyet dönemini ele almaktadır. İlk olarak *Üç Nesil Üç Hayat*'ta geçiş dönemleri üzerinde durulacaktır:

3.2.2.10.1.1. İstanbul'da Doğum

Abüdlaziz devrinde doğum için genel olarak ebelerin sıklıkla yaşadığı Karagümrük'ten bir ebe çağrılmaktadır. Bir leğen ibrik ise hazır olarak bekletilmektedir. Ebe hijyene hiç dikkat etmemektedir. Çocuğun göbek bağı kesilecekken ebe ne isim konulacağını sorar ve isim koyma geleneği de şu şekilde anlatılır. Evdeki kadınlar 'İsmail Hakkı' koymak istemişlerdir ancak babanın bağlı bulunduğu şeyh bu ayda doğan çocukların göbek adlarının Abdülmuttalib ya da Abdülkadir olması gerektiğini belirttiğinden göbek adı olarak Abdülkadir seçilmiştir. Babası hemen kulağına ezan okur. Kadınlar önemli bir doğum geleneği olan lohusa şerbeti hazırlarlar. Çocuk erkek olduğu için lohusa şerbetinin komşulara götüreleceği sürahilerin üstü örtülmez; boyunları bağlanır. Ebe çocuğun hangi yatıra bağlanacağını sorunca 'ilk doğan çocuk gibi Merkez Efendi' cevabı alır. Bunun üzerine ebe 'salatü selam çekerek Bilecik çakısı ile göbeği keser. Hep beraber en doğumla ilgili en yaygın kalıplaşmış sözlerinden bir duayı söylerler: 'Allah uğurlu kademli etsin!'. Gene bir gelenek olarak üzerine Mekke toprağı serpilir. Abdülhamid devrinde doğumun yapıldığı ev bir öncekine göre, ferah, modern, pancurlu ve aynalı dolaplıdır. Gene bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan fotoğraflardan bir örnek duvarda asılıdır. Bir önceki dönemin hijyenik olmayan şartlarına göre bu sefer üzerinde 'haricen istimal olunur' yazılı ilaç şişeşeri, 80 derece alkol, oksijenli su, pamuk paketleri vardır. Ebe ise Nuruosmaniye'den gelmektedir. Evin kapısında ebenin doğum yaptırabileceğie dair bir şehadetname yani eğitimli olduğunda dair yetki belgesi vardır. Bu sefer çocuğun doğumu Hamid devrinin sonuna geldiğinden hürriyet kahramanları Niyazi veya Enver isimi konulacaktır. Ancak 'iki loğusayı da yeni doğmuş iki çocuğu da kırk basar' diye yan yana getirmemek inanışı hala geçerlidir. Doğum gazete vasıtası ile de duyurulacaktır. Cumhuriyet döneminde ise doğum hastahanede olmaktadır. Bu sefer isim olarak Ural, Erol, Güney ya da Tunguç gündemdedir. (Ü. N. Ü. H. s: 7-13).

3.2.2.10.1.2. İstanbul'da Düğün

Abdülaziz döneminde odanın bir köşesinde Kalpakçılarbaşı'ndaki dükkânlardan ödünç olarak alınan ve balmumu, kumaş parçaları ve jelatinden yapılmış yeşil asma yapraklarından oluşan ve 'askı' adı veirlen yapma bir çardak; bir çeşit dekor. Gelin bunun altında bir iskemlede oturmaktadır. Başında bir taç ve yüzünde yapıştırmalar vardır. Gelinlikte henüz beyaz renk gelenek hâlini almadığında değişik renklerde olabilir. Gelin saçı batı kültütünün etkisini göstermeye başlamasından ötürü düzeltilmiştir ve üzerine yeşil renk bir duvak örtülmüştür. Bu dekor altında 'koltuk merasimi' gerçekleşir. Koltuğa verme olarak da bilinen bu gelenek, damadın kız evine gelerek eş adaylarının birbirlerine tanıştırılmasını sembolize eder. (Talu 1956: 23). Karay'a göre kadınlar başlarına sadece birer çevre atmışlardır çünkü nasılsa 'güveyin gözü gelinden başkasını görmez' inancı hâkimdir. Kız ve oğlan babası damadı getirir ve gelinle damat ilk defa birbirlerini görürler. Baba önde durarak bir dua okur sonra belindeki kuşağı çözerek bunu geline bağlar. Merasimin bu kısmına gelenekte 'kuşak bağlama' adı verilir. Daha sonra gelin güveyin koluna girer ve merdivenlerden çıkarlar. Ardından damat aralarına birer para karıştırılmış leblebi şekerlerini bekleşen kadınlaın üzerine atar. Bu arada düğün yerinde macuncu, pekmezli su muhablebbicisi, leblebici, Eyüp oyuncakçısı ve benzeri esnaf kendilerin mahsus türküleri ve beyitleri söylemektedir. Yatsıdan sonra damat iki rekat namaz kılar ve seccadenin ucunu kıvırır. Bunun üzerine gelin 'günlerden beri verilen talimata uyarak' seccadeyi itina ile katlar. Abdülhamid devrine gelindiğinde bir önceki dönemden farklı olarak 'askı' ve 'yapıştırma' artık yoktur. Düğün gelin artık bir köşede oturmaz, evde oda da dolaşır ve misafirlerle konuşur. Başındaki taç ödünç değildir aileye veya akrabaya aittir. Gelinlik elbise muhakkak surette beyaz renklidir ve gene muhakkak surette limon çiçekleri ile süslenmiştir. Artık kibar düğünlerine ssadece davetli olanlar girebilmektedir ve bu işi sağlamakla genellikle Arnavut bahçıvan görevlidir. Muteber kadın davetlilerde Abdülhamid tarafından kadınlara özgü verilen Şefkat nişanı göze çarpmaktadır. Yemek uzun masalarda ve artık alafranga tarzda verilmektedir. 'Kuşak bağlama'da artık eskisi kadar sık görülmemektedir. Gelin doğrudan güveyin koluna girer. Leblebi şekeri atmak da artık gelenek olmaktan çıkmıştır. Ortası delik kuruşlara kırmızı kurdele geçirilmiştir ve kalabalığa bunlar dağıtılır. Gelin odası yeni tarz mobilya ile döşenmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde düğün bir gazinoda veya otel salonunda yapılır. Gelin ve

güvey serbest ve yapmacık tavırlar içindedir ve her iki eski devirden hiçbir eser kalmamıştır. (Ü. N. Ü. H. s. 54-62).

İstanbul düğünlerinin yerleşmiş âdetlerinden biri de düğünden bir hafta sonra Şehzadebaşı'ndaki ünlü süt mamülleri satan dükkânlardan damatların kaymak alıp düğün evlerine yollamalarıdır. (E. Ö. Y. s: 36).

İstanbul'daki düğünlere Üç Nesil Üç Hayat dışında da zaman zaman değinen Karay Erenköyü'ndeki yazlık evlerinde bir 'köy düğünü'ne şahit odluğunu söyler ki burada köy olarak Erenköyü'nü kast etmesi dikkate değerdir. Şehirdeki düğünlerden farklı olarak burada bir pehlivan güreşi gösterisini izleyen aynı zamanda at koşusunu da seyretme imkâî-nı bulmuştur. Düğün vesilesi ile yapılacak bu gösterileri seyretmek üzere her sınıftan insanın köye geldiğini sucu, muhallebici, şerbetçi ve diğer 'ayak satıcıları'nın da yer aldığı bu meydanda davul ve zurna sesinin ön plana çıktığını nakleden Karay, pehlivanların yağ sürüşünü de anlatır. (E. Y. Ö. ss: 29-30). Bu güreşten pek hoşlanmayan Karay, küçük çocukların bacaklarından atlara bağlandıkları yarışı ise sevmiştir.

3.2.2.10.1.3. İstanbul ve Ramazan

Yukarıda Ramazan'la ilgili değişik gelenek ve öreneklere değinilmişti. *Üç Nesil Üç Hayat*'ta Ramazan ile ilgili şu değiniler bulunmaktadır: Ramazan'ın başlamasına iki hafta kala İstanbul'da bütün evlerde hummalı bir temizlik faaliyeti başlar ve tahtalardan temizlik gıcırtıları gelir ki bu sesler Karay'a 'sokaklarından kağnı geçen Anadolu kasabalarını' hatırlatır. Karay'ın Ramazan'la ilişki kurduğu ilk hatırası davuldur. Kış Ramazanlarında davul derisi rutubetten dolayı pörsüdüğünden sesi boğuk çıkmaktadır. Ancak Ramazan denildiğinde mutfak kültürü ayrı bir şekle bürünmektedir. Yemeklerin miktarı ve çeşitlerinde israf denecek derecede bolluk görülmektedir. Özellikle büyük konakların sadece davetli misafirlere değil bütün mahalleye hatta yoldan geçenlere bile iftar yemekleri vermeleri âdettendi. Refik Halid Ramazan'la ilgili çocukluğunda şahit olduğu gelenekten de bahseder. Buna göre yazarın babası Ramazan'dan bir veya iki hafta evvel bütün aileyi toplar, kalem kağıt alarak Ramazan'da muhtemel erzak ihtiyacını tek tek tesbit ederek listeler. Karay özellikle kendisinin 'elmasiye' adı verilen dondurulmuş meyve suyu peltesi istediğini ayrıca kilere tuz, kahve, yağ pirinç gibi erzak depolandığını anlatır. Reçel ve şuruplar

da bu listeye dahildir. Yine Ramazanların vazgeçilmez eğlencelerinden biri de bu ayla ilgili fıkralar ve nüktelerdir. Direklerarası'nda tiyatro gösterileri de buna dahildir.

Üç Nesil Üç Hayat'tan başka eserlerde de Ramazan âdet ve göreneklerine değinen Karay kendi çocukluğunda Abdülhamid'in Ramazan'ın onbeşinde köprü yoluyla Topkapı sarayına gidişinin önemli bir ritüel olmasından söz eder. (E. Y. Ö. 30). Bir başka İstanbul âdeti ise Ramazanlarda diş kirası olarak karşılıklı tesbih, sigara ağızlığı ve kutusu alıp vermektir. (E. Y. Ö. s: 60). Karay'ın naklettiği bir başka Ramazan âdeti anekdotu da geceleyin çocukların davul çala çala mâni söylemeleridir. Yazar para verilen bu çocukları 'bir nevi seyyar çalgıcı' olarak niteler. (E. Y. Ö. s: 98).

Refik Halid, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı bir yazıda "Temmuzla Ağustosun İstanbul'da eskiden beri belli başlı iki vasfı vardır: Patlıcan yüzünden sürekli yangınlar ve sünnet vesilesi ile cümbüşlü düğünler!" demektedir. (T. A. G. H. s: 495).

SONUÇ

Refik Halid Karay yazdığı hikâye ve romanlarla Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahiptir. Bu yerin oluşmasında Türkçe'ye olan hâkimiyetinin ve bu dili ince ve kıvrak bir biçimde kullanarak meydana getiridiği orijinal üslubun büyük payı vardır. Karay bugüne kadar ağırlıklı olarak iki özelliğiye gündeme gelmiş ve araştırmacılar tarafından bu doğrultuda incelenmiştir. Bunlardan ilki yukarıda vurgulandığı gibi hikâye ve romanlarıyla edebî yönü, diğeri ise çok kısa bir süre iştigal ettiği halde hayatını büyük ölçüde değiştiren ve şekillendiren siyasî yönüdür. Meşrutiyet (1908-1918) döneminde önce İttihat ve Terakki'ye muhalif bir tavır takınıp Sinop Ankara ve Bilecik gibi şehirlerde yaklaşık beş sene sürgün hayatı geçiren Karay, Mütareke (1918-1920) döneminde de kısa bir süre Posta Telgraf Umum Müdürlüğü görevini üstlenmiş ancak bu süre zarfında yeni şekillenmeye başlayan Millî Mücadele'ye sergilediği muhalif tutum sebebiyle 1922'de yurtdışına çıkmış ve daha sonra sonra 1924'te alınan bir kararla yurdışına çıkarılmasına karar verilen ve 150'likler olarak bilinen listeye dahil edilmiş ve 1927'de de vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Böylece bu defa on altı yıl sürecek ikinci bir yurtdışı sürgün hayatı başlamıştır. Ürdün ve Suriye'de geçirdiği bu yıllar boyunca yazmaya devam etmiş hem gazete ve dergilerde fıkraları çıkmış hem de roman ve hikâyeler kaleme almıştır. Bu dönemde henüz Türkiye'ye dahil olmamış Hatay'ın yeniden Türkiye'ye ilhakı lehinde yazılar yazması zaman içinde hakkındaki kanaatini değiştirmiş ve nihayet 1938'de yurda dönebilmiştir. Hayatının geri kalan kısmını yapmayı bildiği en iyi işle, yazmakla geçirmiş ve 1965'te ölmüştür.

Bugüne kadar sadece roman, hikâye ve kronikleri incelemeye konu olan Refik Halid, 1938'den sonra süreli yayınlar için yazdığı yazıların İnkılap Kitabevi tarafından derlenmesiyle farklı bir açıdan yeniden gündeme gelmiştir. Böylece -eksiksiz olmamakla beraber- zengin bir külliyatı oluşan yazar, bu çalışmada roman hikâye ve süreli yayınlardaki yazılarındaki halkbilim unsurları açısından incelenmiştir.

Refik Halid'in eserlerindeki halkbilimsel ögeler özellikle kalıplaşmış sözler, atasözleri ve deyimler üslubun akıcı ve kıvrak bir hâle dönüşmesi ve anlatımın güçlendirilmesi için kullanılmıştır. Bu konuda çok zengin bir birikime sahip olduğu anlaşılan yazar bu sözleri sadece kullanmakla kalmamış Türkçe'ye duyduğu ilgi ve

merak neticesinde zaman zaman anlamları ya da kökenlerini de açıklamıştır. Yeri geldikçe fıkralara da başvuran Karay yurtdışında kaldığı sürede yakından tanıma fırsatı bulduğu Karacaoğlan başta olmak üzere değişik halk şairlerine ve onlardan alıntılara da yazılarında yer vermiştir. Bunun yanında yine kalıplaşmış sözler bağlamında özellikle halk kültüründe önemli yer tutan dualar (alkışlar)/ beddualar (kargışlar) ve argo kullanımlar da Karay'ın eserlerinde göze çarpmaktadır.

Galatasaray Sultanisi'nde okuduğu için kuvvetli bir Fransızcası olan Refik Halid Batı kültürüne de aşinadır ve özellikle Antik Yunan/Roma mitolojisine ilgi duymaktadır. Özellikle romanlarında mitolojik unsurlara azımsanmayacak yer ayıran yazar yazılarında da özellikle bu unsurları benzetme yolu ile anlatım ve üslubu güçlendirmek için kullanmıştır. Masalları da bu bağladam saymak yerinde olur.

Şunu belirtmek gerekir ki yazar folklorik anlamda birikimini ve kültürel zenginliğini iki ayrı kaynağa borçludur. Biri doğup büyüdüğü ve ömrümünün büyük ksımını geçirdiği İstanbul; diğeri de zorunlu olarak sürgün hayatı yaşadığı Orta Anadolu ve yurtdışı topraklar olana Suriye ve Ürdün'dür. Bu tezde oratya konduğu gibi İstanbul Karay tarafından çok sevilen ve kültürü ile onu biçimlendiren bir şehir olmuştur.

'İstanbul çocuğu' olmakla gurur duyan yazar büyüklerinden dinleyerek ya da görerek öğrendiği kendisinden bir önceki dönem olan Tanzimat ve Abülhamid'in ilk yıllarını, ve bizzat yaşayıp gördüğü kendi çocukluğunu geçirdiği Abdülhamid dönemini, gençliğini geçirdiği Meşrutiyet ve Mütareke ve Millî Mücadele dönemlerini ve 1938'den sonra öldüğü yıl olan 1965'e kadar geçirdiği Cumhuriyet dönemini gözlemlemiş ve bunların barındırdığı kültürü ve toplumsal değişimi de eserlerine yansıtmıştır. Dolayısı ile hem bu folklorik birikim ve kültürel zenginlik hem de bu dönemler arasında yaşanan toplumsal değişim de bu tezin diğer bir konusunu oluşturmaktadır. Böylelikle yaklaşık seksen senelik bir dönemi ve üç kuşağı bilme ve gözlemleme fırsatı bulan yazar ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden başlayarak yirminci yüzyılın ortalarına kadar geçen ve hem dünyanın hem de Türkiye'nin yaşadığı ve kendisinin de bizzat tanıklık ettiği dönemi yaşanan değişik boyutlardaki değişimi gözler önüne sermiştir. Bilhassa Osmanlı'nın son dönemi ile ilgili naklettiği hatıralar, Hıdırellez yaa da türbe yatır ziyaretleri kutsal kişilikler gibi halk inanışları, halk hekimliği, halk takvimi halk meteorolojisini de yukarıda

anlatılanlara eklemlemek gerekir. Bu tezde bütün bu değişikliklere sosyolojik bir bakış açısı ile yaklaşılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Sonuç olarak Refik Halid Karay roman hikâye ve süreli yayınlardaki yazılarında halkbilim unsurlarını sıklıkla, yerinde ve yetkin bir biçimde kullanmıştır. Özellikle İstanbul halk kültürü, eserlerini zenginleştiren bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlının son dönemi ile Cumhuriyet dönemini mukayese ettiği ve gözlemlerine dayanan kıyaslamaları toplumsal değişmenin kayda değer çıkarımları olarak ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

A. REFİK HALİD KARAY'IN KİTAPLARI

2000 Yılın Sevgilisi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009

Ago Paşa'nın Hatıratı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi**.** 2009.

Ağaç ve Ahlâk. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi**.** 2017**.**

Ay Peşinde. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Aydede 1922 - 1. (hazırlayan: Mustafa Apaydın) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Aydede 1948 - 2. (hazırlayan: Mustafa Apaydın) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2014.

Aydede 1948 - 3. (hazırlayan: Mustafa Apaydın) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2014.

Bir Avuç Saçma. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Bir Denizden Bir Denize. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015**.**

Bir İçim Su. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Bu Bizim Hayatımız. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Bu Gazeteciler. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi**.** 2014**.**

Bugünün Saraylısı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2014.

Cihangir Dalkavuğu Tarih. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2016**.**

Çete. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Deli. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009

Dişi Örümcek. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Doğuştan Kadıncıl. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2014.

Edebiyatı Öldüren Rejim. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2014**.**

Ekmek Elden Su Gölden. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Elli Yıl Önceki. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2017.

Guguklu Saat. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009

Gurbet Hikâyeleri Yer Altında Dünya Var. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015

Güzel Sanat Suçları. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2016.

Hep İstanbul. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

İki Cisimli Kadın. İnkılâp Kitabevi. 2009.

İlk Adım. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

İstanbul'un Bir Yüzü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Karlı Dağdaki Ateş. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da. (hazırlayan: Tuncay Birkan). İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Kirpinin Dedikleri. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Makyajlı Kadın. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Memleket Hikâyeleri. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri. 1969

Minelbab İlelmihrab. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Mutfak Zevkinin Son Günleri. (hazırlayan: Tuncay Birkan). İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Nilgün. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Pek İyi Hatırlarım. (hazırlayan: Tuncay Birkan). İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Sulhte Cimri Harpte Müsrif. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2017.

Sürgün. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2014.

Taklitten Âdete Gündelik Hayat. (hazırlayan: Tuncay Birkan)İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2017

Tanıdıklarım. İstanbul: İnkılap Kitabevi. 2009.

Tanrı'ya Şikayet. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

Türkçe'nin Tadı ve Âhengi. (hazırlayan: Tuncay Birkan) İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Üç Nesil Üç Hayat. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2015.

Yerini Seven Fidan. İstanbul: Kitabevi. 2009.

Yezidin Kızı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. 2009.

B. DİĞER KAYNAKLAR

Acıpayamlı, Orhan. (1978). *Halkbilim Terimleri Sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Akalın, Sami. (1990). *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Akkoyunlu, Ziya. (1983). Binbir Gece Masalları ve Hususiyetleri. *Şükrü Elçin Armağanı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Ankara.

Aksoy, Ömer Asım. (1965). *Atasözleri ve Deyimler*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Aksoy, Ömer Asım. (1984). *Atasözleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Aktaş, Şerif. (1986). *Refik Halid Karay*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.

Aktaş, Şerif. (2004). *Refik Halit Karay*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Aktunç, Hulki. (1990). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü.* Afa Yayınları. İstanbul.

Albayrak, Nuerttin. (2014). *Gönül Çalabın Tahtı*. Dergah Yayınları. İstanbul.

Albayrak, Nurettin (2012) *Halk Edebiyatı*. Kapı Yayınları. İstanbul.

Albayrak, Nurettin. (2004). *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. LM Yayınları. İstanbul.

Albayrak, Nurettin. (2007). Türk Halk Hikâyelerinin Genel Özellikleri, Tasnifi ve İlk Taş Baskısı Halk Hikâyeleri. *Halk Hikâyeleri*. (hazırlayan: Muhammet Ertürk-Hasan Baştürk). Büyükşehir Belediyesi Yayınları. İstanbul.

Albayrak, Nurettin. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri.* Kapı Yayınları. İstanbul.

Albayrak, Nurettin. (2010). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*. Kapı Yayınları. İstanbul.

Alçın, Halis. (2014). Mânilerde Anonimliğin Kaybolması ve Yeni Bir Terim Önerisi Olarak

Alpetkin, Ali Berat. (1986). Karacaoğlan'ın Hayatı Etrafında Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Cilt: 2 Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. s. 33-44

Altıntuğ, Meltem. (2013). Türk Halk Oyunları'nda Dansçı ve Oyun Etkileşiminin Ürünü Olan Naraları Göstergebilimsel Yaklaşımla İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.* Kış. Sayı. 6/1 s. 137-149

And, Metin. (2000) Karagöz Üzerindeki Yeni Bilgilere Katkılar. *Karagöz Kitabı*. Kitabevi Yayınları. İstanbul. s. 21-48

Aras, Enver. (2002). Türklerde Hıdırellez Geleneği. *Millî Foklor*. Sayı. 54. s: 39-54

Arıcı, Ali Fuat. (2004). Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları De*rgisi. Sayı: 26. s. 159-169

Artan, Tülay. (1995). Eyüp. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. Cilt: 12. s: 1-6

Artun, Erman. (1990). Türk Halk Kültüründe Hıdırellez *Halk Kültüründen Derlemeler*. Hıdrellez Özel Sayısı. Ankara l990, s. 1-23. http: //turkoloji. cu. edu. tr/HALKBILIM/ erman_ artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez. pdf

Artun, Erman. (1998). Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. Sayyı. 9-10. s. 85-107

Artun, Erman. (1999). Günümüz Adana Âşıklık Geleneğinde Alkışlar-Kargışlar. *3. Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Adana. s. 111-122

Artun, Erman. (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Kitabevi. İstanbul.

Artun, Erman. (2006). Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültürlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri. *Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*. http: //turkoloji. cu. edu. tr/ HALKBILIM/artun_konar_gocer. pdf

Artun, Erman. (2008). *Türk Halk Bilimi*. Kitabevi. İstanbul.

Artun, Erman. (2012 a). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*. Karahan Kitabevi. Adana.

Artun, Erman. (2012). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nazmı*. Karahan Kitabevi. Adana.

Aslan, Mustafa. (2011) Denizli Yöresinde Masal Anlatma Geleneği. *Bilge Seyidoğlu Kitabı*. Dergah Yayınları. İstanbul.

Aydın, Mehmet. (1986). Türklerde Hızır İnancı. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* Konya. Sayı. 2. s. 51-77

Ayverdi, İlhan. (2005). *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. Kubbealtı Neşriyat. İstanbul.

Ayverdi, Samiha. (2008). *Hey Gidi Günler Hey.* Kubbealtı Neşriyat. İstanbul

Azar, Birol. (2009). Yitik Bir Toplum: Nogaylar Ve Halk Edebiyatı Ürünlerinden (Masal) Seçmeler, *Turkish Studies*. Cilt: 4/8. s. 598-622

Aziz Feylesofum: Refik Halid'den Rıza Tevfik'e Mektuplar. (2014). (Hazırlayan Abdullah Uçman). Dergah Yayınları. İstanbul.

Balkaya, Adem. (2013). Türkülerin Sosyo-kültürel Düzenleyicilik Misyonu: Kars'ta "Gelin Terifleme". *The Journal of Academic Social Science Studies*. Cilt: 6. Sayı: 2. ss: 139-147

Banarlı, Nihad Sami. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2 Cilt. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul

Başar, Zeki. (1972 a). *Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları.* Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum.

Başar, Zeki. (1972). *İçtimaî Âdetlerimiz ve İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Ankara.

Bazgöz, İlhan – Tietze, Andreas. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.

Belivermiş Handan-Eğribel Ertan. (2012). Batı Yaşam Tarzı Ve Toplum Kimliğinioluşturma Ve Yaygınlaştırma Aracı Olarak Türk Tiyatrosunun Biçimlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* Kütahya. Sayı 33. Ağustos. s. 35-47

Binbir Gece Masalları. (1997) (çeviren: Alim Şerif Onaran). Afa Yayınları. İstanbul

Biray, Nergis. Bugün Hava Nasıl Olacak? Halk Bilgisine Dayalı Takvim ve Hava Tahmini: Kazak Türkçesi Örneğinde. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. Cilt. 20, Sayı. 2. s. 1-30

Birinci, Ali. (2009). Refik Halid'in Hayat Hikâyesi ve Hâtıraları. Refik Halid Karay. *Ankara*. İnkılâp Yayınevi. İstanbul.

Boratav, Pertev Naili. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* Gerçek Yayınevi. İstanbul.

Boratav, Pertev Naili. (1973). *100 Soruda Türk Folkoru*. Gerçek Yayınevi. İstanbul

Boratav, Pertev Naili. (1982). *Folklor ve Edebiyat*. Adam Yayınları. İstanbul.

Boratav, Pertev Naili. (2002). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Tarih Vakfı. İstanbul

Boratav, Pertev Naili. (2016). *Köroğlu Destanı*. Bilgesu Yayınları. Ankara

Bozdoğan, Merve. (2013). *Türk Halk Hikâyelerinde İmtihan Motifi.* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde.

Bozkurt, Nebi. (2009). Sakal-ı Şerif. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. Cilt: 36. s. 2-3

Bulut, Serdar. (2012). Anadolu Apızlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri. *Turkish Studies*. Cilt. 7. Sayı. 4. s. 117-1155

Büyük Türk Klasikleri (1992) (hazırlayan: Orhan Okay-Şerif Aktaş). Söğüt Yayınları. Ankara.

Can, Dilek. (2011). Metinlerarası Biryaklaşım: "Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler" Şiiri. *e-Journal of New World Sciences Academy*. Cilt: 6. Sayı: 2 s. 278-288

Cankaya, Mahir. (2013). XX Yüzyıl âşık Edebiyatı Örneklerinde Aktüel Şiir Değerlendirmesi. *Turkish Studies*. 8/13 s. 587-606

Curayeva, Münis. (2011). Kodeks Kumanikus'ta Bilmeceler ve Özbek Folklorundaki Şekilleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XVI. s. 25-32

Çağatay, Neşet. (1978). Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 22. Ankara. s. 105-138

Çalışlar, Aziz. *Tiyatro Ansiklopedisi*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Çek, Songül. (2015)Türk Halk Ninnilerinde Kadın Diline Ait Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme. *TEKE Dergisi*. Sayı: 4 s. 717-732

Çelebioğlu, Âmil - Öksüz, Yusuf Ziya. (1979). *Türk Bilmeceler Hazinesi*. Ülker Yayınları. İstanbul.

Çelebioğlu, Âmil. (1995) *Türk Ninni Hazinesi*. Kitabevi Yayınları. İstanbul.

Çıblak, Nilgün. (2004). Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı Ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. Sayı. 15. s. 103-125

Çıblak, Nilgün. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. *Türk Dili Dergisi*. Sayı: 683. S: 128-140

Çıblak, Nilgün. (2008). *Âşık Şiirinde Taşlamalar*. Ürün Yayınları. Ankara.

Çifçi, Musa. (2006). Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. Cilt: 6. Sayı: 2. S. 297-301

Çobanoğlu Özkul-Çobanoğlu Saadet. (2015). Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi.* Cilt: 4. Sayı: 7. s. 1-32

Çobanoğlu, Özkul. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Çobanoğlu, Özkul. (2005). Sanatsal Bir Dışavurum Formu Olarak Argo Kavramının Halkbilimsel Çözümlemesi. *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Türklük Bilgisi*. Eylül S: 3. s: 232-237.

Çolak, Faruk. (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*, Kömen Yayınları. Konya.

Çolak, Faruk. (2009). *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi.* Kömen Yayınları. Konya.

Çolak, Faruk. (1994). *Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma.* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi. Kayseri.

Çubukçu, Bayhan. - Özhatay, Neriman. (1986). Anadolu Halk İlaçları Hakkında Bir Araştırma. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Cilt: IV Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara. s. 104-115.

D'Huy, Julliene. (2014) *Motifs and Folktales: A New Statistical Approach. The Retrospective Methods Network Newsletter, Department of Philosophy,* History, Culture and Art Studies, University of Helsinki, s. 13-29

Dağlı, Ahmet. (2015). Sosyal Araştırmalar. Cilt. 8. Sayı. 40. s. 35-47.

Demir Necati. Trabzon ve Yöresinde Horan. *http: //www. necatidemir. net/images/demir/ bkosem/ horon. pdf* s. 1-21

Demir, Necati-Demir Fikriye. (2010). *Türk Ninnileri*. Sarkaç Yayınları. Ankara.

Demirdaş, Fazilet. (2012). Geleneksel Türk Tiyatrosu Ve Oyunculuk Eğitimi ART-E. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi* Kasım. Sayı. 12 s. 123-133

Demirkaya, Hilmi (2013). Antalya'da Geleneksel Hava Durumu Tahmini Yöntemleri, *Millî Folklor*, Sayı: 98, s. 174–186

Demirkol, Meltem. (2008). *Acıpayam Halk Kültürü İçerisnde Halkoyunlarının Yeri ve Önemi*.

Devellioğlu, Ferit. (1980). *Türk Argosu*. Aydın Kitabevi. Ankara.

Dilçin, Dehri. (2000). *Edebiyatımzda Atasözleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Dizdaroğlu, Hikmet. (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Türk Dil Kurumu. Ankara.

Doğan, Ahmet Selim. (2011). Erzurum'un İlçelerinde Oynanan Halay Oyunlarında Bilinmeyen Garabet. *EKEV Akademi Dergisi*. Sayı. 49. s. 129-139.

Duran, Hamiye. (2011). Hatay'ın Altınözü İlçesi Babatorun Köyü'ndeki Zılgıtlar Üzerine Bir Araştırma. *Millî Folklor*. Sayı: 89. s. 188-192

Duran, Sinem. (2016). *Güncel Sannat Oyun Kuramı ve Oyun Kavramı*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya.

Düzgün, Dilaver. (1995). *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları*. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları. Erzurum.

Efe, Necdet Rüşdü. *Türk Nüktecileri.* Nebioğlu Yayınevi. İstanbul

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Eğilmez, Mesude. (2006). *Gelenekten Geleceğe Halk Oyunları*. Ütopya Yayınevi. Ankara

Eker, Gülin. (2009). *İnsan Kültür Mizah*. Grafiker Yayınları. Ankara.

Ekici Metin. (1997). *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Çocuk Oyunlarının Halkbilim Açısından İncelenmesi.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara.

Elçin, Şükrü. (1970). *Türk Bilmeceleri*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Elçin, Şükrü. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Elçin, Şükrü. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Elçin, Şükrü. *Anadolu Köy Orta Oyunları*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara.

Eliade, Mircae. (1993). *Mitlerin Özellikleri* (çeviren: Sema Rifat). Simavi Yayınları. İstanbul.

Emeksiz, Abdülkadir. (2010). *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*. Mühür Yayınları. İstanbul.

Erginer, Gürbüz (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. Ankara.

Ergun, Pervin. (1993). *Halk Anlatmalarında Hızır.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Ergun, Pervin. (1993). *Halk Anlatmalarında Hızır.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Erhat, Azra. (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi. 1972.

Ertural, Neslihan. (2012). Şamandan Oyuncuya Giden Yolda Türk Halk Oyunlarının Yapısı ve İşlevleri. *Gazi Türkiyat Dergisi*. Ankara. Sayı. 11. s. 101-111

Ertürk, Recep. (2005). Ziya Gökalp ve Durkheim İlişkisi ve Bu İlişkinin Tarifi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. İstanbul. Sayı. 12. s. 81-90

Eyice, Semavi. (2002). Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi. *Diyanet Vakfı istanbul Ansiklopedisi*. Ankara. Cilt: 26. s. 133-136

Eyuboğlu, İsmet Zeki. (2007) *Anadolu İnançları*. Derin Yayınları. İstanbul.

Farsakoğlu, Ayşe Eroğlu. (2011). *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*. Mehir Yayınları. Konya

Gardin, Nanon. - Olorenshaw, Robert. (2014). *Larouse Semboller Sözlüğü*. (çeviren: Beyza Akşit). Bilge Kültür Sanat Yayınları. İstanbul.

Gelişli Yücel - Yazıcı Elçin. (2016). Ninniler ve Çocuk Eğitimindeki Önemi, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* C: 1, Sayı: 1, ss: 1-7

Gerçek, Selim Nüzhet. (1942). *Türk Temaşası*. Kanaat Kitabevi. İstanbul.

Gordlevski, Viladmir. (2014). Dünden Bugüne Türk Meddahları (Meddah Aşkî Efendi'nin Hikâyeleri). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 291-316

Gökbakar, İbrahim. Masal ve Türkü. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt: 5 Sayı: 1 s: 39-44

Gökbel, Ahmet. (2002). Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç Ve Uygulamalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* Sayı. 6. 6 s. 1-16

Gökçe, Selim. (2005). Bir Şikemperver Olarak Refik Halid. *Türk Edebiyatı.* Sayı: 386. s: 59-64.

Gökçe, Selim. (2005). Refik Halid'in Kaşıkları. *Türk Edebiyatı.* Sayı: 449. S: 46-51

Gökçimen, Ahmet. (2010). Türkmen Masallarında Mitolojik Hayvanlar ve Fonksiyonları *Türkbilig*. Sayı: 20. s. 165-178

Gölpınarlı, Abdülbaki. (2008). *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İnkılâp Kitabevi. İstanbul.

Güleç, İsmail. (2015). *Anonim Halk Edebiyatı*. Kitabevi. İstanbul.

Gümüşatam, Gürkan. (2012) Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Cilt: 5, Sayı: 7, s: 357-364.

Günay, Umay. (1993). Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.* Cilt 10. Sayı: 1

Güncü,Mustafa. (2016). İkinci Meşrutiyet Gazetecilerinden Zeki Bey Suikastinin Kamuoyunda Yankıları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir. Güz. Cilt: 16. Sayı: 33. s. 61-70.

Gündoğdu, Cengiz. (2007). Âşık Sümmanî'de Aşkın Metafiziği. *Tasavvuf Dergisi*. Yıl: 8. Sayı: 18. s. 113-154

Güner, İbrahim. - Şimşek, Oğuz. (1998). Iğdır'da Halk Takvim ve Halk Meteorolojisi. *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı. 33. s. 129-133

Güneş, İsmail Teoman. (2016). *Ağır Roman'da Argo Kullanımı ve Eserin Söz Varlığına Etkisi.* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı: 55, s: 305-317

Güven, Merdan. (2014). Türk Halk Oyunların Kartal Figürü. Ataürk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurun. Sayı. 51. s. 285-302

Güzel, Abdurrahman - Torun, Ali. (2008) *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları. Ankara: 2008.

Hançerlioğlu, Orhan. (1975) *İnanç Sözlüğü*. Remzi KitAbevi. İstanbul

Harmancı, Meriç. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 23. S: 1-17

Hasan, Hamdi. (2005). *Makedonya Türklerince Söylenen Bilmeceler ve Tekerlemeler*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara.

Işık, Metin. -Erdem,Ayhan. (2015). Bektaşî Kültürünün Mizahsal Kodları: Bektaşî Değerlerinin Fıkralara Yansıma Biçimleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 38. s: 263-280

İçel, Hatice. (2010). *Bilmecelerin Şiirsel Yapısı.*Akçağ Yayınları. Ankara.

İçel, Hatice. (2007). Batı Türklerinin Bilmecelerinde Şekil Değişikliği ve Varyantlaşma. Milli Folklor Dergisi. Yıl 19. Sayı76. s. 157-163.

İnan, Abdülkadir. (1987). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Makaleler ve İncelemeler*. Türk Tarih Kurumu Yayınlan. Ankara. s. 462-479.

Kabaklı, Ahmet. (2002). *Türk Edebiyatı*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları. İstanbul.

Kara, Ruhi. (1993). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Eryaksan Yayınları. Ankara.

Karacabey, Süreyya. (1995). Gelenekselden Batı'ya Türk Tiyatrosu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi. Sayı. 12. s. 1-10

Karaer, Nihat. (1998). *Tam Bir Muhalif Refik HalidKaray*. Temel Yayınları. İstanbul.

Karakaya, Zeki. (2004). Göstergebilimsel İşlevler Açısından Ninniler. *Millî Folklor*. 61 s: 44-57

Karataş, Turan. (2011) *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları. İstanbul.

Karay, Refik Halid. (2014). *Bu Gazeteciler*. (hazırlayan: Tuncay Birkan). İnkılap Yayınevi. İstanbul.

Kaya, Doğan. (1999) *Anonim Halk Şiiri*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Kemaloğlu, Muhammet. (2011). Terekeme –Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) Ve Beddualar (Kargışlar)Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı: 26. s. 95-114

Kıraç, Ekrem Türk Halk Şiirinde Ritm, Ezgi ve Ninni Söyleme Geleneğinin Rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Dergisi*. Sayı: 3 s. 38-44

Kırcı, Emine Uğurlu. (2014). Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni. *Millî Folklor*. Sayı: 102. s. 43-52

Kısakürek, Necip Fazıl. (1978). *O ve Ben*. Büyük Doğu Yayınları. İstanbul

Koca, Eyip. (2009). *Açıklamalı Zeybek Bibliyografyası.* Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Afyon.

Kocatürk, Vasfi Mahir. (1963). *Saz Şiiri Antolojisi*. Ayyıldız Matbbası. Ankara.

Koç, Talat-Keskin Nazan. (2001). Uzunköprü'de Halk Takvimi Ve Sıcaklık İlişkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Mayıs. Sayı: 5. s. 1-15

Koçu, Reşat Ekrem (1961). *İstanbul Ansiklopedisi*. (Cilt: 5). İstanbul

Kolcu, Ali İhsan. (2007). *Millî Edebiyat II*. Salkımsöğüt Yayınevi. Erzurum.

Korkmaz, Kürşat. (1999). Elli yıl önce Gaziantep'te Gelin ve Damat, Milli Folklor, Cilt 6,

Yıl 11, Sayı42, s.92-95.

Köksal, Hasan. İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunalar Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Cilt: IV Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara. 227-237

Köprülü, Fuad. (1962). *Türk Saz Şairleri*. Milli Kültür Yayınları. Ankara.

Köse, Nerin. (2008). Mânilerle İlgli Bazı Problemler ve Öneriler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 1. Sayı: 2 s. 292-303

Mirzaoğlu, Gülay. Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri. *Türkbilig*. Cilt: 2 s: 76-91

Mutlu, Mustafa (1995). Karagöz. *Ankara Üniversitesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi*. Sayı. 12. s. 47-51

*Nasreddin Hoca Kitabı***.** (2005) (hazırlayan: Sabri Koz). Kitabevi. İstanbul.

Nazlı, Atiye. (2016). Hint'ten Yemen'den, Bozyazı'dan Anamur'dan Masallardaki Benzerlikler. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 6. s. 343- 350

Ocak, Ahmet Yaşar. (1998). Hıdırellez. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. İstanbul. Cilt: 17. s. 313-315

Oğuz, Öcal-Ekici Metin-Açа Mehmet-Düzgün Dilaver-Akarpınar Bahar-Arslan Mustafa-Yılmaz Müge-Eker Gülin-Özkan Tuba (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker Yayınları. Ankara

Okay, Orhan. (2001) Refik Halid Karay. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24. Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.

Oktürk, Şerif. (1985). *Türk Mânileri Antolojisi.* Kastaş Yayınları. Ankara.

Önal, Mehmet Naci. - Gündoğan, Ali Osman. - Tuna, Sibel. (2015). Türk Masallarında Varoluşçuluk Tasarımı Üzerine Bir Deneme. *Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 53. s: 121-147

Öngören, Reşat. (2004). Merkez Efendi *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara. s. 200-202

Örnek, Sedat Veyis. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. 1973. Ankara.

Örnek, Sedat Veyis. (2000). *Türk Halk Bilimi.* Kültür Bakanlığı. Ankara.

Ötken, Nihal. – Kızmaz, İlke. Sözlü Tarih Denemesi 1960-1980 Yılları Arasında İstanbul'da Halk Dansları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 7. Ekim. Sayı. 34. s. 929-947

Özbilgin, Öcal. (2003). *Zeybeklik Kurumları ve Zeybeklik Oyunları*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. İzmir.

Özcan Selay. (2015). Türk Atasözlerinde İklim, Mevsimler, Hava Olayları Ve Halk Takvimi *Sosyal Araştırmalar*. Cilt. 8. Sayı. 36. Şubat.

Özcan, Abdülkadir. (1993). Çıplak. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 3. Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.

Özcan, Jale. (2013). Antakya Ağzında Alkışlar. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* Cilt: 10. Sayı. 22. s: 1-19

Özcan,Hüseyin. Bektaşi Fıkralarında Argo. *http: //turkoloji. cu. edu. tr/ HALKBILIM/ huseyin _ozcan_bektasi_fikralarinda_argo. pdf.* s. 1-10 (erişim tarihi: 07. 03. 2017)

Özden, Ömer. (2006). Türk Ramazan Kültürü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Erzurum. Sayı. 30, s. 83-109

Özgen, Zübeyde Nur. (2012). *Adana Halk Hekimliği Araştırması*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana.

Pala, İskender. (2005). *İki Dirhem Bir Çekirdek*. Kapı Yayınları. İstanbul.

Pilavcı, Gizem. (2014). *Oyun Kavramı Ve Mimari Tasarıma Kattığı Farklı Boyutlar: Oyun Alanları Ve Oyun Mekanları Üzerine Bir İnceleme.* Mimar Sinan Güzel Sanaatlar Üniversitesi. Basılamamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Propp, Vladimir. (2008). *Masalın Biçimbilimi*. (çeviren: MehmetRifat-Sema Rifat). İşbankası Kültür Yayınları. İstanbul.

Reyhan, Esma. (2008). Eski Anadolu'da Büyü ve Büyücülük. *Gazi Akdademik Bakış*. Cilt. 2. Sayı. 3. s. 227-242

Sakallıoğlı Baran-Erol Volkan-Akgün Bekir Tevfik. (2014). Oyun Nedir ve Oyun Türlerinin Tanımlanmasında Sosyal Oyunların Yeri *Akademik Bilişim Akademik Bilişim'14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* Mersin Üniversitesi

Sakaoğlu, Saim. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Kültür Bakanlığı. 1980

Sakaoğlu, Saim. (1986). Ozan, Âşık ve Halk Şairi Kavramları Üzerine. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. s. 247-251.

Sakaoğlu, Saim. (1999). *Masal Araştırmaları*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Sakaoğlu, Saim. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Sakaoğlu, Saim. Alptekin, Ali Berat. (2009). *Nasreddin Hoca*. Atatürk Kültür Merkezi. Ankara.

Saraç, Ömer - Özdemir, Cafer. (2015). Âşık Tarzı Türk Şiir Geleneğinde Sevgili Tipi. *Dedekorkut Dergisi*. Cilt: 4. Sayı: 8. 110-118

Schick, Irvin Cemil. (2010). İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası**.** *Toplumsal Tarih.* Ağustos. s: 22-29

Sevilen, Muhittin. (1990). *Karagöz*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Sevin, Nureddin. (1968). *Türk Gölge Oyunu*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Sevinçli,Veysi. (2016). Türk Kültüründe Alkış/Kargış ve Adilcevaz Örneği. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. Sayı: 52. s. 97-125

Seyidoğlu, Bilge. (1990). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler Tahliller*. Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları. Erzurum.

Seyidoğlu, Bilge. (2005). *Erzurum Efsaneleri*. Dergah Yayınları. İstanbul.

Seyidoğlu, Bilge. (2006). *Erzurum Masalları*. Dergah Yayınları. İstanbul.

Sipahi, Abdülkadir. (2006). *Türk Halk İnançlarında Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar*. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara

[Solok], Cevdet Kudret. (1968). *Karagöz*. Bilgi Yayınevi. 1968.

[Solok], Cevdet Kudret. (1973). *Ortaoyunu II*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.

[Solok], Cevdet Kudret. (1973). *Ortaoyunu*. İşbankası Kültür Yayınları. Ankara.

Sümer, Halit. (2001). *1980 Sonrası Türk Romanında Argo*. Balıkesir Üniversitesi Ssoyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.

Şahin, Halil İbrahim. (2010). Bektaşî Fıkraları ve Gülme Teorileri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. 55. s. 255-270

Şanlı, İsmet. (2009). Nasreddin Hoca Fıkralarından Kültürel Unsurlar. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Haziran. Cilt: 10. Sayı. 1. s. 261-271.

Şimşek, İlhan. (1994). Bekçiler. Tarih Vakfı İstanbul Ansiklopedisi. Cilt: 2. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul. s. 125-126

Talu, Ercüment Ekrem. (1957). *Dünden Hatıralar*. Yedigün Neşriyat. İstanbul.

Tanman, Baha. (1998). Hırka-i Şerif Camii. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara. Cilt: 17. s. 378-382.

Tanman, Baha. (2004). Merkez Efendi Külliyesi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara. Cilt: 29. s. 202-205.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2008). *Beş Şehir*. Dergah Yayınları. İstanbul.

Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Tülücü, Süleyman. (2005). Meddah, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri Üzerine Bazı Notlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 24. s. 1-14

Türk Atasözleri ve Deyimleri. (1971). Milli Eğitim Bakanlığı. İstanbul.

Türk Dil Kurumu. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. http: //tdk. gov. tr/ index. php?option= com_ bts&view=bts

Türkdoğan, Orhan. Tıbbi Folklor Açısından Sağlık-Hastalık Sistemi. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Cilt: IV Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara. s. 403-411

Türkmen, Nihal. (1971). *Orta Oyunu*. Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları. İstanbul.

Türkmen, Nihal. (2001). Orta Oyununun Eskiliği. *Orta Oyunu Kitabı*. (hazırlayan. A. Emeksiz). Kitabevi Yayınları. İstanbul.

Uca, Alaattin. (2007). Türk Toplumunda Hıdırellez. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurum. S. 34. s. 113-138.

Uludağ Süleyman. (1998). Hızır-Tasavvuf ve Halk İnancı. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. İstanbul. Cilt: 17. s. 409-411.

Ungan, Suat. (2009). *İşlevsel Yönleriyle Ninniler*. Pegem Yayınları. Ankara.

Ünal, Yenal. (2013). *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*. Yeditepe Yayınları. İstanbul.

Veren, Ergun. (2010). Halk Takviminde Dokuzların Sonuncusu Mart Otuzu Zamanı. *http: // turkoloji. cu. edu. tr /HALKBILIM/ ergun_veren_halk_takvimi_dokuzlar_mart. pdf*

Vural, Feyzan. (2011). Türk Kültürünün Aynası: Türküler. *e-Journal of New World Sciences Academy*. Cilt: 6. Sayı: 3 s. 397-411

Yardım, Mehmet Nuri. (1997). *Refik Halit Karay*. Boğaziçi Yayınları. İstanbul

Yardımcı, Mehmet. (1998). Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Tekerlemeler. *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*. Gazi Magusa.

Yaylağan, Nilay. (2015). Argoda Bitki Adları. *Kesit Akademi Dergisi*. Yıl: 1. Sayı: 2. Aralık. S. 73-85

Yazma Mâni. *TheStudies of theOttoman Domain*. Cilt: 4 Sayı: 6. s: 15-23

Yıldırım, Dursun.(1999). *Türk Edebiyatında Bektaşi fıkraları*. Akçağ Yayınları: Ankara. 1999.

Yücer, Mahmut. (2010). Sünbül Sinan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul. Cilt: 38. s. 135-136

Zülfikar, Hamza. (2007). Dünden Bugüne Türkçe. *Türk Dili.* Ağustos. Ankara. s. 344-350

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı**:** Yeliz Okay

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul 27.11.1977

Adres: Menekşem Sokak 6/8 Üsküdar İstanbul

Email: ylzoky77@gmail.com

Eğitim Bilgileri

Lisans: Marmara Üniversitesi 1996-2000

Yüksek Lisans: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2000-2003